

НАУЧНЫЙ КОММУНИЗМ

Учебник

Издательство политической литературы

Москва 1971

ЗК 5/6

НАУЧЕН КОМУНИЗЪМ

СОФИЯ 1973
ИЗДАТЕЛСТВО НА БКП

Учебникът е подготвен от авторски колектив в състав: *П. Н. Федосеев* (ръководител), *В. Г. Афанасиев*, *К. Н. Брутенц*, *Ф. М. Бурлацки*, *Г. Е. Глезерман*, *В. Ф. Глаголев*, *В. В. Загладин*, *В. Т. Калтахчян*, *Е. И. Кусков*, *А. К. Курильов*, *В. В. Мшвениерадзе*, *Г. Л. Смирнов*, *В. П. Степанов*, *Ц. А. Степанян*, *А. А. Судариков*, *Л. Н. Толкунов* и *А. Н. Яковлев*.

В написването на отделни глави и техните раздели участваха: *В. К. Габунция*, *А. М. Ковальов*, *С. М. Ковальов*, *А. П. Козлов*, *В. С. Семьонов*, *В. Г. Симицин* и *А. Г. Харчов*.

При подготвянето на книгата са използвани представените по-рано материални на *В. И. Евдокимов* и *Г. П. Францев*.

В работата над книгата участва Отделът за научен комунизъм на Института по марксизъм-ленинизъм при ЦК на КПСС.

В учебника се дава систематично изложение на основните проблеми от теорията на научния комунизъм като съставна част на марксизма-ленинизма. Най-голямо внимание авторите отделят на въпросите за развитието на социалистическото общество и неговото прерастване в комунистическо.

Учебникът е предназначен за студенти от висшите учебни заведения, както и за пропагандисти и слушатели от висшето звено на системата за партийна просвета.

ПЪРВИ РАЗДЕЛ

НАУЧНИЯТ КОМУНИЗЪМ — СЪСТАВНА ЧАСТ НА МАРКСИЗМА-ЛЕНИНИЗМА

Откакто става наука, социализмът
изисква да се отнасят с него като с
наука — т. е. да го изучават.

Ф. Енгелс

ГЛАВА I

ПРЕДМЕТ НА НАУЧНИЯ КОМУНИЗЪМ

Научният комунизъм е неделима съставна част от марксизма-ленинизма. Той изучава процесите на революционното събаряне на капитализма и закономерностите на възникването и развитието на комунистическото общество — най-висок етап в прогреса на човечеството. Тези закономерности определят основното съдържание на социалните изменения в нашата епоха епоха на прехода от капитализма към социализма.

След Великата октомврийска социалистическа революция общественият живот претърпя таква дълбоки промени, каквито историята не е познавала. Една трета от човечеството върви по пътя на изграждането на социализма и комунизма. Рухна създаваната с векове система на империализма. Все по-високо се издига вълната на революционното движение на работническата класа в капиталистическите страни, борбата на народите за национално освобождение, за мир, демокрация и социализъм. *„Магистралният път за развитието на човечеството — бе отбелязано на Международното съвещание на комунистическите и работническите партии през 1969 г. — се определя от световната социалистическа система, международната работническа класа, от всички революционни сили.“*

В процеса на разрушаване на отживелите обществени отношения и изграждане на новия живот, в условията на най-остра борба на силите на социализма и прогреса срещу империализма и реакцията неизбежно възникват най-сложни въпроси за пътищата на разви-

тие на обществото, за бъдещето на човечеството. Единствено правилно решение на тези въпроси, които имат решаващо значение за съдбините на милиони хора, дава марксизмът-ленинизмът.

Историята не познава друго обществено-политическо учение, което да е оказвало такова огромно въздействие върху световното развитие, както марксизмът-ленинизмът. Това учение осветлява пътя на трудещите се от всички страни за изграждане на новото общество. То е ръководство за действие на марксистко-ленинските партии, на работническата класа и другите революционни сили по цялата земя в борбата им за преустройство на света върху социалистически начала.

„Нашата партия — се казва в Отчетния доклад на ЦК на КПСС пред XXIV конгрес — е партия на научния комунизъм. Тя се ръководи неизменно от марксистко-ленинската наука, от най-прогресивната, революционна наука на нашето време, и прави всичко за нейното по-нататъшно развитие. Теоретичното осмисляне на явленията в обществения живот, на главните му тенденции дава възможност на партията да предвижда развоя на обществените процеси, да изработва правилен политически курс, да избягва грешки и субективистични решения.“

1. Мястото на научния комунизъм в системата на обществените науки

Марксизмът-ленинизмът — **Марксизмът-ленинизмът** е цялостно учение **стройна система** от философски, икономически и социално-политически възгледи, в която всички съставни части са органически свързани помежду си. Само съвкупността на всички тези части дава теоретичната основа за решаване на проблемите за революционно преустройство на обществото. В този широк смисъл *научен комунизъм* (или *научен социализъм*, което е едно и също) е марксизмът-ленинизмът като цяло. Всякакви опити на ревизионистите да разкъсат това единно учение, да противопоставят съставните му части една на друга означава посегателство срещу марксизма-ленинизма. Само познаването на това велико учение като цяло и на вся-

ка негова отделна съставна част разкрива вярната научна картина на развитието на човешкото общество.

Основоположниците на марксизма-ленинизма употребяваха термина „научен социализъм“ и в тесния смисъл на думата — за означаване на една от съставните части на своето учение наред с философията и политическата икономия. Систематизирайки в „Анти-Дюринг“ марксисткото учение, Енгелс осветлява проблемите на научния социализъм в самостоятелен раздел на тази книга. В него той разглежда проблемите на класовата борба на пролетариата, социалистическата революция и изграждането на новото общество. В статиите си „Трите източника и трите съставни части на марксизма“ и „Карл Маркс“ Ленин също отделя научния социализъм като една от съставните части на марксизма.

Научният комунизъм се базира на марксистко-ленинската философия и политическа икономия. Без диалектическия и историческия материализъм, без икономическата теория на марксизма би било невъзможно превръщането на социализма от утопия в наука. Както отбелязва Енгелс, социализмът стана наука благодарение на две велики открития. Това са материалистическото разбиране на историята и учението за принадлежната стойност, което разкри тайната на капиталистическата експлоатация. Научният комунизъм е закономерен и необходим извод от философската и икономическата теория на Маркс. Без научния комунизъм марксистко-ленинското учение би останало незавършено. Подчертавайки значението на учението за класовата борба, Ленин пише, че „без тази страна на материализма Маркс правилно смята последния за половинчат, едностранчив и безжизнен“¹.

За основоположниците на марксизма разработването на философските и икономическите въпроси не беше самоцел. Те правеха изследванията си в областта на философията и политическата икономия в тясна връзка с революционната практика с цел да обосноват научно условията и пътищата за освобождение на пролетариата, за събаряне властта на капитала и изграждане на комунистическото общество.

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 21, стр. 65.

Като съставни части на единното революционно учение на работническата класа диалектическият и историческият материализъм, политическата икономия и научният комунизъм се формираха едновременно. Но всяка от тях представлява относително самостоятелна наука. Единството на всички съставни части на марксизма-ленинизма е обусловено от това, че те взаимно се допълват в решаването на една и съща историческа задача: да покажат на пролетариата и на всички трудещи се пътищата за ликвидиране на експлоататорския строй, за унищожаване на всички видове заробване на човека от човека и за създаване на безкласово общество.

**Предмет
на научния комунизъм**

Енгелс пише: „Задачата на научния социализъм — теоретичния израз на пролетарското движение — е да изследва историческите условия, а заедно с това самата природа на този преврат (пролетарската революция. — *Ред.*) и по такъв начин да разясни на потиснатата днес класа, призвана да извърши този подвиг, условията и характера на нейното собствено дело.“¹

Отделяйки научния комунизъм като съставна част на своето учение, основоположниците на марксизма-ленинизма имаха предвид учението за световноисторическата мисия на работническата класа, за класовата борба на пролетариата, социалистическата революция, националноосвободителната борба, стратегията и тактиката на комунистическото движение, изграждането на социализма и комунизма, управлението на социалистическото и комунистическото общество. Тези проблеми спадат преди всичко към социално-политическата сфера на обществения живот. Следователно предмет на научния комунизъм са *социално-политическите закономерности* на възникването, формирането и развитието на комунистическото общество.

Закономерностите на преобразуването на социално-политическите отношения, на социалистическата революция и изграждането на социализма за пръв път са потвърдени от опита на СССР. „В резултат на самоотвержения труд на съветския народ, на теоретичната и практическата дейност на Комунистическата партия

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 19, стр. 233.

на Съветския съюз — се казва в Програмата на КПСС — *човечеството получи реално съществуващо социалистическо общество и проверена от опита наука за изграждането на социализма*". Днес науката за социалистическото преустройство на обществото се обогати с практиката на редица социалистически страни.

Научният комунизъм е наука за класовата борба на пролетариата и социалистическата революция, за социално-политическите закономерности на изграждането на социализма и комунизма.

Социално-политическите закономерности играят огромна роля при възникването и развитието на комунистическата формация. Комунизмът и капитализмът се различават коренно един от друг, понеже тези обществени формации почиват върху противоположни типове собственост — обществена и частна. За разлика от капитализма, който се формираше стихийно в недрата на феодалния строй, социалистическите обществени отношения не могат да възникнат в условията на капитализма. Комунистическото общество се създава в резултат на целенасочената дейност на народните маси, ръководени от революционната партия, въз основа на познаването и използването на обективните закономерности на неговото развитие. При това първостепенно значение имат такива социално-политически закономерности на изграждането на новото общество като ръководенето на трудещите се маси от страна на работническата класа, чийто авангард е марксистко-ленинската партия, осъществяването на социалистическата революция, установяването на диктатура на пролетариата в една или друга форма, съюза на работническата класа с основната селска маса и други.

Във връзка с това особено място в научния комунизъм заема изучаването на ролята на *субективния фактор* в историческия процес на социалистическото преустройство на обществото, т. е. на съзнателната дейност на трудещите се, на техните организации. Изучавайки закономерностите на общественото развитие, механизмите и методите на съзнателната дейност на трудещите се маси, научният комунизъм се явява по този начин като обща теория за научното управление на социалните и политическите процеси.

Социално-политическите преобразования се извър-

шват само върху основата на определени икономически предпоставки. Затова научният комунизъм не може да игнорира материалните условия за преминаване към социализма и комунизма. Той изяснява най-благоприятните предпоставки за създаване на материално-техническата база на социализма и комунизма, разкрива социалната същност и значението на съвременната научно-техническа революция.

Научният комунизъм изучава отношенията между класите и социалните групи, отношенията в самите тях, семейно-битовите и личностните, междудържавните, националните и други отношения.

Научният комунизъм изучава също така социално-политическите основи на духовните отношения. Той разглежда духовния живот на обществото в тясна връзка с общия процес на социално-политическите преобразования. В неговото полезрение влизат такива въпроси като класовата борба в сферата на идеологията, формирането и възпитанието на всестранно развита личност, осъществяването на културна революция.

Научният комунизъм изследва две основни групи социално-политически закономерности. Към едната от тях спадат закономерностите на революционната борба на пролетариата в капиталистическите страни против буржоазията и закономерностите на националноосвободителното антиимпериалистическо движение. Другата група характеризира процеса на социалистическото и комунистическото строителство в страните от световната социалистическа система. Тези групи закономерности действуват в тясна връзка помежду си. Те отразяват съдържанието на съвременния революционен процес като единно цяло.

Закономерностите на научния комунизъм изразяват същността на социално-политическите процеси на движението на обществото от капитализма към социализма и комунизма. Едни от тях действуват само на определени исторически етапи от развитието на съвременното общество. Към тях спадат закономерностите на преминаването от капитализма към социализма и закономерностите на изграждането на безкласово общество. Други действуват през целия период на комунистическата формация, изразявайки основните тенденции на нейното развитие. Това са такива закономер-

ности като съзнателното управление на обществените процеси, планомерното и непрекъснато усъвършенстване на обществените отношения, всестранното развитие на личността и други.

Закономерностите на социално-политическото развитие се проявяват в исторически конкретна форма. Така например съюзът между работническата класа и селяните е закон на взаимоотношението между двете трудещи се класи. Той действа както при подготовката и извършването на социалистическата революция, така и при изграждането на социализма и комунизма. Преди социалистическата революция той се проявява в борбата за установяване на пролетарска диктатура; в периода на социалистическото строителство се проявява като съдържание и основен принцип на диктатурата на пролетариата; при преминаването към комунизма е едно от най-важните условия за изграждане на безкласово общество.

Теорията на научния комунизъм отразява обективната картина на целия световен революционен процес, на създаването и развитието на комунистическата формация. Тя обосновава пътищата за революционно преобразуване на капиталистическото общество в социалистическо, за развитие на комунистическата формация от низшата фаза към висшата.

Много важна черта на научния комунизъм е това, че въз основа на изучаване закономерностите на общественото развитие той сочи средствата и методите, с които тези закономерности могат да бъдат използвани ефективно в управлението на социалните процеси. Благодарение на това научният комунизъм заедно с другите съставни части на марксизма-ленинизма служи като *теоретична база за изработването на научната политика* на марксистко-ленинските партии и на социалистическите държави.

Научен комунизъм,
философия,
политическа икономия

В какво се проявява конкретно спецификата на съставните части на марксизма-ленинизма?

Философията на марксизма представлява наука за най-общите закони за развитието на природата, обществото и познанието. От марксистко-ленинското учение за развитието по необходимост произтича изводът, че

капитализмът, както и всички други формации преди него, не е вечен, че той е исторически преходен. По отношение на научния комунизъм марксистко-ленинската философия представлява обща теория и метод на изследване.

От цялата система на марксистко-ленинската философия историческият материализъм е най-тясно свързан с научния комунизъм. Предмет на научния комунизъм са общосоциологическите закони, т. е. онези закони, които действуват през цялата история на човешкото общество, във всички формации, включително и в комунистическата.

Общосоциологическите закони съществуват само в своите конкретни прояви. Ето защо, изследвайки тези закони, историческият материализъм изучава особеностите на тяхното действие в различните формации. Той изучава например особеностите на взаимодействието между общественото битие и общественото съзнание, между базата и надстройката в условията на възникване и развитие на комунистическата формация. Познаването на тези особености дава възможност да се разберат позадълбочено *общите* закони, които именно са непосредствен предмет на историческия материализъм. Но историческият материализъм като философска наука не изследва специално конкретните условия, пътища и методи за преминаване от капитализма към комунизма. Това е задача на други науки и преди всичко на научния комунизъм.

Политическата икономия изучава законите на производството и разпределението на материалните блага през различните етапи на историята. И тя като научния комунизъм изследва възникването и развитието на комунистическата формация. Но тя се занимава с анализа само на икономическите отношения. Политическата икономия разкрива „икономическия механизъм“ на смяната на една общественое-икономическа формация с друга, показва неизбежната гибел на капитализма и победата на комунизма.

Но неизбежният крах на капитализма не означава, че тази историческа форма на общественото производство ще изчезне от само себе си, без класова борба и социалистическа революция. След като бяха открити икономическите закономерности на загиването на ка-

питализма, възникнаха необходимостта и възможността за съзнателното им използване.

Като изхожда от изводите на историческия материализъм и политическата икономия, научният комунизъм разкрива социално-политическите закономерности на прехода от капитализма към социализма и на изграждането на комунистическото общество.

Научният комунизъм, както и другите обществени науки, използва данните от конкретните социални изследвания. С помощта на тези изследвания, които се занимават с локални обществени явления, с отделни страни на социалистическото и комунистическото строителство, се изясняват частните закономерности на конкретните социални процеси. Същността на тези процеси и тяхното място в системата на обществените явления могат да бъдат разбрани само на основата на историческия материализъм и теорията на научния комунизъм.

2. Интернационалната същност и творческият характер на научния комунизъм

**Интернационалната
същност
на научния комунизъм**

Научният комунизъм, както и целият марксизъм-ленинизъм, е интернационално учение, теоретична основа на стратегията и тактиката на комунистическите и работническите партии.

Марксистко-ленинските партии се обявяват решително против шовинизма, национализма и всякаква национална ограниченост, против всякакви опити за затваряне в националната черупка, за разделяне на научния комунизъм на всевъзможни „варианти“ и „разновидности“ по географски, национален или някакъв друг признак.

Теорията на научния комунизъм е достойние на трудещите се от всички страни, тя осветлява пътищата им към създаването на новия свят. Същевременно опитът от класовата борба на международния пролетариат, от освободителното движение и социалистическото строителство във всяка страна е източник за непрекъснато обогатяване на научния комунизъм. Съчетаването на националните и интернационалните задачи на трудещи-

те се в борбата за общото дело, за преустройство на света върху комунистически начала е задължително условие за успеха на международното революционно движение.

Интернационалният характер на научния комунизъм е обусловен от самата същност на комунистическото движение, от общността на основните интереси и цели на борбата на работническата класа. Пролетарнатът и буржоазията действуват като международни сили. Експлоататорите са противостояли и противостоят на работническата класа и на всички прогресивни движения не само като национална, но и като интернационална сила.

В основата на агресивната политика на империализма лежи стремежът на всяка цена да отслаби позициите на социализма, да смаже националноосвободителното движение на народите, да попречи на борбата на трудещите се в капиталистическите страни, да спре необратимия процес на упадък на капитализма. *Монополистичната буржоазия на САЩ* — се отбелязва в Програмата на КПСС — е главната опора на международната реакция. Тя се е нагърбила с ролята на „спасител“ на капитализма. Американският империализъм изпълнява ролята на *световен жандарм*, потисник на всичко напредничаво, прогресивно.

Силата на работническата класа е в нейната организираност и международна солидарност, в пролетарския интернационализъм. Пролетариатът не може да изпълни историческата си мисия, ако не се обедини в световен мащаб против буржоазията. Именно затова Маркс и Енгелс провъзгласиха за основен лозунг на комунистическото и работническото движение: „Пролетарии от всички страни, съединявайте се!“ По-късно Ленин, вземайки предвид движението на народите от колониалните страни за национално освобождение, сметна за необходимо да се разшири съдържанието на този лозунг: „Пролетарии от всички страни и потиснати народи, съединявайте се!“ Победата на Великата октомврийска социалистическа революция настоятелно постави задачата да се укрепи солидарността на трудещите се от всички страни със съветските републики. В новите условия международното комунистическо движение, вярно на идеите на Маркс—Енгелс—Ленин, издигна

призова, който отговаря на съвременното обогатило се понятие за революционен пролетарски интернационализъм: „Народи от социалистическите страни, пролетарии, всички демократични сили в страните на капитала, освободили се и потиснати народи — обединявайте се в общата борба против империализма, за мир, национална независимост, социален прогрес, демокрация и социализъм!“

В идейната борба между пролетариата и буржоазията винаги са се проявявали и се проявяват два противоположни принципа: *интернационализмът и национализмът*. Интернационализмът е идеология на работническата класа, нейно идейно оръжие, което спомага да се сплотят всички национални отряди на революционните бойци в единен фронт на борбата против империализма. Буржоазните идеолози полагат огромни усилия в борбата против пролетарския интернационализъм именно защото виждат в него особена опасност за господството на експлоататорските класи. Противоположно на него те широко използват национализма. Като проповядва национализъм, буржоазията се стреми да разедини и отслаби международния антиимпериалистически фронт, да подкопае единството на социалистическите страни.

Творческият характер на научния комунизъм

Марксизмът-ленинизмът изобщо има творчески характер. Това качество се проявява и в научния комунизъм като съставна част на марксизма-ленинизма.

Творческият характер на научния комунизъм е обусловен от същността на предмета. Социално-политическите закономерности са извънредно динамични, подвижни и променливи. Те изразяват същността на социално-политическите отношения, които са подложени на непрестанното въздействие на революционно-преобразуващата практика.

Необходимостта от творчески подход към анализа на обществения живот се проявява особено ярко в сферата на политиката, защото политиката е най-обширната, най-гъвкавата, най-подвижната, най-тясно свързаната с широките маси. „... Политиката — пише Ленин, — това е фактическата съдба на милиони хора...“¹

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 30, стр. 355.

В съвременната епоха — епоха на преминаване от капитализма към социализма, на непосредствено изграждане на новото общество темповете на историческото развитие се ускоряват. Това се отразява в цялата проблематика на научния комунизъм.

Научният комунизъм изследва съзнателната дейност на масите, на класите, социалните групи и политическите партии, формите и методите, с които те въздействуват върху процесите, свързани с преобразуването на капитализма в социализъм и с развитието на новото общество. Съвременният световен революционен процес с всичките негови трудности и противоречия, борбата с антикомунизма, с ревизионизма отдясно и „отляво“ — всичко това настоятелно изисква по-нататъшна задълбочена разработка на теоретичните проблеми на научния комунизъм. Комунистическата партия на Съветския съюз и цялото световно комунистическо движение разглеждат творческото развитие на марксистко-ленинската теория като една от най-важните задачи, като необходимо условие за победата на социализма и за успешното изграждане на комунизма.

Комунистите ясно съзнават, че утвърждаването на новото общество — това е упорита и продължителна борба против империализма, господството на буржоазията, а също против дребнобуржоазната стихия, частнособственическата идеология и психология. Движението към комунизма е немислимо без преодоляване на трудностите, свързани не само с ожесточената съпротива на стария свят, но и с обстоятелството, че в изграждането на новото общество се налага да бъдат решавани множество нови сложни проблеми.

Съотношението на борещите се сили в съвременния свят и обстановката, в която те действуват, постоянно се променят. Това изисква творческо прилагане на постановките и изводите на научния комунизъм, конкретно-исторически подход към обществените явления. Научният комунизъм е несъвместим както с догматичното изсушаване на мисълта, така и с ревизионистичното изопачаване принципите на марксизма-ленинизма. Ревизионизмът във всички негови разновидности е проява на буржоазната идеология в международното работническо и комунистическо движение.

Научният комунизъм теоретично обосновава пъ-

тищата и средствата за освобождаване на човечеството от всички форми на икономическо, социално, политическо и национално потисничество. С борба и труд, с разрушаване на старото и изграждане на новото общество човечеството утвърждава онзи строй на живота, в който окончателно ще изчезнат класовите различия и взаимното недоверие между народите. Ще изчезнат завинаги експлоатацията на човека от човека и причините, които пораждат войните. Комунизмът утвърждава безкласовия обществен строй с единна общонародна собственост, хармонични отношения между личност и общество, превръща труда в източник на творчество и наслада за човека.

Научният комунизъм е непримирим към различните форми на буржоазната идеология, която защитава империализма и колониализма, строя на експлоатация и потисничество. Не случайно империалистическата буржоазия направи антикомунизма свое идейно оръжие. Но тя е безсилна да спре победното шествие на комунизма, да върне назад прогресивното развитие на човешкото общество.

Въпреки активизирането на буржоазната пропаганда против социализма, научният комунизъм оказва все по-голямо влияние върху широките трудещи се маси. Идеите на това велико учение вдъхновяват народните маси в борбата против империализма, за демокрация и социализъм.

Дълг на всеки съзнателен човек в нашата епоха е да знае какво представлява комунизмът, по какви пътища се стига до него, как да се бори за идеалите на комунизма. Научният комунизъм ни въоръжава с разбиране на законите на класовата борба, пътищата и методите за изграждане на новия обществен строй, помага на човека да разбере по-добре ролята и мястото си в обществото, целта и смисъла на собствения си живот.

Научният комунизъм е знаме на нашата епоха, епоха на преход от изпълнената със скръб и страдания за трудещите се експлоататорска предистория на човечеството към неговата истинска, комунистическа история. Той изразява жизнените потребности, идеали и стремежи на народните маси. В това е силата на научния комунизъм, гаранцията за неизбежното му възтържествуване в цял свят.

ГЛАВА II

УТОПИЧЕН СОЦИАЛИЗЪМ

Възникването на научния социализъм е подготвено от социалните условия и предшествуващото развитие на обществената мисъл. Неговият непосредствен идеен източник е утопичният социализъм от XIX в. Въпреки че теориите на домарксовия социализъм бяха нереални, неосъществени, те предугаждаха някои черти на бъдещото, социалистическо общество и вдъхновяваха хората на труда за борба против експлоататорите.

1. Утопични учения през XVI—XVIII в.

Иденте за справедливо устройство на обществото възникнали още при робовладелския и феодалния строй под формата на народни сказания. Те имали обикновено разпокъсан, безсистемен характер. Първите големи произведения на утопичния социализъм спадат към XVI и XVII в., т. е. към периода на възникването и развитието на капитализма. Те са своеобразен протест против зараждащото се буржоазно общество с неговата неудържима жажда на богатите за лесна печалба, безжалостни форми на грабеж, грубо потъпкване на интересите и правата на по-голямата част от населението от страна на едно незначително малцинство, на експлоататорите.

Възникването и развитието на капитализма е свързано с периода на тъй нареченото първоначално натрупване на капитала. Формиращата се буржоазна класа използваше всички средства за извличане на пе-

чалби. Работният ден в манифактурите продължаваше 13—14, а понякога и 16 часа. Трудът беше тежък, а се заплащаше мизерно. Широко се използваше нископлатеният женски и детски труд. Всичко това предизвикваше недоволство сред зараждащата се работническа класа. Развитието на промишлеността довеждаше до разоряване на занаятчиите, което беше причина за тяхното възмущение от новите отношения.

Тежко беше и положението на селяните. Селското стопанство се приспособяваше към нуждите на града. Едрите земевладелци засилиха ограбването на селяните, а често и изобщо ги изгонваха от земите. В Англия например бързо развиващото се производство на сукно изискваше много суровини. За лендлордовете (едрите земевладелци) става изгодно да развъждат овце и да използват земите за пасища. Това доведе до така нареченото ограждане от тях на общинските пасища и до масово обезземяване на селяните. Развиващата се промишленост не смогваше да поглъща освобождащата се работна сила, затова много селяни се превръщаха в просяци и скитници, срещу които се прилагаха жестоки закони.

Социалистите-утописти виждаха недоволството на работниците, занаятчиите и селяните от зараждащия се обществен строй и отразиха това недоволство в своите социални учения.

Мор и Кампанела Основоположник на утопичния социализъм е английският мислител хуманист *Томас Мор* (1478—1535). Мор бил широко образован човек и заемал високи постове в английския парламент и при двора на Хенрих VIII. Изучавайки внимателно живота, той изказва някои дълбоки мисли за социалните проблеми. В 1516 г. Мор издава свой труд, наречен „Златна книга, не по-малко полезна, отколкото забавна, за най-добрата уредба на държавата и за новия остров Утопия“. Тази книга, която по-късно получила краткото название „Утопия“¹, обезсмъртила Мор и дала име на едно от общественно-политическите учения през XVI—XIX в. — утопичния социализъм.

Историческата заслуга на Мор се състои в това, че

¹ Думата „утопия“ буквално значи „място, което никъде не съществува“.

той за пръв път поставя въпроса за необходимостта производството да бъде организирано на основата на обществената собственост, рисува картината на устройството на бъдещото общество. Той се проявява като убеден противник на частната собственост. „... Ако всеки на определени законни основания — пише той в „Утопия“ — се старее да си присвои колкото може, то каквото и да е имущественото изобилие, всичко то попада в ръцете на малцина...“ Затова, твърди Мор, благополучие в хорските работи е възможно „само при пълното унищожаване на частната собственост“.

Новите обществени отношения, създадени на острова, изключват паразитизма и туеядството. Всички членове на обществото се трудят. Основна производствена ядка е семейството, което се занимава с определен занаят. При смяна на интереса към вида на занятията утопийците свободно преминават от едно семейство в друго. Съединяването на земеделския труд със занаята се постига с това, че всеки гражданин в състава на артели върши две години селскостопанска работа, след което отново се връща към главния отрасъл на стопанството — занаята. Работният ден трае само шест часа, затова жителите на острова имат доста време да се занимават с наука и изкуство. Плодовете на своя труд те предават в складовете, от които получават безплатно всичко, което им е необходимо за живота. Утопийците не се нуждаят от пари — те ги използват само в отношенията си с други държави.

Обосновавайки възможността за безплатно разпределение според потребностите, Мор пише: „Първо, всичко има в достатъчно изобилие, а, второ, не може да има никакво опасение, че някой ще пожелае да поиска повече, отколкото е нужно. Защо да смятаме, че ще поиска повече онзи, който е уверен, че никога няма да му липсва нищо?“

Както виждаме, в измисленото от него общество Мор въвежда елементи на утопичен комунизъм. Но потребностите на хората са сведени до минимум. Така „всеки се задоволява с една дреха, и то обикновено за две години“, кройката на дрехите си остава еднаква, неизменна и постоянна през цялото време. Идеята за общественото разпределение се разглежда опростено. Мор изхожда от оскъдните ресурси по онова време.

Цялата „Утопия“ носи печата на историческа ограниченост. На острова има малък брой роби, които са необходими според Мор за извършването на най-неприятните работи. Те се набират измежду военнопленниците, престъпниците и лицата, осъдени на смърт в други държави и откупени от утопийците. Разбира се, при добра работа и примерно поведение отделни хора могат да бъдат освобождавани от робството. Начело на обществото стои княз. Той се избира, но има неограничена власт. С избирателно право се ползват не всички членове на обществото, а само бащите на семейства, което отразява патриархалната идея, водеща началото си от далечни векове. Мор признава за необходим и известен минимум религиозни вярвания у жителите на острова.

Животът на Мор завършва трагично: за отказ да положи клетва пред краля, който се обявил и за църковен глава, той бива екзекутиран.

След Мор страстен пропагандатор на идеите на хуманизма и социалната справедливост е италианският мислител *Томазо Кампанела* (1568—1639). Той е роден в Южна Италия, която се намирала под испанско владичество. За подготвянето на заговор срещу поробителите Кампанела бил хвърлен в тъмница, където прекарал 27 години. Неукротим оптимист, окован във вериги, той написва тук знаменития си роман „Градът на слънцето“ (1602), представляващ разказ на генуезки пътешественик, който уж видял в една далечна страна нов обществен строй. Животът в „Градът на слънцето“ се гради върху приблизително същите принципи, както и в „Утопия“. За разлика от Мор Кампанела не прави що-годе обстойна критика на социалните отношения по онова време. Той съсредоточава вниманието си главно върху положителното описание на идеалния строй и специално набляга на потреблението, а не на комунистическата организация на производството.

В „Градът на слънцето“ всичко, което се произвежда, постъпва в обществените складове и всеки получава оттам необходимите средства за живот. Тук няма парично възнаграждение. Властите следят никой да не получава повече, отколкото му е необходимо, трудовият процес да се развива съобразно с общественото благо. Жителите на града на слънцето са заети с об-

ществен труд само четири часа, останалото време прекарват в „развиване на умствените и телесните си способности“ и всичко това „се върши с радост“. Селскостопанската работа е задължителна за всички членове на обществото. Начело на града на слънцето стои колегия от учени. В наивна форма тук е изразена идеята за научното управление на обществото. Главният управител на града на слънцето владее всички знания, познава всички видове практическа дейност. Той има помощници: Силата се занимава с въпросите за войната и мира; Мъдростта ръководи изкуствата, занаятите и науките; Любовта наблюдава раждането на децата и възпитанието.

Уинстънли, Мелне,
Морели, Мабли, Бабьоф

През XVII—XVIII в. идеите на утопичния социализъм оказва голямо влияние върху развитието на критиката на феодално-абсолютисткия строй и на капиталистическите отношения, сложиха отпечатък върху идеологията на широките народни движения. Същевременно утопичният социализъм се развиваше под въздействието на тези движения. С назряването на буржоазните революции в Европа в борбата се включваха селянните, плебейските елементи от градовете — предшественици на пролетариата. Това придаваше размах и сила на революциите. В тях народните маси нерядко издигаха самостоятелни искания за равно право на собственост, изравняване на участъците земя, обявяването ѝ за общо достояние и др. Така например, участниците в една от левите групировки в английската буржоазна революция през XVII г. — дигъри („копачи“), не само мечтаеха за въвеждане на обществена собственост върху земята, но се и бореа за нея. Настроенията на народните маси оказваха влияние върху най-добрите умове на онова време и намираха отражение в техните учения.

Ярък пример в това отношение е английският утопист от XVII в., идеолог и един от ръководителите на крайно лявото течение в английската буржоазна революция *Джерард Уинстънли* (1609 — ок. 1652). Неговото главно произведение „Законът на свободата“ (1652) е проникнато от идеите на уравнилния комунизъм. Той смята, че в Англия трябва да бъде установена република без частна собственост, република, в която

всички граждани ще се трудят в името на общото благо и няма да има тунеядци и безделници. Основа на цялата производствена структура на новото общество е семейството, което се занимава със селско стопанство или занаятчийство. Всичко, което семействата произвеждат, се предава в обществените складове. Селяните, твърди Уинстънли, трябва да бъдат освободени от робията на лендлордовете. Той призовава също да бъдат създавани показни обществени работилници, което е нова идея в сравнение с ученията на Мор и Кампанела.

Утопизмът на Уинстънли ярко се проявява в това, че той се надяваше да преустрои обществото с помощта на буржоазното правителство на Кромуел. Отправяйки призив към него, той смяташе, че със законодателни актове правителството ще може да преведе обществото от феодално-абсолютисткия режим към осъществяване на комунистическите идеали.

Утопичната теория на Уинстънли беше крачка напред в сравнение с ученията на неговите предшественици. Тя не изразяваше вече абстрактна мечта, а реални искания, които той като един от участниците в революцията дори се опитваше да свърже с движението на народните маси.

В предреволюционна Франция от XVIII в. комунистическите идеи получават по-нататъшно развитие, те се допълват с извода, че пътят към новото общество минава през борбата на народните маси. Първо изразява тази идея френският социалист-утопист *Жан Мелие* (1664—1729). Той бил селски свещеник и добре познавал живота на селото. Свидетел на безжалостната експлоатация на селяните и на тежките им бедствия, Мелие рязко и разпалено критикува феодално-капиталистическия ред и религията. В своето съчинение „Завещание“ той мечтае за комунистическия строй, основан на колективната собственост, за живот, когато няма да има потисници. Той разбира, че без революционна борба не може да се сложи край на потисничеството и несправедливостта и призовава селяните да грабнат оръжия.

„Обединявайте се, народи! — пише Мелие. — Помагайте си един на друг: въпросът е еднакво важен за всички народи. Вас ви погубва това, че се сражавате един против друг, вместо да се сражавате в единни ре-

дици за общото дело... Всичко зависи от народа, всичко се крепи на него; щом поискате, тиранията ще падне... богатите не биха имали повече богатство от вас, ако не им давахте своето богатство; те не биха имали повече власт от вас, ако не искате да се подчинявате на техните закони. Те използват вашата сила против самите вас...“ В „Завещание“ няма описание на подробностите по бъдещото устройство на обществото.

Разработена схема за новото общество, основано на колективна собственост, дава друг френски мислител — утопистът *Морели*. В своя труд „Кодекс на природата“ (1755) той смело полемизира с онези, които твърдят, че частната собственост и неравенството се коренят в природата на човека. Напротив, казва той, частната собственост е развалила, извратила тази природа. Преминавайки през своеобразното грехопадение — установяването на частната собственост, — хората, осъзнали грешката си, трябва да се върнат към предишните отношения, към „златния век“. В обществото, изградено върху съставените от Морели закони, няма частна собственост, запазва се правото на собственост върху предметите за лично потребление и занаятчийските оръдия. Морели провъзгласява правото на труд и за пръв път формулира принципа за необходимостта всеки да се труди според способностите си. И той като другите тогавашни утописти изхожда от общество, което е още много бедно, поради което у него преобладават селските уравнителни искания.

В навечерието и през време на Френската буржоазна революция сред представителите на демократичния лагер бяха широко разпространени идеите на *Габриел Мабли* (1709—1785). В своите произведения „Съмнения, предложени на философите икономисти по повод на естествения и необходим строй на политическите общества“ (1768), „За законодателството, или Принципи на законите“ (1776) и др. той се нахвърля срещу тиранията на богатите, срещу имущественото неравенство и пропагандира идеалите за комунистическо устройство на обществото.

В основата на своето учение Мабли поставя идеята за естественото равенство на хората. Природата, казва той, е създала всички хора равни. Тя им е дала еднакви органи и потребности, един и същ разум. „Нима блага-

та, които тя е произвела на земята — пише Мабли, — не принадлежат на всички общо? Нима тя е дала на някого отделен участък земя? Нима тя е поставила между по полята? От отговора на тези въпроси следва, че не тя е създала богатите и бедните.“

Според Мабли частната собственост и социалното неравенство са резултат от алчността на едни хора и ленивостта на други. Възникването на частната собственост е разрушило естественото равенство в обществото и е развалило нравите на хората. Тя е развила у тях такива отвратителни черти като алчност, стремеж към трупане на богатство и т. н. За да се доближи човечеството към изгубения „златен век“, Мабли предлага чрез издаване на справедливи закони да се уравнива собствеността между всички членове на обществото.

Идеята за социална справедливост получи още по-голямо развитие през периода на Френската буржоазна революция от 1789—1794 г. В процеса на революцията лейците на крайното ляво крило се убеждаваха, че тя довежда до появата на нови богаташи, че народните маси не могат да постигнат социалната справедливост, за която са мечтали. През тези години се появиха доста комунистически проекти, в които беше направен важният извод, че за установяването на справедливо общество са нужни народна революция и революционна диктатура.

В това отношение най-радикални изводи бяха направени от *Гракс Бабьоф* (1760—1797) и неговите привърженици — бабувистите. Бабувистите изразяваха възмущенията на зараждащия се френски пролетариат. В техния манифест се твърди, че френската революция е само предтеча на друга, по-величествена революция, която ще бъде вече последната. Френската революция, заявяваха идеолозите на буржоазията, осъществи равенството. А бабувистите казваха, че буржоазното равенство не е нищо друго освен красива, но безплодна фикция. Трудещите се трябва да завземат властта, да установят революционна диктатура и чрез нея да постигнат фактическо равенство. В страната не трябва да има нито богати, нито бедни, никой не може да си присвоява собственост, трудът трябва да стане задължение за всички членове на обществото съобразно със способностите и навиците на всеки.

Така разочарованието на трудещите се маси от плодовете на Френската буржоазна революция през XVIII в. стимулира разработването на радикални утопично-комунистически проекти. В тях е изразена идеята за народна революция, която непременно ще избухне и ще установи социална справедливост на земята. Същевременно бабуистите си представяха революцията само като действие на тясна група заговорници. Но техните идеи бяха изложени вече не във вид на разказ за далечна, несъществуваща страна, а във формата на манифест — програмен документ, призоваващ към революционни действия.

2. Утопичният социализъм през XIX в. в страните на Западна Европа

След като бяха извършени буржоазните революции в Англия и Франция, капитализмът започна да се развива още по-бързо. Буржоазията, която завзе властта, освободи промишлеността от феодалните вериги. Подемът в промишлеността спомогна и за преминаването към машинно производство. Производството на стоки се увеличи рязко. Растящите печалби създаваха още по-големи възможности за развитие на производството. Бързо растеше броят на фабриките и заводите, под покривите на промишлените сгради се стичаха все нови и нови отряди на пролетарската армия, гонени от силата на капитала.

Богатството и бедността се поляризираха още по-рязко. На единия полюс на обществото се надигаше буржоазната класа, на другия, в резултат на разоряването на занаятчиите и селяните, се наблюдаваше гигантско нарастване на пролетариата — класата, лишена от всякаква собственост.

Работническата класа постепенно започваше да осъзнава робското си положение. Все по-често започнаха да се наблюдават случаи на нейни стихийни акции като израз на недоволство от тежките трудови условия и почти пълната липса на политически права.

През XIX в. в условията на неразвита класова борба на пролетариата в Западна Европа се появиха утопичните социалистически системи, които непосредствено предшествуваха марксизма.

Характеризирайки тогавашната историческа обстановка, Енгелс изтъква, че „държавата на разума“, към която апелираха просветителите от XVIII в., „претърпя пълно крушение“. „... Установените с „победата на разума“ обществени и политически институции се оказали зла, предизвикваща горчиво разочарование карикатура. Липсвали още само хората, които да констатират това разочарование, и тези хора се появили в началото на новия век. В 1802 г. излизат „Женевските писма“ на Сен Симон; в 1808 г. се появява първото съчинение на Фурие, макар че основата на неговата теория била положена още в 1799 г.; на 1 януари 1800 г. Робърт Оуен поел управлението на Ню Ленарк.“¹

Анри Сен Симон

Един от първите, които се опитват да отговорят на новите въпроси, поставени пред обществото, е френският мислител Сен Симон (1760—1825). Той остро критикува отношенията, създадени от буржоазията, и им предрича неизбежна гибел. На мястото на капитализма, твърди Сен Симон, неминуемо ще дойде нов, по-справедлив обществен строй. „Златният век — пише той, — който сляпото предание отнасяше досега към миналото, е пред нас.“

А кой път води към „златния век“?

Сен Симон вижда същността на историческия прогрес във все по-голямото подчиняване на силите на природата от човека. В произведенията на Сен Симон е залегнала една дълбока мисъл: когато хората престанат да господствуват един над друг и обединят усилията си за овладяване на природата, тогава именно ще настъпи „златният век“.

Макар да прави значителна крачка напред в сравнение с мислителите от XVIII в., Сен Симон обаче си остава идеалист и утопист. Той възлага всичките си надежди на разума, счита човешкия ум за пълновластен ръководител на историческия процес, а в историята вижда главно смяна на мирогледи. Сен Симон превъзнася „хармоничността“ на обществените връзки, които според него трябва да „обединяват“ буржоазията и работниците в една обща група „промишленици“. Той изобщо не разбира същността на класовата борба и нейната роля в развитието на обществото.

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 19, стр. 197.

Макар Сен Симон да рисува твърде неясна картина на новия обществен строй и да сочи неправилен път към него, на някои негови догадки предстоеше голямо бъдеще. Той не е идеолог на пролетариата и не разбира историческата му роля. Същевременно той вижда колко е тежък животът на работническата класа. Моят цел, казва Сен Симон, е да облекча участието на тази класа не само в цяла Европа, но и в цял свят. Той пръв изказва мисълта, че е възможно такова обществено устройство, при което всеки да работи според способностите си и да получава според труда си. Важно значение има идеята на Сен Симон за превръщане на държавата от оръдие за управление на хората в оръдие за организиране на производството, за „управление на вещите“.

Шарл Фурие - В общественния живот на Европа през XIX в. голямо значение имаше друго едно течение в утопичния социализъм — фуриеризмът, наречен така по името на своя основател, френския мислител *Шарл Фурие* (1772—1837).

И Фурие като Сен Симон остро критикува буржоазния строй. Ако не бъде създадена нова социална организация на обществото, казва той, развитието на производството не носи щастие, а беда за трудовите хора. Характерно свойство на буржоазните цивилизации, пише Фурие, е да произвеждат безредно. Богатството расте, но производителят не се приобщава към растящото богатство. „Ако у Сен Симон — отбелязва Енгелс — откриваме гениална широта на погледа, поради която в неговите възгледи се съдържат в зародиш почти всички не строго икономически мисли на покъсните социалисти, у Фурие намираме критика на съществуващия обществен строй, в която чисто френското остроумие се съчетава с най-дълбок анализ. Фурие използва думите на буржоазията, на нейните вдъхновенни пророци от преди революцията и нейните подкупени ласкатели след революцията. Той безпощадно разкрива цялата материална и морална нищета на буржоазния свят...“¹

Критиката срещу капитализма е най-силната стра-

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 19, стр. 200.

на в ученето на Фурие. Но важни са и неговите позитивни идеи. Например той поставя въпроса, по какъв начин трудът, който по онова време е бил считан за проклетие, може и трябва да се превърне в наслада за човека. Критикувайки системата на буржоазното право, Фурие поставя на първо място правото на труд, без което всички останали права не струват нищо. Прогресивно значение имат неговите идеи за трудовото съревнование, за труда като творчески процес, в който се проявява ентузиазмът на човека и по такъв начин личните интереси се сливат с обществените. Фурие стига до плодотворната мисъл, че трудът трябва така да се организира, та човек да не бъде обречен постоянно да се занимава с един и същ вид дейност, а свободно да избира онези видове, които най-много отговарят на неговите наклонности и способности. Трудът се оценява толкова по-високо, колкото по-важен е той за обществото.

Фурие си представя общественото устройство, основано върху хармонията, така: цялото общество се разделя на производствено-потребителни асоциации от индивиди; те се наричат фаланги. Всяка от тях живее в грамадна сграда — фаланстер, в която са разположени жилищни помещения, работилници, трапезарии и библиотеки. Основният вид труд на членовете на фалангата е селскостопанският. Дейността в областта на промишлеността представлява предимно упражняване на занаяти и заема само една четвърт от трудовите операции на членовете на фалангата. В това отношение Фурие не отива по-далеч от утопистите на миналото — той не разбира значението на промишленото производство за общественото развитие.

Историческата ограниченост на проектите на Фурие бие в очи, когато той казва, че във фалангите трябва да влязат и капиталистите. Те внасят във фалангите своите капитали и за тях се запазва правото на печалба, те ползват по-благоустроени жилища и се хранят по-добре. Ф. Енгелс отбелязва, че Фурие фактически „не премахва частната собственост. В неговите фаланстери, или асоциативни стопанства, съществуват богати и бедни, капиталисти и работници“¹.

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 1, стр. 507.

Утопизмът на Фурие особено проличава, когато той говори за начините за преминаване към идеалното общество. Той се отнася отрицателно към класовата борба и революцията, стреми се да ги предотврати с учението си. Фурие предполага, че неговите проекти бързо и без борба ще се осъществят в живота, щом станат широко известни. Той смята, че ще успее да осъществи своите цели чрез пропагандиране на социалистическите идеи, между другото и сред капиталистите. Нещо повече, главна роля в създаването на фалангите той отрежда на представителите на едрия капитал.

Робърт Оуен

Наред с имената на Сен Симон и Фурие стои името на английския социалист-утопист *Робърт Оуен* (1771–1858), който е изиграл голяма роля за просвещаването на английската работническа класа през първата половина на XIX в. Върху възгледите на Оуен слага отпечатък фактът, че тогавашна Англия беше най-развитата в промишлено отношение страна. В противоположност на онези, които са склонни да виждат в прогреса на техниката и на промишлеността причината за всички социални злини, Оуен високо цени ролята на промишлената революция, свързана с появата и разпространението на машините.

Като една от главните пречки по пътя към преустройство на обществото Оуен смята частната собственост, която според него е била и е причина за безброй бедствия, сполетели човечеството. Социалният, умственият и моралният прогрес на човечеството според Оуен е свързан с унищожаването на частната собственост. Човечеството може да си отдъхне и да разреши най-сложните въпроси на живота само тогава, когато всичко, с изключение на предметите за всекидневна лична употреба, се превърне в обществено притежание. Той вярва, че такъв обществен строй неизбежно ще дойде. Оуен обаче не излиза вън от рамките на идеалистическите и утопичните схеми на Сен Симон и Фурие, като мисли, че общественият строй, в който няма да има частна собственост, ще победи без класова борба. Той се опитва, разбира се безуспешно, да убеди ту английския парламент, ту кралица Виктория, ту други монарси, че неговите проекти са реалистични и полезни. Претърпяват неуспех и експериментите му в Ню Ленарк и в Америка.

В. И. Ленин пише: „В какво се състои фантастичността на плановете на старите кооператори, като се почне от Робърт Оуен? В това, че те мечтаеха за мирно преобразуване на съвременното им общество чрез социализма, без да вземат под внимание такъв основен въпрос като въпроса за класовата борба, за завладяването на политическата власт от работническата класа, за събаряне господството на класата на експлоататорите.“¹

3. Утопичният социализъм в Русия

Въпросът за коренното социално преобразуване на съществуващия строй вълнуваше обществената мисъл в Русия още преди разпространението на марксизма в нея. При условията на засилваща се криза на феодалната система и подем на селското движение в спорове за бъдеща Русия възникват идеи и теории, характерни с търсенето на пътища за социално обновяване на страната. „В течение на близо половин век, приблизително от 40-те до 90-те години на миналия век — отбелязва В. И. Ленин, — прогресивната мисъл в Русия, под гнета на невиждано дивия и реакционен царизъм, жадно търсеше правилната революционна теория, следейки с удивително усърдие и старателност всяка „последна дума“ на Европа и Америка в тази област. Русия чрез своята полувековна история на нечувани мъки и жертви, на невиждан революционен героизъм; на невсоятна енергия и беззаветност в търсения, обучение, изпитване на практика, разочарования, проверка, съпоставяне опита на Европа действително *изстрада* марксизма като единствено правилна революционна теория.“²

Почвата за възприемане и прилагане на марксизма в Русия беше подготвена от нейното социално-икономическо развитие, от остротата на класовите противоречия, от революционните традиции, които водят началото си от селските въстания, от дейността на А. Н. Радищев и декабристите, А. И. Херцен, Н. Г. Чернишев-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 33, стр. 473—474.

² В. И. Ленин. Съч., т. 31, стр. 9—10.

ски и другите революционни демократи, както и на революционните народници от 70-те години на XIX век.

В историята на руската прогресивна обществена мисъл видно място заема дейността на изтъкнатия революционер и просветител от XVIII в. *А. Н. Радищев* (1749—1802). Той издига програма за насилствено събаряне на съществуващия строй и установяване на републиканско управление. Неговото бележито произведение „Пътуване от Петербург до Москва“ упражнило извънредно голямо влияние върху цялото по-нататъшно развитие на обществените, включително и утопично-социалистическите теории. През същия XVIII в. в Русия започват да се разпространяват активно западните утопии, появяват се оригинални руски произведения на утопичния социализъм. Голям интерес към утопичния социализъм проявяват мнозина дворянски революционери от началото на XIX в. — *П. И. Пестел*, *М. С. Лунин*, *П. Я. Чаадаев* и други.

**Утопичният социализъм
на революционните
демократи**

В началото на 40-те години на XIX в. активно развива идеите на социализма видният революционер-демократ *В. Г. Белински* (1811—1848). Той нарича социализма „идея на идеите, битие на битието, въпрос на въпросите, алфа и омега на вярата и на знанието“. Като превъзмогва основната слабост на повечето от западноевропейските утописти, Белински стига до извода, че пътят към социализма минава през народната революция.

Първата в Русия революционна организация, която се ръководи в дейността си от идеите на утопичния социализъм, е групата на *М. В. Буташевич—Петрашевски* в Петербург. Разпространяването на социалистическите идеи през 60-те години на XIX в. е свързано преди всичко с имената на *А. И. Херцен*, *Н. Г. Чернишевски* и *Н. А. Добролюбов*.

Първ *А. И. Херцен* (1812—1870) се опитва да даде в разгъната теоретична форма отговор на въпроса, възможно ли е движение на Русия към социализъм. Той остро критикува не само крепостничеството, но и капиталистическия строй. За разлика от мнозина западни социалисти-утописти Херцен изтъква голямото значение на политическата борба на народните маси. Той решително отхвърля религиозно-мистичните примеси в уто-

Първ *А. И. Херцен* (1812—1870) се опитва да даде в разгъната теоретична форма отговор на въпроса, възможно ли е движение на Русия към социализъм. Той остро критикува не само крепостничеството, но и капиталистическия строй. За разлика от мнозина западни социалисти-утописти Херцен изтъква голямото значение на политическата борба на народните маси. Той решително отхвърля религиозно-мистичните примеси в уто-

личния социализъм, посочва реакционната роля на религията при идейната и политическата борба в Русия, високо оценява значението на философския материализъм за прогреса на човечеството и съумява да съзре в Хегеловата диалектика „алгебра на революцията“.

За основа на социалното преустройство на Русия и преминаването ѝ към социализма Херцен смята селската община. Докато на Запад Фурие и последователите му предлагат да се създават изкуствено ядрата на новото общество, да се внедряват фаланги и фаланстери, в Русия според Херцен вече съществуват елементите на социалистическа организация под формата на селската община с нейните „общинна собственост и общинно управление“. В общината се запазва равенство между членовете ѝ и самоуправление, което според Херцен улеснява преминаването на Русия към социалистическия строй. „Ние наричаме *руски социализъм* — пише Херцен — социализма, който идва от земята и от селския бит, от фактическите участъци земя и от съществуващото преразпределяне на нивите, от общинната собственост и общинното управление — и заедно с работническия артел върви към икономическа *справедливост*, към която се стреми социализмът изобщо и която науката потвърждава.“ Но увлечението на Херцен от идеята за „руски социализъм“ по пътя на селската община му пречи да види, че запазването на общината не само че не води обществото към социализъм, но представлява сериозна пречка по този път, сковайки развитието на производителните сили и прогреса на обществените отношения.

Значително по-задълбочено и по-последователно поставя проблемите на социализма *Н. Г. Чернишевски* (1828—1889). Яростен противник на крепостния строй в Русия, той води упорита борба против царизма и заради революционната си дейност е жестоко репресиран: прекарва общо 27 години по затворите и на заточение.

Чернишевски отхвърля гледището на Сен Симон и Фурие, които смятат, че социалистическият строй като възплъщение на идеала за разумно устроено общество можел да възникне при всеки етап от човешката история. Той вижда в социализма последица от закономерния процес на развитие на обществото.

В противоположност на западноевропейските социа-

листи-утописти Чернишевски оценява справедливо значението на политическата борба, действува като революционер-демократ, вдъхновяващ с идеите си масите за борба срещу царизма и крепостничеството. Чернишевски се приближава до разбирането за великата роля на народните маси и на революцията в социалистическото преустройство на обществото. От неговите съчинения, казва В. И. Ленин, лъха духът на класовата борба. Той е „руският велик социалист от домарксовия период“.

Но поради тогавашните исторически условия на развитието на Русия Чернишевски все пак не намира истинския път към социализма, не разбира ролята на пролетарната и възлага надеждите си за осъществяване на социализма на селската революция. Както и Херцен, той развива идеите за общинен социализъм. Но Чернишевски не можеше да не види, че остатъците от общинна собственост в Русия са белег за изостаналост на страната. Затова той не смята, че общинната собственост на земите е вече готовото ядро на новия обществен строй. Той подчертава, че „между общинната собственост без общинно производство и общинната собственост с общинно производство има неизмерима разлика“.

Основа за коренната социална промяна на страната според Чернишевски е общинното производство в селата, което трябва да използва данните на науката и техниката. Той смята, че е необходимо да се организира „общинно производство“ и в града, като за тая цел се обедняят занаятчиите и фабриките и заводите се превърнат в обществена собственост. Но според него пълното социалистическо преустройство на обществото не е непосредствена задача; а осъществяването на комунистическите принципи е още по-далечна задача. „Комунизмът — пише Чернишевски — ... взема като основа на общественото устройство много по-висок идеал, отколкото са принципите на социализма. По тази причина епохата на комунистическите форми на живот вероятно спада към още много по-далечно бъдеще, отколкото онези, може би, също тъй доста далечни времена, когато ще стане възможно пълното осъществяване на социализма.“

Бележит революционен мислител е съратникът на Чернишевски *Н. А. Добролюбов* (1836—1861). Той отстоява идеята, че е възможно историческият процес в

Русия да се ускори, да се прескочат някои негови етапи. „Като наблюдаваме хода на развитието на народите в Западна Европа — пише той — и като си представяме докъде е стигнала тя сега, можем да храним ласкателната надежда, че нашият път ще бъде по-добър.“ Не става дума за някакъв особен път, пояснява Добролюбов, съвсем различен от пътя, по който вървяха европейските народи. Според него Русия трябва да измине „същия път, това е несъмнено и дори никак не трябва да съжаляваме за това“. Но „все пак нашият път е улеснен — убедено заявява той; — все пак нашето гражданско развитие ще може малко по-бързо да премине ония фази, които така бавно премина развитието на Западна Европа“.

Идеите на утопичния социализъм и революционния демократизъм се пропагандираха от видни мислители на народите на СССР: *Т. Г. Шевченко* (1814–1861), *И. Я. Франко* (1856–1916), *К. С. Калиновски* (1836–1864), *М. Л. Налбандян* (1829–1866), *М. Ф. Ахундов* (1812–1878), *И. Г. Чавчавадзе* (1837–1907), *Ян Райнис* (1865–1929) и много други.

Революционните народници

В. И. Ленин нарича предшественици на руската социалдемократия — наред с Херцен, Белински и Чернишевски — също и блестящата плеяда революционери от 70-те години. Най-важните представители на тази плеяда са П. Алексеев, А. Желябов, Н. Морозов, В. Фигнер, С. Перовска, С. Халтурин и други. Голям интерес представляват идейните схващания на такива видни дейци на народничеството като Н. Флеровски и П. Лавров. В техния мироглед ясно личи влиянието на прогресивната западноевропейска обществена мисъл, на онова мощно движение, изразител на което е I Интернационал.

Народничеството, като идеология на селската демокрация в Русия, противоречиво съчетава в себе си социалистическия утопизъм и израза на реалните потребности на масата дребни производители, селяните, най-много заинтересовани от унищожението на всички остатъци от крепостничеството. За дейността на народниците от 70-те години са характерни опитите да установят връзка с трудещите се маси и преминаването към терористични действия срещу самодържавието. И въ-

преки че „отиването сред народа“ и терористичните актове не можеха да доведат до желаната цел — народната революция и изменението на обществения строй, дейността на народниците от 70-те години допринесе за развитието на революционната мисъл в Русия.

Зараждащото се руско работническо движение изпитваше влиянието на революционното народничество от 70-те години. След като получи в първия си стадий тласък от страна на народничеството, работническото движение се развива по-нататък по свои собствени закони, като преодолява народническите илюзии, превръща се във все по-влиятелна политическа сила и формира свои работнически водачи. В дейността на революционери като П. Алексеев, С. Халтурин, В. Обиорски, Ал. Улянов и други ясно личи влиянието на разрастващото се пролетарско движение в Русия. Мнозина от тях не се задоволяват с пропагандиране на социалистическите идеи, а действуват и като организатори на първите работнически групи и съюзи.

Руският утопичен социализъм беше тясно свързан с революционното движение и изразяваше интересите на крепостните селяни. В своите възгледи видните представители на утопичния социализъм в Русия стигнаха до признаване на класовата борба и революцията като необходими средства за общественото преустройство и „призоваваха Русия към бравдата“, към насилствено събаряне на самодържавието. С други думи, на руска почва утопичният социализъм придоби силно революционно звучене. По-добре да загинем с революцията, отколкото да се спасим в приютите на реакцията, казваше Херцен.

Утопичната мисъл в Русия споделяше и много от илюзиите на западноевропейския утопизъм. По-специално революционните народници не успяха да разберат действителното значение на работническата класа в общественото развитие; те допускаха грешки от волунтаристичен и анархистичен характер. Като възлагаха надеждите си в революцията само върху селяните или върху отделни силни личности, революционните народници пренебрегваха изучаването на икономическите промени, свързани с развитието на капитализма в Русия. В крайна сметка тяхното разглеждане на въпроса за пътищата на общественото развитие в страната бе-

ше в много отношения утопично и идеалистическо. Отрицателните страни на революционното народничество бяха подхванати от епигоните на утопичния социализъм — либералните народници от 80-те — 90-те години, които до голяма степен пропиляха революционното наследство на своите предшественици.

Но дейността на великите революционери демократи — Белински, Херцен, Чернишевски и Добролюбов — и борбата на блестящата плеяда революционери от 70-те години обективно проправяха пътя за бъдещата партия на работническата класа и за разпространението на марксизма в Русия.

През XIX и началото на XX в. идеите на утопичния социализъм и на революционния демократизъм се разпространиха и в други страни. В Европа тези идеи проповядваха: в Полша *Е. Дембовски* (1822—1846), в България *Хр. Ботев* (1848—1876), в Югославия *С. Маркович* (1846—1875), в Чехословакия *К. Сабина* (1813—1877), в Унгария *Ш. Петьофи* (1823—1849), в Румъния *Н. Бълческу* (1819—1852), в Китай *Сун Ят-сен* (1866—1925) и др. В Куба за национално и социално равнопоставяне, против колониалното иго се бореше видният революционен демократ *Хосе Марти* (1853—1895).

Идеите на демократизма, утопичния социализъм и за национално освобождение в страните на Европа, Америка, Азия и Африка подготвяха почвата за проникване и разпространение на марксизма.

4. Историческото място на утопичния социализъм

Появата и развоят на утопичния социализъм са най-тясно свързани с икономическото развитие на обществото, с изострянето на социалните противоречия и с класовата борба на трудещите се. Формирал се при условията на зараждане на капитализма, утопичният социализъм се разви по-нататък през периода на буржоазните революции в Европа и достигна разцвета си в периода на бурното развитие на капиталистическите отношения през XIX в.

Идейният източник на научния комунизъм

Историческата роля на утопичния социализъм се състои в това, че той е предшественик на научния комунизъм, един от главните идейни

източници на марксизма. В утопичните системи се отразяваше протестът на потиснатите трудещи се маси, включително и работниците, които още не са поделили активна революционна борба срещу капитализма, срещу капиталистическата експлоатация. В тия системи се въплътяваха идеите, родени сред експлоатираните маси, те изразяваха възжеланията на трудовия народ, чиито социални и морални идеали излизаха извън рамките на зараждащото се буржоазно общество. Утопичният социализъм е предвестник на класата, която в началото на ХХ в. израсна до страшна сила, способна да сложи край на капиталистическия строй.

Великите утописти, подчертава В. И. Ленин, „са гледали към същата онази посока, към която се е извършвало и действителното развитие; те действително са *изпреварвали* това развитие“¹. Тяхната фантазия понякога рисува чудновати картини на идеален строй, но през тази фантастична завеса прозират зародишите на онези велики идеи, които бяха развити и практически се въплътяват в живота от научния комунизъм. Самото възникване на научния комунизъм беше подготвено от цялото предходно развитие на теоретичната мисъл, включително и от историята на социалистическите идеи. Социалистите-утописти оставиха на марксизма ценно идейно наследство. В техните произведения създателите на научния комунизъм намираха немалко дълбоки съждения по множество възлови въпроси на социалния живот, на общественото развитие. „... Немският теоретически социализъм -- пише Ф. Енгелс -- никога няма да забрави, че стои върху плещите на Сен Симон, Фурие и Оуен -- трима мислителни, които при цялата фантастичност и целия утопизъм на техните учения принадлежат към най-големите умове на всички времена и които гениално предугадах безброй неща, чиято правилност ние сега доказваме научно.“²

Извънредно голямата заслуга на социалистите-утописти за идейното развитие на човечеството се състои преди всичко в това, че те направиха остра критика на капиталистическия строй. Те убедително посо-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 2, стр. 252.

² К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 18, стр. 499.

чиха, че общественият строй, основан върху частната собственост и експлоатацията, не е в състояние да даде на хората нито свобода, нито равенство, нито братство.

Някои социалисти-утописти се издигаха и до разбиране на това, че ликвидирането на частната собственост и преминаването от експлоататорското общество към социалистическото общество са възможни само по революционен път, посредством установяване на революционна диктатура на трудовия народ. Връзката между идеите на комунизма и идеята за революция ясно проличава в „Завещанието“ на Жан Мелие, в движението на Гракх Бабьоф и неговите съратници, както и в теоретичната и практическата дейност на руските революционери демократи.

Социалистите-утописти гениално предугадиха някои черти на новото общество, което ще замени експлоататорския строй. Много от тях смятаха, че новият социален строй може да възникне, да съществува и да се развива само като се опира върху обществената собственост.

Социалистите-утописти смятаха за един от най-важните принципи на бъдещото общество задължителността на труда за всеки гражданин. Забележителна черта във възгледите на великите утописти е, че те критикуват „язвата на паразитизма“. Мнозина от тях изказаха догадката, че в бъдещото общество трудът ще стане почетно дело. Утопистите провъзгласяват прогресивната идея за премахване на противоположността между града и селото, между физическия и умствения труд. Те отделят голямо внимание на въпросите за справедливо разпределяне на материалните блага и изказват дълбоки мисли за разпределение според труда и потребностите.

Социалистите-утописти изказват предположението за неизбежно трансформиране на политическата организация на обществото след утвърждаване на обществената собственост. Те изказват мисълта, че е възможно държавата да се превърне от апарат за управление на хората в апарат за ръководене на общественото производство. Някои утописти посочват перспективата за отмиране на държавата в бъдещото общество.

Утопичният социализъм съдържа елементи на ре-

алния хуманизъм, хуманизма на трудещите се маси. В утопичните системи бяха издигнати идеите за освобождение на труда от поробването, за постигане равенство между хората, нов идеал за човека — човека на освободения труд. Идеите на утопичния социализъм органически се свързват и се развиват съвместно с идеите на хуманизма.

Историческата
ограниченост
на утопичния
социализъм

Социалистите-утописти формулираха множество интересни идеи, които са сериозни завоевания на обществената мисъл в тяхното време. Те на-

правиха немалко гениални догадки. Но общо взето техните представи за бъдещото общество са до голяма степен наивни и примитивни. Главният недостатък на социалистите-утописти е, че те не разбират закономерностите на общественото развитие, не виждат истинските пътища за преустройството на обществения живот. Те гледат на работническата класа като на обект на благотворителни грижи, виждат в нея само страдаща, но не и действаща класа.

„... Първоначалният социализъм — пише В. И. Ленин — беше *утопичен* социализъм. Той критикуваше капиталистическото общество, осъждаше го, проклинаше го, мечтаеше за неговото унищожение, фантазираше за по-добър строй, убеждаваше богатите в безнравствеността на експлоатацията.

Но утопичният социализъм не можа да посочи действителния изход. Той не умееше нито да разясни същността на наемното робство при капитализма, нито да открие законите на неговото развитие, нито да открие онази *обществена сила*, която е способна да стане творец на новото общество.“¹

Утопичният социализъм изигра на определен етап от общественото развитие голяма положителна роля. Но по-нататък с нарастването на класовото самосъзнание на пролетариата той загуби някогашното си значение.

След възникването и разпространяването на научния комунизъм възраждането на примитивно уравнителните утопични възгледи и тяхното открито или при-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 19, стр. 7—8.

крито противопоставяне на научния комунизъм става реакционно. Но такава възраждане исторически е възможно, тъй като остава социална почва (дребната буржоазия), върху която могат и под знамето на марксизма да се появяват различни издънки на дребнобуржоазния социализъм. Пример за такива реакционни утопии в наше време са всевъзможните теории, както десноопортюнистически, така и левосектантски и анархистки. Някои от тези теории се опитват да обосноват възможността за изграждане на социализма без класова борба, без социалистическа революция и установяване властта на работническата класа. Други искат да установят социализма с военни методи и рисуват бъдещото общество във формата на „казармен комунизъм“.

Утопичният социализъм не даде отговор на основните въпроси на епохата, не можа да послужи като теоретична основа за класовата борба на пролетариата, като негово идейно ръководство в преустройството на обществото. Социалните задачи на епохата изискваха социализмът да се превърне от утопия в наука, да се създаде теория на научния комунизъм. Необходимо беше да се разкрие историческата мисия на пролетариата, да се въоръжи той с познаване на законите на общественото развитие, с научна програма на борбата за социализъм.

ГЛАВА III

ВЪЗНИКВАНЕ И ОСНОВНИ ЕТАПИ В РАЗВИТИЕТО НА НАУЧНИЯ КОМУНИЗЪМ

Възникването на научния комунизъм е качествен скок в развитието на обществената мисъл. Утопичните мечти бяха заменени с учението за комунистическото общество като закономерен резултат на социалния напредък. *Социализмът бе превърнат от утопия в наука.*

1. К. Маркс и Ф. Енгелс — творци на научния комунизъм

Основни социални предпоставки за възникването на научния комунизъм бяха развитието на капиталистическия начин на производство, бързото нарастване на пролетариата и излизането му на арената на историческата борба, както и изострянето на класовите противоречия в буржоазното общество.

Историческите условия
за възникването
на научния комунизъм

През първата половина на XIX в. в цяла Европа като висока вълна се надигаше революционното движение, чиято основна сила беше работническата класа. Пролетариатът действуваше за пръв път като *самостоятелна* обществена сила, със свои класови политически и икономически искания. Ярък пример за това бяха въстанието на лионските работници във Франция през 1834 г., въстанието на силезийските тъкачи в Германия през 1844 г., чартисткото движение в Англия през 30-те и началото на 40-те години. Според Ленини, като създаде чартизма, Англия „даде на света първото широко.

действително масово, политически оформено, пролетарски-революционно движение...“¹

Развиващото се работническо движение настоятелно поставяше въпроса за неговото теоретично осмисляне. Утопичният социализъм не можа да му даде научно обяснение.

Родината на марксизма беше Германия: след буржоазните революции в Англия и Франция центърът на революционното движение се премести в тази страна. „Комунистите — пишат Маркс и Енгелс в 1847 г. — насочват своето внимание главно към Германия, защото... тя ще извърши този преврат при по-напреднали условия на европейската цивилизация въобще и с много по-развит пролетариат, отколкото Англия в XVII и Франция в XVIII век. Така че германската буржоазна революция може да бъде само непосредствен пролог на една пролетарска революция.“²

К. Маркс и Ф. Енгелс първи разбраха историческия смисъл на събитията, които стават при капитализма, и ги обясниха научно. Те застанаха на позициите на работническата класа и създадоха цялостно и стройно учение за революционното събаряне на буржоазията и за завоюване на властта от пролетариата. Те разясниха, че социализмът не е измислица на мечтатели, а необходим резултат от развитието на производителните сили и производствените отношения в буржоазното общество. „С малко думи — пише Ленин — заслугите на Маркс и Енгелс към работническата класа могат да се изразят така: те научиха работническата класа да се самоопознае и самоосъзнае — и на мястото на мечтите поставиха науката.“³

Създавайки теорията за научния комунизъм, Маркс и Енгелс научно обобщиха явленията на общественния живот, т. е. разкриха закономерностите на неговото развитие и преработиха критично из основи идеите на френския утопичен социализъм, на немската класическа философия и английската политическа икономия от XVIII в. Те превърнаха социализма от утопия в наука и по този начин въоръжиха пролетариата с

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 29, стр. 302.

² К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 4, стр. 458.

³ В. И. Ленин. Съч., т. 2, стр. 6.

теорията за социалистическото преустройство на обществото.

В какво се състои основната разлика на научния комунизъм от утопичния социализъм, каква е същността на прелома, който основоположниците на научния комунизъм извършиха във възгледите относно съдържанието, пътищата и методите на социалистическото преустройство на обществото.

Социализмът —
закономерен етап в
развитието на обществото

До създаване на научния комунизъм доведоха две от най-големите открития в областта на философията и политическата икономия: материалистическото разбиране на историята (историческият материализъм) и теорията за принадлежната стойност.

От извънредно сложната мрежа на обществените отношения историческият материализъм обособи производствените отношения като основни, първоначални и определящи, над които се издига надстройката — политическите, правните, моралните, философските, религиозните и други възгледи, както и политическите и други институции и организации. На идеалистическите представи за историческия процес бе противопоставена научна теория за социалния прогрес, която разкрива решаващата роля на народните маси в историята. Историческият материализъм изясни, че капиталистическите обществени отношения имат преходен характер, и доказа, че социализмът е неизбежен резултат от революционното разрешаване на противоречията на капитализма.

Не по-малко значение имаше разработването на икономическата теория. Маркс създаде ученето за принадлежната стойност, което стана крайъгълният камък на цялата икономическа теория, основа за анализа и критиката на капиталистическата експлоатация. Марксовата икономическа теория разкри основните противоречия и тенденциите на развитие на буржоазното общество, които неизбежно го водят до гибел, до победа на пролетарската революция. „Централизацията на средствата за производство и обобществяването на труда — пише Маркс — стигат до една точка, когато те повече не се побират в своята капиталистическа обвивка. Тя се пуква. Удря часът на капиталистическата

частна собственост. Експроприаторите биват експроприрани.“¹

Благодарение на философията и на икономическото учение на марксизма бе установено, че развитието на обществото е естественоисторически, закономерен процес — смяна на общественно-икономическите формации. Последователното прилагане на материалистическото разбиране на историята и на икономическата теория при анализиране на капиталистическото общество даде възможност да се направи изводът за закономерния характер на възникването и победата на социализма. Преценявайки значението на философията и политическата икономия на марксизма за създаването на научния комунизъм, Ленин пише: „Само философският материализъм на Маркс посочи на пролетариата изхода от духовното робство, в което са живели дотогава всички потиснати класи. Само икономическата теория на Маркс разясни действителното положение на пролетариата в общия капиталистически строй.“²

Историческата мисия
на пролетариата

Научният комунизъм не само обоснова неизбежната замяна на капитализма от социализма,

но и откри онази обществена сила, която е в състояние да изпълни тази задача. Тази обществена сила е пролетариатът. Изясняването на историческата мисия на работническата класа е едно от най-великите открития на Маркс и Енгелс. „Главното в ученето на Маркс — подчертава Ленин, — това е изясняването на световноисторическата роля на пролетариата като строител на социалистическото общество.“³

Но защо тъкмо работническата класа и само тя е способна да възглави световноисторическата борба за събаряне на строя на капиталистическата експлоатация, за победата на социализма и комунизма?

Пролетариатът е *най-революционната класа* в буржоазното общество. Той добива средствата си за живот изключително чрез продаване на своята работна сила. Неговото щастие и нещастие, самото му съществуване зависят от търсенето на труд. Като *най-експлоатираната класа* в буржоазното общество, лишена от

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 23, стр. 764.

² В. И. Ленин. Съч., т. 19, стр. 8.

³ В. И. Ленин. Съч., т. 18, стр. 593.

собственост върху средствата за производство, пролетариатът е най-непримиримият враг на капитализма, кръвно заинтересован от неговото ликвидиране. Пролетариите създават материалните ценности, но в капиталистическото общество с тях разполага буржоазията. Коренно подобряване на тяхното положение е невъзможно, без да е съборено господството на буржоазията, те нямат друг път, освен да разрушат всичко, което опазва частната собственост, и да я заменят с обществена собственост. В социалистическата революция те придобиват обществено притежание на средствата за производство, политическата власт, възможност непрестанно да издигат жизненото си равнище и да се ползват от всички богатства на културата.

Пролетариатът е *най-организираната класа*. Развитието на едрата промишленост води до нарастване на числеността, силата и влиянието на работническата класа. Самият характер на труда в едрите предприятия приучва работниците на дисциплина и организираност. За ръководене на класовата борба пролетариатът създава свои организации. Професионалните съюзи защитават неговите икономически интереси. Висша форма на класовата му организация е комунистическата партия.

Пролетариатът е *най-съзнателната класа*. Политически той се просвещава преди всичко в хода на класовата борба. Но работническата класа става непобедима сила, осъзнава ясно целите и задачите, пътищата и средствата за борба едва тогава, когато комунистическата партия внася в работническото движение социалистическо съзнание. Марксизмът придава първостепенно значение на съчетаването на научния комунизъм с работническото движение.

Пролетариатът е *дълбоко интернационална класа*. Неговите главни задачи — събарянето на властта на експлоататорите и изграждането на социализма и комунизма — са единни за работниците във всички страни. Капиталът е международна сила и за да се премахне неговото господство, е необходим международен съюз на работниците, тяхното тясно сплотяване и единдействие.

Работническата класа изразява интересите на всички трудещи се. Като се освобождава от експлоатацията, тя освобождава цялото общество от поробващото влия-

ние на частната собственост и от всички видове социално и национално потисничество. Върху основата на общите коренни интереси се изковава съюзът на пролетариата с другите експлоатирани класи и слоеве в капиталистическото общество: трудовите селяни, градската дребна буржоазия, интелигенцията и служещите. В този съюз ръководната роля принадлежи на работническата класа.

К. Маркс и Ф. Енгелс обосноваха учението за класовата борба, за социалистическата революция и диктатурата на пролетариата и по този начин посочиха единствено правилния път към новия обществен строй. Главна задача на социалистическата революция е да събори властта на буржоазията, да разруши защитащата нейните интереси държавна машина и да предаде властта в ръцете на работническата класа, да установи диктатурата на пролетариата като оръдие за социалистическото преустройство на обществото. Силата, която циментира, ръководи и насочва диктатурата на пролетариата, е революционната партия, въоръжена с научна теория за общественото развитие.

Благодарение на създаването на научния комунизъм работническата класа и нейният революционен авангард получи възможност съзнателно да използват закономерностите на социалния живот, да предвиждат тенденциите на историческото развитие и активно да въздействуват върху хода на събитията. „Тъкмо в това се състои неговата безсмъртна заслуга — казва К. Либкнехт за Маркс, — че той освободи пролетариата, партията на трудещия се народ, от фразата и ѝ даде твърдата, несъкрушима основа на науката!“

„Манифест на
Комунистическата партия“ —
първият програмен
документ на научния
комунизъм

Основните идеи на научния комунизъм бяха формулирани от Маркс и Енгелс още в ранните им трудове, написани до 1848 г.: „Светото семейство“, „Положението на работническата класа в Англия“, „Немската идеология“, „Нищета на философията“, „Принципи на комунизма“ и други. Те намериха най-концентриран израз в „Манифест на Комунистическата партия“, който бе подготвен от Маркс и Енгелс по поръчение на създадения през 1847 г. Съюз на комунистите — първата в света кому-

нистическа партия. „Манифестът“ бе обнародван през 1848 г.

„Манифест на Комунистическата партия“ е първата програма на революционната партия на работническата класа. В този документ революционната теория получава конкретна разработка. В него са формулирани най-важните принципи на научния комунизъм, които имат непреходно значение.

К. Маркс и Ф. Енгелс показаха в „Манифеста“, че най-революционната класа в буржоазното общество е пролетариатът, и формулираха тезата за световноисторическата мисия на работническата класа като гробкопач на буржоазията и създател на новото общество. Цялата писана история, казват те, е история на борбата между класите. При капитализма в нейната основа лежи непримиримият антагонизъм между пролетариата и буржоазията. Развитието на тази борба неизбежно води до социалистическа революция и събаряне господството на буржоазията. „Нека господстващите класи — възкликват Маркс и Енгелс — треперят пред комунистическата революция. В нея пролетарите няма какво да загубят освен своите окови. А ще спечелят цял свят.“¹

В „Манифеста“ е формулирана една от най-важните идеи на марксизма — идеята за диктатурата на пролетариата. „... Първата крачка в работническата революция — подчертават Маркс и Енгелс — е превръщането на пролетариата в господстваща класа, извоюването на демокрация.“² Пролетариатът използва политическото си господство, за да изтръгне от буржоазията целия капитал, да централизира всички оръдия за производство в ръцете на държавата и да увеличи колкото може по-бързо производителните сили.

В „Манифеста“ е обоснована постановката, че пролетариатът трябва да има своя собствена политическа партия — партия на комунистите, която е призвана да ръководи работническото движение.

К. Маркс и Ф. Енгелс формулираха в „Манифеста“ основната постановка на революционната тактика на партията: комунистите се борят в името на най-близките

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 4, стр. 548.

² Пак там, стр. 445.

цели и интереси на работническата класа, но същевременно в движението на днешния ден те отстояват и бъдещето на движението. Комунистите нямат никакви други интереси, отделни от интересите на целия пролетариат изобщо. В теоретично отношение те имат пред останалата маса на пролетариата предимството, че разбирам условията, хода и общите резултати на пролетарското движение. Тяхната задача се състои в това, че формират у работниците колкото е възможно по-ясно съзнание за противоположността между буржоазията и пролетариата. Като решават по революционен път социалните проблеми в национално-държавните рамки, комунистите същевременно защитават общите, интернационалните интереси на пролетариата.

К. Маркс и Ф. Енгелс изхождаха от обстоятелството, че работническата класа и нейната партия могат да победят само като сплотяват около себе си широките маси, демократичните елементи. „... Комунистите — пишат те — навсякъде поддържат всяко революционно движение против съществуващия обществен и политически строй... Комунистите навсякъде работят за обединяване и разбирателство между демократичните партии от всички страни.“¹

В първия програмен документ на научния социализъм е формулиран основният принцип на пролетарския интернационализъм: „Пролетарии от всички страни, съединявайте се!“.

Като отбелязва историческото значение на „Манифест на Комунистическата партия“, Ленин пише: „В това произведение с гениална яснота и яркост са обрисувани новият мироглед, последователният материализъм, който обхваща и областта на социалния живот, диалектиката като най-всестранно и дълбоко учение за развитието, теорията за класовата борба и за световно-историческата революционна роля на пролетариата, твореца на новото, комунистическото общество.“²

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 4, стр. 458.

² В. И. Ленин. Съч., т. 21, стр. 36.

**Развитие на научния
комунизъм въз основа на
опита на революциите
от 1848—1851 г.**

**След революцията от 1848—
1851 г. в Германия, Франция,
Австрия, Унгария и Италия
настава период на бурно раз-
витие на капитализма в Ев-**

**ропа. С развитието на промишлеността работническата
класа нараства числено. Засилва се тенденцията в ра-
ботническото движение то да се оформи в самостоя-
телна сила.**

**К. Маркс и Ф. Енгелс посветиха дейността си на
събиране на революционните сили, на политическото
просвещаване на пролетариата, на издигане негово-
то класово самосъзнание. Те се стремят да обединят
върху основата на революционна програма силите на
работническата класа в Германия и в другите страни.
В написаното от тях през 1850 г. „Обръщение на Цент-
ралния комитет към Съюза на комунистите“ се съдър-
жа призив към работническата класа да се органи-
зира и да се подготвя за революция.**

**К. Маркс и Ф. Енгелс се опълчваха срещу левичар-
ските течения, които, пренебрегвайки действителното
съотношение на класовите сили, разчитаха на незабав-
ни революционни акции. Поддържани от мнозинството
в Централния комитет на Съюза на комунистите, Маркс
и Енгелс се бореха против подобна авантюристична
тактика, която пренебрегва работата сред масите. При-
вържениците на дребнобуржоазното левичарство все
пак успяха да разцепят Съюза на комунистите, нещо,
от което не закъсня да се възползва германското пра-
вителство — започнаха жестоки репресии и преследва-
ния на Съюза. През 1852 г. Съюзът на комунистите
обяви, че се саморазтуря.**

**Съюзът на комунистите изигра голяма роля в ис-
торията на световното комунистическо движение, той
беше забележителна школа за мнозина революционери.
С неговата дейност са свързани важни теоретични тру-
дове на Маркс и Енгелс, в които те обобщават опита от
революциите през 1848—1851 г. През 1850—1852 г. из-
лязоха такива съчинения като „Класовата борба във
Франция от 1848 до 1850 г.“, „Осемнадесети брюмер
на Луи Бонапарт“ от Маркс, „Революцията и контра-
революцията в Германия“ от Енгелс и други.**

Най-важно място между проблемите на научния

комунизъм, разработвани през оня период, заема теорията за пролетарската революция и диктатурата на пролетариата. Като обобщават набелязалите се тенденции в буржоазнодемократичните революции от 1848—1849 г., Маркс и Енгелс издигат и обосновават теорията за перманентна (непрекъснатата) революция. При това те изхождат от положението, че развитието на класовия антагонизъм между пролетариата и буржоазията съдържа възможността за преминаване от буржоазна революция към пролетарска революция.

В трудовете от оня период се издига идеята за съюз между пролетариата и селяните. Според фигуративния израз на К. Маркс в лицето на селяните *„пролетарската революция ще получи оня хор, без който нейното соло във всички селски страни ще се превърне в лъбедова песен“*¹.

В труда си „Класовата борба във Франция от 1848 до 1850 г.“ Маркс за пръв път употребява термина „диктатура на пролетариата“. В писмо до Й. Вайдемайер от 5 март 1852 г. той пише, че класовата борба неизбежно води до диктатура на пролетариата и че самата тази диктатура е само преход към унищожаването на всякакви класи, към безкласово общество.

Революционните събития от 1848—1851 г. довеждат Маркс и Енгелс до още един важен извод — че е необходимо да се разруши буржоазната държавна машина. „Всички преврати са усъвършенствували тази машина, вместо да я разбият“² — пише Маркс. В труда си „Държавата и революцията“ Ленин отбелязва, че идеята за разбиване на буржоазната държавна машина е главното, основното в учението на К. Маркс за социалистическата революция, доразвиване на учението за диктатурата на пролетариата.

I Интернационал През 1857 г. избухва световна икономическа криза. Тя рязко влошава положението на пролетариата и на селяните. Започва нов подем на международното работническо движение, преминава вълна от селски бунтове. С цялата си острота се поставя задачата социалистическите и полусоциалистическите секти да се заменят с исти-

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 8, стр. 604.

² Пак там, стр. 202.

ска организация на работническата класа. Тая задача бе призвана да реши Международната работническа асоциация — I Интернационал.

I Интернационал бе основан на 28 септември 1864 г. на международен митинг в Лондон. В Учредителния манифест и Устава на Международната работническа асоциация Маркс подчертава, че върху порочната основа на капиталистическото общество всяко ново развитие на производителните сили на труда неизбежно задълбочава обществените антагонизми. Манифестът провъзгласява, че както робският и крепостният труд и наемният труд е само преходна форма, която трябва да отстъпи мястото си на асоциирания труд, извършван доброволно, с готовност и въодушевление. Манифестът прави извода: „Завоюването на политическата власт стана следователно велико задължение на работническата класа.“ Маркс пише, че работническата класа ще изпълни успешно своята мисия само при условие, че заздравява единството на своите редици, сплотява се организационно и се ръководи от правилна теория за общественото развитие.

Дейността на първата международна революционна организация на работническата класа протича в борба срещу буржоазната и дребнобуржоазната идеология, срещу различните секти на епигони на утопичния социализъм, които още имали значително влияние върху работниците в редица страни.

**Разгромяване на
епигоните на утопичния
социализъм**

Работническата класа бързо нарастваше по брой. Нейните редици се попълваха из средата на разорилите се селяни, занаятчии и дребни търговци. Те носеха със себе си бремето на различните дребнособственически илюзии и представи.

През първите години от съществуването на Интернационала най-голяма опасност за делото на работническата класа бяха прудонистите.

Пиер Жозеф Прудон (1809—1865) е дребнобуржоазен политически деец, един от основоположниците на анархизма. Прудон нарича капиталистическата собственост кражба и остро атакува разоряването на дребната собственост от едрият капитал. Като изхожда от погрешното положение, че стойността се била създавала в сферата на обръщението, Прудон предлага да

се спаси и заздравя дребната собственост чрез установяване на справедлив обмен, без участие на парите, чрез организиране на „безвъзмезден“ кредит за селяните, занаятчиите и дребните търговци.

Прудон е против революционната борба на пролетариата, против завземането на властта от него, смята, че след като се осъществят мерките, които той предлага, ще отпадне необходимостта от държавата изобщо. Неговите последователи са противници на каквато и да е държавна организация.

Прудонистите смятаха, че коренно преобразуване на обществените отношения може да стане, без да се установява диктатура на пролетариата, че социализмът ще се развие без политическа борба, ще съзрее мирно в недра на капитализма. Френският дребнобуржоазен социалист от средата на XIX в. *Луи Блан* проповядваше подобни възгледи. Той се прояви като ревностен привърженик на помиряването между пролетариата и буржоазията. Луи Блан доказваше, че буржоазнодемократичната република ще даде възможност да се организират работнически производствени асоциации („обществени работилници“), които постепенно ще изместят капитала и по мирен начин ще „обновят“ капитализма. Проповядването на прудонистите и другите дребнобуржоазни социалисти за отказ на работническата класа от политическата борба нанасяше сериозна вреда на пролетариата. То задържаше създаването на негова политическа класова организация — партия.

К. Маркс и Ф. Енгелс подложиха на остра критика програмата на прудонизма, изразяваща утопичните надежди на дребната буржоазия. Относно кооперацията, с която особено се занимаваха прудонистите, Маркс изтъква, че кооперативният труд в условията на капитализма не е в състояние нито да спре неговото развитие, нито да освободи масите от експлоатация, нито да облекчи бремето на тяхната нищета.

Голямо значение имаше борбата на Маркс и Енгелс срещу родоначалника на една от първите форми на спортюнизма в работническото движение — *Фердинанд Ласал* (1825—1864). Той изигра известна положителна роля за създаването на самостоятелна работническа партия в Германия, но свеждаше задачите на тази партия до мирна агитация за всеобщо избиращо пра-

нистите от Маркс и Енгелс имаше голямо значение за цялата по-нататъшна борба на марксистите срещу дребнобуржоазната революционност и най-разнообразните прояви на волунтаризъм, фразьорство и авантюризъм в световното революционно движение.

Преценявайки значението на борбата на Маркс в редиците на Интернационала срещу епигоните на утопичния социализъм и анархистите, В. И. Ленин пише: „Обединявайки работническото движение в разните страни, стараяйки се да насочи в руслото на съвместната дейност различните форми на непролетарския, до-марксов социализъм (Мацини, Прудон, Бакунин, английския либерален трейдюнионизъм, ласалианските колебания надясно в Германия и пр.), борейки се с теориите на всички тия секти и школи, Маркс изковава единната тактика на пролетарската борба на работническата класа в различните страни.“¹

Обобщаване опита на Парижката комуна

Спорът на марксизма с епигоните на утопичния социализъм, главно по въпроса за класовата борба и установяване диктатура на пролетариата, наскоро бива пренесен от областта на теорията в областта на революционната практика. В 1871 г. в Париж в резултат на революционното въстание на парижките работници се ражда Комуната — държавата от нов тип. „Погледнете Парижката комуна — пише Ф. Енгелс. — Това беше диктатура на пролетариата.“²

На 17 април 1871 г. в разгара на революционните събития в Париж Маркс пише на Кугелман: „Борбата на работническата класа срещу класата на капиталистите и държавата навлезе благодарение на Парижката комуна в нова фаза. Както и да завърши тя непосредствено този път, все пак е извоювана нова изходна точка от световноисторическа важност.“³

Парижката комуна беше първата пролетарска революция. Тя пристъпи към разбиване на буржоазната държавна машина и заменянето ѝ с нова организация на властта. С първия си декрет Комуната унищожи старата армия, след това нанесе удар на по-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 21, стр. 37—38.

² К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 22, стр. 194.

³ К. Маркс и Ф. Енгелс. Соч., т. 33, стр. 175.

лицейско-бюрократичния държавен апарат, като провъзгласи, че всички държавни служители са изборни и сменяеми. Тя скъса с принципа на буржоазния парламентаризъм — „разделянето на властите“, като осъществи единство на законодателната и изпълнителната власт. Комунарите провъзгласиха отделяне на църквата от държавата и започнаха да въвеждат всеобщо образование, основаващо се на обучение по науките и придобиване на занаят.

Всичко това представляваше осъществяване на принципите, пламенно защитавани от комунистите. Ето защо Маркс пише, че въстанието на парижкия пролетариат „е най-славният подвиг на нашата партия от времето на парижкото юнско въстание“. Маркс дава на дейците на Комуната съвети и указания от името на Генералния съвет на Интернационала, той разяснява същността на събитията, ставащи в Париж, действа, както се изразява В. И. Ленин, „като участник в масовата борба“.

Вътре в Парижката комуна се бореха помежду си две групировки: „мнозинство“, в което влизаха гредимно бланкисти, и „малцинство“, състоящо се главно от прудонисти. Енгелс, отбелязвайки липсата на единство в политиката на тези групировки, пише: „За икономическите декрети на Комуната, за техните достойнства и недостатъци са отговорни преди всичко прудонистите, а за нейните политически дела и опущения — бланкистите.“¹

Но колкото прудонистите и бланкистите да объркваха със своите тсории парижките пролетарии, класовият усет на пролетариата надделяваше и той проявяваше революционна инициатива и творчество. Маркс нарича парижките комунари герои, готови да шурмуват небето.

Комуната пробуди творческата, революционната инициатива на масите. В това беше нейната сила. Но голямата социална енергия се проявяваше стихийно и това беше слабостта на Комуната. Парижките пролетарии нямаха работническа партия, нямаха необходимата подготовка и съответния опит. С това преди всичко се обясняват направените от Комуната сериозни грешки. Най-голямата от тях е, че Комуната се отказа

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 22, стр. 191.

да конфискува парите и другите ценности на Френската банка. Комуната подцени значението на безпощадната борба срещу контрареволуционната пропаганда и диверсиите, не организира настъпление срещу контрареволуционните сили, съсредоточени във Версай. Тя не съумя да установи връзка със селските маси. Всичко това ускори нейното падане.

К. Маркс и Ф. Енгелс задълбочено анализираха опита на Комуната. Те направиха важни теоретични и политически изводи от него: работническата класа може да победи само ако се възглавява от революционна партия, въоръжена с научна теория за общественото развитие; необходимо е широкият размах на инициативата на масите, тяхното революционно творчество да се съчетаят с организиращата и вдъхновяващата роля на комунистическата партия; социалистическата революция трябва решително да задушава съпротивата и контрареволуционните попълзновения на експлоататорските класи, да разруши старата държавна машина и да създаде нова. Комуната, пише Маркс, беше най-сетне откритата политическа форма, при която можеше да се извърши икономическото освобождение на труда.

Победата на марксизма в работническото движение Дейността на Международната работническа асоциация подготви почвата за създаване на самостоятелни работнически партии в много страни. На Лондонската конференция в 1871 г., а след това на Хагския конгрес на I Интернационал Маркс и Енгелс прокараха решение за необходимостта да се създаде във всяка страна партия на работническата класа. Поради полицейските преследвания и дейността на разколниците се наложи седалището на Интернационала да се пренесе в Ню Йорк, но там той не можеше що-годе ефикасно да изпълнява ролята си. През 1876 г. конференцията на Интернационала във Филаделфия взе решение за неговото разтуряне. Като преценява резултатите от работата на Интернационала, Енгелс пише, че навсякъде в Европа работническото движение се развива не само успешно, но и бързо. Привържениците на марксизма действуват в много страни на света. След Парижката комуна във всички големи капиталистически страни се създават пролетарски партии, марксизмът печели победа и бързо се раз-

пространява. Започва да се установява постоянна и редовна връзка между работническите партии.

От 70-те години на XIX в. насам марксизмът става водеща идейно-теоретична сила в международното работническо движение. В пропагандирането на научния комунизъм и в разработването на неговите идеи видна роля изиграха през 70-те — 80-те години на миналия век *Август Бсбел, Димитър Благоев, Жул Гед, Антонио Лабриола, Пол Лафарг, Вилхелм Либкнехт, Франц Меринг, Г. В. Плеханов* и други бележити дейци на международното работническо движение.

След Парижката комуна основоположниците на научния комунизъм продължават да разработват по-нататък своето учение и водят борба с набелязалите се опортюнистически тенденции в социалдемократията.

През този период Маркс написва „Критика на Готската програма“, където анализира опортюнистическите грешки в програмата на германската социалдемократия и формулира редица принципни положения на научния комунизъм. Маркс показва, че в своето развитие комунистическото общество ще има две фази: първата — социализъм, и втората — комунизъм. Той дава принципна характеристика на двете фази. Маркс формулира и обоснова важното положение за необходимостта от специален преход от капитализма към социализма. В същото време Енгелс създава такива основни произведения като „*Анти-Дюринг*“ и „*Произход на семейството, частната собственост и държавата*“ и пише бележките върху Ерфуртската програма на Германската социалдемократическа партия. В тези произведения теорията на научния комунизъм получава по-нататъжното си творческо развитие.

К. Маркс и Ф. Енгелс наблюдават внимателно общественото развитие в Русия. Те стигат до извода, че „*Русия представлява предният отряд на революционното движение в Европа*“ и че „*революцията този път ще започне на Изток*“.

Успешното развитие на работническото движение в края на 80-те години на миналия век постави на дневен ред въпроса за създаването на ново международно обединение на работниците. Такова обединение — II Интернационал — беше създадено при най-близкото участие на Енгелс. През 1889 г. в Париж се състоя

първият конгрес на II Интернационал. Конгресът провъзгласи Първи май за ежегоден международен празник на трудещите се. Първите стъпки на II Интернационал допринесоха за по-нататъшното разпространяване на марксизма, за установяване на връзки между работническите партии и за сплотяване силите на революцията. Но по-късно II Интернационал бе прояден от червея на опортюнизма, който го и доведе до гибел.

Още от времето на Маркс и Енгелс теорията на научния комунизъм и революционната практика на работническото движение се развиват в ожесточени схватки с опортюнизма и в борба против буржоазната идеология. Основоположниците на научния социализъм страстно защитаваха създадената от тях революционна теория, остро критикуваха „ученията“ на буржоазните и дребнобуржоазните апологети на капитализма. Както в разработването, така и в защитаването на идеологията на работническата класа те бяха дълбоко партийни и последователно отстояваха интересите на пролетариата, на всички трудещи се.

2. Ленинският етап в развитието на научния комунизъм

Още от самото начало на своята революционна дейност В. И. Ленин твърдо застана на позициите на марксизма, прояви се като непреклонен борец за интересите на работническата класа, достоен продължител на делото на Маркс и Енгелс. Той откри нов етап в развитието на марксистката теория, обогати всички съставни части на марксизма — философията, политическата икономия и научния комунизъм.

В. И. Ленин изследва закономерностите на империалистическия стадий в развитието на капитализма и обобщи опита на международното работническо движение и на цялото освободително движение в края на XIX и началото на XX в. Лениновата теоретична и практическа революционна дейност протичаше в период, когато центърът на международното революционно движение се премести в Русия.

В. И. Ленин даде отговор на най-актуалните въпроси, поставени от хода на историята, всестранно разви

теорията за социалистическата революция и изграждането на комунистическото общество. Той въоръжи международното революционно движение с научнообоснована стратегия и тактика и възглави борбата на работническата класа за осъществяване на социалистическите идеали.

Докато Маркс и Енгелс превърнаха социализма от утопия в наука, то с името на Ленин е свързано понятието развитие на тази наука, въплътяването на научния социализъм в социалната практика на милиони хора.

Ленинизмът е марксизъм в епохата на империализма и пролетарските революции, в епохата на разпадането на колониалната система и победата на националноосвободителните движения, в епохата на преминаването на човечеството от капитализма към социализма и изграждането на комунистическото общество.

Ленинският етап в развитието на марксизма, на научния комунизъм продължава в теоретичната дейност на КПСС и другите марксистко-ленински партии.

Комунистическата партия
— вожд на народа

При империализма класовата борба на пролетарната достига най-високото си развитие: тя се излива в социалистически революции. В условията на надигащите се пролетарски революции особено значение придобива субективният фактор в историческия процес, съзнателността, волята и организираността на работническата класа, на всички трудещи се. Изхождайки от теоретичните основи на марксизма и анализирайки опита от класовата борба, Ленин и неговите съмишленици можаха да намерят най-ефективните форми на организация на работническата класа, на превръщането ѝ в могъща политическа сила, способна да мобилизира трудещите се за борба против буржоазията и да я победи.

В. И. Ленин беше организатор на революционната марксистка партия. В трудовете си „Задачите на руските социалдемократи“ (1897), „Какво да се прави?“ (1902), „Крчка напред, две крачки назад“ (1904) и други, развивайки марксисткия извод за световноисторическата мисия на пролетарната, Ленин създаде цялостно учение за партията от нов тип. Разработването на идейно-теоретичните, тактическите и организационни-

те принципи на партията от нов тип е извънредно голям принос на Ленин в теорията на научния комунизъм. В учението за партията се решава един от главните въпроси на тази теория — проблемът за научното ръководене на революционния процес и изграждането на новия живот.

Партията, учи Ленин, е член отряд на работническата класа. Тя е неразделно свързана с живота на своята класа, а чрез нея — с всички експлоатирани, затова тя се ползва с пълното доверие на масите. Партията е висша форма на класова организация. Тя е бойният щаб на работническата класа, ръководи нейната борба, обобщава опита от революционното движение и развива прогресивната теория, разработва стратегията и тактиката на революционната борба.

Партията на работническата класа може да расте, да заяква, да изпълнява с успех своята ръководна и организираща роля в борбата за комунизъм само при условие, че е въоръжена с научна революционна теория. Като се ръководят от тази теория, трудещите се стигат до набеязаната цел по най-късия път и с най-малки загуби.

За да пази и засилва своята боеспособност и успешно да изпълнява мисията си на организатор и вдъхновител на революционната борба на трудещите се, партията трябва да осигури единство на своите редове. Основа на партията е идейната ѝ общност. Но за партията на работническата класа не е достатъчно само идейното единство. То трябва да се затвърди с организационно единство: вътрешният живот на партията почива на твърди норми и правила, задължителни за всички нейни членове. Ръководен принцип в организационния стремеж на партията е демократическият централизъм.

Партията концентрира и многократно умножава енергията на масите, възпитава ги политически, сплотява ги и ги мобилизира за революционна борба и за изграждане на новото общество. Важен принцип в дейността на партията е единството между идеологическата и организаторската работа, съчетаването на висока идейност с максимална деловитост.

Борбата против дребно-буржоазния социализъм на пародниците
В. И. Ленин развиваше теорията на научния комунизъм в непримирима борба срещу враждебните течения и тенденции както извън марксиз-

ма, така и вътре в него. През първия етап от дейността на Ленин особено значение придоби неговата борба срещу дребнобуржоазния социализъм — либералните народници от 80-те—90-те години (В. П. Воронцов, Н. К. Михайловски, С. Н. Кривенко, С. Н. Южакон), които бяха скъсали с най-добрите традиции на революционното народничество. В процеса на тази борба Ленин развенча народническия социализъм като дребнобуржоазна идеология и разви постановките на Маркс и Енгелс за световноисторическата роля на пролетариата и за съюза на работническата класа и селяните. Теоретичните възгледи, политическата програма и тактиката на народничеството са разкритикувани в такива забележителни Ленинови трудове като „Какво представляват „приятелите на народа“ и как те воюват против социалдемократите?“ (1894), „Икономическото съдържание на народничеството и критиката срещу него в книгата на г-н Струве“ (1895), „Развитие на капитализма в Русия“ (1899) и други.

В. И. Ленин задълбочено проучваше развитието на капитализма в Русия, като обърна особено внимание върху неговото проникване в селото. Той разкри формите на експлоатация в селото, социалната структура на селяните при капитализма и разработи въпроса за отношението на пролетариата към различните слоеве и класи сред селското население. Без този анализ не можеше да се реши въпросът за приобщаването на трудовете селяни към буржоазнодемократическата и социалистическата революция. Върху тази научна основа Ленин разработи аграрната програма на партията.

На народническия курс за скъсване между селското и работническото движение Ленин противопостави политиката за съюз на работническата класа със селяните. Той проникателно видя в този съюз една огромна сила на демократическата, както и на социалистическата революция и на изграждането след тази революция на новото общество.

Борбата на В. И. Ленин
против десния и „левия“
опортюнизъм

Към края на XIX в. марксизмът победи и измести различните теории на дребнобуржоазния социализъм. Но на тях-

но място дойдоха нови противници на научния комунизъм: реформизмът, десният и „левият“ опортюнизъм.

Реформистите и десните опортюнисти смятаха, че времето на революционните бури е отминало. Ето защо учението на марксизма за класовата борба, за социалистическата революция и диктатурата на пролетариата било остаряло. Те поставяха на пръв план борбата за реформи. „Левите“ опортюнисти заявяваха, че историческият процес трябва да се ускори, че делото на революцията в последна сметка сега зависи само от настроенията и волевите усилия на революционерите.

Ревизионистките тенденции в работническото движение започнаха да се проявяват още докато бяха живи Маркс и Енгелс. Когато в 1879 г. в един социалреформистки годишник се появи програмна опортюнистическа статия от Е. Бернщайн, К. Шрам и К. Хьохберг, в която се заявяваше, че социалдемократическото движение трябва да има изключително мирен, реформистки характер, Маркс и Енгелс поискаха авторите на тази статия да бъдат изключени от партията. Опортюнистите започнаха да действуват особено активно след смъртта на Енгелс (1895). Кингата на Бернщайн „Предпоставките на социализма“ (1899) стана, според думите на Ленин, „манифест на вътрешномарксистко течение, което по цялата линия се отдалечава от марксизма.“ Особено злобно Бернщайн напада учението за социалистическата революция и за диктатурата на пролетариата. Той отхвърля самата възможност да бъде научно обоснован социализмът и провъзгласява лозунга „Движението е всичко, а целта — нищо“. Бернщайн обявява за основна задача борбата за реформи с оглед да се подобри икономическото положение на пролетариата в рамките на капитализма.

В началото на ХХ в. опортюнизмът придоби международен характер, в една или друга степен се появи във всички социалистически работнически партии (Е. Бернщайн и Г. Фолмар в Германия; А. Милеран и други във Франция; Е. Вандервелд в Белгия; реформистите в Италия; австро-марксистите в Австрия; „легалните марксистите“, „икономистите“, бундовците и меншевиките в Русия и др.). Реформизмът постепенно стана идеология на повечето партии от II Интернационал, които се изродиха в социалреформистки организации.

При условията на приближаващата социалистическа революция в Русия ревизионизмът, десният опортюни-

зъм, представляваше голяма опасност. Опортюнистите се отказаха от класовата борба, от революцията и диктатурата на пролетариата и свеждаха целия въпрос до постепенни изменения на капитализма по пътя на реформите. Под етикета „свобода на критиката“ и „обновяване“ на марксизма те се отказваха от революционното учение на работническата класа.

Отговаряйки на въпроса, какво ново са внесли в марксистката теория ревизионистките „обновители“, Ленин пише: „Абсолютно нищо: те не придвижиха нито крачка напред науката, която Маркс и Енгелс ни завещаха да развиваме; те не научиха пролетариата на никакви нови начини на борба; те само се отдръпнаха назад, като заемат откъслечи от отживели теории и проповядват на пролетариата не теорията на борбата, а теорията на отстъпчивост — на отстъпчивост по отношение на най-злите врагове на пролетариата, към правителствата и буржоазните партни, които не ще се уморят да издирват нови средства за преследване на социалистите.“¹ Ленин посочи, че опортюнизмът е форма на борбата на буржоазната идеология срещу марксизма, „буржоазно осакатяване на марксистките истини“, той е опит да се изхвърли зад борда „старият“ марксизъм и да се замени с „ново“ буржоазно учение.

Не по-малко историческо значение има борбата на Ленин срещу левия опортюнизъм, дребнобуржоазния авантюризъм и сектантството. „В чужбина още твърде недостатъчно знаят — пише Ленин в труда си „„Левичарството“ — детската болест на комунизма“, — че болшевизмът израсна, оформи се и се закали в дългогодишната борба против *дребнобуржоазната революционност*, която прилича на анархизма или заимствува нещо от него, която отстъпва във всичко съществено от условията и изискванията на издържаната пролетарска борба.“²

В. И. Ленин беше непримирим враг на „вулгарния революционаризъм“, на левичарската „ултрареволуционност“. Той водеше безкомпромисна борба срещу отзовистите, „левите комунисти“, троцкистите и другите любители на ултралявата фраза и изобличаваше капитулантската, дребнобуржоазната същност на техните въз-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 4, стр. 211.

² В. И. Ленин. Съч., т. 31, стр. 16.

гледни. Ленин доказа, че революционният авантюризм отразява настроеността на обезумелия от ужасите на капитализма дребен буржоа, дребен собственик, чиято волюционност е колеблива и повърхностна и на която липсва пролетарска издръжливост, организираност, дисциплина и гвърдост.

Ленин виждаше решаващото средство за борбата то против десния, така и против „левия“ опортюнизъм в творческото развиване на марксизма, в умелото прилагане на теорията на научния комунизъм при решаване на нагзрелите задачи на работническото движение. Той разгроми опортюнистите именно с това, че бивше велик новатор в теорията, че развиваше и обогатяваше марксизма и творчески го прилагаше в живота.

Обобщаване на опита
от първата руска
революция

Като разработи тактиката
партията в революцията
1905 г. в Русия, В. И. Ленин
обогати марксизма с нови

становки. Въз основа на анализа на опита от тази революция в трудовете си „Две тактики на социалдемократията в демократическата революция“, „Поуките от революцията“, „Поуките от Московското въстание“ и други той разви теорията за социалистическата революция.

В. И. Ленин показва особеностите, движещите сили и перспективите на развитие на буржоазнодемократическата революция в епохата на империализма. Като вразяваше на меншевиките, които твърдяха, че буржоазната революция трябва непременно да завърши с установяване на политическо господство на либералната буржоазия, Ленин през 1905 г. писа: „... силата, която е способна да удържи „решителна победа над царизма“, трябва да бъде само *народът, т. е. пролетариатът и селяните*... „Решителна победа на революцията над царизма е *революционно-демократическата диктатура на пролетариата и селяните*.“¹

Установяването на революционндемократическа власт, последователната борба на пролетариата против крепостничеството, за демократични свободи, създаване на условия за прерастване на демократическата революция в социалистическа. Действувайки като ръководна сила

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 9, стр. 45.

в революцията, пролетариатът още в хода на буржоазнодемократическия преврат, първо, може да успее да унищожи феодално-помешчическата собственост и с това да нанесе удар на едрата собственост изобщо. Второ, сплотявайки около себе си основните селски маси в демократическата революция, той подготвя масова политическа армия за социалистическата революция. Трето, установявайки диктатурата на пролетариата и селяните и укрепвайки пролетарските масови организации, работническата класа още в хода на демократическата революция създава нови политически институти, органи на властта, които улесняват преминаването към социалистическата революция. И накрая, в борбата за победата на демократическата революция пролетариатът повишава собственото си самосъзнание и засилва политическото възпитание на масите, което е важно условие за преминаването от буржоазнодемократическата революция към социалистическа. Ето защо Ленин придаваше голямо значение на революционндемократическата диктатура на пролетариата и селяните като основа за преграждане на буржоазнодемократическата революция в социалистическа. Още тогава Ленин разкри историческото значение на възникналите в хода на революцията Съвети на работническите депутати, обоснова възможността те да се развият в общоруски политически център, в революционно правителство.

Като обобщил поуците от Московското въоръжено въстание, Ленин посочи, че за разгромяване на контра-революционните сили и за победа на революцията не е достатъчно да се правят само мирни стачки и демонстрации. Той изтъкваше, че е необходима решителна, енергична и настъпателна борба, включително и въоръжено въстание, когато това се изисква от обстановката. Едновременно с това Ленин изтъкна извънредно важното положение, че е необходима грижлива и търпелива работа сред армията с цел „борба за войската“, за да може армията, макар и да не се присъедини към революцията, да не се обяви против нея.

Голямо място в Лениновите трудове от този период заема обосноваването на тактиката на партизанската борба. Ленин смяташе, че методът на партизанската борба е съставна част от класовата борба във великите народни революции. Ето защо той придаваше голя-

мо значение на създаването на партизански групи, на тяхното организиране и обучение. Ленин смяташе за задължително условие за успеха на партизанската борба ръководенето ѝ от страна на партията.

Развитие на научния
комунизъм въз основа на
анализа на новата епоха

Научният анализ на епохата на империализма завинаги ще си остане безсмъртна заслуга на Ленин. В трудовете си, особено

в книгата „Империализмът като най-висок стадий на капитализма“ (1916), Ленин показва, че макар природата на капитализма, неговата експлоататорска същност, да се е запазила, капитализмът в края на XIX — началото на XX в. е претърпял сериозни промени. Той е навлязъл в своя най-висок и последен стадий — империалистическия. „Империализмът — пише Ленин — е особен исторически стадий на капитализма. Тази особеност е тройка: империализмът е (1) — монополистичен капитализъм; (2) — паразитен, или загниващ капитализъм; (3) — умиращ капитализъм.“¹ Именно поради тия си особености империализмът е последният стадий на капитализма, навечерие на социалистическата революция. Господството на монополите означава рязко засилване на експлоатацията на работническата класа и изостряне на противоречията между труда и капитала; това води до засилване на класовата борба на пролетариата и неговите съюзници срещу експлоататорите. Монополите изострят до крайност противоречията между капиталистическите страни и водят до въоръжена борба за преразделяне на вече поделения свят, до империалистически войни, които засилват омразата на трудещите се към капиталистите. Заробването на всички нации в света от шепя „велики държави“ и рязкото засилване на колониалното потисничество неизбежно предизвикват разрастване на националноосвободителното движение, съдействуват за обединяване на пролетариите в капиталистическите страни и на народите от колониите в борбата против империализма.

В. И. Ленин разкри процеса на прерастването на монополистичния капитализъм в държавно-монополистичен и подчерта, че това превръщане приближава човечеството към социализма.

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 23, стр. 107.

Предн Лениновия анализ на империализма марксистите изхождаха от тезата, че не е възможно социализмът да победи в една отделна страна или в малка група страни, че социализмът трябва да победи едновременно в повечето развити страни в света. Но с навлизането на капитализма в империалистическия стадий неговите противоречия рязко се изострят, поради което се създава нова историческа обстановка. По нов начин се поставя и въпросът за възможността социализмът да победи. Ленин направи гениалния извод за възможността социализмът да победи първоначално в няколко или дори в една отделна капиталистическа страна. Този извод беше образец на творческо развитие на марксизма, велико откритие на революционната наука.

В. И. Ленин показва извънредно голямото значение на това, правилно да се съчетават демократическите и социалистическите задачи на пролетариата. Въз основа на обобщаване опыта от първата руска революция през 1905—1907 г. и от Февруарската революция в 1917 г. той разкри особеностите на буржоазнодемократическата революция при условията на империализма, обоснова постановката за хегемонията на пролетариата в тази революция, за демократичната диктатура на работническата класа и селяните. Ленин доразви идеите на Маркс за прерастване на буржоазнодемократическата революция в социалистическа, за възможността тя да се развие както по не мирен, така и по мирен път. Развивайки марксистката теза за диктатурата на пролетариата, Ленин разкри съдържанието ѝ като своеобразна форма на класов съюз между пролетариата и селяните, обоснова разнообразието от конкретни форми на диктатурата на пролетариата в различните страни и откри съветите като държавна форма на тази диктатура.

Голямо място в теоретичната дейност на Ленин заема аграрната проблема. На нея специално са посветени много Ленинови трудове: „Капитализмът в селското стопанство“, „Аграрният въпрос и „критиците на Маркс““, „Аграрната програма на руската социалдемократия“, „Към селската беднота“, „Ревизия на аграрната програма на работническата партия“, „Аграрната програма на социалдемократията в първата руска революция от 1905—1907 година“, „Нови данни за законите на развитието на капитализма в земеделието“, „За продо-

волствения данък“, „За кооперацията“ и други. Изходен пункт на Лениновата аграрна теория е признанието, че съществува неразделна връзка между аграрната революция и революционната борба на пролетариата, разбирането на селския въпрос като въпрос за съюзниците на работническата класа в пролетарската революция, като важна съставна част от теорията за диктатурата на пролетариата. Ленин разработи революционната аграрна програма на партията — програмата за национализация на земята.

След победата на Великата октомврийска социалистическа революция Ленин обогати учението по аграрния въпрос с важни изводи относно пътищата за социалистическото преустройство на селското стопанство. Той разработи въпроса за създаване на държавни социалистически стопанства на село и за кооперирането на дребните производители. Той смята, че преминаването към едро обществено производство с използване на машини и на данните на науката ще даде възможност да се увеличи производителността на селскостопанския труд и ще осигури повишаване на благосъстоянието на селяните.

Една от най-големите заслуги на Ленин е, че той разработи теорията и политиката на комунистическата партия по националния и национално-колониалния въпрос. В трудовете си „Критични бележки по националния въпрос“ (1913), „За правото на нациите на самоопределение“ (1914), „Социалистическата революция и правото на нациите на самоопределение“ (1916) и други Ленин свързва националния и колониалния въпрос и показва, че пълното им решаване е възможно само чрез социалистическата революция, събаряне господството на империализма и свободното национално развитие на потиснатите по-рано народи от колонните и зависимите страни; той обоснова неизбежността освободителното движение на потиснатите народи да се съедини, да се слее със социалистическото движение на пролетариата, в единен революционен фронт срещу общия враг — империализма.

Най-важно условие за висока боеспособност на пролетариите от всички страни според В. И. Ленин е тяхната нерушима солидарност. Той смяташе за свещен дълг на всички марксистки партии да укрепват сплоте-

ността и единството на световното революционно движение, безусловно да спазват великия принцип на пролетарския интернационализъм. Последователното осъществяване принципа на пролетарския интернационализъм, борбата против великодържавния шовинизъм и национализъм, необходимостта работническата класа от господстващите нации да подкрепя с всички средства освободителното движение на потиснатите народи е необходимо условие за образуването на общ революционен антиимпериалистически фронт. В борбата срещу буржоазно-националистическите течения Ленин най-решително отстояваше правото на нациите на самоопределение и самостоятелно държавно съществуване, доказваше важността на сближаването на трудещите се от всички нации върху основата на пролетарския интернационализъм.

Изводът за възможността социализмът да победи в една отделна страна и обобщаването на опита от взаимоотношенията на Съветска Русия с капиталистическите страни дадоха възможност на Ленин да изработи принципите на външната политика на съветската държава.

**Ръководство
на изграждането
на новото общество**

Победата на Великата октомврийска социалистическа революция изискваше по-нататъшно развитие на теорията на научния комунизъм, нейното творческо прилагане в практиката на социалистическото строителство. Докато преди Октомврийската революция в центъра на тази теория стояха главно въпросите за разрушаването на капитализма и утвърждаването на диктатурата на пролетариата, след победата на революцията на преден план бяха поставени въпросите за създаването на новото общество.

В. И. Ленин обоснова конкретните пътища за изграждането на социализма, създаде и възглави първата в света пролетарска държава. С неговото име са свързани първата и втората програма на нашата партия, началото на социалистическото преустройство на съветската страна. Ленин разви учението на Маркс за преходния период от капитализма към социализма, за двете фази на комунистическата формация, за закономерностите на прерастването на социализма в комунизъм.

Ленин свързваше изграждането на новото общество

с индустриализацията на страната, с кооперирането на селското стопанство и с извършването на културна революция. Той разкри задълбочено ролята на пролетарската държава в изграждането на социализма и показва особеностите на класовата борба в преходния период.

Тъй като Ленин придаваше извънредно голямо значение на научното обосноваване на политиката на партията, още от първите дни на революцията той се стремеше да сложи върху научна основа практическите мероприятия на съветската власт по организиране, планиране и ръководене на народното стопанство и на културното строителство. „Ние, партията на болшевиките, *убедихме* Русия — пише Ленин. — Русия ние *отвѣювахме* — от богатите за бедните, от експлоататорите за трудещите се. Ние трябва сега да *управляваме* Русия.“¹ Ленин завеща на комунистическата партия научно да обосновава практическата си дейност, да издига цялата партийна практика на равнището на изискванията, предявявани от марксистката наука при ръководенето на обществото.

Важно средство за социалистическите преобразования, за изграждането на комунизма В. И. Ленин виждаше в развиването на демокрацията, в привличането на трудещите се за ръководенето на обществените работи, в политическата активност на масите. Той учеше строго, неотстъпно да изпълняваме волята на народа, с дълбока грижа и доверие да изучаваме опита му и да се опираме на него при изработването на политическите решения, постоянно да усещаме пулса на народния живот.

Организиране на III Интернационал

В. И. Ленин беше вожд и велик учител на международния пролетариат, на комунистите във всички страни. Той постави началото на съвременното световно комунистическо движение.

В. И. Ленин и Болшевишката партия водеха непримирима борба срещу международния опортюнизъм. Още на Щутгартския конгрес (1907) и на Копенхагенския конгрес (1910) на II Интернационал болшевиките се стремяха да сплотят неговите революционни марксистки елементи. Под влияние на революционните елементи на

¹ В. И. Ленин. Съч., т 27, стр. 232.

Базелския конгрес в 1912 г. бе приет манифест в защита на мира. Но когато започна Първата световна война, лидерите на II Интернационал гласуваха в парламенти-те на своите страни за отпускане на кредити за империалистическата касапница. Някои от тях (Е. Вандервелд и други) влязоха в буржоазните правителства на воюващите държави. II Интернационал умря, прояден от опортюнизма. Линията на съюз с буржоазията го доведе до логичния край — до пълен крах, до открито предателство спрямо интересите на работническата класа.

Пред световното работническо движение се постави задачата всички истински революционни сили да се слотят в нова международна пролетарска организация. Важни етапи при събиране на левите сили бяха двете международни конференции — Цимервалдската (1915) и Кинталската (1916). Преценявайки състоянието на революционните сили на Запад, през октомври 1918 г. В. И. Ленин казва: „Най-голямата беда и опасност за Европа е това, че в нея няма революционна партия.“¹

Октомврийската революция в Русия и образуването на първата в света социалистическа държава сложиха началото на нов етап в работническото и комунистическото движение. Те оказаха огромно революционизиращо въздействие върху пролетарните, върху трудещите се в цял свят. Създаването на комунистически партии и обединяването на революционните сили в международен мащаб стана историческа необходимост.

Провеждайки огромна подготвителна работа за създаване на международна организация на революционните сили, Ленин неуморно критикуваше социалреформистите. През 1918 г. той пише книгата си „Пролетарската революция и ренегатът Кауцки“, в която доказва предателската позиция на един от водачите на II Интернационал — К. Кауцки. Той разяснява интернационалния характер на борбата, водена от руските комунисти, които правят максимално осъществимото в една отделна страна за развиване и подкрепа на революцията във всички страни.

Засилването на революционното движение на работническата класа под влияние на Октомврийската революция доведе до създаване на комунистически партии

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 28, стр. 105.

в много страни. Появи се реална възможност да се сплотят тези партии в нова международна организация. По инициатива на Ленин беше създаден III, Комунистически интернационал, който съедини в световен мащаб марксизма и международното работническо движение. Първият (Учредителният) конгрес на III Интернационал се състоя в Москва от 2 до 6 март 1919 г.

Коминтернът разработи генералната линия на комунистическото движение при новите исторически условия. Той помагаше на младите комунистически партии в идейното и организационното формиране, в овладяването на историческия опит на нашата партия и на международното работническо движение. Той отделяше голямо внимание за привличане на селските маси, както и на потиснатите колониални народи в революционното движение, оказваше подкрепа на марксистко-ленинските групи и партии в страните на Изтока. След като укрепна, комунизмът започна да влияе върху всички страни не само на европейската, но и на световната история.

„Първият интернационал — пише Ленин — постави основата на пролетарската, международната борба за социализъм.

Вторият интернационал беше епоха на подготвяне почвата за широкото, масовото разпространение на движението в редица страни.

Третият интернационал прие плодовете от работата на II Интернационал, отрязва неговата опортюнистическа, социалшовинистическа — буржоазна и дребнобуржоазна — мръсотия и започна да осъществява диктатурата на пролетариата.“¹

Развитието на научния комунизъм от КПСС и братските партии

Създателите на научния комунизъм предвидиха, че бурно развиващият се живот ще поставя пред тази теория все нови и нови въпроси и че комунистите ще трябва постоянно да я развиват. Тая задача стана една от най-важните дейности на всички марксистко-ленински партии.

Комунистическият интернационал направи значителен принос в теорията на научния комунизъм. Акумулирайки творческата мисъл на комунистите от всички страни, Коминтернът даде марксистко-ленински анализ

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 29, стр. 300.

на започналата обща криза на капитализма, на същността на новата историческа епоха, открита от Великата октомврийска социалистическа революция, разкри ролята на първата в света социалистическа държава в развитието на световния революционен процес. Той разработи теоретичните въпроси на работническото движение и на борбата за социализъм в периода след Октомври, определи конкретната програма за съединяване на националноосвободителното движение с борбата на пролетариата в развитите страни. Голяма заслуга на Коминтерна е, че той разви марксистко-ленинската теория за войната и революцията, научно обоснова стратегията и тактиката на международното комунистическо движение. Той провъзгласи и настойчиво осъществяваше идеята за единен народен фронт в борбата с империализма, против фашизма и другите форми на буржоазната реакция. Комунистическият интернационал издигна високо знамето на теорията на научния комунизъм и направи много за разпространението му сред масите. Теоретичното разработване на актуалните проблеми на научния комунизъм от Коминтерна помагаше за правилното ориентиране на марксистко-ленинските партии в тяхната революционна борба.

След смъртта на Ленин Комунистическата партия на Съветския съюз извърши значителна работа по развиване на теорията на научния комунизъм. Като се ръководеше от ленинския принцип за единство между теорията и практиката и обобщаваше конкретния опит от изграждането на новото общество, партията отстоя в борбата срещу троцкистите, десните капитуланти и буржоазните националисти принципните положения на научния комунизъм по въпросите на изграждането на социализма, разви ги и ги обогати с оглед на новите исторически условия и задачи.

Доразвито бе Лениновото учение за възможността за победа на социализма и пътищата за неговото изграждане първоначално в една страна. В решенията на партийните конгреси получи развитие теорията за социалистическата индустриализация на страната и за колективизацията на селското стопанство. Комунистическата партия на Съветския съюз, която застана начело на изграждането на първото социалистическо общество в света, обогати теорията на научния комунизъм с

важни изводи по основните въпроси на социалистическото преустройство на икономиката, планирането и управлението на народното стопанство, както и по развитието на обществените отношения. Доразработено бе учението за партията, социалистическата държава и културната революция. В решенията на редица партийни конгреси са развити теорията за националния въпрос, проблемите на идеологията, на социалистическата по съдържание и национална по форма култура.

Изграждането на социализма в СССР ставаше при сложна международна обстановка, при постоянна заплаха от империалистическа агресия. Научната обосновка на външната политика на социалистическата държава изискваше от КПСС творчески да решава редица актуални въпроси за войната и мира, стратегията и тактиката на комунистическото движение, световната освободителна борба и други проблеми на научния комунизъм. Великата отечествена война на съветския народ срещу германо-фашистките завоеватели постави редица нови, извънредно сложни и остри политически въпроси. Всички те бяха успешно решени от нашата партия, което допринесе за осигуряването на победата над фашизма.

Обобщавайки общественно-историческата практика на съветския народ и на народите от другите социалистически страни, в Програмата на КПСС и в решенията на XXIII и XXIV конгрес партията направи важни изводи по основните проблеми на изграждането на комунистическото общество. Като конкретизира Лениновото учение за прерастването на социализма в комунизъм, партията набеляза пътищата за създаване на материално-техническата база на комунизма, за преобразуване на социалистическите обществени отношения в комунистически, за комунистическо възпитание на трудещите се, за формиране на всеотдайно развита личност, обоснова тезата за формите на социалистическата държавност, за развитието на социалистическата демокрация. Важно място в теоретичната дейност на КПСС заемат проблемите за укрепване на социалистическата държава и за нарастване на ръководната роля на партията в живота на обществото. КПСС отдели изключително голямо внимание на разработването на съвременните методи за планиране и управление, за повишаване ефективността на

народното стопанство, за усъвършенствуване на материалните и моралните стимули на трудовите колективи и на всеки труженик в социалистическото общество. Важно теоретично значение има и разработването на основните въпроси на аграрната политика на съвременния етап.

В Отчетния доклад на ЦК на КПСС пред XXIV конгрес всестранно са осветлени резултатите от теоретичната дейност на партията и най-важните постижения на световната комунистическа мисъл по въпросите за развитието на социализма, по комунистическото строителство и съвременното международно развитие.

Световното комунистическо движение изобщо направи голям принос в съкровищницата на марксизма-ленинизма, в творческото развитие на научния комунизъм. Колективният разум на комунистите от всички страни реши успешно редица актуални проблеми. Новаторската теоретична дейност на марксистко-ленинските партии получи концентриран израз в програмните документи на международните съвещания на комунистическите и работническите партии през 1957, 1960 и 1969 г.

Изработена е научна характеристика на съвременната епоха, разкрити са нейното основно съдържание и главната ѝ отличителна черта — превръщането на световната социалистическа система в решаващ фактор за развитието на човешкото общество. Извършена е теоретична работа по изследването на новите явления в развитието на съвременния капитализъм, които стават например под въздействието на научно-техническата революция, по проучването на пътищата и формите на влияние на световния социализъм върху развитието на несоциалистическата част на света. Формулирани са в систематизиран вид основните закономерности на социалистическата революция и социалистическото строителство, изследвани са пътищата за развитие на социалистическата революция и завоюването на диктатурата на пролетариата в съвременните условия, въпросът за правилното съчетаване на мирните и не мирните форми на борбата за властта. Разработени са научнообоснована стратегия и тактика на световното комунистическо движение, принципите на взаимоотношенията между марксистко-ленинските партии, обоснован е принципът за защита на социализма като интернационален дълг на ко-

мунистите от всички страни, за единството на националните и интернационалните задачи на комунистическите и работническите партии. Определени са основните насоки в борбата против империализма, в критиката срещу буржоазната идеология и съвременния ревизионизъм. Служейки си с изпитаното оръжие на творческия марксизъм-ленинизъм, КПСС и братските партии дадоха научен отговор на новите въпроси, поставени от националноосвободителните революции, обогатиха Лениновото учение за съюза на социалистическите сили и националноосвободителното движение на народите. Преценявайки обективно съотношението на силите на международната арена, комунистите стигнаха до извода, че днес има реални възможности да се води успешна борба за предотвратяване на световната война.

КПСС и другите комунистически и работнически партии обогатиха съкровищницата на марксизма-ленинизма с опита от изграждането на новото общество. С колективни усилия марксистко-ленинските партии разкриха общите закономерности в развитието на световната социалистическа система, изработиха принципите на икономическата интеграция на социалистическите страни, определиха основните принципи на взаимоотношенията между социалистическите държави, обосноваха пътищата за осигуряване колективна безопасност на страните от социалистическата общност. Взаимното проучване и обобщаване на опита даде възможност да се уточни характеристиката на общите закономерности и на специфичните особености на социалистическото строителство в различните страни и да се разкрият по-пълно основните черти на изградения социализъм.

Бурно развиващият се живот в нашата епоха поставя все нови и нови задачи и проблеми, които изискват задълбочено изучаване и теоретично обобщаване. Опирайки се на ръководните идеи на Маркс, Енгелс и Ленин, комунистическите и работническите партии дават отговори на актуалните въпроси и тласкат революционната теория напред.

ВТОРИ РАЗДЕЛ

ПРЕХОД КЪМ КОМУНИЗМА — ПЪТ ЗА РАЗВИТИЕТО НА ЧОВЕЧЕСТВОТО

ГЛАВА IV

ТЕОРИЯТА ЗА СОЦИАЛИСТИЧЕСКАТА РЕВОЛЮЦИЯ. СЪВРЕМЕННАТА ЕПОХА И СВЕТОВНИЯТ РЕВОЛЮЦИОНЕН ПРОЦЕС

Социалистическата революция е закономерност на прехода от капитализма към социализма. Тя разрушава буржоазната държавна машина и установява властта на работническата класа — диктатурата на пролетариата. С нея започва преобразуването на капиталистическото общество в социалистическо.

1. Историческа неизбежност, предпоставки и форми на социалистическата революция

Социалистическата революция е исторически неизбежна. Тя произтича от обективните закономерности в развитието на капитализма и се извършва от революционните маси на трудещите се начело с работническата класа под ръководството на марксистко-ленинската партия.

Обективни предпоставки за преминаване към социализма

В условията на капиталистическия строй производственият процес достига такава висока степен на обобществяване, че по-нататъшното развитие на производителните сили става все по-несъвместимо с тесните рамки на частната собственост и с обусловената от нея анархия на производството. Обобществяването на производството става с особено бързи темпове в епохата на империализма. Голямата концентрация на производството, прерастването на монополистичния ка-

питализъм в държавно-монополистичен и одържавяването на цели отрасли на промишлеността изискват да се държи сметка за източниците на суровини и пазарите за пласмент, да се разпределя работната сила, да се въвеждат в икономиката планирането и програмирането. Но при капитализма и отчетността, и планомерността са поставени в служба на користните интереси на монополите и се преплитат с анархията в производството, с конкуренцията и стихийността в развитието на икономиката изобщо. Обобществяването на производството показва, че в лоното на капитализма назряват условия за обществено регулиране на народното стопанство, капиталистическата обвивка вече не съответствува на съдържанието, тя спъва по-нататъшното развитие на производителните сили. През нея все по-ясно се очергават контурите на социализма, който, както образно се изразява Ленин, „ни гледа сега през всички прозорци на съвременния капитализъм . . .“¹.

Държавно-монополистичният капитализъм представлява такова стъпало в обобществяването на производството, след което вече няма междинни стъпала към социализма.

Наличието на елементи на планомерност и организираност не освобождава капитализма от конкуренцията, от анархията в производството, от кризите, безработицата и от сблъскванията между империалистите. При същата му неравномерност в развитието постоянно възпроизвежда конфликтите и противоречията на нова основа. При условията на империализма обаче не настъпва застой в развитието на производителните сили. „Като цяло — пише Ленин — капитализмът расте неизмеримо по-бързо, отколкото преди“ . . .² Но натискът на вътрешните противоречия върху производствените и социалнополитическите отношения в капиталистическото общество се увеличава.

Като събира във фабриките и заводите огромни маси работници и обобществява трудовия процес, капитализмът придава обществен характер на производството, а резултатите от труда се присвояват от буржоазната класа. *Основното противоречие на капитализма — меж-*

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 25, стр. 378.

² В. И. Ленин. Съч., т. 22, стр. 312.

ду обществения характер на производството и частнокапиталистическата форма на присвояване — е дълбокият източник за изострянето на класовата борба и за социалистическата революция.

Историческата неизбежност на социалистическата революция е обусловена от изострянето на всички противоречия на капитализма, които достигат най-голямото си напрежение в монополистическия стадий на неговото развитие: противоречието между производителните сили и производствените отношения, една от проявите на което са кризите и спадането на производството, хроническата безработица и т. н.; между необикновените възможности на научно-техническата революция и пречките, които капитализмът създава по пътя на тяхното използване в интерес на цялото общество; между монополите и повечето от нациите и други.

Гигантското обобществяване на производството, свързано с рязкото изостряне на всички противоречия на капитализма, е показател, че системата на капитализма обективно е узряла за социалистическа революция.

Революционна ситуация Само зрелостта на капиталистическата система още не е достатъчна за извършването на социалистическа революция. Необходими са извънредно силно разгаряне на класовата борба и изостряне на социално-политическите противоречия, което създава обстановка на всеобщ революционен кипеж, вдига на активна борба широките маси и ги кара да пристъпят към открити революционни действия. *Съвкупността от обективни социално-политически условия, характеризиращи икономическата и политическата криза на дадено общество, се нарича революционна ситуация.*

Революционната ситуация се характеризира със следните основни белези:

Първо, с „криза във върховете“, т. е. с невъзможност за експлоататорските класи да запазят господството си и своята система на управление в неизменен вид. Кризата в политиката на господстващата класа създава пукнатина, през която избликва възмущението на потиснатите класи, които се стремят да изменят условията и установения начин на живот. За да настъпи революция, казва Ленин, обикновено не е достатъчно низи-

ните да не искат да живеят по старому, а се изисква още и върховете да не могат да живеят по старому.

Второ, с необикновено изостряне на социалните антагонизми между господстващата класа и потиснатите маси. Това изостряне може да се дължи на икономически бедствия и нужди на работническата класа и на другите слоеве от населението. То може да бъде предизвикано от причини, произтичащи от социалното безправие и онеправданост на трудещите се маси. При съвременните условия то може също да възникне от масовата борба против всевластието и произвола на монополистичния капитал, за мир, демокрация и национално освобождение.

Трето, със значително повишаване на политическата активност на масите. През такива периоди революционните класи се освобождават от пасивността и инертността, присъщи на периодите на „спокойно“ развитие. Боевите настроения стремително нарастват, страстите кипят и се проявяват открито. Масите буквално напират към политиката, към революционни действия.

За революционна ситуация е необходимо наличието и на трите белега.

Революционната ситуация в крайна сметка се корени в противоречията на начина на производството. Но тези противоречия се пречупват през призмата на сложната система на социално-политическите, класовите отношения. Те не винаги, а само в определени моменти от историята пораждат революционна ситуация. Времето на нейното възникване, нейните форми и темпове на развитие зависят от процеса на разклащането на държавната машина, от силата на пролетариата, от връзката му с другите класи, накратко, от цялата социално-политическа обстановка в дадената страна.

Революционната ситуация е необходима предпоставка за политически преврат. Но сама по себе си тя още не води до социалистическа революция.

Освен обективните условия за революция е необходима съответна степен на зрелост на субективния фактор, т. е. „способността на революционната класа за революционни масови действия, достатъчно *силни*, за да сломят (или отслабят) старото правителство, което никога, дори и в епоха на кризи, не ще „падне“, ако не го

„съборят“¹. Най-важен елемент на субективния фактор е наличието на опитна марксистко-ленинска партия на работническата класа, способна да поведе след себе си масите. Ако субективният фактор не се развие, никаква зрелост на обективните условия не ще доведе до победа на революцията. В такъв случай революцията или съвсем няма да се разгърне, или ще претърпи поражение.

Ленин считаше необходимостта за победата на революцията от единство на субективните и обективните условия, изразяващо се в общонационална криза, за *основен закон на революцията*, потвърден от всички революции и особено от трите руски революции през ХХ в. Този закон бе потвърден и от социалистическите революции, станали след Втората световна война.

Движещи сили
на революцията

Главната движеща сила на социалистическата революция е работническата класа. Тя е

призвана да освободи човечеството от експлоатацията и войните, от класовите и националните антагонизми и да изведе обществото на широкия друм на комунистическия прогрес. „Силата на пролетариата в която и да било капиталистическа страна е несравнено по-голяма от дела на пролетариата в общия брой на населението. Това е, защото пролетариатът икономически господства над центъра и нерва на цялата стопанска система на капитализма, а също и защото пролетариатът икономически и политически изразява действителните интереси на грамадното мнозинство на трудещите се при капитализма.“²

В процеса на класовата борба пролетариатът се организира в мощна обществено-политическа сила, създава си собствена политическа партия, въоръжена с марксистко-ленинската теория, и укрепва международната солидарност на трудещите се.

Работническата класа не е сама в борбата си за социализъм. И другите слоеве от трудещото се население са дълбоко заинтересовани от победата на новия обществен строй. Самото развитие на капитализма разширява социалната база на социалистическата революция. Маркс и Енгелс изтъкваха, че пролетариатът трябва да

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 21, стр. 207.

² В. И. Ленин. Съч., т. 30, стр. 272.

спечели на своя страна селяните. Но в революциите, които станаха през ХІХ в. на Запад, това не беше постигнато и то по-специално беше една от главните причини за поражението на Парижката комуна.

В. И. Ленин доказва несъстоятелността на десноопортюнистическите схващания, че за извършване на революция и преминаване към социализъм пролетариатът трябва да представлява мнозинство от населението на дадена страна. Той отстояваше необходимостта от обединяване около работническата класа на непролетарските съюзници измежду селяните, дребната буржоазия, интелигенцията и служещите. Всички те са подложени на експлоатация от страна на монополистичния капитал. Затова, подчертава Ленин, обективната логика на развитието на капитализма и изострянето на неговите противоречия тласкат и ще тласкат тези маси към пролетариата, обединявайки ги около знамето на социалистическата революция. Социалистическата революция, предвиждаше Ленин, може да победи и в страни, където пролетариатът не е мнозинство от населението, но се опира на съюзници, заедно с които има необходимия превес на силите.

В. И. Ленин решително защитава идеята за хегемония на пролетариата в борбата за демокрация и социализъм. За разлика от работническата класа нейните непролетарски съюзници заемат такова положение в системата на общественото производство, което обуславя тяхната непоследователност и колебания по много принципи въпроси на класовата борба. Само политическото ръководство на пролетариата, който е изразител на жизнените интереси на всички трудещи се, може да обедини разединената маса на непролетарските слоеве в действена политическа сила на социалистическата революция, да ѝ вдъхне увереност, боен дух и да ѝ придаде организираност.

Съюзът на работническата класа с другите слоеве на трудещите се под ръководството на работническата класа е едно от най-важните условия за социалистическата революция и нейния победоносен изход.

Борбата за демокрация
и борбата за социализъм

Главната линия на освободителното движение при капитализма е класовата борба на пролетариата за унищожаване на капиталистическия

строй и за социализъм. Нейна кулминационна точка е социалистическата революция, завоюването на политическата власт от работническата класа. Но работническата класа трябва да решава не само социалистически, а и демократически задачи. Тези задачи могат да бъдат от двойко естество: първо, демократически задачи, нерешени от капитализма в борбата срещу феодалния строй и останали в наследство на работническата класа; второ, нови демократически задачи, възникнали във връзка с това, че капитализмът, и особено империализмът, води към засилване на реакцията, потъпква гражданските свободи.

При условията на капитализма се разгръщат различни демократични движения, които не преследват непосредствено социалистически цели. Но между тези движения и пролетарската революция съществува дълбока вътрешна връзка. Демократическите движения разклащат империализма, въвличат широките слоеве от народа в борба против него и с това подготвят и улесняват победата на работническата класа.

Ленин разкри органичната връзка между борбата за демокрация и борбата за социализъм в теорията за прерастване на демократическата революция в социалистическа. Като се опираше върху изказаната от Маркс идея за непрекъснатата революция, Ленин доказва, че в епохата на империализма буржоазнодемократическата революция придобива нови особености. Макар и да е насочена срещу феодализма, тя същевременно дълбоко засяга и основите на господството на империализма, придобива антиимпериалистически характер. При тези условия работническата класа е в състояние да бъде не само активен участник в буржоазнодемократическата революция, но и неин водач — хегемон. Всичко това сближава демократическата революция със социалистическата революция и създава основата за прерастването на първата във втората. „От демократическата революция — пише Ленин — ние веднага ще започнем да преминаваме и именно в зависимост от нашата сила, от силата на съзнателния и организиран пролетариат, ще започнем да преминаваме към социалистическа революция. Ние сме за непрекъснатата революция. Ние няма да се спрем насред път.“¹

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 9, стр. 237.

Въпросът за връзката между борбата за демокрация и борбата за социализъм засяга всички капиталистически страни, включително и онези, които са минали етапа на буржоазнодемократическата революция и са изправени пред необходимостта от социалистически преобразования. Господството на монополите в епохата на империализма се съпровожда със засилване на социалното потисничество и с изостряне на недоволството на всички слоеве от народа. Монополистичният капитал, за да поддържа своето господство, ликвидира дори остатъците от буржоазнодемократически права. Антидемократическите действия на империализма, които той се опитва да прикрие с фалшиви разсъждения за мнима „свобода“ и „демокрация“, срещат все по-решителен отпор от страна на работническата класа и на другите демократично настроени слоеве на населението.

Разбира се, работническата класа, която е в центъра на назряващата социалистическа революция, обединява основните сили на демократичното движение и намира в тях широка масова опора. В епохата на империализма борбата за демокрация е органично свързана с борбата на пролетариата за социалистическо преустройство на обществото. „Нито едно основно демократично искане — пише Ленин — не може да се осъществи що-годе широко и трайно в напредналите империалистически държави другояче освен чрез революционни битки под знамето на социализма.“¹ Демокрацията не може да се осъществи пълно и последователно, без да се унищожи господството на монополите, а тази задача може да бъде решена само от работническата класа по пътя към социализма. На свой ред общодемократичното движение подготвя по-благоприятни условия за победа на социалистическата революция, разчиства почвата за нея, въвлича в социалистическата борба дребнобуржоазните и полупролетарските маси и се влива в общия поток на социалната революция на пролетариата.

Марксизмът смята, че е абсурдно демократическите преобразования да се противопоставят на социалистическата революция. Известно е, че реформистите отричат революцията и свеждат всичко само до реформите. „Ле-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 22, стр. 170.

вите“ опортюнисти, напротив, отричат реформите. Противоположно на тези немарксистки гледища Ленин многократно подчертава, че марксистите не са против реформите. Те гледат на всяка сериозна реформа като на настъпленне срещу властта на капитала и се стараят да я използват за подготовка на социалистическата революция.

В съвременната епоха, когато световната капиталистическа система като цяло е узряла за пролетарска революция, всяко значително нахлуване на трудещите се в структурата на икономическите и социално-политическите отношения в капиталистическото общество застрашава самите основи на всевластието на монополистичния капитал. Успоредно с нарастването на силите на работническата класа и на нейните съюзници както в международен мащаб, така и в рамките на отделните страни дълбоките демократични реформи се изпълват с все по-голямо революционно съдържание. Ленин наричаше стъпки, които създават предпоставките за преминаване към социализма, такива демократични преобразования като национализацията на тръстовете, на синдикатите, на банките и дълбоките аграрни преобразования. Наред с това в борбата за демократични преобразования, разбираме не само за работническата класа, но и за другите враждебно настроени към капитализма слоеве от народа, се формира широка коалиция на прогресивните сили, които се обединяват около пролетариата.

Демократическо съдържание има и националноосвободителното движение. То разрушава колониалната система, подкопава устоите на империализма и по този начин разчиства почвата за революционни преобразования и служи като мощен резерв на социалистическата революция.

Борбата за демокрация е следователно съставна част от борбата за социализъм.

Форми на революцията —
не мирна и мирна борба

В зависимост от обстановката социалистическата революция се разгръща в мирни или не мирни форми, т. е. по пътя на *въоръжената борба*. Когато експлоататорските класи прибегват до въоръжено насилие, работническата класа, трудещите се маси не могат да смажат съпротивата на реакционните среди без въоръжена борба. В страни, в които господството

на монополите се проявява в най-груби форми, където милитаризмът е силен и буржоазията прилага терористични методи, социалистическите революции ще се извършат по-скоро чрез въоръжено въстание.

К. Маркс, Ф. Енгелс и В. И. Ленин придаваха голямо значение на въоръженото въстание като средство за революционно събаряне на експлоататорите и завоюване на политическата власт от работническата класа. Според тях въстанието е изкуство.

Ленин подчертава, че да бъде въстанието успешно, то трябва да се опира не на заговор и не само на партията, а на челната класа, на революционния подем на народа. То трябва да се опира на такъв преломен пункт в развитието на революцията, когато прогресивните сили на народа са най-активни, когато колебанията на врага са най-големи. Марксизмът-ленинизмът определи главните правила за въоръженото въстание като изкуство:

— никога да не си играем с въстанието, започнем ли го, следва да знаем, че трябва да вървим докрай;

— да осигурим голям превес на силите на решаващия участък и в решаващия момент, защото иначе неприятелят, който има по-добра подготовка и организация, ще унищожи въстаниците;

— щом въстанието е започнало, трябва да действуваме най-решително и непременно, на всяка цена да минем в настъпление, отбраната е смърт за въоръженото въстание;

— да се стараем да изненадаме неприятеля, да издебнем момента, когато неговите сили са пръснати;

— да се стремим всеки ден да печелим, макар и малки успехи (може да се каже и всеки час, ако става въпрос за един град), като поддържаме на всяка цена морално надмощие. Тройната смелост е задължително условие за въстанието.

Освен въстанието друга форма на въоръжена борба против експлоататорите е партизанската война на народните маси. Опитът на СССР през периода на борбата с белогвардейците и интервентите и опитът на редица други страни в борбата против чуждите потисници и вътрешната реакция напълно потвърдиха правилността и ефективността на тази борба.

Научният комунизъм признава, че при благоприятни

условия работническата класа в една или друга страна може да извърши социалистическата революция и по мирен път, чрез разгръщане на масова борба. Едно от тези условия е преди всичко наличието на известен минимум буржоазнодемократически свободи в страната, което създава по-благоприятни възможности за организиране и сплотяване на работническата класа и нейните съюзници. Маркс извеждаше възможността за мирно развитие на революцията в Англия и САЩ през втората половина на XIX в. главно от това, че в тези страни тогава имаше сравнително демократични системи, нямаше развита военно-бюрократична машина.

В епохата на империализма, както отбелязва Ленин, възможностите за мирно развитие на революцията се стесниха, понеже за империализма е характерно огромното разрастване на воеищината и бюрократизма, ограничаването на демокрацията. Но и при тези условия Ленин подчертава възможността за мирно развитие на революцията в Русия след събарянето на самодържавнето през февруари 1917 г. През този период в страната наред с буржоазното Временно правителство съществуваше и друга реална власт — Съветите на работническите и селските депутати, която се опираше на въоръжения народ. Във връзка с това имаше възможност за мирно прерастване на буржоазнодемократическата революция в социалистическа чрез преминаване на цялата власт в ръцете на Съветите. Опитът от развитието на руската революция от февруари до юли 1917 г. показва, че възможностите за мирно завоюване на властта от работническата класа се разширяват, ако демократическата революция победи, ако армията престане да бъде сигурна опора на експлоататорските класи, а отделни, все по-значителни части от нея преминават на страната на революцията, ако се извършва процес на прерастване на демократическата революция в социалистическа. Ново потвърждение на тази Ленинова идея беше развитието на революцията в редица народнодемократични страни. В тях след победата на демократическата революция, извоювана във въоръжената борба, процесът на прерастването ѝ в социалистическа протичаше сравнително мирно, без гражданска война.

Във всяка отделна страна възможността за мирно или не мирно преминаване към социализма се определя

от конкретните исторически условия. Очевидно в процеса на по-нататъшното развитие на революционния процес ще бъдат използвани различни форми на борбата за социализъм: мирни и не мирни, съчетаване на едните и другите. Историческият опит показва, че революцията може да започне с въоръжено насилие и да създаде условия за по-нататъшното си развитие по мирен път. Революцията може да започне по мирен начин, а след това поради засилване на съпротивата на експлоататорските класи, разпалили гражданска война, да прерасне във въоръжена борба. Няма съмнение, че конкретните форми на предстоящите социалистически революции ще бъдат все по-многообразни.

Във всички случаи обаче преминаването от капитализма към социализма е възможно само чрез революция. Различните реформи, дори и най-дълбоките, не могат да заменят революцията. При правилна политика те могат само да улеснят извършването на революцията. Пред марксистите-ленинци никога не е възниквал въпросът, нужна ли е революцията или не. Те неуморно работят, за да подготвят революцията, да изковат армията ѝ, да приближат масите до нея. Те се борят решително против десно- и левоопортюнистическите тълкования на революционния процес, които изопачават марксизма-ленинизма и отслабват този процес.

К. Маркс, Ф. Енгелс и В. И. Ленин, изработвайки стратегията и тактиката на революционното работническо движение, винаги са предупреждавали против двете крайни тенденции: против подценяването на ролята на насилието в борбата за социализъм и против апологията на насилието.

Научният комунизъм смята, че революцията — независимо дали се извършва по мирен път или чрез въоръжено въстание — е насилие на преобладаващото мнозинство от населението над шепата поробители. Но това насилие ще даде желаните резултати само тогава, когато отговаря на жизнените интереси на масите, на на зрелите потребности на революционния процес в дадена страна. Привържениците на ненаучната „теория на насилието“ разчитат на подтикване на революцията отвън, на внасяне на революция в други страни на шикове. Отричайки решително тази авантюристична тактика, Ленин пише: „Разбира се, има хора, които мислят, че ре-

волюция може да се роди в чужда страна по поръчка, по споразумение. Тя хора са или безумци, или провокатори.¹

Прилагането на насилие от народните маси против насилниците в собствената им страна и против посегателствата на чуждите империалисти срещу свободата и независимостта на народите е закономерно и необходимо. Използването на военни средства на борба за форсиране на революцията в други страни, за „износ на революция“ чрез въоръжена намеса отвън е несъвместимо с марксизма-ленинизма. Социалистическата революция е резултат от вътрешното развитие на всяка страна, от крайното изостряне на вътрешните социални противоречия.

Единство и многообразие
на световния
революционен процес

В която и страна да стане социалистическа революция, при цялото си национално значение същевременно тя е дълбо-

ко интернационална, защото се подготвя и се разгръща в тясна връзка с развитието на цялата система на обществените отношения на световната арена. Противоречията на капитализма, които обуславят неизбежността на социалистическата революция, са международни. В ламтежа за свръхпечалби монополите проникват в най-отдалечените кътчета на земното кълбо, стремят се да уплетат всички страни в мрежата на икономическата и политическата зависимост. При такива условия социалистическата революция, където и да стане, подкопава целия империалистически фронт, оказва влияние върху световното развитие.

Макар и системата на капитализма като цяло да е узряла за революции, темповете на нарастване на противоречията в различните ѝ точки поради неравномерното развитие на капитализма не са еднакви. Ето защо степента на напрежение и на острота на противоречията в разните страни е различна. По такъв начин в империалистическата система възникват *слаби звена*, където се създават най-благоприятни условия за разкъсване на империалистическата верига.

Като изследва капитализма в неговия империалистически стадий, Ленин направи гениалния *извод за въз-*

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 27, стр. 479.

можността пролетарската революция и социализмът да победят първоначално в няколко или дори в една отделно взета страна. Той доказва, че неравномерното развитие е общ закон на капиталистическата система. Но в епохата на империализма той придобива по-остър характер. През август 1915 г. в труда си „За лозунга съединени европейски щати“ Ленин писа: „Неравномерността на икономическото и политическото развитие е безусловен закон на капитализма. Оттук следва, че е възможна победа на социализма първоначално в няколко или дори в една отделно взета капиталистическа страна“.¹

Неравномерността в *икономическото* развитие на капиталистическите страни се изразява в това, че те се развиват с различни темпове. Едни страни изскачат напред и изпреварват другите, а при условията на борбата за световно господство и сфери на влияние това води до остри конфликти и военни сблъсквания между империалистическите държави. Неравномерността в *политическото* развитие означава, че и революционните процеси в различните страни се развиват с нееднакви темпове. А от това неизбежно произтича неедновременното революционно разрушаване на империализма в различните държави. При тези условия световната социалистическа революция се състои от редица етапи, отделни един от друг с по-голям или по-малък интервал от време. Революциите в отделните страни стават сравнително самостоятелни звена в единната световна социалистическа революция, която обхваща цяла историческа епоха.

Революционният процес се разгръща в различни страни, които могат да се различават една от друга по степента на своето икономическо, политическо и културно развитие. Тази пъстрота и разнородност на условията водят до това, че социалистическата революция се преплита с общодемократичните и националноосвободителните движения. Но всички тези движения в съвременната епоха имат обща антиимпериалистическа насоченост и това ги обединява около главната сила — международната работническа класа. Като отбелязва сложността на световния революционен процес, разнообразните условия, при които той се развива в разните звена, и острите за-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 21, стр. 342.

вои по неговия път, Ленин пише, че партиите на работническата класа трябва „да не се изгубят в тия зигзаги, завой на историята и да запазят общата перспектива, за да виждат червената нишка, която свързва цялото развитие на капитализма и целия път към социализма . . .“¹.

Именно защото световният революционен процес е единен в основата си, всяка отделна революция в една или друга страна е звено от единната световна социалистическа революция, която се развива по общи закони.

Първ етап на световната социалистическа революция стана Великата октомврийска социалистическа революция в Русия.

2. Победата на Октомврийската революция — победа на идеите на научния комунизъм

Октомврийската революция упражни огромно влияние върху световното развитие, върху съдбините на човечеството, върху живота на всички народи и страни.

Тя е първата победоносна пролетарска революция. Тя промени из основи социално-икономическата система и политическия строй на Русия — една от най-големите държави в света, даде пример за революционно решаване на нагзрелите социални проблеми, раздели света на две противоположни социални системи, сложи началото на нова епоха — епоха на разрушаване на капитализма и утвърждаване на комунизма — и по този начин извърши прелом в световното обществено развитие. Октомврийската революция постави и реши в интерес на трудещите се проблеми, които имат световно значение. „ . . . Ние имаме право да се гордеем и ние се гордеем с това — пише Ленин, — че на нас се падна щастието да започнем построяването на съветската държава, да започнем с това новата епоха на световната история, епохата на господството на новата класа, потиснатата във всички капиталистически страни и вървяща навсякъде към нов живот, към победа над буржоазията, към диктатура на пролетариата, към освобождаване на човечеството от игото на капитала, от империалистическите войни.“²

¹ В. И Ленин. Съч., т. 27, стр. 115.

² В. И. Ленин. Съч., т. 33, стр. 36.

**Лениновата теория
за революцията
в действие**

При цялото си своеобразие Октомврийската революция е класически образец на социалистическа революция. Тя от-

рази главната тенденция на световното развитие — преминаването на човечеството от капитализма към социализма. Тя въплъти основните черти, характерни за социалистическата революция във всяка страна, реши задачи, които и днес остават главни за страните от неосоциалистическия свят. Между тях задачи са — събаряне на властта на експлоататорите, установяване на диктатура на пролетариата, утвърждаване на социалистическата собственост върху средствата за производство, решаване на аграрния въпрос в полза на селяните, освобождаване на народите от колониалното и националното потисничество, създаване на политически и икономически условия за изграждане на социализма и освобождаване на трудещите се от всички видове експлоатация.

Октомврийската революция потвърди правотата на марксизма-ленинизма. Тя нанесе силен удар по идеологията на социалреформизма, на десния и на „левия“ опортюнизъм. Социализмът стана практическо дело на милионните маси, извършили социалистическата революция.

Първата победоносна пролетарска революция потвърди Лениновия анализ на съдържанието, движещите сили и основните насоки в развитието на световния революционен процес. Тя посочи, както предвиди Ленин, че световната история не може да доведе всички страни до социализма едновременно, че фронтът на империализма може да бъде пробит преди всичко там, където той е най-слаб. Социалистическата революция победи в Русия, защото тази страна беше най-слабото звено в системата на световния империализъм, възлова точка на неговите противоречия. Същевременно в нея съществуваха необходимите обективни и субективни условия за победа на революцията и за изграждане на социализма.

Октомврийската революция потвърди също на практика Лениновата теза, че през епохата на империализма буржоазнодемократическата революция се доближава до социалистическата революция, и даде първия в историята пример как демократическата революция може да прерасне в социалистическа в резултат на непрестанно-

то развитие на революционния процес. По този начин бяха опровергнати измислиците на опортюнистите, че между демократическата и социалистическата революция неизбежно трябва да има продължителен интервал.

Решаваща обществена сила в Октомврийската социалистическа революция беше работническата класа в съюз с трудещите се селяни. Пролетариатът беше хегмон на революцията.

Великият октомври сложи началото не само на социалистическите революции в страните на капитала, но и на *националноосвободителните* революции. Той беше въплъщение на единството между тези два типа революции. В Октомврийската революция борбата на пролетариата и на трудещите се селяни за социализъм се сля с националноосвободителното движение на потиснатите народи в Русия. В националните покрайнини на страната социалистическата революция решаваше също и задачите на националноосвободителната революция. Ръководството на работническата класа осигури на народите в изостаналите покрайнини възможността да преминат към социализма, като прескочат капиталистическия стадий на развитие.

Пролетарската революция в Русия показва, че към революционната стратегия и тактика трябва да подхождаме диалектически, без да се придържаме към шаблона, да бъдем готови да променяме формите на борбата, да използваме цялото многообразие от тези форми и да ги прилагаме с оглед на конкретните условия. В хода на борбата за победа на революцията комунистическата партия използва не мирните и мирните форми на борба. Тя последователно провеждаше линията на мирно развитие на революцията, докато не беше загубен и последният шанс. Когато буржоазията употреби сила, опитвайки се да смаже революцията, и с помощта на съглашателските партии наложи на трудещите се въоръжена борба, мирното развитие на революцията стана невъзможно, въоръженото въстание стана необходимо.

В обширния арсенал от различни форми на класовата борба, с които разполага пролетариатът, въоръженото въстание е най-острата ѝ форма. Ленин излезе с редица важни трудове, в които въз основа на историческия опит

разви марксисткото учение за въоръженото въстание и подготви теоретично и политически партията и народните маси за завземане на властта чрез въоръжено въстание.

Октомврийското въстание в 1917 г. в Петроград, ръководено непосредствено от Ленин по разработения от него план, беше извършено с голямо изкуство по всички правила на марксистката наука.

Опитът на Октомврийската революция беше използван и умножен в социалистическите революции на другите страни.

За социалистическата революция не е достатъчно да победи, тя трябва да умее да защитава завоеванията си. Както показва историческият опит, световният империализъм в най-острите периоди на класовата борба в страните, извършили социалистическа революция, се стреми да действа на страната на съборените експлоататорски класи, за да реставрира стария строй. Така например след Октомврийската революция срещу младата съветска република се нахвърлиха въоръжените сили на 14 буржоазни държави — САЩ, Франция, Германия, Англия, Япония и други страни. Съветският народ се видя принуден да защитава във въоръжена борба завоеванията на революцията.

Червената армия, която се състоеше от работници и селяни, представляваше въоръжения народ. Тя олицетворяваше образувания пред лицето на страшната опасност воснен съюз между тези класи.

В хода на жестоката борба се създаваха и укрепваха въоръжените сили на първата в света социалистическа държава. Формира се командният им състав, предан на делото на революцията и социализма. Възникна нова военна наука, стратегия и тактика на революционната освободителна война. С голям успех бяха широко приложени и развити от трудещите се по време на гражданската война народните методи за партизанска война срещу редовните войски на противника по фронта и в тиловете му.

В опита на Октомврийската революция за пръв път бе проверена великата сила на пролетарския интернационализъм. На страната на първата пролетарска държава се обявиха международната работническа класа, всички трудещи се и прогресивни хора. В нейната защита участваха бойци-интернационалисти от мно-

го страхи. Активната борба на трудещите се против империалистите в страните, воюващи срещу съветската република — стачки, широка агитационна кампания, създаване на комитети за действие под лозунга „долу ръцете от Русия!“ — помогна на съветския народ да разгроми белогвардейците и интервентите, показва пролетарската солидарност в действие.

Опитът от гражданската война в Съветска Русия бе използван по-късно от трудещите се в другите страни в тяхната революционна борба, в освободителните войни срещу империализма и вътрешната контрареволуция, той е достояние на цялото международно работническо, комунистическо и националноосвободително движение. Този опит показва, че трудещите се, взели властта в свои ръце, трябва да бъдат винаги на стража за опазване на революционните завоевания, да повишават бдителността си към домогванията на класовите врагове и да укрепват отбранителната способност на своето социалистическо отечество.

**Градивните задачи
на социалистическата
революция**

Основното съдържание на социалистическата революция е установяването на диктатура на пролетариата. Тя е необходима на работническата класа за осъществяване на социално-икономическите преобразования при преминаването към социализма.

Идеолозите на реформизма твърдят, че за да изпълнява своите задачи, работническата класа може да използва буржоазната държавна машина, като я пригоди към нуждите по изграждане на социализма. В действителност това е невъзможно. По класовата си същност буржоазната държава е оръдие за борба срещу социалистическата революция. Тя потиска трудещите се маси и защитава интересите на експлоататорите. Управлението се осъществява от апарата на изпълнителната власт, който чрез хиляди нишки е свързан с господстващата класа. По-голямата част от държавните чиновници се намират в плен на буржоазните интереси, на буржоазните идеи, представи и предразсъдъци. Чрез цялата система от привилегии те са здраво приковани към буржоазията; във всичко зависят от нея. Що се отнася пък до висшето чиновничество, то и по начин на живот е напълно буржоазно. Не може да се разчита, че апа-

ратът на буржоазната държава може да бъде оръдие за социалистически пресбразования. А това означава, че в хода на социалистическата революция е необходимо да се разруши старата държавна машина и да се създаде нова, без което не е възможно властта да премине напълно в ръцете на работническата класа.

Разбира се, не трябва да си представяме опростено разбиването на буржоазната държавна машина. Формата, в която се извършва разбиването на буржоазната държавна машина, зависи от конкретно-историческите условия, при които се развива социалистическата революция, и от съотношението на класовите сили. Премахването на буржоазната държава не означава пълно унищожаване на всички нейни органи. Ликвидира се главно онова, което изпълнява функциите за потискане на масите, за заграбване на чужди територии и угнетяване на народите.

В периода, когато действуваха Маркс и Енгелс, съществуваше само един исторически пример за разбиване на старата и за създаване на нова държавна машина: Парижката комуна. Октомврийската революция направи в това отношение втора, решителна стъпка, като затвърди победоносно диктатурата на пролетариата във формата на съветската власт. Съветите станаха първата в света форма на политическа организация на новото общество, изградена върху постоянното участие на милионите хора на труда в управлението на държавата.

Октомврийската революция разкри съотношението между разрушителните и градивните задачи на пролетарската революция. Тя показва, че за разлика от буржоазните революции, при които масите извършват главно разрушителна работа, като събарят отживелия строй, социалистическата революция привлича най-широки маси трудещи се в активна градивна работа, в съзнателно изграждане на новото общество. Бяха опровергани на практика измислиците на враговете на революцията, които твърдяха, че работниците и селяните били способни само да рушат, но не и да строят.

Градивният характер на социалистическата революция пролича напълно след завземането на властта от пролетариата. Противоположно на буржоазните революции социалистическата революция не завършва, а само започва със завземането на властта. Пролетариа-

тът използва политическата власт, за да ликвидира напълно експлоататорските класи и причините, които пораждат експлоатацията на човека от човека, за да преустрои на социалистически основи цялата икономика и култура на обществото и за да сплоти трудещите се в единен колектив от строители на социализма и комунизма.

След завоюването на политическата власт пред работническата класа и пред нейната комунистическа партия на пръв план изпъква задачата за управлението на страната и създаването на социалистическото общество. От трудещите се, от партията се изисква така да организират работата, че да построят социалистическата икономика заедно със съответстващите ѝ политическа система, обществени отношения и култура.

Социалистическата революция в нашата страна последователно, стъпка по стъпка отне от капиталистите средствата за производство и ги предаде в собственост на народа. Тя извърши аграрни преобразования, като направи земята общонародна собственост. Последователно беше проведена ленинската политика и по националния въпрос. Съветската власт провъзгласи равенството и суверенитета на народите, премахването на всички и всякакви национални ограничения и привилегии, свободното развитие на националните малцинства и етнически групи. Октомврийската революция изведе народите на Русия от световната война, направи борбата за мир между народите най-важната съставна част от политиката на социалистическата държава и за здрави братските интернационални връзки между всички народи.

Победата на социалистическата революция разчисти пътя и създаде необходимите предпоставки за изграждане на социализма. За пръв път в историята теорията на научния социализъм се превръщаше в жива практика, във всекидневен дело на милионните трудещи се маси.

В. И. Ленин и комунистическата партия разработиха конкретен перспективен план за изграждане на социализма, който в главните си насоки предвиждаше: създаване на тежка индустрия, необходима за построяване на икономическата основа на социализма и за осигуряване на отбранителната способност на новия обществен строй;

развитие на социалистическото коопериране, доброволно обединяване на дребните еднолични селски стопанства в колхози;

образуване на мрежа от държавни селскостопански предприятия — совхозн, на базата на национализираните помешчически земи;

укрепване на дружбата между народите и последователно сближаване на нациите в единна социалистическа държава;

неограничен достъп на трудещите се до образованието и просветата, осъществяване на културна революция;

всестранно развитие на плановете начала в народното стопанство, научно управление на обществото.

3. Съвременната епоха и световният революционен процес

Научният социализъм разкрива характера на съвременната епоха, начало на която бе сложено от Великата октомврийска социалистическа революция.

Нова епоха в световната история

Епохи се наричат големите периоди в общественото развитие на човечеството, на които се дели световната история. Често терминът „епоха“ се използва и за обозначаване на особено важни етапи, характеризиращи прогреса на науката, техниката, литературата и изкуството, но това има частен, а не общ характер.

В основата на деленето на историята на епохи лежат развитието и смяната на общественно-икономическите формации или на отделни техни етапи. Но понятията формация и епоха не са тъждествени. Обществено-икономическата формация се характеризира с определено равнище на производителните сили и съответстващите им производствени отношения, а също с определена структура на социалния, политическия и духовния живот на обществото. Познавайки общите закономерности на развитието на общественно-икономическата формация, още не можем да съдим какви са във всеки конкретен период разположението и съотношението на класовите сили, на коя класа принадлежи историческата инициатива и коя класа вече я е загубила. Изхождайки от общото

понятие формация, също така не можем да определим конкретните форми на класовата борба, тактиката на революционната партия, да се ориентираме в различните политически движения, в техните взаимни връзки и противоречия. Всичко това може да се установи само чрез изучаване на характера и особеностите на преживяваната историческа епоха.

Между формация и епоха няма пълно съвпадение и по време на съществуването им. Обществено-икономическите формации в историята на различните народи се сменят в различно време. Затова в една и съща епоха от световната история у едни народи може да имаме нова, зараждаща се формация, а у други — стар, отживяващ обществен строй. Понякога цели епохи се характеризират със създаване на нова и упадък на старата формация и се явяват преходни. Днес в рамките на една историческа епоха съществуват две общественно-икономически системи: социализъм и капитализъм.

В. И. Ленин отбелязва, че макар границите между епохите, както и изобщо в обществото и природата, да са условни и подвижни, относителни, а не абсолютни, те все пак съществуват — това са особено забележителни, очебийни исторически събития, жалони на големи исторически движения. Всяка епоха, учи Ленин, се отличава от другата по това, *коя класа* стои в центъра ѝ и определя главното ѝ съдържание, главната насока на развитието, главните особености на историческата обстановка. От края на XIX в. особеност в развитието на капитализма например е навлизането му в неговия най-висок стадий — епохата на империализма, която се характеризира с господство на монополите.

Октомврийската революция откри нова епоха в историята, сложи началото на прехода от капитализма към социализма. Характеризирайки тази епоха, която продължава и в наши дни, Ленин пише: „Унищожаването на капитализма и на неговите следи, въвеждането на основите на комунистическия ред съставлява съдържанието на започналата сега нова епоха на световната история“¹. В центъра на тази епоха като определяща сила застана пролетариатът.

Отличителна черта на съвременната епоха е това, че

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 31, стр. 399.

тя е *преходна, революционна* епоха, когато старата общественно-икономическа формация — капитализмът, се сменя с нова — комунизма. Отпадането на отделни страни от капиталистическата система става в различно време, затова процесът на разпадане на империализма и утвърждаване на социализма и комунизма в световен мащаб изисква цяла историческа епоха. Съвременната епоха вече не е само епоха на империализма, който, макар и да продължава да съществува, не е вече абсолютно господстваща сила в света и не характеризира нейното основно съдържание. Това съдържание се определя от прогресивния процес на разпадане на империализма и утвърждаване на социализма.

В. И. Ленин разглеждаше социалистическата революция в Русия като изходна точка за победата на целия международен пролетариат. Наскоро след Октомврийската революция рухнаха абсолютните монархии в Германия и в Австро-Унгария. Пролетарски революции избухнаха в Бавария, Унгария и Финландия. Големи революционни акции и масови стачни движения обхванаха повечето от страните.

Великият октомври вдъхнови за борба потиснатите народи от колониалния свят. Под непосредственото въздействие на Октомврийската революция започна мощен подем на националноосвободителното движение в страните от Азия (в Китай, Индия, Турция), от Африка (Мароко, Египет), от Латинска Америка. По такъв начин революцията сложи началото на кризата в колониалната система на империализма, посочи пътя за освобождаване на всички потиснати народи от колониалното робство.

След победата на Октомврийската революция световният революционен процес стана по-сложен и разнообразен. Издигнаха се на нова висота класовата борба на международния пролетариат и националноосвободителното движение. На световната арена започнаха да се проявяват все по-сериозно и активно силите, действащи в полза на прогреса, демокрацията и социализма.

Разбира се, основа и източник на революционното движение в буржоазните страни си останаха вътрешните противоречия на капитализма. Именно степента на тяхната острота определя размаха на освободителната борба във всяка страна. Но Октомврийската революция

ускори и улесни закономерния процес на движение на човешкото общество от капитализъм към социализъм.

Победата и утвърждаването на новия обществен строй в Русия бяха мощен стимул за формиране на съвременното международно комунистическо движение. През 1918—1922 г. в света възникнаха около 40 комунистически партии. Ленин неуморно работеше, за да превърне международното комунистическо движение в сила, способна да протнвостон на империализма. Той доказа, че победилият в една страна социализъм, като по-прогресивен строй, ще разкъса враждебния обръч на капиталистическото обкръжение, който постоянно го заплашва с война, и ще излезе от него на широкия световен простор. Ленин предвиди, че диктатурата на пролетариата ще победи в редица страни, ще стане международна сила и ще влияе решително върху хода на световните събития.

Лениновото предвиждане се оправда. В резултат на разгромването на фашизма и японския милитаризъм през Втората световна война, на победата на народнодемократичните и националноосвободителните революции и на прерастването им в редица страни в социалистически по пътя на социализма тръгнаха нови народи. Създаде се световната социалистическа система. Претърпяха крах измислиците на защитниците на капитализма, че Октомврийската революция и изграждането на социализма в СССР било изключително, само руско, национално явление.

Победата на трудещите се в социалистическите страни е пряко продължение на световноисторическото дело, начало на което сложи Октомврийската революция.

Преминаването на нови страни и народи на пътя на социализма след Втората световна война е закономерен резултат от героичната борба на работническата класа и на всички трудещи се в тези страни. Този преход се извършваше с подкрепата на първата в света социалистическа държава, в условията на по-нататъшно изостряне на общата криза на капитализма и задълбочаване на всички негови противоречия.

Следоктомврийската епоха може да се раздели на три основни етапа, съответстващи на развитието на общата криза на капитализма и засилването на светов-

ните позиции на социализма. *Първият* започва с победата на Октомврийската революция. Той се характеризира със съществуването на една единствена социалистическа държава, която изграждаше социализма във враждебно капиталистическо обкръжение. Само една страна — Монголската народна република — тръгна тогава по пътя на некапиталистическото развитие. *Вторият* етап е свързан с победата на социалистическите революции в редица страни на Европа и Азия, с установяването на властта на трудещите се в тях и с образуването на световната социалистическа система. *Третият* етап се характеризира с победата на социализма в голяма група страни, с мощно нарастване на силите, борещи се за победа на социализма в цял свят, с разрушаване на колониалната система на империализма, с образуването на нови самостоятелни държави, с тръгването на много от тях по пътя на некапиталистическото развитие. На този етап социализмът в СССР удържа не само пълна, но и окончателна победа, съветският народ пристъпи към изграждането на комунистическо общество. Световната социалистическа система става решаваща сила на съвременността.

Като се опираха на теоретичните положения на Ленин, комунистическите и работническите партии дадоха с оглед на коренните промени, настъпили няколко десетилетия след Октомврийската революция, разгърнато определение за съвременната историческа епоха. В Програмата на КПСС тази епоха е охарактеризирана така:

Нашата епоха, чието основно съдържание е преходът от капитализма към социализма, е епоха на борба между две противоположни обществени системи, епоха на социалистически революции и националноосвободителни революции, епоха на загиване на империализма, ликвидиране на колониалната система, епоха на преминаване на все нови народи на пътя на социализма, на тържество на социализма и комунизма в световен мащаб. В центъра на съвременната епоха стоят международната работническа класа и нейното главно създание — световната система на социализма.

Основното противоречие на съвременната епоха

Победата на Октомврийската социалистическа революция и разделението на света на две системи доведоха до промяна в характера на класова-

та борба в разшириха нейния фронт. Наред с класовата борба на пролетариата срещу буржоазията в капиталистическите държави на световната арена се разгърна класова борба в областта на икономиката, политиката и идеологията между държавно организираната буржоазия и сега вече държавно организиранния пролетариат.

Във всяка историческа епоха се преплитат и си взаимодействуват различни противоречия. Сред тях обаче съществува едно основно, водещо противоречие, чието развитие определя главната тенденция на движението на обществото напред. В съвременната епоха има например вътрешнокапиталистически противоречия, към които спадат противоречията между пролетариата и буржоазията в капиталистическите страни; между народите на потиснатите и зависимите страни и империализма; между самите империалистически страни. Има противоречия и *между двете социални системи* — социализма и капитализма.

Основно противоречие на капитализма си остава противоречието между обществения характер на производството и частната форма на присвояването. Но тъй като в страните на социализма това противоречие вече е разрешено, то престана да бъде характерно за света като цяло. *Основно противоречие на съвременната епоха е противоречието между капитализма и социализма.* То обхваща света изцяло, има глобален характер и засяга всички сфери на обществото: икономика, политика и идеология. Това противоречие е основното противоречие на съвременната епоха, защото в него намира израз нейното основно съдържание — преминаването от капитализъм към социализъм в световен мащаб. Борбата между силите на социализма и капитализма е ос на цялото световно развитие; от хода и от резултатите на тази борба зависят съдбините на света. Противоречието между социализма и капитализма слага отпечатък върху противоречията вътре в капиталистическия свят.

Изводът, че противоречието между социализма и капитализма лежи в основата на световното развитие, бе направен от Ленин. „... Взаимните отношения на народите, цялата световна система от държави — казва той — се определят от борбата на неголяма група им-

империалистически нации против съветското движение и съветските държави, начело на които стои Съветска Русия. Ако ние изпуснем това изпредвид — не ще можем да поставим правилно нито един национален или колониален въпрос, макар да се касае и за най-отдалечено кътче в света. Само като се изхожда от тази гледна точка, политическите въпроси могат да бъдат правилно поставени и разрешени от комунистическите партии както в цивилизованите, така и в изостаналите страни.“¹ Това беше казано, когато на империализма противостояха само съветските републики, обединени в една съюзна държава. Сега има група суверенни социалистически страни, които образуват световната социалистическа система, и борбата между нея и империализма определя всички страни на световното обществено развитие.

Разглеждайки борбата между социализма и империализма като централна точка на световната политика, Ленин определи най-важните стратегически положения, от които трябва да се ръководят комунистическите партии. Пред народа, извършил социалистическа революция, той постави задачата да направи максимално осъществимото в своята страна, за да подкрепи, развие и събуди революцията във всички страни. При това Ленин подложи на критика позициите на „левите комунисти“, троцкистите, които призоваваха да се ускори революцията в другите страни, да се „подтиква“ огъвът чрез военна намеса.

Социалистическата страна упражнява главното си въздействие върху развитието на революционното движение в другите страни преди всичко чрез силата на примера и успехите си в изграждането на новото общество. Новият строй се утвърждава благодарение на това, че той доказва икономическото си превъзходство над стария, способността си да осигури по-бързо развитие на производителните сили в интерес на обществото и човека.

В. И. Ленин изхождаше от това, че световният империализъм не може да се унищожи чрез силите на трудещите се в една единствена страна. За тази цел са нужни усилията на пролетариите, на трудещите се от

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 31, стр. 234.

всички или от повечето страни. Но революцията в една или друга страна, като ликвидира националния капитализъм, отслабва империализма изобщо и укрепва световните революционни сили. На свой ред световното освободително движение е съюзник на революцията в отделната страна. Взаимната подкрепа на социалистическата система и на революционното движение в другите страни е едно от най-важните условия за окончателно възтържествуване на социализма над капитализма.

Победата на социалистическата революция в една или в няколко страни съществено променя условията за следващите социалистически революции. Благодарение на тази победа световното освободително движение придобива здрава основа, на която то може да се опре. Това улеснява извоюването на победа в другите страни и създава нови възможности за развитие на социалистическите и националноосвободителните революции. За пръв път възниква например възможност за победа на социалистическата революция в по-неразвити страни и в страни с малка територия, които по-рано не биха могли да устоят пред натиска на империализма. За пръв път се открива възможност и за некапиталистически път на развитие на изостанали по-рано страни.

С появяването на социалистическата система се образува естествен притегателен център за всички революционни сили.

В наше време нито едно важно явление от историята, нито един проблем в международните отношения не могат да бъдат правилно разбрани и оценени, ако не се държи сметка за съществуването и развитието на световната социалистическа система. Само международната работническа класа и нейното главно завоевание — световната социалистическа система, като олицетворение на най-прогресивния начин на производство са в състояние да изразят в концентрирана форма основните интереси на цялото човечество в съвременната епоха, да сплотят около себе си световните антиимпериалистически сили, да придадат на борбата на тях сили последователен и организиран характер и да ги доведат до победа, до възтържествуване на социализма и на комунизма в световен мащаб.

**Взаимна връзка между
революционните сили
на съвременната епоха**

Противоречията на съвременната епоха се различават не само по сферата на действие, но и по социалното си съдър-

жание. Едни от тях непосредствено изразяват тенденцията за движение на света към социализъм и пораждаат социалистическото революционно движение, а други отразяват необходимостта от демократически преобразования и предизвикват демократически движения на народите. Така социалистическите революции израстват от противоречията между обществения характер на производството и частната форма на присвояване, между труда и капитала; националноосвободителните — от противоречията между империализма и поробените или зависимите страни. Първите имат социалистически, вторите — демократически характер. Демократически движения възникват в съвременната епоха и вътре в капиталистическите страни. Към тях се отнасят например движението за ограничаване всевластието на монополите, борбата на селяните срещу едрите земевладелци и монополите, движението за запазване и разширяване на демократичните права на трудещите се, за мир, а в редица страни — и борбата против заплахата от фашизъм, борбата за национална независимост и т. н. Значението на подобни демократически движения в съвременната епоха нараства.

Възниква въпросът: защо в епохата на преминаване към социализъм за много страни първостепенен въпрос става решаването на демократическите задачи? Защото съвременната епоха е епоха не само на раждане на социализма, а и на загиване на капитализма. А умиращият капитализъм все повече проявява своята враждебност към демокрацията и се опитва да ликвидира демократическите завоевания на народите и да върне историята назад.

Това съвсем ясно пролича още тогава, когато капитализмът прерасна в империализъм, и става още по-очевидно при условията на развитие на държавно-монополистичния капитализъм. Още през периода преди Втората световна война международното комунистическо движение изработи политиката на единния народен фронт на всички сили, заинтересовани от борбата против фашизма и войната. В навечерието на Втората све-

товна война и през войната за много страни от Европа, попаднали в зависимост от фашистките държави или поробени от тях, най-жизнена задача стана борбата за национална независимост. В тия страни се формира национален фронт на антифашистките сили, в който влизаха различни социални слоеве и в който ръководна роля играеше работническата класа. В резултат на това в редица страни, които Съветската армия освободи от фашисткото потисничество, се разгърнаха демократически националноосвободителни, антиимпериалистически революции, които при създаването се благоприятни условия сравнително бързо прераснаха в социалистически революции.

Лениновата идея за прерастване на демократическата революция в социалистическа намира сега приложение и спрямо икономически слабо развитите страни, където в миналото нямаше реални условия за движение по пътя на социализма. Победата на социализма в СССР и образуването на световната социалистическа система разшириха възможностите за преминаване към некапиталистическия път на развитие за народите от изостаналите в икономическо отношение страни, които с помощта на пролетариата от напредналите страни могат да преминат към новия строй, като прескочат капиталистическия стадий на развитие. Докато през епохата на империализма възникнаха реални условия за прерастване на буржоазнодемократическите революции в социалистически, то в съвременната епоха стана възможно също и прерастване на националноосвободителните революции в социалистически. Особено се разшириха тези възможности с възникването на световната социалистическа система, която действено подкрепя народите, борещи се за национално освобождение.

В средата на XIX в. националноосвободителните движения бяха насочени главно срещу феодализма, който беше носител на национално потисничество, и разчистваха почвата за развитието на капитализма. В съвременната епоха националноосвободителните движения придобиха ново историческо значение: демократически по своя характер, те се превръщат в част от световния революционен поток, който е насочен не само срещу империалистическия гнет, но и срещу капитализма изобщо.

Сериозна опасност за световния революционен процес представляват антимарксистското противопоставяне Изтока на Запада, авантюристичните призови за война на „световното село“ против „световния град“. Вмѣсто съюз на работническата класа и селяните в световен мащаб, вмѣсто обединяване на всички революционни сили на Запада и Изтока, на световното селско село и световния пролетарски град против империализма и преди всичко против империализма на САЩ, привържениците на тези концепции водят до разединяване на революционните сили, до изолиране на развиващите се страни от световната социалистическа система и международното работническо движение, подсилват агресивните замисли и действия на империалистите.

В. И Ленин изработи стратегическо указание за съединяване в единен антиимпериалистически поток борбата на пролетариата в развитите капиталистически страни за социалистическа революция и борбата на народите от колонните и зависимите страни за национално освобождение. Лениновата теория за световната социалистическа революция взема предвид не само *неедновременността* в развитието на революциите в отделните страни, но и тяхната *разнородност*.

Обединяването на усилията на трудещите се от социалистическата система с борбата на работническата класа в капиталистическите страни и с националноосвободителното движение е сигурна гаранция за освобождаването на всички народи от империалистическото господство. И, обратно, разединението на тези отряди, тяхното взаимно изолиране помага само на империализма. Органическата връзка, взаимната обусловеност и взаимното влияние на тези революционни сили на съвременността се диктуват от самия живот.

Всяка от трите велики революционни сили на съвременността — *народите от социалистическите страни, международната работническа класа и народите, борещи се против колониализма и неоколониализма за национална независимост* — изпълнява своята историческа роля. Така например социалистическата система всюва за победа в икономическото съревнование с капитализма, води борба срещу агресивната политика на империализма, защитава делото на мира, подкрепя и ускорява развитието на революционния процес. Но тя не може със

свои собствени сили да ликвидира капиталистическия строй в другите страни. Това може да бъде дело само на социалистическите революции в тия страни. На свой ред националноосвободителното движение отслабва империализма и по този начин спомага да се развива революционното движение в страните на капитала. Но то не може да ликвидира в тях господството на монополите — това е по силите само на работническата класа и на трудещите се в тези страни.

Борбата на международната работническа класа и националноосвободителното движение намират солидна опора в социалистическата система. Успехите на трудещите се от социалистическите страни в изграждането на новото общество въодушевяват трудещите се в другите страни, затвърдяват тяхната увереност във възможността да извоюват по-добър живот и революционизират тяхното съзнание. Моралната и материалната помощ на социалистическите страни улеснява народите, които водят революционна борба, при решаване на задачите на националното и социалното освобождение. Социалистическите държави решително се противопоставят на опитите на империалистическите държави да смажат тези революции, осуетяват плановете им за „износ“ на контрареволуция. В редица случаи променилото се съотношение на класовите сили принуждава капиталистите да правят отстъпки както на трудещите се в своите страни, така и на потиснатите народи.

Развиващият се процес на световната революция включва в единен поток всички революционни социалистически и демократически сили и отряди. Теоретически обосновано от марксизма-ленинизма и практически запознато от Октомврийската революция, движението към комунизма представлява генералната насока в развитието на човешкото общество.

ГЛАВА V
СВЕТОВНАТА СОЦИАЛИСТИЧЕСКА СИСТЕМА —
ГЛАВНАТА РЕВОЛЮЦИОННА СИЛА
НА НАШЕТО ВРЕМЕ

Световната социалистическа система е главната революционна сила на нашата епоха, противстояща на империализма. Нейните интереси и политиката ѝ съвпадат с интересите и възжеланията на голямото мнозинство от човечеството. Успехите на народите от социалистическите страни в изграждането на новото общество съдействуват за развиване на световния революционен процес и за укрепване на делото на мира, демокрацията, националната независимост и борбата за победа на социализма по цялата планета.

1. Образуване на световната социалистическа система и коренно изменение в съотношението на силите на международната арена

Световната социалистическа система е социална, икономическа и политическа общност на свободни суверенни народи, които вървят по пътя на социализма и комунизма и са обединени от общи интереси и цели, от връзките на международната социалистическа солидарност. Оставайки си суверенни държави и самостоятелни стопански единици, социалистическите страни същевременно представляват звена от една обширна социална и икономическа общност. В нея се формират собствено международно разделение на труда, самостоятелен световен пазар и се развиват тесни икономически, политически, културни и други връзки. Разбира се, тези процеси не винаги протичат равномерно, плавно и гладко, без трудности и противоречия. Но основна тенденция в

развитието на епохата е укрепването на позициите на социализма.

Световната социалистическа система обхваща 14 държави: Народна република Албания, Народна република България, Демократична република Виетнам, Германската демократична република, Китайската народна република, Корейската народнодемократична република, Република Куба, Монголската народна република, Полскага народна република, Съветския съюз, Социалистическа република Румъния, Унгарската народна република, Чехословацката социалистическа република и Социалистическа федеративна република Югославия.

Преди Втората световна война на социалистическите страни се падаха 17 на сто от територията на земното кълбо, около 7 на сто от населението и 10 на сто от световната промишлена продукция. Сега социалистическите страни заемат почти 26 на сто от територията на земята, в тях живее повече от една трета от човечеството (над 1,2 млрд. души), а техният дял в световната промишлена продукция достигна около 39 на сто.

Образуване на световната социалистическа система

При своето формиране и развитие социалистическата система премина през определени етапи.

Начало на формирането на световния социализъм постави Великата октомврийска социалистическа революция. Нов важен етап по пътя на утвърждаване на световния социализъм беше победата на социализма в СССР, постигната още в навечерието на Втората световна война. През същия период окончателно възтържествува социалистическият път на развитие в Монголската народна република.

Но като световна система социализмът се утвърди едва след Втората световна война в резултат на победата на социалистическите революции в редица страни на Европа и Азия. Тези революции израснаха от класовата борба за социално освобождение и от общонационалното движение за избавяне от потисничеството на чуждестранните поробители. Разгромването на германския фашизъм и японския милитаризъм във Втората световна война, в което решаваща роля изигра Съветският съюз, създаде благоприятни условия за революциите. Революциите в страните с народна демокрация продължиха процеса на социалистическото преустройство.

ройство на света, започнат от Великата октомврийска социалистическа революция. Победата на тия революции и образуването на световната социалистическа система са *най-важното историческо събитие след Октомврийската революция и след победата на социализма в СССР.*

Социалистическите революции в народнодемократическите страни станаха при нова историческа обстановка: те победиха при условия на отслабване на капитализма като цяло и на започналото разпадане на колониалната система. Докато Октомврийската революция получаваше главно морално-политическа подкрепа от международния пролетариат, народните демокрации разполагаха също с мощна опора в лицето на първата в света социалистическа държава. Съществуването на Съветския съюз беше гаранция, че ще бъде предотвратена въоръжената интервенция на империализма. Пропаднаха и опитите за икономическа блокада спрямо народнодемократичните държави. Съветският съюз улесни вътрешните революционни сили в тези страни да осъществят коренни демократични, а след това и социалистически преобразования, даде на братските страни огромна политическа и икономическа подкрепа и спомогна да се затвърди тяхното международно положение.

Докато задачите на борбата срещу фашизма и реакцията, срещу чуждестранните завоеватели и техните помагачи из средата на буржоазията и едрите земевладелци, задачите на националното освобождение в повечето страни с народна демокрация се решаваха с помощта на оръжието по време на войната с хитлеристка Германия и империалистическа Япония, то по-нататъшното развитие на демократическите преобразования и осъществяването на социалистическите революции ставаха в редица страни сравнително мирно, без въоръжено въстание и гражданска война. Разрушаването на буржоазно-земевладелската държавна машина в тези страни стана в значителна степен още през време на войната и в хода на последвалите демократични преобразования. Поради това се създаде благоприятна обстановка за преминаване към социалистическия етап на революцията без въоръжено въстание. В Чехословакия например комунистическата партия, опирайки се на ре-

волюционното движение на масите, настояваше парламентът да взема решения, отговарящи на волята на народа, и демократическите и социалистическите мероприятия да се провеждат върху законодателна основа. Когато буржоазията в Чехословакия направи опит през февруари 1948 г. да извърши контрареволуционен преврат, този опит бе ликвидиран от работническата класа под ръководството на комунистическата партия без нито един изстрел.

В страни като Китай, Северна Корея, Северен Виетнам и Куба победата на демократическия етап на революцията бе постигната чрез въоръжена борба срещу империалистите и срещу силите на вътрешната реакция, срещу колонизаторите или техните протежета. Но преминаването от демократическия етап на революцията към социалистическата революция и в тия страни имаше предимно мирен характер, понеже старият военно-бюрократичен държавен апарат бсше вече разрушен в основни линии.

Към 1948—1949 г. в страните с народна демокрация беше завършен политическият разгром на буржоазията като класа. Национализацията на промишлеността нанесе решителен удар върху експлоататорите вътре в страната и върху надмощието на чуждестранния капитал. Народнодемократичният строй получи необходимата материално-производствена база. Яви се възможност народното стопанство да се планира върху основата на ообщонародната собственост. Аграрните реформи доведоха до ликвидиране на едрите земевладелци като класа, дадоха земята на селяните и освободиха производителните сили в селото. В страните с народна демокрация победиха социалистическите революции. По същото време удържа победа народната революция в Китай, която нанесе мощен удар върху системата на империализма и означаваше по-нагагъшно разширяване и развиване на световната социалистическа система.

Така че световната социалистическа система окончателно се формира към 50-те години.

Развитие на световната социалистическа система

В развитието на световната социалистическа система има две основни страни, които са взаимно завиени и тясно се преплитат помежду си. Първо, това е изграждането на социализма във всяка

от страните, които влизат в нея, и, второ, формирането на нов тип икономически и политически отношения между тях. Успехите в изграждането на социализма в една или друга страна дават възможност да се затвърдява единството на социалистическата общност като цяло. На свой ред тесният съюз между социалистическите държави е едно от най-важните условия за постигането на успехи при изграждането на социализма във всяка страна.

За народите от социалистическите страни годините след войната бяха период на напрегнат труд, на формиране и укрепване на световната социалистическа система. Съветският съюз удържа големи победи във всички области на икономическия и политическия живот, в науката и културата и пристъпи към изграждане на комунизма. В повечето страни с народна демокрация бяха ликвидирани многото стопански форми в икономиката и се завършва изграждането на социализма. Коренно се промени класовата структура на обществото. Експлоататорските елементи бяха лишени от икономическа база и от командните позиции в обществото.

В народнодемократичните страни числеността на работническата класа нараства и се повишава нейната роля в живота на обществото. В Унгария например броят на работниците се увеличи повече от три пъти в сравнение с предвоенната 1938 г. До сериозно затвърдяване на социалистическия строй доведе кооперирането на селяните.

Комунистическите и работническите партии в народнодемократичните страни решават задачите по изграждането и усъвършенствуването на социалистическото общество. Извънредно важно място сред тях заема развитието на социалистическата икономика. Центърът на тежестта все повече се прехвърля върху мобилизиране на резервите за нарастване на производителността на обществения труд, върху внедряване на нова техника, повишаване на ефективността на капиталните вложения, увеличаване на рентабилността, намаляване на производствените разходи и премахване на непроизводителните разходи. Борбата за икономическо процъфтяване, за правилно и максимално използване предимствата на социализма и за по-добър живот на труде-

щите се отговаря както на националните, така и на интернационалните интереси на народите.

В процеса на изграждането на социализма народно-демократичните страни трябва да превъзмогват трудности от различен характер. На първо място, тези трудности се пораждат от това, че преди социалистическите революции много от тези страни дълго време са били заробени от империалистическите монополи и са изостанали в икономическото си развитие. Известни трудности се дължат също на определени диспропорции в развитието на икономиката, които са предизвикани от слабите източници на суровини в някои страни и от неравномерното развитие на отделни отрасли от промишлеността. Съществуват грешки и слабости в планирането и ръководенето на народното стопанство. В редица страни селското стопанство изостава от темповете на развитие на промишлеността, което пречи за общия подем на икономиката. Появяват се противоречия и трудности във взаимоотношенията между отделните социалистически страни. Накрая не бива да се забравя и това, че тези страни са принудени да водят упорита класова борба срещу империализма и срещу вътрешните и външните реакционни сили. Остатъците на разбитите класи на земевладелците, капиталистите и кулаците още оказват ожесточена съпротива срещу делото на социалистическото строителство, стремят се да реставрират капиталистическия строй.

В природата на социализма няма такива противоречия, които са присъщи на капиталистическото общество. Предимствата на новия обществен строй и взаимопомощта между социалистическите държави им дават възможност по-успешно да преодоляват трудностите в своето развитие. Решаващ фактор в борбата за изграждане на социализма и комунизма е последователната марксистко-ленинска интернационалистическа политика на комунистическите и работническите партии. С развитието на социалистическите държави принципът на пролетарския интернационализъм — класов по своя произход и същност — се въплъщава във взаимоотношенията на социалистическите народи, прераства в интернационализъм на световния социализъм.

Капитализмът и социализмът се превръщат в световни стопански системи по силата на обективните по-

требности на развитието на производителните сили, които надрастват тесните рамки на държавните граници. Но докато в капиталистическия свят най-силните монополи и държави натрапват волята си на другите страни и народи, създават си аграрна и суровинна „периферия“, в социалистическия свят господствуват съвсем други принципи. Процесът на образуване и развитие на социалистическата система протича върху основата на суверенността, пълната доброволност и в съответствие с жизнените интереси на трудещите се във всички държави на тази система. Социалистическите принципи на взаимоотношения между народите се използват за укрепване на дружбата и сътрудничеството между страните от световната социалистическа система. Дълбокият интернационализъм на победилата работническа класа прави братската взаимопомощ норма на между-държавните отношения, всестранно съдействува за напредъка на изостаналите страни.

За успешното развитие на световната система на социализма допринася творческото прилагане на общите принципи на социалистическата революция и социалистическото строителство с оглед на конкретните условия във всяка страна, на нейните национални особености.

В резолюцията по Отчетния доклад на ЦК XXIV конгрес на КПСС отбеляза, че е „натрупан извънредно богат колективен опит в социалистическото строителство, решаването на назряващите обществени проблеми и защитата на социалистическите завоевания. Въпреки някои трудности и усложнения господстваща тенденция си оставаше укрепването на дружбата и сплотеността на социалистическите страни“.

Изменение на
съотношението на силите
в полза на социализма

Образуването на световната социалистическа система нанесе огромна вреда на капитализма. Но обединените сили на империализма през онзи период още имаха надмощие над социалистическите държави и в икономическо, и във военно отношение.

Към средата на 50-те години положението рязко се измени. Новият строй в народнодемократичните страни не само укрепна, но и съумя да осигури бързо развитие на икономиката. Световната социалистическа си-

стема се сплоти в политическо и икономическо отношение.

Отслабването на империализма се дължеше и на разрушаването на колониалната система. Значителен брой от освободилите се страни заеха отрицателна позиция спрямо политиката на война и агресия, водена от главните империалистически държави. *Социалистическите страни заедно с освободилите се държави образуваха обширна зона на мира.* Това беше огромен успех на националноосвободителното движение и на всички прогресивни сили.

Индустриалното развитие, бързият прогрес на науката и техниката дадоха възможност на социалистическата общност да укрепи отбранителната си мощ и да създаде такива средства за защита, които надеждно гарантират нейната сигурност. Социалистическите страни имат въоръжени сили, снабдени с най-модерна техника и способни да нанесат съкрушителен удар на всеки агресор.

Укрепването на социалистическата система в икономическо, политическо и военно отношение доведе до съвсем ново съотношение на силите в света. То е характерно за всички страни на международния живот и съдействува за големите промени в класовата борба на световната арена.

Разбира се, и преди образуването на световната социалистическа система Съветският съюз играеше изключително важна роля в политическата област, със самия факт на съществуването си вече революционизираше целия свят. Макар през този период империализмът все още в значителна степен да определяше характера на международните отношения, той нямаше предишните възможности. Дори през времето на явното си военно-промишлено превъзходство империализмът не можа да смаже Съветския съюз, да му попречи да се превърне в могъща държава, която стана опора на прогреса, притегателен център на силите, борещи се против империалистическия гнет и фашистката робия.

С фронталния пробив на империалистическата верига се появиха нови възможности за въздействие на социализма върху цялата световна обстановка в интерес на мира, демокрацията, националната независимост и социализма.

Изменението на съотношението на силите на световната арена в полза на социализма предизвика упорито противодействие от страна на империалистите. Те използваха интервенцията и икономическата блокада, пропагандните кампании и контрареволуционните заговори, така наречената политика на „освобождение“ на Източна Европа, шантажа, натиска. Този курс претърпя поражение. Новият строй в страните с народна демокрация укрепна, трудещите се още по-тясно се сплотиха около своите комунистически партии.

Но реакцията се стреми да направи пробив в отделни звена на социалистическата система. Империалистите и техните помагачи се опитваха да съборят социалистическия строй в Чехословакия. Събитията там, които се превърнаха в политическа криза, отново показаха, че в страните, тръгнали по пътя на социалистическото строителство, запазилите се в една или друга степен вътрешни антисоциалистически сили при определени условия могат да се активизират и дори да стигнат до преки контрареволуционни действия, разчитайки на подкрепа отвън — от страна на империализма. Предвид на опасността, създадена за социализма в Чехословакия, и вземайки под внимание обръщението на партийните и държавните дейци, на комунистите и трудещите се в тази страна, Съветският съюз заедно с братските социалистически страни оказва през август 1968 г. на Чехословакия интернационална помощ в защита на социализма. Чехословашката комунистическа партия окачестви тази помощ като акт на интернационална солидарност, отговарящ както на интересите на чехословашките трудещи се, така и на интересите на международната работническа класа, на социалистическата общност и на класовите интереси на международното комунистическо движение. Този интернационален акт спаси живота на хиляди хора, осигури вътрешните и външните условия за мирен и спокоен труд, укрепил западните граници на социалистическия лагер и разбил надеждите на империалистическите кръгове за ревизиране на резултатите от Втората световна война.

Сега империалистите залагат главно на подкопаване на социалистическия лагер отвътре, на неговото разцепление. Те прибегват до най-изтънчени средства, за да разединят социалистическите страни, да задълбо-

чат възникващите понякога между тях разногласия, да всеят недоверие, да ги сблъскат в остри конфликти. При тези условия особено голямо значение придобива упоритата борба за всестранно укрепване на единството на световната социалистическа система.

2. Ръководната роля на социалистическата система в световния революционен процес

В борбата между социализма и капитализма все по-голямо значение придобива използването на възможностите, които се крият в новия обществен строй, разкриването на предимствата на неговата икономическа и социално-политическа организация. Социализмът показва на цял свят пример за свободен живот без експлоататори, за създаване на общество, управлявано от работниците, селяните и трудовата интелигенция, пример за истинска демокрация, за превръщане на науката и културата в достояние на народа, за всестранно развитие на човешката личност.

Предимствата на социализма като световна социално-икономическа система се проявяват особено нагледно в съревнованието на социалистическата система с капиталистическата, в историческия процес на превръщането на световната социалистическа система в решаващ фактор за развитието на човечеството.

Съревнованието между двете системи

Главното поле за борба между двете противоположни социални системи в днешно време

е икономическото съревнование. Братските партии от социалистическите страни обръщат голямо внимание на развитието на производителните сили и издигането на жизненото равнище на трудещите се.

Съотношението на основните сили на съвременното на международната арена и степента на тяхното политическо влияние до голяма степен се определят от съотношението между общия икономически потенциал на социалистическите страни и на страните на капитализма, от техния дял в съвкупния обем на произведената в света промишлена продукция. Колкото по-голям е производственият потенциал на страните на социализма, толкова по-силно е влиянието на социалистическа-

та общност върху темповете и насоката на историческото развитие в интерес на мира и възтържествуването на социализма.

Социализмът започна съревнованието с капитализма в икономическата област от крайно неизгодни за него позиции. В навечерието на Първата световна война промишленото производство в Русия беше 8 пъти по-малко, отколкото в САЩ. През годините на Първата световна война и на Гражданската война нейната икономика беше върната още по-назад. Но благодарение на самоотвержения труд на народа Съветският съюз премина в най-кратък исторически срок от изостаналост към прогрес. Темповете, с които се развиваше СССР, показаха, че социализмът е способен да нанесе поражение на капитализма в икономическата област. За да увеличат промишленото си производство около 30 пъти, на Съединените американски щати, Германия и Англия бяха нужни от 80 до 150 години, а Съветският съюз направи това за около 40 години, близо две десетилетия от които отидоха за войни с чуждите агресори и за възстановяване на народното стопанство. През 1970 г. промишленото производство на СССР се увеличи 91 пъти в сравнение с 1913 г. Днес Съветският съюз превъзхожда САЩ не само по средногодишни темпове, но и по абсолютния годишен прираст на много видове продукция.

Темповете на развитие на икономиката на социалистическите страни сериозно превъзхождат темповете, с които се развиват капиталистическите страни. В резултат на това делът на социалистическите страни в световното промишлено производство нарасна от 1950 до 1968 г. почти двойно. Сега най-динамичен индустриален район в света стана общността на социалистическите страни, влизащи в Съвета за икономическа взаимопомощ (СИВ). Обемът на промишленото производство на страните от СИВ през 1969 г. нарасна 6.7 пъти в сравнение с 1950 г., а в развитите капиталистически държави — само 2.7 пъти. На тази основа в социалистическите страни се повишава жизненото равнище на трудещите се, увеличават се възможностите за по-нататъшно успешно развитие на икономиката, науката и културата.

Напоследък съревнованието между социалистическите и капиталистическите страни в сферата на материал-

ното производство протича по-остро и напрегнато, отколкото в предишния период. Като използва максимално техническия прогрес, „интеграцията“ на капиталистическото стопанство и прибегва до държавно-монополистично регулиране на икономиката, монополистичният капитал се стреми да ликвидира разликата в темповете. Но само някои капиталистически страни ускориха нарастването на производството през годините след войната. Общо взето обаче икономиката на капитализма продължава да е нестабилна.

Решаващ участък в мирното икономическо съревнование между социализма и капитализма е научно-техническият прогрес. Сега социалистическите страни обръщат най-голямо внимание на повишаването на ефективността на общественото производство и на икономическите връзки, което има огромно значение за по-пълното използване на основните предимства на социализма.

Мерките, които КПСС и другите братски партии вземат за по-добро използване на производителните сили, за по-пълното разкриване на предимствата на социалистическия строй, дават възможност на световната социалистическа система крачка по крачка да печели нови позиции в мирното икономическо съревнование с капитализма. Успехите на социализма отговарят на интересите на народите от социалистическите страни, на интересите на цялото революционно и освободително движение. Мирното икономическо съревнование е една от насоките, в които социализмът въздейства върху световния революционен процес.

**Велика сила на
съвременността**

**Ролята на социалистическата
система в развитието на човечеството непрекъснато расте.**

Този факт оказва все по-голямо влияние върху световната политика. В него като във фокус се отразява изменението в съотношението на силите в съвременния свят.

Беше време, когато дори някои наши приятели се съмняваха дали ще могат да се запазят завоеванията на Октомврийската революция, когато международният империализъм успя да удави в кръв революциите в Унгария и Бавария и да разгроми борците за национално освобождение в Индия, Египет, Мароко и в други страни. Минаха тези времена. Сега и най-закоравелите врагове на комунизма са принудени внимателно

да преценяват силите, преди да предприемат каквито и да било стъпки на международната арена против социалистическите страни.

В политическо отношение влиянието на социализма винаги е изпреварвало неговата икономическа мощ. Икономическите постижения на социалистическата система още повече засилват политическото влияние на новия обществен строй върху всички народи в света.

Както отбеляза Съвещанието на комунистическите и работническите партии през 1969 г., бързото „развитие на народното стопанство на страните от социалистическата система, изпреварващо по темпове икономическото развитие на капиталистическите държави, излизането на социализма на предните позиции на редица участъци на научно-техническия прогрес, откриването от Съветския съюз на пътищата в Космоса — всички тези реални резултати от създателния труд на народите от социалистическите страни в решаваща степен съдействуват за превеса на силите на мира, демокрацията и социализма над империализма“.

Социалистическата система упражнява все по-голямо влияние върху хода на световните събития и в трите най-важни области: в икономиката, политиката и идеологията. Но превръщането на световната социалистическа система в решаващ фактор за развитието на човешкото общество не е еднократен акт. То е многостранен и продължителен процес. За него са характерни борба между социализма и капитализма във всички области на обществения живот, стесняване сферата на въздействие на капитализма и нарастване на влиянието на социализма, увеличаване броя на съюзниците на социалистическия начин на живот и разширяване фронта на революционното, освободителното движение на народите.

Разбира се, влиянието на социализма в отделни райони на света може временно да отслабва по различни причини, включително и поради едни или други грешки и недоглеждания на някои социалистически държави. През един и същ период влиянието на световния социализъм може да нараства в една група страни и да намалява в друга. Но въздействието на световната социалистическа система като цяло става все по-дълбоко и по-всестранно. Сега няма област от човешката дей-

ност, няма страна в света, където да не се проявява пряко или косвено преобразуващото влияние на световния социализъм.

Социалистическата система оказва огромно влияние върху революционната борба на народните маси в капиталистическите страни. Усъвършенствуването на социалистическата демокрация, издигането на производителните сили, политическият и културният прогрес, превъзходството на моралните ценности засилват въздействието на социализма върху трудещите се от цял свят. Сега народите могат да съдят за социализма не само по неговите програмни и лозунги, но и по това, какви блага дава той на обществото, на човека. Идеите на социализма придобиват широка популярност както във високоразвитите страни, в които пролетариатът е мнозинство от населението, така и в страните, в които той едва се заражда. Развитието на световната социалистическа система улеснява политическото възпитание на работническата класа в империалистическите страни.

Новото съотношение на силите на световната арена оказва въздействие и върху формите на преминаване на различните страни към социализма. Разбира се, те се определят преди всичко от съотношението на класовите сили в дадената страна. Но специфична особеност на нашето време е растящото влияние на световния социализъм върху формите, методите и пътищата на социалистическото преустройство на живота.

Световната социалистическа система упражнява грамадно влияние върху националноосвободителното движение. Победите на световния социализъм разкриха нови перспективи пред народите, борещи се за национално освобождение. Тези народи добиха реална възможност окончателно да се освободят от колониализма и да извоюват пълна независимост.

Съветската държава винаги е разглеждала подкрепянето на националноосвободителното движение като свой свещен дълг. Борещите се народи постоянно са чувствували всестранната материална помощ и моралната подкрепа на великата социалистическа страна. Много народи постигнаха свобода, като използваха оръжието, което получиха от Съветския съюз. Няма на земята потиснат народ, чиято борба да не е била подкрепена от страна на СССР.

Съюзът на социалистическите държави с народите от Азия, Африка и Латинска Америка се опира на общите интереси в борбата против империалистическите агресори, за мир, за ликвидиране на колониализма и неоколониализма във всичките му форми. Между тях се създадоха съвсем нови отношения: те се основават върху принципите на пълно равноправие и взаимно зачитане. Съюзът със социалистическите страни спомага за превръщането на много от младите държави от пасивен обект на империалистическата политика във важен самостоятелен фактор на международните отношения, тяхната роля на световната арена значително нарасна. Социалистическите държави подкрепят освободилите се страни, които станаха обект на военните авантюри на империализма. Съюзът със социалистическите държави разкрива пред младите национални държави перспектива да извоюват икономическа независимост и да ликвидират стопанската и културната си изостаналост, разкрива перспективата за некапиталистически път на развитието.

Страните, които са се освободили от колониалното потисничество, при съществуването на социалистическата общност имат възможност да сравняват и да избират пътищата и методите за организиране на икономическия живот на обществото. Бурният растеж на производителните сили, на науката и културата в социалистическите страни, техните успехи в съревнованието с капитализма силно привличат вниманието на младите национални държави. Техните народи виждат в социалистическите страни практическо въплъщение на своите идеали и възжеления. Световният социализъм им сочи сигурния път за решаване на стоящите пред обществото задачи. Стремелът на народните маси към социализъм се има предвид от много дейци на национално-освободителното движение, които сега издигнаха лозунга „борба за социализъм“. В освободилите се страни се изучават все по-внимателно теоретичните проблеми на социалистическата революция и изграждането на новото общество.

Влиянието на социалистическата система върху националноосвободителното движение се засилва в резултат на това, че социалистическите държави се борят активно за правата и интересите на народите в страните

от Азия, Африка и Латинска Америка. Външната политика на социалистическите държави парализира действията на империализма, допринася за разширяване и укрепване позициите на националноосвободителното движение, помага на освободилите се страни да излязат от политическата изолация, създава благоприятни възможности за укрепване на националния им суверенитет. Социалистическите страни активно подкрепят мероприятията на младите държави за изкореняване на остатъците от колониалния режим.

Стопанските успехи и икономическият опит на социализма позволяват да се оказва разностранна и все по-широка подкрепа на другите страни в развитието на гяхната икономика. Това помага на младите национални държави да избягват ново заробване от империалистите, улеснява техния прогрес, допринася за ускоряване на дълбоките вътрешни процеси, които извеждат тези страни на широкия път на общественото развитие. Съветският съюз и другите социалистически страни продават на освободилите се страни съоръжения, необходими за индустриализацията, срещу което получават техни традиционни експортни стоки, а това влияе благоприятно върху търговския и платежния баланс на освободилите се страни, отпускат на тези страни заеми и кредити на изгодни условия. Тъй като социализмът ликвидира монопола на империализма върху заемите и кредитите, износа на съоръжения и предаването на технически опит, западният капитал е принуден по неволя да избягва най-грубите и неприкрити форми на колониална експлоатация, да намалява в редица случаи лихвите върху кредитите и да удължава сроковете за погасяването им. Това е своеобразна косвена помощ на социалистическите страни за младите национални държави.

За освободилите се страни огромно значение има научно-техническата помощ, получавана от социалистическите държави. За да използват за националното си възраждане електрическата енергия, машинната техника, съвременната технология, строителната и химическата индустрия, младите страни не са принудени да преминават всички етапи на промишлената и научно-техническата революция. Не става нужда те да откриват всичко отново. Те могат да използват последните

постижения на науката и техниката на социалистическите държави.

Икономическата помощ на социалистическите страни дава възможност на младите национални държави да развиват по-бързо своето стопанство. Само Съветският съюз поема задължение да съдействува на развиващите се страни в изграждането и реконструирането на около 700 промишлени предприятия и обекти. Около 300 от тях вече са пуснати в експлоатация.

Общо страните членки на СИВ оказват икономическа помощ и техническо съдействие на 60 страни в Азия, Африка и Латинска Америка при изграждането на повече от 2000 промишлени предприятия, съоръжения, уредби и други обекти.

Заедно с новите средства за производство освободилите се народи получават от социалистическите страни и чуждестранен производствен опит. Голямо значение има помощта на социалистическите държави за подготвянето на национални кадри от специалисти и квалифицирани работници, за развитието на науката и културата.

Подкрепата на социалистическия свят дава възможност на народите от освободилите се страни да тръгнат по пътя на некапиталистическото развитие.

Социалистическите държави оказват огромно въздействие за мобилизиране на силите на мира и прогреса против империализма и войната. Новото съотношение на силите на международната арена създаде благоприятни перспективи за борбата на народите за мир, за предотвратяване на световна термоядрена война. Военната мощ на световната социалистическа система и засилването на общодемократическото движение за мир парализират действията на международната реакция.

Превръщането на социализма в решаващ фактор за развитието на човешкото общество създава принципно нови условия за външната политика на новия социален строй. Именно благодарение на световната социалистическа система такива понятия като равенство, независимост, териториална неприкосновеност стават реални за малките държави. Докато преди възникването на световната социалистическа система всички или почти всички малки държави бяха принудени да плуват във водите на големите империалистически държави, да се

присъединяват към техните воени съюзи и блокове, сега много страни получиха възможност да се противопоставят успешно на натиска на империалистите, да водят независима от големите капиталистически държави външна политика. Отминаха завинаги времената, когато империализмът определяше по своя воля да има ли война, или да няма, когато той заробваше цели континенти. Социалистическата система все повече влияе върху хода и изхода на световните събития.

Опирайки се на своята непрекъснато растяща икономическа и отбранителна мощ, световната социалистическа система ограничава възможностите на империализма за износ на контрареволуция. Но не бива да си затваряме очите пред това, че на някои участъци от световната борба между двете системи империализмът се опитва да премине в контранастъпление и да измени съотношението на силите в своя полза. Затова основна задача е било и си остава увеличаването на силите на социализма, по-нататъшното сплотяване на всички революционни отряди на нашето време.

Особено важно значение придобиват съгласуваните действия на социалистическите страни против империализма, насочени както към защита на суверенитета и независимостта на всяка социалистическа страна, така и към отблъскване на агресията на неоколонизаторите, към организиране съвместна помощ за народите, борещи се за свободата си. Бойното сътрудничество на социалистическите страни изигра решаваща роля в защитата на КНДР и на кубинската революция. Силата на това сътрудничество се проявява ярко в защитата на ДРВ от американските империалисти. На затвърдяването на социалистическите завоевания, на укрепването на мира и на борбата с агресивната политика на империализма — на тези цели е подчинен военно-политическият съюз на социалистическите държави в рамките на Варшавския договор. Бойната солидарност и дружбата между социалистическите страни укрепва международните позиции на социализма, създава необходимите външнополитически предпоставки за успешното изграждане на новото общество.

Като изграждат успешно социализма и комунизма, като укрепват и развиват икономиката и увеличават мощта на световния социализъм, народите от социали-

стическите страни *продължават да изменят в своя полза съотношението на силите в света*. Благодарение на това стават по-здрави гаранциите за защита на завоеванията на гредещите се в социалистическите страни от посегателствата на империалистите, има реална възможност да бъде предотвратена нова световна война, да бъде пресечен пътят на колонизаторите към възстановяване на колониалното робство. Световният социализъм здраво защитава делото на прогреса. Не един път досега той е спирал опитите на империалистите да ликвидират чрез война социалистическите и националноосвободителните революции. В резултат на това се създават благоприятни външнополитически условия за победа както на националноосвободителните, така и на социалистическите революции в новите страни.

Същевременно световната социалистическа система получава подкрепа от пролетариата в капиталистическите страни, от народите в зоната на националноосвободителното движение, от всички експлоатирани. Борбата за мир, демокрация, национална независимост и социализъм отслабва позициите на империализма, пречи за разпалването на огнища на военна опасност. Всички истински революционни сили на нашето време се сплотяват в единдействие против всякакви агресивни актове на империализма, смятат за свой дълг да защитават завоеванията на социализма.

„Формирането на социалистическия свят е съставна част от класовите битки на световната арена“ — бе отбелязано на Международното съвещание на комунистическите и работническите партии през 1969 г. Защитата на социализма е интернационален дълг на комунистите от всички страни.

Успехите на социалистическите страни са могъщ стимул за по-нататъшното развитие на световния революционен процес. Колкото повече социализмът разкрива предимствата си, толкова повече идеите на комунизма печелят все нови привърженици, засилва се класовата борба на трудещите се. Ленин пише: „... ние сме казвали и казваме: „Социализмът има силата на примера.“ Насилството си има своята сила по отношение на ония, които искат да възстановят своята власт. Но с това се и изчерпва значението на насилието, а след това вече има сила влиянието и примерът. Трябва да посочим-

практически, чрез примера значението на комунизма“¹.

Марксистите-ленинци придават огромно значение на революционния пример, дълбоко вярват в превъзходството на социализма над капитализма, в революционната енергия на трудещите се маси, в неизбежното събаряне на господството на буржоазията. Имайки богат и убедителен опит в социалистическото преустройство, световният социализъм увлича със силага на своя пример човечеството напред, към възтържествуването на комунистическия строй.

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 31, стр. 468.

ГЛАВА VI

КРИЗАТА НА СВЕТОВНИЯ КАПИТАЛИЗЪМ И РЕВОЛЮЦИОННОТО ДВИЖЕНИЕ НА РАБОТНИЧЕСКАТА КЛАСА

Голяма сила в съвременния световен революционен процес е работническата класа в капиталистическите страни, която възглавява борбата на народните маси против властта на монополите, за мир, демокрация и социализъм. Революционното движение на работническата класа непрекъснато се разраства и развива, разклаща позициите на империалистическата буржоазия и подготвя условията за победа на социалистическите революции. Неговото развитие се извършва в обстановката на общата криза на капитализма.

1. Кризата на световния капитализъм

Капитализмът преживява обща криза. Това е закономерен резултат от засилването на вътрешните противоречия на капиталистическия начин на производство в неговия империалистически стадий. Това е същевременно резултат от всестранната борба на двете противоположни социални системи. Кризата порази не някоя отделна държава и не една страна на буржоазното общество, а цялото това общество. Общата криза на капитализма означава, че е започнала епоха на световното му разпадане и на революционното му заменяне със социализъм.

**Нов етап в общата криза
на капитализма**

В своето развитие общата криза на капитализма премина редица етапи. Началото на първия етап бе положено от Великата октомврийска со-

социалистическа революция. В резултат на Октомври се роди съветската социалистическа държава и капитализмът престана да бъде единствена, всеобхватна система.

Началото на втория етап на общата криза е свързано с Втората световна война и победата на социалистическите революции в редица европейски и азиатски страни. Ударните сили на международния империализъм — германският фашизъм и японският милитаризъм — бяха разгромени. Започна да се създава световната социалистическа система, укрепнаха позициите на социализма и демокрацията на световната арена.

В края на 50-те години започна третият етап от общата криза. Свообразието на този етап се състои в това, че той не възникна във връзка със световна война, а в условията на мирно съревнование и борба между двете системи.

Какви изменения в световното развитие определиха началото на третия етап от общата криза?

Първо, победата на социализма в група страни, мощното нарастване на силите, борещи се за социализъм в целия свят. Сферата на господството на капитализма се стесни още повече, влиянието му намалая. Нарасна въздействието на социалистическите страни върху хода на световните събития.

Второ, разпадането на империалистическата колониална система в резултат на националноосвободителните революции и тръгването на редица потиснати по-рано страни по самостоятелен път на развитие.

Трето, рязкото изостряне на всички империалистически противоречия и на първо място на противоречията между производителните сили и производствените отношения. А това задълбочи вътрешните трудности в капиталистическия свят и обуслови по-нататъшното засилване на революционната борба на трудещите се.

В класовите битки постепенно се въвлича по-голямата част от населението в капиталистическите страни, което монополите все по-силно потискат. Прогресиращото задълбочаване на общата криза на капитализма все повече разширява обективната основа на световния революционен процес.

**Засилване на вътрешните
социално-икономически
противоречия
на капитализма**

Особеностите на съвременния капитализъм до голяма степен се обясняват с това, че той се приспособява към новата обстановка в света. Монополите

например широко използват постиженията на научно-техническия прогрес, за да укрепват своите позиции, да повишават ефективността и темповете на развитие на производството, да засилват експлоатацията на трудещите се и тяхното потискане. Но приспособяването на капитализма към новата обстановка не води към стабилизирането му като обществена система. Напротив, всички мерки, които съвременният държавно-монополистичен капитализъм предприема, за да укрепява своите позиции, на практика водят до задълбочаване на всички негови противоречия и преди всичко на противоречията между производителните сили, които придобиват все повече обществен характер, и производствените отношения, които се характеризират с растящо господство на най-големите монополи.

След Втората световна война капиталистическото стопанство преживя две големи кризисни сътресения — през 1948—1949 и през 1957—1958 г. А икономиката на САЩ преживя четири кризи на свръхпроизводство. Антикомунистическите теории и реформистките илюзии, че е възможно капитализмът да се развива без кризи, претърпяха крах.

Главатарите на съвременния капитализъм се опитват да отслабят икономическите и социалните противоречия на империализма, като прибегват до милитаризиране на стопанството и на целия обществен живот. Но, както показва опитът, това не ликвидира противоречията, а напротив -- засилва ги.

Всестрашното милитаризиране на капиталистическото общество е показател за процеса на загниване на империализма. То води до това, че главен „потребител“ на плодовете на научно-техническата революция в капиталистическия свят е молохът на войната.

Доказателство за по-нататъшното разклащане на вътрешната основа на съвременния капитализъм са и острите социално-политически кризи, които през последните години неведнъж поразяваха много капиталистически държави.

Главната капиталистическа страна — Съединените американски щати — се превърна в арена на ожесточени класови и расови конфликти. Негърското население на САЩ води истинска война за своите права и човешко достойнство. Младежта в САЩ се бунтува против агресивната външна политика на американското правителство. Цялата страна бе обхваната от мощната вълна на стачното движение на работническата класа.

Общонационални акции на най-широките народни маси против политическия курс на правителствата имаше във Франция през май—юни 1968 г., а в Италия — през есента на 1969 г. В Япония от години съществува едно постоянно социално напрежение, което често прераства в бурни схватки.

Антагонизмите на съвременния капитализъм се изострят и в резултат на растящото несъответствие в равнището на икономическото развитие на империалистическите държави в Европа и Америка, от една страна, и на повечето страни в Азия, Африка и Латинска Америка, от друга. По вина на империализма стотици милиони хора от бившия колониален свят страдат от мизерия и глад. Тези страни дават само 10 на сто от световното капиталистическо производство. В средата на ХХ в. стотици милиони семейства, които се занимават със селско стопанство в капиталистическия свят, обработват земята с дървени рала и други примитивни сечива.

Така самият живот отново и отново подкрепя с неопровержими факти най-тежкото обвинение срещу съвременния капитализъм, формулирано от Ленин още в 1913 г. „Където и да погледнеш — пише той, — на всяка крачка срещаш задачи, които човечеството е напълно в състояние да разреши *незабавно*. Пречи капитализмът. Той е натрупал грамади от богатства и е направил хората *роби* на тези богатства . . .

Цивилизацията, свободата и братството при капитализма ни подбуждат да мислим за преялия богаташ, който приживе гние и не дава на това, което е младо, да живее.“¹

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 19, стр. 387.

Изостряне на междумпериалистическите противоречия

В условията на интензивния научно-технически прогрес, поради действието на закона за неравномерното развитие на капитализма се ускорява изменението в равнището на икономическото развитие на главните империалистически страни. Докато през първото десетилетие след Втората световна война доминиращо положение в капиталистическото стопанство заемаха САЩ, сега Западна Европа и Япония по редица показатели достигнаха, а по някои дори надминаха американския си партньор. При това разликата между развитите и икономически изостаналите страни продължава да се задълбочава. Това предопределя, от една страна, особената острота на конкурентната борба между главните империалистически страни, рязкото засилване на тяхното съперничество в Азия, Африка и Латинска Америка, а, от друга -- изострянето на противоречията между слаборазвитите страни и империалистическите държави.

Борбата против световната социалистическа система и международното революционно движение на работническата класа заставя империалистите в много случаи да оставят на заден план съперничеството помежду си и да действуват в единен фронт. Но това, разбира се, не премахва противоречията между империалистическите хищници.

Управляващите сили на империализма търсят нови форми в борбата за преразпределяне на пазарите. Значението на износа на капитал става все по-голямо. При това вниманието на монополите се концентрира преди всичко върху „усвояването“ на пазарите на развитите капиталистически страни. През последните 10—15 години американският капитал започна усилено да навлиза в икономиката на Европа. Задокеанските банки и концерни се стремят да овладеят тук на първо място най-перспективните отрасли на стопанството (електрониката, производството на синтетични материали и др.). Този процес се съчетава с усилено вербуване от страна на американските ведомства в западноевропейските страни на талантиливи учени и инженери („изтичане на умове“), със закупуване на патенти от европейски компании от страна на монополите на САЩ. Но действията на американските монополи срещат все по-ожесточена съп-

ротива от страна на монополистичния капитал на европейските държави.

Империалистическите сили търсят решение на проблема за пазара и по пътя на монополистичната „интеграция“. Създават се гигантски наднационални монополистични обединения. Пример за такова „обединение“ беше държавно-монополистичното споразумение на шестте европейски страни за създаването на Общия пазар в Европа. Общият пазар спомогна за известно развитие на производството, но не направи Европа зона на „безконфликтния“ капитализъм. Фактически Западна Европа бе разединена на съпернически си икономически групировки. Изостриха се противоречията на страните от Общия пазар с Англия и САЩ, ожесточи се търговската война между империалистическите държави. Засилват се противоречията и в самия Общ пазар. Опитите на монополите от ГФР да установят абсолютен контрол в рамките на „малка Европа“ се натъкнаха на упоритата съпротива на Франция и други страни.

Изострянето на конкурентната борба на монополите в международен мащаб се отразява и върху съдбата на военните агресивни блокове на империализма. Засилиха се противоречията в Атлантическия блок. Интересите на монополистичния капитал във Франция, Италия и други страни все повече противоречат на опитите на САЩ под предлог за съвместна борба със „заплахата от комунизма“ и занаят да държат „атлантическите“ страни в своя впряг.

Кризата в политиката на блоковете, създадени на времето под лозунга за отблъскване на мнимата съветска експанзия, се задълбочава. Това става в резултат на обстоятелството, че широките среди от западната общественост виждат мирната външна политика на социалистическите страни и осъзнават, че агресивният курс на САЩ може да заведе участниците в блоковете в бездънната пропаст на световна война.

Засилването на междумпериалистическото съперничество е още едно доказателство, че противоречията на капитализма, подкопаващи основите на неговото съществуване, продължават да се изострят.

**Стесняване
на буржоазната
демокрация**

Задълбочаването на социално-икономическите противоречия на империализма се съпровожда с по-нататъшното му от-

стъпление от буржоазната демокрация към крайната политическа реакция. Политическата организация на капиталистическото общество се приспособява към новите изисквания на класовата борба на монополите против пролетариата както в национален, така и в международен мащаб.

Засилването на политическата реакция доведе до появата на фашизма. „Империализмът — бе отбелязано на Международното съвещание на комунистическите и работническите партии през 1969 г. — породил фашизма — режима на политически терор и лагери на смъртта. Навсякъде, където му се удава възможност, империализмът настъпва срещу демократическите права и свободи, накърнява човешкото достойнство, култивира расизъм.“ Но откритата фашистка диктатура напълно се разобличи в очите на народите. Това кара управляващите сили в империалистическите държави по-изтънчено да маскират своите политически цели с помощта на социалната демагогия.

В условията на държавно-монополистичния капитализъм контролът на едрият капитал върху дейността на буржоазните правителства става непосредствен. Милиардерите и техните преки протежета все по-често застават на кормилото на държавното управление.

Процесът на засилване на реакцията се проявява също в бюрократизирането и милитаризирането на вътрешния живот на буржоазните държави. Военният и полицейско-репресивният апарат се разрасна гигантски. При определянето на политиката все по-голяма роля играят милитаристичните кръгове. Традиционните институти на буржоазната демокрация се превръщат в празна формалност. Засилване на изпълнителната власт за сметка на законодателната, намаляване ролята на парламента при определяне на политиката, преследване и ограничаване дейността на революционните и демократичните организации, поощряване на фашистките групировки, разширяване на антиработническото законодателство — такива са основните тенденции в развитието на империалистическите държави на сегашния етап.

Въпреки явния си стремеж към пълна тоталитарна диктатура, под напора на народните маси монополистичната буржоазия е принудена да допуска известни демократически свободи. Буржоазните пропагандатори всякак използват това обстоятелство, за да прославят „свободния свят“.

Нарастването на активността и съзнателността на трудещите се кара монополите да вземат извънредни мерки за политическата обработка на масите. Голямо значение се придава на разцеплението на работническото движение, на поощряването на дейността на реформистките партии и организации. Заедно с това монополите укрепват своите политически организации.

С цел да измами масите политически буржоазията широко рекламира тъй наречената многопартийна система, представя я за висша проява на демокрацията.

В капиталистическите страни обикновено има по няколко буржоазни политически партии, които изразяват интересите на различните групи на буржоазията. Но всички тези партии са оръдие на господството на монополистичния капитал. В САЩ например на политическата арена се подвизават двете главни партии: републиканската и демократическата. Съперничеството между тях се свежда фактически до борба за държавните постове, до решаването на въпроса, коя от монополистичните групи ще потиска народа през следващите четири години. През последните години най-реакционната група на американската буржоазия се стреми да създаде трета, профашистка партия и да я използва в борбата за власт.

В последна сметка всички действия на управляващите среди в капиталистическите страни целят да ограничат буржоазната демокрация, водят до по-нататъшно задълбочаване на противоречията между монополистичния капитал и народните маси, до разширяване на социалната база на борбата против монополите, за демокрация и социализъм.

**Кризата
в буржоазната идеология**

В условията на общата криза на капитализма главните догми на буржоазната идеология не издържаха историческата проверка и банкрутираха.

Буржоазните идеолози твърдяха, че капитализмът е вечен, а животът показва неговия исторически преходен

карактер. Те уверяваха, че обществото не можело да съществува без частната собственост, че експлоатацията на човека от човека е естествен закон на всяко общество, но значителна част от човечеството вече унищожи частната собственост и експлоатацията. Апологетите на капитализма считаха за призрачна дори мечтата за социализъм, но социализмът вече стана реалност в много страни. Буржоазията вярваше в непоклатимостта на колониалната система, но борбата на потиснатите народи разруши колониализма.

Това несъответствие между основните постулати на буржоазната идеология и живота, неспособността на идеолозите на умиращата класа да дадат отговори на въпросите, поставяни от действителността, да формулират реалистична прогноза за бъдещето доведоха до всестранна деградация на буржоазната обществена мисъл.

Буржоазията се опитва да даде нова оценка на изминатия от човечеството път. Днес тя се гордее не с имената на велики просветители, а със средновековни богослови, превъзнася гонителите на идеите на свободомислението. Стремейки се да напише отново историята на човешката мисъл, тя възхвалява у мислителите на миналото онова, което е изразявало техните колебания, съмнения, непоследователност.

Капитализмът развива у човека жажда за лека печалба, користолюбие, стремеж към господство. Пропагандирането на индивидуализъм достигна такива мащаби, че става опасно за човешкото общество. Буржоазният индивидуализъм, чийто девиз е личен успех на всяка цена, разрушава елементарните устои на нравствеността. Увеличаването на престъпността в най-големите империалистически страни довежда до ужас дори управляващите кръгове.

Антикомунизмът става главно идейно-политическо оръжие на империализма. Под флага на антикомунизма империалистическата реакция преследва и гони всичко прогресивно, революционно, старее се да разедини редиците на трудещите се, да парализира волята на пролетарната за борба. Острието на антикомунизма е насочено против Съветския съюз, против съветската социалистическа система, против КПСС и цялото световно комунистическо движение.

„Идеалите“ на западния начин на живот все повече губят власт над човешките улове. Самите идеолози на антикомунизма все по-често признават това. Като умираща класа империалистическата буржоазия няма и не може да има научна идеология, тя не е способна да даде каквито и да било вдъхновяващи идеали.

Сред народните маси расте стремежът към решително обновяване на обществото, към скъсване с идеологията и практиката на класово потисничество във всички техни видове и прояви. Засилва се стремежът към социалистическите идеали, повишава се интересът към марксистко-ленинската теория. Все повече се развива съзнанието, че различните социални слоеве имат еднакви интереси в антиимпериалистическата борба. Трудещите се все по-активно се включват в масовите политически акции. Международната работническа класа — класата, на която принадлежи бъдещето, здраво държи и високо носи идейно-теоретичното знаме на съвременната епоха. Това знаме е марксизмът-ленинизмът.

2. Революционното работническо движение

Победата на Октомврийската революция постави работническата класа в центъра на съвременната епоха. Тя създаде и нова обстановка за борбата на международния пролетариат за неговите най-близки, както и за крайните му цели. По-нататъшното развитие на международното революционно движение на работническата класа е свързано с победата на социалистическата революция в редица страни в Европа и Азия. Възникна качествено нов отряд на работническата класа — *работническата класа в социалистическите страни*, наброяваща в своите редове около 30 на сто от световната работническа армия. Нейните успехи в изграждането на социализма и комунизма оказват голямо влияние върху положението и класовата борба на пролетариата в капиталистическите страни, върху целия ход на световното развитие.

Друг голям отряд на революционното работническо движение, който засилва все повече своята боеспособност, е *пролетариатът в индустриално развитите капиталистически страни*. Той представлява над 40 на сто от

общата численост на международната работническа класа.

Все по-активно се проявява на историческата арена най-младият, но вече многочислен отряд на работническата класа — *пролетариатът в страните, освободили се от колониално иго.*

В съвременната епоха ролята на международната работническа класа нараства извънредно много.

Нарастване на числеността, съзнателността и организираността на пролетарната

Идеолозите на антикомунизма се стремят да докажат, че в съвременното общество работническата класа губела своето значение. Най-ревностните от тях твърдят, че при капитализ-

ма числеността на работническата класа постоянно намалява, че пролетарии в класическия смисъл на тази дума вече няма, че епохата на класовата борба и на революциите е вече минала. Подобни твърдения изопачават действителните процеси, които стават в капиталистическото общество.

Във всички капиталистически страни расте армията на наемния труд. Днес по-голямата част от активното население в страните с развит капитализъм са работници, лишени от собственост върху средствата за производство и живеещи от продажбата на собствената си работна сила.

Расте числеността на работническата класа, а в самата нея — армията на промишления пролетариат. Така например, за 100 години (от 1850—1860 до 1950—1960) в САЩ числеността на промишления пролетариат се увеличи от 1,4 на 24,1 млн., в Англия — от 4,1 на 12,2 млн., във Франция — от 2,5 на 7,2 млн. души.

Анализирайки състава на работническата класа, Маркс посочва три основни групи: промишлен пролетариат — гръбнака на работническата класа, селскостопански пролетариат и търговски пролетариат. Тези основни групи на пролетариата съществуват и сега, макар съотношението между тях да се е изменило и да продължава да се изменя.

В средата на XIX в. в Англия — най-развитата капиталистическа страна по онова време — фабрично-заводският промишлен пролетариат съставляваше около 60 на сто от общия брой на работниците. След сто години

той съставлява вече над 65 на сто, а във всички развити страни, взети заедно, 53—55 на сто. Тенденцията на развитието е такава, че абсолютният брой на промишления пролетариат продължава да расте; относителната му величина обаче, т. е. неговият дял в общия брой на работниците, може да намалее. Но в рамките на обозримото бъдеще промишленият пролетариат ще си остане най-голямата част от работническата класа. Измененията в структурата на промишления пролетариат водят до затвърдяване на неговата роля като най-организиран и съзнателен авангард на работническата класа и на всички трудещи се.

През последните години значително се увеличи числеността на работническата класа, заета в транспорта, строителството, градското стопанство и съобщенията. Непрекъснато расте и броят на хората на наемния труд в производствената сфера на капиталистическото общество. Тук са заети доста работници в същинския смисъл на думата (носачи, шофьори, работници по ремонта и др.) и служещи, които по своите функции, положение и начин на живот се доближават до работниците (особено във връзка с растящата механизация и автоматизация на търговския и канцеларския труд).

Структурните изменения в работническата класа на капиталистическото общество свидетелствуват за непрекъснато нарастване на числеността, силата и влиянието на пролетариата.

Научно-техническата революция, която поражда структурни изменения в работническата класа, води и до повишаване на нейното образователно равнище и квалификация. Съвременни тези процеси са свързани с по-нататъшно нарастване на организираността и съзнателността на работническата класа. За да забави политическото и духовното развитие на пролетариата, буржоазията използва всички лостове, с които разполага: от частични политически отстъпки, чиято цел е да внушат на народните маси вяра във възможността за „реформистко подобряване“ на капитализма, до поставянето на всевъзможни пречки по пътя на работническата младеж към просвета и образование. Буржоазно-реформисткото влияние върху работниците спомага редовете на пролетариата да се попълват с хора от разоряващата се дребна и средна буржоазия в града и селото.

Въпреки тези отрицателни фактори политическата съзнателност на работническата класа непрекъснато нараства. Това се обяснява до голяма степен с теоретическата и практическата дейност на комунистическите и работническите партии, с влиянието на социалистическия свят, на неговите успехи, със силата на неговия пример.

Нарастването на съзнателността на масите се прояви най-ярко в повишаването на равнището на организираността на пролетариата в капиталистическите страни. В повечето от страните на несоциалистическия свят съществуват и се борят комунистически и работнически партии, в чиито редове е обединена най-съзнателната част от пролетариата и другите отряди на трудещите се. Наред с това расте и броят на организираните в профсъюзни работници. Докато през 1913 г. в света имаше 15 млн. членове на профсъюзите, а в навечерието на Втората световна война -- 60 млн., то към 1970 г. те са вече над 230 млн. От тях около 140 млн. са обединени в Световната федерация на профсъюзите. Международната федерация на демократичните жени наброява в своите редици около 200 млн. членки. Международната федерация на демократичната младеж обединява 100 млн. младежи и девойки. Гръбнакът на тези демократични организации е работническата класа, която сплотява всички трудещи се на борба за техните жизнени интереси, против господството на монополите.

При сегашните условия до работническата класа плътно се доближава и основната маса инженерно-технически работници, които са обект на капиталистическа експлоатация. Научно-техническата революция засилва социалната диференциация сред интелигенцията. Монополистичният капитал се стреми да спечели нейната върхушка чрез високи заплати и постове, да създаде „духовна аристокрация“ като своя опора, подобно на „работническата аристокрация“ или „работническата бюрокрация“, създавани, за да внасят разцепление сред работническата класа. По-голямата част от инженерно-техническите работници загубват социалните си привилегии, а материалното им положение е само малко по-добро от положението на висококвалифицираните работници.

**Главните особености
на класовата борба
на пролетариата**

В съвременната епоха ролята на работническата класа като ръководна революционна сила става все по-голяма. Дребните

подобрения в жизнените условия на пролетариата в цитаделите на капитализма ни най-малко не премахнаха неговото потиснато социално положение. Той е все повече експлоатиран, както и преди е лишен от възможност да участва в решаването на основните въпроси на икономиката и политиката. Закономерното нарастване на материалните и духовните потребности на работническата класа, от една страна, и растящият натиск на монополите, от друга, засилват социалния протест, икономическите и политическите мотиви на класовата борба на пролетариата, раждат нови стимули и нови форми на тази борба.

Би било неправилно да представяме класовата борба на пролетариата като праволинейно нарастващ процес. За класовата борба и при сегашните условия са характерни подеми и падения, в различните страни и през различните периоди тя придобива различен размах. Върху нея влияе вътрешната обстановка в отделните държави, дълбочината на класовите противоречия, различната степен на съзнателност и организираност на масите, антикомунистическата пропаганда, демагогската социална тактика на буржоазията и т. н. Върху хода на социалните битки все повече влияят международни фактори — съотношението на силите на международната арена, съревнованието между двете социални системи, международната обстановка, за която са характерни периоди ту на засилено напрежение, ту на отслабване на това напрежение.

Какви са главните особености на класовата борба при съвременните условия?

Характерна черта на класовата борба на пролетариата е засилването на стачните борби на работническата класа. Докато броят на наемните работници в капиталистическите страни се увеличи в сравнение с периода преди войната 1,5—2 пъти, то броят на стачките нарасна 3,5 пъти. От 1960 до 1970 г. броят на стачкуващите достигна 360 млн. души срещу 160 млн. през предшестващите 14 години. Всички капиталистически страни без изключение станаха арена на остри класови схватки.

Годините 1969—1970 се ознаменуваха с по-нататъшно разширяване на мащабите на класовите битки. Двадесетмилионната стачка на трудещите се в Италия, големите стачки в САЩ, Англия, Япония, Австралия по своя размах бяха безпрецедентни през целия следвоенен период. Стачни сражения се разгърнаха в ГФР, Белгия, Аржентина, Уругвай, а също и в такива страни като Швеция, Дания, Норвегия, където социалдемократическите правителства и партии дълги години успяваха да държат масите настрана от активната борба.

През 1969 г. общо в целия капиталистически свят в стачките участваха над 60 млн. души, от които в страните с развит капитализъм — около 45 млн. През 1970 г. броят на стачниците в капиталистическия свят надхвърли 63 млн. души. Това са най-големите цифри през целия период след войната.

През последното десетилетие пролетариатът особено активно се бори за своите *икономически и социални искания*. Чрез класовите битки той можа не само да противостои на натиска и монополите, но и в редица страни да завоюва важни позиции, да постигне понякога съществени успехи в борбата за намаляване на работното време, повишаване на работната заплата, разширяване на социалните осигуровки и т. н.

Наред с исканията от чисто материален характер работническата класа все по-активно се бори за по-широко влияние върху живота в своите страни, което би отговаряло на нейната фактическа роля в обществото и производството, за демократическа национализация, за установяване контрол на профсъюзите върху дейността на предприятията, за осигуряване достъп на всички трудещите се до благата на културата и образованието. Тези искания изразяват същността на съвременния етап на класовата борба, чиято главна насока е борбата против подчиняване държавата и нейната политика на интересите на монополите, за ограничаване, а след това и за пълно премахване на тяхната власт в обществото. При тези условия *икономическата борба на пролетариата, чието острие е насочено против държавно-монополистичния капитализъм, неизбежно придобива политически характер*. Текущите, всекидневни и перспективните задачи на работническата класа все повече се сближават.

Борбата за демокрация се слива с борбата за социалистическа перспектива.

Същевременно *растат броят и масовостта на акциите на работническата класа под непосредствено политически лозунги.* Защитата на демократическите права и свободи, които все повече са изложени на опасност от страна на монополистичната реакция, борбата против опигите да бъдат установени диктаторски или профашистки режими, акциите против империалистическата агресия, и защита на мира – са характерна черта на работническото движение в наши дни.

В условията на ожесточена борба с всевластието на монополите най-важно значение за растящото работническо движение в развитите капиталистически страни има проблемът за единството на неговите редове. Сърцевината на този проблем е осигуряването на съвместни действия на всички организирани отряди на работническата класа, преди всичко на комунистическите, социал-демократическите, социалистическите партии и профсъюзите. През последните години по този път се очертаха някои изменения. Сега всички най-големи стачки в капиталистическите страни преминават под знака на солидарните действия на профсъюзите от различни направления. Обединявайки усилията си, работническата класа във Франция, Италия, Белгия и Япония успешно отстоява своите права. Начело на борбата за сплотяване на пролетарските редове са комунистическите партии.

Процесът на укрепване единството на редовете на работническата класа обхваща арената на класовата борба не само в отделните страни, но и в международен мащаб. Укрепва солидарността на пролетариите от капиталистическите страни и трудещите се от социалистическите държави. Убедителен израз на тази солидарност е мощната кампания в подкрепа на героичната борба на вьетнамския народ против варварската агресия на американския империализъм.

Работническата класа в капиталистическите страни активно подкрепя националноосвободителната борба на потиснатите народи. Трудещите се във Франция проявиха истински интернационализъм през годините на националноосвободителната борба на вьетнамския и алжирския народ против френските колонизатори. Португалските пролетарии се солидаризират с борбата на наро-

дите в Ангола, „Португалска“ Гвинея и Мозамбик. Борбата на народите от Арабския Изток против империалистическите авантюри среща подкрепата на трудещите се от цял свят.

Засилват се интернационалните връзки и солидарността на пролетариите в капиталистическите страни. Важно явление напоследък е активизиращата се борба на трудещите се от западноевропейските страни против антирабочническия курс на международните монополи. Противоположно на „Европа на тръстовете“ работническата класа издига лозунга: „За Европа на трудещите се, против монополите“.

Всичко това опровергава измислиците на буржоазните идеолози, на реформистите, десните и „левите“ ревизионисти, че работническата класа губела своята революционност, че нейната политическа активност намалявала и че тя загубвала авангардната си роля в борбата за социален прогрес.

**Борбата за съюз
на всички антимоно-
полистични сили**

В. И. Ленин неведнъж е подчертавал, че революционните битки в страните с развит капитализъм не могат да бъдат

разглеждани като борба между две ясно разграничени класови армии (пролетарската и буржоазната), разположени от двете страни на барикадата. В нея участват и огромни маси непролетарско население. Обективни интересите на междинните слоеве от населението в буржоазното общество съвпадат с основните интереси на работническата класа: и те като пролетариата биха спечелили, ако бъде ликвидирано господството на монополите, а след това и на капитализма изобщо. Но поради особеното положение на тези слоеве, които са едновременно и трудещи се, и собственици, те се колебаят между буржоазията и пролетариата.

Работническата класа е дълбоко заинтересована да бъде постигнат съюз на работническата класа и непролетарските слоеве в тяхната обща борба против едрия капитал. Опитът от социалистическите революции убедително показва колко важен е този съюз.

В наше време в развитите капиталистически страни възможностите за създаване на широк съюз на работническата класа и непролетарските средни слоеве в тяхната обща борба против монополите стават все по-голе-

ми. Това е свързано преди всичко с онези обективни процеси, които съвременният капитализъм носи със себе си. През последните десетилетия в резултат на техническия преврат, който обхваща и селското стопанство, на навлизането на монополите в сферата на селскостопанското производство значително се ускори разоряването и пролетаризирането на дребните селяни и фермери. Общо в развитите капиталистически страни от 1920 до 1968 г. броят на селяните намаля от 84,7 на 42 млн. души. Широките селски слоеве се вдигат на активна борба, за което говорят например акциите на френските селяни, масовото аграрно движение в Италия, Белгия, Холандия и редица други страни. Селяните действуват под лозунгите за борба против монополите и антиселската политика на буржоазните правителства.

Селяните могат да се избавят от гнета на монополите само в съюз с работническата класа, като участвуват в общата борба за демократически преобразования. Като подкрепя и възглавява движението на селяните за земя, против натиска на монополите и заробването от земевладелците; работническата класа води селските маси на политическа борба за коренно подобряване на икономическите и социалните условия за живот на всички трудещи се.

В промишлено развитите страни относителният дял на селяните и на „традиционните“ средни слоеве от градското население (търговци и занаятчии) намалява. Същевременно расте броят на лицата, които принадлежат към „новите средни слоеве“, породени от научно-техническата революция (интелигенцията, различните посредници, лицата, свързани със сферата на обслужването, и др). Те фактически са лишени от частна собственост и в значителната си част принадлежат към хората на наемния труд. Като „винтчета“ в апарата на монополите тези слоеве са подложени на капиталистическа експлоатация и затова могат да бъдат последователни противници на капитала и активни съюзници на работническата класа. В своята работа комунистите обръщат постоянно внимание на укрепването на връзките на работническата класа с „новите средни слоеве“, особено с редовата техническа интелигенция, с дейците на културата и науката.

Следвоенното развитие на класовите битки показва, че средните слоеве, както селските, така и град-

ските, все по-сериозно се стремят към съюз с пролетариата. Расте участието им в движението за солидарност с работническата класа. Много представители на средните слоеве гласуват за кандидатите на работническите партии в общите и местните избори. Средните слоеве в развитите капиталистически страни все по-често се обявяват против политиката на монополите. Но тези слоеве още не стоят на позициите на работническата класа. Техният съюз с пролетариата е в стадий на формиране.

Комунистическите партии отделят значително внимание на работата с младежта и по-специално със студентите. Масовите акции на работническата и учащата се младеж изразяват растящия протест против гнета на монополите и често се изливат в активни действия против системата на империализма изобщо. Международното съвещание на комунистическите и работническите партии през 1969 г. даде висока оценка за ролята на сегашното младежко движение и призова комунистите да засилят участието си в него. Комунистическите партии смятат за своя задача да внасят в редовете на работническата и студентската младеж идеите на научния комунизъм, да укрепват връзките и да осигуряват широко сътрудничество с нея, да разобличават десните и „левите“ опортюнисти, троцкистите, които кокетират с младежта и я отклоняват от истинската революционна борба. Само тясната връзка с работническото движение и с неговия комунистически авангард да открие пред младежта действително революционна перспектива.

При съвременния капитализъм броят на жените, заети в производството, непрекъснато расте. Те все по-активно участвуват в класовата борба на пролетариата, в антимонополистичното движение. Трудещите се жени настояват да се сложи край на всякаква дискриминация в заплащането на техния труд, за пълно равенство в гражданските права, за мерки за защита на майчинството и т. н.

В борбата за демократически права и против войните, разпалвани от империализма, се включват значителни слоеве от вярващите. Сливането на тези движения с общата борба на работническата класа и всички трудещи се разширява фронта на революционните сили на нашето време.

Така постепенно се създават условия за обединяване на всички демократични движения, които се борят против господството на финансовата олигархия, в един общ могъщ световен антимонополистичен поток.

Антимонополистичната борба, която се разгръща в капиталистическите страни под ръководството на работническата класа, има общодемократически характер. Нейните цели са да се постигнат коренни демократически преобразования, да се ограничи всевластието на монополите, да се засили влиянието на трудещите се върху външната и вътрешната политика на държавата в интерес на народните маси. Антимонополистичната, общодемократическа борба при сегашните условия е най-целесъобразният път, по който масите могат да стигнат до борбата за социализъм.

Развитието и укрепването на световната социалистическа система и новото съотношение на силите на световната арена откриват нови възможности за социалистическите революции, за завоюване на властта от страна на работническата класа и нейните съюзници. Общото отслабване на капитализма, изострянето на неговите антагонизми, нарастването на политическата зрелост, организираност и сплотеност на работническата класа, укрепването на комунистическите партии почти във всички капиталистически страни създават благоприятни условия за коренни социални преобразования, за победоносна борба за социализъм.

Комунистите се стремят в хода на борбата за общодемократически реформи да укрепва единството на пролетарските редици, да се сплотява политическата армия на социалистическата революция, да се нанесат удари на монополите, да се създават политически и организационни предпоставки за преминаване на властта в ръцете на пролетариата и неговите съюзници.

„В хода на единните антимонополистични и антиимпериалистически действия -- се подчертава в обобщаващия документ на Съвещанието на комунистическите и работническите партии от 1969 г. — се създават благоприятни предпоставки за обединяване на всички демократични течения в политически съюз, способен да ограничи решително ролята на монополите в икономиката на страната, да сложи край на властта на едрия капитал и да извърши също така коренни поли-

тически и икономически преобразования, които ще осигурят най-благоприятни условия за продължаване на борбата за социализъм. Главната сила на този демократически съюз е работническата класа.“

Бъдещето принадлежи на работниците, на трудовите хора по цялата планета. Пътят към това бъдеще минава през класовата борба и социалистическата революция.

ГЛАВА VII

НАЦИОНАЛНООСВОБОДИТЕЛНОТО ДВИЖЕНИЕ

Съставна част на световния революционен процес е националноосвободителното движение. С все по-голяма сила то обхваща обширни райони от бившия колониален и полуколониален свят. Народи, до вчера оковани в колониални вериги, излизат на пътя на националната независимост и прогреса.

I. Историческото място на съвременните националноосвободителни революции

Империализмът раздели човечеството на шепа привилегировани велики държави и потискано от тях мнозинство народи в света. През 1919 г. колонните и зависимите страни заемаха 72 на сто от територията и 69,4 на сто от населението на земята. Колониалната система означава национално потискане и експлоатация на народите в най-безчовечни и варварски форми.

Включените в тази система страни са лишени от политическа независимост, а стопанството им е превърнато в аграрно-суровинен придатък на метрополиите. Империалистите установиха своето господство и в духовния живот на поробените народи, натрапваха им иденте за расово превъзходство на колонизаторите, унищожаваша културните им ценности. Империализмът нанесе огромна вреда на икономическото, политическото и културното развитие на поробените страни в Азия, Африка и Латинска Америка.

Разпадане на колониалната система

Народите на колониалните и зависимите страни никога не са се примирявали с потисничеството. Те самоотвержено се сражаваха против колонизаторите и издигнаха хиляди мъжествени борци за свобода и независимост. Но силите бяха неравни и военната машина на колонизаторите безпощадно потъпкваше народните въстания.

Октомврийската революция подкопа позициите на империализма и промени посоката на историческия процес. Тя въодушеви поробените маси в колонии и полуколониите за борба и ги увлече в общия поток на световното освободително движение. Колониалната система навлезе в период на дълбока криза.

Победата на социализма в Съветския съюз, опитът му в освобождаването на повече от 100 нации и народности от социално и национално потисничество, поражението на германския фашизъм и на японския милитаризъм през Втората световна война, победата на социалистическите революции в голяма група европейски и азиатски страни, разширяването на революционното работническо движение в капиталистическите страни послужиха като мощен стимул за подема на националноосвободителната борба на народите през последните десетилетия. Тази борба получи невидан размах и обхвана целия колониален свят. В новата международна обстановка империализмът вече не можеше да отстои колониалната система, тя рухна под ударите на *националноосвободителните революции*. През следвоенния период на териториите на бившите колонии и полуколонии се образуваха над 70 млади суверенни държави.

Буржоазните идеолози твърдят, че империалистите били подарил свобода на колонии. В действителност народите изтръгнаха националната си независимост от колонизаторите в резултат на продължителна и упорита борба. В едни случаи тя имаше характер на въоръжени акции, в които патриотите показаха образци на голям героизъм и революционна решителност. В редица колониални и зависими страни, например във Виетнам, Корея, Алжир, в Куба, тези акции се развиваха в националноосвободителни войни. Техният истински

народен характер сложи дълбок отпечатък върху по-късните социални процесни в тези страни.

В много други случаи националноосвободителните движения, макар и да не прераснаха във въоръжени въстания, имаха характер на открита борба против колонизаторите, в която участваха широките народни маси.

Разрушаването на колониалната система и постигането на политическа независимост от страните на бившата колониална и полуколониална периферия на империализма е дълбок революционен прелом в живота на народите, които са около две трети от населението на земното кълбо. Това е събитие от огромно историческо значение, велико завоевание на цялото човечество.

Политическата независимост създава на бившите колониални и полуколониални страни необходимите предпоставки за разрешаване на жизнените общонационални задачи, за борба за социален прогрес. Откриват се перспективи да се ликвидира социално-икономическата изостаналост на обширни райони в света, рационално да се използват огромни човешки ресурси и природни богатства, да се спасят много народи от глад и мизерия. Страните, които империализмът държеше в задния двор на историята, се превърнаха във важен и активен фактор на световната политика и дават голям принос при решаването на международните проблеми.

Роля и характер на националноосвободителните революции

Марксизмът пръв определи научно историческото място на националноосвободителните революции. Маркс и Енгелс свързаха национално-колониалния въпрос с класовите отношения и класовата борба. Те показаха, че националното потисничество е характерна черта на капиталистическото общество. Основата на това потисничество се корени в частнособственическите отношения, определящи интересите и политиката на експлоататорските класи. Основоположниците на научния комунизъм доказаха, че националното освобождение на поробените народи е тясно свързано с борбата на работническата класа за социализъм. В освободителното движение на тези народи те виждаха съюзник на работническата класа в борбата против общия враг. Маркс и Енгелс

обосновава позицията на пролетариата като некримирен противник на всяко национално и колониално потисничество. Тяхната крълата фраза: „Не може да бъде свободен един народ, който потиска други народи“ — стана боев девиз на пролетарските интернационалисти.

Реформистите, които след смъртта на Маркс и Енгелс даваха тон в европейското работническо движение, тръгнаха по пътя на апологетика на колониалната политика, по пътя на изолирането на пролетарското движение от националноосвободителната борба. Те заявяваха, че потиснатите народи „не са узрели“ за независимост. Реформистките теоретици представяха известния икономически напредък, който се забелязваше в зависимите страни вследствие на това, че там се изнася капитал, като създаване от империализма на предпоставки за политическа самостоятелност на тези страни, т. е. за тяхната автоматична „деколонизация“.

След Втората световна война при условията на разпадането на колониалната система и на подем на националноосвободителната борба в своите документи социалдемократическите партии формално осъдиха колониализма, обявиха се против расизма и расовата дискриминация. В действителност обаче десните водачи на социалдемократията често пъти се влачеха в опашката на колониалната политика на империалистическата буржоазия. Нещо повече, тази политика често се провеждаше от тях.

В. И. Ленин разви идеите на К. Маркс и Ф. Енгелс по национално-колониалния въпрос с оглед на епохата на империализма, когато освободителното движение все повече придобива характер на единен общосветовен процес, който в последна сметка води до победа на социализма. При тези условия, учеше Ленин, националноосвободителното движение се превръща в неразделна част от световния революционен процес като единен поток на пролетарските и националноосвободителните революции. Ленин предсказа, че „социалната революция не може да стане иначе освен във вид на епоха, съединяваща гражданската война на пролетариата против буржоазията в напредналите страни и цяла редица демократически и революционни, в това число и националноосвободителни движения в неразвитите, изостанали и

потиснатя народи"¹. В. И. Ленин подчертава ръководната роля на работническата класа в този процес.

След победата на Великата октомврийска социалистическа революция с особена сила възникна въпросът за солидарност на работническата класа с народите, борещи се за национално освобождение. Оттук се появява лозунгът „Пролетарии от всички страни и потиснати народи, съединявайте се!“. Подчертавайки важноста на този лозунг, Ленин казва: „Ние действително говорим сега не само като представители на пролетариите от всички страни, но и като представители на потиснатите народи.“²

Международната работническа класа, след като създаде система от социалистически държави, затвърди своята авангардна роля в световния революционен процес. Националноосвободителното движение на народите може да възгържествува само в съюз със световния социализъм.

Съвременните националноосвободителни революции по социалното си съдържание се отнасят към *демократичните революции от нов тип*. В какво се изразява това?

Първо, те имат антиимпериалистическа насоченост. Същевременно в повечето страни те са насочени също против феодалите, а в редица случаи и против префеодалните отношения, поддържани от империализма.

Второ, тези революции имат за задача не само политическото, но и икономическото освобождение на бившите колониални и зависими страни. Извоюването от страна на колоните на политическа самостоятелност още не ги избавя от империалистическата експлоатация. Тези страни си остават „световно село“ на капиталистическата стопанска система. Чуждестранните монополи обикновено си запазват пълен или частичен контрол върху техния икономически живот. И именно тази система на империалистически живот. И именно тази система на империалистически контрол и експлоатация поставя пред националноосвободителната революция задачата да постигне икономическо разкрепостяване.

Трето, при националноосвободителните революции

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 23, стр. 55.

² В. И. Ленин. Съч., т. 31, стр. 464.

изниква въпросът, какъв път на развитие да изберат бившите колонии и зависими страни. Националноосвободителните революции от миналата епоха, като отхвърляха чуждестранното господство, само разчистваха средновековните остатъци по пътя на развитието на капитализма. По онова време националните движения се разгръщаха или като буржоазни, или като буржоазно-демократични. А сега националноосвободителните революции могат да доведат до създаване на предпоставки за преминаване към социалистически преобразования. В миналото беше възможен само *един път* — капиталистическият. Днес са възможни *две насоки* на развитие — към социализъм или към капитализъм.

2. Империализмът — главен враг на борещите се народи

Империализмът беше и си остава главният враг на националноосвободителното движение. Монополистичният капитал се опитва да запази системата на погискане на народите от Азия, Африка и Латинска Америка и да засили тяхната експлоатация.

Неоколониалната политика на империализма

Империализмът продължава да гледа на страните от Азия, Африка и Латинска Америка като на складове за суровини, сфери за влагане на капитал и пазари за пласиране на стоки, като на източник на многомилionни свръхпечалби. Крайно ниско икономическо развитие, глад за милиони хора, двойно по-малка, отколкото в развитите страни продължителност на живота, масова неграмотност — такъв е резултатът от колониалната политика на империализма.

За да запазят своето господство, империалистите широко използват интервенция, държавни преврати, подкуп, измама, шантаж, убийства на неудобни водачи, разпалване на национална и племенна вражда. Те се стремят да поставят на власт свои марионетки, да разпокъсат бившите колонии на части и да разпалват сепаратистки движения.

Заедно с това колонизаторите търсят нови пътища и средства за заробване на страните, извоювали независимостта си. Една от главните задачи на съвременния им-

периализъм стана да се запази световният капитализъм от новя загуби и да се задържат тези страни в неговата орбита. *Да се натрапва на освободилите се страни капиталистическият път — ето на какво се основават плановете на съврсменните колонизатори.*

Системата от разнообразни форми и методи, използвани, за да се задържат в подчинено положение освободилите се страни, получи наименованието *неоколониализъм.*

Новите форми на колониализма са особено опасни поради замаскирания им характер. Най-важно място между тях заемат икономическите средства, особено така наречената „помощ“. С нея се цели да се попречи на суверенните страни да си изберат път на развитие, отговарящ на техните интереси, да се улесни проникването на чуждестранния монополистичен капитал в тези страни. „Помощта“ често пъти се придружава от условия, които накърняват националния суверенитет. Значителна част от „помощта“ се изразходва за военни цели и съдействува да се укрепват милитаристичните клики.

Империалистите полагат много усилия, за да затвърдят своята социална опора в страните от Азия, Африка и Латинска Америка. Без да се отказват напълно от подкрепата на предишната агентура — феодално-компраторските кръгове и родо-племенната върхушка, те се стремят „да опитомят“ националната буржоазия, особено нейното дясно крило, като я привличат и ѝ дават правата на по-млад партньор в експлоатацията на ресурсите и народите на освободилите се страни.

Империалистите се опитват да въвлекат освободилите се страни във военно-политически групировки от типа на СЕНТО и СЕАТО с цел да запазят или възстановят своя контрол над тези страни, да поддържат реакционните режими. Териториите на редица млади държави са уплетени от мрежата на империалистически военни бази, които се използват за оказване натиск върху освободилите се страни, за въоръжени нападения срещу борещите се народи.

Като се обявяват против националноосвободителното движение, империалистическите държави използват методите на „колективния“ колониализъм. За тази цел се

използва система от органи с военно-политически и икономически характер, например НАТО и Общият пазар.

Империализмът на САЩ — главната сила на неоколониализма

Овора на съвременния колониализъм и най-опасен враг на народите от Азия, Африка и Латинска Америка е империализмът на САЩ.

Управляващите кръгове в САЩ поддържаха колониалната война на Франция в Алжир, интервенцията на Белгия в Конго и помагат за разширяване на наказателните действия на Португалия в нейните колонии. Империалистите от САЩ поставиха в служба на колониалната експанзия най-груби методи на насилие и военно разбойничество. Организирането на контрреволюционното нахлуване в Гватемала през 1954 г., разпалването на сепаратистки метежи в Индонезия през 50-те години, военната интервенция в Ливан през 1958 г., стоварването на американски войски в Тайланд през 1962 г., окупацията на Южна Корея и на Тайван — това са само някои факти от американската политика на смазване на националноосвободителните движения.

Империалистите от САЩ открито се показаха като потисници на свободата и независимостта на народите в Доминиканската република. Те безцеремонно провъзгласиха своето „право“ да се намесват с оръжие в ръка във вътрешните работи на страните от Латинска Америка и в други райони на света. Ролята на империализма на САЩ като жандарм на колониализма се прояви особено нагледно в „мръсната война“ против героичния вьетнамски народ и против всички народи на Индокитай.

Американската пропаганда усилено разпространява легендата, че САЩ не била колониална държава. Всъщност под тяхно управление се намират 9 колониални и полуколониални територии. Освен това десетки формално суверенни държави са поставени в робска зависимост от САЩ. Монополи на САЩ господствуват в Гватемала, Салвадор, Хондурас, Никарагуа и в редица други латиноамерикански държави. Монополистите на САЩ се опитват да разширят тази империя на долара, включвайки в нея страните от Азия и Африка, изтласквайки своите съюзници от сферите им на влияние и установявайки там свое господство.

3. Новият етап в националноосвободителното движение и перспективи за некапиталистическо развитие

Многообразното на социално-икономическите и политическите условия в колониалния и полуколониалния свят, както и нееднаквото съотношение на силите между колонизатори и борци за свобода в различните страни определят неравномерността в развитието на националноосвободителните революции.

Още има народи, които са под колониално иго и водят борба за политическа независимост. С оръжие в ръка се борят например патриотите в Ангола, Гвинея (Бисау), Мозамбик, Зимбабве. Мъжествено се борят против американската окупация народните маси в Южна Корея и Тайван. Все по-мощни удари нанасят върху американските интервенти и техните слуги героичните патриоти на Южен Виетнам, Камбоджа и Лаос.

Освободителната борба на азиатските, африканските и латиноамериканските народи се развива при условия, когато колониалната система в основни линии е разбита, а националното антнимпериалистическо движение в много страни излезе на нови исторически позиции. Главната линия в неговото развитие е задълбочаването на съдържанието на националноосвободителните революции.

Икономическото освобождение — извънредно важна задача

В постигналите независимост страни националноосвободителната революция навлиза в нов етап — етапа на борба за икономическо освобождение и на тази основа за укрепване на държавната самостоятелност. Народите на азиатските, африканските и латиноамериканските страни могат да постигнат „втора независимост“, да открият надежден път към социално-икономически прогрес само като изтръгнат икономиката си от клещите на чуждестранните монополи.

Народите на освободилите се страни се заеха да разрушат колониалната социално-икономическа структура. Те се стремят да осъществят общодемократична програма за дълбоки обществени преобразования.

За да се сложи край на господството на чуждия капитал и да се извоюва икономическа самостоятелност, се прилагат различни методи на ограничаване и из-

тласкване на империалистическите монополи. Най-радикалното средство е национализирането на тяхната собственост.

Създаването на *държавен сектор* и превръщането му в доминиращ фактор на икономиката е важно средство, за да се извоюва икономическа независимост, да се ускори развитието на производителните сили и да се затвърдят материалните основи на социалния прогрес. Държавният сектор, като овладее такива командни позиции като външната търговия, банковата система, промишлеността, произвеждаща средства за производство, транспорта и енергетиката, е в състояние да изиграе огромна роля за разрушаване на колониалната и създаване на нова стопанска структура. Той може също да подчини на общонационалните потребности дейността на допуснатия в страната чуждестранен капитал.

Социално-икономическото съдържание на държавния сектор не е еднакво в различните страни. То зависи преди всичко от характера на властта и от съотношението на класовите сили. Ако държавният сектор служи на общонационалните интереси, а не е придатък към частнокапиталистическите предприятия, той става мощен социално-икономически и политически фактор, насочен както срещу чуждестранните монополи, така и срещу стихията на частното производство. В този случай държавният сектор може да стане материална база за преминаване върху некапиталистически път на развитие.

Първостепенно значение в борбата за икономическа независимост, за пълно освобождение от империализма имат и *аграрните преобразования*.

Селяните в освободилите се и в зависимите страни страдат от остър недостиг на земя, примитивни форми на производство, липса на съвременна техника, жестока експлоатация от едрите земевладелци и други поземлени собственици, от лихварите и чуждестранните компании. Така например, в страните на Латинска Америка около 60 процента от селяните нямат собствена земя и са принудени да вземат под аренда от едрите земевладелци при тежки условия. Паразитният слой на феодалите рентнери и лихварите присвоява и прехосва огромни национални богатства, обрича трудещите се маси от селото на безизходна мизерия.

Аграрният проблем има дълбок социално-политически смисъл. Той определя позицията на основната маса на населението в съвременния етап на антиимпериалистическата революция. Какъв път ще изберат народите от освободилите се страни — много зависи от това, след кого ще тръгнат селяните. Поради спецификата на отделните страни конкретните програми за решаване на аграрния въпрос могат да бъдат твърде разнообразни. Общото е, че демократичните сили издигат искания да се извършат аграрни преобразования с участието и в интерес на селяните, да се ликвидират едрото земевладение и чуждата поземлена собственост, феодалните и дофеодалните отживелици, да се окаже на селските труженници максимална държавна помощ в разработването на получената земя и за организиране на кооперативни форми на стопанство.

Развитието на кооперативното движение върху истински демократична основа създава предпоставка за преминаване на селото върху некапиталистически път. За това може да съдействува и създаването на държавни стопанства там, където отделянето на непосредствените производители от земята в резултат от капиталистическото преустройство на земевладението е достигнало широки мащаби и където чуждестранните монополи са разполагали с големи плантации и имения.

Постигането на икономическа самостоятелност не може да се отдели от ликвидирането на монокултурната специализация на стопанството и от създаването на многоотраслова национална икономика. Историческа необходимост за икономически изостаналите страни е създаването на собствена промишленост.

Демократизирането на обществения живот е съставна част от общодемократичната програма. Тази програма предполага: да се унищожи апаратът на колониалната администрация, във всички сфери на дейност да се издигнат ръководители, които са излезли от народа и познават неговите нужди; да се осигури народно представителство в политическите и административните органи; да се обуздае реакцията и да се създадат условия за консолидация и свободна дейност на всички сили, които подкрепят платформата на единния национален фронт и се борят против империализма; да се признаят и разширят правата на профсъюзите, селските и

другите масови организации; да се повишава материалното благосъстояние на масите да се развиват народното образование и здравеопазването.

Най-сетне необходима съставна част от общодемократичната програма е *активната борба на освободилите се страни на междинародната арена против империализма, за укрепване на мира и сигурността на народите.* Антиимпериалистическата външна политика, борбата против войната, за мир и сътрудничество със социалистическите държави укрепват самостоятелността на освободилите се страни, помагат да се сплотят патриотичните сили в тези страни, да се изолират и отслабят свързаните с империализма реакционни кръгове.

Капиталистическият път — историческа безизходница

Националната буржоазия в освободилите се страни се опитва да задържи развитието на революцията и да постигне икономически прогрес по пътя на капитализма. В бившите колонии и полукolonии, в които се развиват капиталистически отношения, империалистическите монополи обикновено запазват своите позиции. Ролята на държавния сектор като оръдие за създаване на национална икономика сериозно се намалява поради това, че той е подчинен на интересите на местната буржоазия, която често не иска да води решително настъпление срещу чуждестранния капитал.

Поради неотложните потребности на икономическото развитие и под натиска на селските движения управляващите кръгове на националната буржоазия в редица страни се видяха принудени да проведат мероприятия, които съдействуват за премахване на отживелите производствени отношения в селското стопанство. Обаче главният въпрос — въпросът за земята — не е решен в полза на селяните: едрите земевладелци запазват в ръцете си значителна, а понякога и основната част от обработваемата земя. Селяните страдат също от робските форми на експлоатация и от произвола на лихварите.

В много страни, ръководени от националната буржоазия, бяха приети конституции, които премахнаха съсловните, кастовите и религиозно-общинните привилегии, провъзгласиха политически права за всички граждани и премахнаха най-крещящите прояви на неравенство и дискриминация, които бяха насаждани от колонизаторите.

Но истинско демократизиране на политическия живот не се извърши. Властта се намира в ръцете на привилегированите класи. В държавния апарат са свили гнездо бюрократизмът и корупцията. Държавата спъва дейността на прогресивните партии и организации и репресираща онези сили, които изразяват интересите на масите.

В някои страни положението на трудещите се малко се подобри. Обаче експлоатацията в много отношения и досега си запазва колониалните черти. Работната заплата е извънредно ниска и най-често осигурява на работниците само мизерно съществуване. Тежкото положение на пролетариата се задълбочава от масовата безработица. Жизнените условия на огромните маси занаятчии и дребни търговци всъщност не са се изменили. В тежко положение се намира мнозинството от селяните. Още по-нерадостна е съдбата на селскостопанския полупролетариат. Онези, които се бориха и понесоха най-големи жертви в името на националното освобождение, не са се избавили от експлоатацията и мизерията. В същото време експлоататорските слоеве забогатяват.

По такъв начин историческият опит на редица освободили се страни, ръководени от националната буржоазия, убедително показва, че всъщност капитализмът не решава проблема за националното възраждане на бившите колонии и полуколонии.

Общодемократичната програма на националноосвободителната революция не се побира в рамките на капитализма. Те са твърде тесни за победата на тази революция.

Некапиталистическо развитие

Некапиталистическият път на развитие избавя народите от мъките на капитализма и осигурява бърз социално-икономически прогрес. Маркс и Енгелс посочиха възможността за такъв път. Ленин разви идеята за некапиталистически път на бившите колонии и полуколонии, опиращи се на подкрепата на страните на победилния пролетариат. Той посочи несъстоятелността на твърденията, че е неизбежна капиталистическата фаза на развитие за страните, които скъсват с колониалното иго, но още нямат материални и други предпоставки за преминаване към социализъм. „...Изолираните страни могат с помощта на пролетариата на напредналите страни — пише Ленин — да преминат към

съветски строй и през ояределени стъпала на развитие — към комунизъм, като избягнат капиталистическия стадий на развитие.“¹

Марксистко-ленинската идея за преминаване към социализъм, като се избегне капитализмът, придоби особено значение сега, когато съществува световната социалистическа система и е натрупан опит в развитието по този път. За едно поколение съветските републики в Средна Азия се превърнаха от изостанали полуколониялни гранични области в социалистически индустриално-аграрни райони. По некапиталистически път се развиваше и Монголската народна република.

Материалните предпоставки за социализъм, които обикновено стихийно възникват в недра на капитализма, при некапиталистическия път се създават съзнателно и целенасочено: формират се съвременни производителни сили в промишлеността и в селското стопанство, истински национална икономика, развива се работническата класа, повишава се ролята ѝ в обществения живот, укрепват позициите на научния социализъм и се създават кадри на националната народна интелгенция. По същия път се ликвидират отживелиците от феодалните и други докапиталистически видове експлоатация и потисничество. Върху основата на социално-икономическите и културните преобразования се формира нация.

Всички тези преобразования са съставна част и логическо развитие на общодемократичната програма на националноосвободителната революция. Същевременно те подготвят условията за преминаване към по-висш етап на развитие, когато се решават главно социалистически задачи.

Некапиталистическият път изисква коренно пресобращаване на цялата политическа надстройка на обществото. Той предполага прегрупиране на класовите сили, нарастване на политическата роля и влиянието на пролетарната. По този път *националноосвободителната революция — демократическа революция от нов тип* — постепенно прераства в социалистическа.

За преминаването на освободилите се страни към некапиталистически път на развитие съдействуват мно-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 31, стр. 238.

го вътрешни и външни фактори. Между тях са следните: отслабването на позициите на империализма; укрепването на мощта на световната социалистическа система и разширяването на международното работническо движение; политическата, икономическата и културната помощ от социалистическите страни; наличието на опит от развитието по некапиталистически път; укрепването на антиимпериалистическата солидарност на народите от Азия, Африка и Латинска Америка; увеличението на работническата класа, разширяването на социалната база на силите, борещи се за некапиталистически път на развитие; подемот на класовото и националното самосъзнание на трудещите се от бившите колонии и полукolonии, укрепване позициите на марксистко-ленинските партии, възникването на революционндемократични партии, които възприемат идеите на научния социализъм. Огромно значение има все по-голямото дискредитиране на капитализма в очите на широката общественост в освободилите се страни.

Изборът на насока за по-нататъшното развитие на освободилите се страни се определя в остри класови сътолковения. В тези страни активно действуват сили, които задържат социалния прогрес и се стремят към победа на капитализма. Местната реакция оказва ожесточена съпротива на прогресивното развитие. Тя се опира на активната политическа, финансова, а понякога и военна поддръжка на империализма. Идеино-политическото оръжие на реакцията е антикомунизмът.

Възможността за успешно придвижване по некапиталистически път на развитие зависи преди всичко от това, дали силите на демокрацията и социалния прогрес ще могат да стигнат до държавно ръководство на обществото в борбата за икономическо освобождение, за довеждане на националноосвободителната революция до край. Революционндемократичните сили, опирайки се на подкрепата на международния пролетариат и общността на социалистическите страни, могат да осъществят социално-икономически преобразования, извеждащи на пътя на некапиталистическото развитие.

Както се отбелязва в документа на Международното съвещание на комунистическите и работническите партии от 1969 г., под въздействие на революционните условия в наше време възникнаха своеобразни форми на

прогресивно обществено развитие на освободилите се страни, нарасна ролята на революционни демократичните сили. Някои млади държави тръгнаха по некапиталистически път на развитие, поеха курс към изграждане на социалистическо общество в перспектива. Арабската република Египет, Алжир, Гвинея, Конго (Бразавил), Бирма, Сирия и някои други страни поеха курс към последователно решаване на проблемите на новия етап от националноосвободителната борба. В тези страни, избрала пътя на некапиталистическото развитие, са извършени сериозни социални преобразования. Позициите на империалистическите монополи и на местната едра буржоазия се ликвидират, в много случаи се ограничава и дейността на средната буржоазия. Държавният сектор, който заема командните височини в икономиката, подчинява на общонационалните потребности дейността на чуждестранния капитал, допуснат в страната. В същото време той въздействува върху развитието на местния частен капитал в интерес на подема на националната икономика. Провеждат се аграрни реформи – ликвидират се феодалните и дофеодалните форми на експлоатация на селяните, подкопава се едрото земевладение, създават се държавни и кооперативни стопанства. Въвежда се прогресивно социално и трудово законодателство. Укрепват се предпоставките за засилване на политическото влияние на трудещите се, за активното им участие в обществения живот.

Младите национални държави със социалистическа ориентация водят активна антиимпериалистическа външна политика и подкрепят борбата на потиснатите народи. Те са свързани с братска дружба със социалистическите страни и се опират на тях в борбата си против империализма, за независимо и прогресивно развитие. Революционни демократичните партии, които стоят начело на тези държави, създават връзки с КПСС и другите марксистко-ленински партии. Последователната подкрепа на националноосвободителната борба от Съветския съюз и другите социалистически държави издигна престижа на световния социализъм пред бившите поробени народи, засили стремежа им към обществената система, която осигурява и национална независимост, и социален прогрес. В Отчетния доклад на ЦК на КПСС пред XXIV конгрес се казва: „Разбира се, корен-

ното преустройство на изостаналите обществени отношения върху некапиталистически начала, при това в обстановка на непрекъснати атаки на неоколонизаторите и вътрешната реакция, не е лесна работа. Затова толкова по-важно е, че въпреки всички трудности държавите със социалистическа ориентация вървят все по-напред по избрания от тях път“.

Имперализмът и местната реакция не са се отказали от опитите си да върнат развоя на събитията, не са се простили с надеждите да върнат тези страни на капиталистическия път. Логиката на борбата против имперализма и вътрешната реакция подтиква революционо-демократичните ръководители към все по-дълбоки преобразования. Животът ги учи, че истински национална независимост, решително разрушаване на колониалната структура на обществото и повишаване благосъстоянието на народните маси могат да бъдат постигнати само с подкрепата на трудовия народ вътре в страната и на социалистическите страни.

Успехът на революционните сили до голяма степен зависи от уменията им да развиват стопанска дейност, да осигурят икономически растеж и постепенно подобряване на жизнените условия на народа, правилно съчетаване на развитието на различните икономически сектори под ефективния контрол на държавата, грижливо съобразяване с интересите на дребния производител.

Сериозни трудности създават дълбоката социално-икономическа изостаналост, огромното преобладаване сред населението на непролетарски, дребнобуржоазни елементи, социалната разнородност на силите, които са на власт. В страните, възглавявани от революционните демократи, самата държава понякога е арена на борба между различни класови тенденции. Особено опасни са настроенията на антикомунизъм или на недоверие към комунистите, с които са заразени някои представители на революционната демокрация.

Не може да не се взема под внимание и вредното влияние на силите на „левия“ ревизионизъм, които внасят смут сред ръководството на освободилите се страни, разпалват национализъм и дори расистки настроения.

Опитът обаче показва, че задачите на социалния прогрес в освободилите се страни се решават успешно, когато за тяхното осъществяване са мобилизирани

масите, когато на замислите на реакцията се противопоставя единството на всички предани на делото на демокрацията и социализма сили. Създаването и укрепването на масови и добре организирани революционни партии, способни съзнателно да изразяват тежкостта на народите към социализма, да играят ролята на авангард, имат особено значение за съдбините на прогресивното развитие на тези страни.

Сега в много от освободилите се страни пролетариатът е още слаб, недостатъчно организиран и влиятелен. Това в известна степен се компенсира от факта, че световната система на социализма и международното работническо движение, които изпълняват функцията на пролетарски авангард в световен мащаб, осигуряват революционизиращо въздействие върху социалните процеси в тези страни. Обаче само борбата на демократичните сили в самите освободили се страни против империализма и вътрешната реакция решава съдбата на тези страни.

4. Единният национален антиимпериалистически фронт

По какъвто и път и в каквато и форма да се развива революцията в колоните и освободилите се страни, създаването на единен фронт за борба срещу империализма, колониализма и вътрешната реакция е извънредно важна предпоставка за успешното ѝ разгръщане, за движението на тези страни по пътя на социалния прогрес.

Единният национален антиимпериалистически фронт е обединение на всички социални и политически сили на нацията, способни да играят прогресивна роля в дадения етап на революцията. Тъй като условията и етапите на националноосвободителната борба в различните страни не са еднакви, не са еднакви и задачите на единния фронт и социалният му състав.

През периода на колониалното господство почти всички класи и социални групи изпитват потисничеството на колонизаторите и поради това в една или друга степен участвуват в освободителното движение. Обаче още в този етап на освободителната борба различните класи и групи преследват свои цели; заинтересоваността

им да се осъществяват общонародните задачи е различна.

Програмата за революционни демократични преобразования служи като обща платформа на борбата в страните, отхвърлили колониалните режими. Около тази програма се оединяват работническата класа, селяните, демократичната интелигенция, градската дребна буржоазия, патриотичните армейски кръгове и определена част от националната буржоазия.

Работническата класа е най-решителният противник на империализма и вътрешната реакция, упорит борец за последователно и пълно осъществяване на програмата за общодемократични преобразования. Ролята и задачите на работническата класа нарастват, когато се решава въпросът за пътя на по-нататъшното развитие на бившите колонии и полуколонии.

Работническата класа в азиатските, африканските и латиноамериканските страни бързо расте и укрепва. По-голямата част от нея е селскостопански пролетариат. Същевременно се увеличава и относителният дял на промишлените работници.

Наред с това редица фактори забавят консолидацията на пролетариата като класа и повишаването на неговото самосъзнание. Значителна част от промишлените работници е разпиляна по малки предприятия. Пролетариатът непрестанно се попълва с пришълци от полупролетарските слоеве и селяни — нещо, което е причина в работническата среда да прониква дребнобуржоазната идеология. Въпреки това пролетариатът в много колониални и полуколониални страни още в първите етапи на своето развитие създаде комунистически партии. Изразявайки най-пълно основните интереси на нацията, комунистите носят високо знамето на освободителната борба. Комунистическите партии се обявяват за сплотяване на всички прогресивни и патриотични сили в единен национален фронт, за да се доведат докрай националноосвободителните революции.

Влиянието на пролетариата и ролята му в единния фронт са в пряка зависимост от това, до каква степен постига той сплотяване със селяните, с всички трудещи се маси.

Селяните са главният съюзник на пролетариата. Те са около две трети от населението на освободилите се

страня и имат големи революционни възможности. Пробуждането на селяните и масовите им действия против колонизаторите изиграха огромна роля за краха на колониалните режими. Позицията на селските маси има първостепенно значение и за по-нататъшните съдбини на националноосвободителното движение. В много страни тези маси са основната движеща сила на революцията. Селяните искат да получат земя и коренно да се подобрят жизнените им условия. Те са кръвно заинтересовани да се премахнат феодалните отношения, да се осъществи аграрна реформа, да се изгонят чуждестранните монополи, да се демократизира общественият живот.

Както показва опитът на редица страни, видно място в националния фронт могат да заемат дребната градска буржоазия и бедните градски слоеве. *Дребната буржоазия* е свързана с частната собственост. Същевременно тя обикновено сама непосредствено участва в трудовия процес и страда от империалистическата експлоатация, а в страните с по-развит капитализъм — от надмощието на едрата буржоазия. *Бедните градски слоеве* — полупролетарските елементи — жадуват да бъдат избавени от немотията, невежеството и неувереността в утрешния ден. Радикално настроената дребна буржоазия и свързаните с нея социални и политически групи са заинтересовани от коренни демократични преобразования и са способни да посегнат върху позициите на буржоазията. Но определената противоречивост на интересите и идейната неустойчивост на тези сили дават възможност на реакцията да ги използва понякога в борбата против прогресивните елементи.

Голяма роля в националноосвободителното движение играе *патриотичната, демократичната интелигенция*, включително и студентите. Значителни нейни слоеве са проникнати от боеви антиимпериалистически настроения. Из тази среда често се издигат ръководители и идеолози на националноосвободителното движение. Успехите на световния социализъм, научно-техническият и културният разцвет в социалистическите страни оказват особено дълбоко въздействие върху онези слоеве от интелигенцията, които стоят най-близо до народните маси.

В националния антиимпериалистически фронт може да участва и *националната буржоазия*, онези ней-

ни групи, които поради своята антиимпериалистическа позиция могат да подкрепят социално-икономическите преобразования.

Създаването на единен демократичен фронт не води към прекратяване на класовата борба. Различните класи наред с общонационалните интереси отстояват и своите класови интереси. Съотношението на силите им се изменя в хода на борбата. Конфликтът с империализма и свързаната с него местна реакция си остава главното противоречие, макар едновременно все повече да се изострят вътрешните социални противоречия.

В процеса на революцията, въз основа на укрепването на единния антиимпериалистически фронт и повишаването на ролята му в обществения живот, стават коренни изменения и в държавната надстройка на освободилите се страни. Обобщавайки опита от развитието на бившите колонии и полукolonии, марксистко-ленинската мисъл издигна тезата за *държава на националната демокрация* като целесъобразна при съвременните условия за много от освободилите се страни форма на политическа власт през периода на задълбочаването на националноосвободителната революция и преминаването към некапиталистически път. Това е държава с антиимпериалистически, антиколониален и демократичен характер. Тя има предназначението да служи като оръдие за довеждане на националноосвободителната революция докрай.

Икономическата основа на държавата на националната демокрация са държавният сектор в народното стопанство и демократическата кооперация в града и в селото. Нейната социална основа е широката коалиция на работническата класа, селяните, дребната градска буржоазия, демократичната интелигенция, а в редица страни също и антиимпериалистическите слоеве на националната буржоазия. Нейната политическа основа е единният антиимпериалистически фронт, блокът на всички патриотични сили.

Преминаването към некапиталистически път не е единствената революционна перспектива за бившите колонии и полукolonии на империализма. В редица страни в Латинска Америка например капитализмът получи значително развитие. Местната буржоазия, която от десетилетия има достъп до държавната власт и дори

я узурпира, укрепи своите позиции. Тя е тясно свързана с империалистическите монополи и се страхува най-вече от народното движение, виждайки в него заплаха за своите привилегии. В същата насока се развиват социално-икономическите и политическите процеси в някои азиатски страни. Задълбочаващите се на капиталистическа основа класови противоречия могат да доведат до положение, при което път към обществен прогрес ще се открие непосредствено от социалистическата революция.

5. Идеологическата борба в освободилите се страни

Националноосвободителните революции се задълбочават в остра идеологическа борба. Развитието на националното и на класовото самосъзнание на народите, многосекторноетта на икономиката на освободилите се страни, социалната разнородност на силите на националното освобождение водят към появяване на многобройни идейни течения.

Своеобразието на тази борба в страните, отхвърлили колониалното иго, се определя от това, че проблемът за националното освобождение си остава тук централен въпрос на обществения живот. Империалистите мобилизират всички средства, за да попречат на духовното разкрепостяване на народите от Азия, Африка и Латинска Америка, да преградят пътя на идеите за прогрес. Те се стремят да разоръжат идейно националноосвободителното движение, да изтръгнат от неговата идеология антиимпериалистическото, прогресивното и съдържание и да оправдаят неоколониализма.

Националноосвободителното движение нанесе съкрушителен удар върху идеологията на стария колониализъм → расизма. Сега империалистите формално признават правото на народите на самоопределение и равноправие. Същевременно те усилено проповядват идеята за „цивилизаторската“ роля на Запада, с всички средства възхваляват буржоазната идеология и буржоазната демокрация, „западния начин на живот“, „свободната инициатива“, като се стремят да задържат освободилите се страни в сферата на капитализма, да отровят

съзнанието на масите. Разпространявайки активно своята идеология, колонизаторите широко използват местната реакция, която духовно все по-тясно се свързва с империализма.

Антикомунизмът е главното идейно-политическо оръжие на империализма в борбата за запазване на бившите колонии и полуколонии в своята орбита. С негова помощ империалистите се мъчат да разединят националноосвободителното движение, да изолират неговия авангард, да не дадат възможност да укрепнат връзките на освободилите се страни със социалистическите държави и да приспят бдителността на обществеността към машинациите на неокolonизаторите.

В много освободили се страни още се срещат отживелици от патриархалното, родово-племенното съзнание. Местната реакция и империалистите се опитват да използват това за разгаряне на вътрешни раздори, за борба против демократичните сили. В същото време революционните сили се стремят да поставят в служба на прогресивното развитие запазилите се народни обичаи и традиции на общинния колективизъм.

В бившите колонии и полуколонии широко се разпространяват националистически идеи. Научният комунизъм разглежда национализма конкретно-исторически, като взема под внимание интересите на обществения прогрес, и различава национализъм на потискащата нация и национализъм на потисканата нация. Национализмът на империалистическата буржоазия е проповед на шовинизъм, на расово и национално превъзходство. Най-нагледни примери за това са расистката идеология на фашизма и на най-агресивните кръгове на съвременната американска буржоазия. Друго нещо е национализмът на потиснатите нации. „Във всеки буржоазен национализъм на една потисната нация — пише Ленин — има общодемократическо съдържание *против* потисничеството и именно това съдържание ние *безусловно* поддържаме...“¹

За по-голямата част от масите, която още не се е издигнала до класовите идеи, по-специално за милионите селяни, национализмът е първоначално стъпало

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 20, стр. 425.

на антиимпериалистическо съзнание. Такъв национализъм е исторически оправдан и комунистите поддържат неговата прогресивна насоченост. Разбира се, научният комунизъм вижда и другата страна на национализма в освободилите се или освобождаващите се страни, когато той е израз предимно на дребнобуржоазните предразсъдъци или е идейно-политическо прикритие на интересите на местните експлоататори. Размахвайки флага на национализма, експлоататорските класи обикновено представят своите егоистични интереси за общонационални, което спъва развитието на класовото самосъзнание на трудещите се маси.

Затова поддържането на общодемократичното съдържание на национализма не изключва борбата на работническата класа и на всички прогресивни сили с неговите реакционни прояви. Революционно-интернационалистическите сили укрепват в борбата. Любовта към народа, страстното желание да се служи на неговите интереси е мостът, който улеснява преминаването на революционерите в потиснатите страни към интернационалистическата идеология.

В освободилите се страни се води остра борба на различни сили около идеологията и политиката на национализма. Антинародните кръгове в азиатските, африканските и латиноамериканските страни се стремят да заглушат неговото общодемократично съдържание и да засилят реакционните му черти. При тези условия сектантският подход към национализма на потиснатите нации и нежеланието да се види неговото общодемократично съдържание затрудняват борбата с империализма. Ленин казва на комунистите от Изтока: „Ще ви се наложи да се базирате на оня буржоазен национализъм, който се пробужда в тия народи и не може да не се пробужда и който има историческо оправдание.“¹ Заедно с това Ленин посочва, че международният пролетариат е единственият съюзник на експлоатираните народи от Изтока. Пътят на бившите колониални народи към национално възраждане не е в националистическото обособяване, което води към изолация на силите на световния прогрес, към победа на вътрешната реакция. Този път минава през тясното интернационално сближаване и

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 30, стр. 152.

сплотяване на всички народи, независимо от тяхната расова и национална принадлежност, в борбата против общия враг — империализма.

Характерна черта на съвременния духовен живот на бившите колонии и полуколонии е широкото разпространение на концепциите за „социализъм от национален тип“. В много страни те са провъзгласени за официална държавна доктрина. Изразителите на интересите на експлоататорските класи, нагаждайки се към настроенята на масите, често се стремят да използват популярни социалистически лозунги за своите класови интереси и демагогски цели и да попречат на разпространението на идеите на научния социализъм. Техните теории са проникнати от враждебност към комунизма.

Макар различните социалистически концепции в освободилите се страни често да са чиста демагогия на реакционерите или да служат като прикритие за опитите на буржоазията да постигне победа на капиталистическите отношения, това същевременно свидетелства за притегателната сила на социалистическите лозунги в бившите колонии и полуколонии. Това, че много правителства в освободилите се страни не се решиха да се изкажат открито в полза на капиталистическия път, показва цялата дълбочина на антикапиталистическите настроения на народните маси в тези страни, говори за много голямо идейно-политическо поражение на капитализма.

Принципно друго значение имат доктрините, издигани от революционните демократи. Безспорно те съдържат доста постановки от утопичен, ненаучен характер. Но тези доктрини в значителна степен отразяват стремешите на трудещите се селяни, на полупролетарските елементи и стоящите близо до тях дребнобуржоазни слоеве. Тези концепции се издигат от сили, които искрено се стремят към социализъм и го смятат за единствен път за развитие на своите страни. Те са възприели много положения на научния социализъм и служат като идейно знаме в политиката, насочена към дълбоки социално-икономически преобразования, извеждащи върху пътя на некапиталистическото развитие. Тези концепции не представляват нещо окончателно оформено, завършено. Тяхното съдържание отразява преходния характер на социално-икономическите отношения

в освободилите се страни, политическото равнище на масите. В тези, да си послужим с думите на Ленин, „преходни възгледи“ се крие възможността за еволюция и те действително се изменят и уточняват в процеса на националноосвободителната борба. При известни условия доктрините на революционните демократи могат да станат стъпало за преминаване към научния социализъм.

Научният социализъм става все по-голяма сила в освободилите се страни. Самият живот потвърждава задълбочеността и правилността на марксистко-ленинското учение, засилва авторитета на неговите идеи. Той разсейва клеветата на враговете му за „неприложимостта“ на научния социализъм при особените условия на бившите колонии и полукolonии, към националноосвободителната борба.

ГЛАВА VIII

ПРОБЛЕМИТЕ ЗА ВОЙНАТА И МИРА И СЪВРЕМЕННИЯТ РЕВОЛЮЦИОНЕН ПРОЦЕС

Борбата за мир и мирно съвместно съществуване на държавите с различен социален строй е една от най-важните задачи на нашето време. Тази борба е неделима от борбата за демокрация, национална независимост и социализъм. Тя изразява общите интереси на социалистическите държави, на народите, тръгнали по пътя на националното възраждане, на трудещите се от капиталистическите страни, на всички, които скъпят мира и демокрацията.

1. Империализмът — източник на военна опасност и разпалване на световни войни

Създаването на обществено-историческите предпоставки за изключване на войната от живота на обществото е свързано с възникването и развитието на социализма в световен мащаб.

Парлив въпрос
на нашето време

Войни между държавите са се водили хилядолетия и всяко поколение е изпитвало тяхното зловещо дихание, давало е кървави жертви. В бездната на агресивните войни загиват плодовете на титаничния труд на много поколения. С развитието на класово-антагонистичното общество се усъвършенствували науката, техниката и оръжието, войните също ставали все по-разрушителни. Особено разрушителни са световните войни в епохата на империализма. През Първата световна война бяха убити 10 млн. души, двойно по-

вече бяха осакатени, милиони загинаха от глад и епидемии. Тази война отне живота на толкова хора, колкото са загинали през всички европейски войни за цяло хилядолетие преди нея. През Втората световна война бяха убити около 50 млн. души, десетки милиони души бяха ранени и осакатени. В тази война загинаха повече от 20 млн. съветски хора. Хитлеристките агресори унищожиха на територията на СССР 1710 градове и работнически селища, над 70 хиляди села.

Гибелта и страданията на хората, унищожаването на материални и културни ценности, създадени от човечеството, е неизбежна последица от всички войни. Необикновено тежки последици на военната агресия за цял свят се крият в съвременните средства за масово унищожение – атомните и термоядрените бомби, както и новите видове химическо и бактериологично оръжие. Войната е не само заплаха за бъдещето, но и тревожен проблем на настоящето.

Международното съвещание на комунистическите и работническите партии през 1969 г. отбеляза: *„Основно звено на единдействието на антиимпериалистическите сили, както и по-рано, си остава борбата против опасността от война, против опасността от световна термоядрена война, която продължава да заплашва народите с масово унищожение, борбата за мир в целия свят“*.

Човечеството е изправено пред глобална алтернатива, засягаща съдбините на всички нации: или да осигури условия за прогресивно развитие на всеки народ в мирни условия, или катастрофа, невиждана по своите размери и последици, която може да постави под заплаха постиженията на човешката цивилизация.

Векове наред грижливо са разработвани стратегията и тактиката на военните действия. Несравнено по-малко внимание е отделяно на разработването и обосноваването на политиката на мир. Това е така, не защото стремежът към мир е бил слаб или противниците на войната недостатъчно, виновен за това е експлоататорският характер на обществото. Мечтите за вечен мир са намерили отражение в много народни сказания, философски учения, произведения на литературата и изкуството. С развитието и изострянето на класовата борба между пролетариата и буржоазията прогресивната

обществена мисъл настойчиво е поставяла въпросите, чийто научен отговор бе необходим за изработване на действени средства за осигуряване на траен мир. Само марксизмът-ленинизмът посочи истинския път към постигане на всеобщ мир.

Основоположниците на научния комунизъм доказваха, че старото експлоататорско общество с неговата „икономическа нищета и политическо безумие“ неизбежно ще бъде заменено от ново, чийто „интернационален принцип ще бъде *мирът*, защото у всеки народ ще господствува един и същ принцип — *трудът*!“¹ Те установиха научно, че съюзът на работниците от всички страни „ще изкорени всякакви войни“, че обикновените човешки закони за нравственост и справедливост ще станат висши принципи в отношенията между народите. Борбата за такава международна политика, отбелязва Маркс, „е част от общата борба за освобождение на работническата класа“².

Излизането на работническата класа на историческата арена и нейната борба против експлоататорите означаваша поява на онази реална сила, която е в състояние да сложи край на войните. „... Обединяването на работническата класа от различните страни — пише Маркс — в последна сметка трябва да направи невъзможни войните между народите.“³ При това той смята, че преди завоюването на властта работническата класа не бива да се отнася с безразличие към войните, които буржоазията замисля и води. Маркс и Енгелс призоваваха трудещите се да се борят за мир, против войните, които разединяват силите на работническата класа, да се намесват активно във въпросите на външната политика, да отстояват интересите на мира. Те гледаха на ликвидирането на враждебните отношения между нациите като на съставна част от общата революционна борба за освобождение на трудещите се.

С възникването и развитието на социализма е свързано създаването на общественно-историческите предпоставки за изключване на световната война от живота на обществото. Като отхвърля експлоататорския строй,

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 17, стр. 7.

² К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 16, стр. 13.

³ Там там, стр. 565.

социализмът прозвнел своята присъда и срещу такава негово създаване като войната. „Социалистите — казва Ленин — винаги са осъждали войните между народите като варварско и зверско дело.“¹ „Завършване на войните, мир между народите, прекратяване на грабежите и насилията е именно наш идеал...“² — подчертава той.

Причини и източници
на войните
в съвременната епоха

Войните не са вечно проклетие, тегнещо над човешката природа. Те са плод на определени социално-икономически условия. Тяхната основа са частната собственост и разделянето на обществото на антагонистични класи. При условията на класово-антагонистичните общества и на съперничество между враждебните държави господстващите класи винаги са използвали войните като оръдие в своята политика, като продължение на тази политика с методите на насилствената, въоръжена борба. „Войната — подчертава Ленин — е продължение на политиката с други средства. Всяка война е неразделно свързана с политическия строй, от който тя произтича. Същата онази политика, която известна държава, известна класа е водила вътре в тази държава дълго време преди войната, неизбежно и неминуемо се продължава от същата тази класа през време на войната, като се променя само формата на действие.“³

Милитаризмът и политиката на агресия са свързани с интересите на определени социални групи. Историята показва, че източниците на военни сблъсквания между държавите са били териториална, икономическа и политическа експанзия и посегателство срещу националния суверенитет на едни или други народи от страна на експлоататорските класи, господстващи в обществото и стремящи се към увеличаване на своите богатства. Обикновено войните са разпалвани от онези държави, в които милитаристичните институти и традиции са разцъфтявали пищно и са придобивали доминиращо значение. През ХХ в. господството на империалистическите монополи създаде благоприятна почва за нео-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 21, стр. 297.

² Пак там, стр. 290.

³ В. И. Ленин. Съч., т. 24, стр. 407.

оикновен разцвет на милитаризма. Според изчисленията на някои изследователи в чужбина за 70 години (от 1898 до 1967 г.) са избухнали 128 войни и въоръжени конфликти.

Основният източник на опасността от война през ХХ в. е борбата на монополистичния капитал за световно господство. Стремещт на монополистичния капитал на всяка от великите държави към световна хегемония се сблъсква със също такива претенции от страна на техните конкуренти. В това се крие източникът на Първата световна война. „Тази война — пише Ленин — се води за световна хегемония, т. е. за ново потискане на слабите нации, за нова подялба на света, за подялба на колонните, на сферите на влияние и пр. — такава подялба, при която старите грабителски държави — Англия, Франция, Русия, да отстъпят част от своята плячка на младата и по-силна грабителска държава — Германия.“¹ Със стремеша на империалистическите страни към световно господство е свързано и започването на Втората световна война. Но още в навечерието на Втората световна война и през самата война претендентите за световно господство срещнаха пречка — социалистическото общество и борбата на народите за национално освобождение.

Днес противоречието между агресивните империалистически държави, които се стремят към световно господство, и силите на социалния прогрес и националното освобождение стана определящо в международното положение. Дълбоките социални изменения в социалистическите страни, развитието на работническото и националноосвободителното движение подкопават основите на световното господство на империалистите. Ето защо претендентите за световно господство така яростно се нахвърлят срещу социалистическите държави, работническото и националноосвободителното движение.

Пътят на съвременния империализъм е белязан с чудовишни престъпления пред човечеството. Веднага след Втората световна война американските управляващи среди, опиянени от силата си, започнаха прословутата политика на „студената война“, на „заплашване“, на атомен шантаж, на балансиране „по ръба на войната“.

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 36, стр. 391.

Атомните експлозии над японските градове Хиросима и Нагазаки хвърлиха предизвикателство към човечеството. Военните кръгове в САЩ неведиъж са декларирали официално, че са готови да започнат превантивна война против СССР и другите социалистически страни. Много от действията на следвоенната американска външна политика имаха авантюристичен характер и неведнъж са създавали опасност от възникване на световна война. Под флага на борбата с „комунистическата опасност“ американският империализъм опасва земното кълбо с верига от военни бази, скалъпи система от агресивни военни блокове, главният от които е НАТО. Над един милион американски войници се намират на чужди територии. Все по-активни стават реваншизмът и неонацизмът в Западна Германия.

Времето, изминало след свършването на Втората световна война, само условно може да бъде наречено „следвоенно“. Не е имало година, месец, ден, когато поради престъпната дейност на империалистите на земното кълбо да не се е проливала човешка кръв. Американските, както и английските, френските, холандските и белгийските империалисти разпалваха локални войни, опитваха се да задушат освободителните движения в различни райони на света.

От 1945 до 1949 г. американските войски се месеха в революционната борба на китайския народ, като действуваха на страната на гоминдана и окупираха остров Тайван. В 1945 г. английски войски направиха десант в Индонезия и Малая и започнаха борба против националноосвободителното движение на народите в тези страни. След като англичаните се изтеглиха от Индонезия през 1947 г., тази страна бе вероломно нападната от Холандия, подкрепяна от САЩ. Дълги години, от 1946 до 1954 г., френските колонизатори водеха кръвопролитна борба против вьетнамските патриоти. След поражението на френските колонизатори на тяхно място дойдоха американските агресори. През годините след войната американските империалисти извършиха въоръжени държавни преврати в повечето латиноамерикански страни и поставиха на власт свои протежета — военни диктатори. През 1961 г. САЩ нападат Куба, а през следващата 1962 г. организират военноморска блокада срещу републиката. В 1964 г. американски морски

яхотинци стрелят срещу мирната демонстрация в Панама, през 1965 г. дебаркират в Доминиканската република. От 1950 до 1953 г. САЩ заедно със своите сателити воюват против корейския народ. В тази война участваха средно около един милион американски войници и офицери.

Близо 8 години, от 1954 до 1962 г., френският империализъм води мръсната война в Алжир. През 1956 г. бе извършена англо-френско-израелската агресия против Египет. През 1958 г. САЩ нападат Ливан, а англичаните — Йордания. През 1960 г. белгийският империализъм с подкрепата на НАТО започна въоръжена интервенция против Република Конго. През 1964 г. тук бе направен американски десант. Днес португалските окупатори водят кръвопролитни боеве в Ангола и Мозамбик. През 1965 г. американските войски започнаха агресия против народа на Демократична република Виетнам, като я разшириха след това върху цял Индокитай. През 1967 г. Израел, подкрепен от империалистите на САЩ и някои други страни от НАТО, извърши агресия против арабските народи.

През целия период след войната империализмът води открита интервенционистка политика и ожесточена борба против революционното, освободителното движение на народите. След 1945 г. силите на агресията и войната разпалиха повече от 30 войни и въоръжени конфликти. Активното участие на американските империалисти във всички агресивни акции, многобройните реакционни преврати, извършвани от американското разузнаване, убедително свидетелствуват, че американският империализъм се е нагърбил с ролята на световен жандарм.

Следвоенните президенти на САЩ, встъпвайки в длъжност, неизменно обявяваха претенциите на американския империализъм за световно господство. Труман — през 1945 г.: „Искаме или не искаме, ние сме длъжни да признаем, че спечелената от нас победа натовари американския народ с бремето на отговорността за по-нататъшното ръководство на света“. Айзенхауер — през 1953 г.: „Съдбата възложи на нашата страна отговорността за ръководството на свободния свят“. Кенеди — през 1961 г.: трябва да изпълним възложените ни от съдбата „задължения по световното ръководство“.

Джонсън — през 1965 г.: нашата грижа и нашият интерес се простират „във всички краища на стесняващата се планета“. Неведнъж е говорил за това и президентът на САЩ Никсън.

Монополистичната буржоазия издържа мощен апарат за идеологически натиск, който създава удобен за управляващите кръгове политически климат в капиталистическите страни и извършва психологическата подготовка за война.

Идеолозите и политиците на империализма по всякакъв начин раздуват мита за „агресивността“ на комунизма, създават различни „теории“ — за „първия удар“, за „превантивна война“ против социалистическите страни. Привържениците на тези „теории“ обявяват комунизма за безусловно зло и смятат, че термоядрената война, макар и тя да заплашва съществуването на цели народи, е за предпочитане пред разпространението на комунизма в условията на мирно съвместно съществуване. „По-добре да бъдем мъртви, отколкото червени“ — истерично крещи антикомунистическата пропаганда. По страниците на книги, вестници и списания, по екраните на киното и телевизията, по радиото се прави разюздава реклама на „свръхубийството“, обсъждат се въпросите за „приемливото равнище на жертвите“, за икономическите и политическите условия, които ще възникнат в резултат на една термоядрена война.

Между различните концепции, пропагандирани от буржоазните учени, има и такива, които съзират източника на войните в психиката на хората или в природните условия. Така например малтусианските и геополитическите теории твърдят, че войните стават в резултат на демографски натиск или на географски фактори. Комунистите решително отхвърлят всевъзможните фаталистични измислици на буржоазната лъженаука.

Въпреки хитруванията на буржоазната пропаганда истината, че премахването на социалните причини на войните е възможно само с изчезването на техния източник — капитализма — от историческата арена, все повече завладява съзнанието на масите. Враждебните отношения между нациите ще изчезнат само с изчезването на антагонизма между класите в самите нации.

Справедливи
и несправедливи войни

Разглеждайки войните като историческо явление, породено от експлоататорския строй,

комунистите виждат коренните различия в тяхната класова същност. Характерът на войните и техните цели далеч не са еднакви. Има справедливи и несправедливи войни.

Справедливи войни са тия, които имат за цел освобождението на трудещите се от класово и национално потисничество, защитата на народите от опитите за заробване. Тези войни ускоряват общественото развитие. Въстанието на робите в Древния свят, селските войни в Средновековието, революционните войни в периода на буржоазните революции, гражданските войни от епохата на борбата за социализъм довеждаха до гибел старите, отживели времето си обществени формации и откриваха пътя за новите социални системи. Разгромяването на германския фашизъм и японския милитаризъм от съветския народ в съюз с другите народи означаваше победа на прогреса над реакцията. Тази победа откри пътя за нов подем на революционната борба на работническата класа и за невидан размах на националноосвободителното движение, спомогна за преминаването на народите в редица страни към социализма.

При сегашните условия справедливи войни са, първо, войните за защита на социалистическото отечество; второ, гражданските войни, които представляват продължение и изостряне на класовата борба, насочена против експлоатацията и потисничеството; трето, националноосвободителните войни.

Комунистите поддържат справедливите войни и са в първите редици на борците за социално и национално освобождение. „Социалистите — пише Ленин — всякога застъпват на страната на потиснатите и следователно те не могат да бъдат противници на войни, чиято цел е демократическата или социалистическата борба против потисничеството.“¹

Марксистите-ленинци разобличават и безусловно осъждат позициите на противниците на освободителната борба на потиснатите народи от лагера на империализма и неоколониализма. Същевременно комунистите

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 23, стр. 209.

не могат да се съгласят и с привържениците на абстрактния пацифизъм. Обявявайки се искрено против заплахата от световна ядрена война, пацифистите отричат всички войни, в това число и справедливите. Те изхождат от това, че понятията справедливи и несправедливи войни са изобщо неправомерни и още повече в съвременната епоха. Пацифистите смятат, че тъй като една световна война би довела до унищожаване на цялото човечество, или поне на по-голямата част от него, с това отпада и въпросът за справедливите войни.

Но няма може да се отрича правото на потиснатите народи да се борят за своята свобода и независимост? И днес стремежът към постигане на национална независимост и самостоятелност е напълно законен и справедлив. Тази теза не означава, разбира се, призив към войни и поощряване на военните конфликти. Той изразява осъждане на онези реакционни сили, които пречат на освободителното движение.

Несправедливите войни за разлика от справедливите се водят от експлоататорските класи или за заграбване на чужди територии, за ново разпределяне на сферите на влияние между държавите или за смазване на освободителното движение на трудещите се.

Несправедливите войни донесоха неизброими беди на човечеството, обрскоха цели народи на столетия робство и потисничество. Империализмът породил двете световни войни, които продължиха общо 10 години. Той готви ново страшно престъпление — трета световна термоядрена война, насочена против Съветския съюз, против социалистическата система, за смазване на национално-освободителната борба, на световното революционно движение изобщо.

Страхувайки се, че една нова световна война ще свърши с пълен крах на империализма, управляващите империалистически кръгове се стремят да постигнат своите цели с локални войни. Тези войни носят бедствия и страдания на народните маси, водят към засилване на реакцията. Локалните войни подкопават устоите на всеобщия мир, те са път към голямата, световна война. Затова комунистите се борят и против локалните империалистически войни.

2. Ленинските принципи на външната политика

От същността и хуманистичните принципи на новото, социалистическо общество органически произтича единствената достойна за пролетарната международна политика — политиката на мир и дружба между народите.

Раждането на новите принципи на външната политика

От Лениновата теза за възможността социалистическата революция да победи първоначално в малко или дори в една, отделно взета, капиталистическа страна следва, че в течение на исторически определен срок е неизбежно едновременното, паралелно съществуване на социалистическите и капиталистическите държави. Октомврийската революция направи реален факт съвместното съществуване на съветската социалистическа държава и капиталистическите страни. Изхождайки от обективно създалата се международна обстановка, Ленин разработи външната политика на съветската социалистическа държава. Основа на тази политика е борбата за траен мир, за предотвратяване на войната, за използване на мирното съвместно съществуване с капиталистическите държави в интерес на социализма, за здравяването на братската солндарност на трудещите се от всички страни, обединяването на всички революционни и демократични сили в борбата против империализма и милитаризма, въвличането на най-широки трудещи се маси в обсъждането и решаването на външнополитическите въпроси.

Ленин изрази същността на политиката на мирно съвместно съществуване със следните думи: „... мирно съжителство с народите, с работниците и селяните от всички нации...“¹.

На съветския народ, на неговата комунистическа партия се падна историческата задача — да осъществят на практика социалистическите принципи на международната политика. Знаменитият Ленинов Декрет за мира, приет още на другия ден след победата на работническата класа, беше предизвикателство към старото общество. В него е изразена ясната външнополитическа

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 30, стр. 366.

програма на прслетариата. Внасяйки декрета за утвърждаване от II Общоруски конгрес на Съветите на работническите и войнишките депутати, Ленин постави въпроса за отношението на социалистическата държава към цялата създадена се система на международното право, към практиката на договорите и споразуменията. Той каза: „... грабителските правителства не само се споразумяваха по грабежите, но между такива споразумения те поместваха и икономически споразумения и разни други пунктове за добросъседски отношения“. Социалистическата държава има различно отношение към тези норми и споразумения: „Ние отхвърляме всички пунктове за грабежи и насилия, но всички пунктове, в които се съдържат добросъседски условия и икономически споразумения, ние ще приемем радушно, ние не можем да ги отхвърлим.“¹

Декретът за мира отразяваше принципно новия подход към международната политика. Той беше адресиран непосредствено до народите, а не само до правителствата на воюващите страни, привличаше трудещите се маси в обсъждането и решаването на най-важните въпроси на световната политика — за войната и мира. Съветското правителство заяви, че е готово да развива добросъседски отношения и икономически връзки с всички държави независимо от техния социален строй. Само през първата година на своята дейност съветското правителство направи няколко предложения за мир.

Ленин обоснова задълбочено неразривната връзка между политиката на мирно съвместно съществуване и мирното социалистическо строителство. Той подчертаваше, че при мирни условия съветската страна ще преодолее хиляда пъти по-бързо наследената от царизма изостаналост, ще постигне разцвет в икономиката и културата, ще докаже със своя пример огромните предимства на новия социален строй.

Ленин определи факторите, които правят възможно мирното съвместно съществуване. Между тях особено значение имат: същността на социалистическия строй, в който няма класови или социални групи, заинтересовани от войните; растящата икономическа, политическа и военна мощ на социализма, която възпира империа-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 26, стр. 248.

листическата агресия; подкрепата, която всички народи на земята кълбо оказват на миролюбивата политика на социализма; нарастването на политическата активност и съзнание на трудещите се маси в капиталистическите държави, в колониите и зависимите страни, тяхната крепнеща готовност да защитават делото на мира и дружбата между народите; неотстранимите противоречия между самите империалисти и монополите, което затруднява разпалването на война против социализма от страна на империалистите; заинтересоваността на известни буржоазни среди от делови връзки със социалистическите държави.

С укрепването и развитието на социализма, с повишаването на активността на народите в борбата за мир влиянието на тези фактори се засилваше. Увеличаваше се мощта на социализма, повишаваше се авторитетът на социалистическата мирна политика.

Реална възможност
за предотвратяване
на войната

През първия етап от своето развитие социализмът още не можеше да действа на международната арена като определяща сила.

Капитализмът го превъзхождаше и в икономическо, и във военно отношение. Съветската социалистическа държава полагаше огромни усилия, за да предотврати възникването на нова световна война. Но силите на социалистическата държава и на работническото движение в капиталистическите страни, което беше разединено, се оказаха недостатъчни. Империализмът разпали втора световна война на световно господство. Нейната главна цел беше да унищожи първата в света държава на работниците и селяните.

Образуването на система от социалистически държави, растящата мощ на Съветския съюз и на всички социалистически страни, подемот на революционното комунистическо, работническо и националноосвободително движение сложиха началото на втория етап в отношенията между социализма и капитализма. Те измениха съотношението на силите в света, създадоха нови условия, при които империализмът не беше в състояние да се разпорежда със съдбините на човечеството по своя воля и да определя развоя на световните събития. Появи се реална възможност социализмът да играе ръководна роля при решаването на международните проб-

деми. Изхождайки от оценката за обективното съотношение на силите на мира и войната на международната арена, КПСС и другите марксистко-ленински партии стигнаха до извода, че на съвременния етап световната война може да бъде предотвратена.

Експлоататорската агресивна природа на империализма не може да се промени. Докато съществува империализмът, войната постоянно ще заплашва човечеството. Същевременно човечеството разполага с всички сили и средства да предотврати една световна война, да обуздае и изолира нейните подпалвачи, да нанесе поражение на милитаризма.

Кои са тези сили?

Това е преди всичко *моцта на Съветския съюз и на другите социалистически държави*. Социалистическите страни използват постиженията на науката и техниката, за да умножават богатството и да повдигат благосъстоянието на народа. Същевременно пред лицето на опасността от война от страна на империализма Съветският съюз и другите социалистически страни усъвършенствуват средствата за защита срещу военно нападение и за предотвратяване на войната. Растящата мощ на социалистическите страни постоянно напомня на империалистическите агресори, че времето на безнаказаното разбойничество в международните отношения е отминало безвъзвратно.

Високо носи знамето на мира *работническата класа от капиталистическите страни*, която сплотява около себе си всички демократични сили. Мирът е особено скъп на трудещите се. Именно работниците и селяните трябва да плащат с кръвта си за агресивността и авантюризма на империализма.

Все по-активно се проявяват на световната арена като самостоятелна сила *освободилите се от колониализма страни*. В социалистическите страни и в младите национални държави живеят две трети от човечеството. Те образуват огромна зона на мира. В резултат на нарастването на социалистическите и всички миролюбиви сили сферата на действие на империализма се стесни, възможностите му за разпалване на военни авантюри намаляха.

Важен фактор за предотвратяване на световната война е *широкото антивоенно движение на народните*

маси. След Втората световна война то придоби особен размах. Стрданията и ужасите на миналите войни научиха хората на много неща. Възникването на ядреното оръжие, което увеличи опасността от масово унищожение, засили и движението на народите за мир. Народите в света все повече и повече съзнават, че могат да спрат кървавата ръка на подпалвачите на война. Борбата за мир обединява най-широки кръгове независимо от тяхната социална, политическа, национална и религиозна принадлежност. Ефикасно действуват в защита на мира демократичните международни организации.

Начело на борбата против империализма, в авангарда на движението за мир, за предотвратяване на нова световна война вървят комунистите. Те се нагърбиха с основната тежест по защищаването на света от империалистическа агресия и война. В борбата за мир голямо значение има Съвещанието на комунистическите и работническите партии от 1969 г. На този международен форум марксистко-ленинските партии изработиха обща програма за всички прогресивни сили на нашето време в борбата против агресивните домогвания на империалистите. В документите на Съвещанието са разкрити причините за активизирането на съвременните реакционни политически сили, опасността от техните действия за делото на мира, показани са пътищата за консолидация на всички сили на социализма, мира и демокрацията за организиране на действителен отпор срещу империалистическата реакция.

През годините след войната воинствуващите кръгове на империализма неведнъж се опитваха да разпалят световна война. Тези авантюри срещнаха мощно противодействие от страна на Съветския съюз и всички миролюбиви сили. Следвоенният период потвърди възможността за предотвратяване на световна война.

Буржоазната идеология се старее да втълпи на хората, че войната не може да бъде предотвратена. Комунистите решително отхвърлят подобен фатализъм. Но би било политическо лекомислие да не се вземат сериозно военствените планове на империализма, особено на американския.

В капиталистическия свят разрастването на милитаризма продължава в невиджани мащаби. На XXIV кон-

грес на КПСС бяха посочени следните цифри: през последните пет години в САЩ за военни цели са изразходвани около 400 млрд. долара. Само през 1970 г. страните от НАТО са вложили 103 млрд. долара за подготовка на война.

При условия, когато в света активно действуват силите на милитаризма и войната, бдителността на народите трябва да се засилва. Милитаристичните кръгове в агресивните капиталистически държави прибягват до груб произвол и агресия, за да не допуснат разведряване на международното напрежение, да не дадат възможност на народите да изграждат живота си самостоятелно. Не бива да не се държи сметка за това, не бива да се подценява опасността от световна война. Империалистическите монополи, военщината и фашистките групировки — ето триумвирата на световната реакция, готова да разпали война, за да унищожи социализма и да смаже работническите и национално-освободителните движения.

Мирът може да бъде извоюван само с упорита борба. Не мир на всяка цена, не умиротворяване на агресорите, което, както показва историческият опит, само разчиства пътя към войната, а решителна борба с агресивните сили — ето най-ефикасния път към всеобщ мир. Необходимо е единство на силите на мира, демокрацията и социализма, за да не могат никакви случайности да изненадат народите.

Докато съществува опасността от война, КПСС и съветската държава укрепват и ще продължават да укрепват отбраната на съветската страна. Всяка революция, учи Ленин, струва нещо, ако умее да се защитава. Той казва, че „който забрави за постоянно застрашаващата ни опасност, която няма да изчезне, докато съществува световният империализъм — който забрави това, той ще забрави нашата трудова република“¹. Лекин проявяваше неуморни грижи за създаване на боеспособна военна сила на съветския народ. И комунистическата партия създаде такава сила. През годините на Гражданската и на Великата отечествена война Съветските въоръжени сили спечелиха исторически победи над враговете на нашата страна и покриха своите знамена с неувяхваща слава.

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 31, стр. 536

Съвременната международна обстановка изисква от съветските хора и от народите в социалистическите страни строга бдителност, постоянна готовност да защитават завоеванията на социализма. Откъдето и да изхожда агресията — от север или от юг, от запад или от изток, — социалистическите страни и техните въоръжени сили ще дадат съкрушителен отпор на всеки агресор.

Комунистическата партия и съветското правителство се грижат постоянно за укрепване на въоръжените сили на съветското отечество, за тяхното снабдяване и превъоръжаване с най-новите видове военна техника, включително и с ракетно-ядрени средства.

Комунистическата партия, Комсомолът и другите масови обществени организации вършат голяма работа по военно-патриотичното възпитание на съветския народ и преди всичко на младежта. Съветската младеж е безкрайно предана на своята социалистическа родина. Тя неведнъж е доказвала способността си да защитава интересите на съветския народ с оръжие в ръка, да умножава бойните традиции на по-старите поколения.

Ако безразсъдството надделее в капиталистическия свят и империализмът разпали световна война, той ще си подпише окончателната присъда. Народите в света ще пометат от лицето на земята престъпния строй на империализма. Съветският народ и общността на социалистическите нации ще съумеят да защитят своите социални и политически завоевания, да изпълнят свещения си дълг пред човечеството.

Международните
проблеми да се решават
по мирен път

Съветският съюз предложи реална програма за действия, осигуряваща запазването и укрепването на мира, чиято цел е да се отслабят силите на империалистическите агресори. Нейната същност се свежда до следното: да се избави човечеството от опасната надпревара във въоръжаването, да се ликвидират остатъците от Втората световна война, да се премахнат всички пречки по пътя към разведряване на международната обстановка, да се укрепват деловите връзки между държавите, да се уважават независимостта и суверенитетът на всички страни.

В. И. Ленин учеше комунистите да водят такава по-

литика, която държи сметка за реалното съотношение на силите, за интересите на народните маси, за съществуващите и възникващите противоречия в света, политика, проникната от дълбока грижа за съдбата на революцията и социализма. Той се обявяваше рязко против революционното фразьорство. В отговора си до „левите“ комунисти, започнали борба против сключването на Бресткия мир, Ленин пише, че техните лозунги са „увлекателни, опияняващи, но безпочвени“. Ленин смяташе опияняването от звънката фраза, от декламацията за архивредно и недостойно за революционера за проява на дребнобуржоазност.

Тези Лениннови постановки са твърде актуални и днес. Съвременните политически авантюристи заявяват, че в името на създаването на по-добро общество може да се рискува с една световна война, че в нея пролетарнатът и революционните народи ще загубят само веригите си, а неизброимите жертви, които народите ще понесат в една такава война, щели да се изкупят с щастието на бъдещите поколения. Марксистко-ленинските партии решително разобличават подобни опасни за човечеството и вредни за световното освободително движение авантюристични помисли. В света няма народи, за които една световна война да представлява жизнен интерес и да се диктува от потребностите на тяхното прогресивно развитие.

Не бива да се забравя, че днес и сред буржоазията се появяват все повече привърженици на решаването на спорните въпроси чрез преговори. Страхът от възмездие, разбирането, че една ядрена война няма да донесе нито икономически, нито политически облаги принуждават определени кръгове от буржоазията да се отнасят все по-внимателно към политиката на мир като към най-конструктивна международна политика в наше време.

Пътят към траен мир не е прав и лек. Но едно е несъмнено: за осигуряването на мира голяма роля трябва да изиграе борбата за общо и пълно разоръжаване. „Когато се натрупат много оръдия, те сами започват да стрелят“ — гласи една стара мъдрост. Опасността от световна война е толкова по-голяма, колкото повече стават средствата за разрушение. При сегашните условия материалните щети, които една световна термоядрена война може да нанесе, дори не могат да бъдат изчи-

елени. Според пресмятанията на много учени само първият ядрен удар ще доведе до гибелта на не по-малко от 700—800 млн. души, до унищожаването на цели страни, до опасно заразяване на повърхността и атмосферата на земята. Затова трябва да се води упорита борба за ликвидиране на материалните средства за война, за пълно унищожаване на ядреното и ракетното оръжие.

Съветският съюз и другите социалистически страни гледат на проблема за разоръжаването като на най-важна задача на световната политика. Още на първата сесия на Общото събрание на ООН съветското правителство предложи конкретна и широка програма за разоръжаване. Този проблем се обсъжда вече много години, но по вина на империалистите и досега си остава нерешен.

Общото и пълно разоръжаване е извънредно сложна задача. В света още действуват империалистическите сили, които виждат във войната средство за запазване на своето господство, изход от икономическите и политическите трудности, а в надпреварата във въоръжаването — източник на огромни печалби. Още не е изчезнало взаимното недоверие между страните и народите. Много хора в капиталистическия свят се намират в плен на буржоазната пропаганда. Освобождането на човечеството от бремето на въоръженията ще открие нови възможности за неговото материално и духовно развитие.

Важно средство за запазване и укрепване на мира е взаимно изгодната търговия. Съветският съюз води последователна борба за широко развитие на международната търговия, за заздравяване на икономическите отношения.

„Студената война“ сковаваше икономическия обмен между Изтока и Запада. САЩ и техните атлантически партньори се оградиха от социалистическия пазар със стената на охранителни мерки, надявайки се да забавят икономическото развитие на социализма. Политиката на дискриминация обхваща сферите на търговията, финансите, кредита и корабоплаването. Но сега вече за всички е ясно, че творците на политиката на ограничениия търпят позорен провал. Те не успяха да спрат развитието на социалистическите страни. Затова шък дискриминационните мерки зле удариха по интереси-

те на самите организатори на търговската блокада. Въпреки диктата на Вашингтон европейските държави и монополи, шибани от камшика на търговските си интереси, все по-смело разкъсват обръча на търговската блокада. Стремещът към уреждане на икономическите отношения със социалистическите страни все по-настойчиво си пробива път.

За запазването и укрепването на мира огромно значение имат ликвидирането на остатъците от Втората световна война, на колониалното потисничество във всичките му форми и прояви и по-нататъшното развитие на културните връзки между всички страни. За разведряването на международната обстановка голяма роля биха изиграли реалните мерки за гарантиране на международната сигурност. Най-важните от тях са: намаляване на военните бюджети на големите държави; изтегляне или намаляване на войските, намиращи се на чужди територии; ликвидиране на чуждите военни бази; предотвратяване на по-нататъшното разпространение на ядреното оръжие, забраняване на неговата употреба и унищожаване на средствата за неговото доставяне; създаване на безядрени зони; забрана на подземните опити с ядрено оръжие; предотвратяване на внезапното нападение; намаляване на общия брой на войските.

На интересите на мира отговарят Заявлението по въпросите за укрепване на безопасността и развитието на международното сътрудничество в Европа, прието през декември 1970 г. от Съвещанието на Политическия консултативен комитет на държавите — участнички във Варшавския договор за дружба, сътрудничество и взаимна помощ, договорът между СССР и ГФР и Съветско-френският протокол, договорът между Полша и ГФР, подписани през 1970 г.

Идеолозите на империализма, изопачавайки външната политика на социалистическите страни, твърдят, че политиката на мирно съвместно съществуване се диктува не от обективния ход на историята, а от „конюнктурни съображения“ от политически, икономически и идеологически характер. Действителното мирно съвместно съществуване, казват те, е неприложимо при съвременните условия и може да бъде само пауза между войни. Империалистическите идеолози наричат политиката на

мир „зашифроване на скритата агресия“, „тактика на комунистическата подривна дейност“, „клопка“, „комунистически заговор“ и т. н. Доста разпространен е опитът мирното съвместно съществуване да бъде подменено с идеята за „граждански мир“ между пролетариата и буржоазията.

Изопачаването на принципите на мирното съвместно съществуване или отказът от тях свидетелствуват, че управляващите среди на империалистическите държави упорито се държат за политиката на силата, като се опитват да лавират между риска на една световна война и „риска“ на мирното съвместно съществуване.

3. Борбата за мир и революционно-освободителното движение

Обявявайки се против принципите на мира и мирното съвместно съществуване, идеолозите и политиците на империализма твърдят, че тези принципи са неосъществими на практика.

А какви доводи привеждат в полза на това твърдение?

Първо, Съветският съюз и другите социалистически страни пропагандират социална революция, говорят за неизбежната гибел на капиталистическия строй; второ, политическата, икономическата и идеологическата борба, на почвата на която Съветският съюз стои твърдо, също била несъвместима с мирното съвместно съществуване; трето, подкрепата, която Съветският съюз и другите социалистически държави оказват на национално-освободителното движение и на революционните войни, също нарушавала тези принципи; четвърто, за осъществяването на тези принципи особено много пречи двубоят на идеологиите, в който Съветският съюз не иска да прави никакви отстъпки. Оттук се прави изводът: революционната борба пречи на мирното съвместно съществуване.

Империализмът предлага своя алтернатива на световната война — прекратяване на революционното движение, подчиняване на народните маси и на всички революционни сили на империалистическата реакция и в крайна сметка — пълно господство на капитализма

на земята. Трудещите се маси имат друга цел: да премахнат империалистическия строй — единствения източник на агресивни, грабителски войни.

Мирното съвместно съществуване — форма на класова борба.

Борбата за мир и мирно съвместно съществуване на държави с различен социален строй, против агресивната политика на империализма, класовата борба на пролетариата в капиталистическите страни, националноосвободителното движение и по-нататъшното укрепване на социализма са взаимно свързани явления в съвременния обществен живот.

Проблемът за съотношението между политиката на мирно съвместно съществуване и социалната революция е един от най-важните в съвременната политическа и идеологическа борба между социализма и капитализма. Докато политиката на мир и мирно съвместно съществуване на държави с различни обществени системи е следствие от възникването на страните на социализма на международната арена, на коренното изменение в съотношението на силите, класовата борба и социалната революция са резултат от вътрешните противоречия на капитализма. Политиката на мир и мирно съвместно съществуване не премахва класовата борба нито в самите капиталистически държави, нито на международната арена.

Днес всички прогресивни сили в света упорито се борят за изключване на световната термоядрена война от живота на човешкото общество. Борбата за постигането на тази цел създава благоприятни възможности за разгръщане на двубоя между противоположните социално-политически системи в областта на икономическото съревнование. Би било утопия да се смята, че противоположните обществено-политически системи доброволно ще се откажат от своите социални позиции и цели. Необходимо е обаче да се отстоява политиката на мир и мирно съвместно съществуване, която помага да се изолират най-агресивните империалистически сили и същевременно да се консолидират силите на прогреса и демокрацията. Би било неразумно да се разчита, че империалистите могат да бъдат „убедени“ да се откажат от агресията, но напълно възможно е те да бъдат принудени да го направят.

Международното съвещание на комунистическите и работническите партии от 1969 г. подкрепи принципа за мирно съвместно съществуване на държави с различен обществен строй и показва неговото значение в днешните условия. В своите документи Съвещанието подчерта, че защитата на мира е неразделно свързана с борбата принципът на мирното съвместно съществуване да бъде наложен на империалистическите страни.

Мирното съвместно съществуване предполага: отказване от войната като средство за решаване на спорните въпроси между държавите, решаването им чрез преговори; равноправие, взаимно разбирателство и доверие между държавите, взаимно зачитане на интересите; непамеса във вътрешните работи, признаване на всеки народ правото да решава самостоятелно всички въпроси на своята страна; строго зачитане на суверенитета и териториалната цялост на всички страни; развиване на икономическо и културно сътрудничество на основата на пълното равенство и взаимната изгода.

Разбира се, външната политика на една социалистическа страна не се изчерпва с принципа на мирното съвместно съществуване, който обхваща отношенията между социалистическите и капиталистическите страни. Тя включва също така и развитието и укрепването на всестранните връзки с другите социалистически държави, подпомагане и подкрепяне на международното работническо и националноосвободително движение.

Политиката на мирно съвместно съществуване пречи на опитите на империалистите да преодоляват своите вътрешни противоречия и затруднения чрез изостряне на международното напрежение и създаване на огнища на военна опасност. Тя спомага за развитието на класовата борба против империализма в национален и световен мащаб. В политиката на мирно съвместно съществуване се крият възможности за намаляване на опасността от война, за разведряване на международното напрежение, за установяване на взаимно изгодни търговски, икономически, научно-технически и културни връзки.

Идеолозите на антикомунизма твърдят, че борбата между буржоазната и пролетарската идеология противоречи на принципите на мирното съвместно съществуване. Нациите, казват те, само тогава могат да бъдат

признати за миролюбиви, ако „в името на мира търпят идеологии, които ненавиждат“. Нещо повече, буржоазните политици настойчиво предлагат „идеологическия мир“ като предварително условие за разведряване на международното напрежение, за разоръжаване, за решаване на всички спорни проблеми. „Откажете се от идеологическата борба и ще получите мир“ — заявяват те.

Такова предложение наистина може да се стори привлекателно за хора, неопитни в политиката. На пръв поглед — какво по-просто от това: да се откажем от борбата на идеите и в замяна на това да получим дългоочаквания мир. Но тази постановка на въпроса е фалшива и разчита на политически наивници.

Идеологическата борба се води не между народите, а между враждебните класи във всяка страна и на международната арена. Никакви забрани и споразумения не могат да прекратят идеологическата борба, защото има класи с различни интереси и стремежи. И докато съществуват враждебни класи, техните противоположни идеологии, техният начин на мислене, техните възгледи и миросглед не могат да изчезнат. Пролетариатът никога няма да се съгласи с идеологията на потисничество и войни, а буржоазията няма намерение да слезе доброволно от историческата арена. Най-активната борба срещу империалистическата идеология спомога за запазването и укрепването на мира. Другояче не може и да бъде: идеологията на империализма защитава войните и агресията, а идеологията на социализма се бори за победа на принципите на мир и дружба между народите.

Пробутвайки концепцията за „идейно примирение“, за „идеологическо съвместно съществуване“, буржоазията изобщо не мисли да се отказва от своите идеи, от борбата срещу комунистическата идеология. Повече от 120 години буржоазията води ожесточена война против марксистското учение. С изострянето на класовата борба на международната арена антикомунизмът става все по-злобен. Под негово знаме се възхваляват милитаризмът, колониализмът, фашизмът, войните, походите против социалистическите страни.

Самите буржоазни идеолози добре разбират, че не може да има никакво примирение на идеите. Иначе как

да се обясни фактът, че буржоазията сега упорито укрепва фронта на идеологическата си борба. Рязко се увеличава апаратът на пропагандата, растат кредитите за нея. Антикомунистическите клевети и антисъветската пропаганда вземат все по-голям размах. Следователно, става дума комунистическата идеология да се предаде на милостта на буржоазната, да се разтвори в нея, да се разоръжи и да прекрати съществуването си, а буржоазната, напротив — да получи възможност да се разпространява безпрепятствено. За това именно бълнува империалистическата буржоазия, ратувайки фарисейски за „мирно съвместно съществуване“ на идеологиите.

Първопричините за войните не са в идеологическите разногласия. Достатъчно е да си припомним двете световни войни, които започнаха между държави с еднакви идеологии. И едва с появата на социализма започна да си пробива път в живота и сега настойчиво се води политиката на мир.

**Борбата за мир
и развитието на световния
революционен процес**

КПСС и братските партии разработиха важния теоретически и практически проблем за взаимоотношенията между политиката на мир и революционната борба. Острието на тази политика е насочено против империализма, против социалните условия и класовите сили, които пораждат агресивните войни, тя спомага за развитието на социалните революции и националноосвободителните движения, за ускоряване на социалния прогрес, темповете на социалистическото и комунистическото строителство. Защитата на мира и борбата за социализъм е общо революционно дело. Ленин пише, че „вън от връзката с революционната класова борба на пролетариата борбата за мир е само пацифистична фраза на сантиментални или заблуждаващи народа буржоа“¹.

Срещат се твърдения, че мирното съвместно съществуване е антипод на революцията, че борбата за мир отклонява от класовата борба, от борбата с империализма, понижава революционния ентузиазъм на масите. Някои казват дори, че мирното съвместно съществуване е охранителна грамота за империализма; то водило

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 21, стр. 376.

към примирение с него и към затихване на класовата борба.

„Нима може комунист, който що-годе разбира условията на живота и психологията на трудещите се експлоатирани маси, да изпада до тая гледна точка на типичния интеллигент, на дребния буржоа, на декласирания, с настроение на господарче или шляхтич, която обявява „психологията на мира“ за „бездейна“, а размахването на картонен меч счита за „дейност“?!”

Марксистите никога не са смятали и не смятат, че самс войната ражда социалните революции, че тя е задължително условие или причина за революциите. Те отхвърлят „ултралявата“ теза: „или войната ще доведе до революция, или революцията ще предотврати войната.“

Социалистическата революция в една или друга страна не е непременно свързана с войната. При днешните условия, когато социалистическата система се превръща в решаващ фактор на световното развитие, когато под ударите на освободителното движение бе разрушена колониалната система, когато световната работническа класа решително укрепи позициите си, социалистическите революции могат да победят и без световна война.

На марксизма-ленинизма са чужди пучизмът, изкуственото форсиране на въоръжените акции, които довеждат до разгромяването на революционния авангард. Същевременно марксистите-ленинци се борят решително и против десния реформизъм, против опитите за отказ от революцията под лозунга „за запазване на мира“.

Да се защитава мирът по ленински — това значи да се води непримирима борба против главния враг на мира — империализма, да се укрепва социалистическата общност, успешно да се изграждат социализмът и комунизмът, неотклонно да се развива революционното работническо и националноосвободително движение. Въвличайки в орбитата си огромни маси, недоволни от империалистическата политика, движението за мир отслабя империализма и по този начин засилва революционната борба в цял свят.

Борбата на експлоатираните против експлоататори-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 27, стр. 320.

те е обективен закон за развитието на всички антагонистични формации. Мирно съвместно съществуване между експлоатирани и експлоататори, между потиснатите народи и колонизатори, между комунистическата и буржоазната идеология не може да има. Само борбата -- въоръжена или невъоръжена, мирна или не мирна, във всичките ѝ форми и прояви, води до унищожаване на експлоататорското общество. Най-висш израз на тази борба е социалната революция, възтържествуването на делото на работническата класа във все нови и нови страни. От своя страна победата на социалистическите революции все повече ще укрепва делото на мира и международната сигурност.

Мирът е верен съюзник на социализма. Политиката на мирно съвместно съществуване помага да се укрепва икономиката на световната социалистическа система, дава възможност да се печели време в съревнованието с капитализма, повишава авторитета на комунистическите идеали. Тази политика дава възможност на социалистическата общност да разгърне по-пълно предимствата на новия строй, по-бързо да спечели победа над капитализма в областта на производството.

С помощта на надпреварата във въоръжаването, на разпалването на агресивни локални войни в различни райони на земното кълбо, на идеологически диверсни империализмът се опитва да спре социалния прогрес на народите. Под най-различни предлози борците за „свободен свят“ се месят безцеремонно и грубо във вътрешните работи на другите страни, прибягват до смазване на освободителните движения с военна сила, стремят се да насадят или да спасят марионетните режими, да затвърдят неоколониалистичната система.

Укрепването на позициите на социализма и развитието на световния революционен процес са органически свързани с борбата на народите за предотвратяване на нова световна война. Животът убедително потвърждава Лениновата постановка, че мирът „ще придвижи делото безброй пъти по-добре, отколкото войната“, че „всеки мир ще стане сто пъти по-голям и широк път за нашето влияние“¹. Победата на новия строй в икономическото и научно-техническото съревнование с капитализма

¹ В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 40, стр. 427.

има решаващо значение за избирането от всички народи социалистическия път като исторически единствено верен.

Борбата против империалистическата агресия и идеологията на милитаризма очиства идеологическата и политическата атмосфера от истерията на национализма и шовинизма, спомага за обединяването на народните маси около работническата класа, за сплотяването на силите на социализма и демокрацията, помага на трудещите се да разберат, че е необходимо да се ликвидира главният виновник за войните — монополистичният капитал.

Изострянето на международното напрежение улеснява реакцията, помага ѝ да мами трудещите се. Като използват мита за „военна заплаха“ от страна на социализма, управляващите кръгове в империалистическите държави бият по интернационалната сплотеност на трудещите се, преследват комунистическото и работническото движение.

Световната борба за мир възпира интервенцията на империализма против държавите, тръгнали по пътя на самостоятелното развитие. Колонизаторите използват всяка възможност за политически, икономически и военен натиск върху младите национални държави. Но социалистическите страни всеки път се застъпват решително за интересите на националните държави.

Мирната обстановка помага на младите национални държави да извършват такива социално-икономически преобразования, които водят до укрепване основите на икономическата самостоятелност, до повишаване на жизненото равнище и културата на народа. Оттук става ясно защо политиката на борба против империалистическата агресия, за мир е толкова популярна сред народите на освободилите се страни. С тази политика те с право свързват възможността успешно да изградят новия живот, да отбиват атаките на старите и новите колонизатори, да ускорят темповете на своето национално възраждане.

Принципите на мирното съвместно съществуване, борбата за траен мир на земята предполагат решителен отпор на агресията против който и да било народ. Подкрепата и помощта за народите, борещи се против чуждото господство или интервенцията, е именно политика,

та, която укрепва миролюбивите сили и отслабя империализма. Всеки народ има свещеното право да води освободителна борба за изгонване на поробителите и интервентите. Съветският съюз и другите социалистически страни са твърдо на страната на борещите се народи, оказват и ще им оказват всестранна помощ и подкрепа.

А какви са целите на социалистическата външна политика? Тези цели са следните:

създаване на необходимите международни условия за изграждане на социализма и комунизма, развитие и укрепване мощта на общността на социалистическите нации, превръщане на социализма в решаващ фактор на международното развитие, осигуряване победа на социализма над капитализма в мирното икономическо съревнование;

съдействане за развитието и сплотяването на революционните и демократичните сили в цял свят;

разобличаване на антинародната същност на войнствената политика на монополистичната буржоазия, изолитране на милитаристичната върхушка, на всички реакционни кръгове на капиталистическия свят, заставяне на империализма да се разоръжи, стесняване възможностите на шовинистичната и националистическата пропаганда да трови съзнанието на масите;

пресичане опитите на империализма да изнася контрареволуция, създаването по този начин на все благоприятни условия за победното завършване на класовата и националноосвободителната борба;

всеотранно подпомагане на националното възраждане на младите държави, освободили се от колониално робство, разширяване на възможностите за икономическа и политическа подкрепа на тези държави от страна на социализма;

избавяне на човечеството от световна термоядрена война.

При решаването на тези задачи политиката на мир и мирно съвместно съществуване представлява особена проява, специфична форма на класовата, революционно-освободителната борба на съвременния етап на развитие. Тази борба запазва значението си на обективен фактор през целия исторически период на пре-

минаването от капитализма към социализма в световен мащаб.

Борбата за мир и мирно съвместно съществуване е едно от условията, които благоприятствуват за социалното и политическото освобождение на трудещите се маси, стимулатор на техния растящ протест против обществения строй, пораждащ войни, на неотклонния подем на тяхното движение за революционно премахване от историческата сцена източника на войните — капиталистическия строй.

Конкретна, всеобхватна, перспективна програма на борбата за мир и международно сътрудничество, на борбата за свобода и независимост на народите беше формулирана в Отчетния доклад на ЦК на КПСС и единодушно одобрена от XXIV конгрес на партията. Основните положения на тази програма се състоят в следното:

Първо: да се ликвидират огнищата на военна опасност в Югоизточна Азия и Близкия Изток, да се съдействува за политическото уреждане на положението в тези райони въз основа на зачитане законните права на държавите и народите, изложени на агресия. Като прие специални документи в подкрепа на борбата на народите в Югоизточна Азия и в арабските страни, XXIV конгрес на КПСС с нова сила потвърди, че нашата партия и съветското правителство, верни на ленинския принцип на пролетарския интернационализъм, и занаяпред, ще бъдат решително на страната на народите, борещи се за свобода и независимост, ще дават незабавен и твърд отпор на всички актове на агресия и международен произвол.

Второ: да се направи всичко, за да се осигури мир и колективна сигурност в Европа. Най-близката задача е да се проведе успешно общоевропейското съвещание по проблемите на безопасността и сътрудничеството, в най-скоро време да се ратифицират и влязат в сила договорите между СССР и ГФР, Полша и ГФР, да се уредят въпросите, свързани със Западен Берлин. По-късно Съветският съюз заедно с братските социалистически страни ще бъде готов едновременно да бъдат анулирани Северноатлантическият пакт и отбранителният Варшавски договор, а като първа крачка — да бъдат ликвидирани техните военни организации.

Трето: да се действува за сключване на договори, забраняващи ядреното, химическото и бактериологичното оръжие, за пълно прекратяване на опитите с ядрено оръжие, да се съдействува за създаването на безядрени зони в различни райони на света. Съветският съюз е за ядрено разоръжаване, за която цел да бъде свикана конференция на всички ядрени държави -- СССР, САЩ, КНР, Франция и Англия.

Четвърто: да се активизира борбата за прекратяване на надпреварата във въоръжаването, да се води борба за свикване на мирна конференция по проблемите на разоръжаването, за ликвидиране военните бази на чужди територии, за намаляване на въоръжените сили и въоръженията, особено в такива райони като например в Централна Европа, където непосредствено стоят една срещу друга армиите на социалистическите и империалистическите държави. Да се изработят мерки, които биха намалили вероятността за случайно възникване на военни инциденти или за преднамереното им фабрикуване, а също и за прерастването им в международни кризи и война. Съветският съюз отново изрази готовност да се договаря преди всичко с големите държави за намаляване на военните разходи.

Пето: да се осъществят напълно решенията на ООН за ликвидиране на последните колониални режими, да се води борба за всеобщо осъждане и бойкотиране на проявите на расизма и апартейда.

Шесто: да се задълбочават изградените върху принципите на мирното съвместно съществуване и деловото взаимно изгодно сътрудничество отношения с капиталистическите държави, които са заинтересовани от това. Нашата страна е готова да развива икономически, научно-технически и културни връзки, да сътрудничи при решаването на такива проблеми, засягащи интересите на цялото човечество, като опазването на природната среда, развитието на международния транспорт и съобщения, предотвратяването на заболяванията от най-опасните болести и тяхното ликвидиране, изследването и овладяването на Космоса и ресурсите на Световния океан.

Програмата на борбата за мир и международно сътрудничество, приета от XXIV конгрес на КПСС, направи огромно впечатление във всички страни. Светов-

ната общественост я оцени като изключително голям принос за осигуряване безопасността на цялото човечество. Отново бе демонстрирана пред цял свят коренната противоположност между съветската външна политика и външната политика на империалистическите страни.

ГЛАВА IX МЕЖДУНАРОДНОТО КОМУНИСТИЧЕСКО ДВИЖЕНИЕ

Световната система на социализма, работническата класа от капиталистическите страни и национално-освободителното движение съставляват главните сили на съвременния световен революционен процес. В обединяването на тези велики сили на нашето време в един общ революционен поток, в разработването на научнообоснована програма за тяхната борба против империализма и в определянето на верния път към победата решаваща роля играе световното комунистическо движение.

1. Най-влиятелната политическа сила

Комунистическото движение има интернационален характер. Капитализмът е международна сила и борбата с него изисква солидарност, сътрудничество, братско единство и съюз между работниците, между трудещите се от всички страни.

На нито едно политическо движение в историята не са се падали толкова трудни изпитания и същевременно нито едно движение не се е развивало толкова бързо и не е спечелвало толкова велики победи, както комунистическото движение.

Източник на силата
на комунистическото
движение

По време на Октомврийската революция комунистическа партия имаше само в Русия. Комунистически групи съществуваха в Германия, България и в редица други стра-

ни¹. Сега комунистически партии има на всички континенти, почти във всички страни. Световното комунистическо движение се превърна в най-влиятелната политическа сила на съвременността и стана най-важният фактор на обществения прогрес. Със своята самоотвержена борба за делото на работническата класа и на всички трудещи се то си извоюва голям авторитет сред народните маси. В социалистическите страни комунистическите и работническите партии са управляващи. В много капиталистически страни широките трудещи се маси ги следват, подкрепят, доверяват им се и се борят под тяхно ръководство. Броят и влиянието им се увеличават в страните, обхванати от национално-освободителното движение.

Комунистите последователно изразяват и отстояват интересите на пролетариата и на всички трудещи се в борбата против империализма, за социализъм, демокрация, национално освобождение и мир между народите. Единството на коренните интереси на работническата класа и всички трудещи се както в борбата за власт, така и в периода на изграждането на социализма и комунизма е източникът на растящото влияние на комунистическото движение върху целия живот на съвременното общество.

Комунистическите партии са авангардът на работническата класа, на най-революционната класа на съвременността, която изпълнява великата мисия да преобрази света. Именно силата на работническата класа е източникът на непобедимостта на комунистическото движение.

Комунистическото движение е въоръжено с марксистко-ленинската теория, която му дава възможност правилно да обясни миналото и настоящето, да предвижда хода на събитията и да разработва научна стратегия и тактика. Всички победи на международното комунистическо движение са постигнати въз основа на

¹ Тук е допусната малка неточност. По време на Октомврийската революция в България съществуваше Българската работническа социалдемократическа партия (тесни социалисти), която се нареждаше в крайната левица на II Интернационал и бе близка и родствена с Болшевишката партия. През 1919 г. БРСДП (т. с.) стана съоснователка на Комунистическия интернационал и се преименува (подобно на Болшевишката партия) на БКП (т. с.) — *Бел. бълг. ред.*

марксизма-ленинизма и само въз основа на него могат да бъдат успешно решени новите задачи, поставяни от живота.

Комунистическото движение натрупа богат и разнообразен политически опит, какъвто другите съвременни политически движения нямат. Комунистическите партии са силни със своята организираност и с верността си към ленинските принципи на партийното строителство. Силата на комунистическото движение е в убедеността и мъжеството на самите комунисти. Те отдават на делото на работническата класа цялата си енергия и са образец на самоотверженост. Името комунист стана символ на героизъм и безстрашие.

Комунистите имат възможност да се опират на огромната морално-политическа и военно-икономическа сила на цялата световна социалистическа система.

Голяма заслуга за това, че комунистическото движение придоби толкова широк размах, огромно влияние сред народните маси и спечели такива забележителни победи, има Комунистическата партия на Съветския съюз. Опитът на КПСС, натрупан в борбата за победата на работническата класа, в изграждането на социализма и комунизма, има, според признанието на братските комунистически партии, принципно значение за цялото международно комунистическо движение.

Основни отряди
на комунистическото
движение

Днес социалният прогрес е невъзможен без световното комунистическо движение — до този извод стигат труде-

щите се от всички страни.

Според условията на борбата и характера на поставените пред партните задачи световното комунистическо движение може да бъде разделено на *три главни отряда*. Най-мощният негов отряд са *комунистическите и работническите партии в социалистическите страни*. В социалистическите страни са съсредоточени главните сили на комунизма, които се сражават с империализма на решаващия плацдарм на борбата между двете световни обществени системи.

Друг голям отряд са *комунистическите партии в капиталистическите страни*. Редица от тях преминаха голямата школа на класовите битки и станаха влиятелна сила в политическия живот. Много от тези пар-

тии действуват в цитаделите на империализма и възглавяват борбата против всевластието на монополите, за победа на социализма.

Третият отряд на комунистическото движение са *комунистическите партии в зоната на националноосвободителното движение*. Повечето от партиите в тази зона са се образували през 30—40-те години. В борбата с империализма те си спечелиха голям авторитет сред трудещите се маси в своите страни.

Сега в света се създаде по-благоприятна обстановка за засилване влиянието на комунистическото движение. Но не бива да се смята, че комунистическото движение не среща трудности по пътя си.

Комунистическите партии в социалистическите страни, които създават прототипа на новото общество за цялото човечество, са принудени да преодоляват сериозни трудности. Пред тях изникват много сложни проблеми, за решаването на които се изискват задълбочен марксистко-ленински анализ и творчески търсения, всестранно съобразяване със закономерностите в изграждането на социалистическото и комунистическото общество и със специфичните форми на проявяването им в различните страни. Различното равнище на развитието на социалистическите страни, техните конкретни условия, класовата структура на обществото, различната марксистка закалка на партийните кадри и други причини нерядко пораждаат различни мнения и дори разногласия между партиите при подхода към тези проблеми.

Сегашният етап в развитието на монополистичния капитал и новата тактика на буржоазията поставят пред комунистическите партии в капиталистическите държави много важни въпроси. Буржоазията, като се опитва да запази своето господство, се стреми да извлече известни поуки от Октомврийската революция и последвалите победи на социализма. Тя използва нови средства за замаскиране на противоречията и пороците на капиталистическия строй и прилага ловки похвати, за да заблуди и разложи работническата класа и нейните организации, подкупва лейнята привилегированна върхушка. Империалистите създават реакционни съюзи, насочени срещу революционното работническо и националноосвободително движение. Постоянна мето-

ди на действие на правителствата на империалистическата буржоазия станаха антикомунистическите и анти-работническите закони, забраната и преследването на комунистическите партии, масовите уволнения на комунисти и на други прогресивни работници, въвеждането на „черни списъци“ в предприятията, проверяването на „благонадеждността“ на служещите, полицейските репресии срещу демократичния печат, потъпкването на стачките с въоръжена сила. Значително по-широко, отколкото в миналото, буржоазията използва тактиката на „крадените лозунги“. Целта на тази тактика е да се вземат от комунистите популярни идеи и лозунги, да се преиначат и поставят те в служба на антисоциалистическите цели. Съвременната тактика на буржоазията усложнява дейността на революционните сили в капиталистическите страни, но тя не може да премахне противоречието между труда и капитала. Следователно тя не може да ликвидира класовата борба и комунистическото движение.

Степента на остротата на класовите противоречия и равнището на развитието на класовото съзнание на пролетариата в различните страни далеч не са еднакви. Поради това комунистическото движение се развива неравномерно: в много страни то бурно върви напред, в други — набира сили, а в трети — понякога дори търпи поражения. Но като цяло комунистическото движение се закалява и засилва.

**Принципи на
взаимоотношенията между
комунистическите партии**

Когато комунистическото движение се разрасна и получи широк международен размах, по нов начин се постави и въпросът за организационните форми на връзките между комунистическите партии.

Първоначално организационна форма на обединяване на съвременното комунистическо движение беше III, Комунистически интернационал. Той възстанови и укрепил връзките между трудещите се от всички страни, разкъсани поради предателството на лидерите на II Интернационал, показва огромното значение на единството на световното комунистическо движение. Дейността на Коминтерна сплоти в много страни авангарда на работниците в марксистко-ленински партии, помогна да се формират в тях теоретически зрели и идейно устойчиви

борци. Коминтернът отстоя и разви най-важните положения на научния комунизъм и преди всичко на учението за социалистическата революция, за диктатурата на пролетариата, за съюзниците на пролетариата, разработи основните принципи на стратегията и тактиката на революционното движение, на националноосвободителната борба и широко разпространи идеите на научния комунизъм сред трудещите се.

Като взе под внимание растящото разнообразие на условията и задачите на работническото движение, израстването и политическата зрелост на комунистическите партии и техните ръководни кадри в отделните страни и новите задачи на комунистическото движение, на 15 май 1943 г. Президиумът на Изпълнителния комитет на Комунистическия интернационал внесе предложение за разтуряне на Коминтерна. То беше одобрено от всички комунистически партии.

През 1947 г. бе създадено Информационно бюро на комунистическите и работническите партии на Съветския съюз, Полша, Чехословакия, България, Унгария, Румъния, Италия, Франция и Югославия. На Информбюро се възлагаха задачите да организира обмяната на опит и в случай на нужда да координира дейността на комунистическите партии въз основа на взаимно съгласие. През април 1956 г. Информбюро бе закрито, като изпълнило функциите си.

При съвременните условия трябваше да се намерят такива форми за връзки между компартиите, които да отговарят на особеностите на конкретната историческа обстановка и на задачите, произтичащи от нея. И такива форми за връзки бяха намерени: двустранни и многостранни срещи, съвещания на представители на комунистическите и работническите партии.

На 14—16 ноември 1957 г. се състоя Съвещание на представители на комунистическите и работническите партии от социалистическите страни, което изработи и прие Декларация. На 16—19 ноември 1957 г. се състоя Съвещание на представители на комунистическите и работническите партии от 64 страни, които приеха Манифест на мира. Декларацията съдържа обстойна характеристика на съвременната епоха, анализ на измененията в съотношението на силите на световната

арена и проблемите на войната и мира. В нея са формулирани основните закономерности на социалистическата революция и социалистическото строителство, общи за всички страни. Братските партии в държавите от несоциалистическия свят одобриха единодушно Декларацията, която стана програмен документ на цялото световно комунистическо движение.

През ноември 1960 г. се състоя ново съвещание на представители на комунистическите и работническите партии. В него взеха участие делегации на 81 партии. Съвещанието прие Заявление и Обръщение към народите от целия свят. В Заявлението бяха направени важни изводи за засилването на ролята на световната социалистическа система като фактор в световното развитие, за пътищата на борбата на всички прогресивни сили на нашето време за предотвратяване на нова световна война и за условията на мирното съвместно съществуване на държавите с различен обществен строй, за перспективите на националноосвободителните революции след разрушаването на системата на колониалното робство, за новите възможности и новите задачи на комунистическите и работническите партии в борбата за мир, национална независимост, демокрация и социализъм.

От 5 до 17 юни 1969 г. се състоя трето Международно съвещание на 75 комунистически и работнически партии. То разработи и прие документа „Задачите на борбата срещу империализма на съвременния етап и единдействието на комунистическите и работническите партии, на всички антиимпериалистически сили“ и обръщението „Към 100-годишнината от рождението на Владимир Илич Ленин“. Съвещанието се обърна към народите с призив „Независимост, свобода и мир на Виетнам!“ и с „Възвание в защита на мира“.

Историческото значение на тези съвещания се състои в това, че те направиха научен анализ на основните проблеми на нашето време, изработиха и провъзгласиха програмните задачи на комунистите в борбата против империализма, за мир, демокрация, национална независимост и социализъм в съвременния етап. Значението на съвещанията се състои и в това, че разработиха форми за връзки и сътрудничество между братските партии съобразно с новите исторически ус-

ловия. Международните съвещания на представители на партиите са важна форма на интернационални връзки в комунистическото движение.

В документите на съвещанията бяха разработени принципите на взаимоотношенията между комунистическите партии в съвременния етап. Най-важните от тези принципи са:

вярност към марксизма-ленинизма; идейно единство върху базата на марксизма-ленинизма — основа на основите на сплотеността на комунистическото движение;

пролетарски интернационализъм, грижа за пълно сплотяване на комунистическото движение, съгласуване на съвместната борба за общите цели, спазване от всяка комунистическа партия на съвместно разработените оценки и изводи, които се отнасят до общите задачи на борбата против империализма, за мир, демокрация, национална независимост и социализъм; независимост и равноправие на марксистко-ленинските партии; всяка партия изработва политиката си, като изхожда от конкретните условия в своята страна и се ръководи от принципите на марксизма-ленинизма; тя отговаря пред работническата класа и всички трудещи се в собствената си страна, пред международното работническо и комунистическо движение;

строго спазване на ленинските норми на партийно строителство и партнен живот;

недопускане на фракционна дейност в редовете на комунистическото движение;

непримирима борба против десния и „левия“ опортюнизъм, против ревизионизма, догматизма и национализма;

решаване на възникващите спорове между комунистическите партии чрез консултации и другарски срещи.

Марксистко-ленинските партии са верни на принципите на пролетарския интернационализъм. Те са свързани с тесните връзки на интернационалната солидарност.

2. Основни принципи на политическата стратегия и тактика

Определение на стратегията и тактиката

Стратегията и тактиката на комунистическото движение е наука за ръководене на класовата борба на пролетариата. Основните задачи на стратегията и тактиката на международното комунистическо движение се определят в строго съответствие с марксистко-ленинската теория, въз основа на анализа на конкретните исторически условия.

Всяка партия изработва програма, в която определя своите крайни цели и най-близки задачи, характера и посоката на своята дейност. Програмната цел служи като изходен пункт за разработването на стратегическия план. Борбата за реализиране на този план е съдържанието на тактическата линия на партията във всеки исторически етап.

Стратегията е основната насока в борбата на работническата класа във всеки голям исторически етап. Тя се изменя с преминаването от един исторически етап на борбата на пролетариата към друг, например с преминаването от демократическата революция към социалистическа. Във всеки от тези етапи стратегията си остава повече или по-малко неизменна.

Стратегията включва главната цел на партията в даден етап и определя главния класов враг, чиято съпротива трябва да бъде сломена от революционните сили, определя също съюзниците на работническата класа и отношението към междинните слоеве.

Образец на стратегия е определеното на задачите на пролетариата в Русия през етапите на буржоазно-демократическата и социалистическата революция, дадено от Ленин: *„Пролетариатът трябва да проведе докрай демократическия преврат, като присъедини към себе си селските маси, за да смаже със сила съпротивата на самодържавието и да парализира неустойчивостта на буржоазията. Пролетариатът трябва да извърши социалистическия преврат, като присъедини към себе си масата на полупролетарските елементи от населението, за да сломи със сила съпротивата на буржо-*

азията и да парализира неустойчивостта на селяните и дребната буржоазия.¹

Тактиката разглежда политическото поведение на партията, характера, методите и формите на нейната дейност в определена конкретна ситуация. Тактиката произтича от стратегията и се изменя в зависимост от създаващата се обстановка. Задачата на тактиката е да подготви условията за възтържествуване на стратегическата цел, да съдействува за успешното осъществяване на стратегията.

Тактиката има за цел да отслаби и изолира главния враг, да подготви с последователни удари събарянето му; да парализира действията на съглашателите; да осигури спечелване на съюзници; да определи най-целесъобразните форми на борбата за всеки момент, формите на завземане на властта от работническата класа, а след това на изграждане на социализма.

Ленин подчертава, че марксизмът не свързва революционното движение с една определена форма на борба. В различните моменти от развитието на обществото в зависимост от конкретните условия различни форми се издигат на преден план, стават главни, а във връзка с това се видоизменят и страничните форми на борбата. „Марксизмът — пише Ленин — в никакъв случай не се ограничава с възможните и съществуващи само в даден момент форми на борба, като признава неизбежността на нови, непознати за дейците от даден период форми на борбата с изменението на дадената социална конюнктура.“²

Пролетариатът трябва да овладее всички форми на борба, да бъде готов най-бързо и неочаквано да ги сменя. Партията е призвана да обучава кадрите и за легална, и за нелегална работа, за парламентарна дейност и за въоръжена борба. Формите на борбата може да се определят правилно само въз основа на трезво, строго обективно преценяване на съотношението между класовите сили в дадената страна и на международната арена, а също и въз основа на опита на революционните движения.

Едно от най-важните тактически правила е обуча-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 8, стр. 92.

² В. И. Ленин. Съч., т. II, стр. 205—206.

ването на народните маси чрез собствения им опит, довеждането им до революционни позиции. Затова е много важно партията да използва всяка, дори и най-малката възможност за открито действие, за открита акция против експлоататорите, да изпълва цялата си дейност с духа на революционната борба, да показва на работническата класа, че тя, партията, изразява и защитава нейните основни интереси. Комунистическата партия е призвана да издига такива лозунги, които да водят масите напред, да им осветяват пътя, да се издигат над непосредствените задачи на момента.

Умението да се съчетават крайните цели с точната преценка на конкретните задачи, с насъщните интереси на работническата класа, на всички трудещи се е задължително изискване на стратегията и тактиката.

Идеолозите на реформизма се застъпват само за удовлетворяване на някои непосредствени искания на работническата класа в рамките на капитализма, като напълно отхвърлят крайните цели на пролетариата, отричат необходимостта от въоръжена борба и социалистическа революция. Всевъзможните „ултрареволуционери“, които се обявяват за незабавно осъществяване на крайните цели на работническата класа под девиза „всичко или нищо“, всъщност не приближават, а отдалечават революцията.

Стратегията и тактиката са наука и изкуство. Комунистическите партии и ръководните им органи са призвани правилно да определят линията на поведението в сложните условия на класовата борба, в бързо променящата се обстановка. Ленин подчертава: „Значението на партийната организация и на партийните водачи, заслужаващи това звание, се състои между другото в това — чрез продължителна, упорита, разнообразна, всестранна работа на всички мислещи представители на дадена класа да се изработват необходимите знания, необходимият опит, необходимият — освен знанието и опита — политически усет за бързо и правилно решаване на сложните политически въпроси.“¹

При подготовката и осъществяването на Великата октомврийска социалистическа революция Болшевищ-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 31, стр. 55.

ката партия и Ленин показаха висш образец на стратегическо и тактическо изкуство, точно се съобразяваха със създалата се обстановка и използваха във всеки етап различни форми на борба. Мирното развитие на революцията, спечелването на мнозинството от народа, на мнозинството от армията на страната на пролетарната, подготовката и провеждането на победоносното въоръжено въстание, многопартийната система през първия период на съветската власт — всичко това беше изпитано от Болшевишката партия. И макар че мирното развитие на революцията в Русия поради редица причини не бе доведено докрай, а коалиционното правителство просъществува малко повече от половин година, тактиката на Болшевишката партия по тези въпроси има международно значение. Опитът на Октомврийската революция е неизчерпаем източник на стратегическо и тактическо майсторство, на методи и форми на борба.

**Генералната линия
на комунистическото
движение**

Генералната линия на международното комунистическо движение е общата стратегическа ориентация, от която се

ръководят марксистко-ленинските партии и която определя задачите им в борбата за общите цели. Тя дава главната насока, в която е необходимо да се съсредоточат всички революционни сили, за да постигнат тези цели, и посочва основните методи и форми на борбата. Генералната линия може да се изменя през различните исторически периоди, но тя винаги ориентира към постигане крайните цели на движението.

Генералната линия на международното комунистическо движение при съвременните условия, началото на разработването на която положи XX конгрес на КПСС, бе развита в документите на трите московски съвещания на представители на комунистическите и работническите партии през 1957, 1960 и 1969 г. При разработването на тази линия комунистическото движение се основаваше на идеите на Маркс, Енгелс и Ленин. Марксистко-ленинските партии използваха също и развиха важните изводи на VII конгрес на Коминтерна, в които бе подчертано значението на единния фронт на различните социални сили в борбата против империалистическата реакция.

Генералната линия на световното комунистическо движение, чиято цел е победата на социализма в цял свят, включва следните задачи: по-нататъшно укрепване на позициите на социализма като опора на световното революционно движение; развитие на международното работническо и националноосвободително движение, укрепване на общия антиимпериалистически фронт, сплотяване на всички революционни сили в борбата против империализма, за мир, демокрация и социализъм; интернационално сплотяване на работническата класа; осигуряване единодействие на комунистическите и работническите партии.

Необходимо условие за осъществяване на генералната линия на световното комунистическо движение е сливането в единен антиимпериалистически поток на борбата на народите, изграждащи социализма и комунизма, революционното движение на работническата класа в капиталистическите страни, националноосвободителната борба на поробените народи и общодемократическите движения. В съюза на антиимпериалистическите сили решаваща роля принадлежи на международната работническа класа и нейното главно завоевание — световната социалистическа система. Отношенията на сътрудничество и взаимопомощ между социалистическите страни, сплотеността и единството на международното комунистическо и работническо движение, верността към съвместно изработените позиции и оценки, към ленинските принципи на партиен живот и на взаимоотношения между партиите са важни предпоставки за успешно решаване на историческите задачи, които стоят пред комунистите.

Комунистическото движение счита, че поради създадените се обективни исторически условия (крайно изостряне на агресивността на империализма, появяването на оръжия с огромна разрушителна сила и др.) първостепенно значение придобива сплотяването на всички миролюбиви сили за борба против престъпната агресия на империалистите и заплахата от световна война, за защита на мира и международната сигурност: Международното съвещание през 1969 г. издигна боева програма за единодействие на всички миролюбиви сили, активната борба за чистото осъществяване може да предотврати световната война и да осигури мир в цял свят.

Международните съвещания на комунистическите и

работническите партии формулираха основните стратегически задачи и за отделните отряди на комунистическото движение.

Комунистическите партии в социалистическите страни виждат главната си задача в това, да укрепват всестранно световната социалистическа система, да осигуряват успешното изграждане на социализма и комунизма, да показват на практика огромните предимства на новия строй, да подкрепят решително и активно всички форми на освободителната борба против империализма.

Изграждането на социализма и комунизма е решаващо звено във веригата на съвременния международен революционен процес, велик интернационален дълг на народите, които са съборили капитализма. Социалистическото и комунистическото строителство, засилването на мощта на социалистическите страни са материална и духовна опора на всички революционни сили, те пречат на износа на контрареволуция и възпират силите на милитаризма и войната. Възникването на социалистическия свят е съставна част от класовите битки на световната арена. Защитата на социализма е интернационален дълг на комунистите.

Комунистическите партии в развитите капиталистически страни си поставят като главна задача събарянето на капиталистическия строй чрез социалистическата революция и установяването на диктатура на пролетариата в една или друга форма. Комунистите насочват главния си удар против капиталистическите монополи като опора на експлоатацията, реакцията и агресията, против цялата система на държавно-монополистичния капитал, която охранява интересите им. Комунистическите партии изхождат от това, че главна движеща и мобилизираща сила на революционната борба в цитаделите на капитализма е работническата класа. Освен пролетариата от ликвидирането на господството на монополите кръвно са заинтересовани селяните, демократичната интелигенция, редовите служещи, дребнобуржоазните градски слоеве, т. е. мнозинството от нацията. Затова комунистите следват курс към създаване на широки социални съюзи на всички антимонополистични сили начело с работническата класа.

Като си поставят задачата да осъществят социалистическата революция, работническата класа и нейният ко-

мунистически авангард същевременно се борят за най-близката задача — подобряване жизнените условия на народните маси, разширяване на техните демократични права и свободи. Участието на абсолютното мнозинство от населението в тази борба го убеждава в необходимостта от единодействие с работническата класа, съдействува за повишаване политическата активност на масите, помага им да разберат задачите на социалистическата революция.

„В новата историческа обстановка — се казва в Програмата на КПСС — работническата класа в много страни още преди събарянето на капитализма може да наложи на буржоазията да осъществи такива мерки, които излизат извън рамките на обикновените реформи и нмат жизнено значение както за работническата класа и за развитието на нейната по-нататъшна борба за победа на революцията, за социализъм, така и за мнозинството от нацията.“ Програмата за антимонополистични преобразования включва: идване на власт на истински демократично, народно правителство; национализиране на монополистичната собственост; организиране на демократичен контрол над системата на държавно регулиране на икономиката; установяване на система за държавна защита на интересите на работническата класа и на всички трудещи се; радикална аграрна реформа; охрана на интересите на дребните предприятия и съдействие от страна на държавата за тяхното развитие; разширяване на политическите и социалните права и свободи на трудещите се, повишаване на тяхното жизнено равнище. Очевидно е, че осъществяването на тази програма би означавало ликвидиране на всевластието на монополите и дълбоко подкопаване на цялата система на капиталистическите отношения, би довело непосредствено до унищожаването на тази система, до революционно преминаване към социализма.

Комунистическите партии в освободилите се от колониализма страни смятат за своя главна задача да доведат докрай националноосвободителната революция, да осигурят развитие на своите държави по некапиталистически път, който създава възможност за преминаване към изграждането на социализма. Водейки борба за социален прогрес, компартните насочват основния удар против империализма и вътрешните сили на реакцията,

които го подкрепят. Те се стремят да мобилизират всички патриотични, демократични сили на народите, за осъществяване на широки действени мерки за укрепване на националната независимост, за окончателно ликвидиране на цялата система на колониализма.

Укрепване на политическата самостоятелност, извършване на аграрни преобразования в интерес на селяните, ликвидиране на остатъците от феодализма, ограничаване и изтласкване на чуждите монополи в икономиката, създаване и развитие на национална промишленост, повишаване жизненото равнище на населението, демократизация на обществения живот, миролюбива външна политика, разширяване на икономическото и културното сътрудничество със социалистическите страни — ето това са общонационалните демократични задачи, за чието решаване могат да се обединяват прогресивните сили в освободилите се страни.

Развитието на освободилите се страни протича в остра борба с империализма и вътрешната реакция. Затова от комунистите и от всички демократи се изисква висока бдителност и самоотверженост в защита на националната свобода.

Съобразно с генералната линия на международното комунистическо движение всяка комунистическа партия си изработва своя стратегия и тактика с оглед на конкретните условия в страната.

Борбата за преодоляване на разцеплението в работническото движение

Главна пречка за работническото движение в капиталистическите страни по пътя към постигането на неговите цели е разцеплението в редовете му. Жизнените интереси на всички работници настоятелно изискват да се преодолее това разцепление. Марксистко-ленинските партии се обявяват решително за единодействие на всички отряди на работническата класа.

Комунистическото и социалдемократическото течение са две принципно различни течения: революционно и реформистко. Комунистите смятат, че капиталистическият строй трябва да бъде съборен чрез социалистическата революция в една или друга форма. Социалдемократите изхождат от това, че проблемите на работническата класа могат да бъдат решени в рамките на буржоазния строй чрез неговото „подобряване“,

„усъвършенствуване“, „трансформиране“. Истинската същност на тези пътища, техните практически резултати са проверени от историческия опит. Под ръководството на комунистите е съборен буржоазният строй в голяма група страни и там се изгражда социализъм и комунизъм. През последните 30—40 години социалдемократите неведнъж са идвали на власт в много страни, но нито веднъж не са предприели никакви мерки за ликвидиране на капиталистическия строй.

Десните социалдемократи са проводници на буржоазното влияние върху пролетариата в самото работническо движение. Реакционните лидери на социалдемократията скъсаха с марксизма и на научния социализъм противопоставиха така наречения „демократически социализъм“. Неговите привърженици отричат съществуването на антагонистични класи и класова борба в буржоазното общество, необходимостта от пролетарската революция и от унищожаване на частната собственост върху средствата за производство, защитават държавно-монополистичния капитализъм. В момент на изостряне на класовите противоречия десните лидери на социалдемократите неведнъж открито са преминавали на страната на буржоазията, действували са като душители на революциите. Банкрутът както на идеологията, така и на политиката на социалдемократическите партии ги доведе до дълбока криза. Тя се проявява в разцепленето на тези партии, в оттеглянето на трудещите се от тях, в засилването на конфликта между трудещите се социалдемократи и десните лидери, в появяването на партии и групи на левите социалисти в отделни страни. Комунистите държат сметка както за политиката на десните социалдемократически лидери, които тласкат работниците към съюз с империалистическата буржоазия, така и за настроенията на социалдемократическите маси, които се стремят към единство с комунистите.

Комунистите виждат в трудещите се социалдемократи свои братя по класа. По-голямата част от обикновените членове на социалдемократическите партии са привърженици на мира и социалния прогрес. Те искрено желаят изменение на отношенията в капиталистическите страни, но още не са намерили правилните пътища за борба. Комунистите правят разлика между

възгледите и политиката на десните лидери на социал-демокрацията, открито скъсали с марксизма и с традиционните социалистически лозунги, и настроенията и стремежите на основната маса от членовете на социалдемократическите партии. Не бива да се забравя, че в някои страни има леви социалистически партии и групи, които стоят на прогресивни позиции.

Историческият опит на страните с народна демокрация доказва, че комунисти и социалисти могат да си сътрудничат в борбата както за осъществяването на социалистическата революция, така и за изграждането на социализма. Практиката потвърди и това, че социализъм може да се изгражда и при многопартийна система, когато комунистите привличат и обединяват в един общ фронт представителите на непролетарските слоеве на трудещите се под ръководството на работническата класа. Този опит се увенча с успех в редица народнодемократични страни.

При осъществяване на революционната стратегия и тактика е важно умението да се използват противоречията в редиците на класовите противници на пролетариата и да се постигнат споразумения с другите партии на трудещите се, като се запазва верността към принципите на марксизма-ленинизма. Ленин сурово бичуваше онези революционери, които се обявяваха против всякакви компромиси. „Да водиш война за събаряне на международната буржоазия — пише той, — война сто пъти по-трудна, по-продължителна, по-сложна, отколкото най-упоритата от обикновените войни между държавите, и при това предварително да се отказваш от лавиране, от използване противоречието между интересите (макар и временно) на враговете, от съглашателство и компромиси с възможните (макар и временни, несигурни, колебливи, условни) съюзници, нима това не е безгранично смешна работа? ... Който не е разбрал това, той не е разбрал нито зърно от марксизма и *изобщо* от научния, съвременен социализъм.“¹ В наше време, когато необичайно се засили стремежът на масите към социализма и се разшири броят на съюзниците на пролетариата, тези Ленинови указания станаха особено актуални.

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 31, стр. 57—58.

3. Борба за единство на комунистическото движение

За сплотяването на работническата класа, на всички съвременни прогресивни сили преди всичко е необходимо единство на комунистическото движение. То се циментира с верността към марксизма-ленинизма, към принципите на интернационализма и се постига в борба срещу национализма, десния и „левия“ опортюнизъм, догматизма и сектантството.

Причини за появата на опортюнизма

В. И. Ленин направи задълбочен анализ на причините за появата на опортюнизма в работническото и комунистическото движение. „Неизбежността на ревизионизма — пише той — се обуславя от неговите класови корени в съвременното общество.“¹ Във връзка с това Ленин сочи два фактора: попълването на редовете на пролетариата с хора, произхождащи от дребната буржоазия, и подкупването на „рабстническата аристокрация“, на „работническата бюрокрация“ от едрата буржоазия. Опортюнизмът може да бъде открит, ако вземат връх настроенятията на „работническата аристокрация“, и замаскиран с „лява фраза, ако надделят настроенятията на още не напълно скъсалите с дребнобуржоазната среда полуеснафски слоеве на работническата класа.

Според В. И. Ленин една от причините за появата на опортюнизма в работническото движение са измененията в тактиката на буржоазията. Тя използва два метода в борбата за своите интереси: метода на насилието, на поддържането на всички стари и отживели институции и метода на „либерализма“, на реформите и отстъпките. Зигзагите в буржоазната тактика засилват опортюнизма в работническото движение.

При съвременните условия възлякнаха нови фактори, които засилват опортюнистическите течения в работническото движение. Сега една от най-важните насоки на класовата стратегия на империализма е тази, която разчита на разлагането на комунистическото и на цялото революционно движение отвътре. Днес в борбата за социализъм се включват все нови страни,

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 15, стр. 26—27.

В това число и с ниско равнище на развитие, с малоброен пролетариат и с преобладаващи дребнобуржоазни слоеве. Към активна политическа дейност се привличат и стотици милиони от населението на бившите колонии и зависими страни. В резултат на това в борбата се вълчат все повече такива привърженици на работническото движение, които са заразени от дребнобуржоазни навици, илюзии и предразсъдъци и служат като хранителна среда за засилване на опортюнизма и национализма в работническото движение. Опасността от опортюнизъм е особено голяма там, където ръководителите не само не се борят с подобни изостанали възгледи, но сами са заразени от дребнобуржоазни настроения, плуват по течението и стават проводници на дребнобуржоазните, националистически възгледи.

Победата на делото на работническата класа не е възможна без борба срещу опортюнизма, без неговото разгромяване.

Същност на опортюнизма С какви опортюнистически течения се среща комунистическото движение при съвременните условия?

На първо място с десния опортюнизъм (ревизионизма), който се мъчи да оклевети великото учение на марксизма-ленинизма, да го представи като остаряло, изгубило значение за общественото развитие и да го замени с буржоазно-реформистка идеология. Опортюнистите подменят марксистко-ленинското учение за класовата борба, социалистическата революция и диктатурата на пролетариата с реформистки илюзии за примиряване на антагонистичните класи, за постепенно „врастване“ на капитализма в социализма. Те по всякакъв начин разкрасяват капитализма, замазват основните противоречия на буржоазното общество, говорят за „стихване“ на класовата борба при капитализма, представят материалните предпоставки за социализъм, създавани от държавно-монополистичния капитализъм, като готови „елементи“ на социализма в недрата на капитализма. Те отклоняват работническото движение от революционното преустройство на капиталистическото общество, апелират напълно да се разчита на стихийността, уверяват, че капитализмът щял да се „трансформира“ в социализъм без всякаква революционна намеса. С други думи, възгледите на десните реви-

зюнисти се покриват с позициите на социалдемократията.

Типичен израз на десния опортюнизъм в комунистическото движение в капиталистическите страни са отричането на ролята на работническата класа като главна революционна сила, абсолютизирането на парламентарните методи, подценяването на значението на масовата извънпарламентарна борба, омаловажаването и дори очернянето на опита на социалистическото строителство в Съветския съюз и другите социалистически страни. Десноопортюнистически характер има и тъй наречената плуралистична концепция за социализма, която допуска съществуването на политическа опозиция в социалистическото общество, дейността на враждебни на социализма партии, противопоставянето на профсъюзните, културните и други организации на комунистическата партия. Тази концепция свежда до нула същността на диктатурата на пролетарната и ръководната роля на комунистическата партия.

Една от проявите на десния уклон е стремежът да се игнорират връзките на революционната борба в дадена страна с класовата борба на международната арена и подценяването на остротата на класовата борба с империализма.

След завоюването на властта пред работническата класа и нейната партия възникват сериозните задачи по изграждането на социализма. Същевременно съборената буржоазия се стреми да реставрира стария строй, оказва влияние върху някои слоеве от народа. Наличието на буржоазно влияние е вътрешен източник на ревизионизъм, а капитулантството пред натиска от страна на империализма — негов външен източник. В социалистическите страни десният опортюнизъм се прояви в опитите да се подкопае ръководната роля на работническата класа и нейния политически авангард, в отстъплението от принципите на социалистическия интернационализъм, от сътрудничеството със социалистическите страни. Политиката на ревизионистите може да води до предаване на завоюваните от социализма позиции, до капитулиране пред антисоциалистическите сили. По такъв начин съвременните ревизионисти се стремят да изтръгнат от марксизма-ленинизма неговата революционна душа, да разоръжат и демобилизират на-

родните маси в тяхната борба против империализма, за социализъм.

Марксистите-ленинци водят решителна борба против десния опортюнизъм, против ревизионизма. Практиката на работническото движение и целият ход на общественото развитие опровергават и отхвърлят „теорията“ на съвременните ревизионисти. Но рецидивите на ревизионизма остават, защото се запазва неговата социална база, защото съществуват буржоазията и нейната идеология, която подхранва десния опортюнизъм.

Друга опасност са „левият“ опортюнизъм, догматизмът и сектантството. „Левият“ опортюнизъм отрича необходимостта от широка общодемократична програма за антиимпериалистическата борба, необходимостта от съчетаване на общодемократичните и класовите пролетарски цели и интереси; абсолютизира въоръжените форми на борбата за власт; изопачава принципа на мирното съвместно съществуване на държави с противоположни системи. Съчетавайки се с догматизма, той игнорира конкретната историческа обстановка, извършващите се в света изменения и се стреми да нагоди живия живот към готови формули и схеми. Догматичният подход към теорията, към методите на борбата неизбежно води към сектантска закостенялост. ✓

Опасността от догматизма и сектантството се състои в това, че те:

пречат на революционните партии да развиват марксизма-ленинизма върху основата на научния анализ на действителността и да го прилагат творчески при новите условия, което води до идейно разоръжаване на комунистите;

създават опасност за комунистите да бъдат изолирани от широките слоеве на трудещите се, обричат ги на пасивно изчакване или левичарски, авантюристични действия в революционната борба, което затруднява подготовката на политическата армия на социалистическата революция и победата на работническата класа;

пречат да се оценяват своевременно и правилно променящата се обстановка и новият опит, да се използват всички възможности в интерес на победата на работническата класа и на всички демократични сили в борбата против империализма, реакцията и опасността от война.

Всичко това сериозно спъва борбата на народите за мир, демокрация, национална независимост и социализъм. Фактите говорят, че „левият“ опортюнизъм, догматизмът и сектантството, ако борбата срещу тях престане да се води, се превръщат в главна опасност на един или друг етап от развитието на отделните партии.

Между десния и „левия“ опортюнизъм има много общо: стремеж да се подмени единното интернационално учение на работническата класа — марксизмът-ленинизмът, с различните варианти на „националния комунизъм“, противопоставяне концепциите за „автономия“ на принципите на пролетарския интернационализъм, отказ от принципа на демократическия централизъм. Както десният, така и „левият“ опортюнизъм отслабват боеспособността на комунистическите партии, подкопават революционните позиции на работническата класа, на всички борци против империализма, спъват развитието на световния революционен процес.

При съвременните условия все по-опасен за комунистическото движение става национализмът. В областта на теорията той означава подменяне на марксизма-ленинизма с дребнобуржоазна идеология. В политическата област — натрапване тактиката на дребнобуржоазния авантюризъм, опити да се откъсне националноосвободителното движение от световната социалистическа система, от работническото движение в капиталистическите страни. Национализмът води до подкопаване единството на социалистическия лагер, до нарушаване единството и сплотеността на комунистите в света, до разцепление както на националните отряди, така и на цялото комунистическо движение.

Китайските ръководители заемат великодържавна, несъвместима с ленинизма идейно-политическа платформа по основните въпроси на международния живот и световното комунистическо движение. Принципната линия на КПСС се състои в това, че обстановката повече от всякога изисква сплотяване, съвместни действия на всички антиимпериалистически, революционни сили. Но това може да бъде постигнато само на принципна основа.

В. И. Ленин подчертава, че борбата с най-закоренелите дребнобуржоазни националистически предразсъдъци ще продължава още много време и след като

властта бъде взета от работническата класа. Национализъмът не изчезва автоматически с установяването на социалистическия строй. Националистическите предразсъдъци и остатъците от предишна национална вражда са онази област, където съпротивата срещу социалния прогрес може да бъде най-продължителна и упорита, ожесточена и гъвкава.

Национализъмът стана основното политическо и идеологическо оръжие на международната реакция в борбата против единството на социалистическите страни.

Борбата против опортюнизма, за чистота и творческо развитие на революционната марксистко-ленинска наука придоби особено значение при сегашните условия. От успехите на тази борба зависи съдбата на революционното движение.

Дейността на съвременните опортюнисти се разгръща в условията на остра схватка между социализма и империализма на международната арена, когато е особено необходимо единството на социалистическите страни и на световното комунистическо движение, единството на всички революционни отряди. Позицията на съвременните разколници улеснява маневрирането на силите, враждебни на социализма, нанася голяма вреда на революционната борба на народите за социално и национално освобождение, за мир и свобода, за социализъм.

Идейното разобличаване на антиленинската същност на всички опортюнистически течения, засилването на борбата в защита на марксизма-ленинизма са необходимо условие за укрепване единството на международното комунистическо движение, за заздравяване на социалистическия лагер.

**За сплотеност
на комунистическото
движение**

Международните съвещания на комунистическите и работническите партии разработиха най-важните стратегически и тактически задачи на международното комунистическо движение, издигнаха широка програма за неговото сплотяване на основата на марксизма-ленинизма и пролетарския интернационализъм. При сегашните условия комунистите не могат да вървят напред, ако не осъществяват идеите на съвещанията. Само по този път са възможни нови успехи на комунистическото движение,

нови победи на делото на мира, демокрацията, националноосвободителното движение и социализма. Защитата на идеите на съвещанията, отстояването на чистотата на марксистко-ленинската теория, решителната идейна борба против всички опити за нейното изопачаване са една от най-важните задачи в борбата за укрепване единството на международното комунистическо движение.

Комунистите са обединени от една обща идеология — марксизма-ленинизма, имат общ враг — империализма, и обща цел — социализма и комунизма. Такива са обективните предпоставки за успех в борбата за по-нататъшно сплотяване на световното комунистическо движение.

Грижата за сплотяване на комунистическите партии за общата борба против империализма, колониализма и неоколониализма, против господството на монополистичния капитал, за активна подкрепа на освободителното движение и защита на народите, изложени на империалистическа агресия, за борба за всеобщ мир — това е един от най-важните показатели за интернационализма на всяка партия, за нейната готовност да даде свой принос за единството на комунистическото движение.

Изключително важно значение за сплотяването на световното комунистическо движение, за изработването на боева целеустремена програма за неговата дейност и борба има Международното съвещание на комунистическите и работническите партии от 1969 г. Самият факт, че бе свикано това съвещание, убедително потвърди, че комунистическите и работническите партии съзнават своята голяма отговорност за съдбата на движението, че са способни да преодолеят трудностите, възникващи по техния път. Всички пророчества на враговете на комунизма, че компартиите няма да могат да свикат съвещанието, се провалиха. Целият ход на подготовката и самото съвещание показаха главната тенденция, която е характерна за съвременното комунистическо движение — тенденцията към сплотеност, към единство на комунистическите и работническите партии в името на общите интереси на движението. За развитието и укрепването на тази тенденция спомогнаха методите на подготовката и провеждането на съвещание-

то: свободно демократично обсъждане на проблемите, колективно изработване на документите, широка гласност, истинско другарско равноправие и сътрудничество.

Международното съвещание издигна боева програма за сплотяване на всички антиимпериалистически отряди и като най-първо условие за осъществяването на тази задача — сплотяването на самото комунистическо движение. *„Верността към марксизма-ленинизма, към пролетарския интернационализъм, беззаветното и предано служене на интересите на своя народ, на общото дело на социализма — се подчертава в документа на съвещанието — са необходимо условие за ефективността и правилната ориентация на единдействието на комунистическите и работническите партии, залог за успех в постигането на техните исторически цели.“*

Принципно значение има приетото от съвещанието обръщение *„Към 100-годишнината от рождението на Владимир Илич Ленин“*. В него е потвърдена неизменната вярност на комунистите към ленинизма, подчертано е всеобщото му международно значение. В сбитата, но ярка форма този документ изразява идеологическата основа на единството на международното комунистическо движение, каквато е бил и винаги ще бъде марксизмът-ленинизмът.

Съвещанието издигна високо знамето на пролетарския интернационализъм. То провъзгласи бойния лозунг: *„Народи от социалистическите страни, пролетарии, всички демократични сили в страните на капитала, освободили се и потиснати народи — обединявайте се в общата борба против империализма, за мир, национална независимост, социален прогрес, демокрация и социализъм!“*. Този призив показва колко се е разширил броят на съюзниците на работническата класа и ясно изразява същността на пролетарския интернационализъм в съвременните условия.

Съвещанието определи пътищата за преодоляване на разногласията и за сплотяване на комунистическото движение. Тези пътища са: съвместни действия против империализма; максимално разширяване на връзките и контактите между братските партии, обобщаване на теоретическата работа на партинте и развиване на марксистко-ленинската теория върху тази основа, защита на нейните принципи и основни идеи. Съвещание-

то подчерта, че борбата против десния и „левия“ опортюнизъм, против ревизионизма и догматизма е важно условие за по-нататъшно сплотяване на комунистическото движение. Документите на международните съвещания сочат верния път за борбата за сплотяване на всички комунистически и работнически партии върху принципната основа на марксизма-ленинизма и пролетарския интернационализъм.

XXIV конгрес на КПСС високо оцени ролята и значението на международните съвещания. В отчетния доклад на ЦК на КПСС се казва: „Съвещанието беше голяма крачка напред по пътя на укрепване международното единство на комунистите и консолидиране на всички антиимпериалистически сили. То направи много за развитието на редица постановки на марксистко-ленинската теория съобразно със съвременната обстановка. Потвърди се, че подобна най-широка представителна форма на общуване на братските партии отговаря на потребностите на комунистическото движение к то интернационална сила. Нашата партия е напълно съгласна с извода на участниците в съвещанието за целесъобразността да се свикват, когато е необходимо, такива международни форуми на братските партии. Би било полезно те да се затвърдят в практиката на световното комунистическо движение.“

Самият XXIV конгрес на КПСС беше ярка демонстрация на развитието на главната тенденция — сплотяване на комунистическите партии и на всички антиимпериалистически сили. В работата на конгреса участваха 102 делегации на комунистически и работнически партии, на националнодемократични и леви социалистически партии от 91 страни в света.

XXIV конгрес, който обогати всеотрадно теорията и практиката на изграждането на комунистическото общество, марксистко-ленинското учение за развитието на революционния процес в съвременните условия, който разкри убедително и всеотрадно съзидателната сила на ленинската партия, издигна величествен план за развитието на Съветския съюз и действена програма за мир, в огромна степен съдейства за заздравяване позициите на международното комунистическо движение в борбата за мир, демокрация, национална независимост и социализъм.

ТРЕТИ РАЗДЕЛ

ВЪЗНИКВАНЕ И ПОБЕДА НА СОЦИАЛИЗМА

ГЛАВА X

ПРЕХОДНИЯТ ПЕРИОД ОТ КАПИТАЛИЗМА КЪМ СОЦИАЛИЗМА. ДИКТАТУРАТА НА ПРОЛЕТАРИАТА И НЕЙНИТЕ ФОРМИ

Основните етапи във възникването и развитието на комунистическата общественно-икономическа формация са: преходният период от капитализма към социализма, социализмът и комунизмът, които представляват двете фази на комунистическото общество.

1. Същност на преходния период от капитализма към социализма

Необходимостта от преходен период

Преходният период от капитализма към социализма е задължителен етап за всички

страни, които тръгват по пътя на изграждането на социализма. В своя труд „Критика на Готската програма“ Маркс пише: „Между капиталистическото и комунистическото общество лежи период на революционно превръщане на първото във второто. На този период съответствува и политически преходен период и държавата на този период не може да бъде нищо друго освен *революционна диктатура на пролетариата*.“¹ Преходният период започва със завоюването на политическата власт от работническата класа и завършва с изграждането на социализма — първата фаза на комунистическото общество.

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 19, стр. 29.

Необходимостта от преходен период се обуславя от особеностите на възникването на социализма. Социалистическата икономика не се ражда в недрата на капиталистическия строй. Буржоазното общество, както и всяко експлоататорско общество, се базира на частната собственост и затова се развива стихийно. А основа на социалистическите производствени отношения е обществената собственост върху средствата за производство, която се формира едва след социалистическата революция в резултат на съзнателната, планомерна дейност на пролетарската власт.

Характерна черта на икономиката на преходния период е нейната многоструктурност. Основни стопански форми във всички страни през този период са социалистическата, капиталистическата и дребностоковото производство. Могат да съществуват и други форми. В СССР например съществуваха и патриархално, т. е. до голяма степен натурално селско стопанство, и държавен капитализъм.

Преходният период съчетава в себе си черти на капиталистическите и социалистическите форми на общественото стопанство. Това е период на борба между комунизма, умиращия капитализъм и зараждащия се комунизъм. „Преходът от капитализма към комунизма — пише Ленин — е цяла историческа епоха. Докато тя не е завършила, у експлоататорите неизбежно остава надеждата за реставрация, а тая надежда се превръща в опити за реставрация.“¹ Въпросът „кой кого“, кой ще победи — социализмът или капитализмът — изразява основното противоречие на преходния период.

Марксизмът-ленинизмът показва пълната несъстоятелност на реформистката концепция за мирното „врастване“ на капитализма в социализма. С марксистко-ленинската теория са несъвместими също и опортюнистическите възгледи, които отричат необходимостта от преходен период между капитализма и социализма или пък разширяват неговите исторически рамки до изграждането на пълния комунизъм.

Следователно преходният период е необходим за преобразуване на капиталистическата икономика в социалистическа. Той е необходим също за осъществява-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 28, стр. 257.

ме на социалистическите преобразования в социално-политическата област, за формиране на социалистическо съзнание у хората, за създаване и укрепване на новата трудова дисциплина.

Общи закономерности
и особености
на изграждането
на социализма

Социално-икономическите условия на преходния период от капитализма към социализма в най-съществените си черти са еднакви във всички страни.

Затова изграждането на социализма се характеризира с редица общи закономерности. Те обхващат всички области на обществения живот — политика, икономика, идеология и култура. Изграждането на социализма е възможно само върху основата на съзнателното използване на тези закономерности.

В социално-политическата област общи закономерности на социалистическата революция и социалистическото строителство са:

извършване на пролетарската революция и установяване на диктатура на пролетариата в една или друга форма;

ръководене на трудещите се маси от страна на работническата класа, чийто авангард е марксистко-ленинската партия;

съюз на работническата класа с основната маса на селяните и другите слоеве на трудещите се;

ликвидиране на националното потисничество и установяване на равноправие и братска дружба между народите;

защита на завоеванията на социализма от посегателствата на външни и вътрешни врагове;

солидарност на работническата класа в дадена страна с работническата класа в другите страни — пролетарски интернационализъм.

В икономическата област такива закономерности са:
ликвидиране на капиталистическата собственост и установяване на обществена собственост върху основните средства за производство;

постепенно социалистическо преустройство на селското стопанство;

планово развитие на народното стопанство, насочено към изграждането на социализма и комунизма.

ма, към повишаване на жизненото равнище на трудещите се.

В сферата на духовния живот обща закономерност на прехода от социализма към комунизма е осъществяването на културна революция, въвеждането на всеобщо народно образование, създаването на интелигенция, предана на делото на социализма.

По силата на определени исторически условия първата победоносна социалистическа революция бе извършена в Русия. В нея за пръв път бяха осъществени общите принципи на марксизма-ленинизма, общите закономерности на социалистическата революция. Затова опитът на Съветския съюз има не местно а всеобщо значение. В труда си „„Левичарството“ — детската болест на комунизма“ Ленин изтъква, че основните черти на нашата революция имат общозначим характер в смисъл, че непременно се повтарят и в другите страни. „...Руският пример показва на всички страни нещо, и то твърде съществено, от тяхното неизбежно и недалечно бъдеще.“¹

Изграждането на социализма в СССР свидетелства, че главният път към новия обществен строй е прокаран. По този път вървят трудещите се в другите социалистически страни. По него ще тръгнат в бъдеще всички народи в света.

Наличието на общи закономерности в изграждането на социализма, разбира се, не означава, че преминаването към социализма ще се извършва еднообразно във всички страни. Революционните процеси в различните страни протичат в специфични условия. Тези условия видоизменят действието на общите закономерности, правят неизбежно разнообразието на формите за преминаване на различните страни към социализма. От тях също зависят темповете на развитие и продължителността на преходния период. „Всички нации — пише Ленин — ще дойдат до социализма, това е неизбежно, но всички ще дойдат не съвсем еднакво, всяка ще внесе своеобразие в една или друга форма на демокрацията, в една или друга разновидност на диктатурата на пролетариата, в едно или друго темпо на социалистичес-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 31, стр. 6.

ките преобразования на разните страни на обществения живот.“¹

Към най-важните вътрешни условия, определящи особеностите на прехода на различните страни към социализма, спадат състоянието и равнището на икономическото развитие на страната; съотношението на класовите сили, остротата и формите на класовата борба; степента на съзнателност и организираност на трудещите се маси; националните различия, културното равнище и традициите на народа.

Външните условия също налагат голям отпечатък върху особеностите на прехода на една или друга страна към социализма. При това особено значение имат съотношението на силите на социализма и капитализма на световната арена, взаимната помощ на социалистическите държави, наличието или отсъствието на война с други държави.

Опитът от изграждането на социализма в СССР и в другите страни потвърди Лениновата постановка, че специфичните условия в различните страни определят многообразието на формите и методите на революционното преустройство на обществото. Бъдещите революции без съмнение ще донесат още по-голямо разнообразие във формите на прехода от капитализма към социализма.

Общите закономерности могат да се осъществяват успешно, ако се прилагат творчески към конкретно-историческите условия. Игнорирането на особеностите в развитието на една или друга страна може да затрудни и дори да направи невъзможно реализирането на общите закономерности. Ето защо, отбелязвайки интернационалното значение на опита на съветската страна, Ленин същевременно се обявяваше против неговото механично копиране. Той смяташе, че една от най-важните задачи на комунистите е: „Да се изследва, да се изучи, да се открие, напила, схване национално-особеното, национално-специфичното в конкретните начини, по които всяка страна пристъпва към разрешаването на *единната* интернационална задача . . .“²

Марксизмът-ленинизмът разглежда общите закономерности и форми на прехода към социализма в тяхно-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 23, стр. 66.

² В. И. Ленин. Съч., т. 31, стр. 80.

то неразривно диалектическо единство. В това единство определящи са общите закономерности. Различните форми на изграждане на социализма представляват конкретни прояви на тези закономерности.

Съвременните ревизионисти преувеличават и абсолютизират национално-специфичните особености в развитието на различните страни. Те усилено пропагандират идеята за „национален социализъм“ или за „национални модели на социализма“. Според техните твърдения трябва да има толкова качествено различни модели на новото общество, колкото страни има.

Идеята за „национален социализъм“, за „национални модели на социализма“ всъщност означава отказ от марксизма-ленинизма, от общите закономерности на изграждането на социализма, отричане на интернационалния характер на опита на Съветския съюз и другите социалистически страни, противопоставяне практиката на една страна в социалистическото строителство на опита на други страни.

Неправилни позиции застъпват и догматиците. Докато ревизионистите преувеличават националните особености и стигат до отричане на общите закономерности, догматиците игнорират националните особености и изхождайки от това, отричат разнообразието на формите при прехода на различните страни към социализма. На практика това води до механично копиране опита на едни страни от други, до стесняване социалната база на революцията, до сковаване творческите възможности на трудещите се.

Продължителността на преходния период, трудностите при изграждането на социализма в различните страни също не са еднакви. Те зависят от много фактори. Главните от тях са: равнището на развитие на производителните сили на страната, съотношението на различните икономически форми, класовата структура на обществото, степента на политическото съзнание на работническата класа и на всички трудещи се.

2. Диктатурата на пролетариата — главно средство за изграждането на социализма

Диктатурата на пролетариата има за задача да ликвидира омразните на народа капиталистически отношения и да осигури изграждането на новото, социалистическо общество. Тя се установява за през целия период на прехода от капитализма към социализма. С осъществяването на задачите на този период и с пълната победа на социализма държавата на пролетарската диктатура прераства в общонародна държава.

Същност на диктатурата на пролетариата Същността на властта във всяко общество се определя от нейното класово съдържание, от историческото ѝ предназначение и основни задачи. В условията на ожесточена борба между пролетариата и буржоазията, както неведнъж е изтъквал Ленин, въпросът може да стои само така: или диктатура на буржоазията, или диктатура на пролетариата; или власт на потисниците, или власт на потиснатите. Трети или среден път няма и не може да има.

Диктатурата на пролетариата е власт на работническата класа, осъществявана в съюз с всички трудещи се маси за изграждане на социализма.

А какви основни задачи изпълнява диктатурата на пролетариата?

Първо, смазване съпротивата на експлоататорските класи, защита на социалистическата държава от нападение от страна на империалистическите държави, укрепване на интернационалните връзки с международната работническа класа, оказване помощ на революционното освободително движение в другите страни.

Второ, извършване на социалистически преобразования в икономическата, социално-политическата и културната област.

Трето, ръководене на селяните и на другите трудещи се маси от страна на работническата класа с цел те да бъдат окончателно откъснати от буржоазията и привлечени в изграждането на социализма.

С идването си на власт работническата класа в съюз с другите трудещи се маси пристъпва към изграждането на социалистическото общество. Съборените експлоататорски класи яростно се съпротивяват на това.

С подкрепа отвън те правят отчаяни усилия да си върнат изгубения „рай“, да възстановят в страната властта на капитала. Затова една от най-важните задачи на пролетарската диктатура, нейн задължителен признак е смазването на съпротивата на съборените експлоататорски класи. Диктатурата на пролетариата е продължение на класовата борба при нови условия и в нови форми. „Диктатурата на пролетариата — пише Ленин — е класова борба на победилния и взелия в свои ръце политическата власт пролетариат против победената, но не унищожена, не изчезнала, не престанала да оказва съпротива против засилилата своята съпротива буржоазия.“¹

В процеса на социалистическото строителство съотношението на класовите сили се изменя в полза на трудещите се. Но това не значи, че изграждането на социализма автоматически се съпровожда с отслабване на съпротивата на буржоазията, че класовата борба постепенно затихва, както твърдят реформистите и десните ревизионисти. В отделни периоди класовата борба може рязко да се изостри. Така беше в Унгария по време на контрареволуционния метеж през 1956 г. и в Чехословакия през 1968—1969 г., когато антисоциалистическите сили предприеха отчаян опит да върнат тези страни по пътя на реставрацията на капитализма.

Работническата класа се стреми да извършва социалистическите преобразования по най-безболезнен начин, без да довежда класовата борба до най-острите ѝ форми. На нея ѝ е чужда постановката на „левите“ авантюристи и на троцкистите за изкуствено разпалване на класовата борба.

Пролетариатът, взел властта в свои ръце, води класова борба против експлоататорите не само вътре в страната, но и на международната арена. Империалистическите държави не се помиряват с възникването на социалистическите страни. Те се стремят да спрат развитието на обществото напред и заедно с вътрешната реакция не прекратяват опитите да реставрират капитализма в тези страни. Водената от тях политика на „задържане“, „отхвърляне“ на социалистическите държави, икономическият натиск, блокадата, идеологическите диверсии служат именно за тази цел. Империа-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 29, стр. 377.

лизъмът не се спира и пред непосредствено военно нападение срещу социалистическите страни. Отбраната на социалистическото отечество, защитата на завоеванията на социализма са важна задача на държавата на пролетарската диктатура. Успешното изпълнение на тази задача изисква постоянно да се укрепва отбранителната способност на страната, да се води политика на запазване и заздравяване на мира.

С образуването на социалистическата система социалистическите страни обединяват усилията си за съвместна защита както на цялата система, така и на всяка от влизащите в нея страни. Защитата на социализма в една или друга страна е не само национална, но и извънредно важна интернационална задача, защото става дума за запазване и заздравяване на позициите на световния социализъм.

Друга линия на класовата борба на трудещите се в социалистическите държави против империализма е оказването на интернационална помощ и подкрепа на разгръщащото се освободително движение на народите в света. Големи и отговорни задачи стоят пред социалистическите страни по отношение на международното работническо и националноосвободително движение. Ленин смята, че социалистическите страни трябва да оказват въздействие върху световната революция преди всичко със своя пример, с решаването на икономическите и социално-политическите задачи в интерес на народа, с неотклонното повишаване на материалното благосъстояние и културното равнище на трудещите се. Той подчертава, че интернационалистическата тактика на социалистическата страна трябва да бъде осъществяване на максимално постижимото в тази страна за развитието, подкрепата и пробуждането на революциите във всички страни.

Социалистическите държави правят всичко възможно, за да предотвратят износа на контрареволюция в страните, тръгнали по пътя на коренните революционни преобразования. С укрепването на социалистическите сили се оказва все по-голяма икономическа, политическа, културно-техническа, а при необходимост и военна помощ на народите, борещи се за своята свобода, за демокрация, национална независимост и социализъм.

Смазването на съпротивата на експлоататорските

класи е една от най-важните задачи на пролетарската диктатура. Но същността на тази власт не може да бъде сведена само до насилие, както го представят буржоазните идеолози и опортюнистите. Целта на диктатурата на пролетариата, нейно главно съдържание е изграждането на социалистическо общество. Самото насилие се упражнява над враждебните на социалистическия строй сили, които оказват яростна съпротива на социалистическите преобразования и се опитват да реставрират капиталистическите отношения.

През периодите на ярко изостряне на класовата борба и гражданската война насилствената страна на диктатурата на пролетариата има особено важно значение за съдбата на революцията. Но при всички условия основната, главната страна на диктатурата на пролетариата е изграждането на новото общество.

В. И. Ленин изтъква, че диктатурата на пролетариата не е само насилие над експлоататорите и дори не главно насилие. Наред със задачата за смазване съпротивата на експлоататорските класи, пише той, „също така неизбежно се поставя — и с течение на времето все повече и повече — по-съществената задача за положителното комунистическо строителство, за създаването на нови икономически отношения, на ново общество“¹. Именно на решаването на съзидателните задачи на пролетарската власт са подчинени нейната стопанско-организаторска и културно-възпитателна функция.

Диктатурата на пролетариата е власт на една класа. Но при ръководенето на страната работническата класа се опира на своите съюзници, на непролетарските трудещи се маси, и преди всичко на трудовите селяни. Пролетариатът се стреми да разшири класовата база на своята власт, откъсва трудещите се маси от буржоазията и ги привлича да участвуват активно в изграждането на социализма. Докато по отношение на експлоататорските класи пролетарската държава води политика на смазване на тяхната съпротива, то по отношение на непролетарските трудещи се класи тя води политика на установяване на здрав съюз с тях за съвместно решаване на задачите на социалистическата революция.

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 29, стр. 413.

В. И. Ленин разглеждаше диктатурата на пролетариата като особена форма на класов съюз на пролетариата с трудещите се маси при ръководната роля на пролетариата в този съюз. „Диктатурата на пролетариата — пише Ленин — е особена форма на класов съюз между пролетариата, авангарда на трудещите се, и многобройните непролетарски слоеве на трудещите се (дребната буржоазия, дребните стопани, селяните, интелигенцията и т. н.), или мнозинството от тях, на съюза против капитала, съюз с цел пълно събаряне на капитала, пълно смазване съпротивата на буржоазията и опитите за реставрация от нейна страна, съюз с цел окончателно създаване и укрепване на социализма.“¹

Само в съюз с другите трудещи се маси работническата класа може да завоюва и задържи държавната власт, да смаже съпротивата на експлоататорите и да извърши основни социални преобразования. Изключително голямо значение при изграждането на социализма има съюзът на работниците с трудещите се селяни, които представляват значителна сила в обществото. Ленин определя съюза на работниците и селяните като висш принцип на диктатурата на пролетариата.

Работническата класа води след себе си селяните и всички дребнобуржразни обществени слоеве, като ги освобождава постепенно от влиянието на буржоазните и дребнобуржоазните възгледи. Това става чрез възпитание и убеждение, чрез другарска помощ и пример.

За установяването на здрав съюз на работниците с непролетарските трудещи се маси има обективна основа. Като се бори за своето освобождение, пролетариатът се бори същевременно за освобождението на всички трудещи се, за ликвидирането на всички форми на експлоатация и потисничество.

Съобразно с най-важните си задачи държавата на пролетарската диктатура има както вътрешни, така и външни функции, характеризиращи основните насоки на нейната дейност. Към *главните ѝ вътрешни функции* спадат: смазване съпротивата на съборените експлоаторски класи; стопанско-организаторска; културно-възпитателна; контрол върху мярата на труда и потребление

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 29, стр. 376.

нието на членовете на обществото; охрана на социалистическата собственост; поддържане вътрешния ред в обществото и охрана на правата на гражданите. *Външните функции* на държавата на пролетарската диктатура са: отбрана на страната от посегателствата на международния империализъм; осигуряване безопасността на държавата от домогванията на империалистическите разузнавания; борба за мир и мирно съвместно съществуване на държавите с различен обществен строй; организиране на сътрудничество със страните от световната социалистическа система и оказване помощ на освободилите се страни, подкрепа на световното освободително движение.

Диктатурата на пролетариата — нов тип демокрация

Диктатурата на пролетариата слага край на епохата на господство на експлоататорските класи и открива епохата на истинското народовластие.

С победата на социалистическата революция за пръв път на кормилото на държавата застават трудещите се, установява се власт на преобладаващото мнозинство от обществото над малцинството. Пролетарската демокрация, отбелязва Ленин, „*е милион пъти по-демократична от всяка буржоазна демокрация . . .*“¹.

Диктатурата на пролетариата осигурява на дело възможност на трудещите се да се ползват от свободата и от всички политически и социални права. Пред народните маси се открива широк простор за всекидневно практическо участие в държавното строителство, в управлението на народното стопанство и във всички други обществени работи. Обобществяването на средствата за производство, преминаването на културно-просветните учреждения, на печата, телевизията и радиото в ръцете на народа разширява неизмеримо сферата на демокрацията. Пролетарската държава разпростира демокрацията върху всички сфери на живота в социалистическото общество.

Диктатурата на пролетариата предоставя на трудещите се най-широка демокрация и същевременно ликвидира или съществено ограничава демокрацията за експлоататорите. Пролетарската власт дава възможност са-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 28, стр. 251.

мо на трудещите се и на техните организации, на всички, които действуват в интерес на трудещите се, в интерес на социализма, да се ползват от свобода на словото, печата и събранията. Предоставянето на свобода на организиране и действия на антисоциалистическите, контрареволуционните сили, както показва опитът на отделни социалистически страни, неизбежно води до фактическо ограничаване на демокрацията за трудещите се, до възникване на опасност от реставрация на капитализма. За да могат по-лесно да водят борба против социализма, съборените експлоататорски класи и външната контрареволуция си надяват демократична маска, опитват се да внесат елементи на буржоазна демокрация в социалистическите страни и в крайна сметка да заменят социалистическата демокрация с буржоазна.

Враговете на социализма гледат на диктатурата и на демокрацията като на взаимно изключващи се понятия. Според тяхното твърдение диктатурата е отрицание на демокрацията, насилие над хората. Представяйки ограничаването на демокрацията за експлоататорите от страна на пролетарската държава за липса на демокрация, те искат да минат за поборници на пълната, „чистата“ демокрация, на демокрацията уж за всички. Тази тактика на антисоциалистическите сили има за цел, под предлог за създаване на всеобща демокрация, за развитие и усъвършенстване на демокрацията, да получи свобода на действие за борба против народната власт.

В писмо до Август Бебел Ф. Енгелс пише, че за буржоазията „чистата демокрация“ е последната спасителна котва. „Във всеки случай — изтъква Енгелс — през време на кризата и на другия ден след нея единствен наш противник ще бъде цялата реакционна маса, обединяваща се около чистата демокрация, и това, смятам, в никой случай не бива да се забравя.“¹

В класовото общество диктатурата и демокрацията имат класов характер. В общество, разделено на класи с противоположни интереси, няма и не може да има „надкласова“, „пълна“ и „чиста“ демокрация, както няма и не може да има равенство между експлоататори и експлоатирани.

В. И. Ленин подчертава, че да се говори за демокрация изобщо — значи да се забрави за класовата борба.

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, Соч., т. 36, стр. 218.

Целият въпрос се свежда до това: за каква класа има демокрация, коя класа и над кого упражнява диктатура. Същността на демокрацията се определя от класовия характер на властта, т. е. от това, в чий ръце се намира властта и в чий интерес се упражнява. Характеризирайки държавата на преходния период, Ленин пише, че тя „неизбежно трябва да бъде държава *по новому* демократическа (за пролетариите и безимотните изобщо) и *по новому* диктаторска (против буржоазията)“¹.

Разнообразие на формите на диктатурата на пролетариата

Диктатурата на пролетариата се отличава коренно от диктатурата на буржоазията не само по съдържание, но и по

формите на своето осъществяване. „Най-голяма глупост би било да се мисли — пише Ленин, — че най-дълбоката революция в историята на човечеството, първото в света преминаване на властта от малцинството експлоататори към мнозинството експлоатиранни, може да се извърши в старите рамки на старата, буржоазната, парламентарната демокрация, може да се извърши без най-решителен прелом. Без създаване нови форми на демокрацията, нови учреждения, въплъщаващи новите условия за нейното прилагане и т. н.“²

В зависимост от конкретно-историческите условия формите на диктатурата на пролетариата могат да бъдат твърде разнообразни. Практиката на революционното движение създаде такива форми на власт на работническата класа като Парижката комуна, Съветите, народната демокрация. Но колкото и разнообразни да са формите на пролетарската диктатура, всички те, изразявайки една същност, се характеризират с редица общи черти.

Исторически първата форма на диктатурата на пролетариата беше Парижката комуна. В Комуната въпреки нейната кратковременност се набелязаха много общи черти на организация на властта на работническата класа. Обобщавайки нейния опит, Маркс направи извода, че Комуната „беше най-последната открита политическа форма, при която можеше да се осъществи икономическото освобождение на труда“³.

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 25, стр. 436.

² В. И. Ленин. Съч., т. 28, стр. 484.

³ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 17, стр. 344.

За разлика от Комуната възникналите в Русия Съвети още в първите години след Октомври значително се развиха, в тях ясно се проявиха общите черти на всички форми на диктатурата на пролетариата. Разглеждайки Парижката комуна и Съветите като еднотипни форми, Ленин отбелязва, че Комуната е „зародиш“, „първообраз“ на Съветите.

В. И. Ленин неведнъж е подчертавал международното значение на Съветите, отразили в себе си съществени черти от организацията на пролетарската власт. Същевременно той изтъква, че тези черти ще се проявяват своеобразно в другите страни. Ленин не свеждаше съветския тип държавна организация само до онази форма, в която тя възникна в процеса на социалистическата революция в Русия. Към съветския тип той отнасяше появилите се по това време зачатъци на пролетарски учреждения в други страни, например съветската система в Германия, комитетите на фабричните отговорници в Англия и др. В речта си на I конгрес на Коминтерна Ленин отбелязва, че „формата на пролетарската диктатура, която вече фактически е изработена, т. е. съветската власт в Русия, Räte-System в Германия, Shop Stewards Committees и аналогичните съветски институции в другите страни, всички те означават и осъществяват именно за трудещите се класи, т. е. за грамадното мнозинство от населението, такава фактическа възможност да се ползват от демократическите права и свободи, каквато никога дори приблизително не е имало в най-добрите и демократични буржоазни републики“¹.

Опитът на народнодемократичните страни също показва, че всички форми на диктатура на пролетариата съвпадат в най-съществените си черти. А какви са тези черти?

За своето осъществяване диктатурата на пролетариата изисква такава организация, която би могла да осигури активно и решаващо участие на работническата класа и на всички трудещи се в управлението на държавата. Ленин отбелязва, че буржоазната демокрация и парламентаризмът са били организирани така, че именно трудещите се класи са били най-отчуждени от апарата на управлението. Диктатурата на пролетариата, на-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 28, стр. 485.

против, е изградена така, че да сближи трудещите се маси с апарата на управлението.

Органите на пролетарската власт се образуват върху основата на принципа на изборността и сменяемостта. Възможно е и назначаване на представители на властта от централните органи като временна мярка в периода на формирането на социалистическата държава. Принципът на изборност и сменяемост осигурява както регулиране на социалния състав, представителство на различните нации и народности в органите на държавната власт, така и формиране на органите на властта с включване в тях на най-способните и авторитетни лица. Трудещите се не само избират своите представители в органите на властта, но и контролират тяхната дейност, а при нужда ги отзовават и заменят с други.

Представителните държавни учреждения се превръщат от „говорилни“, каквито са в капиталистическите страни, в работещи органи. Диктатурата на пролетариата съединява законодателната и изпълнителната власт: органите на държавната власт не само издават законите, но и осигуряват тяхното изпълнение.

Структурата и организацията на дейността на държавните органи, взаимоотношението между централните и местните органи на властта се изграждат въз основа на принципа на демократическия централизъм. От гледище на организационната форма, пише Ленин, републиката на Съветите е обединение и оформление на Съветите от долу до горе в единна стройна държавна организация на трудещите се, в единен и във всички свои части еднороден държавен механизъм.

Демократическият централизъм е несъвместим както с анархизма, който отрича необходимостта от централизирано държавно ръководство, така и с бюрократичния централизъм, който отстранява народните маси от управлението на държавата и сковава местната инициатива. Демократическият централизъм осигурява съчетаване в интерес на цялото общество на централизираното държавно ръководство с развитието на местната инициатива, с постоянното привличане на трудещите се при решаването както на общите, така и на местните въпроси.

Наред с общите черти в организацията на властта всяка форма на диктатура на пролетариата има и свои особености.

Специфичните черти на съветската форма на пролетарската диктатура в Русия бяха обусловени от своеобразните условия на социалистическата революция: ясно разграничаване на класовите сили и техните партии, крайно остра класова борба против обединените сили на вътрешната и външната реакция, липсата на други социалистически страни. При тези извънредно сложни и трудни условия, както изтъква Ленин, „ни се наложи да осъществяваме диктатурата на пролетариата в нейната най-сурова форма“¹.

В преходния период от капитализма към социализма експлоататорските класи в СССР се отстраняваха от участие в политическия живот на страната. Лишаването на експлоататорите от изборителни права ликвидираше всяка възможност за тях да влияят върху състава и дейността на органите на държавната власт. За да се осигури ръководната роля на работническата класа в условията на преобладаване на селското население в страната, за работниците беше установено известно предимство при изборите на органи на властта. Редът на изборите също имаше някои особености: те бяха многостепенни и явни.

Диктатурата на пролетариата в СССР се осъществяваше при еднопартийна система. За да разшири социалната база на революцията, комунистическата партия допускаше възможността за сътрудничество с дребнобуржоазните партии върху платформата на укрепването на съветската власт и изграждането на социализма. Но през Гражданската война тези партии преминаха в лагера на контрареволуцията и по този начин си затвориха достъпа до политическия живот на страната. Така че еднопартийната система беше исторически обусловена.

Особеност на съветската форма на диктатура на пролетариата е и това, че тя дори в началните етапи от развитието на революцията не беше свързана с предишните държавни форми. В условията на острата класова борба буржоазната държавна машина бързо и из основи беше разрушена и заменена със съвсем нови органи — Съветите на работническите и селските депутати.

Нова форма на диктатурата на пролетариата беше народната демокрация, която възникна в редица страни

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 28, стр. 206.

на Европа и Азия. Тя беше породена от новия етап в развитието на световното революционно движение. Народната демокрация, се казва в Програмата на КПСС, „отрази своеобразното развитие на социалистическата революция в условията на отслабване на империализма и изменение съотношението на силите в полза на социализма“.

Широката социална база на революцията, сравнително мирното ѝ развитие, помощта и подкрепата на Съветския съюз определиха общите черти на народнодемократичната форма на диктатурата на пролетариата. Същевременно народната демокрация в различните страни има и своите особености, тъй като във всяка страна социалистическият преврат се извършваше в специфични исторически и национални условия.

Най-важна особеност на народната демокрация е наличието на народен фронт — масова общественно-политическа организация, която включва различни демократични обединения и се възглавява от марксистко-ленинската партия.

Образуването на народен фронт беше предизвикано от широката социална база на революционното движение, от необходимостта да бъдат обединени движещите сили на революцията, да бъде установен съюз на работническата класа със селяните и другите класи и социални групи, които се бореха за прогресивно развитие на обществото. В процеса на борбата за национално и социално освобождение, за социалистическо преустройство на обществото ставаха изменения в разположението на класовите сили. Тези изменения намираха отражение и в народния фронт.

За разлика от Съветска Русия в редица народнодемократични страни беше установена многопартийна система. Народнодемократичният строй израсна на базата на народния фронт. Това обстоятелство правеше целесъобразно установяването на блок на комунистическите и работническите партии с политическите партии, които заедно с комунистите се бяха обединили в народния фронт върху общата платформа на борбата против фашизма и империализма. При това комунистическите и работническите партии си запазваха ръководната роля. При тези условия многопартийната система спомагаше за разширяване на социалната база на революцията, за по-успешното решаване на нейните задачи.

На етапа на социалистическата революция партията от народния фронт се борят съвместно за победа на новото, социалистическо общество. Що се отнася до буржоазните партии, които са за запазване на капиталистическата система, те постепенно бяха изтикани от народния фронт.

За изпълнението на задачите на социалистическата революция и за изграждането на социализма голяма роля изигра обединяването на комунистическите и социалдемократическите партии в редица европейски страни на народната демокрация (Полша, Унгария, Чехословакия, Германската демократична република) върху принципите на марксизма-ленинизма. То сложи край на разцеплението на работническата класа и спомогна за повишаване на нейната ръководна роля в социалистическото строителство. Положителният опит от това обединяване в страните с народна демокрация показва, че развитие в тази насока може да става занапред и в други страни.

Днес в редица народнодемократични страни комунистическите и работническите партии успешно сътрудничат с непролетарските, демократическите партии. Така например в Националния фронт на Германската демократична република освен Германската единна социалистическа партия влизат още четири демократични партии: Националнодемократическата партия, Либералнодемократическата партия, Християндемократическият съюз и Германската демократическа селска партия. В Полша във фронта на единството на нацията са обединени три партии: Полската обединена работническа партия, Селската партия и Демократическата партия. В България в Отечественния фронт влизат Комунистическата партия и Българският земеделски народен съюз. Унгария и Румъния преминаха от многопартийната система към еднопартийната.

Сътрудничеството на комунистите с некомунистическите демократични партии се извършва в различни форми както вътре в националния фронт, така и чрез участието на представители на демократичните партии в държавните органи на властта, в масовите организации на трудещите се. Тези факти показват нагледно лъжливите измислици на буржоазните идеолози и реформисти, че комунистите са противници на сътрудничеството с други партии в борбата за власт и за изграждане на социализма.

Народнодемократичната форма на диктатурата на пролетариата се характеризира и със своеобразен ред на образуване органите на държавната власт.

За разлика от Съветския съюз в народнодемократичните страни обикновено експлоататорските класи не се лишават от избиращелни права. При създаването се в народнодемократичните страни благоприятни вътрешни и външни условия при правилна политика на марксистко-ленинските партии използването на избиращелните права от експлоататорските класи не можеше да заплашва съществуването на народната власт в тези страни. Експлоататорските класи бяха напълно лишени от избиращелни права за известно време само в Румънската народна република. В редица народнодемократични страни ограничаването в избиращелните права засягаше само отделни категорични лица, които вършеха враждебна дейност, предателите на родината, които през войната бяха сътрудничели с окупаторите.

Опитът на повечето от народнодемократичните страни по такъв начин потвърди правилността на Ленинската постановка, че ограничаването на избиращелните права на експлоататорите не е задължително за осъществяването на диктатурата на пролетариата.

По-различно, отколкото в СССР, ставаше в редица народнодемократични страни и разрушаването на старата държавна машина. Част от държавния апарат (военното ведомство, полицията) бе отсечена още през демократичния етап на революцията. Що се отнася до останалата част от апарата за управление, тя беше преустроена постепенно.

В редица европейски страни с народна демокрация се използват в преобразен вид някои традиционни парламентарни форми. Така например орган на общонационално представителство в Чехословакия е Националното събрание, а в Полша — Сеймът. Опитът на народната демокрация наред с опита на Съветите днес има изключително голямо значение за международното работническо и националноосвободително движение. Бъдещите революции могат да издигнат нови политически форми за преход от капитализма към социализма. Но при цялото разнообразие, както изтъква Ленин, същността им неизбежно ще бъде една: диктатура на пролетариата.

**Ръководната роля
на марксистко-ленинската
партия в системата на
пролетарската диктатура**

**Борбата на работническата
класа за социализъм може да
бъде успешна само ако се ръ-
ководи от нейния най-съзнате-
лен и организиран отряд — ко-**

**мунистическата партия. Ръководството на комунистичес-
ката партия е обща закономерност на социалистическа-
та революция и изграждането на новото общество. Със
завоюването на властта от работническата класа ней-
ният авангард — комунистическата партия — става
управляваща партия. „Диктатурата на пролетариата —
изтъква Ленин — е невъзможна иначе освен чрез комуни-
стическата партия.“¹**

**Развивайки творчески марксизма-ленинизма, комуни-
стическата партия осветлява теоретично пътищата за из-
граждането на новото общество. Съобразно с конкрет-
ните условия тя разработва програмата, стратегията и
тактиката на революционната борба на трудещите се за
социализъм, определя основните насоки и задачи в дей-
ността на пролетарската държава. Комунистическата
партия разяснява на масите същността на своята поли-
тика и ги мобилизира за осъществяването на тази поли-
тика. Тя ръководи всички страни от живота на социали-
стическото общество.**

**Здравината на властта на работническата класа за-
виси непосредствено от зрелостта на комунистическата
партия, от единството в нейните редове. Колкото по-сил-
на е партията, толкова по-здрава е държавата и по-ус-
пешно се осъществява властта на работническата класа.
Отслабването на ръководната роля на комунистическа-
та партия неизбежно води до отслабване властта на ра-
ботническата класа, създава опасност от загубване на
социалистическите завоевания и от реставрация на ка-
питализма.**

**С това именно се обяснява фактът, че в стремежа си
да изменят характера на обществения строй, да ликви-
дират властта на работническата класа, враговете на со-
циализма насочват своите усилия преди всичко към под-
копаване на ръководната роля на комунистическата пар-
тия. Така действуваха контрареволуционните сили в
Унгария през 1956 г. и в Чехословакия през 1968—1969 г.**

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 32, стр. 197.

В това отношение голяма услуга им оказваше десният ревизионизъм.

Ръководната роля на комунистическата партия не означава диктатура на партията. Марксистко-ленинската партия не бива да се отъждествява с държавната власт, както преднамерено правят това буржоазните идеолози и десните опортюнисти.

Диктатурата на пролетариата се осъществява с помощта на цяла система държавни и обществен организации, в която комунистическата партия играе ръководна роля. Разкривайки „механизма“ на диктатурата на пролетариата, Ленин изтъква, че властта се осъществява от организирания в Съветите пролетариат, ръководен от комунистическата партия, която се опира в своята работа на профсъюзите и другите обществен организации. „Получава се, общо взето — пише Ленин, — едни формално некомунистически, гъвкав и сравнително широк, твърде могъщ пролетарски апарат, посредством който партията е тясно свързана с *класата* и с *масата* и посредством който, при ръководството на партията, се осъществява *диктатурата на класата*.“¹

Партията обединява работата на всички държавни и масови организации на трудещите се и насочва тяхната дейност към една обща цел, чрез тези организации тя е тясно свързана с работническата класа и с всички трудещи се.

Както показва опитът на редица народнодемократични страни, в системата на диктатурата на пролетарната могат да влизат и непролетарски демократични партии, които подкрепят политиката на изграждане на социализма. Този опит показва също, че в системата на пролетарската власт ръководството трябва да принадлежи на комунистическата партия, която е партия на работническата класа — най-последователната революционна класа в обществото.

Ръководството на комунистическата партия не се налага на другите организации, а се приема от тях доброволно в процеса на борбата за общите цели и против общия враг. Марксистко-ленинската партия си осигурява ръководно положение в процеса на острата борба с враждебните на социализма политически сили, които се

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 31, стр. 33.

стремят да спечелят масите на своя страна и да използват тяхното движение за реакционни цели.

Буржоазните идеолози, лидерите на десните социалисти и съвременните ревизионисти често обвиняват комунистите в „монополизъм“, представят ръководството на комунистическата партия в социалистическите страни като проява на диктат, като липса на свобода и по всякакъв начин превъзнасят многопартийната буржоазна система като признак на демокрация. В действителност в капиталистическите страни свобода има само за онези партии, които защитават отношенията на частна собственост, и идването на една или друга от тези партии на власт не изменя основите на капитализма. „Олигархията се увековечава — пише Маркс — не чрез постоянно запазване на властта в *едни и същи ръце*, а с това, че тя поред изпуска властта от едната ръка, за да я подеме веднага с другата.“¹ Що се отнася до комунистическите и работническите партии, които последователно защитават интересите на работническата класа и всички трудещи се, както и на демократичните организации, в капиталистическите страни те или са забранени, или се поставят всевъзможни пречки за тяхната дейност. Демократизмът или антидемократизмът на един или друг политически строй се определя не от броя на партиите, а от това, каква е тяхната същност, интересите на коя класа изразяват, на кого служат.

В процеса на изграждането на социализма ролята на марксистко-ленинската партия постоянно расте. Задължително условие за успешно решаване на поставените пред партията исторически задачи е постоянното повишаване на идейно-теоретичното равнище на комунистите, на активността на всички партийни организации, укрепването на единството на партийните редове.

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 11, стр. 384.

ГЛАВА XI

ПРЕУСТРОЙСТВО НА ОБЩЕСТВЕНИТЕ ОТНОШЕНИЯ В ПРЕХОДНИЯ ПЕРИОД

В преходния период в процеса на изграждането на социализма коренни изменения претърпява цялата система на обществените отношения: производствени, социално-класови, политически, национални, духовни и други. Създават се нови, социалистически обществени отношения.

1. Създаване на икономическата основа на социализма

Най-важна задача на държавата на пролетарската диктатура е създаването на социалистически начин на производство, който е решаващо условие за победата на социализма. Това предполага:

замяна на частната капиталистическа собственост върху средствата за производство с държавна общонародна собственост чрез политиката на социалистическа национализация;

преобразуване на дребната частна собственост върху средствата за производство на селяните, дребните производители и занаятчиите в кооперативна социалистическа собственост чрез осъществяване на политиката на *производствено коопериране*;

създаване на такива производителни сили в промишлеността и селското стопанство, на такава материално-техническа база, които да осигурят победа на социализма; повишаване благосъстоянието на народните маси и изпълнение на задачите по отбраната; това в повечето страни се постига чрез политиката на *социалистическата индустриализация*.

В процеса на социалистическото строителство се създава система на планово ръководство на икономиката с нови, социалистически методи на водене на стопанството и управление на производството.

**Политика
на национализация
на средствата
за производство**

Използвайки своето политическо господство, пролетариатът, както изтъкват Маркс и Енгелс, извършва експроприация на експроприаторите, изтръгва

крачка по крачка от буржоазията целия капитал, централизира основните оръдия за производство в ръцете на социалистическата държава, за да увеличи бързо сумата на производителните сили. Ликвидирането на капиталистическата собственост става по пътя на *национализацията* — одържавяването на капиталистическите промишлени и селскостопански предприятия, железопътния транспорт, търговския флот, банките, външната търговия, едрите предприятия на вътрешната търговия и други.

Решаваща роля в социалистическото строителство играе преминаването в държавни ръце на едрата промишленост, която по своя характер изисква обобществяване в държавен мащаб. Важно значение има и национализацията на банките. Тя лишава буржоазията от един твърде важен лост на нейната икономическа власт, а на социалистическата държава предава един мощен икономически апарат, който обхваща цялата страна и се използва за планомерно пресмятане и разпределяне на ресурсите. За осигуряването на икономическа независимост на страната огромна роля играе национализацията на външната търговия.

В. И. Ленин пише, че социализмът не може да бъде въведен веднага навсякъде, необходима е цяла система от преходни мерки. В областта на национализацията такава мярка е преди всичко работническият контрол върху стопанската дейност на капиталистическите предприятия. Контролирайки дейността на предприятията, работниците и служещите същевременно се учат да управляват производството, финансите, разпределението на продуктите, да организират отчетността.

Преходна мярка към национализацията е също контролът от страна на държавната власт над разпределението на суровините, материалите, съоръженията, над търговията, цените и кредита. Като преходна мярка към

обявяването на външната търговия за монопол на държавата е възможен държавен контрол над външотърговските операции.

След революцията като икономически преходна мярка може да служи *държавният капитализъм*, т. е. такъв капитализъм, който се регулира и контролира от социалистическата държава, определяща условията и рамките на неговото съществуване. „Държавният капитализъм... — пише Ленин — представлява в условията на съветската власт такъв капитализъм, който се допуска съзнателно и се ограничава от работническата класа. Нашият държавен капитализъм се различава доста съществено от държавния капитализъм в страните с буржоазни правителства именно по това, че при нас държавата е представена не от буржоазията, а от пролетариата, който можа да спечели пълното доверие на селяните.“¹

Прилагането на държавния капитализъм, концесните и капиталистическата аренда в условията на диктатурата на пролетариата не е заменяне на класовата борба с класов мир с буржоазията, а представлява продължение на класовата борба на пролетариата против буржоазията в нова форма. То има за цел да укрепи позициите на социализма и да подготви условията за ликвидиране на капиталистическите отношения.

В Съветска Русия държавният капитализъм не се разви широко. Това стана не по волята на съветската власт, а поради отказа на капиталистите да сътрудничат с нея, понеже се надяваха да реставрират стария строй. Както показва опитът на другите социалистически страни, след като се убеди, че опитите ѝ да си върне властта са напразни, буржоазията приема държавния капитализъм, стремейки се да запази поне частично и временно своето богатство. Различни видове държавен капитализъм се разпространиха в Китайската народна република, в Германската демократична република и в други социалистически страни.

Методите, формите и темповете на социалистическата национализация зависят от конкретните условия в една или друга страна. В Русия например национализацията на едрите предприятия беше извършена в кратък срок,

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 42, стр. 377.

за половин година (декември 1917—юни 1918 г.). Това беше обусловено от острата класова борба, от саботажа на буржоазията и от нежеланието ѝ да присеме преходните държавнокапиталистически форми. В европейските страни с народна демокрация се създаде друга обстановка. Тук отначало бяха конфискувани предприятията, принадлежащи на военнопръстълници или на лица, които бяха свързани с окупаторите. След известно време, в следващия етап на революцията, постепенно бяха национализирани другите предприятия, които образуваха основата на икономиката. За разлика от СССР, където беше извършена пълна експроприация без откуп на собствеността на помещиците и капиталистите, а след това и на селската буржоазия (кулаците), в редица народно-демократични страни има опити за изкупуване на предприятията на онези групи от националната буржоазия, които са се борили заедно с работническата класа против империализма и лоялно са сътрудничили с народната власт.

Голямо значение за политиката на марксистко-ленинските партии в преходния период има въпросът за собствеността върху земята. В процеса на революцията земята принудително се отчуждава от едрите земевладелци и от едрите капиталистически собственици на земя. Земите на едрите земевладелци, които селяните са арендували, се предават в собственост или за ползване от трудовите селяни. Другата част от земите се отделя за едри държавни селскостопански предприятия и става държавна собственост. Що се отнася до земите на средните капиталисти и кулаците, тук има голямо разнообразие в тяхното отчуждаване: продължителността на процеса, определеният максимум на оставяните на собствениците участъци земя, наличието или липсата на откуп, неговите размери и т. н. Различни са и формите на използването на тези земи.

В зависимост от конкретните условия в страната, от политическата обстановка, от едни или други традиции на селяните по отношение на собствеността върху земята различно се решава и въпросът: цялата земя ли се национализира или пък само нейните недра, големите горски и водни масиви и онази част от селскостопанските земи, която е определена за държавни предприятия. Докато в СССР по искане на по-голямата част от селя-

ните цялата земя беше национализирана веднага след социалистическата революция, превърната в общонародна собственост и предадена за безплатно ползване на селските труженници, то в страните с народна демокрация земите на едрите земевладелци в по-голямата си част бяха раздадени на селяните като частна собственост (без откуп или с частичен откуп).

Осъществявайки социалистическата национализация, работническата класа превръща основните средства за производство в общонародна собственост и по този начин разрешава главното противоречие на капитализма — противоречието между обществения характер на производството и частнокапиталистическата форма на присвояването. Социалистическата национализация означава създаване на нов, социалистически строй, който почива на общонародната собственост и на отношения на другарско сътрудничество. Тези отношения осигуряват много по-бързо развитие на производителните сили на социализма, отколкото при капитализма, бързо увеличаване на общественото богатство с цел да се подобрява непрекъснато материалното благосъстояние на трудещите се.

В резултат на социалистическата национализация, първо, се ликвидира капиталистическата собственост върху основните средства за производство и, второ, диктатурата на пролетариата получава икономическа база във вид на система от държавни национализирани предприятия.

С укрепването на социалистическата собственост възниква възможност и необходимост от планомерно организиране на общественно-производствения процес. Системата на планово регулиране се изгражда върху научна база, върху основата на изучаване обективните закони на развитието на социалистическото общество. Пролетарската държава създава съответните стопанско-производствени и планово-икономически органи. Чрез тях тя ръководи народното стопанство по единен план, организира планомерно социалистическо производство, рационално райониране и използване на производителните сили.

**Икономическа политика
на диктатурата
на пролетариата**

В. И. Ленин и комунистическата партия разработиха основните на икономическата политика на прехода от капитализма към

социализма. Тази политика, която влезе в историята ка-

то нова икономическа политика (неп), беше успешна осъществена от съветския народ и доведе до победата социализма в СССР.

През тежките години на интервенцията и Гражданската война съветската власт в условията на глад и с тър недостиг на ресурси беше принудена да прибегне къ политика на временно ограничаване на стоково-паричните отношения. Тъй като нямаше стоки за обмен със злото, съветската държава въведе безвъзмездно изземване на излишните продукти от селяните, купонната система за разпределяне на предметите за потребление по крайно ниски норми и натуралното снабдяване на предприятията. Частната търговия фактически беше забранена. Тази временна политика се диктуваше от извънредните условия, в които се намираше съветската страна. Това беше „военен комунизъм“.

Непът беше въведен в Съветска Русия през 1921. При цялото разнообразие на непа в СССР основни принципи на тази политика имат международно значение и са общи за страните, които изграждат социализма. Главната ѝ черта е икономическият съюз на работническата класа със селяните. С тази политика се цели последователно, крачка по крачка да се решават задачите на социалистическото строителство, като се привлича максимално масата на дребните собственици и се използват за тази цел стоково-паричните отношения.

След като овладее командните позиции (преди всичко основните средства за производство на едрата промишленост и транспорта, банките), пролетарската държава всеотстранно развива социалистическата промишленост. На тази основа тя разширява и укрепва икономическите (търговските, производствените, кредитните) връзки със селското стопанство, създава икономически стимули за неговото развитие и преминаване към кооперативните форми на стопанство — отначало в сферата на обръщението, а после и на производството. При това допуска частният пазар, който се регулира от икономическите мерки на пролетарската държава и след това постепенно се заменя от социалистическите форми на търговия. При непа отчасти се запазват капиталистическите стопански форми (главно в търговията, а също дребното промишлено и селскостопанско производство), които се използват в интерес на развитието на произв-

ството. С развитието на социалистическата икономика капиталистическите елементи постепенно се изтласкват.

Определящ материален фактор при осъществяването на тази икономическа политика е развитието на едрата съвременна промишленост като източник на технически прогрес, на повишаване производителността на обществения труд и подем на народното благосъстояние, като основа на всички социалистически преобразования, в това число и на постепенното социалистическо преустройство на селото.

В. И. Ленин разработи научнообоснован план за изграждане на социалистическото общество, който предвиждаше индустриализация, коопериране на селското стопанство и осъществяване на културна революция.

**Политика
на индустриализация**

За материално-техническа база на социализма служи едрото механизирано производство

в града и селото. В страни, които нямат развита промишленост, това става по пътя на социалистическата индустриализация.

Социалистическата индустриализация има коренни предимства пред капиталистическата. Тя се осъществява с по-високи темпове, води към повишаване на материалното и културното равнище на всички трудещи се. Социалистическата индустриализация изключва прилагането на методите на капиталистическата индустриализация (ограбване на слаборазвити страни, експлоатиране на трудещите се). Източниците на социалистическата индустриализация са: повишаване производителността на труда преди всичко въз основа на неговата техническа въоръженост; използване предимствата на плановото стопанство, рационално разпределяне на трудовите, материалните и финансовите ресурси; намаляване на разходите по производството и обръщението, което дава възможност да се увеличават натрупванията. Политиката на социалистическата индустриализация означава насочване на капиталните вложения преди всичко в тежката индустрия; съответно използване на финансовата и кредитната система, на материално-техническото снабдяване, на външната търговия; необходимият внос на средства за производство; осигуряване на трудови ресурси за промишлеността, подготвяне на многобройна армия от квалифицирани работници, техници и инженери. В резултат

на социалистическата индустриализация нараства числеността на работническата класа и на производствената интелигенция, повишава се относителният дял на работническата класа в състава на населението, което означава укрепване и разширяване на политическите и икономическите основи на диктатурата на пролетариата.

Конкретните форми и темпове на индустриализацията в различните страни са различни. Пред такива развити в промишлено отношение страни като Чехословакия и Германската демократична република изобщо не е поставяна задачата за превръщането им в индустриални страни. Но и те трябваше да преминат пътя на по-нататъшното индустриално развитие, който осигуряваше подобряване на структурата на промишлеността, техническо усъвършенстване на производството върху основата на най-новите постижения на научно-техническия прогрес във всички райони на страната и във всички отрасли на народното стопанство, включително и на селското стопанство.

Вътрешните и външните условия диктуваха на Съветския съюз напрегнати темпове на индустриализация. Съветският народ правеше големи жертви в областта на материалното благосъстояние в името на по-скорошната индустриализация на страната. Това беше свързано с враждебното капиталистическо обкръжение и с особените нужди на отбраната на страната.

Народнодемократичните страни вече не бяха принудени да преодоляват такива големи трудности, каквито имаше в СССР. Съществуваха не само други вътрешни условия за развитие, но и друго международно положение, особено възможността да се опрат на помощта на Съветския съюз и на другите социалистически страни. За социалистическите държави се откриха повече възможности да развиват производството на предмети за потребление. Опитът на народна Монголия, както и на революционна Куба показва, че в някои страни е възможно и целесъобразно индустриализацията да започне от отраслите, които обслужват селското стопанство и преработват неговата продукция. Огромно значение има и това, че страните на социализма могат да се ползват от предимствата на международното социалистическо разделение на труда.

Всяка социалистическа страна избира онази форма и

онзи темп на индустриализация, които най-добре отговарят на вътрешните ѝ условия и по-пълно съответствуват на интересите на цялата световна социалистическа система.

**Политика
на коопериране**

Необходимо условие за победата на социалистическия начин на производство е социалистическото преустройство на селското стопанство, преминаването на индивидуалиото селско стопанство към колективизма.

Без социалистическото коопериране на селяните е невъзможно да се пресекат източниците, които спомагат за възникването на капиталистически елементи, окончателно да се унищожат корените на капитализма в икономиката, да се ликвидира последната и най-многочислена капиталистическа класа — селската буржоазия, кулаците.

Процесът на социалистическото коопериране протича в условията на класовата борба с капиталистическите елементи, при което степента на остротата на тази борба е различна. В СССР политиката на ограничаване и изтласкване на кулаците беше заменена през 1929 г. с политика на ликвидиране на кулаците като класа на базата на пълната колективизация. А в редица народнодемократични страни не стана нужда от такъв поврат. В тези страни се водеше политика на ограничаване, изтласкване и преобразуване на кулашките стопанства; онази част от кулаците, която не оказваше съпротива срещу кооперирането, се приемаше при едни или други условия в производствените кооперативи. Но навсякъде в резултат на социалистическите преобразования кулаците престават да съществуват като класа, те биват ликвидирани. Така изчезва последната експлоататорска класа.

Научният комунизъм всестранно обоснова политиката на социалистическо коопериране на едноличните селски стопанства. Енгелс казва: „Нашата задача по отношение на дребните селяни се състои преди всичко в това, да превърнем тяхното частно производство, тяхната собственост в кооперативна, но не насилствено, а с пример и предлагане на обществена помощ за тази цел“¹.

Политиката на марксистко-ленинските партии в обла-

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 22, стр. 503.

стта на социалистическото коопериране на едноличните селски стопанства включва следните принципи:

всестранно подпомагане от страна на пролетарската държава и на работническата класа процеса на кооперирането под формата на снабдяване със средства за производство, машинна техника, финансово-кредитни ресурси, кадри от специалисти и др.;

доброволно преминаване към кооперираното стопанство, преминаване, което изключва административно-принудителното въвеждане на кооперативите;

постепенност на този процес, изключваща изкуственото ускоряване на кооперирането;

последователно преминаване от низшите, от по-простите форми на коопериране към висшите, към по-сложните, което изключва прескачането изведнъж към висшите форми, без да се минава през низшите;

съобразяване при избора на формите на коопериране с конкретните условия на дадена страна, със своеобразието на икономическия район, с националните особености и традиции, с методите на водене на селското стопанство;

последователно прокарване на принципа на материалната заинтересованост в кооперативите;

съчетаване на общественото стопанство на кооперативите с личното стопанство на селяните, влезли в кооперативите, изключващо ликвидирането на личното спомагателно стопанство или такова прекомерно негово ограничаване, което води до накърняване на личните интереси на членовете на кооперативите и интересите на общественото стопанство;

развитие на общественото самоуправление в кооперативите въз основа на разгръщане на демократията и съчетаване интересите на кооперативите с общодържавните.

Производственото коопериране на селяните има различни форми в различните страни. Както показва историческият опит, национализацията на цялата земя не е задължително предварително условие за социалистическото преустройство на селото. В страните с народна демокрация са разпространени такива кооперативи, в които разпределението на доходите става не само по вложениния труд, но и по размера на намиращата се в частна

собственост на селянина площ земя, която той е предал в кооператива.

Колективният опит на социалистическите страни изработи три основни типа производствени селскостопански кооперации, които се различават по степента на обобществяване на труда и средствата за производство: *сдружения за съвместно обработване на земята*, където е обобществен само трудът за извършването на отделните селскостопански работи, при което земята остава собственост на членовете на сдружението; *производствени кооперации*, в които средствата за производство и трудът са обобществени, а земята, макар и обединена в един общ масив, все още е собственост на членовете на кооператива; основната част от доходите в такива кооперативи се разпределя според труда, а по-малката част — съобразно с внесения в кооператива пай земя; *кооперации от типа на селскостопанския артел*, в които са обобществени социалистически както трудът, така и земята и другите средства за производство, а доходите се разпределят само според труда.

Социалистическото коопериране наред със създаването на държавни стопанства осигурява победата на социализма в такава жизнено важна област на икономиката като селското стопанство, извежда на пътя на социализма селяните, които представляват в повечето страни на света преобладаваща част от населението, осигурява развитие на производителните сили, повишаване на материалното благосъстояние на народа.

2. Изменение на класовите отношения

Социалистическото преустройство на класовите отношения е двуединен процес: разрушаване, разбиване на старата класова структура, основана върху частнособственическият начин на живот и върху експлоатацията, и утвърждаване на нейно място на новата социална структура, представена от братския съюз на равноправни социалистически класи и групи от трудещите се. Унищожаването на класовото делене на обществото е сложен и продължителен процес. Неговото осъществяване изисква голям комплекс от икономически, политически и културни преобразования. Той засяга жизнените интереси на класите, на широките народни маси.

Форми на класова борба

Социалистическите преобразования в преходния период се извършват в условията на ожесточена класова борба. Тя се води от работническата класа и всички трудещи се против съборените експлоататори в икономическата, политическата и идеологическата област. Формите на тази борба са многообразни.

Обобщавайки опыта от първите години на изграждането на социализма в СССР, Ленин изтъква следните форми на класова борба: 1) смазване съпротивата на експлоататорите; 2) гражданска война; 3) „неутрализиране“ на дребната буржоазия, особено на селяните; 4) „използване“ на буржоазията; 5) насаждане на нова дисциплина.

Методите за смазване съпротивата на експлоататорите зависят от остротата на класовата борба, от поведението на буржоазията и от нейната тактика. За това свидетелствува опитът на социалистическите страни.

Изострянето на класовата борба може да се превърне в *гражданска война*. Така стана в Русия, където вътрешната и външната контрареволуция успяха да натрапят на трудещите се такава война.

В редица народнодемократични страни социалистическите революции победиха без гражданска война благодарение на подкрепата на Съветския съюз и на други благоприятни фактори. И в тези страни враговете на народния строй правеха опити да разпалят такива войни, но съотношението на силите явно не беше в тяхна полза. Това ги възпря от открити военни действия.

В преходния период, особено в началния му етап, се разгръща борба между работническата класа и буржоазията за привличане на своя страна колебаещите се междинни дребнобуржоазни слоеве, и преди всичко трудещите се селяни. В зависимост от конкретно-историческите условия тази борба приема различни форми. Една от тези форми е *„неутрализацията“ на дребната буржоазия, особено на селяните*. В Русия например през първите месеци на революцията, когато среднякът се колебаеше между революцията и контрареволуцията, комунистическата партия водеше политика на неутрализиране на средняка. Този кратковременен етап бе сменен след това с политика на здрав съюз със средняка.

Форма на класовата борба в преходния период е и

„използването“ на буржоазните специалисти в интерес на пролетариата. Тази борба наред с принудата предполага търпелива възпитателна работа сред старата интелигенция. Пролетарската власт създава на представителите на буржоазната интелигенция, тръгнали по пътя на служенето на народа, необходимите условия за творческа дейност.

Преминаването от капитализма към социализма е невъзможно без преустройство на съзнанието на трудещите се, без формирането на творческо отношение у тях към изграждането на социалистическия живот. Диктатурата на пролетариата води борба против дребнобуржоазната разпуснатост, за пролетарска организираност, за съзнателно отношение към груда. *Затова насаждането на нова дисциплина* представлява една от формите на класовата борба в преходния период.

Изменение на класовата структура

Въз основа на опита на Съветския съюз и другите социалистически страни може да се

проследят основните етапи в изменението на класовата структура и класовите отношения в обществото.

На *първия* етап в резултат на социалистическата революция, национализацията на земята и капиталистическата собственост, на ограничаването и изтласкването на капиталистическите елементи се унищожава политическото и икономическото господство на експлоататорските класи. На този етап се води особено остра борба между съборените експлоататорски класи и пролетариата, взел властта в свои ръце. Едрите земевладелци и капиталистите престават да съществуват като класи. Пролетариатът става ръководна сила в обществото. В селото расте броят на средните селяни, а бедните намаляват. Експлоататорите са ликвидирани, но не напълно: в града остават дребните занаятчии и търговци, а в селото — кулаците. Интелигенцията представлява твърде пъстра картина: наред с хората от дворянски произход, от едрата, средната и дребната буржоазия се появява работническо-селската интелигенция.

На *втория* етап благодарение на индустриализацията на страната, колективизацията на селското стопанство и културната революция социализмът печели решаващи победи. В резултат на това се създава нова социално-класова структура, отговаряща на неговите производствени, икономически отношения.

В Съветския съюз към средата на 30-те години експлоататорските класи бяха напълно ликвидирани. Изменението на социално-класовата структура на съветското общество се вижда от следната таблица (в проценти):

	1913 г.	1924 г.	1928 г.	1939 г.
Цялото население (включително неработещите членове на семействата)	100	100	100	100
В това число:				
работници и служещи	17,0	14,8	17,6	15,20
от тях работници	14,0	10,1	12,0	32,5
селяни-колхозници и кооперирани занаятчии	—	1,3	2,9	47,2
селяни-единоличници и некооперирани занаятчии	66,7	75,4	74,9	2,6
буржоазни помещици, търговци и кулаци	16,3	8,5	4,6	—

В другите социалистически страни социално-класовата структура се характеризира по следния начин:

	Работници и служещи (в проценти)	Кооперирани селяни и занаятчии (в проценти)
ГДР (1968 г.)	82,7	13,5
ЧССР (1968 г.)	87,9	9,4
УНР (1966 г.)	71,1	25,9
НРБ (1965 г.)	59,2	39,2
МНР (1965 г.)	48,7	51,3
КНДР (1963 г.)	55,2	44,7

С унищожаването на частната собственост върху средствата за производство и с ликвидирането на експлоататорските класи се премахва присвояването на труда на една класа от друга. Социалистическото общество е общество на трудени се — работници, селяни и интелигенция. Работниците и кооперираните селяни се трудят в предприятията, които са обществена собственост. За всички членове на обществото трудът стана единствен законен начин да получават доходи, а източник на материалното им благосъстояние стана плановото социалистическо производство. Утвърди се принципът

„От всекиго според способностите, на всекиго — според труда“. Върху основата на общността на жизнените интереси на трудещите се създава социално-политическото и идейното единство на социалистическото общество.

3. Ликвидиране на противоположността между града и селото

В преходния период се ликвидира съществуващата от векове в експлоататорското общество противоположност между града и селото.

Противоположност
между града и селото

Образуването на градове е започнало още в робовладелското общество в резултат на отделянето на занаятите от земеделието и животновъдството. Тяхното възникване съдействувало за развитие на занаятчийското производство, промишлеността и търговията, за концентрирането на политическите и културните учреждения. Обособяването на града от селото довежда след това до противоположността между тях, която е една от най-характерните черти на всички класово-антагонистични формации.

При капитализма противоположността между града и селото достига най-голяма острота, тя се проявява в засилването на социалните контрасти както между града и селото, така и в самия град. Развитието на едрата капиталистическа промишленост се придружава от масова пауперизация на селското население. Градовете стихийно се разрастват. Докато населението на земята се увеличи през последния век и половина 3,6 пъти, то градското население се увеличи близо 25 пъти. Големият капиталистически град представлява въплъщение на всички противоречия, в него наред с разкошните квартали на богатите съществуват бордеи, в които живеят бедняците. Заедно с бързото нарастване на градовете все по-рязко се проявява тяхното преобладание над селото в икономическо, политическо и духовно отношение.

Капитализмът изигра известна прогресивна роля в развитието на селото. Той разруши феодалните отношения и патрархалния начин на живот в него, нанесе удар по рутинното производство. Но опирайки се на съвременната техника, капиталистическият град още повече зароби селото.

Градският промишлен, търговски и банков капитал експлоатира трудещите се селски маси, използвайки такива икономически лостове като данъци, аренда, кредит, ипотека, диспропорция между цените на промишлените стоки и на селскостопанските продукти и други. При империализма експлоатацията на селото се засилва. Монополистичният капитал все повече и повече въвлича селското стопанство в орбитата на създадените от него икономически отношения, поставя под свой контрол производството, пласмента и преработката на селскостопанските продукти. Монополите разоряват дребните земеделци, прогонват ги от земята и ги превръщат в бездомни пролетарии. В развитите капиталистически страни буржоазният град все повече разрушава и поглъща селото. Дребното стопанство продължава да се крепи само с цената на неимоверни лишения, недостатъчно потребление и прекомерен труд от страна на селяните. Империализмът пороби и превърна в „световно село“ колониалните и зависимите страни, обрече стотици милиони от тяхното население на невероятни лишения и нищета.

Противоположността между града и селото е източник на най-дълбоки социални противоречия в класовото общество. Тя затвърдява изостаналостта на селото, става сериозна пречка по пътя на социалния прогрес, на всестранното развитие на личността както на гражданина, така и на селянина. Отделянето на града от селото „е обрело селското население на хилядолетно затыпяване, а гражданите — на заробване всекиго от тях от неговия специален занаят. То унищожило основата на духовното развитие на първите и на физическото развитие на вторите“¹.

Противоположността между града и селото при капитализма означава:

в политическата област — политическо господство на града над селото;

в икономическата област — градът поставя селото в икономическа зависимост, експлоатира го;

в културната област — в града се съсредоточават основните културни ценности, институтите на науката, образованието и изкуството, а селото има ограничен достъп до тях и е обречено на културна изостаналост;

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 20, стр. 300.

в разселването на хората, благоустройството и бита тази противоположност се проявява в запазването на стария начин на живот и бит, в ограничаването на съобщителните средства и транспорта в селото, докато градът отива далеч напред в това отношение. Същевременно расте пренаселеността на градовете, атмосферата им все повече се замърсява и отравя.

Разбира се, противоположността между града и селото не означава сблъскване на интересите на трудещите се класи в капиталистическото общество — работниците и трудовите слоеве на селяните. Става дума за антагонистичните противоречия между експлоататорските класи в града и трудещите се маси в селото. Що се отнася до работниците и селяните, техните интереси в много отношения съвпадат и това е основа на техния съюз в борбата с буржоазията и едрите земевладелци.

Необходимостта от унищожаване на противоположността между града и селото произтича от обективните изисквания за по-нататъшно развитие на промишленото и селскостопанското производство, рационално разпределение на производителните сили и разселване на хората, от потребностите за хигиенизиране на градовете, за социално и културно развитие на милионите селски жители, за създаване на нормални културно-битови условия за живот на последните. Решаването на този проблем обаче е невъзможно на базата на капитализма. Реализирането му е възможно само по пътя на революционното преобразуване на капитализма в социализъм.

Опит в преодоляването на противоположността между града и селото

Като унищожаване на буржоазията и на едрите земевладелци, социалистическата революция слага началото на

ликвидирането на антагонистичната противоположност между града и селото. В процеса на социалистическото строителство, в резултат на победата на социализма, тази противоположност се премахва.

В съветското общество и в повечето от другите социалистически страни е ликвидирана коренната разлика в социално-икономическата система на града и селото. Докато през първите години на съветската власт в града се развиваше социалистическата промишленост, укрепваше социалистическият сектор, а в селото още преобладаваше дребното индивидуално селско стопанство, то в ре-

зултат на създаването на совхозите и на кооперирането на селяните и в селото, както и в града се утвърдиха социалистическите производствени отношения. През 1969 г. в съветското село се наброяваха 14,3 хиляди совхоза и 34,7 хиляди колхоза. Създаването на едри предприятия в селото под формата на колхози и совхози е основа на икономическото и културно-техническото издигане на селото до равнището на града.

Измени се и социалният състав на селското население. В дореволюционна Русия имаше над 20 млн. еднолични селски стопанства, от които: бедняшки стопанства — 65 на сто, средняшки — 20 и кулашки — 15 на сто. Близко една трета от бедняшките стопанства нямаша коне, повече от една трета нямаша инвентар, а 15 на сто нямаша посевни. Класата на едрите земевладелци — числено незначителна — владееше близо половината от всички обработваеми земи в страната. Социалистическата революция сложи край на тези крещящи противоречия. Сега селското население са трудещите се от совхозите и колхозите, както и селската интелигенция, която работи заедно с тях.

В селото няма повече бедняци, средняци и кулаци. Всички колхозници се намират в еднакво отношение спрямо средствата за производство, спрямо колхозната собственост. Селяните получиха широк достъп до постиженията на науката, техниката и културата, в селата възникна широка мрежа от училища, културно-просветни институти, израсна многобройна селска интелигенция.

Социалистическата индустриализация на страната и колективизацията на селското стопанство измениха съотношението между градското и селското население и социално-класовата структура на града. През 1918 г. градското население в Русия беше 18 на сто, селското — 82, а през 1970 г. — съответно 56 и 44 на сто.

Социално-класовата структура на социалистическия град коренно се отличава от капиталистическия град. При социализма в градовете няма капиталисти, банкери, търговци и други експлоататорски елементи. Изчезна предишната противоположност между интересите на града и на селото, премахнати са източниците, които биха могли да породят антагонистични противоречия между тях, укрепна съюзът между работническата класа и селяните. Благодарение на мощния производствено-промиш-

лен апарат и на широката мрежа от административно-политически, културни и научни институти социалистическият град играе ръководна роля в развитието на производителните сили, на науката, техниката, културата и т. н., в усъвършенствуването на обществените отношения. Чрез цялата система от производствено-технически, социално-икономически, политически и културни институти работническата класа осъществява своята ръководна роля по отношение на селяните.

Опитът от развитието на световната социалистическа система потвърди изводите на основоположниците на научния комунизъм, че „противоположността между града и селото може да съществува само в рамките на частната собственост“¹, а нейното унищожаване е обща закономерност на прехода от капитализма към социализма за всички страни.

4. Ликвидиране на противоположността между физическия и умствения труд

Едно от огромните постижения на работническата класа и на всички трудещи се в изграждането на социализма е ликвидирането на наследената от предишните класовоантагонистични формации противоположност между умствения и физическия труд.

**Противоположност
между умствения
и физическия труд**

Отделянето на умствения труд от физическия е исторически закономерно явление. Негова материална основа е онова равнище на развитие на производителните сили, което дава възможност да се получава принадлеен продукт: човек започва да произвежда повече, отколкото потребява. Благодарение на това за пръв път се създават икономически предпоставки за съществуването на особена прослойка в обществото, която, потребявайки блага, създадени от други, е можела да се занимава с умствен труд.

С отделянето на умствения труд от физическия се създават условия за развитието на науката и културата, които са важен фактор за по-нататъшния прогрес на обществото, на неговите производителни сили, за по-

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 3, стр. 51.

вишаване производителността на труда. С развитието на частната собственост умственият труд се узурпира от експлоататорските класи, тъй като им дава в ръцете мощно оръдие за господство над трудещите се маси. Възниква противоположността между умствения и физическия труд, която все повече и повече се задълбочава при преминаването от една експлоататорска формация към друга. В основата на тази противоположност лежи частната собственост върху средствата за производство, а следователно и монополът на експлоататорските класи върху умствения труд, който те използват като средство за увеличаване на нетрудовите си доходи, за икономическо, политическо и духовно заробване на трудещите се.

Противоположността между работниците на умствения и на физическия труд е един от най-дълбоките източници на социалното неравенство.

Производственият процес предполага единство на двете страни от човешката дейност — умствения и физическия труд. „Както в самата природа главата и ръцете са неразделни — пише Маркс, — така трудовият процес обединява умствения и ръчния труд.“¹ Тези две страни на единния процес на обществения и индивидуалния труд имат социално-икономически и естествени различия. Причините за естествените различия се коренят в качествената диференциация на труда. Достатъчно е да сравним например труда на работника стругар, който изработва определен детайл, и на учения физик, който разработва, да речем, теорията за строежа на атомното ядро, труда на лекаря и на чистачката, на тракториста и на учителя и т. н., за да се убедим в това. Те са различни по начина на изразходването на човешки сили, по съдържание и сложност на изпълнението на този или този труд, по условията, при които те се извършват, по произтичащото оттук различно културно-техническо равнище на физическите и умствените работници. Но тези различия в дейността на хората, в техния труд още не влекат след себе си социално неравенство или някакви привилегии в смисъл на притежаване на собственост или на разпределяне на резултатите от обществения труд.²

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 23, стр. 514.

² К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 3, стр. 529.

В общество, почиващо на класови антагонизми, на експлоатация на човека от човека, естествените различия между умствения и физическия труд стават социално-икономически различия, проявяващи се като противоположност между интересите на физическите и умствените работници.

Умственият труд като една от главните страни на човешката дейност, взета без оглед на социално-икономическата форма на използването на неговите резултати, не може да бъде средство за експлоатация на работниците на физическия труд. Сам по себе си той е могъщ фактор за развитие на производителните сили и преди всичко на самия човек — твореца на разнообразните форми на интелектуална дейност в обществото. В класовоантагонистичното общество обаче той се използва от господстващите класи като средство за експлоатиране на работниците на физическия труд.

Самата логика на развитието на частнособственическите отношения поставя резултатите на умствения труд в служба на онези, на които принадлежат средствата за производство и които господствуват в обществото икономически, политически и духовно.

Експлоататорските класи винаги са се стремили да държат монопола на управлението на обществото, на зашмаването с умствен труд. Потиснатите класи векове са били обречени на изтощителен физически труд и са били държани далеч от управлението на обществото. По самия характер на своята дейност армията на физическите работници е била отделена от умствения труд. И ако преди капитализма в труда на занаятчията или земеделеца е имало известни комбинации на умствени и физически елементи, капиталистическото производство в резултат на промишлената революция разрушава старите комбинации на умствен и физически труд и по този начин осигурява по-висока производителност на труда, прави умствения труд монопол на ограничена част от обществото. Капитализмът обрича за цял живот основната маса от трудещите се на безрадостен труд, свързан с изпълнението на едни и същи операции.

Науката и техниката, които притежават чудодейната сила да съкращават и правят по-плодотворен човешкия труд, в ръцете на капиталистите стават средство за засилване на експлоатацията. Постиженията на научно-

техническата революция носят на нови слоеве трудещи се безработица, глад и нищета, използват се за подготвяне на унищожителни войни.

**Победата на социализма
и унищожаването
на противоположността
между умствения
и физическия труд**

След победата на социалистическите революции в Русия и в страните с народна демокрация започна процес на преодоляване противоположността между умствения и физическия

труд, процес на тяхното сближаване.

Социалистическата революция унищожава класовите основи на разрива между умствения и физическия труд, монопола на експлоататорите върху умствения труд. Социализмът ликвидира остатъците от експлоататорските класи и онези социални бариери, които затвърдяваха деленето на членовете на обществото на умствени и физически работници.

Социализмът внесе коренни изменения в системата на разделението на обществения труд: трудът става задължителен за всички, той е разпределен по-равномерно между членовете на обществото. Работниците и селяните получават все по-големи възможности да се занимават не само с непосредствено материално, но и с духовно производство. Нарастването на производителността на труда и намаляването на работния ден им осигуряват все повече свободно време, за да участвуват в управлението на обществото и да повишават културно-техническото си равнище. Благодарение на това те престават да бъдат само работници на физическия труд.

За преодоляване на противоположността между умствения и физическия труд и за по-нататъшното им сближаване не са достатъчни само експроприация на едрите земевладелци и капиталисти и ликвидиране на експлоатацията. Необходимо е също коренно изменение на материално-техническите, икономическите и културните основи на обществото и утвърждаване на социалистическия труд. Създаването на материално-техническата база на социализма и кооперирането на селското стопанство, културната революция, издигането на съзнателността и увеличаването на производителността на труда — ето условията, които доведоха до решаването на тази задача. Социално-икономическите, политическите и културните последици от ликвидирането на противоположност-

та между умствения и физическия труд са изключително големи. Повиши се културно-техническото равнище на всички слоеве от народа, възникна социалистическото съревнование на милионите, широко се разви движението на рационализаторите в производството. Трудещите се маси започнаха да участвуват активно в управлението на държавата, на производството и политическия живот.

Социалистическата индустриализация и културната революция доведоха до създаването на нови кадри — работници и инженери, чиято задача е да управляват новата техника. Вече не един тесен слой от върхушката на „образованите класи“ дава специалистите, а цялото трудово население на страната, цялата маса работници и селяни.

Кооперирането на селското стопанство унищожава кулаците — експлоататорския слой от селяните, раздробеността и стихийността на дребното производство, затвореността, ограничения кръгзор на селското население, лишено от образование и култура. Селскостопанското производство получава модерна техника — мощни трактори, плугове, сеялки, комбайни, автомобили, електрически мотори. Това изменя начина на живот и труда на селяните. В селото се създава широка мрежа от училища, клубове и библиотеки. В колхозите и совхозите навлизат биологическата и агрономическата наука, радиото и телевизията, вестниците и списанията. Внедряването на науката и техниката в селското стопанство спомага за рязкото нарастване на умствения труд в производството. В селото израстват значителни кадри от агрономи, зоотехници, инженери, лекари, учители и т. н.

Системното повишаване на културно-техническото равнище на работниците, селяните и служещите стана закономерно явление в развитието на социалистическото общество. Благодарение на това из средата на трудещите се се издигна значителен слой ръководни държавни, партийни, профсъюзни, комсомолски и стопански кадри, постоянно се повишава политическата активност на трудещите се и тяхната роля в управлението на всички работи в социалистическото общество.

Един от най-важните резултати от преодоляването на прогивоположността между умствения и физическия труд е създаването на социалистическа, истински народна интелигенция — плът от плътта на работниците и се-

ляните. Цялата нейна професионална и социално-политическа дейност не затвърдява, както при капитализма а подкопава барьерите между умствения и физически труд.

Следователно унищожаването на противоположността между умствения и физическия труд е обща закономерност на прехода от капитализма към социализма.

5. Изменение на националните отношения

Преходът от капитализма към социализма бележи коренни изменения на националните отношения в обществото. Решаването на националния въпрос е важна препоставка за социално равенство и обединяване на тредештите се маси. Какво разбира научният комунизъм под решаване на националния въпрос в преходния период? Първо, ликвидиране на експлоатирането на една нация от друга, установяване на политическо равноправие между тях, практическо осъществяване на марксовия лозунг за правото на нациите на самоопределение; отменяне на всички национални и националнорелигиозни привилегии и ограничения; второ, установяване на всестранно сътрудничество и взаимопомощ между нациите, развиване на дружбата между народите; трето, осъществяване на система от мероприятия, чиято крайна цел е да се постигне действително икономическо и културно равенство между нациите, да се изравнят те в своето развитие.

Голямо значение в икономическото, политическото и духовното развитие на нациите има националната държавност. Буржоазията лишава националните малцинства от държавна организация. В бившата Руска империя на пример десетки народи нямаха собствена държавна организация. През преходния период всички народи в СССР получиха своя държавност чрез образуването на съюзни и автономни републики, автономни области и национални окръзи. По подобен начин е решен въпросът и в други многонационални социалистически държави, които водят ленинска национална политика. Формите на държавно устройство на нациите през периода на прехода към социализма са съобразени както с интересите на всяка националност, така и с интересите на всички народи изобщо.

Социалистическата революция води към тясно сътрудничество и сплотеност на нациите, към развитие на дружбата между народите. Същевременно тя възбужда и консолидира нациите, дава възможност да се запазят културното своеобразие и самобитност на всеки народ и народност, създава невидан простор за развитие на народностите в нации, за напредък на тяхната икономика и култура. Отстъплението от ленинските принципи в националната политика отговаря на интересите на великодържавния шовинизъм и национализма. Една от най-характерните черти на социалистическото строителство в областта на националните отношения е ускореното икономическо и културно развитие на по-рано изостаналите народи. През преходния период всички съюзни и автономни републики в СССР станаха индустриални, с високоразвита култура и образование.

Като ускорява гигантски икономическото, политическото и културното развитие на всички нации, социалистическата държава отделя особено внимание на по-неразвитите нации и народности, помага им да се издигнат до равнището на по-развитите нации и по този начин осигурява преминаването им към социализма, при което те прескачат капиталистическото развитие. Високите темпове на развитие дадоха възможност на много нации и народности в СССР за едно поколение да ликвидират икономическата и културната си изостаналост и да се наредят в една редица с напредналите народи.

Наред с изграждането на социализма се извършва процес на преодоляване отживелиците на национализма и шовинизма, утвърждава се социалистическото братство между всички народи, постига се единство на националните и интернационалните задачи на трудещите се. Докато при капитализма интернационализмът е идеология главно на работническата класа и нейния авангард, то в процеса на изграждането на социализма тази идеология се разпространява сред всички трудещи се, сред целия народ, всички те преминават житейската школа на интернационалното възпитание.

6. Преобразования в духовния живот на обществото

Един от важните проблеми на преходния период е преобразуването на духовния живот на обществото, осъществяването на социалистическата революция в областта на културата, преодоляването на буржоазната идеология, въоръжаването на народните маси с цялото духовно богатство, натрупано от човечеството.

Ленинската програма за културна революция е важен принос в революционната теория и практика. Нейното основно съдържание е: издигане на народната просвета — създаване на всички условия за всестранно културно развитие на работниците, селяните и трудовата интелигенция, приобщаването им към политиката, знанията и естетическите ценности; развитие на социалистическа по съдържание и национална по форма култура; формиране на народна интелигенция; развитие и използване на науката в интерес на трудещите се; разпространение на научната социалистическа идеология и организиране на целия духовен живот на народа върху нейните принципи; преодоляване на дребнобуржоазните възгледи и нрави.

Още от първите дни на социалистическата революция образованието, науката и изкуството стават общодържавно дело, предмет на постоянна грижа на комунистическата партия и социалистическата държава. Всички богатства на духовната култура започват да служат на народа, на социалистическото строителство. Широко се развиват народното образование, системата от средни и висши учебни заведения, театри, кинотеатри, клубове, библиотеки, печатът, радиото и телевизията. Те стават средство за разпространение на научни и политически знания сред трудещите се, активен фактор за комунистическо възпитание.

В преходния период се формира национална по форма и социалистическа по съдържание култура, бързо се развива науката.

Благодарение на социалистическия строй за кратък исторически срок се осъществява грандиозна програма за културни преобразования. В резултат на културната революция се създава нова, социалистическа култура, която носи високо знамето на революционния хуманизъм. Тази култура отхвърля всички форми на идеологическа

реакция, които духовно разоръжават и заробват човека.

Формиращата се в процеса на изграждането на социализма общност на материалните и духовните интереси обогатява националните култури с интернационално съдържание, с нови форми на творчество. На тази основа, а също въз основа на общото нарастване на културата на всички народи се извършва интензивно взаимно проникване и взаимно влияние на националните култури. Развиващата се многонационална социалистическа култура е силна със своето многообразие, с високата си комунистическа идейност.

И тъй, в преходния период социализмът печели победа в областта на политиката, икономиката и културата. Ликвидира се многоструктурността на икономиката. Във връзка с унищожаването на експлоататорските класи изчезва разделението на обществото на враждебни класи — експлоататори и експлоатирани. Преодолява се главното противоречие на преходния период — противоречието между развиващия се социализъм и умиращия капитализъм. По-нататък възникват задачите по изграждането на напълно развито социалистическо общество.

ГЛАВА XII

СОЦИАЛИСТИЧЕСКОТО ОБЩЕСТВО

Преходният период от капитализъм към социализъм завършва с победата на социализма — първата, или низша, фаза на комунизма. По-нататък социализмът прераства във втората, или висша, фаза на комунистическата формация (за по-кратко тази втора фаза се нарича комунизъм). Социализмът и комунизмът представляват различни степени на зрелост на тази нова обществено-икономическа формация.

1. Социализмът — първа фаза на комунизма

Комунистическото общество, както и предшествуващите формации, не се ражда изведнъж в готов вид, то преминава определени степени в своето съзряване.

Социализмът — непълнен комунизъм

Социализмът е ново общество, то се отличава от обществото на преходния период по своя икономически строй, класова структура и политическа организация. Главна черта на преходния период е борбата между раждащия се социализъм и загиващия капитализъм, която завършва с победата на социализма. На това стъпало на развитие социалистическата икономика вече не е един от стопанските сектори, а обхваща цялото народно стопанство. Експлоататорските класи вече не съществуват. Държавата е общонародна политическа организация, осигурена е демокрация не само за мнозинството, а за всички членове на обществото, което се състои от трудещи се.

Социалистическото общество се нарича пръв стадий на комунизма, защото при него вече са утвърдени в живота много от най-важните черти, присъщи на цялата комунистическа общественно-икономическа формация. Това е преди всичко господството на обществената собственост върху средствата за производство. „Доколкото средствата за производство стават *обща* собственост — пише Ленин за социализма, — дотолкова думата „комунизъм“ е приложима и тук, ако не се забравя, че това *не* е още пълен комунизъм“¹.

Друга обща черта на двете фази на комунизма е, че това е общество на трудещи се, в което трудът според способностите се признава за необходим и задължителен за всеки работоспособен. От господството на обществената собственост произтичат взаимната помощ и сътрудничеството на хората във всички области на обществения живот. Развитието на производството и при социализма, и при комунизма има за цел задоволяването на растящите материални и културни потребности на обществото и се осъществява планомерно. Стихийността на общественото развитие отстъпва място на плановата организация на производството и на целия социален живот.

Човекът с неговите материални и духовни потребности, грижата за създаване условия за неговата свобода и всестранно развитие са в центъра на целия живот на социалистическото и комунистическото общество.

Начинът на производство при социализма и комунизма в основата си е един и същ, макар че твърде много се различава по равнище на развитие. Затова Маркс и Ленин разглеждат социализма и комунизма не като различни общественно-икономически формации, а като две степени, две фази в развитието на една и съща общественно-икономическа формация.

Социализмът не е бързопреходен, а относително дълъг етап в развитието на новото общество, през който то съзрява, създава необходимите материални, социално-политически и културни предпоставки за преминаване към втората фаза на комунизма.

Тъй като социализмът още не е пълен комунизъм и обществото току-що е излязло от недрата на капитализ-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 25, стр. 500.

ма, то, според образния израз на Маркс, във всяко отношение: в икономическо, нравствено и умствено, носи „рождените петна“ на капитализма. „Рождените петна“ на миналото — това са и остатъците от старото разделение на труда, намиращи израз в повече или по-малко дълбоките различия между тружениците от града и селото, между работниците на умствения и физическия труд, и свързаните с това остатъци от социалното неравенство — най-вече в материалната осигуреност на хората, в условията на техния живот и труд, и остатъците от миналото в бита и съзнанието, и т. н.

Неизбежност на социализма като особена фаза на комунизма

Социализмът като особено стъпало на общественото развитие не може да бъде „прескочен“. Ленин неведнъж подчертава,

че от капитализма обществото може непосредствено да премине единствено към социализъм, а комунизмът трябва да израсне от социализма като резултат на неговото собствено развитие. Неизбежността на социализма се определя от редица причини:

първо, от това, че само върху базата на социализма производителните сили могат да достигнат такава висока степен на развитие, която е необходима за преодоляване остатъците от старото разделение на труда, за изграждане на нови, комунистически обществени отношения и постигане на изобилие от предмети за потребление;

второ, комунизмът предполага такава дълбоко преобразуване на обществените отношения, че то не може да бъде извършено изведнъж: Унищожаването на експлоатацията на човека от човека само по себе си е недостатъчно, например, за да бъдат отстранени наследените от миналото различия между града и селото, между хората на умствения и физическия труд. Подобни различия се преодоляват единствено въз основа на социализма в процеса на комунистическото строителство;

трето, самите хора трябва да преминат през голямата школа на живота в условията на социализма, за да се освободят от предразсъдъците на миналото, да привикнат да работят доброволно за обществото с всичките си сили и способности, да се научат самостоятелно да управляват обществените работи, да спазват без специален апарат за принуда нормите на обществения живот.

По такъв начин към висшата фаза — комунизма — няма друг път освен през социализма. В историческото развитие на обществото има примери, когато някои страни са преминали съкратен път на развитие и са прескочили едни или други класови общественно-икономически формации (по-специално в сегашната епоха осъществили или осъществяващи прехода към социализъм, прескачайки капитализма). Но никога не е имало такъв случай, когато развитието на една или друга формация да е започвало направо от нейния висш стадий. Съкратеният път към комунизма може да се изрази единствено в ускорено преминаване през стадия на социализма, но не и в неговото прескачане.

2. Същност на социализма и основни принципи на неговата организация

Изграждането на социализма се осъществява при нееднакви исторически условия и в различни срокове. Въпреки това основните черти и принципи на социализма са общи за всички страни. Те изпъкват най-релефно, когато разглеждаме оформилото се, развито социалистическо общество.

От изграждане основите на социалистическата икономика към развито социалистическо общество

Социализмът се ражда върху почвата, подготвена от капитализма, но в различните страни капитализмът създава нееднакви материално-технически, социално-политически и духовни предпоставки. В развитите капиталистически страни относителният дял на работническата класа е по-голям, а на селското население — по-малък. След победата на социалистическата революция това открива възможности за по-бързо и леко осъществяване на задачите, свързани със социалистическото преустройство на икономиката. Колкото по-изостанала е страната, през толкова повече междинни етапи ще премине тя по пътя към социализма.

В нашата страна, в която преди революцията капитализмът се намираше на средно равнище на развитие, новата власт беше принудена да довършва онова, което капитализмът не беше направил, да осъществява индустриализацията на страната, да създава материално-тех-

лическите предпоставки на социализма, а това са изключително трудни задачи. С тяхното разрешаване в СССР към началото на 30-те години бяха създадени основите на социалистическата икономика. СССР се превърна в индустриална страна, социалистическият сектор завоюва абсолютно господство в цялото народно стопанство.

След като социализмът е построен в основни линии, започва период на завършване изграждането на социалистическото общество. На този етап се решават следните главни задачи:

завършване процеса на създаване на всестранно развита материално-техническа база на социализма и върху тази основа по-нататъшно повишаване на материалното благосъстояние на народа;

постигане на оптимални пропорции между отраслите на народното стопанство, съразмерно, хармонично развитие на всички страни на обществения живот, изтегляне напред на изоставащите участъци в социалистическото строителство;

завършване на социалистическото преустройство на икономиката (привличане в кооперативите на частните стопани, занаятчиите и други, които все още остават извън тях); в някои страни и окончателно обобществяване на земята и преминаване към разпределение на доходите в селскостопанските кооперативи изцяло според труда;

ликвидиране на последните остатъци от експлоататорските класи;

по-нататъшно развитие на социалистическата демокрация, привеждане на политическата надстройка в съответствие с измененията в икономиката и класовата структура на обществото, водещи към постепенно прерастване на държавата на диктатурата на пролетариата в общонародна държава;

по-нататъшно издигане на политическото съзнание на народа, формиране на развита социалистическа култура.

Именно решаването на всички тези задачи означава създаване, според думите на Ленин, „на развитото социалистическо общество“¹, което предполага съответствие между различните сфери на неговия живот.

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 42, стр. 43; т. 30, стр. 40.

**Обществената
собственост — главна
икономическа основа
на социализма**

В икономическата област социализмът предполага органично единство на висока материално-техническа база и система на социалистически

икономически отношения.

Икономическа основа на социалистическото общество е обществената собственост върху средствата за производство във всички отрасли на стопанството. Нейното установяване отговаря на потребностите на развитието на съвременните производителни сили, привежда характера на икономическите отношения в съответствие с характера на самия процес на производството, който отдавна вече е свързал здраво всички предприятия и отрасли на стопанството в единно обществено цяло.

Единствената възможна материална база на социализма е едрото машинно производство. Социалистическото общество или наследява тази база в повече или по-малко зрял вид от капитализма, или трябва да я създаде със собствени усилия, за да утвърди социалистическите отношения във всички стопански отрасли. Социализмът, по думите на Ленин, е немислим без „техника, построена по последната дума на най-новата наука, без планомерна държавна организация, която подчинява десетки милиони хора на най-строгото спазване на една единна норма в производството и разпределението на продуктите“¹.

Това единствено научно разбиране на социализма е несъвместимо с дребнобуржоазните уравниелски представи, които свързват социалистическия идеал с дребното производство. Както казва Ленин, „пролетарският социализъм вижда идеала не в равенството на дребните стопани, а в едрото обществено производство“².

От степента на развитие на това производство се определят и формите на социалистическата собственост. При социализма съществуват две форми на социалистическа собственост — държавна (общонародна) и кооперативна. Главна роля играе държавната, общонародната собственост.

Нерядко ревизионистите характеризират държавната собственост при социализма като „отчуждена“ от непо-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 32, стр. 345.

² В. И. Ленин. Съч., т. 12, стр. 457.

средствените производители и я поставят по-долу от груповата, кооперативната собственост. Тази представа коренно се различава от пролетарския социализъм.

Възникването на държавната социалистическа собственост означаваше съединяване на производителите организирани в общодържавен мащаб, със средствата за производство. Предаването на фабриките и заводите в ръцете на отделните колективи от работници и служещи би нанесло извънредно голяма вреда на социализма. В икономическо отношение то би се оказало в неспиритно противоречие с тенденциите на развитие в съвременното производство, което, особено при условията на научно-техническата революция, изисква централизирано ръководство на стопанския живот. В политическо отношение тази мярка би могла да подкопае единството на работническата класа, да я раздроби на отделни колективи и по този начин да причини непоправима вреда на нейната ръководна роля в обществото. Ленин неведнъж подчертава, че социализмът трябва да ликвидира разединението на трудещите се, умишлено осъществявано от капитализма, „и цялото общество трябва да се превърне в един кооператив на трудещите се. За никаква независимост на отделни групи не може и не трябва да става дума“¹. За да може работническата класа да осъществява своята водеща роля в обществото, тя трябва да бъде обединена *политически* чрез своята държава, чрез своята партия. *Икономическа* основа на това единство е държавната, т. е. общонародната собственост върху средствата за производство.

Обществената собственост икономически обединява трудещите се като равноправни стопани и участници в производството, които се трудят непосредствено за обществото. Върху тази основа в процеса на производството се установяват отношения на другарско сътрудничество и взаимна помощ между хората, свободни от експлоатация.

Като обединява народното стопанство в едно цяло, обществената собственост съществува във вид на система от държавни предприятия, притежаващи известна стопанска самостоятелност, и кооперативни стопанства, които са собственост на отделни колективи. В пър-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 28, стр. 341—342.

вата фаза на комунизма необходима форма на икономическа връзка между тях е стоковият обмен.

Стоковите отношения при социализма съществуват в рамките на общото планомерно ръководство на развитието на икономиката. Социалистическото общество се нуждае от такава система на управление на стопанството и икономическите отношения, която би могла да осигури най-ефективно използване на общонационалните и местните ресурси в интерес на цялото общество и на отделните колективи. Това може да се постигне само при наличието на единен план за развитие на народното стопанство, който има силата на държавен закон.

Основен принцип
на социализма

При социализма действа принципът: „От всекиго според способностите, на всекиго според труда“. Това е основният принцип на организация на икономическия и социалния живот. Той изразява единството на правата и задълженията на гражданина на социалистическото общество, неразривната връзка между неговото задължение да се труди за обществото според силите и способностите си и правото му да получава от обществото възнаграждение за това според качеството и количеството на труда. Този принцип характеризира и мярката на осъществяване на социалното равенство в първата фаза на комунизма.

Осъществяването на социалистическия принцип на разпределение според труда означава, че е премахнато деленето на обществото на експлоататори и експлоатирани. Всички работоспособни хора имат еднакво задължение да се трудят и право на равно заплащане за равен труд. В развитото социалистическо общество разпределението не зависи от владението на някаква собственост в миналото или настоящето и се осъществява само съобразно с количеството и качеството на труда. Но социалистическият принцип на разпределение не може да отстрани всички остатъци от неравенството, тъй като хората имат различна квалификация, техните способности са развити в различна степен и т. н. Разликите в квалификацията на хората се отразяват върху характера на изпълняваната от тях работа, а следователно и върху степента на тяхната материална осигуреност. Дори при еднаква квалификация фактическото положение на хората си остава неравно, защото един е по-силен, а

друг по-слаб, един има по-голямо семейство, а друг — по-малко или пък изобщо няма.

Това показва, че мярката на равенството, постигано в процеса на изграждането на комунизма, е исторически обусловена от степента на зрелост на новото общество. Фермиращите се върху базата на обществената собственост отношения на разпределение на производените продукти са обусловени от равнището на развитие на производителните сили и не могат да бъдат конструирани произволно, само в зависимост от едни или други идеали, както се опитваха да правят утопистите.

Би било неправилно на съществуващите при социализма форми на размяна и разпределение да се гледа като на отживелици от миналото, от които трябва по-бързо да се освободим. Това би означавало да се лиши социалистическото общество от най-важните икономически лостове за своето развитие. Известната диференциация в заплащането на труда и поощряването на по-производителния, по-квалифицирания труд при социализма са необходими за стимулиране на производството. Във връзка с осъществяването на икономическата реформа се засилва и зависимостта на материалното осигуряване на работниците от резултатите от стопанската дейност на предприятията.

Но при цялата си исторически прогресивна роля разпределението според труда страда от известна ограниченост. В „Критика на Готската програма“ Маркс отбелязва, че подобна система на отношения още не излиза извън тесния хоризонт на „буржоазното право“. При социализма обществото още е принудено да прилага еднаква мярка по отношение на фактически различни хора и по този начин да узаконява непълното равенство между тях. Едва с развитието на производителните сили то може отначало да смекчава елементите на неравенство между хората чрез развитието на обществените фондове за потребление (безплатно обучение, медицинска помощ, обществено осигуряване, подпомагане на многодетните от страна на държавата и т. н.), а след това и да създаде условия за пълно премахване на остатъците от социалното неравенство.

Трябва да се подчертае, че принципът на разпределение според труда отразява новите, социалистическите производствени отношения, при които вече е премахна-

та експлоатацията на човека от човека и всички работоспособни са длъжни да се трудят. Този принцип и санкциониращото го право по своето съдържание са социалистически.

Отчетността и контролът
като главно условие за
функционирането
на социалистическото
общество

Основният принцип на социализма изисква съизмеримост на труда и потреблението на всеки работник, заплащане на труда в съответствие с неговото количество и качество.

Разпределението според труда е неизбежно в първата фаза, тъй като още не е създадено изобилие от всички предмети за потребление, хората още не са свикнали да работят за обществото без всякакви правни норми, а и самият труд не се е превърнал в първа жизнена необходимост за всички хора. От това произтича необходимостта за социалистическото общество да осъществява строга отчетност и контрол върху мярката на труда и мярката на потреблението.

В книгата „Държавата и революцията“ В. И. Ленин специално подчертава, че отчетността и контролът са условие за нормалното функциониране на социализма. „Проверка и контрол — ето *главното*, което е необходимо за „уредването“; за правилното функциониране на *първата фаза* на комунистическото общество... Всички граждани стават служещи и работници на *един* всенароден, държавен „синдикат““¹. Според мисълта на Ленин цялата работа е в това, те да работят според силите си и да получават равно заплащане за равен труд. Осъществяването на проверка и контрол върху това трябва да стане школа за възпитание на народа и за подготвянето му за онова стъпало на общественото развитие, когато спазването на елементарните условия на обществената дисциплина ще стане навик. Когато всички се научат да управляват и действително управляват общественото производство, сочи Ленин, отклоняването от общонародната проверка и контрол ще стане толкова трудно и ще среща толкова решително порицание, че необходимостта да се спазват основните правила на обществения живот постепенно ще стане навик на хората.

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 25, стр. 502—503.

С проверката и контрола Ленин свързва създаването на нова обществена дисциплина, особено на трудова дисциплина, която той противопоставя на дребнобуржоазната, анархистичната разпуснатост. Според представите на Ленин социалистическото общество не е царство на анархията, а високоорганизирано общество, основано върху съзнателната дисциплина на трудещите се. „Комунистическата организация на обществения труд, първа стъпка към която е социализмът, се крепи и колкото отива по-нататък, толкова повече ще се крепи на свободната и съзнателна дисциплина на самите трудещи се, които смъкнаха игото както на помещиците, така и на капиталистите“¹. Заедно с техническото превъоръжаване на производството създаването на такава дисциплина е условие за постигане на по-висока производителност на труда в сравнение с капитализма.

Като изтъква демократизма на социалистическия обществен строй, Ленин подчертава, че това ни най-малко не изключва необходимостта да се установи най-строг ред, създаван от единството на волята на ръководителя: „Нито железниците, нито транспортът, нито големите машини и предприятия изобщо не могат да функционират правилно, ако няма единство на волята, което да свързва всички налични трудещи се в един стопански орган, работещ с точността на часовников механизъм. Социализмът е породен от едрата машинна индустрия. И ако трудещите се маси, които въвеждат социализма, не съумеят да пригледат своите учреждения така, както трябва да работи едрата машинна индустрия, тогава за въвеждане на социализма не може да става и дума.“² Значението на тези Ленинови мисли е още по-голямо сега, в условията на научно-техническата революция. Съвременната техника изисква пълна съгласуваност в работата, тя намалява броя на работниците в автоматизираните участъци и същевременно повишава отговорността на всеки работник, който привежда в движение значително по-голяма маса средства за производство в сравнение с преди и осъществява надзор върху нея. Тази съгласуваност в работата социализмът трябва да създаде със свои средства и най-важното от тях е общонародната проверка и контрол.

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 29, стр. 414.

² В. И. Ленин. Съч., т. 27, стр. 201—202.

Ленин гледа на проверката и контрола при условията на социализма като на необходимо средство за борба срещу дребнобуржоазната разпуснатост, срещу носителите на остатъци от капитализма, срещу хората, които кръшкат от работа. „За да обезвредим от тия паразити социалистическото общество, трябва да организираме всенародна отчетност и контрол над количеството на труда, над производството и разпределението на продуктите, отчетност и контрол, поддържани доброволно, енергично и с революционен ентузиазъм от милиони и милиони работници и селяни“.¹

В. И. Ленин разяснява, че не може, без да се изпада в утопизъм, да се мисли, че хората могат изведнъж да се научат да работят за обществото без всякакви правни норми, а още няма и икономически предпоставки за това. Оттук и необходимостта от социалистическа държава, необходимост, която произтича, ако става дума за вътрешните условия, от самата същност на първата фаза на комунизма, при която производителните сили още не са се развили всестранно и трудът не е станал първа жизнена потребност за всички членове на обществото. При социализма още се запазват остатъци от миналото в бита, съзнанието и поведението на хората, поради което не е изчезнала необходимостта от държавна принуда, от защита на устоите и принципите на новото общество от носителите на старите нрави.

Социално-политическите отношения

В първата фаза на комунизма още съществуват социални и класови различия. Социалистическото общество е общество на трудещи се, в което вече няма делене на антагонистични класи — на експлоататори и експлоатирани. Но още се запазват различията между работническата класа и кооперираните селяни, а също и между хората, заети предимно с физически труд (работниците и селяните) и предимно с умствен труд (интелигенцията).

Населението на социалистическите страни се състои от работническа класа, кооперирани селяни и интелигенция (ако не се смята незначителната част некооперирани селяни и занаятчии). А разликите в развитието на производителните сили определят нееднаквото количествено съотношение на тези социални групи. В някои

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 26, стр. 409.

страши, включително и в СССР, при победата на социализма работническата класа още не представляваше мнозинство от заетото население. Сега относителният дял на работниците и служещите в СССР надхвърля три четвърти от населението. Този процент е малко по-висок в Чехословакия и ГДР, които започнаха да изграждат социализма като високоразвити индустриални страни. Успоредно с растежа на производителните сили се изравнява социалният състав на населението в социалистическите страни.

Характерна черта на социалистическото общество е неговото социално-политическо и идейно единство. Това е ново качествено състояние на обществото, в което вече няма антагонистични класи, а отношенията между класите и социалните групи са отношения на другарско сътрудничество.

За разлика от преходния период, когато е неизбежна класовата борба, в социалистическото общество няма почва за сблъсквания между класите. Но обстоятелството, че при социализма е премахната почвата за класови конфликти в самата страна, не означава, че въпросът за класовата борба изцяло е останал в миналото. Продължава да съществува фронтът на класовата борба против капиталистическия свят, а също и против неговата подривна дейност и влияние в страната. Продължава борбата за култивиране на нова дисциплина, против отживелиците на капитализма, която вече не е форма на класова борба на работническата класа против другите класи в социалистическото общество, но запазва класовото си съдържание, тъй като се води против чуждите на социализма капиталистически традиции и против влиянията на буржоазния свят. Тази борба се води от целия трудов народ, от неговите прогресивни сили под ръководството на работническата класа, която е най-организираната и съзнателна класа.

Благодарение на своето социално-политическо и идейно единство обществото има възможност да си постави цели, които са общи за всички социални групи. Работническата класа, кооперираните селяни и социалистическата интелигенция имат едни и същи коренни интереси: всички те са заинтересовани от най-бързото развитие на социалистическото стопанство, от укрепването на икономическата и отбранителната мощ на со-

циалистическата родина. Естествено всяка социална група си има свои специфични интереси. В своята политика партията и държавата вземат под внимание тези интереси и това има голямо значение за по-нататъшното заздравяване на единството на обществото, за засилването на съюза между работническата класа и селяните. Затова при решаването на такива икономически въпроси като например определянето на темповете на нарастване на промишлеността и селското стопанство, разпределянето на капиталните вложения между тях, установяването на фабричните цени на промишлените стоки и изкупните цени на селскостопанските продукти и други партията внимателно преценява как ще се отрази всичко това върху материалното положение на работническата класа и селяните. В резолюцията на XXIV конгрес на КПСС по Отчетния доклад на ЦК се подчертава: „Конгресът вижда най-важната задача на социалната политика на партията в неотклонното осъществяване на ръководната роля на работническата класа, укрепването на съюза между работническата класа и селяните, сплотяването на работниците, колхозниците, интелигенцията, на всички съветски хора в техния съвместен труд“.

Изменението на класовата структура при социализма стана основа и за развитие на нови взаимоотношения между нациите и народностите, които в резултат от победата на социализма станаха социалистически, еднородни по своята социално-икономическа и духовна същност. Новите отношения между социалистическите нации са основани върху фактическото равенство, дружба и сътрудничество. Историята напълно потвърди марксистко-ленинската теза, че само с победата на социализма се утвърждава истинско равноправие и братска дружба между народите. Политиката на партията в областта на националните отношения отразява както общите интереси на Съветския съюз, така и интересите на всяка от влизащите в него републики. Партията се стреми към по-нататъшен разцвет на всички социалистически нации и към тяхното сближаване.

Отстраняването на социалните антагонизми и създаването на социално-политическо и духовно единство на обществото е велико завоевание на социализма, което ще се развие още повече при комунизма, когато ще из-

чезне всяко делене на обществото на класн и социални слоеве.

Заедно с преобразуването на икономическия строй и социалната структура на обществото се изменя и неговата политическа надстройка. Закономерността на развитието на социалистическата държава е обусловена от самото движение към безкласово общество. При постепенното решаване на задачата за унищожаване на класите не могат да не се изменят и социалистическата държава, и нейните функции. Още с построяването на социалистическото общество в основни линии в СССР отпадна, отмря функцията за военно смазване на съпротивата на съборените класи в страната, тъй като тези класи престанаха да съществуват.

Основните изменения в обществения и държавния живот през този период бяха отразени в Конституцията на СССР от 1936 г., както и в други документи на съветската държава и комунистическата партия, приети след 1936 г. Всички тези изменения бяха насочени към по-нататъшното развитие на социалистическата демокрация. Едни от най-важните промени в държавната система са ликвидирането на ограниченията във всеобщото изборително право и отстраняването на някои неравенства между работниците и селяните при изборите за органи на властта, а също и преобразуването на политическата основа на държавата. — Съветите. Докато преди Съветите бяха органи на властта на работниците и най-бедните селяни, сега те станаха Съвети на депутатите на всички трудещи се. Всички граждани получиха равни изборителни права.

В Програмата на КПСС се отбелязва: „Във връзка с ликвидирането на експлоататорските класи отмря функцията за смазване на тяхната съпротива. Всестранно се развиха главните функции на социалистическата държава — стопанско-организаторската и културно-възпитателната. Социалистическата държава навлезе в нов период на своето развитие. Започна процес на прерастване на държавата в общонародна организация на труженниците на социалистическото общество. Пролетарската демокрация все повече се превръщаше в общонарсдна социалистическа демокрация“.

С пълната и окончателна победа на социализма — първата фаза на комунизма — социалистическата дър-

жава, която възникна като държава на диктатурата на пролетариата, се превърна в общонародна държава, в орган, изразяващ интересите и волята на целия народ.

В развитото социалистическо общество вече няма такива класи, които да създават необходимост от политическо господство на една класа. Няма експлоататорски класи, чиято съпротива би трябвало да се смазва. Селяните, които през преходния период до известна степен бяха колебаеща се сила, здраво застанаха на позициите на социализма. Той получи трайна икономическа и социална база не само в града, но и в селото. Това доведе до разширяване социалната база на социалистическата държава.

Още от възникването си държавата на диктатурата на пролетариата носи в себе си черти на общонародната демокрация, тъй като изразява волята и интересите не само на работническата класа, но и на селяните и на интелигенцията. Затова прерастването на държавата на диктатурата на пролетариата в общонародна социалистическа държава не означава някакво изменение на нейната класова същност, поява на нов тип държава. Общонародната държава е естествено продължение и развитие на държавата на диктатурата на пролетариата. По своите класови цели и общи принципи на организация тя не се отличава от държавата на диктатурата на пролетариата. Разликата между тях е обусловена само от това, че с ликвидирането на експлоататорските класи и преминаването на всички социални слоеве на позициите на работническата класа нейната политика и идеология станаха политика и идеология на целия народ.

В рамките на общонародната социалистическа държава се запазва ръководната роля на работническата класа, тъй като тя си остава най-прогресивната, организирана и съзнателна класа. Ръководната роля на работническата класа произтича преди всичко от нейното икономическо положение, от това, че тя се труди в предприятия, представляващи най-висшата форма на социалистическата собственост — общонародна собственост, а също и от огромния ѝ революционен опит, закалка и високо революционно съзнание. Свързана с едрото машинно производство и с прогресивната техника, възпитана в духа на славните революционни тради-

ции и вяност към марксистко-ленинските идеи, работническата класа играе ръководна роля в изграждането на комунизма. Тя е ръководната сила в съюза на работническата класа и селяните, който има решаващо социално-политическо значение за построяването на комунизма.

Общонародната социалистическа държава си остава класова държава, защото тя осъществява крайната цел на работническата класа — изграждането на комунизма, и представлява инструмент на класовата борба против капиталистическия свят. При условията на борба между двете системи на световната арена тя продължава да осъществява всички външни функции на диктатурата на пролетариата. Общонародната социалистическа държава води борба против империализма, бори се за мир и възтържествуване на принципите на мирното съвместно съществуване между държавите с различен социален строй, оказва подкрепа на революционното работническо и националноосвободително движение, на всички сили на прогреса по земното кълбо. Между нейните външни функции особено важна роля играе осигуряването на отбраната и безопасността на страната.

Накрая, трябва да се посочи такава нова функция, която не съществуваше преди в съветската държава — развитието на братското сътрудничество със социалистическите страни. Тази функция се появи заедно с възникването на световната социалистическа система.

Икономическият строй на социалистическото общество и неговата социална структура определят и характера на социалистическата демокрация. Както предвиди Ленин, демокрацията ще „оказва своето влияние и върху икономиката, ще подтиква *нейното* преустройство, ще се подлага на влиянието на икономическото развитие и т. н. Такава е диалектиката на живата история“.¹ Главното в развитието на демокрацията при социализма е да се привличат трудещите се за активно и постоянно участие в решаването на държавните и обществените работи.

Буржоазната пропаганда нерядко се опитва да подмени развитието на социалистическата демокрация с така нареченото „либерализиране“ на социализма, под

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 25, стр. 480.

което се разбира предоставяне свобода на антисоциалистическите елементи. Принаването на такава „свобода“ би било в разрез с коренните интереси на трудещите се. Както се подчертава в Отчетния доклад на ЦК на КПСС пред XXIV конгрес, „ние виждаме смисъла и съдържанието на социалистическата демокрация в участието на все по-широки маси в управлението на страната и на обществените работи... Такава демокрация е жизнена потребност за нас, необходимо условие за развитие и укрепване на социалистическите обществени отношения.“

Социализмът може успешно да се развива само при условие, че съществува единство между неговата икономическа, политическа и културна организация. Заедно с новата икономика и демокрация социализмът създава и нова, социалистическа култура, чиято идейна основа е марксистко-ленинската идеология. На базата на социалистическия начин на живот се утвърждава нов мироглед, формират се нов духовен облик на хората, нови морални принципи, които навлизат в живота в процеса на борбата срещу отживелиците на капитализма. Превръщането на комунистическата идеология в дълбоко вътрешно убеждение, съзнанието за обществен дълг, колективизмът, трудолюбието и хуманизмът характеризират облика на новия човек. Грижата за създаване на условия за свобода и всестранно развитие на човека, за задоволяване на неговите материални и духовни потребности стои в центъра на целия живот на социалистическото общество. Високата обществена активност на хората, които за пръв път след хилядолетното класово господство на експлоататорите станаха стопани на своя живот, господари на своите обществени отношения, ускорява развитието на социалистическото общество по пътя към прогреса.

3. Социализмът и общественият прогрес

Със загиването на капитализма започва освобождението на обществото от класовия гнет, изменя се характерът на общественото развитие. Историческата практика на народите в СССР и в цялата социалистическа общност показва, че общественото развитие при социализма представлява нов, висш тип социален прогрес.

Предимствата на социализма

От момента, когато общество
то се раздели на антагонис-
тични класи, историческия

прогрес се ускори много, но това ускорение струва
скъпо. развитието на материалната и духовната култу-
ра, на науката и изкуството се осъществяваше в усло-
вията на засилена експлоатация на потиснатите класи
и народи от страна на господстващите класи и дър-
жави. „Без антагонизъм няма прогрес — пише Маркс.
Такъв е законът, на който се е подчинявала цивилиза-
цията до наши дни“¹.

Този закон престава да действа с преминаването
към социализма. При условията на социално-политиче-
ско и идейно единство, създадо се върху базата на со-
циалистическия начин на производство, обществения
прогрес загубва антагонистичния си характер. Тук ико-
номическият и културният прогрес на обществото съвпа-
да с издигането на материалното благосъстояние и кул-
турата на трудещите се. Икономическата и социално-по-
литическата организация на социалистическото общест-
во създават обективни предпоставки за неговото уско-
рено развитие.

Икономическата организация на социалистическото
общество му дава огромни предимства в сравнение
с капиталистическото. Социалистическата стопанска си-
стема изключва икономическите кризи, анархията в про-
изводството и безработицата, дава възможност да се
осигури планомерно развитие на стопанството, непре-
къснат подем на производителните сили. Тя създава
условия за комплексно развитие на всички отрасли на
производството и за рационално използване на природ-
ните богатства, ликвидира паразитното потребление, по-
гълщащо немалка част от националния доход в капи-
талистическите страни. В социалистическото общество
националният доход се разпределя в интерес на труде-
щите се, което дава възможност по-високите, отколко-
то при капитализма, темпове на натрупване да се съ-
четават с постоянно нарастване на благосъстоянието на
трудещите се.

Социалистическата система ражда нови стимули за
развитие на производството. Освобождението на труда от

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 4, стр. 97.

експлоатацията, превръщането му в труд за себе си, за цялото общество създават колективна заинтересованост на трудещите се от резултатите на труда. Все по-голямо значение придобиват моралните стимули за труд. Върху тази база възниква и широко се разпространява социалистическото съревнование. Стопанската сметка, по която работят предприятията, поражда заинтересованост у техните колективи от производството и реализацията на продукцията, от по-добрата и по-икономичната стопанска дейност. Социалистическият принцип на разпределение осигурява и непосредствена лична заинтересованост на работника да повишава производителността и ефективността на своя труд.

От придатък на машината работникът при социализма се превръща в неин господар. Развитието на техниката се осъществява в интерес на облекчаването на труда и разширява възможностите за изява на творческите способности на работника. Откриват се благоприятни възможности за прилагане на науката и техниката в производството. Тясното сътрудничество между хората на умствения и физическия труд ускорява научно-техническия прогрес.

Прогресивността на всеки обществен строй се измерва не само с това, колко бързо развитието на производителните сили е способен да осигури той, но и с това, какво дава това развитие на човека.

Целта на капиталистическото производство е извличането на печалби. За капиталиста всъщност е безразлично какво произвежда — смъртоносни бомби или лекарства, отровни вещества или рози, стига това да му носи висока печалба. Разбира се, в крайна сметка производството и при капитализма служи за задоволяване на потребностите, но неговото развитие се поставя в зависимост от това, дали се осигурява достатъчна печалба на капиталиста.

Развитието на социалистическото производство е подчинено на задоволяването на растящите материални и културни потребности на народа. Социализмът не признава производство заради производството. Тук цялото производство служи на човека. Естествено, социалистическото общество не може да развива само тези отрасли, на производството, които служат за непосредствено задоволяване на личните нужди. Разширяването

на производството на предмети за потребление е невъзможно без увеличаване на производството на средства за производство. При съвременните условия социализмът е принуден да развива и производствените отрасли, обслужващи потребностите на отбраната на страната. Ако капитализмът не ни принуждаваше да изразходваме големи средства за защита на социалистическите завоевания, без съмнение жизненото равнище в Съветския съюз щеше да бъде значително по-високо, отколкото е сега.

Същевременно развитието на социалистическото производство все повече разширява възможностите за подобряване живота на народа. Във връзка с това на съвременния етап от развитието на СССР комунистическата партия можа да издигне като главна задача на петилетката осигуряването на значително издигане на материалното и културното равнище на народа въз основа на високи темпове на развитие на социалистическото производство, повишаване на неговата ефективност, научно-техническия прогрес и ускореното нарастване на производителността на труда.

В социалистическите страни благосъстоянието на трудещите се се измерва не само с равнището на работната заплата. Социализмът дава на гражданите широки социални права: право на труд, образование, пенсия по старост, безплатно здравеопазване, обучение и т. н. Значителна част от доходите си трудещите се получават чрез обществените форми за задоволяване на материалните и културните потребности. Това съществено повишава техните доходи (през 1970 г. в СССР приблизително с една трета). В социалистическите страни са установени най-ниски наеми за жилищата. В Съветския съюз заедно с комуналните услуги наемът съставлява около 5 процента от заплата, докато в капиталистическите страни достига 25 процента от доходите на семейството, а понякога и повече. През 1970 г. в СССР се изплащаха пенсии на 40 милиона души от фондовете за обществено потребление и отчасти от фондовете на колхозите; милиони учаци се във висшите учебни заведения и в техникумите получават стипендии; през 1969 г. 18,2 милиона души почиваха и се лекуваха в санаториуми, почивни домове и пионерски лагери; повече от 9 милиона деца са настанени в постоянни детски

градини и ясли. Безплатното обучение, безплатната медицинска помощ, платените отпуски и различните видове пенсии и помощи от обществените фондове са показатели за грижата за човека.

Разбира се, социалистическото общество още не е успяло да създаде условия за пълно задоволяване на всички потребности на хората. То среща трудности, обусловени както от обективни причини (относително недостатъчното развитие на производителните сили, влиянието на капиталистическия свят, който се стреми да забави развитието на социалистическите страни и т. н.), така и от субективни причини (недостатъците в ръководството на стопанството, непълното използване на възможностите за развитие на производството, съдържащи се в социалистическата стопанска система, и други). Но тези трудности са преходни, те се преодоляват в процеса на движението към комунизма благодарение на организираната борба и активността на трудещите се маси, благодарение на усъвършенствването на партийното и държавното ръководство на народното стопанство.

При социализма постепенно се преодолява неравномерността на историческия прогрес. Социализмът не допуска развитие на едни страни за сметка на други, на едни класи за сметка на други, премахва причините, които в антагонистичните общества обричат изостаналите в своето развитие народи на още по-голямо изоставане. Социалистическият начин на производство и взаимната помощ между братските страни водят към преодоляване на наследената от миналото изостаналост и постепенно изравняват икономическото развитие на социалистическите държави. Това е сложен и продължителен процес, който е свързан с преодоляването на много трудности, но той се обуславя от същността на социализма със същата необходимост, както неравномерността на прогреса — от същността на капиталистическото общество.

За разлика от всички предишни социално-икономически формации социализмът не възниква стихийно, а в резултат на съзнателната и целенасочена дейност на народните маси, ръководени от марксистко-ленинската партия. Затова прогресът тук има планомерен характер, което е едно от основните предимства на социализма пред капитализма.

Социализмът пробужда най-широките народни маси за съзнателно историческо творчество. Той превръща народните маси в субект на историята, който съзнателно и планово изгражда новото общество. Ленин гледа в живото творчество на масите като на главен фактор за създаване на новото общество.

Буржоазните идеолози се опитваха да сплашат привържениците на социализма с измислената мрачна перспектива за изчезването на всякакви стимули за развитие на обществото с ликвидирането на частната собственост, надпреварата за капиталистическа печалба и конкуренцията. Противоположно на тях Ленин доказва „колко безкрайно лъжлива е обикновената буржоазна представа, че социализмът е нещо мъртво, замръзнало, всднъж завинаги дадено, докато всъщност само със социализма ще започне бързото, истинското, действително масово, при участието на мнозинството от населението, а след това и на цялото население, движение напред във всички области на обществения и личния живот“.

В редица следоктомврийски произведения — „Предстоящи задачи на съветската власт“, „Как да организираме съревнованието“, „Великият почин“ и други, Ленин разкри новите могъщи движещи сили на обществения развитие, възникващи върху почвата на социализма — разкрепостения труд, творческата активност на масите, тяхната инициатива и почин, проявяващи се толкова ярко в социалистическото съревнование.

Социализмът значително ускорява темповете на историческия прогрес. Възможността за това ускоряване се създава преди всичко от унищожаването на такава преграда за движението напред, каквато са реакционните класи, от привличането на все по-широки маси за активно участие в историческото творчество, от целесъобразното организиране на техните сили. Реализирането на тези възможности изисква съответната политика и организация.

Ролята на субективния фактор за използване предимствата на социализма

Предимствата на социалистическата стопанска система създават обективни условия за ускорено развитие на производството. Но те трябва умело да се използват, а това зависи преди всичко от субек-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 25, стр. 501.

тивния фактор, от това, до каква степен управлението на стопанството е научнообосновано и доколко се дава широк простор за инициативата на масите. Тъй като социалистическата икономика се развива централизирано, субективизмът в ръководството и грешките в стопанската политика са особено опасни. Те могат да се отразят не само върху работата на отделни предприятия, но и върху цялото народно стопанство. Оттук и високите изисквания, предявявани към научното ръководство на икономиката при социализма.

Научнообоснованата политика изисква на всеки етап от икономическото развитие оптимално съчетаване на нарастването на производството и потреблението, превъзможване на възникващите между тях противоречия. Тя е несъвместима както с едностранчивия потребителски подход, който в крайна сметка води до забавяне темповете на икономическото развитие, така и със също тъй вредното пренебрегване на актуалните нужди на народа.

В различните социалистически страни конкретните форми на организация и управление на стопанството не са еднакви. Всяка страна търси и намира най-целесъобразните за своите условия форми на организация на социалистическото стопанство. Същевременно осъществяваните през последните години икономически реформи в редица социалистически страни (СССР, ГДР, Унгария и други) имат сходни цели. Те са насочени към усъвършенстване на системата на планиране, към по-пълно използване на икономическите лостове за развитие на социалистическото производство — стопанската сметка, печалбата, кредита, цените и т. н., към разширяване инициативата и стопанската самостоятелност на предприятията и повишаване материалната заинтересованост на трудещите се от резултатите на техния труд. Новата стопанска система създава по-благоприятни условия за рационално използване на производителните сили, за бързо издигане на народното благосъстояние и пълно разкриване на предимствата на социалистическия строй.

Противоречия при социализма и пътища за тяхното разрешаване

Социалистическото общество, както и всяко друго, не е лишено от противоречия. Но по своя характер те коренно се различават от антагонистичните противоречия на класо-

вите, експлоататорските общества. „Антагонизъм и противоречие — отбелязва Ленин — съвсем не е едно и също. При социализма първото ще изчезне, а второто ще остане“¹.

Противоречията в развитието на социалистическото общество са многообразни, но те произтичат от това, че социализмът представлява само първата фаза на комунистическото общество, когато още не са реализирани всички възможности, залегнали в природата на комунистическата формация. Това се изразява преди всичко във факта, че постигнатото при социализма развитие на производството още не е достатъчно, за да се задоволят напълно потребностите на всички членове на обществото. Редица противоречия се пораждат и от остатъците от старите форми на обществено разделение на труда, изразяващи се в съществените различия между индустриалния и селскостопанския, между умствения и физическия труд.

Противоречия се крият и в самия принцип на социализма, който изисква разпределение според труда. Но това не е противоречие между начина на производство и начина на разпределение. Напротив, разпределението според труда напълно съответствува на постигнатата степен на развитие на социалистическото производство. Противоречието е в това, че социалистическото общество, като утвърждава равенство между хората в главното и решаващото — в тяхното отношение към средствата за производство, е принудено да запази известно неравенство между тях в условията на разпределението и битата. То не може да се отмени изведнъж не само поради недостатъчното развитие на производителните сили, но и поради това, че разликите в квалификацията и производителността на труда на различните категории работници трябва да се отразяват в тяхното възнаграждение — иначе ще бъдат ослабени икономическите стимули за развитие на производството. Като поощрява добросъвестния труд за благо на обществото и по този начин приучва хората да работят за обществото според своите способности, заплащането според труда може обаче при неправилна организация на труда да насърчава и индивидуалистичните, егоистичните стремежи, ако

¹ Ленинският сборник XI, стр. 357.

при това икономическото стимулиране не се съчетава с възпитателна работа, насочена към преодоляване на отживелиците от капитализма в съзнанието, нравите и бита на хората.

Противоречията между новите, социалистическите отношения и остатъците от старите отношения, наследени от предишните общества, се превъзможват върху базата на растежа на икономическата и културната зрелост на социалистическото общество, създаващо условия за постепенно преминаване към комунизма.

Източник на противоречия в живота на социалистическото общество е не само наследството от миналото. Те се пораждат и от това, че в резултат на растежа на производителните сили остаряват едни или други страни на производствените отношения, форми на организация на стопанството, управлението и т. н., които се оказват несъответстващи за новите условия и потребности на развитието на обществото. Социалистическото общество, противоположно на капиталистическото, има възможност хармонично да съчетава различните тенденции и аспекти (например обективно необходимата централизация в ръководството на икономиката с развитието на местната инициатива). Но ако във връзка с изменения на обективната историческа обстановка или с допуснати грешки се нарушава мярата на тяхното съчетаване, тогава възникват противоречия.

Премахнало антагонистичните класи, социалистическото общество има възможност значително по-лесно и по-бързо от предишните общества да разрешава противоречията на своето развитие. Тук няма отживяващи времето-си класи, които в името на користните си интереси да пречат за разрешаването на противоречията и движението на обществото по пътя на прогреса. Единството на основните интереси на всички социални групи, на всички нации улеснява решаването на намерените задачи, създава база за успешно разрешаване на противоречията. Докато при капитализма борбата между противоположностите обикновено води до победа на една от страните и загиване на другата и в последна сметка до ликвидирание на самото буржоазно общество, при социализма преодоляването на противоречията - се извършва върху основата на единството на обществото и води до по-нататъшно укрепване на това единство.

Разрешаването на противоречията при социализма не минава без трудности, без сблъскване на интересите и без свързани с тях жизнени конфликти. Единството на коренните интереси не отстранява възможността за противопоставяне частните интереси на общите. При социализма още има носители на отживелици от капитализма, които в името на своите интереси противодействуват на обществения прогрес. Поради своята привързаност към остарелия ред или поради заинтересоваността си от неговото запазване назадничавите хора се стремят да продължат съществуването на старото. Затова при разрешаването на противоречията особено голяма роля играе комунистическата партия, която като изразителка на общонародните интереси обединява усилията на целия народ за изпълнение на наредените задачи.

Въоръжена с прогресивна теория, партията играе изключителна роля за разкриване, посочване и преодоляване на противоречията, които назряват в живота. И при социализма запазва цялата си сила диалектическата теза, изразена от Ленин: „... животът върви напред чрез противоречия и живите противоречия са много по-богати, по-многообразни, по-съдържателни, отколкото първоначално се струва на човешкия ум“.¹ Оттук следва необходимостта внимателно да се изучава животът, да се разкриват възникващите противоречия и да се вземат мерки за своевременното им разрешаване.

Социализмът не осигурява автоматично, като с едно махване на вълшебна пръчка, разрешение на всички противоречия, изчезване на всички трудности. Но той открива такива възможности за прогрес, за ускорено движение напред, каквито човечеството не е познавало досега.

Превъзходството на социализма над капитализма се проявява във всички сфери на обществения живот — в икономиката, политиката и културата. Капитализмът има опит от многовековното развитие, той е натрупал големи богатства, създал е многобройни кадри, здраво, със силата на предразсъдъка е внедрил в съзнанието и в навиците на хората буржоазните нрави. Социализмът е още млад, той трябваше да върви по непроправен от

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 34, стр. 397.

историята път, да търси нови форми за организация на икономическия, политическия и културния живот, без да има в началото свои кадри, преодолявайки ожесточената съпротива на капиталистическия свят. И щом като при тези условия социализмът можа не само да устои, но и да се укрепил, да се превърне в световна система, да стане сила, която все повече определя развитието на човечеството — това е решаващо доказателство за историческите предимства на социалистическата организация на обществото в сравнение с капиталистическата.

ГЛАВА XIII

ЗАКОНОМЕРНОСТИ В РАЗВИТИЕТО НА СВЕТОВНАТА СОЦИАЛИСТИЧЕСКА СИСТЕМА

Създаването и развитието на световната социалистическа система е многостранен и сложен процес, на който са присъщи редица закономерности. Познаването на тези закономерности дава възможност на комунистическите партии с колективни усилия да усъвършенствуват и развиват икономическото, политическото и културното сътрудничество между социалистическите страни, да преодоляват възникващите по този път трудности.

1. Нов тип отношения между народите и държавите

Новият тип икономически, политически и културни отношения между социалистическите страни е основан върху пълно равноправие, братство, другарско сътрудничество и взаимопомощ. Тези отношения произтичат от интернационалната природа на работническата класа. Станала ръководна сила на обществото, тя се стреми солидарно да строи социализъм, да разширява и укрепва връзките с братските страни, да води последователно интернационалистическа политика.

Социализмът поставя начало на принципно нови закономерности в отношенията между нациите, отстранява най-дълбоките корени, пораждащи недоверие и вражда между народите. Открива се простор за тенденцията към единство на нациите.

С образуването на световната социалистическа сис-

тема закономерностите на социализма вече не действуват в една страна, както беше преди, а в по-широки мащаби. Освен това започват да действуват редица нови закономерности, които са извикани на живот от потребностите на обективното развитие на световната социалистическа система като единно цяло. Към тези закономерности спадат: всестранното сближаване на социалистическите страни, тяхното братско сътрудничество и взаимопомощ; международното социалистическо разделение на труда; развитието на икономическата интеграция; тенденцията към създаване на единно световно стопанство на социалистическите страни; бързите и устойчиви темпове на растеж на икономиката и планомерният характер на нейното развитие; изравняването на икономическото, политическото и културното развитие на страните на социализма и повече или по-малко едновременно (в рамките на една историческа епоха) преминаване към комунизма; съвместната защита на социалистическите завоевания от посегателствата на външните и вътрешните врагове. Тези закономерности започнаха да определят отношенията между народите в една цяла система от държави. Марксистко-ленинските партии и правителствата на социалистическите страни изграждат политиката си в съответствие с тях.

Развитието на отношенията между социалистическите страни преминава през определени етапи, всеки от които се характеризира както с промени в социалистическите държави, така и със степента на укрепване на сътрудничеството между тях.

В *първия етап* (около 1945—1949 г.) между страните на социализма се изгради военно-политически съюз. Страните, в които победи социалистическата революция, естествено се стремяха да се сплотят в политическо отношение, за да защитят социалните завоевания от заплахата от страна на империализма, да помогнат за укрепването на народната власт и за развитието на кълновете на новия обществен живот във всяка страна.

Решаването на тези задачи имаше огромно значение за установяване на правилни взаимоотношения между всички страни от социалистическата общност. Съветският съюз не само помогна за освобождаването на тези страни от фашистко иго, но и ги защити от империалистическа интервенция. Той оказа на народнодемо-

кратичните държави голяма материална помощ, даваше им продоволствие, а също и необходимите строителни материали и съоръжения за възстановяване на промишлеността и транспорта. Опитът на съветската държава, която за пръв път в историята утвърди равноправни отношения между нациите в страната, имаше принципно значение за създаването на нов тип взаимоотношения между народите в мащабите на цяла система от държави.

Но в първия етап страните с народна демокрация и Съветският съюз бяха още слабо свързани помежду си в икономическо отношение. В областта на международните стопански връзки европейските страни с народна демокрация още носеха отпечатъка на продължителната зависимост от световната капиталистическа стопанска система. Тяхното стопанство беше многосекторно и на първо време му бяха присъщи противоречията и недъзите, наследени от капитализма, в много отношения то клонеше към развитите буржоазни държави, с които от десетилетия от векове имаше установени широки икономически връзки.

Естествено, в началния период на формирането на световната социалистическа система икономическите отношения между социалистическите страни се ограничаваха предимно с размяна на излишъци от стоки както и с доставки на продукция за оказване на стопанска помощ. Отношенията се развиваха главно на двустранна основа. Световният социалистически пазар тепърва се формираше, социалистическите форми на сътрудничество едва се зараждаха. Това беше своеобразен преходен период от старата, свойствена на буржоазния свят система на международни отношения към формирането на нов тип отношения между държавите. По-късно военно-политическият съюз постепенно прерастваше в широко социално-икономическо сътрудничество.

Със завършването на демократическите преобразования в страните с народна демокрация и с преминаването им към социалистическо строителство започна *вторият етап* в развитието на всестранните връзки между социалистическите страни. Тези връзки значително се разшириха след образуването през 1949 г. на Китайската народна република и Германската демократична

република. През този етап, който обхваща около десет години (1949—1959), се създадоха широки, многостранни връзки, възникнаха Съветът за икономическа взаимопомощ и Организацията на страните от Варшавския договор.

Международното съвещание на представители на комунистическите и работническите партии през 1960 г. стигна до извода, че световната социалистическа система е навлязла *в нов етап* на своето развитие. Главните му особености са навлизането на Съветския съюз в периода на изграждане на комунизма, изграждането на развито социалистическо общество в много страни с народна демокрация и победата на социалистическите обществени отношения в мащаба на световната социалистическа система. В резултат се откриха нови перспективи за укрепване на всестранното сътрудничество между социалистическите страни.

Във всички етапи отношенията между братските страни се изграждат върху основата на взаимодействието на две обективни тенденции: от една страна, тенденцията към развитие на национална икономика, държавност и култура, към укрепване независимостта и суверенитета на всяка страна; от друга — тенденцията към все по-голямо сближение на народите, към разширяване и задълбочаване на връзките между тях. Укрепва новият обществен строй във всяка страна, растат нейният икономически потенциал, възможностите за стопанско и културно строителство, за развитие на държавността. Постоянно се разширяват всестранните взаимни връзки на социалистическите държави, възникват и се усъвършенствуват нови форми на тези връзки. Хармоничното съчетаване на тези тенденции не става автоматически, а се осигурява от интернационалистическата политика на комунистическите и работническите партии.

Икономическата интеграция

Икономическите отношения между социалистическите страни имат за цел създаването на могъща социалистическа икономика, осигуряването на всестранен прогрес на промишлеността, селското стопанство, науката и техниката, изграждането на материално-техническата база на социализма и комунизма. Тези отношения съдействуват за развитие на единно

световно социалистическо стопанство, за по-бързо извоюване на победа на социализма над капитализма в мировото икономическо съревнование.

С излизането на социализма извън границите на една страна интересите на социалистическите народи изискват напълно да се използва действието на икономическите закони не само в националните рамки, но и в интернационален мащаб. В Отчетния доклад на ЦК на КПСС пред XXIV конгрес на партията се казва: „Практиката ни доведе до общия извод: необходимо е да се задълбочават специализацията и кооперирането на производството, по-тясно да се координират народностопанските планове, с една дума, да се върви по пътя на икономическата интеграция на социалистическите държави.“ Икономическата интеграция е нов, сложен процес. Тя предполага умение да се намират най-рационални решения, отговарящи на интересите на всички участници в сътрудничеството, изисква ориентация към най-новите постижения на науката и техниката, към най-рентабилните и технически прогресивни видове производство.

Икономическата интеграция напълно отговаря на интересите и задачите на националното държавно развитие. В условията на икономическата интеграция всички социалистически страни получават допълнителни възможности за рационално и ефективно използване на своите ресурси и природни богатства, за по-нататъшно укрепване на държавния суверенитет. В народното стопанство на всяка страна се ликвидира едностраничността на икономиката и се създава многоотраслова структура, която в най-правилни пропорции съчетава промишлеността и селското стопанство, добиващите и преработващите отрасли, производството на средства за производство и производството на предмети за потребление. В процеса на икономическата интеграция на социалистическите страни се създава нов тип *международно разделение на труда*. То помага на страните с относително ниско равнище на промишлено развитие по-бързо да осъществяват индустриализацията и техническия прогрес и на тази основа да повишават производителността на обществения труд. Във всяка социалистическа страна промишлеността става водеща отрасъл на народното стопанство.

Икономическото сътрудничество между страните на социализма има разнообразни форми: външна търговия, координиране на стопанските планове, междудържавна специализация и коопериране, научно-техническо сътрудничество и други.

Външната търговия е важна форма на икономическото сътрудничество между социалистическите страни. Развитието ѝ доведе до създаване на световния социалистически пазар. Тя задълбочава и усъвършенствува международното социалистическо разделение на труда, съдейства за общия подем на икономиката на социализма. Търговията се развива върху основата на дългосрочни спогодби, което осигурява на всяка държава планово получаване на необходимите суровини, материали, съоръжения и други стоки и значително улеснява пласмента на продукцията. Индустриализацията на социалистическите страни измени структурата на тяхната външна търговия. Все по-голямо място в експорта заемат машините и съоръженията. Външнотърговските връзки между социалистическите страни се разширяват. Например общият обем на взаимния стокооборот на страните от СИВ през 1969 г. надхвърли 6,7 пъти обема на стокооборота през 1950 г. Расте и стокообменът между страните на СИВ и капиталистическите и освободилите се страни.

На социалистическия пазар се използват световни цени, които по принцип се установяват чрез дългосрочните спогодби, за определен период и за това не са подложени на конюнктурните покачвания и спадания, характерни за капиталистическия пазар. Системата на ценообразуването на световния социалистически пазар постоянно се усъвършенствува съобразно с развитието на плановата икономика на социализма.

Важно средство за установяване на преки икономически връзки между социалистическите страни е *координирането на народностопанските планове*. Тази форма на сътрудничество обхваща както сферата на обръщението, така и средата на производството, тя постоянно се усъвършенствува и задълбочава. От съгласуване на основните показатели на отделните отрасли на народното стопанство страните от СИВ преминаха от 1959 г. към координиране на народностопанските планове.

Координирането открива широк простор за действие

на закона за планомерното, пропорционално развитие на икономиката. То позволява на всички социалистически страни, включително и на онези, които не могат напълно да задоволят производствените си нужди от суровини или съоръжения чрез вътрешните си ресурси, планомерно да развиват своята икономика.

Специализацията и кооперирането на производството са важна форма на икономическа интеграция при съвременните условия. Те отразяват главните икономически тенденции, процеса на растяща концентрация и интернационализация на производството при условията на световната социалистическа стопанска система.

В социалистическата система има страни, които притежават обширна територия, богати природни ресурси, многобройно население и следователно достатъчно голямо вътрешно търсене. Това дава възможност да се развива производството в оптимални размери, да се произведат всякакви изделия в значителни количества. Друго е положението в ония страни, където няма такива условия. Ако в тях започнат да развиват производството на всички видове машини и прибори, те би било неизгодно и безперспективно. Икономическото сътрудничество между братските държави, кооперирането на народностопанските планове върху базата на специализирането и кооперирането на производството създават повече или по-малко еднакви условия за изграждане на социализма във всички страни, ускоряват тяхното развитие. Разделението на труда между социалистическите страни дава възможност на всяка от тях при същите материални и трудови разходи да получава повече продукция.

Международното разделение на труда не нарушава целостта на националната икономика. То съдействува за специализирането на нейните отрасли, открива възможност за организиране на едро поточно производство. Такова специализиране се създава върху основата на строга доброволност и икономическа целесъобразност. Природните богатства и материалните ресурси остават напълно в разпореждане на съответната страна, а въпросите на сътрудничеството се решават при взаимно съгласие и пълно равноправие. Всяка държава, разбира се, избира онази форма на участие в междуна-

родното разделение на труда, която счита за най-приемлива и изгодна.

През последните години се развива *съвместното строителство на народностопански обекти*. Пример в това отношение е построяването със силите на СССР, Полша, Чехословакия, ГДР и Унгария на най-големия в света трансевропейски нефтопровод „Дружба“, по който до началото на 1969 г. са доставени 85 млн. т съветски нефт. В страните с народна демокрация на тази основа беше създадена мощна нефтопреработваща и химическа промишленост. Значителен прогрес постигнаха страните от СИВ и в обединяването на своите енергийни системи. Вече се виждат контурите на бъдещата енергийна система на европейските социалистически страни. Линия от електропроводи свързва в енергетичен пръстен (с международен диспечерски център в Прага) ГДР, Чехословакия, Полша, Унгария, Румъния и СССР.

Обединената енергийна система на страните от СИВ, наречена „Мир“, осигурява рационалното използване на енергийните мощности на отделните държави, значително намалява себестойността на електроенергията. Годишната икономия на средства, получавана в резултат на това обединение, е равна на стойността на строежа на електроцентраля с мощност, приблизително равняваща се на мощността на Днепрогес, построен през 30-те години. Социалистическото сътрудничество дава възможност по-активно да се оползотворяват енергийните възможности на Дунава. През 1964 г. Румъния и Югославия пристъпиха към създаване на комплекс от енергийни съоръжения на Дунава, в района на Железните врати; Чехословакия и Унгария — на електроцентрали в граничния участък на Дунава. Има и други обекти, изградени съвместно.

Производственото коопериране в рамките на СИВ създава благоприятни условия за редовното осигуряване на народното стопанство на социалистическите страни със суровини, което има особено значение за много европейски страни с народна демокрация.

Икономическото сътрудничество дава възможност на една страна да използва ресурсите на другите страни. В страните на СИВ се разработва общ междудържавен баланс на производството, разпределението и

потреблението на гориво и енергия. Перспективна форма на сътрудничество, насочена към решаване на суровинния проблем, са дългосрочните споразумения за участие на страните от СИВ, заинтересовани от вноса на суровини, в построяването на предприятия за добиването им в ония страни, които са богати на тези суровини.

Съветският съюз сключи с Чехословакия спогодба съгласно която тя ще финансира частично развитието на добива на желязна руда, цветни метали и нефт в СССР, част от които ще се доставя в ЧССР; с Полша — за съвместно изграждане на рудници за добив на калиеви соли в Беларусия. Съветският съюз, Унгария, България, ГДР и Чехословакия изграждат Кингисепинския фосфоритен рудник. Чехословакия кредитира развитието на добива на въглища и сяра в Полша, на мед в Полша и България. Подобно сътрудничество се установява между ГДР, Полша и другите социалистически страни.

Многобройните факти за укрепващото икономическо сътрудничество между социалистическите страни убедително показват, че се сбъдва предвиждането на Ленини за неизбежното появяване на тенденцията „към създаване на единно, но общ план, регулирано от пролетариата на всички нации, световно стопанство като цяло“.¹

Научно-техническото сътрудничество е решавано удовлетворение за ускоряване на общия технически прогрес на социалистическите страни. То предвижда обмен на проектно-техническа документация, на лицензи за изобретения и технически усъвършенствувания, на опит по организацията на труда, технологията на производството, подготовката на кадри и т. н. Между социалистическите страни се разширява сътрудничеството на научноизследователските и проектантско-конструкторските организации, взаимната производствена практика на специалисти и т. н.

В развитието на икономическото сътрудничество между социалистическите страни огромна роля играе Съветът за икономическа взаимопомощ. Тази организация беше създадена през 1949 г. В нея влязоха Алба

¹ В. И. Ленин. Соч., т. 31, стр. 136.

ния. България, ГДР, Полша, Румъния, Съветският съюз, Унгария и Чехословакия. През 1962 г. в СИВ се включи и Монголската народна република. СИВ е отворена организация: в нея могат да бъдат приемани и други страни, които споделят целите и принципите на Съвета и са съгласни да поемат съдържателите се в устава задължения. В работата на СИВ могат да участвуват и страни, които не са членове на Съвета.

Ролята на СИВ нараства не само в социалистическата общност, но и в световното производство. Достатъчно е да се каже, че страните-участнички в СИВ произвеждат почти една трета от световната промишлена продукция. Съюзът на държавите, обединени в СИВ, стана най-големият индустриален център в света, той превъзхожда по своята икономическа мощ такива капиталистически „центрове на силата“ като Западна Европа (22 процента от световното производство) и САЩ (около 30).

Днес страните от СИВ съсредоточават вниманието си върху няколко най-важни проблема на икономическото сътрудничество. Става дума преди всичко за усъвършенствуване методите за координиране на народно-стопанските планове, коопериране и специализация на производството, решаване на суровинния проблем, организиране на съвместни ефективни изследвания в областта на науката и техниката. СИВ съсредоточава вниманието си върху най-важните участъци на науката и техниката, които имат решаващо значение за техническия прогрес. Засилва се борбата за изработване на продукция на равнището на световните стандарти, за ускорено използване на постиженията на съвременната научно-техническа революция в производството, за интензификация на икономическите връзки.

Общият курс на братските партии към ефективно използване на икономическите дестове във всяка страна се отразява и на стопанските връзки между тях. Търговската сметка, рентабилността на външната търговия са важно условие за по-нататъшното заздравяване на цялата система от външноикономически връзки. Колкото по-пълно действа този принцип, толкова по-рационално ще стане международното социалистическо разделение на труда.

В развитието на икономическото сътрудничество

между социалистическите страни се набляга главно върху качествена страна, върху повишаването на ефективността на общественото производство и международното социалистическо коопериране. Общата задача при изграждането на социализма се състои в максимално използване вътрешните ресурси на всяка страна за ускоряване растежа на народното стопанство. В резултат на това отделните социалистически страни се изравняват по икономическо и културно развитие, а това и осигурява възможността да съкратят сроковете за изграждане на социализма.

**Политическо
сътрудничество
и културни връзки**

Политическото сътрудничество между социалистическите страни се осъществява в две главни направления: в рамките на световната социалистическа система и на международната арена. То е насочено към осигуряване на най-благоприятни вътрешни и външни условия за успешен изграждане на социализма и комунизма във всяка страна и за развитие на цялата социалистическа система.

Общността на социално-икономическия строй и единството на целите при изграждането на социализма и комунизма обективно предопределят новия характер на взаимоотношенията между държавите от социалистическата общност. В капиталистическия свят взаимоотношенията между държавите се формират в зависимост от силата на всяка от тях. Социалистическите държави изграждат взаимоотношенията си не в зависимост от икономическата и военната мощ на всяка от тях, а върху основата на братското сътрудничество. В рамките на това сътрудничество на преден план изпъква колективно координираната политика, съвместната защита на социалистическите завоевания на трудещите се, обедняването на усилията в строителството на социализма и комунизма, в борбата за укрепване на мира. Такива традиционни за капиталистическия свят понятия като подчиняване на „малките“ страни на „великите държави“, диктат на „великите“ над „малките“ веднъж завинаги са изхвърлени от речника на политическите и икономическите взаимоотношения в рамките на социалистическата общност.

Във външната политика социалистическите страни концентрират своите усилия преди всичко върху зада-

чите за защита на мира, върху оказването на всестранна помощ на народите, борещи се за своето национално и социално освобождение. Съвместните действия на братските страни на международната арена целят осуетяването на агресивните акции на империалистическите кръгове. Външната политика на социалистическите страни служи на интересите на всички миролюбиви народи. В това е нейната сила и жизненост. Фактите показват, че всяко отслабване на връзките между социалистическите страни и още повече търканията между тях разширяват възможността за империалистически попълзновения против делото на мира и сигурността на народите.

Социалистическите страни координират своята външнополитическа дейност и правят предложения, целящи отслабване на международното напрежение. Те неведнъж са се обръщали към западните държави с предложения за укрепване на международната сигурност. Но империалистическите кръгове не само не присмаха тези предложения, но и разгърнаха трескава дейност за създаване и укрепване на агресивните военни блокове. При създадените условия европейските социалистически страни — Албания, България, ГДР, Полша, Румъния, Съветският съюз, Унгария и Чехословакия — бяха принудени да сключат през 1955 г. Варшавския договор. Това е отбранителна организация, гарантираща сигурността на всички участници в нея. Договорът е основан върху пълното суверенно равенство на неговите участници и осигурява колективната им самоотбрана.

Съгласно Варшавския договор на територията на някои европейски социалистически държави временно са настанени съветски войскови части. Съветските войски и съветското военно командване дълбоко уважаваг самостоятелността на държавите, на чиято територии са разположени, те братски сътрудничат с въоръжените сили на тези държави. Страните от Варшавския пакт имат единно командване, което се занимава с организиране бойната подготовка на войските, със стандартизиране на въоръженията и координиране на другите усилия в областта на отбраната. Колективните действия на страните от Варшавския договор спомагат за гарантиране сигурността в Европа, позволяват да се преси-

чат агресивните попъзновения на империалистически сили, особено на западногерманските реваншисти, които издигат искания за ревизиране на границите и домогват до атомното оръжие.

Варшавският договор не само е надеждна гаранция за сигурността на участниците в него, но и отговаря на интересите на всички социалистически страни. Той оказва въздействие върху общата световна обстановка като сила, способна да противостои на агресивните блокове на империалистическите държави.

Важна роля за осигуряването на мира играят двустранните договори за дружба, съюз и взаимна помощ, сключени между социалистическите държави. Те свързват всички братски страни с взаимни задължения за защита на социалистическите завоевания.

Ръководните дейци на социалистическите страни редовно се срещат за обсъждане на важни политически въпроси, за съгласуване на колективните действия на международната арена. Тези срещи (двустранни и многостранни) — пътувания на партийно-правителствени делегации, приятелски посещения — станали твърде ефективна форма на сътрудничество между социалистическите страни. Благодарение на тях могат да се съпоставят мненията по въпросите на общественото развитие на социалистическите държави и отношенията между тях и съвместно да се намира най-правилната политическа линия на международната арена.

Установени са широки връзки между комунистическите и работническите партии от социалистическите страни. Те имат голямо значение за обмена на конкретен опит в социалистическото и комунистическото строителство, в ръководството на промишлеността и селското стопанство, в идеологическата работа и т. н. Взаимните гостувания на партийни делегации обогатяват практиката на партийното ръководство. Плодотворни взаимни връзки развиват и профсъюзите, младежките и другите обществени организации, дейците на науката и културата, дружествата за приятелство между социалистическите страни. Тези контакти помагат за сближаване на народите, съдействуват за ускоряване на научния и техническия прогрес на всяка социалистическа страна.

Хубава форма на сближаване на народите и укрепване

ване на тяхната дружба стана културното сътрудничество между социалистическите държави. То взаимно обогатява духовния живот на народите, съдействува извънредно много за бързия и всеобхватен разцвет на националните култури, науката и техниката.

Формите на културни връзки между братските страни с всяка година стават все по-разнообразни. Гастролите на театрални и други изпълнителски колективи, взаимните гостувания на видни представители на националното изкуство и литература, издаването на книги, обменът на филми, радиопредавания и телевизионни програми — всичко това помага на милиони хора да се запознаят по-добре с културата на социалистическите нации. В Съветския съюз се учат хиляди студенти и стотици аспиранти от народнодемократичните страни. Такъв обмен осъществяват и много други братски страни. Академните на науките на социалистическите страни съвместно разработват теми, които представляват взаимен интерес, оказват си научна помощ, координират усилията си в изследванията.

2. Борбата за укрепване сплотеността на социалистическите страни

Опитът от развитието на социалистическата общност убедително показва, че решаващ фактор за успешното изграждане на социализма и комунизма са единството и сплотеността на братските страни. Доброволното обединение на народите съдействува за тяхното ускорено национално развитие. Утвърждаването на самостоятелността и стремежът към сближаване на нациите в социалистическата общност не си противоречат, а са две страни на единия процес на формиране и развитие на световния социализъм. Комунистическите партии в социалистическите страни отделят голямо внимание на разработването на основните въпроси за развитието на световната социалистическа система, за нейното укрепване.

Единната социална природа на социалистическите държави създава благоприятни условия за тяхното политическо и икономическо консолидиране. В процеса на усъвършенстване на икономическата

система на социализма, на неговите политически институции се проявяват органичното единство на общите закономерности и многообразието във формите на социалистическото строителство. Социално-икономическата и политическата общност създават обективна основа за действие на общите закономерности на социализма във всяка страна. Но марксистите винаги са смятали, че преминаването на отделните страни към социализма може да се осъществява в различни форми, които в значителна степен ще зависят от спецификата на историческия период, от конкретните условия в дадената страна и съотношението на силите на международната арена.

Всеки народ, който тръгва по пътя на социализма, намира своеобразно решение на множеството сложни задачи при преустройството на обществото. Световният социализъм поема в себе си опита на всички страни, неговото многообразие, породено от творчеството на пролетариата, на милионите трудещи се. Но практиката показва, че всяка форма, включително и най-оригиналната и самобитната, може да бъде ефективна само дотолкова, доколкото допринася за заздравяването и развитието на социалистическия строй, доколкото отразява изработени от теорията и проверени в международния опит закономерности на неговото изграждане.

Правилният подход към проблемите на общото и особеното в строителството на социализма е непосредствено свързан не само с въпросите за изграждането на ново общество във всяка страна, но и с организирането на сътрудничество между тях. Ако едни или други ръководители свеждат всичко до спецификата и я издигат в абсолюти, това може да доведе до пренебрегване на общите закономерности в изграждането на социализма. В такъв случай неизбежните разлики в организацията на обществения живот в разните страни се разрастват и могат да станат пречка за установяване на сътрудничество между тях. Това е още по-опасно, тъй като в развитието на социалистическата система възникват сложни и не винаги бързо разрешими проблеми. Трябва да се има предвид, че отношенията между страните на социализма са нещо ново. Тук се открива простор както за принципите, които са били провъзгласявани и по-рано, преди възникването на

социалистическия свят, но обикновено не са били изпълнявани (равенство, ненамеса във вътрешните работи), така и за формиращите се едва в епохата на социализма (взаимна помощ, братско сътрудничество). През цялата си продължителна история човечеството не е придобило, а и не е могло да придобие щогоде значителен опит в действителното осъществяване на всички тези принципи. Липсата на опит води понякога до грешки и недоразумения.

Народите на социалистическите страни имат славни традиции в съвместната революционна борба и солидарност на трудещите се. Но не бива да се отминава и това, че експлоататорските класи векове наред са разпалвали международна вражда, противопоставяли са културата на една нация на културата на друга.

Изключително сложно преплитане и колизия на интересите на страни и народи са съществували в Централна и Източна Европа, на Балканите и в Далечния Изток. Между нациите, поели пътя на социализма, в миналото е имало и военни конфликти. Всичко това е оставило в съзнанието на отделни слоеве от населението националистически наслоения, които още се обаждат. Това е историческият фон, на който започват да се изграждат новите, социалистически отношения между нациите и държавите.

Една от причините за трудностите в развитието на световната социалистическа система се състои в това, че различните страни започнаха своето движение към социализма от различни изходни равнища.

Достатъчно е да се каже, че преди Втората световна война общата стойност на промишлената (без занятчийската) продукция в Китай възлизаше само на около 10 процента от цялата продукция на страната. Продукцията на машиностроенето беше малко повече от 2 процента от общата продукция на промишлеността. Относителният дял на промишлеността в съвкупния продукт на народното стопанство на Виетнам възлизаше преди Втората световна война само на 10 процента, в България — на 19, докато в ГДР — на около 70 процента, в Чехословакия — на 57 процента. Във Виетнам през 1939 г. на човек от населението се произвеждаха само около 11 киловатчаса електроенергия, в Монголската народна република през 1940 г. — 16, в Алба-

ния — 9, а в Чехословакия — 285, в ГДР — 866 киловатчаса. Голяма беше разликата и в класовата структура на обществото. Докато в ГДР работниците и служещите съставляваха около 80 процента от цялото заето население, то в Китайската народна република селяните възлизаха на повече от 80 процента. Повечето страни с народна демокрация в първия етап на развитието бяха аграрни или аграрно-индустриални. Така че след победата на социалистическите революции започнаха да си сътрудничат страни с далеч нееднакво равнище на развитие.

Не може да не се взема под внимание и обстоятелството, че отделните страни се намират на различни стадии на социалистическото строителство. В някои страни още има многосекторност в икономиката и капиталистически елементи в града и селото.

В миналото някои държави, които влизат сега в световната социалистическа система, бяха буквално вързани за ръцете и краката в икономическо и политическо отношение от големите империалистически държави. Съответно бе построено и международното разделение на труда. Преди да установят сътрудничество в рамките на световното социалистическо стопанство, тези страни трябваше да преодолеят много трудности, свързани с икономическата блокада на Запада и с необходимостта от известна преориентация на своята икономика.

Страните от социалистическата система, особено Съветският съюз, са принудени да изразходват значителна част от своите национални богатства за осигуряване защитата на социалистическите завоевания. Значителни средства, които биха могли да се използват за издигане жизненото равнище на народите, братските страни са принудени да изразходват за въоръжаване и издръжка на въоръжените сили. Това поражда някои проблеми, свързани с разходите за поддържане на общото равнище на отбранителната способност на социалистическите страни.

В икономическата област, както и в другите сфери на обществения живот, при решаване на конкретните задачи е възможно несъвпадане на интересите. Това се отнася например за проблема за суровините, добивът на които изисква влагане на много капитал и е

свързан с прилагане на по-неквалифициран и тежък труд; при това капиталните вложения тук почват да се рентират не толкова бързо, както, да речем, в машиностроенето. Да се развива машиностроенето, да се организира производството на различни съоръжения е значително по-изгодно, отколкото да се добиват суровини. Затова социалистическите страни се стремят правилно да разрешат този въпрос чрез съвместно финансиране на добива на суровини.

Големите по територия и брой на населението социалистически страни разполагат с широки възможности за специализиране и коопериране на производството в национални рамки. Затова тяхното икономическо развитие обективно зависи в по-малка степен от международното разделение на труда, отколкото стопанското развитие на малките социалистически страни. Тъй като продукцията на промишлено развитите социалистически страни обикновено превъзхожда по качество и техническо равнище продукцията на страните, намиращи се още в процес на индустриализация, тези страни не са еднакво заинтересовани да купуват готови изделия една от друга. Животът дава примери на несъвпадане на интересите при определяне цените във взаимната търговия и практическото провеждане на съвместно изработените принципи на ценообразуване на световния социалистически пазар.

Всичко това са обективни трудности. Има обаче и субективни трудности, свързани с едни или други грешки и преди всичко със субективизма в политиката.

Отношенията между братските страни започнаха да се формират в сложния следвоенен период. Неукрепнали още след господството на фашизма и милитаризма, демократичните сили се нуждаеха от всеобща поддръжка, за да запазят своите страни от империализма. През това време Съветският съюз оказва голяма помощ на народнодемократичните държави за възстановяването на тяхното стопанство, укрепването на отбраната и заздравяването на позициите им на международната арена. В тези страни действуваха две тенденции. Работническата класа и всички трудещи се стремяха колкото е възможно по-здраво да свържат своите млади държави с връзките на дружба и сътрудничество със Съветския съюз. Реакционните сили действуваха в об-

ратната насока, стремейки се да откъснат тези страни от Съветския съюз и да ги тласнат към Запада. Курсът на най-тясно сътрудничество със Съветския съюз отговаряше не само на класовите интереси на трудещите се, на делото на световния социализъм, но и на основните национални интереси на народите в тези страни.

Въпросът за сътрудничеството между социалистическите страни не бива да се опростява. Неправилно е например да се смята, че след установяването на еднотипни, социалистически производствени отношения, не може да има никакви трудности във взаимоотношенията между социалистическите страни. Завоюването на властта от работническата класа и установяването на нови обществени отношения не премахва автоматически проблемите, които възникват между народите, не могат да бъдат абсолютна гаранция за сплотеността на социалистическите страни.

Още по-опасно е пренебрежителното отношение към общите интереси на социалистическата общност, а да не говорим за използването на възникващите трудности за националистически цели. Национализмът е удобно убежище както за десния ревизионизъм, така и за левичарския авантюризм. Острието му е насочено срещу единството на страните от световната социалистическа система. Тъй като КПСС и съветската държава последователно се обявяват в защита на това единство, често пъти национализмът взема ярко изразен антисъветски характер.

Идеолозите на антикомунизма възлагат на национализма все по-големи надежди, по всякакъв начин го поощряват, за да засилват възникващите от време на време разногласия в социалистическата система. На тази цел в значителна степен служи и външната политика на империалистическите държави, насочена към изостряне на разногласията в социалистическия лагер и към използването им в интерес на империализма. Такива планове се правеха по-специално по отношение на Унгария през 1956 г. и по отношение на Чехословакия, където антисоциалистическите сили през 1968 г. преминаха към активна борба против устоите на социализма.

Създаването на световната социалистическа система означаваше същевременно засилване и разширява-

не на класовата борба на международната арена. Тази борба се разгръща по всички основни проблеми на световното развитие преди всичко като историческо съревнование между двете системи. Като губи в крайна сметка, империализмът се опитва чрез „прехвърляне на мостове“ да засили въздействието си върху отделни звена на световната социалистическа система.

При тези условия особено значение придобиват правилните, марксистко-ленински действия на комунистическите партии, стоящи на кормилото на държавната власт, научната обосновааност и далновидност на тяхната политика. В сложния лабиринт на международните отношения правилни решения може да даде само интернационалистическата политика на комунистите.

В. И. Ленин предупреждава, че с превръщането на социализма от национална в интернационална сила на преден план все повече ще излиза борбата с най-закоравелите дребнобуржоазни национални предразсъдъци, че дребнобуржоазният национализъм свежда интернационализма до признаване равнопоставеността на нациите, „запазвайки... неприкосновен националния егоизъм“. Ленин заклеймява такова опасно явление като „признаването на интернационализма на думи и неговото подменяне на дело... с дребнобуржоазен национализъм“¹.

В света на социализма има още много нерешени проблеми. Той се развива чрез борбата на новото със старото, чрез разрешаването на вътрешните противоречия. Натрупаният опит помага на братските партии правилно и своевременно да разрешават противоречията, взаимно да използват конкретния си опит на всички степени на държавния, обществен, стопанския и културния живот.

Противоречията, възникващи между отделните страни в световната социалистическа система, са коренно различни от противоречията в световната капиталистическа система, както коренно се различават противоречията на социализма от тези на капитализма. Противоречията на капитализма не могат да се отстранят на негова база, те могат да бъдат разреше-

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 31, стр. 137—138.

ни само чрез революционното му събаряне. Противоречията, възникващи в системата на социализма, са напълно разрешими на неговата основа, те се преодоляват в хода на неговото развитие и усъвършеиствуване.

При правилна, марксистко-ленинска политика на партиите и държавите съществуват всички възможности за своевременно разрешение на възникващите противоречия, за съгласуване на нюансите в мненията, за укрепване на взаимоотношенията между страните на социализма върху основата на принципите на пълно равнопоставяне, взаимна изгода и другарска взаимопомощ.

Има един изпитан метод за разрешаване на разногласията — дружеската размяна на мнения, взаимните консултации. Като изхождат от коренните интереси на народите и държат сметка за това, че антикомунизъмът се стреми по всякакъв начин да използва различията между социалистическите страни за отслабване на техните позиции, марксистко-ленинските партии дори в случай на остри разногласия смятат за необходимо да не прекратяват търсенето на пътища за подобряване на междудържавните отношения. Това означава на първо място изпълнение на всички задължения към другите социалистически страни и цялата социалистическа система, стремеж към разширяване на икономическото, политическото, научно-техническото и културното сътрудничество, укрепване отбраната на социалистическия лагер. Недопустимо е разногласията да се използват за възпитаване на народите в дух на неприязън и вражда към една или друга социалистическа страна. Каквито и разногласия да съществуват, интернационален дълг на всяка комунистическа партия е да възпитава народа на своята страна в дух на уважение към народите от другите страни, в дух на солидарност с тях. XXIV конгрес на КПСС напълно одобри и потвърди принципния ленински курс и конкретните стъпки на ЦК на КПСС и съветското правителство в областта на съветско-китайските отношения. В условията, когато китайските ръководители издигат своята особена, несъвместима с ленинизма идейно-политическа платформа, насочена към борба против социалистическите страни, към разцепление на международното комунистическо и на цялото антиимпериалистическо дви-

женно, ЦК на КПСС зае единствената правилна позиция — позицията на последователно отстояване на марксистко-ленинските принципи, максимално укрепване на единството на световното комунистическо движение и защита на интересите на социалистическата родина. Конгресът решително отхвърли клеветническите измислици на китайската пропаганда по адрес на нашата партийна и държавна политика. Същевременно нашата партия се обявява за нормализиране на отношенията между СССР и КНР, за възстановяване на добросъседските връзки и приятелството между съветския и китайския народ. Подобряването на отношенията между Съветския съюз и Китайската народна република отговаря на коренните, трайните интереси на двете страни, на интересите на световния социализъм, то би допринесло за засилване на борбата срещу империализма.

По-нататъшното укрепване и развитие на световната социалистическа система е извънредно важен въпрос на обществения живот. От неговото успешно решаване до голяма степен зависят мирът и сигурността на народите, развитието на дълбоките процеси, които определят движението на човечеството по пътя на социалния прогрес. Бъдещето принадлежи на политиката на единство и братство на народите, на политиката, която води към увеличаване на материалните и духовните богатства на световния социализъм, към процъфтяване на неговите народи.

ЧЕТВЪРТИ РАЗДЕЛ

РАЗВИТИЕТО НА СОЦИАЛИЗМА И ПРЕХОДЪТ КЪМ КОМУНИЗМА

ГЛАВА XIV

ЗАКОНОМЕРНОСТИ НА ПРЕРАСТВАНЕТО НА СОЦИАЛИЗМА В КОМУНИЗЪМ

Победата на социализма и неговото по-нататъшно развитие са необходимо условие за постепенния преход към комунизма.

Какво представлява комунизмът и по какво се различава той от социализма, кои са закономерностите на прерастването на социализма в комунизъм?

1. Висшата фаза на комунизма

Преходът от социализма към комунизма е процес на всестранен обществен прогрес. Комунизмът е по-висока степен на икономическата, социалната и духовната зрелост на новото общество. Социализмът и комунизмът представляват фази на различна зрелост на една и съща общественно-икономическа формация.

Характерни черти
на комунизма

Характерните черти на първата и втората фаза първоначално бяха определени като научно предвиждане за перспективите на развитието на обществото и поради това, естествено, само в най-обща форма. Маркс и Енгелс дадоха обща скица на висшата фаза на комунистическото общество. Ленин разработи научнообоснован план за комунистическо преустройство на обществото. По-късно, когато — отначало в СССР, а след това и в други страни — социализмът стана обществена практика, възникна необходимостта да бъдат конкретизирани представите за бъ-

дещото общество и за пътищата на неговото изграждане, като се изхожда от интернационалния опит на развитието на световната социалистическа система.

Анализирайки тенденциите на историческия процес в съвременната епоха, КПСС и другите марксистко-ленински партии развиха учението за двете фази на комунистическото общество, за създаването на материално-техническата база на комунизма, за усъвършенствуването на социалистическите обществени отношения и прерастването им в комунистически, за преодоляването на съществените различия между града и селото, между умствения и физическия труд, за заличаването на класовите граници, за разцвета и сближението на социалистическите нации, за прерастването на социалистическата държава в комунистическо обществено самоуправление, за разцвета на социалистическата култура и възпитанието на новия човек.

В Програмата на КПСС е дадено следното обстойно определение на комунистическото общество: *„Комунизмът е безкласов обществен строй с единна общонародна собственост върху средствата за производство, с пълно социално равенство между всички членове на обществото, където заедно с всестранното развитие на хората ще израснат върху основата на постоянно развиващата се наука и техника и производителните сили, където всички източници на обществено богатство ще потекат като пълноводен поток и ще се осъществи великият принцип „от всекиго според способностите, на всекиго според потребностите“. Комунизмът е високоорганизирано общество на свободни и съзнателни труженници, в което ще се утвърди обществено самоуправление, трудът за благото на обществото ще стане за всички първа жизнена потребност, осъзната необходимост, способностите на всекиго ще се прилагат с най-голяма полза за народа.“*

Тъй като социализмът и комунизмът са две фази на една и съща обществено-икономическа формация, естествено те имат общи черти в икономическата и духовната сфера.

Общите черти на двете фази на комунистическата формация обуславят постепенния характер на прерастването на социализма в комунизъм. Този преход не изисква революционно разрушаване на основите на съ-

ществувания обществен строй. Същевременно той предполага дълбоки качествени изменения на всички страни на обществения живот. Правилното разбиране на прерастването на социализма в комунизъм изисква да се държи точна сметка за обективно съществуващите различия между тях. Да не се откъсва социализмът от комунизма и да не се отъждествяват те, а да се разглеждат като две фази във възходящото развитие на комунистическата формация — такова е най-важното изискване на теорията на научния комунизъм.

Комунизмът се гради на качествено нова материално-техническа база. Той ще въоръжи човека с най-съвършена и мощна техника. Високото равнище на производството ще позволи в изобилне да се задоволяват неотклонно растящите потребности на обществото и на всичките му граждани.

Развитието на производителните сили ще послужи като основа за постепенното преобразуване на социалистическите обществени отношения в комунистически. Ще се утвърди единна, общонародна комунистическа собственост. Ще се измени и характерът на размяната и разпределението. За разлика от социализма, където господствува принципът: „От всекиго според способностите, на всекиго според труда“, при комунизма ще бъде осъществен принципът: „От всекиго според способностите, на всекиго според потребностите“.

Преходът към комунизма предполага преодоляване на всички черти, наследени от класовото общество, от които социализмът още не се е освободил напълно. Комунизмът ще отстрани остатъците от старите форми на обществено разделение на труда, социално-икономическите и културно-битовите различия между града и селото, съществените различия между селскостопанския и индустриалния, между умствения и физическия труд. Трудът ще бъде не само средство за увеличаване на производството, но и ще се превърне в първа жизнена потребност за човека.

В процеса на изграждането на комунизма постепенно ще изчезнат различията между класите и социалните слоеве: работническата класа, селяните и интелгенцията. Докато социализмът премахва деленето на обществото на антагонистични класи и постига социално-политическо и идейно единство на обществото, кому-

низмът предполага пълно изчезване на всякакво делене на обществото на класи и социални слоеве.

Комунизмът утвърждава висша справедливост на земята, основавайки я върху трайно и непрекъснато икономическо процъфтяване, върху постигането на изобилие от материални и културни блага. Богатството при комунизма от средство за разединяване на хората, каквото е в експлоататорските формации, ще стане средство, утвърждаващо социалната справедливост. Икономическият прогрес води към пълно социално равенство и свобода.

Комунизмът е несъвместим с аскетизма и грубата уравнилност. Комунистическото движение се зароди сред пролетариата, който принадлежи към най-бедните и потиснати класи, но то е призвано не да увековечи бедността, а да я премахне завинаги. Комунистическото общество може да бъде построено само върху основата на грамадното увеличение на общественото богатство, създавано с колективен труд. „Научните представи за комунизма — се отбелязва в тезисите на ЦК на КПСС „Към 100-годишнината от рождението на Владимир Илич Ленин“ — нямат нищо общо нито с фарисейската „философия“ за нищетата като „благо“, нито с буржоазно-еснафския култ към вещите.“ Ленин сочи, че комунистическото разпределение според потребностите изисква не сегашното равнище на производителност на труда и не сегашния гражданин, а най-високо развитие на цялото обществено производство и цялостна, всеотдайна, всестранно развита комунистическа личност, която работи според способностите си и получава според своите разумни, научнообосновани потребности.

Комунизмът е общество, което съчетава високото развитие на икономиката, науката и техниката с всеотдайна развитие на самите хора, материалния разцвет — с нравственото обновление на личността. Комунизмът е строй, при който напълно се разкриват способностите и талантите, най-добрите качества на свободния човек.

След като се утвърди в световен мащаб, комунизмът ще доведе до сливане на народите в единно братско трудово семейство, до премахване на държавните граници, а след това и на националните различия. Комунизмът ще осигури вечен мир на земята.

Възможност комунизмът да победи първоначално в една или няколко страни

Възможно ли е да се постигне не само първата, но и втората фаза на комунизма първоначално в една или няколко страни преди победата на ме-

ждународното революционно движение в световен мащаб? Лениновата теория за възможността да се построи социализмът в една страна открива и по-нататъшната перспектива за развитието на тази страна към комунизма.

Социализмът и комунизмът не са разделени с каквато и да било бариера. Да се приближаваме към комунизма — значи най-последователно да осъществяваме социалистическите принципи. Всяко съществено постижение в икономическата, политическата и идеологическата област неизбежно, по силата на вътрешните закони на социалистическото общество, придвижва страната към комунизма.

Победата на комунизма в една или в редица страни в значителна степен е въпрос на реалните възможности на самото социалистическо общество, на неговите вътрешни сили. Социализмът в нашата страна разполага с необходимите вътрешни условия за изграждане на комунистическото общество, за постепенно прерастване в комунизъм. Затова на въпроса, възможно ли е построяването на комунизма в една или няколко страни, може да има само един отговор: да, възможно е.

Изводът, че е възможно комунизмът да бъде построен първоначално в една или няколко страни, логически произтича от Лениновата теория за социалистическата революция. Който признава учението на Ленин за възможността социализмът да победи първоначално в една или няколко страни, не може да отрича възможността за такава победа и по отношение на комунизма.

Ако социалистическото общество живее, успешно функционира и се развива, то не може да не прерасне в комунизъм. По принцип няма никакви пречки за осъществяване с вътрешни сили всички основни задачи по изграждането на комунизма. СССР разполага с необходимите за това материални ресурси, икономически и политически лостове. Същевременно нашата страна не

строи сама новото общество: съществуват могъщата световна система на социализма, мощното световно комунистическо, работническо и националноосвободително движение, които представляват огромна сила, противостояща на империализма.

Исторически възникналата неравномерност на икономическото и политическото развитие на социалистическите страни постепенно се преодолява след победата на социалистическите революции. Този процес се ускорява благодарение на взаимната помощ и сътрудничеството между социалистическите страни — това необходимо условие за изравняване на тяхното икономическо и културно равнище. Развитието на социалистическите държави в състава на единната световна система на социализма, използването на предимствата на тази система им осигуряват възможност да съкратят сроковете за изграждане на социализма, откриват перспективи за тяхното по-нататъшно движение към комунизма. Международните условия за изграждането на комунизма в резултат на коренното изменение в съотношението на силите на световната арена в полза на социализма станаха несравнено по-благоприятни, отколкото в периода, когато съветският народ сам строеше социализма.

Разбира се, съществуването на империализма слага отпечатък върху темповете и сроковете за изграждането на комунизма. Така например, осъществяването на плановете за повишаване благосъстоянието на народа ще бъде по-бързо или по-бавно в зависимост от международната обстановка, от това, каква част от ресурсите Съветският съюз ще бъде принуден да отделя за отбрана.

Борбата за построяване на комунизма в СССР засилва процеса на революционното движение в целия свят. Изграждането на комунизма е велико революционно дело както от гледище на вътрешното развитие на социализма, така и от гледище на неговото въздействие върху световното освободително движение. Ето защо изграждането на комунизма трябва да се разглежда като съставна част от световния революционен процес.

2. Основни закономерности на изграждането на комунизма

Преходът от социализма към комунизма е сложен диалектически процес, който е свързан с дълбоки изменения в икономическата, социално-политическата и духовната сфера на обществения живот. На развитието на всяка от тези сфери са присъщи закономерности, между които съществува тясна връзка и взаимна зависимост.

Всеобщ характер на основните закономерности

Закономерностите на изграждането на комунизма имат интернационално значение;

Доколкото обществените форми на стопанството в Съветския съюз и другите социалистически страни са еднотипни, а обществените сили — работническата класа, кооперираните селяни и интелигенцията — са еднакви, дотолкова основните закономерности на изграждането на комунизма ще бъдат общи, като се вземат под внимание историческите и националните особености на всяка страна. В съответствие с най-важните области на обществения живот те могат да се разделят на три основни групи.

Основните закономерности от първата група, *присъщи на икономическата сфера* на обществото, са следните: всестранно и хармонично развитие на производителните сили на социалистическото общество, осигуряващо създаването на материално-техническата база на комунизма; устойчиви и високи темпове на нарастване на цялото обществено производство върху основата на научно-техническия прогрес; непрекъснато повишаване на производителността на труда като необходимо условие за създаване на комунистическо изобилие от материални блага; коренно изменение на характера на труда върху основата на качествените преобразования на материално-техническата база на обществото; възникване на комунистическо разделение на труда и преодоляване на старите форми на разделение на труда; превръщане на селскостопанския труд в разновидност на индустриалния; непрекъснато развитие и усъвършенстване на социалистическите производствени отношения, осигуряващи неотклонното сближаване на двете форми на собственост, образуване на единна комунистич-

ческа собственост; съчетаване на основния принцип на социализма с растящите елементи на бъдещото комунистическо разпределение и на тази основа постепенно преминаване към принципа: „От всекиго според способностите, на всекиго според потребностите“.

Към втората група закономерности, действащи в социално-политическата сфера, се отнасят: неотклонното сближаване на социалните групи; заличаването на всички следи от класовото делене и постигането на пълно социално равенство между членовете на обществото; преодоляването на съществените различия между града и селото, между хората на физическия и умствения труд; по-нататъшният разцвет и всеотдайното сближаване на нациите, разширяването на тяхното взаимно общуване и сътрудничество; укрепването на водещата роля на работническата класа, по-нататъшното засилване на ръководната роля на марксистко-ленинската партия; научното управление на социалните процеси; максималното разширяване на социалистическата демокрация; постепенното прерастване на социалистическата държава в комунистическо обществоно самоуправление; преобразуването на бита върху комунистически начала.

Третата група закономерности, отнасящи се към духовния живот на обществото, са: формирането на научен мироглед и комунистически морал у всички членове на обществото; развитието на комунистическо отношение към труда; преодоляването на отживелиците от миналото в съзнанието и поведението на хората, борбата против буржоазната идеология; по-нататъшният разцвет на социалистическата култура; хармоничното, всеотдайно развитие на личността; неотклонният растеж на съзнателното творчество на народните маси.

Такава е същността на трите групи основни закономерности на прехода от социализъм към комунизъм. Те ще бъдат разгледани подробно в следващите глави.

Преходът към комунизма се осъществява в зависимост от създаването на необходимите за това материални и духовни предпоставки, които се формират в процеса на укрепването и относително дългото развитие на социализма.

От първите години на съветската власт партията водеше решителна борба против левичарските, по съ-

щество утопични опити да се прескочи изведнъж в комунизма. Левичарските възгледи у отделни комунисти бяха отчасти свързани с принудителното въвеждане на политиката на „военния комунизъм“. Не разбирайки временния характер на методите на „военния комунизъм“, продиктуван от особените условия (интервенцията на империалистическите държави, Гражданската война, глада, разорението), левичарските елементи го разглеждаха като непосредствен преход към комунизма. Историческият опит показва, че от „военния комунизъм“ трябваше да се върнем към новата икономическа политика, в противен случай не можеше да се построи икономическият фундамент на социализма. Опитите да се въведат веднага принципите на комунизма, да се прескочат необходимите етапи не можеха да доведат до успех. Фактически под формата на комунистически се насаждаха отношения, които нямаха нищо общо с комунизма, например дребнобуржоазната уравнителност. А това пречеше на развитието на производството и спъваше действителното движение към социализма и комунизма.

Още много преди пълната победа на социализма в съветската страна се появяваха отделни кълнове на комунизма, особено в отношението към труда. Високата съзнателност на челните труженици сложи началото на комунистическите съботници, а по-късно — на масовото социалистическо съревнование. Но Ленин предупреждава, че е погрешна представата, че появата на кълнове на комунизма щяла да даде възможност веднага да се премине към комунизъм. Ако това се изтълкува така, казва Ленин през 1919 г., „като че ли комунистическият строй се осъществява сега, то ще се получи извънредно голямо изопачаване и практическа вреда, която се свежда до най-празно самохвалство“¹. Той подчертава, че опитът да се премине от капитализъм направо към комунизъм не означава нищо друго освен утопизъм. Само след затвърдяването на социализма в резултат на по-нататъшното му развитие постепенно ще израсне комунизмът.

КПСС счита, че е недопустимо преждевременно да се въведат принципите на комунизма, преди да са

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 30, стр. 283.

създадени необходимите обективни предпоставки. Субективистичните опити да се изпревари нормалният развой на нещата, както и да се стои на постигнатото равнище могат да причинят само вреда на комунистическото строителство.

Отхвърляйки волунтаристичните опити да се прескочат необходимите етапи на възникване на комунистическото общество, марксизмът-леннизмът същевременно изхожда от възможността да се ускори това развитие. Фаталистичният възглед за историята с характеристиката за него представя, че историята не можела нито да се забави, нито да се ускори, както не може да се ускори ходът на времето, като се местят стрелките на часовника, е абсолютно чужд на научния комунизъм. Активната съзнателна дейност на прогресивните обществени сили винаги е ускорявала обществения прогрес. А в условията на изграждането на социализма и комунизма възможностите за съзнателно въздействие на тези сили върху развитието на обществото неизмеримо се разширяват. Движението към комунизма може да бъде ускорено, но не чрез произволно прескачане на необходимите етапи, а по пътя на усъвършенствуването на научното ръководство на обществото, по пътя на успешното решаване на стоящите пред него икономически, политически и културни задачи.

**Особености
на формирането
на комунизма**

Прерастването на социализма в комунизъм се извършва в рамките на една и съща — комунистическата — общественоекономическа формация. Затова то принципио се различава от преобразуването на капитализма в социализъм. Кои са особеностите на това прерастване?

Затова то принципио се различава от преобразуването на капитализма в социализъм. Кои са особеностите на това прерастване?

Първа особеност. Докато социализмът възниква от капитализма по пътя на революционното му преобразуване, комунизмът възниква върху своя собствена основа, на базата на развитието и укрепването на социализма. Преходът към социализъм предполага революционно отрицание на капитализма, разрушаване, ликвидиране на неговите основи. Преходът към комунизъм се извършва по пътя на укрепването и по-нататъшното развитие на коренните устои на социализма.

Втора особеност. Процесът на формиране на комунизма се извършва не чрез сблъскване на класите и на-

ците, а чрез по-нататъшно развитие и укрепване на сътрудничеството на дружеските класи, социални групи и нации. Преходът от социализъм към комунизъм се извършва при липса на експлоататорски класи, в условия, когато всички членове на обществото — работници, селяни и интелекциия, всички нации и народности са кръвно заинтересовани от победата на комунизма и съзнателно се борят за нея. Затова е естествено, че изграждането на комунизма се осъществява върху основата на по-нататъшното развитие на демократическите методи, на усъвършенствуването на обществените отношения, в процес на отмиране на старите и възникване на нови форми на социалния живот.

Трета особеност. Това е постепенността на прехода от социализма към комунизма. Още в „Нишета на философията“ Маркс отбелязва, че след като изчезнат класовите антагонизми, социалните сволуции в обществото ще престанат да бъдат политически революции. Развивайки тази мисъл, Ленин пише: „Социализмът неизбежно трябва постепенно да прерасне в комунизъм“¹. Прерастването на социализма в комунизъм именно представлява такъв процес на развитие, който се извършва постепенно, без политически революции и социални сътресения.

Постоянността на прехода към комунизма произтича от характера на самия начин на производство, който лежи в основата на двете фази на комунистическото общество. Обществената собственост върху средствата за производство, която образува основата на социалистическите производствени отношения, не се отстранява, а при прехода към комунизма получава по-нататъшно развитие. При социализма няма обществени класи и социални слоеве, които да са против изграждането на комунизма и интересите на които да са непримирими. Тук няма противоположност между държавна власт и народ, която е характерна за всички антагонистични формации. *Социалистическата държава е най-важното оръдие за изграждането на комунизма.*

Следователно постепенността е необходима форма на движението на обществото към комунизма. При това марксистите-ленинсти съвсем не разбират постепенност-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 24, стр. 70.

та в такъв смисъл, че процесът се извършва без противоречия, без скокове, забавено. Преходът от социализма към комунизма е ускорен процес на развитие във всички сфери на социалния живот върху основата на разкриването и преодоляването на реално съществуващите противоречия. Постепенността на прехода към комунизма съвсем не изключва, а, напротив, предполага скокове в развитието на различните страни на обществения живот: производителни сили, техника, икономика, наука, култура, форма на управление на стопанството и т. н.

Пълната и окончателна
победа на социализма

От първата към втората фаза на комунизма не може да се премине от всяко стъпало на

формирация се нов обществен строй, а само върху основата на развития социализъм, т. е. след като той разкрие всички свои основни черти. Комунизмът, както подчертава Ленин, „може да се развива само тогава, когато социализмът напълно се заздравя“.¹ *Пълната победа на социализма, постигането на неговата зрелост е изходната точка за изграждането на комунизма.*

Пълната победа на социализма означава:

в икономическата област — заздравяване на обществената социалистическа собственост както в града, така и в селото, превръщането ѝ в абсолютно господстваща; създаване на развита материално-техническа база на обществото, научно управлявана икономика, разрастваща се с високи и устойчиви темпове;

в социалната област — ликвидиране на експлоататорските класи и на всички видове потисничество на човека от човека, построяване на общество от трудещи се — работници, кооперирани селяни и трудова интелгенция, утвърждаване на социално-политическото единство на целия народ;

в политическата област — утвърждаване на общонародната социалистическа държава и демокрация от висш тип — социалистическа демокрация, която осигурява широки социални права и свободи на всички членове на обществото;

в идеологическата област — победа на социалистическата над буржоазната идеология, утвърждаване на

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 30, стр. 282.

идейното единство на обществото върху основата на марксизма-ленинизма;

в областта на националните отношения — премахване на националното потисничество и неравноправието между нациите, постигане на равенство между нациите, установяване отношения на братска дружба между народите, възтържествуване на принципите на пролетарския интернационализъм, всестранен разцвет и сближаване на нациите;

в жизнените условия на хората — осигуряване за всички граждани на обществото трайно материално изобилие и възможност да се ползват от всички културни блага.

Пълната победа на социализма в СССР е важен момент по пътя на съветския народ към комунизма. Тя означава успешно разрешаване на вътрешните антагонистични противоречия на страната в процеса на създаването на новото общество. Тази победа показва, че в сурова борба трудещите се маси начело с комунистическата партия са преодолели съпротивата на експлоататорските класи — буржоазията, помещиците и кулаците, — ликвидирали са стария буржоазен строй и вместо него са създали ново, социалистическо общество. В резултат на коренните социални преобразования въпросът „кой кого“ веднъж завинаги е решен в полза на социализма и на вътрешния фронт вече няма сили, които биха могли да върнат развитието на страната назад — по пътя на капитализма. Благодарение на това от гледна точка на вътрешните условия социализмът е гарантиран срещу възможността да се реставрират старите, капиталистическите отношения. Неговата победа е пълна и безвъзвратна.

Въпросът за изграждането на социализма има и друга, международна страна: могат ли работническата класа и всички трудещи се в една страна при съществуването на капиталистическия свят да осигурят напълно победата на социализма срещу реставрирането на буржоазния ред от страна на външните империалистически сили. Още дълго време след победата на пролетарската революция в СССР империализмът имаше икономическо и военно превъзходство, поради което съществуваше опасност от реставриране на капитализма в резултат на империалистическа интервенция. Следовател-

во от гледна точка на външните условия победата на социализма в нашата страна още не беше пълна и окончателна.

От гледище на международните условия възможността за реставриране на капитализма в СССР отпадна едва с образуването на могъщия социалистически лагер и развитието на мощното съвременно работническо и националноосвободително движение. Съотношението на силите в света се измени в полза на социализма. Сега антиимпериалистическите революционни сили начело със световната социалистическа система са способни да отбият всеки опит на капитализма да унищожи новия обществен строй. Социализмът победи окончателно в Съветския съюз и в цялата световна социалистическа система.

Пълната и окончателна победа на социализма в СССР е резултат от коренното изменение в съотношението на борещите се сили в полза на социализма както в самата страна, така и на международната арена.

Както отбелязва Л. И. Брежнев, победата на социализма в една или друга страна при сегашните условия може да се смята за окончателна, а реставрацията на капитализма за изключена само при следното условие: ако комунистическата партия като ръководна сила на обществото твърдо провежда марксистко-ленинската политика в развитието на всички сфери на обществения живот; ако партията неотклонно укрепва отбраната на страната, защитата на нейните революционни завоевания; ако самата тя не отслабва своята бдителност и приучва народа на бдителност към класовия враг и непримиримост към буржоазната идеология; ако свято се спазва принципът на социалистическия интернационализъм и се укрепват единството и братската солидарност с другите социалистически страни.

С победата на социализма в СССР комунистическата партия постави пред съветския народ нова историческа задача — изграждането на комунизма.

Необходимост да се укрепват принципите на социализма за преминаването към комунизма

Едно от най-важните условия за преминаването към комунизма е всестранното укрепване и развитие на социалистическите принципи. В процеса на прерастването на първата фаза на комунизма във втората кълнове на комуни-

тическите отношения се съчетават със социалистическите отношения. Така например, наченките на комунистическо разпределение посредством обществените фондове за потребление се съчетават със социалистическото разпределение според труда, което през един продължителен период е преобладаващо и си остава главен източник за задоволяване на материалните и културните потребности на трудещите се. Повишаването на заплащането на труда на работниците и служещите и увеличаването на паричните доходи и заплащането в натура на колхозниците е основният път за издигане благосъстоянието на народа. Неотклонното нарастване на относителния дял на обществените фондове за потребление се осъществява при запазване и укрепване на основния принцип на разпределение според труда, с оглед на личната материална заинтересованост на трудещите се. Важно е на всеки етап от развитието на обществото правилно да се съчетават принципите на социализма с растящите комунистически черти и да се изхожда от това, че към комунизма може да се премине единствено чрез укрепването и усъвършенствването на принципите на социалистическото общество.

Комунизмът предполага по-нататъшно развитие на най-важните черти, общи за двете фази на новото общество, и същевременно изчезване на някои исторически преходни черти на социализма. Така например, при комунизма ще отпадне необходимостта от разпределението според труда и от съществуването на личната материална заинтересованост на работника от резултатите на неговия труд, ще изчезне нуждата да се контролират мярката на труда и мярката на потреблението на всеки работник, в края на краищата ще станат излишни търговията и парите, които играят твърде съществена роля при социализма. Понякога във връзка с това могат да възникнат такива въпроси: не може ли по-бързо да се откажем от тези исторически преходни черти на социализма, за да ускорим преминаването към комунизма? Не е ли време, например, поради издигането на социалистическото съзнание на съветските хора да се откажем от принципа на личната материална заинтересованост на работниците от резултатите на техния труд? Не трябва ли още сега да преминем към разпределение според потребностите?

Подобни предложения са в разрез със закономерността на процеса на прерастване на социалистическото общество в комунистическо. Преходът към комунизма се осъществява не по пътя на отменянето на социалистическите принципи или на отказването от тях, а единствено по пътя на тяхното максимално използване и укрепване. Ако например бихме се опитали да въведем комунистическия принцип на разпределение при липсата на материални условия, това несъмнено би довело до уравниловка, която отслабва заинтересоваността на работниците от резултатите на техния труд. Само чрез укрепване на социалистическия принцип на разпределение според труда, чрез неговото последователно използване в интерес на бързото развитие на производството може да се премине към комунистическия принцип на разпределение според потребностите. Само чрез развитието на социалистически организираната търговия, чрез използването на всички възможности, съдържащи се в тази форма на икономически отношения, могат да бъдат подготвени условията за комунистическото разпределение.

Същото се отнася и за двете форми на социалистическата собственост. Комунизмът предполага преминаване към единна общонародна собственост. Но това не бива да се разбира в смисъл, че бихме могли просто да се откажем от колхозната собственост. Този преход предполага всестранно развитие и укрепване както на държавната, така и на кооперативно-колхозната собственост. Партията разкритикува неправилните представи, според които колхозната собственост забавя развитието на производителните сили и пречела на комунистическото строителство. В решенията на последните конгреси на КПСС и на пленумите на ЦК на партията се подчертава необходимостта от всестранно развитие и укрепване на колхозната собственост, за да може с помощта на социалистическата държава постепенно да се доближи тя до общонародната собственост, а след това и да се слее с нея.

Следователно във всички области на обществения живот преходът към комунизма предполага използване и укрепване на социалистическите принципи.

Важна връзка между основните задачи при изграждането на комунизма

Изграждането на комунизма предполага решаването на три основни задачи: създаване на материално-техническата база на комунизма, преоб-

разуване на социалистическите обществени отношения в комунистически и възпитание на новия човек. Тези основни задачи, формулирани в Програмата на КПСС, отразяват изискванията на обективните закономерности на трите главни сфери на развитие на социалистическото общество по пътя към комунизма.

На първо място партията поставя създаването на материално-техническата база на комунизма. Отхвърляйки вулгарните представи за условията за преминаване към комунизма, характерни за периода, когато социалистическите теории се въртяха, по израза на Маркс, предимно около въпросите на разпределението, научният комунизъм пренесе центъра на тежестта върху производството. Именно в развитието на производството той вижда в последна сметка определящата сила на прогреса на всяко общество, включително и на социалистическото. В зависимост от увеличението на производството се изменят всички други страни на обществения живот, включително и отношенията на разпределение. Развитието на социалистическото производство е ключът за решаването на основните социално-политически проблеми на изграждането на комунизма.

Създаването на материално-техническата база на комунизма в крайна сметка води към прерастване на социалистическите производствени отношения в комунистически, а следователно към заличаване на границите между работническата класа и селяните, между тези класи и интелигенцията, към изменения в областта на националните отношения. Преобразованията в икономиката и класовата структура на обществото са основа за по-нататъшно развитие и усъвършенстване на всички други страни на обществените отношения. Социално-политическото и-идейното единство на обществото създава здрава база за всестранно разгръщане на социалистическата демокрация, за прерастване на социалистическата държава в комунистическо обществено самоуправление.

Формирането на комунистически обществени отношения оказва обратно въздействие върху създаването на

материално-техническата база на комунизма, съдейства за ускорено развитие на производителните сили.

От създаването на материално-техническата база на комунизма и развитието на комунистически обществени отношения зависи решаването на третата основна задача при изграждането на комунизма: формирането на новия човек. Паралелно със създаването на изобилие от материални и духовни блага, с постепенното осъществяване на комунистическо равенство, с развитието на отношения на колективизъм ще се ускорява процесът на преодоляване на всички отживелици на старото в съзнанието и поведението на хората, процесът на превръщане на труда в първа жизнена необходимост, на разкриване и пълна изява на всички способности на хората. На свой ред възпитанието на новия човек ускорява създаването на материално-техническата база на комунизма и развитието на комунистически обществени отношения.

Следователно и трите задачи на изграждането на комунизма са взаимно свързани и взаимно обусловени. Взети като цяло, те образуват основните звена на плана за изграждането на комунизма. Важен етап в осъществяването на тези задачи е сегашният петгодишен план. Неговото реализиране ще бъде нова голяма крачка на съветското общество по пътя към комунизма. В „Директиви на XXIV конгрес на КПСС по петгодишния план за развитие на народното стопанство на СССР през 1971—1975 г.“ се подчертава: „Всекидневната активна дейност на партията и целия народ за изпълнение на деветия петгодишен план ще осигури по-нататъшно укрепване на могъществото на нашата родина, ще ускори окончателното създаване на материално-техническата база на комунизма, всестранно ще допринесе за формирането на комунистически обществени отношения, за възпитанието на новия човек.“

ГЛАВА XV

СЪЗДАВАНЕ НА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКАТА БАЗА НА КОМУНИЗМА И НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКАТА РЕВОЛЮЦИЯ

Епохата на преминаването на човечеството от капитализма към социализма съвпада по време с разгръщащата се научно-техническа революция. Плапомерното използване на резултатите от нея е едно от решаващите условия за осигуряване на високи темпове на развитие на икономиката на социалистическите страни и построяване на материално-техническата база на комунизма в СССР. Научно-техническата революция е извънредно важна област на икономическото съревнование на социализма с капитализма.

1. Създаването на материално-техническата база — основно звено в изграждането на комунизма

Ленин сочи, че ние ценим комунизма само тогава, когато той е обосноваи икономически. Създаването на високоразвито обществено производство, способно да осигури изобилие от материални и духовни блага, е обща закономерност на прехода от социализъм към комунизъм.

Характерни черти на материално-техническата база на комунизма

Както доказаха Маркс и Енгелс, основа на съществуването и развитието на обществото е начинът на производство на материални блага. Негови-

ят най-подвижен и революционен елемент са производителните сили и преди всичко оръдията на труда. Тяжното изменение в крайна сметка води до преобразуване на икономическите и всички други отношения в общест-

вото. „ . . . Обществените отношения, при които отделните личности произвеждат, *обществените производствени отношения* — пише Маркс — *се изменят, преобразуват се с изменението и развитието на материалните производствени средства, на производителните сили.*“¹

Този общосоциологически закон, открит от Маркс, е присъщ и на комунистическата формация. В съответствие с този закон, за да се осъществи преходът към комунизма, е необходимо да се построи материално-техническата база на комунистическото общество.

В Програмата на КПСС е дадена обстойна характеристика на пътищата и резултатите от създаването на материално-техническата база на комунизма, всеотдайно е разкрито значението на решаването на задачата за създаване на материално-техническата база на комунизма като главна икономическа задача на партията и съветския народ, като основно звено в комунистическото строителство. Тези програмни положения бяха развити по-нататък в решенията на XXIII и XXIV конгрес на партията и на пленумите на ЦК на КПСС. В документите на XXIV конгрес на КПСС е направен задълбочен анализ на задачите и особеностите на съвременния етап в борбата за изграждане на материално-техническата база на комунизма.

Всичко това дава възможност по-пълно и конкретно да си представим характерните черти на материално-техническата база на комунистическото общество, нейните отлики от подобната база на високоразвития капитализъм.

Материално-техническата база на обществото не се свежда само до съвкупност от веществените елементи на производителните сили. Тя се характеризира от степента на развитие на цялата икономика. Нейни елементи освен това са технологията на производството, както и организацията на производството, труда и управлението, отрасловата структура и пропорциите в стопанството, териториалното разполагане на производителните сили. В тази група фактори намира израз обективната връзка между техническата основа на производството и икономическата база — системата на производствените отношения.

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 6, стр. 441.

Материално-техническата база функционира и се развива в определена социално-икономическа форма. При това тази форма — съществуващият в обществото социално-икономически строй — не само че зависи от състоянието на производителните сили, но и от своя страна активно влияе върху характера и структурата на материално-техническата база, върху целите, темповете и пропорциите на нейното развитие.

Докато целта на развитието на материално-техническата база на капитализма е буржоазията да получава колкото може по-високи печалби, то материално-техническата база на социализма и комунизма се развива с цел да се задоволяват най-пълно материалните и културните потребности на трудещите се, да се създадат условия за всестранен разцвет на човешката личност. XXIV конгрес на КПСС определи курса към повишаване благосъстоянието на народа не само като главна задача на предстоящата петилетка, но и като обща ориентация на стопанското развитие на нашата страна в далечна перспектива. Така през съвременния етап на създаването на материално-техническата база на комунизма се решава поставената от Ленин програмна задача — да се осигури пълно благосъстояние и всестранно развитие на всички членове на обществото.

В техниката, технологията, техническата страна на организацията на производството, труда и управлението при комунизма може да им немалко сходни черти с високоразвития капитализъм. Защото и капитализмът е способен да осигури в определени мащаби електрификация, автоматизация, кибернетизация и химизация на производството, научна организация на производството, труда и управлението. Издигайки концепциите за „единното индустриално общество“, „стадиите на икономическия растеж“, „постиндустриалното общество“, „техно-тронната ера“ и т. н., буржоазните социолози спекулират именно със сходството между техническите фактори на производството при капитализма и при социализма. По какво ще се отличава материално-техническата база на комунизма от материално-техническата база на високоразвития капитализъм? Това са както количествени така и, особено, качествени различия.

В сравнение с капитализма комунизмът е по-висока степен в развитието на производителните сили. В коли-

чествоно отношение неговата материално-техническа база ще се характеризира с-много по-мощен, отколкото при капитализма производствен потенциал, който ще осигурява изобилие от материални и духовни блага за всички членове на обществото, ще осигурява действието на комунистическия принцип на разпределение според разумните потребности. Това няма да се постигне просто по пътя на екстензивния растеж, на многократното увеличаване на производствените фондове, а главно в резултат на интензификацията на производството, повишаването на неговата ефективност и огромното издигане на производителността на обществения труд.

„Комунизмът е по-висока в сравнение с капиталистическата производителност на труда на доброволни, съзнателни, обединени, използващи модерна техника работници.“¹ В тези думи на Ленини убедително е показано върху какво се основава нашата увереност, че комунизмът е в състояние да осигури производителност на труда, която е недостъпна за капитализма. Именно общественоеикономическите предимства на комунизма, преди всичко господството на общонародната комунистическа собственост, развиваща се по единен план, в интерес на пълното задоволяване потребностите на всички членове на обществото, са източниците за колосалното ускоряване на научно-техническия прогрес, изключително високата организация на обществения труд, невиджданото повишаване на културно-техническото равнище и творческата трудова активност на работниците. Всичко това именно е гаранция, че комунизмът неизбежно ще надмине капитализма по производителност на труда, по ефективност на материално-техническата база.

Социално-икономическите предимства на комунистическото общество обуславят и редица качествени особености на неговата материално-техническа база, демонстриращи безспорното превъзходство на комунизма над най-високоразвтия капитализъм. Към най-важните от тези особености спадат следните:

пълнота и комплексност на процесите на електрификация, механизация и автоматизация на производството и управлението, индустриализация на всички отрасли на народното стопанство и битовото обслужване (такава

¹ В. И. Ленин. Собр., т. 23, стр. 422.

пълнота и комплексност са невъзможни при капитализма, защото за монополистите например често е по-изгодно да запазват ръчния труд в отделни операции, тъй като това носи по-големи печалби, отколкото комплексната автоматизация, капиталистите не могат да внедрят автоматизирана система на управление в мащабите на цял отрасъл, а още по-малко в цялото народно стопанство):

· оптимална структура на общественото производство, хармонично, пропорционално развитие на всички отрасли на народното стопанство — наличие на високоразвита тежка, лека и хранителна промишленост, селско стопанство, транспорт и съобщения, строителна индустрия, търговия и комунално-битово обслужване (материалнотехническата база на капитализма се характеризира с дисхармоничност, диспропорционалност, с хипертрофирано развитие на едни, особено на военните отрасли на производството, и с изоставане на други):

рационалното териториално разполагане на производителните сили, най-равномерно развитие на различните райони (дори и в най-високоразвитите капиталистически страни поради това, че териториалното разпределение на производителните сили се формира стихийно, безпланово, продължават да съществуват отделни изостанали области, а понякога управляващите кръгове умислено консервират тази изостаналост);

най-ефективно и рационално използване на природните, материалните и трудовите ресурси, грижата за тяхното икономисване и възпроизводство (на капитализма е присъщо хищническо отношение както към природните богатства, така и към трудовите ресурси на обществото);

плановерна научна организация на производството, труда и управлението в мащабите на цялото общество (капитализмът понякога е в състояние да постигне образцова организация, но само в рамките на отделни по-вече или по-малко едри производствени единици).

Комунизмът, пише В. И. Ленин, „изисква и предполага най-голямо централизиране на едрото производство в цялата страна“¹. Същевременно той ще се характеризира с хармонично съчетание на отрасловия и териториалния принцип на управление на народното стопанство.

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 42, стр. 62.

Всичко това ще осигури комплексно, системно развитие на материално-техническата база, което е невъзможно при капитализма.

Буржоазията твърде широко използва постиженията на науката и техниката, плодовете на съвременната научно-техническа революция, тъй като те носят растящи печалби. Същевременно тя се стреми да превърне науката в прислужница на милитаризма и в много отношения спъва научно-техническия прогрес. Само при комунизма науката напълно ще се превърне в непосредствена производителна сила, а производството — в технологическо приложение на науката. Органичното свързване на науката с производството, бързите темпове на научно-техническия прогрес са неотменни черти на материално-техническата база на комунизма, благодарение на което извънредно много ще се засили господството на човека над природата, ще се появят възможности все повече и по-пълно да се управляват нейните стихийни сили.

Създаването на материално-техническата база на комунизма изисква, естествено, и по-съвършен човек — работник в производството. Затова материално-техническата база на зрялото комунистическо общество предполага и високо културно-техническо равнище на трудещите се.

Материално-техническата база на комунизма израства от материално-техническата база на социализма по пътя на нейното по-нататъшно развитие и усъвършенстване. Още при развитото социалистическо общество, успоредно с нарастването на неговата зрелост, все по-отчетливи стават тенденциите и чертите, характеризиращи постепенното формиране на елементите на материално-техническата база на комунизма.

Практиката на комунистическото строителство обогатява и конкретизира нашите представи за насоките и формите на създаване на материално-техническата база на комунизма. Все по-широко се разгръщат комплексната механизация и автоматизация на производствените процеси, като засягат не само основните, но и спомагателните участъци на производството. Индустриалните методи във все по-голяма степен обхващат селското стопанство, строителството и сферата на бита. През последните години настъпва изменение на пропорциите в народното стопанство между отраслите, произвеждащи

средства за производство и предмети за потребление, по посока на тяхното все по-хармонично развитие. Формира се все по-прогресивна и динамична структура на народното стопанство. Внедряват се автоматизирани системи за управление на предприятия и цели отрасли на производството. Все по-пълно се проявяват предимствата на големите производствени обединения и научно-производствени комплекси. Създават се аграрно-промишлени обединения и комплекси, в които на практика се решава задачата за постигане на характерния за комунистическия производствен по-висш синтез на земеделието с промишлеността¹. Голямата роля за ускоряване темповете на създаване материално-техническата база на комунизма играе растящата икономическа интеграция на страните от социалистическата общност.

Основа за преобразуване на обществените отношения и за развитие на личността

Изграждането на материално-техническата база има огромно значение не само от гледна точка на качествено изменение на производителните сили,

засилването на господството на човека над природата и осигуряването на икономическите предпоставки за преминаване към комунизма. Както е известно, оръдията на труда действуват само в съчетание с хора. Затова създаването на нови производителни сили неизбежно ще се отрази както върху производителите на материални блага, така и върху цялата система на обществените отношения. Поради това изграждането на материално-техническата база на комунизма е изключително важно и от друга, обществено-историческа страна: тя е основа за по-нататъшно усъвършенстване на принципите на социализма, за преобразуване на социалистическите обществени отношения в комунистически, за развитието на личността.

Създаването на материално-техническата база на комунизма ще даде възможност рязко да се повиши производителността на труда, в изобилие ще осигури производство на материални и духовни блага, което е необходимо условие за преминаване към комунистическия принцип: „От всекиго според способностите, на всекиго според потребностите.“

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 23, стр. 511.

Високото развитие на общественото производство върху базата на най-съвременна техника ще създаде материални предпоставки за премнаване към безкласово общество, за ликвидиране на съществените различия между града и селото, между умствения и физическия труд, за постигане на пълно социално равенство. Върху основата на материално-техническата база на комунизма ще се изменят съдържанието и характерът на труда на хората, социалистическият труд ще прерасне в комунистически, на ново стъпало ще се издигне културата, ще бъдат създадени условия за всестранно развитие на личността.

Развитието на производителните сили в процеса на изграждането на комунизма ще даде възможност да се осигури победа на социализма в икономическото съревнование с капитализма, да се укрепи отбранителната мощ на СССР и на цялата социалистическа общност, да се засили икономическата помощ от страна на Съветския съюз за социалистическите и освободилите се страни. Всичко това още повече ще издигне престижа на новия обществен строй в очите на трудещите се от цял свят. Неопенимо международно значение ще има и самият опит, натрупан при създаването на материално-техническата база на висшата фаза на комунистическото общество.

Следователно със създаването на материално-техническата база на комунизма е свързано решението на цял комплекс проблеми по изграждането на комунизма. Тя е водещото звено както във веригата на вътрешните, така и на външните икономически, политически и културни задачи. Тя е основата, върху която се разгръща цялата съзидателна работа по изграждането на комунистическото общество. Нейното построяване отговаря на жизнените интереси на целия съветски народ и на интернационалните задачи на СССР.

Важен етап по пътя на съветското общество към комунизма, в изграждането на неговата материално-техническа база и укрепването на икономическата и отбранителната мощ на страната е деветият петгодишен план. *„Главната задача на петилетката — се казва в „Директиви на XXIV конгрес на КПСС по петгодишния план за развитие на народното стопанство на СССР през 1971—1975 г.“ — се състои в това, да се осигури значително из-*

дигане на материалното жизнено равнище и културата на народа въз основа на високи темпове на развитие на социалистическото производство, повишаване на неговата ефективност, научно-техническия прогрес и ускоряване растежа на производителността на труда." През петилетката промишленото производство ще се увеличи с 42—46 процента, включително производството на средства за производство с 41—45 процента, а производството на предмети за потребление с 44—48 процента. За да се осигури по-пълно задоволяване на растящите потребности на населението от хранителни продукти и на промишлеността от суровини, в областта на селското стопанство се поставя задачата средногодишният обем на селскостопанското производство да се увеличи с 20—22 процента в сравнение с предишната петилетка.

2. Съвременната научно-техническа революция

Съвременната научно-техническа революция е грандиозен качествен скок в познанието на човечеството за природата и в използването на нейните закони в производството. Тя означава коренно преустройство на техническата основа на производството под влияние на постиженията на съвременната наука.

**Глобален характер
на научно-техническата
революция**

Съвременната научно-техническа революция съществено се различава от революциите в областта на науката и от ре-

волюциите в областта на техниката, извършвани в миналото. През предишните периоди науката и техниката са се развивали до голяма степен обособено една от друга. Техническите новаторства са били изнамирани главно по пътя на продължителното емпирично търсене, а научните открития са се извършвали обикновено спорадично и дълго време не са получавали практическо приложение. В резултат на това революциите в областта на науката и в областта на техниката са ставали по различно време. Сега, за разлика от миналото, взаимоотношението между науката и техниката съществено се измени: научният прогрес стана непосредствена предпоставка за техническия прогрес. Напредъкът в областта на науката бързо се отразява в производството. Благодарение на това *съвременната научно-техническа революция обхва-*

ща едновременно науката, техниката и тяхното взаимоотношение.

Типична черта на предишните революции в науката и в техниката е техният локален характер: те са били свързани с отделни научни или технически постижения и са засягали сравнително тясна сфера на обществения живот, науката или техниката. Съвременната научно-техническа революция има *всеобщ* характер: тя се отличава с общ рязък подем на науката и техниката и оказва дълбоко въздействие върху материалното производство, транспорта, строителството, съобщенията, средствата за информация, военното дело, влияе върху социалната структура на обществото, върху вътрешната и външната политика на държавите, върху международните отношения, образованието, идеологията, бита, нравствеността и културата. Нейното въздействие на практика обхваща всички сфери и области на обществения живот.

Най-обща черта на разгръщащата се научно-техническа революция е *тенденцията към широко използване в производството на свойствата и закономерностите на материята на молекулярно и атомно равнище и на по-сложните форми на нейното движение.* Съвременната техника, технологическите процеси и методи се основават не само върху прилагането на механичната, но и на други качествено по-високи форми на движение на материята — физическа, химическа и биологическа. При това относителният дял на последните непрекъснато расте.

А какви изменения в производството са свързани с научно-техническата революция?

„Научно-техническата революция — отбелязва А. Н. Косигин в доклада за Директивите на XXIV конгрес на КПСС във връзка с деветата петилетка — открива възможности за радикално преобразуване на методите на производство, за създаване на принципино нови, високопроизводителни оръдия на труда, прогресивни материали, извиква на живот нови отрасли, осигурява несвиждани по-рано възможности за повишаване ефективността на цялата производствена дейност.“

Главни насоки
на научно-техническата
революция

Гръбнакът на съвременната научно-техническа революция е *автоматизацията* на производството въз основа на прилагането на електронни управляващи машини и устрой-

ства. Тя ознаменува изключително голям революционен скок в усъвършенствуването на главния елемент на производството — оръдията на труда. Нейното развитие слага начало на нова епоха в техниката — прехода към системи от самодействащи машини — автомати.

Автоматизацията е подготвена от предходното развитие на оръдията на труда, от постиженията на съвременната наука и техника и е предизвикана от потребностите на по-нататъшния прогрес на производителните сили и на цялото производство. В технически аспект необходимостта от нея е обусловена от това, че съвременното производство често има работа с мощни сили на природата (атомната енергия, електрическият ток с високи напрежения), с вредни условия за работа, които изключват възможността за непосредствено участие на човека в управлението на процесите. Тя представлява икономическа потребност, защото осигурява значително повишаване на производителността на труда и същевременно позволява да се подобри качеството на продукцията. При социализма автоматизацията е предизвикана и от социална причина: от необходимостта да се повиши съдържанието на творческия елемент в трудовата дейност.

При условията на неавтоматизираното производство човекът непосредствено е вплетен в производствения процес: неговият жив труд допълва работата на машината, която му диктува съдържанието, ритъма и скоростта на трудовите действия. При това неговите трудови операции нерядко се свеждат до еднообразни, монотонни движения, които много уморяват работника. В резултат на автоматизацията човекът и системата от машини се откъсват един от друг в пространството и във времето. Както отбелязва Маркс, „вместо да бъде главен агент на производствения процес, работникът застава редом с него“¹. Автоматизацията поставя работника в качествено ново положение, отрежда му по-висша функция, но не може да го изключи от производствения процес. Човекът е бил и си остава определящ елемент на производителните сили.

От историята на развитието на производството е известно, че човекът изпълнява в него следните функции: като източник на физическа енергия той привежда в дви-

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Соч., т. 46, ч. II, стр. 213.

женне оръдията на труда и с тях въздейства върху предметите на труда; той контролира производствения процес и го управлява; най-сетне, като субект на производството той го усъвършенствува въз основа на постиженията на науката и техниката. Научно-техническата революция изменя съотношението между тези функции: първата се свежда до минимум, втората се намалява, а ролята на третата значително се увеличава. Като се освобождава от физическата ограниченост на човека, която спъва техническия прогрес, тя пренася центъра на тежестта върху неговата интелектуална дейност. „В`замянето на ръчния труд с машинен — пише Ленин — няма нищо „нелепо“: напротив, в това се и състои цялата прогресивна работа на човешката техника. Колкото повече се развива техниката, толкова повече се изтласква ръчният труд на човека, който се заменя от редица все по-сложни и по-сложни машини . . .“¹

Сега автоматизацията се развива главно в две насоки. Първо, по линията на конструирането и производството на полуавтоматични и автоматични машини. Тук най-голямото постижение са машините с различни видове програмно управление: по зададена програма те изготвят без непосредствено участие на човека различни части или изпълняват определени производствени операции. Второ, по пътя на създаването на автоматични линии, цехове и цели предприятия, действащи като единна система, в които автоматизацията има комплексен характер, т. е. обхваща всички звена на производствения процес — от постъпването на суровината до излизането на готовата продукция. В СССР се развиват и двете насоки. В страната бързо расте производството на машини с програмно управление, всяка година се въвеждат хиляди автоматични и механизирани поточни линии, в строя влизат автоматизирани цехове и предприятия.

Автоматизацията извежда човека извън рамките на технологическия процес и предава някои функции на управлението на специални устройства. Нейното развитие е причината за раждането на *кибернетиката и електронната изчислителна техника*, бързият прогрес на които е характерна черта на съвременната научно-техническа революция.

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 1, стр. 100.

Принципната отлика на кибернетичните машини (компютерите) от обикновените се състои в това, че те въоръжават интелектуалната дейност на хората с технически средства. Това дава възможност да им се предават много функции, изпълнявани от човешкия мозък. В резултат от тяхното прилагане машината наред с двигателя, предаващия механизъм и работната част придобива и принципно нов орган — управляващо устройство.

Кибернетиката и електронната техника проникват дълбоко във всички отрасли на народното стопанство и в цялата съвременна наука. Те внасят качествени изменения не само в оръдията на труда — машините, но и в управлението на производството, на технологическите процеси, в планирането, статистиката и контрола, в инженерните изчисления и т. п.

Развитието на автоматизацията и комплексната механизация, постоянно прогресиращото производство на всевъзможни машини изисква все повече енергия. Добивът на енергия с изпреварващи темпове е необходимо условие за непрекъснатото осъществяване на техническия прогрес. Затова търсенето на нови енергийни източници е една от постоянните актуални задачи на науката. Изключително голямо постижение в това отношение е разработването на начини за добиване на *ядрена енергия*. Изтъкнатият френски учен Пол Ланжевен пише, че по своето значение в историята на цивилизацията овладяването на атомната енергия може да бъде поставено само наред с откриването на огъня. Запасите от тази енергия са колосални: реакцията на деленето на урановите ядра може да даде 2,5 милиона пъти повече енергия от изгарянето на еквивалентно количество каменни въглища, а синтезът на ядрата на тежкия водород — почти 20 милиона пъти повече.

Откриването на нов, практически неизчерпаем източник на енергия е една от най-важните страни на съвременната научно-техническа революция.

Най-универсалният вид енергия, който дава възможност всестранно да се заменя човешкият труд с природните сили, е електричеството. То е основа на развитието на различните отрасли на народното стопанство, на всички най-прогресивни насоки в съвременната наука и техника: автоматиката и телемеханиката, електрониката, електронните изчислителни машини, радиото и телеви-

зията, техниката за изучаване на елементарните частици и изследване на Космоса, електронната микроскопия и много други. Затова непрекъснатото увеличаване на производството на електроенергия на базата на наличните водни ресурси и различните видове гориво, включително и ядрено, е необходимо условие за построяване на материално-техническата база на комунизма. Като има предвид създаването на могъщи производителни сили на бъдещото общество върху най-съвременна техническа основа, базираща се на използването на електрическата енергия, Ленин посочва: „Комунизмът е съветска власт плюс електрификация на цялата страна.“

Комунистическата партия неотклонно провежда в живота тази Ленинова идея. През годините на съветската власт в СССР бяха построени стотици електроцентрали, много от които по мощност нямат равни на себе си в другите страни. През 1970 г. в Съветския съюз бяха произведени 740 милиарда киловатчаса електроенергия, което е 370 пъти повече от нейното производство в дореволюционна Русия. Сега по добив на енергия нашата страна заема първо място в Европа и второ в света.

През деветата петилетка електроенергетиката ще направи нова голяма крачка напред: през 1975 г. производството на електроенергия ще достигне 1030–1070 милиарда киловатчаса.

Построяването на материално-техническата база на комунизма изисква да бъдат решени нови, още по-големи задачи във връзка с подема в енергетиката. Необходимо е да се осъществи пълна електрификация на страната, за да се осигури достатъчно количество енергия за по-нататъшното развитие на промишлеността, селското стопанство, транспорта и строителството, а също и за битовите нужди на града и селото. Това, наред с гигантското увеличение на производството на електроенергия, изисква да се създаде единна разклонена енергийна система на страната, благодарение на която да може да се прехвърля енергия от източните райони в европейската част на СССР, а също и в другите социалистически страни.

Сега най-евтина енергия дават водноелектрическите централи. Завършва строежът на мощни каскади от такива централи на Волга, Кама и Днепър. Усилено се изграждат големи водноелектрически централи по

реките в Сибир. Заедно с това на базата на евтини каменни въглища, природен газ и мазут се издигат голям брой топлоелектроцентрали. Стойността на произведената в тях енергия е малко по-висока, но затова пък тези централи се изграждат в по-кратки срокове, а това е много важно за бързия подем на икономиката. Ето защо комунистическата партия и съветското правителство провеждат курс предимно към строителство на топлоелектроцентрали.

Новата ера в развитието на енергетиката е свързана с използването на енергията на атомното ядро. Съветският съюз откри атомния век: от 1954 г. в нашата страна действа първата в света атомна електроцентрала. През последните години бяха изградени Белоярската, Нововоронежката и някои други големи атомни електроцентрали.

Само през сегашната петилетка в атомните електроцентрали ще влязат в действие мощности в размер на 6—8 милиона киловата. Положително качество на атомните електроцентрали е, че те не изискват да се доставя голямо количество гориво. Тяхното строителство дава възможност да се снабдят с енергия такива райони на страната, в които няма водни ресурси и залежи от гориво. Още по-грандиозни перспективи пред електроенергетиката ще открие разрешаването на проблема за управлението на термоядрения синтез.

Изобилието от електроенергия ще даде възможност многократно да се повиши енерговъоръжеността на труда и неговата производителност, което е едно от най-важните условия за преминаването към комунизма.

Заедно с новите оръдия на труда и източници на енергия научно-техническата революция закономерно внася дълбоки качествени изменения в *технологията на производството и в предметите на труда*. Автоматизацията, например, изисква непрекъснати и по-интензивни процеси. Във връзка с това се разширяват мащабите на поточното производство, растат работните скорости на машините, внедряват се електронни методи за измерване и контрол.

В технологическите процеси все по-широко се използват електрическата искра, ултразвукът, химическите реакции, електромагнитните полета, биологическите процеси. Вместо традиционните механични начини за обра-

ботка на предметите на труда, засягащи само външната структура на материала, все по-често се прилагат физически и химически методи за въздействие върху микроструктурата на веществото. Към тези методи спадат например електроерозионните, електронимпулсните, ултразвуковите, електроннолъчевите, електрохимическите и други. Тяхното предимство се състои в това, че те имат по-универсален характер и могат да бъдат използвани в широк диапазон. Прилагането им води до значително повишаване на производителността на труда, подобряване качеството на изделията и намаляване разходите на материали.

В научно-техническия прогрес се усъвършенствуват и механичните методи. Така например рязането на металите отстъпва място на обработката под налягане, създават се машини, изпълняващи по-голям брой операции и с повишена точност, и т. н.

Предметите на труда са по-консервативни в сравнение с оръдията на труда. В течение на много векове те не са претърпели съществени изменения и човечеството е било принудено да подчинява конструкциите на машините, видовете изделия и технологията на тяхното изготвяне на качеството на природните материали. Сега само естествената суровина вече не може да задоволи всички потребности на производството. Затова върху основата на постиженията на науката и техниката се очерта преход от пасивното използване на природни суровини към активно *конструиране на материали* с предварително зададени свойства.

В производството особено важна роля играят пластмасите, химическите влакна, изкуствените кристали и много други. Техен основен доставчик е химията. Затова *химизацията на производството* е едно от главните звена на съвременния технически прогрес, важно средство за създаване на материално-техническата база на комунизма и за повишаване благосъстоянието на народа.

През годините на съветската власт химическата промишленост на СССР направи огромен скок в своето развитие. От 1940 до 1969 г. включително обемът на химическата промишленост се увеличи близо 24 пъти. Химическата промишленост се развива с особено бързи темпове през последните години. През деветата петилетка продукцията на химическата и нефтохимическата про-

мишленост ще се увеличи 1,7 пъти. Все по-големи количества от тази продукция се използват в машиностроенето, електронната и леката промишленост, в строителството, при изготвянето на предмети за битова употреба и в геоложките проучвания.

Химията играе огромна роля и за напредъка на селскостопанското производство. Химическата промишленост дава минерални торове, химически средства за защита на растенията от болести и от селскостопанските вредители. Внедряването на нейната продукция създава благоприятни условия за повишаване културата на земеделието и неговата интенсификация, за получаване на високи устойчиви добиви, за увеличаване на животновъдната продукция, за общото издигане на цялото селскостопанско производство.

Качествените изменения в техническата основа на производството бяха подготвени от развитието на съвременната *наука*, която преживява период на големи революционни промени. През последните 20—30 години науката значително разшири сферата на познаваемия от човека свят и обогати нашите знания с много важни закономерности. Тя дълбоко *проникна в микросвета* и на широк фронт изследва микроструктурата на материята, строежа и закономерностите на атомното ядро, елементарните частици, гените и вирусите, структурата на белтъчната молекула, опознава закономерностите на атомните и ядрените реакции, свойствата на плазмата, кристалната решетка и полупроводниците. Резултат от това са такива научни постижения като откриването на начини за получаване на ядрена енергия, бурното развитие на електрониката, химията на полимерите, създаването на електронни изчислителни машини и квантови генератори, лабораторния синтез на вируса, гена, фермента и много други. Хоризонтите на науката значително се разшириха и чрез проникването на научната мисъл в Космоса и усвояването от човека на пространството около Слънцето.

Съществени изменения настъпиха във взаимоотношенията на *науката и производството*. В миналото науката не беше така тясно свързана с производството, по принцип тя *обясняваше* теоретически вече създадените технически процеси и помагаше да се усъвършенствува технологията. Сега науката все повече заема водещо по-

ложеше в развитието на производителните сили и на цялото производство, определя пътищата за създаване на нови видове техника, нови отрасли на производството и нови видове продукция. В резултат на това изпреварващото развитие на теоретическото и експерименталното природознание спрямо развоя на техниката и на техническото творчество спрямо общото развитие на производството става настъпна необходимост. *Нарастването на ролята на науката е една от закономерностите на съвременното обществено развитие.* Производството на знания сега има първостепенно значение за ускоряване на техническия прогрес, за повишаване производителността на труда и издигане на производството. „Темповете на нарастване на икономиката — се отбелязва в тезисите на ЦК на КПСС „Към 100-годишнината от рождението на Владимир Илич Ленин“ — сега във все по-голяма степен зависят от темповете на научните изследвания и внедряването на резултатите от тях в производството.“

Под влияние на социалните потребности значително се ускори процесът на развитие на самата наука, повиши се интензивността на научните изследвания, засили се диференциацията на науките, възникват нови науки, особено на границата между сродните области. Засили се ролята не само на фундаменталните, но и на приложните науки. Интензивно се разширява мрежата от научноизследователски институти, включително и на институтите, намиращи се непосредствено при предприятията.

Делът на умствения труд в общата маса на трудовите разходи непрекъснато расте. През последните 60 години броят на учените и инженерите, заети с научни изследвания, се увеличаваше 75 пъти по-бързо в сравнение с прираста на населението. Сега учените представляват голям отряд от интелигенцията. Бързо растат разходите за науката.

С увеличаването на ролята на науката настъпиха съществени изменения в организацията на научната дейност. Докато по-рано научните търсения се извършваха обикновено от изолирани учени или от малки групи изследователи, сега в научното творчество участвуват големи колективи. Неузнаваемо се увеличи и техническата снабденост на науката.

Такива са общите черти на съвременната научно-

техническа революция. Нейното осъществяване е една от най-актуалните задачи при изграждането на комунизма.

3. Социални последици от научно-техническата революция

Научно-техническата революция е закономерно звено в естествено-историческия процес на развитието на производителните сили. Тъй като произтича от потребностите на по-нататъшния им прогрес, тя има някои общи черти при социализма и при капитализма. И при единия и при другия обществен строй тя поражда еднаква техника и технология на производството и се съпровожда с изменение на професионалния състав на работническата класа и повишаване ролята на работниците на умствения труд. Научно-техническата революция води до относително намаляване броя на лицата, заети в материалното производство, и до увеличаване обема на труда в непроизводствената сфера, до процентно намаляване на селското население, стесняване сферата на физическия и неквалифицирания труд и т. н. Тези и някои други сходства в нейното развитие често пъти се използват от идеолозите на антикомунизма за различни видове спекулации. Така например американският социолог У. Ростоу, английският социолог Дж. Гълбрейт, френският социолог Р. Арон и други лансираха така наречената „теория за конвергенцията“ (растящото сходство), според която развитието на капитализма и социализма под влияние на научно-техническата революция вървяло в една и съща посока — към еднотипно „промишлено общество“, към единна „индустриална цивилизация“.

Като насочват вниманието главно върху някои общи черти в развитието на научно-техническата революция при капитализма и социализма, буржоазните идеолози с цената на всичко премълчават за това, че тя непосредствено не променя господстващата в обществото форма на собственост. А формата на собственост е икономическата основа, върху която се развива тази революция. Тъй като при социализма и капитализма формите на собственост имат противоположен характер, коренно се различават и особеностите в развитието на научно-техническата революция и социалните последици от

нея в капиталистическите и социалистическите страни.

При условията на социализма и изграждането на комунизма научно-техническият прогрес непосредствено съвпада със социалния прогрес. Комунистическата формация, основаваща се на обществената собственост върху средствата за производство, за пръв път открива неограничен простор за растеж на производителните сили, науката и техниката и по този начин създава необходимите социални предпоставки за всестранно развитие на научно-техническата революция. На базата на социализма тази революция не води до политически преврати и коренно изменение на отношенията на собственост.

В нашата страна научно-техническата революция се разгръща през период, когато се изгражда висшата фаза на комунистическата формация. Благодарение на това тя получава най-благоприятни условия за своето развитие, тъй като нейните обективни процеси съвпадат със стремежите на цялото общество. Прогресът на науката и техниката — се изтъква в Отчетния доклад на ЦК на КПСС пред XXIV конгрес на партията — е главният лост за създаване на материално-техническата база на комунизма. Резултатите от научно-техническата революция непосредствено се впитват в съзнателно управлявания процес на изграждането на материално-техническата база на комунизма — основата за усъвършенствване на социалистическите обществени отношения и за всестранно развитие на личността. Това допринася за най-пълното ѝ разгръщане и определя характера на социалните последици от нея.

Разбира се, благоприятните условия не означават, че научно-техническата революция при социализма може успешно да се развива от само себе си, леко и свободно, без трудности и противоречия. Напротив, целенасоченото осъществяване на научно-техническия прогрес е сложен проблем и неговото решение изисква значителни материални средства и големи усилия от страна на партията, държавните и стопанските органи и целия народ. В доклада пред XXIV конгрес на КПСС Л. И. Брежнев отбеляза, че задачата се състои в следното: *„органически да съединим постиженията на научно-техническата революция с предимствата на социалистическата стопанска система, по-широко да развиваме наши-*

те, присъщи на социализма, форми на свързване на науката с производството“.

В условията, когато се изгражда комунизмът, максималното разгръщане на научно-техническата революция и всестранното използване на нейните постижения ще дадат възможност да се създадат могъщи производствени сили, въз основа на които всички извори на обществено богатство ще потекат като пълноводен поток. Планамерното и бързо внедряване на резултатите от научно-техническата революция дава възможност да се превърне цялото народно стопанство с по-производителни оръдия на труда, да се усъвършенствуват управлението на икономиката и технологията на производствените процеси и да се усвояват нови източници на енергия. Благодарение на него може да се изменя структурата на производството чрез ускорено развитие на най-прогресивните му отрасли, да се разширява суровинната база, да се подобрява качеството на продукцията. Това ще подготви материалните предпоставки за осъществяване на великия принцип на комунизма: „От всеки според способностите, на всеки според потребностите.“

При капитализма научно-техническата революция има противоречив характер: от една страна, тя е необходима за по-нататъшния прогрес на производителните сили, а, от друга — нейното развитие неизбежно влиза в непримирими противоречия с буржоазните отношения на частна собственост върху средствата за производство. Пришпорвана от жаждата за печалба, от острата конкурентна борба и от страха да не претърпи поражение в съревнованието със социализма, империалистическата буржоазия нерядко проявява оперативност при използване постиженията на науката и техниката. Но с разгръщането на научно-техническата революция буржоазните частнособственически отношения все повече ще сковават нейното развитие. Например, пълната автоматизация би довела до уволняване от предприятията на преобладаващата част от работническата класа и другите слоеве на трудещите се, което би намалило покупателната способност на населението и би стеснило основата на капиталистическото стоково производство. При това лишаването на огромна маса хора от средства за съществуване рязко би засилило недоволството на трудещите се от капитализма.

В социалистическите страни научно-техническата революция се използва в интерес на трудещите се, тя е могъщ фактор за прогреса на цялото общество. Реализирането на нейните постижения води до бързо нарастване на производителността на труда, до увеличаване на общественото богатство и повишаване на материалното благосъстояние на народа. Тук научно-техническият прогрес допринася за подобряване на трудовите условия, намаляване на работното време, повишаване на техническото и културното равнище на работниците, селяните и интелигенцията. При социализма трудещите се не се страхуват, че ще загубят работата си в резултат от внедряването в производството на научните и техническите постижения. Те съзнават напълно, че научно-техническата революция е благо за обществото, че нейното разгръщане помага за създаването на още по-могъща икономика, за формирането на нови обществени отношения, за всеостранното развитие на личността. Затова работниците, селяните и интелигенцията в социалистическото общество са активни участници в научно-техническия прогрес. За това говори например следният факт: само през 1970 г. в народното стопанство са внедрени 3,4 милиона изобретения и рационализаторски предложения, които дават годишно около 3 милиарда рубли икономия.

В условията на капитализма противоречието между труда и капитала се проявява и в научно-техническия прогрес: там научните открития и техническите изобретения не служат на цялото общество, а на капиталистическите монополи, които ги превръщат в средство за изтръгване на нови, още по-високи печалби и за още по-голямо засилване на експлоатацията на трудещите се. „Прогресът на техниката и науката — пише Ленин — означава в капиталистическото общество прогрес в потосмукателското изкуство“¹. Поради това трудещите се там не са непосредствено заинтересовани от научно-техническия прогрес. Като намаляват производствените разходи чрез съкращаване на скъпо струващата работна сила, монополите широко внедряват частична, незавършена автоматизация, при която работникът изпълнява функциите на липсващото звено на машината. Като става придатък на автомата, той е принуден да работи с

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 18, стр. 606.

неговия ритъм, който се довежда до границата на физиологическите възможности на човека. Естествено такъв режим значително повишава производителността на труда, но той смазва работника, изтощава неговите духовни и физически сили.

В капиталистическото общество техническият прогрес и в друго отношение се обръща против трудещите се: той неизбежно води до засилване на безработицата. Буржоазията вече е превърнала огромни маси работници, фермери и служещи в „излишни“ хора: безработицата е станала хроническа, тя не може да бъде ликвидирана при условията на капитализма. А развитието на автоматизираната техника още повече увеличава тази и без това огромна резервна армия на труда. Дори известният със своята сервилност към буржоазията лидер на американските профсъюзи Дж. Мини беше принуден да заяви, че в автоматизацията „няма никакъв елемент на благо. Тя бързо става истинско проклятие за нашето общество“. Самата дума „автоматизация“ предизвиква страх и униние сред работниците.

Империалистическата буржоазия не е способна да постави научно-техническата революция в служба на трудовите хора. Буржоазията ѝ придава антихуманна насока. Това се проявява особено нагледно в обстоятелството, че монополистичният капитал подчинява тази революция на подготовката на нови, агресивни войни. Той се стреми да използва великите постижения на науката и техниката във вреда на човечеството — като чудовишно средство за масово унищожение на хора, материални ценности и културни придобивки.

При социализма научно-техническата революция е един от главните фактори, които спомагат за формирането на комунистически обществени отношения и за всеообхватния разцвет на личността. Изграждането на материално-техническата база на комунизма въз основа на използването на нейните резултати осигурява необходимите икономически условия за премахване на съществените различия между града и селото. Осъществяването на тази революция създава също материално-технически условия за превръщане на труда в творческа дейност, което е обективна предпоставка за преодоляване на съществените различия между умствения и физическия труд. Автоматизацията и комплексната механизация на

производството, които са едни от най-важните черти на научно-техническата революция, представляват материалната основа за прерастване на социалистическия труд в комунистически. Най-после, тази революция спомага за заличаване на социалните граници между класите и слоевете в социалистическото общество, ускорява процеса на все по-голямото им сближаване при изграждането на социализма и комунизма.

В капиталистическите страни в процеса на научно-техническата революция се засилва поляризацията на обществото на богати и бедни, а конфликтите между тях се изострят. Големите концерни, които разполагат със значителни средства, по-бързо внедряват резултатите от научно-техническата революция в производството, което им помага да бият дребните и средните собственици в конкурентната борба, да ги разоряват и да ги изтласкват в редовете на трудещите се. Социалната пропаст и класовите антагонизми между труда и капитала се задълбочават. В резултат на това научно-техническата революция протича при условия на нарастващи противоречия и засилваща се класова борба. Все по-активно в борбата се включва и трудещата се младеж, която е подложена на свръхексплоатация и не вижда перспектива за себе си в света, където господствува частната собственост.

Международното съвещание на комунистическите и работническите партии през 1969 г. отбеляза: „Научно-техническата революция ускорява процеса на обобществяване на икономиката; при господството на монополите това води до възпроизводство на социалните антагонизми в още по-големи мащаби и с още по-голяма острота. Не само се изострят всички предишни противоречия на капитализма, но се пораждат и нови. Това е преди всичко противоречието между необикновените възможности, които се откриват от научно-техническата революция, и пречките, които капитализмът създава по пътя на тяхното използване в интерес на цялото общество, като насочва голяма част от научните открития и огромни материални ресурси за военни цели и разхищава националните богатства. Това е противоречието между обществения характер на съвременното производство и държавно-монополистичния характер на неговото регулиране. Това е не само задълбочаването на противоречията меж-

ду труда и капитала, но и засилването на антагонизма между интересите на преобладаващото мнозинство от нацията и финансовата олигархия.“

В общността на социалистическите страни научно-техническата революция е един от важните фактори, които спомагат за изравняване на икономическото им развитие. Ръководейки се от принципите на пролетарския интернационализъм, по-развитите социалистически страни помагат на по-неразвитите да създават съвременна промишленост и енергетика, споделят с тях резултатите от научните изследвания, предават им техническа документация. Най-актуалните проблеми на науката и техниката се разработват със съвместните усилия на учени от различни страни. Специализацията и кооперирането на производството дават възможност на всяка социалистическа страна най-пълно да използва постиженията на научно-техническата революция в онези отрасли на производството, за чието развитие са налице необходимите ресурси. Най-сетне, голямо значение за осъществяването на техническия прогрес и изравняване в развитието на икономиката имат заемите, които по-слаборазвитите социалистически страни получават на изгодни условия от по-развитите.

На капиталистическата система е присъща противоположната закономерност: осъществяването на научно-техническата революция още повече задълбочава разликата в степента на икономическото развитие на отделните държави. Това особено ярко се вижда, ако сравним високоразвитите и слаборазвитите капиталистически страни. Първите имат големи материални ресурси, което им дава възможност да влагат значителни средства за обновяване на техническата база на производството и за по-нататъшния прогрес на науката и техниката. Тези държави бързо вървят по пътя на техническия прогрес. А страните с по-слаборазвита икономика не могат да отделят достатъчно средства за научно-техническия прогрес. Освен това появяването на изкуствени материали създава трудности в реализацията на добиваните от тях естествени суровини, което силно накърнява бюджета на освободилите се страни. Те все повече изостават от напредналите капиталистически държави както в техническата снабденост, така и в нарастването на промишленото производство. Империалистическите държави се

възползват от това и по всякакъв начин се стремят да подчинят стопанството на слаборазвитите страни на своята икономика, да ги превърнат в обект на усилена експлоатация и още повече да забавят тяхното развитие. Само социализмът може да открие пред тях перспективата за бърз материален и културен напредък.

4. Научно-техническата революция и повишаването на ефективността на общественото производство

В. И. Ленин учеше комунистическата партия и съветския народ при решаването на сложните задачи да търсят главното звено и като се заловят за него, да могат да изтеглят цялата верига, целия комплекс от взаимно свързани проблеми. При изграждането на висшата фаза на комунистическото общество такова главно звено е максималното повишаване на ефективността на общественото производство. Това е генералната стратегическа насока за осигуряване високи темпове в развитието на нашата икономика, главният път за решаване на такива основни социално-политически задачи като построяването на материално-техническата база на комунизма, издигането на жизненото равнище на трудещите се, победата на социализма в икономическото съревнование с капитализма.

Сега, когато създадохме мощна индустрия и високо-механизирано селскостопанско производство, решаващо значение имат не количествените, а качествените фактори за икономическия растеж — повишаването на интензивността на народното стопанство. Това значи, че нарастването на производството и подобряването на качеството на продукцията ще се извършва преди всичко чрез пълно и рационално използване на съществуващите вече производствени мощности, чрез обновяване на оборудването, широко и бързо разпространяване на най-добрия опит, икономично изразходване на работното време, суровините и горивото. Върху това пада сега центърът на тежестта на стопанската политика на нашата партия.

Организирането на високоефективно обществено производство във всички звена на народното стопанство е

сложна задача, която изисква значителни материални разходи и упорит труд от страна на целия съветски народ. Осъществяването ѝ зависи от много фактори. Сред тях първостепенна роля принадлежи на науката. „Решаващо условие за повишаване ефективността на общественото производство — се подчертава в резолюцията на XXIV конгрес по Отчетния доклад на ЦК на КПСС — е ускоряването на научно-техническия прогрес.“

Сега научните изследвания дават голям икономически ефект. Така например, установено е, че в СССР всяка рубла, вложена за науката и свързаното с това внедряване на нейните резултати в производството, дава средно 1 рубла и 45 копейки нарастване на националният доход. Това е почти 3,5 пъти повече, отколкото дава 1 рубла капитални вложения за разширяване на основните фондове. Доказано е също, че производителността на труда се увеличава преди всичко в резултат на използването на научните постижения. „На научните изследвания — пише известният английски учен и обществен деец Дж. Бернал — сега се гледа като на златни находки... сега е възприет изводът за невероятната доходност на научните изследвания.“

Максималното ускоряване на научно-техническия прогрес е извънредно важна общонародна задача, основно условие за изграждане материално-техническата база на комунизма. Използването на постиженията на науката и техниката е решаващ фактор за увеличаване енерговъоръжеността на труда и цеговата производителност, за повишаване ефективността на производството, усъвършенствуване на неговата организация и управление, за издигане на културно-техническото равнище и квалификацията на трудещите се.

Следователно, от развитието на науката зависи решението на целия комплекс взаимно свързани проблеми. Колкото по-плодотворно подхранва практиката със своите постижения, толкова по-големи ще бъдат успехите ѝ в изграждането на комунизма. Затова комунистическата партия придава огромно значение на науката, поставя пред всички съветски учени големи задачи за по-нататъшното разгръщане на научните изследвания. Тези задачи са формулирани в Програмата на КПСС, в решенията на XXIV конгрес на партията, в постановлението на ЦК на КПСС „За мерките във връзка

ка с по-нататъшното развитие на обществените науки и повишаването на тяхната роля в изграждането на комунизма“ (1967 г.) и в постановлението на ЦК на КПСС и Министерския съвет на СССР „За мероприятията във връзка с повишаването на ефективността в работата на научните организации и ускореното използване на постиженията на науката и техниката в народното стопанство“ (1969 г.).

Науката е главният инструмент за изграждането на социализма и комунизма. При преминаването от първата към втората фаза на комунистическата формация се увеличава значението на всички науки — обществените, природните и техническите.

Обществените науки, които представляват научна основа за ръководство на общественото развитие, имат за задача теоретически да осветляват пътищата за изграждане на комунизма, да изследват закономерностите на създаването на неговата материално-техническа база, на преобразуването на социалистическите обществени отношения в комунистически и формирането на всестранно развита личност. Една от най-важните задачи на обществените науки е да определят най-изгодните начини за използване на материалните и трудовите ресурси в народното стопанство, теоретическата разработка на въпросите за оптималните темпове и пропорции в развитието на цялата икономика и на различните ѝ отрасли. Важни проблеми на тези науки са да установят правилни съотношения между промишлеността, произвеждаща средства за производство и предмети за потребление, размерите на капиталните вложения в селското стопанство, рационалното райониране на производителните сили на територията на страната. Отговорна задача на учените, работещи в областта на обществените науки, е въоръжаването на съветските хора с научен мироглед, борбата против буржоазната идеология на антикомунизма, разобличаването на разните фалшификаторски теории на съвременния опортюнизъм, на десния и „левия“ ревизионизъм.

Огромно значение за изграждане материално-техническата база на комунизма и ускоряване темповете на научно-техническия прогрес имат природните и техническите науки. Те имат решаващата роля в разработването на високопроизводителни и икономически изгодни

машини и механизми, високоефективна технология, конструирането на различни прибори, нуждата от които непрекъснато расте във връзка с развитието на автоматизацията и механизацията на производството, в създаването на нови конструктивни и строителни материали. Изключително сериозни проблеми на тези науки са освен това търсенето на технически по-съвършени и високорентабилни автоматични машини, линии, цехове и заводи, икономични атомни електроцентрали, откриването на нови източници на енергия и начини за пряко преобразуване на топлинната, ядрената, слънчевата и химическата енергия в електрическа, решаването на проблема за управлението на термоядрения синтез и много други.

Ускоряването на научно-техническия прогрес и повишаването на ефективността на общественото производство до голяма степен зависят от бързината, с която се внедряват научните изследвания в практическата дейност на промишлените и селскостопанските предприятия, от правилното определяне на най-перспективните насоки в развитието на науката, от съсредоточаването на вниманието на научните организации върху решаването на най-важните научно-технически и агrobiологически проблеми. „Като се разгръщат на широк фронт научните изследвания — отбелязва XXIV конгрес на КПСС, — необходимо е да се концентрират усилията на учените за решаване на най-важните проблеми, да се укрепва връзката на науката с практиката на комунистическото строителство, да се ускорява прилагането на нейните постижения в народното стопанство. По-нататъшното укрепване на връзката между науката и производството е голяма народностопанска задача, чието решение ще даде възможност да се повиши рентабилността на работата на предприятията и научните организации, ще ускори създаването на икономиката на комунизма. Освен това степента на развитие на науката, мерцата на използването на нейните резултати в производството са един от най-важните фактори, които определят хода на икономическото съревнование между двете световни системи.

По-нататъшното издигане на социалистическата икономика и повишаването на нейната ефективност са тясно свързани и с подготовката на достатъчен брой квалифицирани кадри, способни да управляват стопанство

то и да усъвършенствуват техниката в условията на научно-техническата революция. Тези кадри непосредствено провеждат техническия прогрес, от техните знания и инициатива до голяма степен зависи създаването на нова техника и своевременното внедряване на техническите изобретения и усъвършенствувания. За подготовката на инженери и техници голяма роля играят висшите и средните специални учебни заведения. През осмата петилетка те дадоха на народното стопанство повече от 7 милиона млади специалисти. Във връзка с по-нататъшното осъществяване на научно-техническия прогрес през новата петилетка нуждата от кадри ще порасне още повече. Ето защо е планирано през 1971—1975 г. да бъдат подготвени около 9 милиона специалисти с висше и средно специално образование.

Ускорените темпове на научно-техническия прогрес предявяват по-високи изисквания и към работниците. Внедряването на новата техника и технология съществено изменя характера на труда и мястото на човека в производствения процес, извиква на живот много нови професии, които предполагат сложно съчетаване на умствен и физически труд. Като взеха под внимание нуждите на техническия прогрес, ЦК на КПСС и Министерският съвет на СССР през 1969 г. приеха постановлението „За мерките във връзка с по-нататъшното подобряване на подготовката на квалифицирани работници в учебните заведения от системата на професионално-техническото образование“. В него са набелязани конкретни мерки, насочени към повишаване производствената квалификация и общото културно-техническо равнище на младото попълнение на работническата класа.

През изтеклите пет години в професионално-техническите училища и школи бяха подготвени 7 милиона квалифицирани работници. През новата петилетка тези школи и училища ще дадат още 9 милиона млади работници.

Широкото и бързо използване на резултатите от научно-техническата революция при създаването на материално-техническата база на комунизма и повишаването на рентабилността на икономиката е свързано освен това с необходимостта да се усъвършенствуват организацията и управлението на народното стопанство и с развитието на икономическата реформа.

При условията на високоразвитото обществено производство управлението се превърна в наука. Тук съвсем не е достатъчен само усет. Планирането и оперативното ръководство на отраслите на народното стопанство и предприятията могат да бъдат успешни само върху основата на обективните научни данни. Ето защо за подобряването на ръководството е необходимо стопанските кадри задълбочено да овладеят теорията и практиката на управлението, научната организация на труда, прилагането на икономико-математическите методи и съвременната изчислителна техника, да бъдат активни организатори на борбата за научно-технически прогрес и увеличаване ефективността на производството.

Благоприятни условия за рационално използване на производителните сили на страната и за пълно разкриване предимствата на социализма създава новата система за планиране и икономическо стимулиране на производството, разработена на Мартенския и Септемврийския (1965 г.) пленум на ЦК на КПСС и одобрена от XXIII конгрес на партията. Тази система отговаря на изискванията на научно-техническата революция и предвижда съчетаване на централизираното планиране като водещо и насочващо начало с инициативата на предприятията, основана на стопанската сметка, със засилване ролята на икономическите методи в ръководството на производството, повишаване материалната заинтересованост и материалната отговорност на предприятията и техните колективи.

Науката има да изиграе важна роля при разработването на най-целесъобразно обединение на предприятията при осъществяване на специализация и коопериране на производството, при определяне на най-изгодното използване на производствените фондове. „Развитието на специализацията и кооперирането, както и целесъобразното комбиниране на сродните предприятия — се отбелязва в Програмата на КПСС — е едно от най-важните условия за техническия прогрес и рационалното организиране на общественния труд.“ Съсредоточаването на отделни видове продукция в едни или други предприятия дава възможност да се организира масово поточно производство въз основа на комплексната механизация и автоматизация на неговите процеси. При изработването на сложна продукция големи изгоди дава коо-

перирането на производството. В този случай редица свързани помежду си предприятия изготвят отделните части на едно цяло, а други създават от тях готов продукт. Производството на еднотипна продукция по-лесно се поддава на автоматизация, дава възможност значително да се повиши производителността на труда и да се намали нейната себестойност.

За да се ускори научно-техническият прогрес, важно е да се усъвършенствуват формите на организация на индустрията, което предполага значително разширяване на изследванията и разработките в самата промишленост, създаването на конструкторски бюра и мощна експериментална база в самите предприятия, приток на значителен брой научни кадри в промишлеността. Това е по силите само на големи обединения и комбинати, ето защо създаването им е особено актуално. Сериозен ефект може да даде обединяването на много научноизследователски институти с предприятия, създаването на мощни научно-производствени колективи. Актуално значение има и подобряването на научно-техническата информация.

Задължително условие за създаване на материално-техническата база на комунизма, за по-нататъшното нарастване на цялата икономика на страната и повишаване благосъстоянието на народа е да се ускори развитието на селското стопанство въз основа на използването на постиженията на съвременната наука. За да се стимулира развитието на селскостопанското производство, комунистическата партия разработи и провежда големи мероприятия за коренно подобряване на методите на планиране и ръководство на селското стопанство, системата на доставките, ценообразуването, рязкото повишаване на материалната заинтересованост на селските труженици, за укрепване на стопанската сметка в колхозите и совхозите. Партията и правителството установиха стабилен план за доставките на селскостопанската продукция, повишени бяха изкупните цени, значително бяха увеличени държавните вложения в селското стопанство, регулират се материално-техническото снабдяване, селското строителство и ремонтното дело. Примерният устав на селскостопанския артел, приет през 1969 г. от III конгрес на колхозниците, откри широк простор за развитие на демократичните основи на управлението

на колхозите и за проява на инициатива в издигане на тяхната икономика. Юлският (1970 г.) пленум на ЦК на КПСС набелязва конкретна програма за по-нататъшно укрепване на материално-техническата база на селскостопанското производство и повишаване производителността на труда. Всички тези и другите мерки създават благоприятни условия за ускоряване темповете на растеж на селското стопанство.

Както в промишлеността, така и в селскостопанското производство главният път за подем е неговата интензификация: рязко повишаване на добивите от всички култури, увеличаване на продукцията на земеделието и животновъдството от всеки хектар при най-малки разходи на труд и средства. Това е възможно само като се повишава производителността на труда въз основа на широкото внедряване на комплексната механизация, електрификацията и всеобхватната химизация на производството, иригацията и мелiorацията на земите, внедряването на най-новите постижения на науката и чезния опит.

Директиви на XXIV конгрес на КПСС по петгодишния план за развитие на народното стопанство на СССР през 1971—1975 г. поставят пред селските организации задачата да издигнат производителността на труда в колхозите и совхозите с 37—40 процента.

Интензификацията на селското стопанство предполага да се създаде ефективна система от машини, обхващащи комплексно всички страни на селскостопанското производство. Тя изисква във всички колхозни и совхозни да се прилагат научнообосновани методи на стопанска дейност, да се произвеждат предимно по-високодобивни и изгодни за даден район култури, да се усъвършенствуват семенпроизводството и развъдно-подобрителната работа, да се развива агрономската служба в селото. При интензификацията на селското стопанство значителен ефект дават рационалното райониране и специализацията на селскостопанското производство по зони с оглед на техните природни и климатични условия, създаването на едри специализирани стопанства върху промишлена основа, организирането на предприятия за първична преработка на селскостопанската продукция в колхозите и совхозите.

Мощният подем на производителните сили в селско-

то стопанство в процеса на изграждането на комунизма и непрекъснатата интензификация на селскостопанското производство дават възможност да се решат две основни, тясно свързани помежду си задачи: да се постигне изобилие от висококачествени хранителни продукти за населението и суровини за промишлеността и да се осигури постепенното преминаване на съветското село към комунистически обществени отношения.

ГЛАВА XVI
КЛАСОВАТА СТРУКТУРА
НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКОТО ОБЩЕСТВО
И ПЪТИЩАТА ЗА ПОСТИГАНЕ
НА СОЦИАЛНА ЕДНОРОДНОСТ

В процеса на прерастването на социализма в комунизъм ще бъдат ликвидирани всякакви класови различия и ще се установи пълно социално равенство. Постепенното заличаване на тези разлики е обща закономерност на прогресивното развитие на социализма. Преминването към социална еднородност е една от основните задачи по усъвършенствването на обществените отношения по пътя към комунизма.

1. Социално-класовите различия
в социалистическото общество

Наблизането на обществото в периода на изграждането на комунизма открива нов етап в неговото движение по пътя от класовите различия към социалната еднородност. Върху основата на развитието на производителните сили, издигането на производителността на обществения труд и увеличаването на материалните и духовните богатства на обществото се извършва по-нататъшно заличаване на социалните разлики между работниците и селяните, между хората на умствения и физическия труд, заличаване на вътрешнокласовите различия.

През 1969 г. работниците и селяните са представлявали 78,41 процента от съветското общество, при което работниците са били 54,5 процента, колхозните селяни и кооперираните занаятчии — 21,56 процента, а частните селяни и некооперираните занаятчии — 0,03 процента.

Каква е същността на запазилите се социално-класови различия?

„Класи — пише Ленин — се наричат големи групи от хора, които се различават по своето място в исторически определената система на общественото производство, по своето отношение (най-често закрепено и оформено в законите) към средствата за производство, по своята роля в обществената организация на труда, а следователно по начините на получаване и по размерите на оная част от общественото богатство, с която те разполагат. Класите са такива групи от хора, една от които може да си присвоява труда на друга благодарение на разликата в мястото, което заемат в определения строй на общественото стопанство.“¹

В Съветския съюз, а също и в повечето от другите социалистически страни няма класи, които да си присвояват чужд труд. В процеса на социалистическото строителство работническата класа и кооперираните селяни претърпяха големи промени.

Работническата класа вече не е класа, лишена от средствата за производство и принудена да продава работната си сила на капиталистите. Заедно с целия народ тя владее средствата за производство и е свободна от експлоатация. Относителният дял на работническата класа в социалистическото общество постоянно расте. В СССР през 1970 г. броят на работниците се е увеличил 6 пъти в сравнение с 1913 г. Измениха се и качественият състав, и културното равнище на работническата класа. Повече от половината работници имат средно (пълно и непълно) образование. В предприятията на СССР се формира слой от работници, които по образование и характер на труда стоят близо до техническия персонал и които може да се смятат за работници-интелигентни.

При социализма дълбоки изменения претърпяха и селяните. Освободени от експлоатацията на помещиците и кулаците, те се занимават с едро социалистическо стопанство, основано върху съвременната наука и техника. От класа на дребни собственици трудовите селяни се превърнаха в нова, социалистическа обществена сила. Социалистическият начин на живот спомага да се създа-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 29, стр. 415.

дат у тях навици за колективен труд и да се формира колективистична психика. Коренно се измени духовният облик на селяните, повиши се тяхната култура.

Работническата класа и кооперираните селяни в социалистическите страни са обединени от общността на основните интереси и цели. Те обаче са различни класи и не могат да бъдат отъждествявани.

Продължава да съществува разликата между работниците и селяните в отношението към средствата за производство. Работническата класа базира труда си върху общонародната, държавната собственост, докато трудът на кооперираните селяни, с изключение на земята, която е общонародна собственост, е свързан с груповата, кооперативната собственост.

Особеност в положението на кооперираните селяни е и наличието на помощно стопанство, което още играе значителна роля в производството на селскостопански продукти. Запазени са някои разлики и в сферата на разпределението. Формите на заплащането на труда и общественото осигуряване на селяните още се отличават от тези на работниците и служещите. В колхозите това зависи от равнището на техните доходи. Освен това заплащането на труда на колхозниците общо взето още не е достигнало равнището на заплащането на труда на работниците, особено на индустриалните.

Разликите между работническата класа и селяните, от една страна, и интелигенцията, от друга, са обусловени от запазващите се социални различия между работниците на физическия и умствения труд. Интелигенцията се различава от работниците и селяните по характера на своята дейност и по културното си равнище.

В социалистическото общество се формира трудова интелигенция, която принципино се различава от интелигенцията в буржоазното общество. Социалистическата интелигенция е свързана с работниците и селяните с общността на икономическите интереси и идейните възгледи. Във връзка с развитието на научно-техническия прогрес нейният относителен дял в обществото бързо расте. Интелигенцията изпълнява важна роля в организацията на производството, в управлението, в задоволяването на социално-културните потребности на обществото. По своето социално положение тя не е класа, тъй като няма собствено, различно от другите класи, отношение към

средствата за производство. Интелигенцията се набира от другите класи и ги обслужва.

Докато се запазват класовите различия, работническата класа играе ръководната роля в обществения живот. Това се обяснява с нейното положение в системата на социалистическия начин на производство. Работниците създават най-голямата част от обществения продукт, стоят на предната линия на техническия прогрес. Поради своите жизненни и трудови условия в индустриалното производство работническата класа е най-последователният носител на социалистическото съзнание, революционност и колективизъм, дисциплинираност и организираност. Работническата класа винаги е авангарден борец за социалистическите и комунистическите форми на труда и бита.

В Отчетния доклад на ЦК на КПСС пред XXIV конгрес на партията се подчертава, че сближаването на всички класи и социални групи, възпитаването на моралните и политическите качества на съветския народ и заздравяването на неговото социално единство се извършват върху основата на марксистко-ленинската идеология, която изразява социалистическите интереси и комунистическите идеали на *работническата класа*.

В зависимост от своето историческо минало и равнището на икономическото развитие социалистическите страни имат различия в социалната структура. Но основните тенденции в измененията на тази структура съвпадат във всички страни, които вървят по пътя към социализма. Изграждането на социализма навсякъде води до ликвидиране на експлоататорските класи, до значително увеличаване на относителния дял на работниците, интелигенцията и служителите, до преобразуване на индивидуалното стопанство на селяните и занаятчиите в кооперирано стопанство.

Еднотипността на производствените отношения в страните, в които се утвърди социализмът, определя качествената общност на социалната им структура; тяхното население се състои от работническа класа, кооперирани селяни и интелигенция. В редица социалистически страни все още има средна и дребна буржоазия, която представлява сравнително малка част от населението. Разликите в степента на развитие на производителните сили определят нееднаквото количествено съот-

мошение на тези социални групи. В някои страни, включително и в СССР, работническата класа при победата на социализма още не беше мнозинство от заетото население. Сега относителният дял на работниците и служещите в заетото население на СССР е почти същият както в Чехословакия и ГДР. С нарастването на производителните сили постепенно се изравнява социалният състав на социалистическите страни.

2. Пътища за движение на социалистическото общество към комунистическата социална еднородност

Характерът на социално-класовите различия предопределя пътищата за движение на социалистическото общество към комунистическата социална еднородност, съдържането на процеса на заличаване на запазилите се все още различия между работническата класа и селяните, между тях и интелигенцията.

Постепенното преодоляване на класовите различия не води към накърняване интересите на която и да било класа в социалистическото общество. Напротив, всички социални групи само печелят от това. Затова процесът на ликвидиране на социално-класовите различия се извършва в условия на сътрудничество и взаимна помощ между работниците, колхозниците и интелигенцията. За премахването на остатъците от класовите различия се изисква нов гигантски подем на производителните сили на страната, нарастване на производителността на общественния труд.

Класовата борба като форма на проява на класовите отношения не съществува в зрялото социалистическо общество. Но борбата срещу проявите на буржоазната идеология в самата страна и разобличението на идеологическите диверсии на антикомунизма имат класов характер и си остават актуален проблем, докато съществува империализмът.

Преходът от класовите различия към комунистическата социална еднородност ще получи своя концентриран израз в преминаването от социалистическия принцип: „От всекиго според способностите, на всекиго според труда“, към комунистическия принцип: „От всекиго

според способностите, на всекиго според потребностите“.

Основният принцип на социализма изразява постигнатото равнище на социална еднородност и равенство, господството на обществената собственост върху средствата за производство, задължителното участие на всички членове на обществото в труда, разпределението в съответствие с количеството и качеството на труда. От своя страна осъществяването на основния принцип на комунизма ще стане възможно, когато върху основата на високото развитие на производителните сили се постигнат еднакво отношение на всички членове на обществото към средствата за производство, всеобщото им участие в труда според способностите на всекиго и еднакви възможности за задоволяване на потребностите.

**Усъвършенствуване
на отношенията
на собственост**

Пълно равенство между всички членове на обществото по отношение на средствата за производство ще бъде постиг-

нато, когато се създаде единна общонародна собственост. Възникването и развитието на социалистическата собственост в двете ѝ форми: държавна и кооперативно-колхозна, е най-големият исторически скок по пътя към осъществяването на такова равенство. Както държавната, така и кооперативно-колхозната собственост по своята природа изключват експлоатацията на човека от човека и обуславят колективното, планово водене на стопанството, общността на икономическите интереси на работниците и селяните, здравия съюз между дружеските класи. Социалистическият характер на държавната и кооперативно-колхозната собственост съдържа възможността за тяхното сближаване и сливане в единна, общонародна комунистическа собственост.

През преходния период центърът на тежестта на социалистическите преобразования паднаше върху отношенията на собственост. Ликвидирането на частната собственост и утвърждаването на обществената собственост върху средствата за производство представляваха главното звено, около което бяха съсредоточени основните усилия на партията и народа. Без коренни преобразования в сферата на собствеността би било невъзможно да се осигури изменението на другите страни на

икономическите отношения — обществената организация на труда и разпределението.

А какво е положението при социализма?

Различното отношение към средствата за производство, изразяващо се в наличието на две форми на собственост, е главният признак за деленето на социалистическото общество на класи. Следователно сближаването и сливането на държавната и кооперативно-колхозната собственост в последна сметка има решаващо значение за окончателното заличаване на класовите различия.

Когато селяните-частници се обединиха в колхози и кооперативно-колхозната собственост укрепна, по пътя към премахването на класовите различия беше направена нова (след ликвидирането на експлоататорските класи) голяма крачка. Кооперативно-колхозната собственост помага за сближаване интересите на работниците и селяните. В Програмата на КПСС се подчертава, че колхозната форма на стопанство напълно отговаря на равнището и потребностите на развитието на съвременните производителни сили в селото, дава възможност успешно да се съчетаят личните интереси на селяните с обществените и осигурява възпитанието на колхозниците в духа на комунизма.

Основното съдържание на развитието на отношенията на собственост се състои преди всичко в това, че нараства относителният дял на общонародната собственост върху средствата за производство в резултат на огромното развитие на социалистическата промишленост, транспорта и съобщенията. Развитието на совхозното производство означава увеличаване на относителния дял на държавната собственост в селското стопанство. За засилването на нейното влияние върху кооперативно-колхозната собственост допринасят увеличаването на държавните капитални вложения в селското стопанство, електрифицирането му чрез включване в държавните електропроводи и т. н.

— Повишава се равнището на обобществяване на кооперативно-колхозната собственост. Този процес се характеризира с увеличаване на неделимите фондове на колхозите, с по-нататъшно обобществяване на производството, с разширяване на колективните форми на задоволяване на културно-битовите потребности, с раз-

витие на държавно-колхозните и междуколхозните производствени връзки. Всички тези изменения в областта на кооперативно-колхозната собственост се дължат на издигането на колхозното производство, на неговата електрификация, химизация и внедряването на най-новите научни постижения.

Създаването на единна общонародна собственост ще доведе до това, че средствата за производство ще принадлежат на цялото общество, ще преминат напълно в негово владение и управление. Хората няма да се делят на групи според различното им отношение към средствата за производство, т. е. класите ще изчезнат. Общонародната собственост ще стане единствен фундамент на производството, единствен източник за задоволяване потребностите на всички членове на обществото.

**Превръщане на труда
в първа жизнена
потребност**

Едно от условията за преминаване към комунизма е превръщането на труда в първа жизнена необходимост за всички

членове на обществото. За да може обществото да разпределя продуктите независимо от количеството и качеството на труда на всекиго, хората трябва да се научат да работят без оглед на възнаграждението.

Но какво тогава ще подтиква човека да се труди?

Идеолозите на антикомунизма твърдят, че социализмът заедно с частната собственост унищожава и инициативата, предприемчивостта, икономическата активност на хората. В действителност обаче именно капитализмът, съсредоточил богатствата в ръцете на гигантски монополи, отнема на пролетарските маси заинтересоваността от обществените резултати на техния труд, лишава ги от активност в сферата на производството. Социализмът, напротив, като премахва частната собственост, създава обща заинтересованост от развитието на общественото производство, вдига на активна дейност целия трудов народ, превръща труда в съзнателно творчество.

Преди всичко от това, за кого работи човек, зависи неговото отношение към труда. Ако той се труди в предприятие, което принадлежи на частен собственик, интересите на предприятието са чужди на работника. Той изразходва своите сили само за да си изкара прехраната. В капиталистическото предприятие работникът

се трудн не от съзнание, а от страх да не загуби работата си и да остане без средства за съществуване.

В буржоазното общество обикновено само трудът на някои „щастливи“ категории работници, главно на научно-техническата и художествената интелигенция, и то само на част от нея, може да бъде творчески, да претендира за обществено признание. Но дори и голяма част от тях изпитват духовната и материалната принуда, политическото насилие на капитала. А трудът на работниците винаги си остава само средство за съществуване.

Огромното обществено значение на труда на работника и селянина беше признато за пръв път в историята от социализма. Установяването на обществена собственост и социалистическа демокрация, господството на марксистко-ленинската идеология водят до преврат във възгледите на хората за труда, за неговата роля в живота на човека. Общественият интерес става интерес на всички хора. Увеличавайки общественото богатство, работникът утвърждава същевременно и личното си достойнство — своето място и роля в обществото.

При социализма се създават благоприятни условия за постепенното превръщане на труда в първа жизнена необходимост за човека. Комунизмът, подчертава Ленин, започва там, където обикновените труженици проявяват грижи за общото благо. „В тесния и строг смисъл на думата комунистическият труд — пише той — е безплатен труд в полза на обществото, труд, който се извършва не за отбиване на определена повинност, не за придобиване право върху известни продукти, не по предварително установени и узаконени норми, а труд доброволен, труд без норма, труд, който се извършва без сметка за възнаграждение, без условие за възнаграждение, труд по навик да се трудиш за обща полза и при съзнателно (превърнало се в навик) отношение към необходимостта от труд за обща полза, труд като потребност на здравия организъм.“¹

Но какво представлява трудът като потребност? Той не може да се сравнява с потребността от въздух, храна и т. н. Нуждата от въздух е чисто физиологическа. Потребностите от храна, жилище, дрехи, макар и да се

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 30, стр. 523.

развиват под въздействие на общественото производство, са преди всичко необходимо условие за съществуването на организма. А потребността от труд е социална, духовно-нравствена. Тя се създава от обществените условия и характеризира човека като социално същество. Високото съзнание за обществен дълг, стремежът към творческо решаване на общественно значимите производствени, технически, научни и други социални проблеми — ето какво характеризира погребността от труд, ето новите, социалистически стимули, които подтикват човека да се труди. В процеса на изграждането на социализма и комунизма у всички членове на обществото се развива вътрешна потребност да се трудят доброволно, по собствено желание за благо на обществото.

Такова отношение към обществения труд наблюдаваме и сега, в условията на социализма. То ярко се проявява в социалистическото съревнование, което се превърна в метод за изграждане на новото общество и за комунистическо възпитание. Висша форма на социалистическото съревнование е движението за комунистическо отношение към труда. В него е изразена грижата на трудещите се както за общите интереси на народа, така и за развитието на отделната личност, както за производствено-техническите показатели, така и за издигане равнището на образованието, за възпитаване морални качества у човека.

Социализмът извърши коренен преврат в отношението на народните маси към труда, но още се срещат хора, които се опитват да кръшкат от работа. Има и случаи на нарушаване на трудовата дисциплина и произвеждане на недоброкачествена продукция. С тези явления обществото води упорита борба.

За да се внедри у всички членове на обществото високосъзнателно отношение към труда, необходимо е преди всичко да се измени характерът на труда: чрез механизация и автоматизация на производството да се постигне съединяване на умствения и физическия труд в производствената дейност на човека и по този начин трудът за всички да стане творчески и привлекателен. Необходимо е, по-нататък, да се създаде изобилие от материални и духовни блага. Само при това условие обществото може да даде възможност на всички свои членове да развиват всестранно своите способности.

Важно условие за превръщане на труда в първа жизнена потребност е възпитаването на високообразовани хора с комунистическо съзнание, които умеят да поставят на първо място интересите на обществото. Като създава изобилие от материални блага, социалистическото общество се стреми да организира тяхното разумно, целесъобразно използване. Ако хората не притежават достатъчно висока духовна култура, материалното благополучие може да се превърне в сила, разрушаваща личността. Липсата на обществени интереси, стремежи и цели обрича човека на духовно обедняване, води до пренебрегване на социалния, духовно-нравствения смисъл на труда. Ето защо грижата за материалното благополучие трябва да се съчетава с развиване на съзнанието за обществен дълг.

Материалната заинтересованост

В социалистическото общество разумно се съчетават материалните и материалните трудови стимули. Те не бива да се игнорират, а още по-малко да се противопоставят едни на други. Ентусиазмът на масите, високата идейност са родени от това, че социализмът донесе на хората реални материални блага, големи социални и политически права. Бойците от революцията, Гражданската и Отечествената война отиваха на смъртен бой, тъй като знаеха, че се сражават за благо на народа. Героите на първите петилетки и следвоенния възстановителен период съзнателно търпяха големи материални лишения, защото разбраха, че могат да се избавят от тях само чрез труда. Постоянното усъвършенствуване на материалното стимулиране е задължително условие за повишаване активността на трудещите се.

Опитът от социалистическото строителство в Съветския съюз и другите социалистически страни разкри две основни насоки, по които се осъществява повишаването на благосъстоянието на народа. Първо, увеличаване на заплащането според количеството и качеството на труда; второ, разширяване на обществените фондове за потребление, предназначени за задоволяване потребностите на човека независимо от количеството и качеството на неговия труд (образование, здравеопазване, пенсионно осигуряване, издръжка на детски заведения и т. н.).

Въз основа на нарастването на производителността на труда в социалистическото общество неотклонно се повишава работната заплата на трудещите се. Така в СССР за пет години (1965—1970 г.) средната работна заплата на работниците и служещите се увеличи с 26 процента и през 1970 г. достигна 122 рубли. През същия период доходите на колхозниците нараснаха с 42 процента. В деветия петгодишен план (1971—1975 г.) се предвижда работната заплата на работниците и служещите да се увеличи с още 20—22 процента, а доходите на колхозниците — с 30—35 процента. Неотклонно расте и обемът на обществените фондове за потребление. В деветия петгодишен план за развитие на народното стопанство на СССР се предвижда тези фондове да се увеличат с 40 процента. Заплащането според труда е основен източник за задоволяване материалните и културните потребности на трудещите се и дълго време то ще си остане такъв източник.

У някои хора възниква желание колкото може по-бързо да направят сферата на разпределение комунистическа, тъй като тя като че ли най-лесно се поддава на изменение. Оттук търсенията и заблудите, каквито имаше в историята на изграждането на социализма и които на практика водеха към премахване на личната материална заинтересованост „в името на бързото преминаване към комунизма“. През първите години на съветската власт се наблюдаваше увлечение от безплатните услуги. Въведено беше например безплатно пътуване по железниците. В много селскостопански комуни предметите за потребление се разпределяха независимо от личния принос на работниците в общия труд. През 1923 г. общото събрание на членовете на селскостопанската комуна „Пролетарска воля“ в Ставрополска област взе следното решение: „Да се отмени стимулирането чрез рубли“, което да се счита за съзнателния комунар за също такава оскърбление, както и „стимулирането с тоягата“ в буржоазно-робската епоха. Вместо това да се въведе чествуване на героите на труда.“ Веднага след това се заявяваше, че комуната се равнява по лозунга: „От всеки според силите, на всеки според потребностите“. Такива опити, макар и продиктувани от благородния стремеж да се подобри животът на хората, не отговаряха на равнището на соци-

ално-икономическото развитие на страната и не можеха да се увенчаят с успех.

При разпределението според труда все още не се постига пълно икономическо равенство, но до всеобщо равенство може да се стигне само чрез последователно прилагане и усъвършенствуване на принципа на материалната заинтересованост. Разпределението според труда спомага за увеличаване на общественото производство — решаващата предпоставка за комунистическо изобилие. То възпитава уважение към труда като пръв и свещен дълг на всекиго, създава лична материална заинтересованост у работниците да усъвършенствуват своята квалификация и да повишават производителността на труда. А това развива талантите на хората, създава у тях навик да се трудят „според способностите“. Със заличаването на различията между квалифицирания и неквалифицирания труд ще се намалява разликата между доходите на нископлатените и високоплатените трудещи се.

Ролята на разпределението според труда за повишаването на производителността на труда и за възпитанието на строителите на комунизма е толкова по-голяма, колкото по-съвършени са формите на неговото прилагане. Неправилно би било да се смята, че разпределението според труда може да бъде свързано само с една форма на работна заплата, например със сделната система. В различните отрасли на народното стопанство и различните икономически райони на страната в зависимост от видовете работа и, най-после, в различно време могат да се прилагат различни форми на заплащане на труда. Главното е те действително да отговарят на количеството и качеството на труда.

Научно-техническият прогрес ражда нови производствени отрасли и видове труд, които заместват старите или ограничават тяхната роля в народното стопанство. Във връзка с това общественото значение на различните видове труд, т. е. това, което е прието да се нарича „качество“ на труда, се изменя, а това налага системно да се усъвършенствува заплащането на труда. Въпросът е равнището и формите на работната заплата колкото може по-точно да отразяват качествените изменения в структурата и видовете труд и най-ефективно да

осигуряват личната материална заинтересованост от увеличаване на общественото производство.

Голямо значение има и колективната материална заинтересованост. Ленин подчертава първостепенното значение на пряката връзка между възнаграждението на работниците и резултатите от стопанската дейност на предприятието. Трудът на отделния работник има значение за обществото само ако е въплътен в крайния продукт, който произвежда предприятието, и следователно заплащането по-точно съответствува на обществената значимост на труда на всекиго, ако става в зависимост от общия икономически ефект на предприятието. Заплащането на работниците и служещите в зависимост от равнището на производствената дейност на предприятието, цеха, бригадата засилва заинтересоваността на всекиго от резултатите от работата на целия колектив, спомага за формиране на колективизъм, за повишаване активността на работниците в управлението на производството.

Съобразно с провежданата в СССР икономическа реформа ще се увеличи делът на премните в работната заплата на работниците и служещите. Той ще бъде толкова по-голям, колкото по-значителен е приносът на всеки колектив и отделен работник в развитието на производството и в повишаването на неговата ефективност.

Последователното осъществяване на закона за разпределение според труда създава възможност „след осъществяването на равенството на всички членове на обществото по отношение владееенето на средствата за производство, т. е. равенството на труда, равенството на работната заплата... да се отиде по-нататък, от формалното равенство към фактическото, т. е. към осъществяване на правилото: „всеки според способностите си, на всекиго според нуждите“¹.

Разпределение
според
потребностите

Комунистическото разпределение предполага, че „разликата в дейността, в труда, не влече след себе си никакво

неравенство, никаква привилегия в смисъл на владееене и потребление“². При такива условия основно мерило

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 25, стр. 501.

² К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 3, стр. 529.

за разпределението стават разумните потребности на човека. Тяхното проучване и регистриране, грижите за задоволяването им наред с планирането на производството ще бъдат основна задача на специалните планиращи органи на комунистическото общество.

Преминаването към разпределение според потребностите не е волеви акт. То ще стане възможно и неизбежно само когато бъде постигнато изобилие от предмети за потребление, когато трудът се превърне в жизнена необходимост. Като обръща внимание върху тази страна на работата, Енгелс пише, че „разпределението, доколкото то се ръководи от чисто икономически съображения, ще се регулира от интересите на производството, а за развитието на производството най-много съдейства такъв начин на разпределение, който позволява на всички членове на обществото колкото е възможно по-всестранно да се развиват, да поддържат и проявяват своите способности“¹.

Строй, при който основните източници и средства за задоволяване на потребностите са обществена собственост, а не са монопол на отделни хора или на отделни групи, дава възможност най-рационално, в интерес на целия народ и на всеки човек поотделно, да се използват обществените богатства.

Ръководейки се от девиза: „Всичко в името на човека, за благо на човека“, КПСС води политика на непрекъснато повишаване благосъстоянието на народа. С изграждането на материално-техническата база на комунизма и увеличаването на общественото богатство се повишават доходите и погреблението на цялото население, увеличават се жилищата, намалява се работното време, подобряват се условията на труда и бита, усъвършенствуват се образованието, общественото осигуряване, медицинското обслужване и т. н. Нарастването на общественото богатство ще даде възможност наред с повишаването на индивидуалното заплащане на труда да се разширяват обществените фондове за потребление.

В Съветския съюз разпределението на определена част от материалните и духовните блага и сега се извършва независимо от количеството и качеството на

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 20, стр. 204.

труда на работниците, т. е. безплатно. Безплатното задоволяване на потребностите обхваща на първо място просветата и образоването, медицинското обслужване, общественото осигуряване, ползването на библиотеки и т. н. Това е доказателство за грижата на обществото да се създадат широки възможности за духовното развитие на хората, за запазването на тяхното здраве.

Тази система за задоволяване на потребностите дава възможност да се намалява разликата в доходите на различните семейства, тъй като размерът на дохода, получаван от обществените фондове, зависи от броя на членовете на семейството. Той е по-голям в онези семейства, където децата посещават детски градини, ясли и училища, където има студенти, пенсионери и т. н.

Преминаването към комунистическо разпределение, се казва в Програмата на КПСС, ще завърши, след като принципът на разпределение според труда се изчерпи докрай, т. е. когато настъпи изобилие от материални и културни блага и трудът се превърне в първа жизнена необходимост за всички членове на обществото.

3. Социална еднородност и комунистическо равенство

Усъвършенствването на обществените отношения по пътя към комунизма ще намери израз в постепенното изчезване на класовите различия и в развиването на социална еднородност, в утвърждаването на комунистическото равенство.

Еволюция на социалната
структура на обществото

Заличаването на социално-класовите различия, а след това пълното изчезване на класовото делене на обществото е обективен процес. Неговата интензивност зависи от развитието на производителните сили, от изменението на характера на труда, от увеличаването на материалните блага, намиращи се на разположение на обществото.

Буржоазните идеолози, защитавайки класовото господство на буржоазията, се опитват да докажат, че е невъзможно да се постигне социална еднородност на обществото. Те проповядват „теорията за елита“. Нейното основно съдържание се свежда до това, че човеш-

кото общество винаги е било и ще бъде разделено на „творчески елит“ и „пасивна тълпа“. „Елитът“ заема висше положение поради изключителните индивидуални способности на влизащите в него хора. Тази „теория“ не е оригинална: подобни идеи отдавна се срещат в историята на обществената мисъл. Платон обосновава „правото“ на робовладелците да управляват робите; богословите от Средновековието „доказват“ божествения произход на властта на феодалите. Пряка апология на класовото неравенство е така наречената „органична теория на обществото“, издигната от английския философ и социолог Спенсър. Той счита, че обществото трябва да бъде изградено по принципа на животинския организъм, в който има три системи органи: хранителна, разпределителна и регулираща. В обществото също трябва да има три класи: „хранеща“ — работническа класа, класа на търговците, която осъществява разпределението и размяната, и класа на промишлените капиталисти, която регулира производството. Всяка от тези класи трябва да знае своето място в обществото и да изпълнява функциите си, както става в животинския организъм.

Спенсър извежда такъв закон: колкото по-трудно е преминаването от една класа в друга, толкова по-трайни са отношенията между обществените класи. И, обратно, всяка революция, вдигната против създалите се форми на организация на обществото, води до неговото разлагане и е реакционна. Така Спенсър иска теоретически да оправдае вечното съществуване на класите. Не е чудно, че тази „органична теория“, както и съвременната „теория за елита“, допадна много на властелините на буржоазния свят, защото отговаря на интересите на шепата господстващи монополисти.

Практиката на изграждането на новото общество в СССР и другите социалистически страни опровергава измислиците на буржоазните идеолози за вечността на класовото делене на обществото и социалното неравенство. Достигнатата вече при социализма степен на равенство в икономическите, политическите и културните условия на живот на хората нагледно опровергава твърденията на буржоазните социолози, доказва, че е напълно реално предвиждането на основоположниците на научния комунизъм, че класовите различия ще изчезнат.

Заличаването на социално-класовите различия и постигането на пълна социална еднородност не означава, че при комунизма няма да има никакви различия между хората, заети с различни видове труд. Обществото никога няма да може да съществува без регулиране на труда, без разпределение на хората по производствени отрасли. То винаги ще се нуждае от известен брой работници, които ще произвеждат машини, хляб, дрехи, ще провеждат научни изследвания, ще учат децата, ще лекуват и т. н. „... За масите от продукти, съответстващи на различните маси от потребности — пише Маркс, — са необходими различни и количествено определени маси съвкупен обществен труд. От само себе си е очевидно, че тази *необходимост от разделение* на обществения труд в определени пропорции по никакъв начин не може да бъде отменена от *определена форма* на общественото производство — може да се измени само формата на *нейната проява*.“¹

Хората, които работят в един отрасъл на производството и са заети с един вид труд, винаги ще имат общи производствени интереси и задачи. Обединяват ги еднаквият им опит и знания. Естествено, те са по-тясно свързани помежду си, отколкото с хората, заети с други видове труд. Общият интерес, който свързва тези хора в повече или по-малко еднородна производствена група, се състои в решаването на производствените задачи, в необходимостта от обмяна на опит. Подобни групи не са постоянни и затворени, техният състав и брой са подвижни дотолкова, доколкото това отговаря на потребностите на общественото производство.

Комунизмът е висша форма на организация на обществения живот. Тук всички производствени ядки, всички самоуправляващи се асоциации ще бъдат обединени в планомерно организирано стопанство, в единния ритъм на обществения труд.

Комунистическото
равенство и
многообразието
на обществения живот

Икономическите отношения
във всяко дадено общество,
пише Енгелс, се проявяват
преди всичко като интереси.
По какъв начин развитието на

социалната еднородност ще се отрази върху характера на

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Избр. произв. в два тома, т. II, стр. 527.

общите и личните интереси на хората? Няма ли равенството да доведе до еднообразие в обществения живот?

Идеолозите на антикомунизма по всякакъв начин се стараят да представят комунистическото общество като някаква казарма, в която всички живеят и действуват по един общ ред и в която няма място за многообразие на мисълта, настроенятия, действията. Тази представа за комунизма е измислена, за да бъдат сплашени народните маси, да бъдат отблъснати от комунистическото движение.

Научният комунизъм е несъвместим с представите за бъдещото общество като царство на аскетизма и еднообразието, на шаблона и уравниелността. Уравниелно разпределение е можело да има само при първобитнообщинния строй; то е било обусловено от ниското равнище на производителните сили, от слабостта на човека пред природните сили. Идеите за уравниелно и оскъдно разпределение бяха проповядвани от някои социалисти-утолисти. Каго правят оценка на тези идеи, Маркс и Енгелс посочват, че социализмът не може да се изгражда на базата на аскетизма и уравниловката.

Под равенство марксистите разбират премахване на класите и класовите различия. Комунистите си поставят за задача да утвърдят равенство само в социален план, т. е. еднакво отношение на всички хора към средствата за производство, еднакви условия на труда и разпределението, да постигнат активно участие на всички в управлението на обществените работи. Всеки опит за друго тълкуване на комунистическото равенство води до откъсване от действителността, до вулгаризиране на марксизма. „Когато социалистите говорят за равенство — пише Ленин, — те разбират под него винаги *обществено* равенство, равенство на общественото положение, а в никакъв случай равенство на физическите и духовните способности на отделните личности.“¹ Различните хора и сега имат своеобразни съчетания на потребностите, а в бъдеще те ще станат още по-сложни. Равенството се състои в задоволяване разумните потребности на всеки човек, а не в това, всички хора да получават еднакви блага и в равно количество.

Социалната еднородност и равенството на членове-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 20, стр. 143.

те на обществото съвсем не означават нивелиране на хората, на техните интереси и потребности, не заличават особеностите, своеобразното на талаятите и наклонностите. Напротив, обществото, освободено от класовите различия и постигнало производство на всички блага в изобилие, ще придобие безгранични възможности за развитието на всеки човек, на всички труженици. Социалната еднородност и общественото богатство ще станат база за развитието на ново, несравнено по-богато многообразие, свързано с различията в дейността на човека за благо на обществото. А този вид многообразие е действително неизчерпаемо.

Източник на многообразието на обществения живот е преди всичко производството. Развивайки се непрекъснато, то поражда нови видове труд, създава нови видове предмети за потребление, увеличавайки по този начин разнообразието в нуждите на хората. Ако сравним например видовете производствена и обществена дейност и характера на потребностите от средата на миналото столетие и средата на XX век, ние нагледно ще се убедим колко гигантски са се разширили те. Същата тенденция действа и сега, тя ще се развива и в бъдеще.

От различните дейности произтича и многообразието на интересите. Групи и отделни хора участвуват в реализирането на общите задачи, като изпълняват някакви определени функции. Оттук общият интерес получава израз в конкретните интереси, които се създават у хората в една или друга сфера на дейност. Те могат да бъдат производствени, да се проявяват в областта на обществената дейност, на научното и художественото творчество и т. н. Но във всички случаи конкретните интереси са част от обществения интерес.

Източник на растящото многообразие на живота и дейността е и прогресът на научните знания. Наред с интеграцията науката преживява бурна диференциация на своите отрасли. Научните открития дават на човечеството не само нови източници на енергия, материали, средства за производство, но и нови видове дейност, нови многообразни интереси, стимулират новите увлекателни търсения.

Върху живота на обществото ще слагат определен отпечатък и своеобразните условия в различните райо-

ни, техните географски фактори. Условиата на живот на степните жители винаги ще бъдат по-други, отколкото на планинците, а в тайгата — по-други, отколкото на морския бряг. Това също ще влияе върху потребностите, вкусовете и склонностите на хората.

Общността на коренните интереси, правилното съчетание на общите и отделните интереси са източник на висока творческа активност на трудещите се маси.

ГЛАВА XVII

ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА СЪЩЕСТВЕНИТЕ РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ ГРАДА И СЕЛОТО И МЕЖДУ УМСТВЕНИЯ И ФИЗИЧЕСКИЯ ТРУД

Построяването на социализма доведе до изменение на природата на работническата класа, селяните и интелигенцията и на тяхното положение в обществото, до единство на трудещите се по всички основни въпроси. Социално-класовите различия още се запазват, но те постепенно се преодоляват. „... За пълното унищожаване на класите — пише Ленин — трябва не само да бъдат свалени експлоататорите, помещиците и капиталистите, не само да бъде отменена *тяхната* собственост, а трябва да се отмени и *всяка* частна собственост върху средствата за производство, трябва да се унищожи както различието между града и селото, така и различието между хората на физическия и хората на умствения труд. Това е много придължителна работа.“¹

Премахването на противоположността между града и селото, между хората на умствения и физическия труд не отстранява напълно икономическото, социалното и културното неравенство между тях. При социализма дълго време още се запазват съществени различия между града и селото, между умствения и физическия труд. Тези различия се преодоляват в процеса на комунистическото строителство. Широки перспективи за решаване на тези основни социални задачи бяха набелязани от XXIV конгрес на КПСС.

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 29, стр. 415.

1. Преодоляване на социално-икономическите и културно-битовите различия между града и селото

През първата фаза на комунизма още се запазват съществени различия между града и селото, включително в равнището на развитие на производителните сили, на материалното благосъстояние и културата, в организацията на бита и жилищното настаняване, в наситеността със съобщителни и транспортни средства.

Различието между града и селото при социализма няма антагонистичен характер и се отстранява постепенно. То отразява определен исторически етап в постигането на пълно социално равенство, в преодоляването на различията между работническата класа и селяните.

Съществените различия между града и селото си остават типично явление за всички страни на социализма. Тяхното преодоляване е една от общите закономерности на прехода от социализъм към комунизъм. Дълбочината и проявната форма на тези различия не са еднакви в различните страни. Те зависят от развитието на производителните сили, относителния дял на града и селото в икономиката на страната, социално-класовата структура, културата на населението, степента на проникване на градската култура в селския бит, развитието на транспорта и съобщителните връзки, географския фактор и т. н.

Заличаването на социално-икономическите и културно-битовите различия между града и селото е възможно само върху основата на изграждането на материално-техническата база на комунизма, всестранното внедряване резултатите от научно-техническата революция в селскостопанското производство, върху основата на превръщането на селскостопанския труд в разновидност на индустриалния, преустройството на селския бит и развитието на културата на селото.

Създаването на материално-техническата база на комунизма — най-важно условие за преодоляване на социалните различия между града и селото

Най-важните условия за заличаване на социалните различия между града и селото са индустриализирането на селскостопанското производство, гигантското развитие на производителните сили и повишаването на производителността на обществения

труд. Първостепенно значение за ликвидиране на социалните различия между града и селото имат всестранното използване на постиженията на науката и техниката в селскостопанското производство, осъществяването на пълната електрификация и химизация, на комплексна механизация и автоматизация на трудовите процеси, провеждането на широки мероприятия за напояване и отводняване на земите и за възстановяване на тяхното плодородие, издигането на културно-техническото равнище на трудещите се от селото.

Индустриализацията на селското стопанство предполага механизация на растениевъдството и животновъдството, изграждане на мощна промишленост в селото за преработка на селскостопанските продукти, създаване на аграрно-промишлени комплекси и рационално райониране на производителните сили.

В страните на капитала, особено във високоразвитите, също се извършва процес на индустриализация на селскостопанското производство и селскостопанския труд. Но там социалните последици от него са различни от тези при социализма. Индустриализацията на селскостопанското производство и селскостопанския труд при условията на капитализма става средство за по-нататъшно засилване на експлоатацията на трудещите се в селото от монополите. Образуват се едри земевладелски корпорации, засилват се позициите на едрите фермери и класовата диференциация в селото.

Широкото внедряване на техниката в селскостопанското производство на капиталистическите страни води до възникване на излишно селско население, което попълва армията на безработните.

Материално-техническата база на колхозния и совхозния строй в СССР беше създадена в резултат на индустриализацията на страната. Съветското селско стопанство сравнително бързо премина от обединяване на простите селски оръдия към машинния стадий на производство. Енерговъоръжеността на труда в селското стопанство, пресметната на един работник, през 1969 г. беше 20,4 пъти по-голяма в сравнение с 1913 г. През следващите години тя ще расте с още по-високи темпове. През 1971—1975 г. енергийните мощности в селското стопанство ще се увеличат 1,5 пъти. При това потреблението на електроенергия ще се удвои.

Нагледно доказателство за високите темпове, с които се механизира селското стопанство на СССР, са значителното увеличение на неговата производителност и същевременното намаляване на броя на работниците, заети в този производствен отрасъл. Същият процес е характерен и за другите социалистически страни, където вече е постигнато високо равнище на механизация на производството в кооперативите и държавните стопанства.

Но в СССР и в повечето социалистически страни все още материално-техническата база на селското стопанство е недостатъчна. Ръчният труд още има значителен дял. Сравнително по-слабата снабденост с техника обуславя и по-ниската производителност на труда в сравнение с промишлеността.

Комунистическите и работническите партии в социалистическите страни организират издигането на производителните сили в селското стопанство чрез неговото последователно интензифициране и всестранно механизация с прилагане средства на автоматиката и въвеждане системи от машини с високи технико-икономически показатели.

Деветият петгодишен план за развитие на народното стопанство на СССР набелязва значително да се увеличи средногодишното производство на селскостопански продукти. КПСС смята, че за изпълнението на тази задача е необходимо всестранно да се укрепва материално-техническата база на селското стопанство, последователно да се осъществява курсът към неговото интензифициране чрез химизация, комплексна механизация на земеделието и животновъдството и широка мелiorация на земята. За изпълнението на тази грандиозна програма през 1971—1975 г. в селското стопанство ще бъдат вложени 129 млрд. рубли, т. е. толкова, колкото за двете предишни петилетки.

Превръщане на
селскостопанския
труд в разновидност
на индустриалния

Важна социална последица от създаването на материално-техническата база на комунизма и научно-техническия прогрес в селското стопанство ще бъде превръщането на селскостопанския труд в разновидност на индустриалния. Това дълбоко преобразование на земеделския труд е една от предпоставките за

преодоляване на социално-класовите различия между работническата класа и селяните.

Още в съвременния етап от развитието на СССР и другите най-развити в промишлено отношение социалистически страни селскостопанският труд все повече се механизира и придобива много от чертите на индустриалния труд. Благодарение на създаването на големи социалистически предприятия в селото и обобществяването на труда стана възможно да бъде осъществена специализация на работниците и да бъде въведено рационално разделение на труда. В замяна на старите форми на разделение на труда, които се базират на селския универсализъм и сезонност, възникват нови форми на разделение и специализация на труда, отговарящи на съвременните методи на земеделието и животновъдството. В селото се появиха трактористи, комбайнери, шофьори, механици, специалисти по полевъдство, животновъдство, овощарство, електромонтьори, енергетици, електротехници и други професии. Създават се условия всеки селски труженик да стане специалист, майстор в определена работа. Увеличи се относителният дял на производствено-техническата интелигенция в състава на селскостопанските работници.

Измененията в характера и съдържанието на труда се придружават със значително повишаване на културно-техническото равнище на селските труженици и особено на механизаторските кадри. Така, в СССР от 1939 до 1970 г. броят на лицата с висше и средно (пълно и непълно) образование в селските райони се увеличи от 6,3 на повече от 50 процента.

Превръщането на селскостопанския труд в разнородност на индустриалния означава, че производството на продукти от земеделието и животновъдството ще се извършва главно с помощта на система от машини, широко използване на електричеството, химизация на селското стопанство и внедряване на научните постижения. Постепенно ще бъде преодоляна зависимостта на резултатите на селскостопанското производство от климатичните условия и стихийните сили на природата. Механизацията, автоматизацията и електрификацията на селскостопанския труд, насищането му с интелектуално съдържание ще го направят още по-привлекателен.

Ще възникне единен социално еднороден индустри-

ален труд с неговите разновидности: промишлен и селскостопански. По характера на своя труд работниците от селското стопанство няма да се различават от труженниците в промишлеността. Техният труд ще бъде високопроизводителен; те ще имат достатъчно свободно време за развиване на своите способности и за културен отдих. Единният социално едиороден труд ще стане условие за постигане на пълно социално равенство. Естествено и при комунизма селскостопанският труд ще има специфични черти. Промислеността и в бъдеще ще запази ръководното си положение спрямо селското стопанство. Без това е невъзможен техническият прогрес в селскостопанското производство.

Развитие и сближаване на двете форми на социалистическата собственост

Развитието на производителните сили в селото изисква по-нататъшно укрепване и усъвършенствуване както на колхозно-кооперативната, та

ка и на совхозната форма на организация на общественото производство с цел да се използват всички съдържащи се в тях възможности. Тези две форми на социалистическата собственост са еднотипни по съдържание. Разликите между тях се свеждат до нееднаквото равнище на икономическа зрелост.

Държавната собственост както в града, така и в селото (совхози, госхозн*) има общонароден характер. Тази форма на собственост е основна във всички социалистически страни. Кооперативната собственост не е обобществена в мащабите на цялото социалистическо общество, а е ограничена главно в рамките на даден колектив (колхоз, кооперация и т. н.).

От социалистическата същност на двете форми на собственост — държавната и кооперативната (колхозната) — се определят и пътищата за преодоляване на различията между тях, пътищата за тяхното сливане в единна общонародна, комунистическа собственост. Това няма да означава механичното им съединяване или поглъщането на кооперативната от държавната собственост. Става въпрос за един по-сложен процес — за

* Госхоз — еубсидирано от държавата селскостопанско предприятие от типа на совхозите, тясно специализирано в даден вид животновъдна или полевъдна продукция. — Бълг. ред.

едновременното развитие и усъвършенствуване на двете форми на социалистическа собственост.

В своето развитие кооперативната (колхозната) форма на социалистическата собственост минава през два основни етапа. Първият е процесът на нейното възникване и разширяване. Той е свързан със замяната на частната селска собственост с колективна. Във втория етап се усъвършенствува социалистическото съдържание на кооперативната собственост. С нарастването на производителните сили се издига степента на нейното обобществяване и тя постепенно се доближава до държавната, общонародната собственост.

Този процес се изразява в следното:

първо, във всестранно развитие на общественото стопанство въз основа на правилното съчетаване на интересите на държавата, колхозите и колхозниците, въз основа на осъществяването на принципа за материалната заинтересованост от резултатите на обществения труд. Това намира отражение в увеличаването на неделимите фондове и на фондовете за разпределение. Неделимите фондове на колхозите са основата на тяхното обществено стопанство, те по своя характер най-много се приближават до общонародната собственост;

второ, в издигане степента на обобществяването освен на полевъдството и на другите отрасли на селскостопанското производство — животновъдството, производството на картофи, зеленчуци, плодове и т. н., в резултат на което нуждите на колхозниците от такива продукти ще се задоволяват все по-пълно от общественото стопанство, а личното спомагателно стопанство постепенно ще загуби своето значение. Но при сегашните условия спомагателното стопанство оказва твърде съществено влияние върху жизненото равнище на колхозниците и играе определена роля при снабдяването на градското население. Специфичната особеност на селскостопанския артел и при сегашните условия е съчетаването на общественото и личното стопанство на колхозниците. Нарушаването на този принцип се отразява вредно върху развитието на колхозния строй;

трето, в развитие на междуколхозните производствени връзки, както и на връзките между колхозите и совхозите. Съвместното строителство на електроцентрали, пътища, напонтелни и мелиоративни съоръжения,

предприятия за преработка на селскостопанските продукти спомага за разширяването и задълбочаването на тези връзки;

четвърто, в обединяване на колхозните средства с държавните за съвместно строителство на далекопроводи и съобщителни линии, иригационни и мелiorативни системи и т. н.

Степента на концентрация на производството, доходите на колхозите и колхозниците, размерът на неделимите фондове в различните стопанства, разбира се, не са еднакви. Наред с напредналите колхози има и изоставани. Ето защо от икономическа и политическа гледна точка е важно да се създадат за колхозите, които се намират в неравни природни и икономически условия на производството, равни икономически условия за повишаване на доходите им и стопанството на изоставаните колхози да се издигне до равнището на най-добрите. Това се постига чрез комплексна механизация и последователна интензификация на производството, правилна политика при определянето на цените на държавните доставки и оказване на изостаналите колхози кредитна и друга помощ от страна на държавата. Разрешаването на тази задача ще има голямо значение както за създаване на изобилие от селскостопански продукти, така и за усъвършенстване на социалистическите производствени отношения в селото, за осъществяване на принципа „равно заплащане за равен труд“ в рамките на цялата кооперативно-колхозна система.

Развитието и усъвършенстването на социалистическите производствени отношения се изразява и в увеличаване стоковостта на всички отрасли на колхозното производство, което води до укрепване на икономическите връзки на колхозите с държавните и кооперативните промишлени предприятия. За да се засили заинтересоваността на колхозите и совхозите от резултатите на тяхната работа, бяха установени твърди планове за доставки на селскостопански продукти. Увеличени бяха изкупните цени, въведено бе свръхпланово свободно изкупуване на основните производствени култури на по-високи цени. В това отношение партията изхожда от указанието на Ленин, че въпросът за взаимоотношенията между промишлеността и селското стопанство е един от най-важните въпроси на нейната икономическа

политика, защото той засяга основата на основите на съветската държава — отношенията между работническата класа и селяните.

Като определя по-високи темпове на увеличаване производителността на труда в колхозите, партията предвижда и по-бързо (в сравнение с работниците) нарастване на доходите на колхозниците. Нормирането, организацията и заплащането на труда в колхозите ще се приближат до тези в държавните предприятия. Въведено беше гарантирано заплащане на труда на колхозниците, което е важна крачка в усъвършенствването на социалистическия принцип на разпределение. Развиват се колективните форми на бита: разширява се мрежата от детски градини и ясли, училища, клубове, болници и т. н. Голямо значение за постигане на икономическо равенство има „Законът за пенсите и помощите за членовете на колхозите“.

Кооперативно-колхозният строй открива широки възможности за всестранно развитие на социалистическата демокрация, за активно и непосредствено участие на селското население в управлението на обществото и държавата. По характера на организацията и демократичните си основи колхозът става школа за обществено самоуправление. Той осигурява възможност производството да се ръководи от самите колхозни маси, да се разгръща тяхната творческа инициатива, да се възпитават колхозниците в комунистически дух.

Основната тенденция в развитието на колхозите е постепенното им прерастване в предприятия с общонароден характер, в колективи от комунистически тип.

Важно място в социално-икономическата структура на селското стопанство и в развитието на селото заемат совхозите. Те са олицетворение на държавната собственост, на последователно социалистическите предприятия в селото и по силата на това са призвани да бъдат за колхозите образец на икономически изгодни методи за водене на стопанството, на висока култура на производството.

Сега совхозите (държавните стопанства) както в СССР, така и в другите социалистически страни представляват по-големи и по-механизирани селскостопански предприятия от колхозите (кооперативните стопанства).

През последните години броят на совхозите нарасна значително чрез преобразуването на част от колхозите в совхози и чрез създаването на нови совхози. Този процес засегна главно промишлените райони, където беше необходимо да се създадат специализирани стопанства за масово производство на селскостопански продукти.

При социализма селото все повече придобива индустриално-аграрен облик. В него възникнаха и успешно се развиват разнообразни селскостопански предприятия от индустриален тип: едни в самите колхози, а други като самостоятелни държавни предприятия. Наред с тях успешно функционират смесени предприятия: и междуколхозни, и с участието на държавата. Това са едри механизирани фабрики за производство на птици, яйца, зеленчуци, мляко и т. н. Все по-голямо значение за развитието на производителните сили на село играят ремонтните заводи и работилници, заводите за промишлена преработка на селскостопанска продукция.

Във връзка с разрастването на совхозите и другите държавни селскостопански предприятия в съветското село числеността на работническата класа от 1940 до 1969 г. се увеличи 5 пъти. Това е нова, бурно нарастваща социална сила, която играе голяма роля в комунистическото преустройство на селото.

Интересите на комунистическото строителство изискват да се развива икономиката на колхозите и совхозите, непрекъснато да се разрастват техните производителни сили, да се подобряват организацията на производството и методите на стопанисване, да се спазва строго принципът на материалната заинтересованост. Това създава условия за преминаване към комунистически форми на производство, разпределение и бит.

Преодоляване на
културно-битовите
различия между
града и селото

Наред с изменението на социално-икономическите отношения се заличават културно-битовите различия между града и селото.

Издигането на културата и образованието на населението в селото и преустройството на неговия бит са характерно явление за цялата световна социалистическа система. В резултат на бурното развитие на народното образование в СССР се издигнаха общообразователното и техническото равнище на селските труженици. През

1926 г. по броя на грамотните на всеки хиляда жители селото изоставаше от града около десет пъти, а сега то настигна града. Според преброяването на населението през 1959 г. грамотните (на възраст от 9 до 40 години) в градовете са били 98,7 процента, а на село — 98,2 процента. Следователно разликата между града и селото по равнище на общата грамотност на населението е ликвидирана. Но по равнище на висшето и средното образование, на културно-битовото обслужване селото все още изостава от града. По данни от преброяването през 1970 г. сред цялото работещо градско население на СССР лицата със средно (пълно и непълно) и висше образование са 75 процента, а на село — малко повече от 50 процента. Това запазващо се все още несъответствие в образователното равнище до голяма степен ще се намали благодарение на това, че през деветата петилетка е набелязано да се завърши въвеждането на всеобщо средно образование. Ще бъде обърнато сериозно внимание и на подобряването на работата в селските училища.

Комплексната механизация на производството, все по-широкото прилагане на научните постижения и чуждия опит в селското стопанство и културно-битовото строителство създават все по-големи възможности за привличане на младежта, получаваща средно и висше образование, в общественото стопанство.

Нарастването на материалното благосъстояние на селското население издига на преден план проблема за задоволяване на духовните потребности, за организиране на културния бит като необходимо условие за задържане на кадрите в селото. Остър проблем за съветското село си остава проблемът за кадрите. Поради нарушаване принципа на материалната заинтересованост и недостатъчното задоволяване на културните и битовите нужди значителна част от квалифицираните кадри и особено от младежта напускаше колхозите и отиваше в града. Сега се създават благоприятни условия за по-добро осигуряване на селото с кадри.

За издигане културното равнище на селяните съдейства бурното разрастване на културно-просветните учреждения в селото. В дореволюционна Русия имаше само 11,3 хиляди народни селски библиотеки и около 100 клуба. През 1969 г. в селските райони на СССР ве-

че са функционирали 89,3 хиляди народни библиотеки, 115,3 хиляди клуба, 133 хиляди книа. Значително се подобри снабдяването на селското население с книги и списания. Така например фондовете в градските библиотеки през 1969 г. възлизаха на 692,4 милиона екземпляра, а в селските — на 566,3 милиона екземпляра. Широко се разви на село художествената самодейност, расте броят на колхозните картинни галерии, на народните театри и т. н.

Възникването на голям отряд селска интелигенция, издигането на културно-техническото равнище на колхозниците, създаването на широка мрежа от културни и научни учреждения в селските райони — всичко това води към разширяване на връзките между града и селото в областта на културата. Сега селото не само използва широко културата, която му дава градът, но и само я развива, като обогатява общата културна съкровищница на страната. Издигането на културно-техническото равнище на колхозните селяни, на тяхната комунистическа съзнателност е извънредно важно условие за създаването на всестранно развит селскостопански работник.

Процесът на заличаването на различията между града и селото върху основата на по-нататъшното развитие на производителните сили в селското стопанство обхваща и областта на бита. Той засяга дълбоко и такива страни от живота на селото като транспорта, съобщенията, комуналния бит, жилищното строителство и т. н. Постоянно се изменя начинът на живот в селото. Сега много от колхозите използват все по-широко свои средства за организиране на обществено хранене, за построяване на детски заведения, фурни, клубове, спортни съоръжения и т. н. В много села новите къщи се строят по градски образец: с водопровод, канализация и бани. Същественото доближаване на жизненото равнище на селското и градското население в СССР е една от най-важните задачи на деветата петилетка.

2. Бъдещето на града и селото

В резултат от индустриализацията на страната и планомерното разпределение на производителните сили изчезва деленето на промишлени и аграрни области. Се-

га в СССР няма нито една съюзна и автономна република, нито един край и област, които да са както преди чисто селскостопански. В предишните аграрни области са построени хиляди големи промишлени предприятия, създадени са мощни индустриални центрове, нови големи градове, които измениха облика на тези области. В Сибир и Поволжието, в Украйна и Белорусия, в Казахстан, в републиките на Средна Азия, Задкавказието, Прибалтика и Молдавия е създадена мощна модерна промишленост, която има решаващо значение за тяхното икономическо и културно развитие. Откриването на промишлени предприятия в селските райони за преработване на селскостопански продукти създава условия за засилване на специализацията и концентрацията на селскостопанското производство. А увеличаването на обема и нарастването на концентрацията на производството на селскостопански продукти от своя страна стимулират по-нататъшното строителство на промишлени предприятия.

Следователно възникнаха материални предпоставки за преминаване към нов етап в преобразуването на социалистическото село. Старата система на заселване и организиране бита на хората, формирала се исторически на базата на натуралното и дребното стопанство, влиза във все по-голямо противоречие със социалистическата система на селскостопанско производство. Тя вече престава да задоволява културно-битовите потребности на трудещите се и в известен смисъл скована нарастването на производителността на общественя труд изобщо и особено в селското стопанство.

По-нататък социалистическото село ще се развива по линията на сливане на промишлеността и селското стопанство, както предвиждаха Маркс, Енгелс и Ленин, и на тази основа ще възникват и ще се развиват съответните форми на заселване и организиране на бита.

На базата на електрификацията и механизацията на труда в селското стопанство, химизацията, широката мелiorация и развитието на промишлеността в селските райони възникват аграрно-промишлени обединения. Създаването им е една от важните тенденции в развитието на производителните сили на селото и укрепването на връзките на селското стопанство с промишлеността. Те ще се създават постепенно според икономическа-

та целесъобразност. Органичното съчетаване на селското стопанство с промишлената преработка на неговата продукция при рационално специализиране и коопериране на селскостопанските и промишлените предприятия — в това е същността на аграрно-промишлените обединения.

Индустриализацията на селското стопанство предполага да се разширява промишлеността, свързана с обслужването на земеделието и животновъдството (производство на селскостопански машини, химически препарати, машини за преработване на селскостопански продукти и т. н.). Индустрията навлиза все повече в земеделието и животновъдството.

Свързването на промишлеността със селското стопанство допринася за рационалното райониране и развитие на производителните сили, за по-нататъшното изравняване на икономическото развитие на различните райони на страната. Всичко това има огромно значение за преодоляване на различията между града и селото. При решаването на тази сложна задача се вземат предвид териториалните особености, историческите и националните условия за развитие на населението и главно перспективите на комунистическото строителство.

В процеса на комунистическото строителство предстои да се решат сложни задачи в областта на развитието на социалистическите градове. Понятието съвременен град далеч не е еднозначно. Тук е налице значителна диференциация по големина, по степен на индустриално и културно развитие. Естествено, различните градове си имат свои специфични проблеми. Това са проблемите за избор на оптимални размери на съвременния град; за комплексно и планово развитие на средните градове; за развитие на районните центрове и така наречените „малки градове“ и създаване — въз основа на тях — на аграрно-промишлени комплекси.

Аграрно-промишлените обединения като икономически и културни центрове до голяма степен ще концентрират селското население, а това ще подобри неговите условия на живот. Целесъобразното райониране на производството и населението ще доведе до това, че селата постепенно ще се превърнат в големи населени пунктове от градски тип с благоустроени жилища, комунално обслужване, битови предприятия, културни и меди-

нишки заведения. По културно-битови условия на живот селското население постепенно се изравнява с града. Това е сложна и трудна задача, особено ако се вземе предвид, че в СССР има повече от 700 хиляди села с население от 5 до 5000 жители. При това селищата, в които живеят над 1000 души, са малко повече от 20 хиляди. В тях живеят 30,7 процента от цялото селско население, а останалата част (около 70 процента) е съсредоточена в малките населени пунктове.

За преобразуването на селата в населени пунктове от градски тип ще бъдат необходими огромни материални ресурси и, естествено, доста дълго време. Животът сочи два основни начина за решаване на този проблем. Първият е развитие и благоустройство на съществуващите села, строеж на културно-битови заведения в тях на базата на колхозите и техните ресурси с известно участие на държавата. Вторият е строеж на нови селища от градски тип върху основата на концентрация на средствата на различни колхозни и държавни предприятия. Това е по-далечна перспектива.

Заличаването на съществените различия между града и селото не означава, че градовете ще престанат да бъдат центрове на едрото производство, на науката, културата и изкуството. Градското население в условията на социализма продължава да расте. Същевременно започна и друг процес: в селските райони се строят все повече селища от градски тип, които изместват старото село. Те възникват за задоволяване нуждите от жилища както на работниците и служещите, така и на селяните-колхозници. Развитие на селища от градски тип с оглед на природните фактори и особеностите на производството е обективно изискване на едрото социалистическо селско стопанство, което върви по пътя на индустриализацията. Този процес неизбежно води и към преодоляване на старото обществено делене на градове и села.

От само себе си се разбира, че старият град, по наследство преминал от капитализма към социализма, не може да задоволи потребностите на новото общество. Създаването на нов град, отговарящ на всички съвременни изисквания, е не по-малко сложна задача от преобразуването на старото село. Научно-техническата революция издига нови проблеми в областта на заселва-

нето. Между тях е проблемът за комплексния характер на селищата. В научните кръгове се обсъжда например идеята за създаване на градски селища, в които са представени и индустриалните, и селскостопанските видове производство. В такива селища е залегнала идеята за отрицание на отделното съществуване на града и селото.

Плановото, рационално райониране на производителните сили по територията на страната създава материални предпоставки за регулиране нарастването на градското население, за да се избегне прекомерното струпване на жители в големите градове. В процеса на комунистическото строителство се преустройва не само селото, но и градът. Ще бъде решен окончателно жилищният проблем, ще изчезне и пренаселеността, ще се извърши реконструкция на старите градове въз основа на най-новите постижения на архитектурата, на строителната и комунално-битовата техника, а заедно с това ще се подобряват здравните условия на живот в града. По-нататъшното развитие на всички видове транспорт и съобщителни средства ще направи градовете и тяхната култура още по-достъпни за селското население. В резултат на планомерното развитие на производителните сили, икономиката и културата ще бъде постигнато по-рационално разпределение на населението. Ще се намали чувствително онази част на населението, която е непосредствено заета с производството на продукти от земеделието и животновъдството, и ще се увеличи броят на работниците, които произвеждат селскостопанска техника, торове, преработват продуктите от селското стопанство и т. н. Следователно преодоляването на социалните различия между града и селото може и трябва да става не по пътя на ликвидиране или омаловажаване ролята на градовете, а по пътя на издигане културата на производството и бита на селото до равнището на съвременния социалистически град.

Икономическият и културният подем създават условия за премахване на различията между града и селото и по социален състав на населението. Тези различия ще се намаляват постепенно в резултат на по-нататъшното нарастване на относителния дял на работническата класа и на интелигенцията и намаляване дела на колхозните селяни, а главно — в резултат на заличаването на границите между тези социални групи.

Като укрепват съюза помежду си и развиват все по-тясно сътрудничество, работниците и селяните вървят към сливане на класите в единна организация на труженниците на комунистическото общество. Ликвидирането на социално-икономическите и културно-битовите различия между града и селото ще бъде едно от най-големите завоевания на човечеството по пътя на прогреса на обществения живот.

3. Преодоляване на съществените различия между умствения и физическия труд

Победата на социализма не премахва напълно социалното неравенство между хората на умствения и физическия труд. В социално-икономическо отношение социалистическият труд си остава все още нееднороден. През периода на изграждането на комунизма задачите във връзка с осигуряване на социално равенство в областта на труда се свеждат до следното: съчетаване на умствения и физическия труд в производствената дейност; повишаване на културно-техническото равнище на работниците и селяните, така че то да достигне равнището на интелигенцията; превръщане на труда в първа жизнена необходимост. Съвкупността от тези задачи е съдържанието на процеса на преодоляване на съществените различия между умствения и физическия труд.

Същност на различията между умствения и физическия труд

В какво конкретно се изразяват съществените различия между умствения и физическия труд?

Първо, в това, че един членове на обществото се занимават предимно с физически, а други — с умствен труд. Второ, в това, че се запазва социално-икономическата нееднородност на труда; различните видове труд нямат еднакво обществено значение, което поставя хората в неравно положение. Продължават да съществуват тежният неквалифициран физически труд и квалифицираният труд, творческият и нетворческият труд. Всичко това е свързано с нееднаквото изразходване на умствени и физически усилия в труда. Трето, в социалистическото общество още има твърде значителни различия в културно-техническото равнище на работници-

те на физическия и умствения труд. Например за категорията тежки физически работници е характерно по-ниското образование. Производна от разликите в характера на труда и културно-техническото равнище разликата в работната заплата и жизненото равнище. От своя страна зависимостта на заплащането на труда от степента на квалификацията на работника стимулира заинтересоваността от получаване на по-високо образование. В този смисъл образованието засега си остава един от източниците на социалните различия между хората.

Проблемът за съществените различия между умствения и физическия труд има две страни. От една страна, се извършва процес на *сближаване* на двата основни вида труд, съединяването им в единния производствен процес, а от друга — процес на *заличаване* на социалните граници между хората, заети с тези различни видове дейност. И двата процеса протичат едновременно и взаимно зависимо.

Покрай съществените има и несъществени различия между умствения и физическия труд. Първите са социални, а вторите са естествени.

Към социалните различия спадат такива, които са израз на отживелици от икономическото, социалното и културното неравенство между работниците на умствения и физическия труд. По своята природа те са преходни, временни и ще се преодолеят в процеса на изграждане на комунистическото общество.

Естествените разлики се определят от самата природа на умствения и физическия труд. Те отразяват относителната самостоятелност на тези видове труд и не са източник на социално неравенство.

Процесът на преодоляване на съществените различия между умствения и физическия труд е свързан с решаването на цял комплекс задачи по изграждането на безкласово общество. Това са преди всичко създаването на материално-техническата база на комунизма въз основа на максималното използване на постиженията на научно-техническата революция, усъвършенствването на обществените отношения изобщо и особено в сферата на обществения труд, повишаването на културата на социалистическото общество и всеотдайното хармонично развитие на личността.

**Автоматизацията на
производството —
материална основа на
съединяването на
физическия и
умствения труд**

**Автоматизацията е материал-
ната основа на съединяването
на физическия и умствения
труд в производствената дей-
ност на хората. Внедряването
на автоматизацията води до**

съществено изменение на ролята и мястото на човека в производствения процес. Докато при неавтоматизираното производство човекът действа като главен агент на производството и неговата връзка с работното място, с машината, е принудителна връзка, сега, при използването на автомати, той става регулатор на технологическия процес. Преодоляването на принудителната връзка между работника и машината, управлението на автоматизираното производство дават възможност по-целесъобразно да се комбинират и съчетават умственият и физическият труд. Автоматизацията разчленява операциите не между хората, а между агрегатите на автоматичната линия. Човекът се освобождава за общ контрол и наблюдение на производствения процес, за усвояване на новата технология и машини. В рамките на работния ден той получава време, което не е в истинския смисъл на думата машинно, тъй като се използва за работа на мисълта, за изчисляване, измерване и конструиране, за инженерни и творчески функции.

Изследванията показват, че при работниците, които са заети с обслужването и ремонта на автоматичните линии, частта на умствения труд се увеличава. В процеса на автоматизацията се съчетават функциите на регулировчика и оператора, в резултат на което значението на умствения труд нараства. Пресметнато е, че при внедряването на автоматичните уредби в машиностроителните заводи в СССР броят на работниците-оператори се намалява от 80—85 процента на 20—25 процента, а относителният дял на регулировчиците нараства от 5—6 на 40 процента.

В социалистическото общество развитието на науката и новата техника се използва за коренно подобряване и облекчаване условията на труда на човека, за намаляване на работния ден, подобряване на битта, премахване на тежкия физически и на всякакъв неквалифициран труд. Ликвидирането на тежкия и неквалифи-

цирания труд е първостепенна задача при преодоляването на съществените различия между умствения и физическия труд.

В Съветския съюз и в индустриално развитите социалистически страни в най-близко бъдеще ще бъдат механизирани всички видове тежък физически труд в промишлеността и в почти всички отрасли на селскостопанското производство. Още сега широко се внедряват комплексната механизация и автоматизация на химическата, нефтопреработващата, хранителната и други отрасли на промишлеността с непрекъснато производство. По този начин се преодолява еднообразието на някои видове труд. По-нататък ще се появят напълно автоматизирани предприятия със саморегулиране на технологическите процеси с помощта на електронносметачни машини. Автоматиката прониква в такива отрасли на промишлеността като каменовъглената, рудодобивната, дървопреработващата, в селското стопанство, където условията на труда са по-сложни и е голям относителният дял на тежкия физически труд.

С приближаването на обществото към комунизма трудът на работника ще придобива все повече творчески характер. Производството ще се превърне в материално въплъщение на науката, която ще стане непосредствена производителна сила, а работникът като регулатор на производствения процес — носител на научни знания. От сферата на непосредственото материално производство човекът все повече ще навлиза в сферата на научноизследователската и научно-техническата дейност, като прехвърля тежкия и еднообразен труд върху създаваните от него автоматични уреди.

Това обаче не означава, че физическият труд напълно ще бъде отстранен. Научноексперименталната и конструкторската дейност са свързани посредством хиляди нишки с твърде сложен вид квалифициран физически труд, с материализиране на творческия замисъл в метал, в синтетични и други материали. Научно-техническият труд изисква от работниците да изпълняват не само умствени, но и някои физически функции.

Автоматизацията завладява не само сферата на физическия труд, тя засяга и умствения труд. Под въздействие на научно-техническия прогрес процесът на производство на продукти на умствения труд и на ду-

ховни ценности става все по-сложен. Автоматизацията внася значителни изменения в него, тя изтласква нетворческия труд — простите, еднообразни, изморяващи човека видове умствена дейност.

Автоматизацията е едно от важните материални условия за преодоляване на съществените различия между умствения и физическия труд, но тя не дава решение на целия този проблем във всички негови социално-икономически връзки. Необходимо е например да се преодолее социалната нееднородност на труда — един от източниците на запазващото се все още социално неравенство между работническата класа и селяните, от една страна, и интелигенцията — от друга.

Сменяне
на професиите

Със съединяването на физическия и умствения труд в производствената дейност на човека

проблемът за заличаването на социалните различия между работниците на физическия труд и интелигенцията не се решава напълно. Научният комунизъм поставя този проблем по-широко — става дума за създаването на такива условия, при които човекът свободно би могъл да преминава от един вид труд към други видове.

Тенденцията към сменянето на труда се поражда от едрата промишленост и в още по-голяма степен от съвременния технически прогрес. Маркс пише, че при капитализма „самата едра промишленост със своите катастрофи поставя като въпрос на живот или смърт това — да се признае сменяването на труда, а с това и колкото може по-голямата многостранност на работника като общ обществен закон на производството, към нормалното осъществяване на който трябва да бъдат пригодени и отношенията“¹. Но тази тенденция получава простор за своето развитие едва в условията на социализма, където тя става необходимо условие за ускорения прогрес на общественото производство.

При социализма обществото още не може да гарантира на всички граждани сменяне на труда, пълна свобода в избора на професия, възможност да получат няколко професии. Засега човекът все още е изправен пред алтернативата: или предимно физически, или ум-

¹ К. Маркс, Ф. Енгелс. Съч., т. 23, стр. 496—497.

ствен труд. Ето защо способностите на хората още не могат да се проявят напълно и всеотстранно. Специализацията е свързана с развиването само на определени способности, на определени физически или умствени функции и оставя другите възможности на човека в потенциално състояние.

При социализма законът за разделението и законът за сменянето на труда, които отразяват двете страни на функционирането на обществения труд в неговите разнообразни форми, действуват в различно съотношение.

Законът за разделението на труда между хората изразява необходимостта от разпределение на човешката дейност в определени пропорции между различните отрасли на материалното и духовното производство. Той действува във всички общественно-икономически формации, като се почне от възникването на общественото разделение на труда. При съвременните условия той изисква определено съотношение между умствения и физическия, индустриалния и селскостопанския труд. Социализмът преодолява постепенно разделението на труда между хората по класов признак, което е присъщо на всички класовоантагонистични формации. Той създава нова система на обществена организация на труда, която отговаря на по-високото развитие на производителните сили. Но още се запазват редица стари форми на разделение на труда. Една от тях е разделението на обществото на работници на физическия и на умствения труд.

Законът за сменянето на труда започва да действува с развитието на едрата машинна индустрия, която изисква приспособяване на работниците към честите революционни изменения в техническата база на производството. Неговото действие при социализма още е ограничено от съществуващото разделение на труда, но с издигането на културно-техническото равнище на трудещите се и с развитието на личността той получава все по-голям простор за своето проявяване.

При комунизма обществото ще ликвидира създадената от старото разделение на труда противоположност между универсалността и специализацията. Универсалността и специализацията са право противоположни само при онези условия, когато личността се тренира да

изпълнява само физически или само умствени функции, когато възникването на нови конкретни видове труд изисква специална подготовка и налага за цял живот към тях да бъдат закрепени специални категории хора. Като развива едрата промишленост и автоматизира производството, висшата фаза на комунизма създава условия за максимално развитие на всички способности на личността и за тяхното максимално приложение в съвкупния обществен труд. Такова всестранно развитие на човека на практика ще означава, че той ще бъде годен да изпълнява редица сложни физически и умствени функции, ще бъде по-подвижен и ще чувства по-голяма необходимост и способност за сменяне на работата.

Условия за смяна на професиите създава едрата механизмирана промишленост. Внедряването и развитието на автоматизацията разширяват тези възможности. В съвременното автоматизирано производство се използват предимно сходни механични, хидравлични, пневматични и електрически уредби, еднотипни технически възли. От работника вече не се изисква изкуството и сръчността на занаятчията. Тук са необходими научни и специални технически знания, разбиране на механическите, физическите и химическите закони на технологичния цикъл. Подобряването на политехническата подготовка на трудещите се ще създаде още по-голяма възможност за сменяне на работата и за свободен избор на формата на дейността както в рамките на дадено производство, така и в другите отрасли.

Сменянето на професиите не изключва известно постоянство в работата и още повече разделение на труда. Високоорганизираното комунистическо производство винаги ще има нужда от хора, заети в едни или други отрасли на народното стопанство, с един или друг вид труд. Обществото винаги ще държи точна сметка за работната сила и ще я разпределя планомерно.

С изменението на характера на труда и степента на неговата въоръженост с механизми и автомати ще се измени насоката на специализацията на труда и професионалната структура. Пълната автоматизация ще сложи край на тясната специализация на работниците. Сега могат вече да се предвидят някои общи черти

на професионалната структура и разпределението на труда в комунистическото общество.

Първо, хората ще познават научните принципи на организацията на производството и ще умеят да работят в няколко отрасли. Благодарение на това обществото ще получи такава производителна сила, каквато никога в историята не е съществувала. Второ, самото понятие професионализация ще изгуби своя съвременен смисъл в условията, когато работникът ще бъде развит многостранно и способен да изпълнява сложни физически и умствени функции. Трето, универсалността на функциите на работниците не изключва, а предполага задълбочени знания по специалността и усъвършенстване на всяка от избраните от тях видове дейност. Четвърто, обществените условия на комунизма и неговата материално-техническа база отстраняват простия и неквалифициран, нетворчески, еднообразния и монотонен труд — както физически, така и умствен. Комунистическото общество ще се базира върху такива видове производствена дейност, които изискват да бъдат органически съединени работата на ръцете и високоразвитият интелект.

Сменянето на труда не може да бъде пълно, ако то се ограничи в производствената дейност на хората. При комунизма ще се развият най-разнообразни форми на сменяне на труда, например съчетаване на дейността в производствената сфера с управление на производството и обществените работи, с техническо и художествено творчество, на труда с образованието и т. н. Всички трудещи се ще участвуват непосредствено в управлението на обществени работи, което ще открие пред милиони хора още по-голям простор за умствена дейност. Такава възможност създават и различните форми на техническо и художествено творчество на трудещите се — обществените конструкторски бюра, движението на рационализаторите и изобретателите, народните университети, театри, студии, клубове и т. н. В съветската промишленост през 1969 г. работеха на обществени начала повече от 15 хиляди конструкторски и технологически бюра, повече от 6 хиляди бюра за икономически анализ и 850 научноизследователски института, лаборатории и групи. С течение на времето творческата дейност в техниката, науката и изкуството ще престане

да бъде достойни само на професионалистите, тя ще стане „втора професия“ на милиони.

Издигане на културно-техническото равнище на работниците

Научно-техническият прогрес и издигането на културно-техническото равнище на трудещите се са взаимно обусловени

страни на единния процес на развитие на социалистическото общество. Научно-техническият прогрес поставя нови изисквания към културата на производството и труда, към специалната и общообразователната подготовка. Става необходимо да се повишава културно-техническото равнище на трудещите се, тъй като без това е немислимо практическото прилагане на постиженията на съвременната наука и техника. Издигането на културно-техническото равнище на трудещите се е един от най-важните фактори за преодоляване на съществените различия между умствения и физическия труд.

Обща основа за повишаване културно-техническото равнище на тружениците в социалистическото общество е развитието на народното образование. В социалистическите страни науката, културата и просветата са поставени в служба на народа. Общообразователното равнище на трудещите се непрекъснато се повишава, при което броят на лицата с висше и средно специално образование сред работниците и кооперираните селяни расте по-бързо, отколкото сред интелигенцията. Така в СССР от 1939 до 1959 г. броят на лицата с висше и средно (пълно и непълно) образование сред работниците и колхозниците се е увеличил 7 пъти, а сред работниците на умствения труд — 1,8 пъти. Процесът на ликвидиране на наследеното от капитализма дълбоко несъответствие в образованието на различните трудещи се слоеве продължава и днес. Но още съществува разлика в образователното равнище на работниците и колхозниците, от една страна, и интелигенцията — от друга. Огромна роля за сближаването на културно-техническото равнище на работниците, селяните и интелигенцията играе въвеждането на всеобщо задължително средно образование в нашата страна.

Едно от условията за развитие на образованието е увеличаването на свободното време. Както пише Маркс,³ размерите на свободното време ще се изразява могъ-

шеството на производителните сили и богатството на бъдещото общество. Неговите думи, че мерило на богатството вече ще бъде не работното, а свободното време, напълно важат за развитото комунистическо общество.

Сближенето на хората по характера на техния труд не дава основание да се смята, че в бъдеще материалното и духовното производство ще се слоят напълно. Те естествено ще запазят своята относителна самостоятелност, тъй като производството на вещи и производството на идеи съществено се различават по своята специфика. Но ще се разшири кръгът на хората, участващи в създаването на духовните и културните ценности, ще възникнат по-сложни комбинации на редуване и сменяне на труда в тази област. В резултат на това ще се измени и представата за културно-техническото равнище на работника. Това равнище вече не може да се определя само от професионалната дейност на човека, а ще се характеризира от неговото всестранно развитие, от степента на участието му в разнообразните форми на дейността.

Процесът на развитие на обществения труд, възникването на нови видове качествена диференциация, а също изменението на социално-икономическите му функции издигат проблема за формиране на всестранно развита личност, която да съчетава в дейността си различни видове умствен и физически труд.

4. Творчески общественно необходим труд за всички

Съществените различия между умствения и физическия труд ще изчезнат тогава, когато тези два вида човешка дейност в еднаква степен станат първа необходимост за всеки член на обществото, когато бъде реализиран основният принцип на комунизма: „От всекиго според способностите, на всекиго според потребностите“. Следователно решението на този социално-икономически проблем непосредствено се влита в процеса на формиране на комунистическия труд. При това, както показва практиката на социализма, превръщането на труда в първа жизнена необходимост става, преди да

е завършил процесът на преодоляване на съществени-
те различия между умствения и физическия труд.

Преодоляването на съществениите различия между умствения и физическия труд предполага всеобщност на труда, изчезване на старото разделение на труда. В обществото ще се утвърди „такава организация на производството, при която, от една страна, никой да не може да стоварва върху другото своя дял от производителния труд — това естествено условие за човешкото съществуване, и, от друга страна, производителният труд от средство за поробване на хората да стане средство за тяхното освобождение, като даде на всеки отделен човек възможност за всестранно развитие и приложение на всичките му способности, както физически, така и духовни; и по този начин от бreme се превърне в удоволствие“¹.

Органичното съединяване на физическия и умствения труд в производствената дейност на човека, в обществената практика на милиони хора е важна черта и тенденция на развитието на социалистическата действителност. По-нататък тя ще се прояви още по-силно и постепенно ще доведе до ликвидиране на съществениите различия между работниците на физическия и умствения труд, до изчезване на интеллигенцията като отделен социален слой. Всички членове на обществото ще бъдат равни като работници, съчетаващи в своята дейност физическия и умствения труд, равни пред лицето на единния, всеобхватен, доброволец, комунистически труд.

И сега вече социалните граници между работниците на умствения труд и повечето от членовете на обществото стават все по-относителни. Сред работниците на физическия труд постоянно нараства контингентът на хората със средно и висше образование, които се занимават със сложен умствен труд, с техническо и художествено творчество, с управлението на производството и т. и. Същевременно нараства числената категория на работниците на умствения труд, която е заета непосредствено в сферата на материалното производство и се занимава с производителен труд.

Комунизмът слага край на изключителността на умствения труд. Той създава условия, при които е невъз-

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 20, стр. 302.

можно съществуването на отделни социални групи, работещи само с ръцете или само с главата. Всестранно развитата личност с нейните подвижни трудови функции, разнообразни интереси и навици, която съчетава многостранните занимания с дисциплинираност, мъжество и издръжливост — такъв е човекът на комунистическото общество — работник, мислител, художник и обществен деец. Творчески обществено необходим труд, съчетаващ умствената дейност с жизнено важни физически усилия за всички, сменяване на труда за всеки — към това се стремят комунистите, всички марксисти-ленинци.

ГЛАВА ХVIII

ПОЛИТИЧЕСКАТА ОРГАНИЗАЦИЯ НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКОТО ОБЩЕСТВО

Една от закономерностите на развитието на социалистическото общество по пътя към комунизма е усъвършенствуването на държавната организация и разгръщането на социалистическата демокрация.

1. Социалистическата държава — главно оръдие за изграждане на комунизма и защита на социалистическите завоевания

Политическата организация на социалистическото общество израства върху почвата на господстващите икономически отношения. В крайна сметка тя е обусловена от социалистическия начин на производство.

В политическата организация на социалистическото общество влизат държавните органи, комунистическата партия, професионалните, кооперативните, младежките и други обществени съюзи и обединения, средствата за масова информация (печат, радио, телевизия). Тя включва твърде разнообразни и гъвкави форми за непосредствено участие на трудещите се в решаването на стопанските и държавните въпроси.

**Основни задачи
и функции на
общонародната
държава**

Най-важно място в системата на политическата организация на социалистическото общество заема държавата. Тя представлява политическа структура,

в състава на която влизат органите на законодателната и изпълнителната власт, армията, милицията, ор-

гащите на Държавната сигурност, съдът, прокуратурата и т. н.

В своето развитие социалистическата държава минава през два главни етапа: държава на диктатурата на пролетариата и общонародна държава, т. е. власт на целия народ — на работническата класа, кооперираните селяни и трудовата интелигенция — при ръководната роля на работническата класа.

„Държавата като общонародна организация — се казва в Програмата на КПСС — ще се запази до пълната победа на комунизма. Изразявайки волята на народа, тя е призвана да организира създаването на материално-техническата база на комунизма и преобразуването на социалистическите отношения в комунистически, да упражнява контрол върху мярката на труда и мярката на потреблението, да осигурява повишаване на благосъстоянието на народа, да пази правата и свободите на съветските граждани, социалистическия правов ред и социалистическата собственост, да възпитава народните маси в дух на съзнателна дисциплина и комунистическо отношение към труда, да осигурява надеждно отбраната и безопасността на страната, да развива братското сътрудничество със социалистическите страни, да отстоява делото на всеобщия мир и да поддържа нормални отношения с всички страни.“

При прехода от социализма към комунизма значително се повишава ролята на *вътрешните и външните функции* на социалистическата държава.

В страната се засилва значението преди всичко на *стопанско-организаторската* дейност на държавата. Това се обуславя от грандиозните задачи на комунистическото строителство, от необичайните мащаби на народното стопанство, от усложняването на връзките между различните негови отрасли, а също и от укрепването на икономическите отношения с другите страни. Ръководството на бързо развиващото се народно стопанство изисква нови методи, нови организационни форми, които най-добре да спомагат за нарастване на производителните сили, за внедряване постиженията на научно-техническата революция, за повишаване инициативата и творческата активност на трудещите се.

Главното в стопанско-организаторската дейност на социалистическата държава е планирането на развитие-

то на народното стопанство, осигуряването на материално-техническото снабдяване, подборът и разпределението на кадрите и проверката на изпълнението на решенията на държавните органи.

Формите и методите на управление на социалистическата икономика постоянно се усъвършенствуват. Нагледно потвърждение на това е стопанската реформа, провеждана в Съветския съюз, както и икономическите реформи в другите социалистически страни. Те са насочени към по-пълно използване на обективните закономерности в развитието на социализма, на неговите възможности и предимства.

В управлението на стопанството все по-активно участвуват широките трудещи се маси. Този процес протича по всички канали на политическата система на социалистическото общество: расте ролята на Съветите, партийните организации, професионалните съюзи и другите обществени организации. Масите непосредствено участвуват в разработването на стопанските планове и най-важните закони. Засилва се ролята на колективите в цялата икономическа дейност на предприятията. Същевременно се развива дейността на държавните органи по планирането и ръководството на народното стопанство.

В преходния период към комунизма икономическата дейност на държавата още запазва политическия си характер. Запазват се двете форми на собственост — държавната и кооперативно-колхозната, класите в самото общество, запазва се принципът на заплащане според труда, а следователно и известно неравенство в задоволяването на потребностите, запазват се стоково-паричните, базиращи се на стопанската сметка отношения. При тези условия управлението на стопанството, определянето на мярката на труда и потреблението се осъществяват от държавата, която защитава общонародния интерес, съчетава го с интересите на всеки колектив и всяка личност. В стопанската политика държавата използва преди всичко икономически методи, както и методи на убеждението. Но когато е необходимо, тя използва и административни средства — за изпълнение на общодържавния план, за спазване на трудовата дисциплина. Икономическите функции на държавата ще изгубят политическия си характер едва след

действието на ДОСААФ и действието на младежките организации в областта на отбраната.

На предната линия на отбраната на социалистическата страна стоят нейните въоръжени сили. Общата цел, в името на която се създава и укрепва армията на социалистическата държава, е да защитава социалистическото отечество от въоръжените нападения на неговите врагове, да осигури мирния съзидателен труд на народа, който изгражда социализма и комунизма. Тази велика и благородна цел определя живота и бойната дейност на въоръжените сили на социалистически държави.

Да се увеличава мощта на въоръжените сили означава да се усъвършенствува военното строителство на базата на научно разработени принципи, да се развива военната наука, да се повишава бойната и политическата подготовка на воините, организираността, редът и дисциплината в армията, да се укрепват връзките ѝ с народа, да се осигуряват за нея най-нова военна техника и оръжия, да се заздравява партийното ръководство в армията и флота.

Тъй като социализмът стана световна система, неговата защита придоби интернационален характер и осъществява с усилията на всички социалистически държави. Благодарение на общата, колективна отбрана световната социалистическа система не може да бъде съкрушена от империалистическите агресори. Точно по-голямо значение придобива организацията на бойното единство на социалистическите страни и техните армии, която се развива по линията на интернационалното възпитание на воините, обмяната на опит в бойната и политическата подготовка на войските, подготовката на офицерски кадри и съвместни военни учения. Организационен израз на военно-политическия съюз на повечето европейски социалистически държави и на бойното единство на техните армии е Варшавският договор.

2. Развитие на социалистическата демокрация

Главната насока в развитието на социалистическата държавна организация през периода на изграждането на комунизма е всеотрасловото разгръщане и усъвършенстване на социалистическата демокрация.

Понятието социалистическа демокрация

Социалистическата демокрация възниква в резултат на победата на пролетарската рево-

люция и установяването на властта на работническата класа. Тази победа възвестява края на епохата, в която господствува едно привилегировано малцинство, и началото на истинско народовластие. Работниците и селяните, които векове наред са били отстранявани от участие в политическия живот и не са били допускани до управлението, сами заедно с трудовата интелигенция за пръв път започват да ръководят държавата. Създава се нов, по-висш тип демокрация.

В. И. Ленин подчертава, че социалистическата демокрация означава „максимум демократизъм за работниците и селяните и същевременно... скъсване с *буржоазния демократизъм* и възникване на *нов, световноисторически тип демокрация*, именно: пролетарски демократизъм или диктатура на пролетариата“¹.

В процеса на изграждането на новото общество социалистическата демокрация непрекъснато се развива и усъвършенствува. След социалистическата революция се установява *пролетарска демокрация*, която съществува през целия преходен период от капитализма към социализма. С пълната победа на социализма, с установяването на общество на трудещите се класи и ликвидирането на експлоатацията на човека от човека тя прераства в *общонародна социалистическа демокрация*. Пролетарската и общонародната демокрация са две степени в развитието на единната социалистическа демокрация.

Особеността на общонародната социалистическа демокрация в сравнение с пролетарската се състои, първо, в това, че общонародната демокрация се разпростира върху всички слоеве на обществото, не познава никакви изключения по класов или друг социален принцип. Второ, тя за пръв път осъществява демократическия идеал за свобода и равенство върху основата на социалистическите принципи. Трето, въз основа на издигането на благосъстоянието и културата на населението общонародната демокрация създава условия за участие на всички граждани в плодотворната производ-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 33, стр. 35—36.

ствена дейност и в управлението на обществените работи, условия за непрекъснато развитие на личността, и нейната инициатива и способности.

Демократическият идеал включва осъществяване на три главни принципа: *върховенство на народа, и народовластие, равноправие и свобода на личността*. При условията на преходния период от капитализъм към социализма тези принципи се поставят на реална почва. Осъществява се властта на трудещите се, постигат се равноправие и свобода за преобладаващото мнозинство от членовете на обществото. Но едва победата на социализма създава необходимите материални, социални и политически условия за равноправие и свобода на всички граждани, за власт на целия народ. За да може всеки трудещ се на практика и с пълно съзнание да участва в политическия живот, трябва да се премахне експлоатацията на човека от човека, да се повиши материалното благосъстояние на хората, да се вдигне тяхната култура и политическа съзнателност, да се освободи време за участие в обществения живот. Социализмът решава тези задачи и по този начин осигурява реални икономически и социално-политически условия за народовластие.

Разбира се, всеобщата демокрация не означава, че поведението на човека няма да се контролира от обществото. Като дава най-широки свободи на човека, социализмът същевременно ограничава всяка дейност, насочена против неговите основи, против интересите на трудещите се. Така например, социалистическата държава забранява частното печалбарство, експлоатацията, проповядването на расисти, националистически и други антинародни идеи, военната пропаганда и т. н. Следователно и при социализма се запазват необходимите ограничения в политическия живот, рамките на които се определят от степента на зрелостта на социалистическото общество, от интересите на комунистическото строителство, от равнището на политическата съзнателност и културата на масите. Правилното съчетаване на обществените и личните интереси в държавните закони осигурява прогрес на обществото и разцвет на личността.

Социалистическата демокрация е могъщо средство за ускоряване темповете на развитие на нашето общество.

ство. Плановата стопанска система открива най-широки възможности за проява на инициативата, активността, талантите и способностите на всички членове на обществото. Тези възможности се използват на практика толкова по-пълно, колкото по-широко е участието на масите в активната производствена и общественно-политическа дейност, следователно колкото по-развита е социалистическата демокрация. В същото време това развитие е най-доброто средство за изработване на правилни решения, гаранция срещу произвола и субективизма.

При капитализма лозунгът за всеобща демокрация си остава декларация, която не може да се осъществи: икономическото господство на една малка група хора над огромната маса на трудещите се прави тази декларация празна приказка, превръща я в средство за измама на трудещите се. Само социализмът създава необходимите икономически, социални и политически условия за власт на целия народ, за постоянно разгръщане на социалистическата демокрация. Икономическите условия са непрестанното развитие на общественото производство и обществената собственост, повишаването на материалното благосъстояние на народа. Социалните условия са заличаването на границите между класите, заздравяването на съюза между работниците и селяните, дружбата между народите, укрепването на идейно-политическото единство на обществото. Политическите условия са усъвършенствуването на демократическите форми, които обхващат цялото население.

**Повишаване ролята
на Съветите**

Една от най-важните насоки на развитието на социалистическата държавност в СССР

е повишаването ролята на Съветите на депутатите на трудещите се. Този процес се проявява и в разширяването на кръга на пълномощията на всички звена от системата на Съветите, и в нарастването на значението на техните постоянни комисии, и във все по-широкото привличане на обществеността в работата на Съветите, и в това, че се повишава ролята на всеки депутат в Съвета.

Една от формите на държавна работа на депутата е участието му в постоянните комисии на Съветите, които имат задължението да изучават проблемите на сто-

панския, културния и целия социален живот; да изготвят проектозакони и решения, а също и системно да контролират дейността на апарата за управление. По-нататъшното развитие на Съветите се извършва така, че те все повече поемат функции не само на общо ръководство, но и на непосредствено управление на различните страни на живота.

Сериозно значение за развитието на демокрацията има държавната организация на съюзните републики. Върховните Съвети на съюзните републики имат широки възможности в планирането и ръководството на народностопанския живот. Всяка година те издават закони за държавните планове за развитие на народното стопанство на републиките, участвуват активно във формирането и дейността на висшите правителствени и съдебни органи на СССР. На Върховните Съвети на съюзните републики е дадено правото да приемат кодекси на законите и т. н.

Партията придава голямо значение на усъвършенстването на съветското законодателство. Напоследък например вниманието беше съсредоточено върху законодателното уреждане на такива въпроси като подобряване здравеопазването на народа, заздравяване на семейството, по-нататъшно усъвършенстване на трудовите отношения, осигуряване защитата на природата и рационалното използване на природните богатства.

Съществена гаранция за правилно решаване на всички въпроси; за действително участие на масите в управлението е спазването на демократичните принципи в работата на Съветите: редовна отчетност на Съветите и на техните депутати пред избирателите; право на избирателите да отзоват преди изтичане на мандата депутатите, които не са оправдали доверието им; публичност, свободно и всестранно обсъждане в сесиите на Съветите на всички важни въпроси на държавното управление, на стопанското и културното строителство; редовна отчетност на изпълнителните органи на властта на сесиите на Съветите от долу до горе и други норми на дейност на съветските органи. Едно от важните средства за привличане в работата на Съветите на най-широки обществени кръгове е системното обновяване на техния състав. Съветите обединяват около себе си широк актив от много милиони общественици.

В процеса на изграждането на комунизма активността на представителните органи непрекъснато ще расте. Партията ръководи икономическите и социалните процеси преди всичко чрез Съветите. Те са органи на властта, упълномощени да решават въпросите на управлението на страната. Развитието на държавността по пътя към бъдещото комунистическо самоуправление предполага да се повиши ролята на Съветите. Това ще се постига чрез по-нататъшното усъвършенствуване на формите и методите на работа, чрез засилване на обществените начала в тяхната дейност, чрез все по-пълно изразяване на масите, чрез все по-непосредствено привличане в работата на Съветите на най-широки кръгове на обществеността.

**Участие на масите
в ръководството
на народното стопанство**

При усъвършенствуване на формите и методите на ръководство на народното стопанство през периода на изграждането на комунизма особено се набляга върху развитието на самостоятелността и инициативността на низовите звена в стопанския организъм — предприятия, строежи, совхози и колхози. Това изисква научен подход, икономическо обосноваване и разумно съчетаване на интересите на държавата и на трудовите колективи, така че производственото предприятие да бъде поставено в такива условия, при които всеки работник да бъде материално и морално заинтересован от повишаването на производителността на своя труд, от резултатите на дейността на предприятието. Развитието на местната инициатива освобождава централните органи от необходимостта да изразходват сили и време за дребнава опека на предприятията, дава им възможност да се съсредоточат главно върху усъвършенствуването на научното планиране на икономиката, внедряването в производството на постиженията на техническия прогрес и изработването на най-ефективни методи за управление на стопанството на страната.

При условията, когато народното стопанство се разраства и усложнява, за неговото управление се изискват известен опит и професионална подготовка. В същото време растящата специализация на управлението се съпровожда с широко привличане на масите в управлението и осъществяването на контрол. Във връзка

е това възниква проблемът широк кръг от хора да участват знания, необходими за активно и действено участие не само в производството, но и в управлението.

Усъвършенствуването на демократичните форми участие на трудещите се в управлението на производството има голямо значение за създаване на допълнителни стимули за ускорено развитие на производството. Разширяването на демокрацията в производството е свързано преди всичко с повишаване ролята на колективите от работници и служещи в производствена дейност на предприятията. Колективът на съвременното социалистическо предприятие се състои от квалифицирани и образовани работници, инженери и техници. Цялата тази огромна обществена сила е призвана активно да участва в ръководството на завода, фабриката, мината или колхоза. Една от основните форми широко привличане на работниците и служещите в управлението на производството са постоянно действащите производствени съвещания.

По-нататъшното развитие на социалистическото общество изисква усъвършенствуване на методите на ръководство на народното стопанство. Новият важен етап в областта на управлението на народното стопанство е свързан с провежданата в нашата страна стопанска реформа, която предвижда значително да се разшири пълномощията на предприятията, да се укрепи централизираното планиране и да се използват икономическите лостове.

В развитието на социалистическата демокрация голямо място заема повишаването на ролята на производствените колективи — основните ядки на социалистическото общество. Те представляват важна област на борбата за повишаване трудовата и обществената активност на съветските хора.

Усъвършенствуването на формите на управление на народното стопанство, демократизирането на целия механизъм на тяхното управление ще продължават и за напред. Само при такова условие централизираното планиране и управление на производството ще дадат максимален ефект. Активното участие на целия народ в управлението на стопанството е сигурна гаранция за най-правилни решения, то повишава производственото и културното равнище на трудещите се маси, тяхната

заинтересованост от общите резултати на производството.

Усъвършенствуване на държавния апарат и на народния контрол

Развитието на социалистическата демокрация предполага усъвършенствуване на работата на държавния апарат и за-

силване на обществените начала в неговата дейност. Този апарат трябва да бъде квалифициран, оперативен, прост и евтин.

Кадрите определят успеха на работата на всяко звено от апарата за управление. Затова е ясно, че истински научното ръководство е свързано с правилния подбор, издигане и разпределение на кадрите. В условията на социализма съществуват всички възможности в стопанския и държавния апарат да работят компетентни, политически грамотни, културни хора, способни да подхождат държавнически към решаването на практическите въпроси. Демократичната система за подбор и издигане на кадрите, широкият и ефикасен контрол на масите са най-сигурната гаранция за усъвършенствването на управленския апарат.

Важно значение има последователното осъществяване на ленинския принцип за изборност, сменяемост и подотчетност на длъжностните лица. Ленин виждаше в изборността и сменяемостта на длъжностните лица характерна особеност на социалистическия демократизъм, едно от средствата, които водят към преобразуване на държавата в „нещо такова, което всъщност вече не е държава“, предотвратяват превръщането на длъжностните лица в бюрократи.¹ Личността на ръководителя играе голяма роля и именно затова партията подбира грижливо способни работници за ръководните постове и организира постоянен контрол на масите върху тяхната дейност.

Партията се стреми през школата за управление да преминат все по-голям брой хора, последователно да се реализира ленинският принцип за колективност на ръководството, да се осигурява по-широк приток на нови, свежи сили в ръководните органи. Тя взема мерки за предотвратяване на случаите, когато длъжностни лица могат да се изплъзнат от контрола на колектива.

¹ Вж. В. И. Ленин. Съч., т. 25, стр. 443.

Партията възпитава у работниците от държавния апарат чувство на отговорност за това, всички въпроси да се решават не произволно, а според установения ред, по закон. От спазването на законите на съветската власт са кръвно заинтересовани партията, държавата и целият народ.

Важна страна на организаторската работа е правилното уреждане на народния контрол и проверката върху изпълнението на решенията. То повишава отговорността на ръководството на предприятията за изпълнението на плановете, представлява ефикасно средство за усъвършенствуване на партийното и държавното ръководство, за укрепване връзката на партията с трудещите се и привличане на масите в управлението на обществените работи. Известно е какво огромно значение придава Ленин на организацията на контрола и проверката на изпълнението. В своите трудове „Как да реорганизираме Рабкрин“ и „По-добре по-малко, но по-добре“, написани през последния период на живота му, той разработва принципите на организацията на контрола в съветската държава. „Задачата на Работническо-селската инспекция — казва той — е не само и дори не толкова да „лови“, да „изобличи“ (това е задача на съда, с който Рабкрин е в тесен допир, но съвсем не е тъждествен) — колкото да *умее да поправя*...

Умелото поправяне на време — ето главната задача на Рабкрин“¹.

Ленин непрекъснато подчертава, че главното е в контрола да бъдат привлечени най-широките трудещи се маси. Сега в СССР действа система за народен контрол. Проверката на изпълнението и контролът се осъществяват от партийните организации и държавните органи. Има и други видове обществен контрол: от страна на профсъюзните и комсомолските организации, доброволните дружества и т. н., както и контрол, осъществяван непосредствено от гражданите.

Партийните и държавните органи, органите за народен контрол осъществяват мерки за укрепване на законността и правовия ред, за възпитаване на гражданите в дух на спазване на законите и нормите на социалистическото общество.

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 33, стр. 23.

Зачитането на правото, на закона трябва да стане лично убеждение на всеки човек. Това важи още повече за дейността на длъжностните лица. Не може да бъде толериран никакъв опит за отстъпване или заобикаляне на закона независимо от това, с какво е мотивиран. Не могат да бъдат търпени и нарушенията на правата на личността, накърняването на достойнството на гражданите.

Повишаване ролята на обществените организации и развитие на непосредствената демокрация

Една от главните насоки на социалистическата демокрация и важно условие за преминаване към общественото комунистическо самоуправление е по-нататъшното повишаване ролята на обществените организации, които на практика обединяват цялото възрастно население на страната.

С все по-значително съдържание се изпълва работата на *професионалните съюзи*. Те имат предназначението да се грижат постоянно за повишаване на комунистическата съзнателност на масите, да бъдат организатори на социалистическото съревнование, на движението за комунистически труд. Профсъюзите помагат на трудещите се да си изработват навици да управляват държавните и обществените работи, да участвуват активно в упражняването на контрол върху мярката на труда и мярката на потреблението. Те развиват активността на работниците и служещите, привличат ги в борбата за технически прогрес, за по-нататъшно нарастване на производителността на труда, за изпълнение и преизпълнение на държавните планове и задачи. Профсъюзите проявяват постоянна грижа да повишават квалификацията, да подобряват трудовите и битовите условия на работниците и служещите, да пазят материалните интереси и правата на трудещите се. Тяхна важна задача е да контролират изпълнението на плановете за жилищно и културно-битово строителство, работата на заведенията за обществено хранене и търговията, органите на общественото осигуряване. Профсъюзите осигуряват контрол върху използването на обществените фондове за потребление, непрекъснато работят за подобряване на културното обслужване и почивката на трудещите се, за широко развитие на физическата културата и спорта.

В процеса на изграждането на комунизма расте ролята на *Комунистическия младежки съюз*. Комсомолът е верен помощник на партията. Той помага да се възпитава младежта в комунистически дух и да се привлича в изграждането на новото общество. Комсомолът е призван да проявява инициатива и почин във всички области на живота, да развива активността и трудовия героизъм на младежта, да ѝ вдъхва любов към знанията, да ѝ помага да овладява съвременните постижения на науката, техниката и културата.

С придвижването към комунизма се повишава значението на *кооперацията* — на колхозите, на потребителната, жилищно-строителната и други кооперативни организации като форми за привличане на масите в комунистическото строителство, за комунистическо възпитание и като школи за обществено самоуправление.

Развиват се и *другите обществени обединения на трудещите се*: научни, научно-технически и научно-просветни дружества, организациите на рационализаторите и изобретателите, съюзите на дейците в областта на литературата, изкуството и журналистиката, културно-просветните и спортните дружества.

Разширява се участието на обществените организации в законодателната дейност на представителните органи на съветската държава. Обществеността участва успешно в непосредственото осъществяване на социално-културните функции: в работата на библиотеките, книжарниците, детските градини, съставянето на материали за вестниците, списанията и радиопредаванията от обществените редакции и т. н. Появиха се обществени конструкторски бюра, лаборатории и дори научно-изследователски институти. В страната има широка мрежа от изградени на обществени начала организации на населението: народни отряди за охрана на обществения ред, другарски съдилища, жилищни, квартални и улични комитети, женски съвети, съвети на пенсионерите, родителски комитети и съвети за съдействие на семейството и училището, ремонтни дружини и др. Чрез тях се привличат към обществено самоуправление милиони трудещи се.

Една от насоките в развитието на институциите на социалистическата демокрация е постоянното разширяване на непосредственото участие на масите в управле-

нието на държавата. Наред с производствените съвещания и производствените комитети в предприятията и на строежите, наред с дейността на различните комисии на Съветите и на обществените организации оправда съществуването си на практика една такава форма на непосредствено участие на масите в управлението като всенародното обсъждане на въпросите на комунистическото строителство и на проектозаконите на съветската държава.

Развитието и усъвършенствуването на социалистическата демокрация са несъвместими с анархизма, с разхайтеността и недисциплинираността. Колкото повече се развива социалистическото общество, то не отслабва, а непрестанно усъвършенствува своята организация. Нейна основа все повече стават съзнателната дисциплина и високото чувство за отговорност, раждащи се в процеса на осъзнаването на всеки човек като пълновластен стопанин на обществото и в процеса на участието му в управлението на производството и на всички работи на обществото и държавата.

3. От социалистическата държавност към комунистическото обществено самоуправление

В процеса на комунистическото строителство постепенно ще се премине към обществено самоуправление. *Комунистическото обществено самоуправление е неполицейска, недържавна форма на управление на икономическите, социалните и културните процеси на безкласовото общество. Тя предполага активно и непосредствено участие на всеки член на обществото в решаването на общонародните въпроси и осигуряването на най-пълно изпълнение на идеалите за свобода, равенство и братство между хората.*

Преминването към обществено самоуправление върви по две линии: от една страна, по линията на по-нататъшната демократизация на държавното управление, от друга страна, по линията на засилването на ролята на обществените организации. В комунистическото самоуправление ще се обединят комунистическата партия, Съветите, профсъюзите, кооперативните и другите масови организации. Във всички тези организации все по-

вече ще се засилват демократическите, обществените начала. Именно по такъв начин се подготвя почвата за преминаване към самоуправление. Активното участие на масите във всички форми на държавния живот и всестранното развитие на демокрацията водят към развитие на самоуправлението.

Преминаването към комунистическо обществено самоуправление означава отмиране на държавата, т. е. заменяне на политическата, държавната власт, във връзка с изчезването на класовите различия, с власт на самото общество, която вече не ще има политически характер и ще се осъществява без специален апарат за принуда. Процесът на отмиране на държавата предполага необходимите вътрешни и международни условия.

От гледна точка на вътрешните условия *икономически предпоставки за отмирането на държавата са високото развитие на производителните сили, осъществяването на принципа на комунизма „От всекиго според способностите, на всекиго според потребностите“*. Главното *социално условие за отмиране на държавата* е изчезването на класите и следите от класово деление. В безкласовото общество хората постепенно ще привикнат да спазват нормите на обществения живот без държавна принуда. Правото ще бъде заменено с нормите на комунистическия морал и комунистическите обичаи.

Отмирането на държавната принуда и заменянето на правото с морала ще станат не внезапно, а постепенно, със съзряването на комунистическото общество. Това предполага възпитание на нов човек, който дълбоко да разбира обществените интереси, който да е проникнат от чувствата на комунистическия хуманизъм, да е овладял върховете на знанието и културата.

Когато няма да има класи, не ще има и необходимост от държава. „Намесата на държавната власт в обществените отношения ще става постепенно излишна и ще се прекрати от само себе си. На мястото на управлението на хората ще дойде администрирането на вещите и ръководенето на производствените процеси. Държавата не се „премахва“, *тя отмира.*“¹

Процесът на отмиране на държавата зависи и от

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 20, стр. 289.

външните условия. Агресивните империалистически среди не са загубили надеждите за унищожаване на социализма. Това принуждава социалистическите държави да укрепват своята отбранителна способност. Докато съществува опасност от агресия от страна на империалистическите държави, напълно се запазва отбранителната функция, която може да отмре само тогава, когато социализмът окончателно победи в светозен мащаб. Следователно *процесът на отмиране на държавата може да завърши само тогава, когато вътре в страната бъде напълно построен комунизмът и изчезне опасността от нападение отвън.*

В каква последователност ще върви отмирането на отделните функции и съответно преобразуването или отмирането на органите на държавата? Общо взето отговор на този въпрос даде Ленин. Той смята, че най-напред ще отмре принудителният характер на труда, след това системата на наказателните органи, като съда, прокуратурата, милицията, и, най-после, армията и флотът. Той изхожда от положението, че вътрешните условия за отмиране на държавата ще съзряват по-бързо от външните, че социализмът ще победи в СССР, преди да е изчезнала капиталистическата система.

Сега ние се убеждаваме колко точно е било Лениновото предвиждане. Историята отлага отмирането на армията за времето, когато социализмът ще възтържеествува в целия свят.

Преминаването към комунистическото обществено самоуправление е сложен и многообразен процес. Той включва в себе си постепенното преобразуване на цялата система на политическата организация на социалистическото общество, на всички държавни и обществени организации. В края на краищата в центъра и по места ще възникнат нов тип универсални организации за управление на обществото. Те ще акумулират всичко най-добро, което ще натрупа опитът от развитието на държавните и обществените организации, и в края на краищата ще ги заменят.

Комунизмът е планово организирано общество. Необходимостта да се управляват обществените работи ще си остане и при комунизма. Нещо повече, при комунизма, условие за развитието на който е организацията на цялото производство по единен план, необходимост-

та от такова управление, контрол и планиране на производството ще нарасне още повече. Ленин предвиждаше, че ако на всички органи на социалистическата държава е съдено да отмират при пълния комунизъм, то „на апарата от типа на Висшия съвет на народното стопанство е съдено да расте, да се развива и да крепне, запълвайки със себе си цялата най-главна дейност на организираното общество“¹.

Следователно основните функции на социалистическата държава — стопанско-организаторската и културно-възпитателната — не изчезват, а се преобразуват. Но за разлика от сегашната държава, която концентрира в себе си наред с функциите на управлението и функции, характерни за всяка държава изобщо (специални органи за принуда и атрибути на политическата власт), комунистическото обществено самоуправление ще запази функциите на управлението на обществените работи, а специалните оръдия за принуда ще отмират. Неполитическото управление, основано върху единството на всички членове на безкласовото общество, върху съзнателното и доброволното изпълнение на приетите от тях решения и норми на живот, е управление, при което напълно са осъществени идеалите за свобода, равенство, активно участие на всеки човек в обществения живот, доброволно изпълнение на обществените норми и правила.

В. И. Ленин отбелязва, че с отмирането на държавата едновременно ще отмре и демокрацията, защото тя във всички случаи има политически характер, свързана е с държавата, опира се на нея, използва я. При комунизма именно тази черта на демокрацията ще изчезне. Но ще се развиват формите на неполитическата демокрация, които най-пълно ще въплътят принципите на народовластието. Комунизмът напълно ще осъществи такива демократични идеали като равенство, свобода на личността и участие на всички членове на обществото в управлението.

Развитие на демокрацията по всички линии, нарастване ролята на обществените организации и засилване на обществените начала в работата на държавния апарат, развитие на непосредствените форми на управ-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 27, стр. 405.

ление на производството и на всички работи на обществото — такива са пътищата за прехода към комунистическото обществено самоуправление.

През известен период ще се преплитат чертите на държавното ръководство и на общественото самоуправление. И едва при развития комунизъм държавата постепенно ще отмре и напълно ще отстъпи мястото си на общественото самоуправление.

Преминаването към комунистическото обществено самоуправление не е еднократен акт, а постепенен процес. Той се проявява още сега в развитието и усъвършенствуването на цялата обществено-политическа структура на съветското общество, във все по-голямото разгръщане на социалистическата демокрация. Една от най-важните прояви на този процес е нарастването на ролята на Комунистическата партия на Съветския съюз.

4. Нарастване на ролята на комунистическата партия

От какво конкретно е обусловено повишаването на ролята на партията в живота на съветското общество през съвременния етап на неговото развитие?

Първо, от нарастването на мащабите и сложността на задачите на комунистическото строителство, които изискват по-високо равнище на политическо и организационно ръководство. Само партия, която обединява напредничавите представители на народа, която познава законите на общественото развитие и притежава колосален практически опит в създаването на новия обществен строй, може да осъществява действително научно ръководство на изграждането на комунизма.

Второ, от подема на творческата активност на масите, от привличането на нови и нови милиони трудещи се в управлението на държавните работи и производството. Активността на масите трябва да се организира, да се насочва към постигане на научнообоснованите цели. А това в мащаба на цялото общество прави партията, в която масите виждат своя вожд.

Трето, от по-нататъшното развитие на социалистическата демокрация, от повишаването на ролята на обществените организации. За да се осигури единдействието на всички тези организации, е нужен достатъчно ав-

торитетен ръководител, който третира всички проблеми от гледна точка на общонародните интереси.

Четвърто, от нарастващото значение на марксистко-ленинската теория, на нейното творческо развитие осветляването на пътищата за изграждане на комунизма, от необходимостта да се засилят комунистическото възпитание на трудещите се и борбата за преодоляване на отживелиците на миналото в съзнанието на съветските хора.

Пето, от нарастването на международното значение на комунистическото строителство, от разширяването на международните връзки и усложняването на международната обстановка във връзка с изострянето на борбата между двете системи на световната арена.

Засилването на ролята на партията в живота на обществото не е стихийен процес. То е резултат от развитието и усъвършенствуването на нейната политическа, теоретическа и организаторска дейност, от повишаването на отговорността на всички нейни организации и на всеки комунист за възложената работа.

Партията е политическият вожд и организатор на народа. Нейното ръководство предполага: 1) изработване на научнообоснована политика; 2) разпределение, издигане и възпитание на кадрите; 3) определяне на принципите и методите на управление при най-широка самостоятелност и инициатива на всички звена на управленския апарат; 4) контрол върху изпълнението на решенията.

Изработване на
политическата линия

Изработването на научнообоснована политическа линия, която определя всички страни в

живота на социалистическото общество, е основа за ръководната дейност на партията. Без правилна политическа линия не могат да се решават успешно нито икономическите, нито обществено-политическите, нито идеологическите задачи, които възникват пред страната.

Политическата линия на партията е ориентир за всички държавни, стопански и обществени организации, за целия народ.

При изработването на политическата линия партията се опира на марксистко-ленинската наука, на опита на масите и взема под внимание техните възжелания и интереси.

Изграждането на комунизма, осъществявано за пръв

път в света, поставя сложни теоретически проблеми. Изключително важно е да се намерят начини за тяхното правилно теоретическо и практическо решение. Следователно творческото развитие на марксистско-ленинската теория е първостепенна задача на партията, израз на нейната нарастваща ръководна роля в живота на обществото.

В ръководството на обществения живот партията решително се бори против обективизма и самотека, против пренебрегването на реалните условия. Комунистическата партия поставя и решава задачите на комунистическото строителство според подготовката и нагряването на материалните, политическите и духовните предпоставки, като се ръководи от това, че не можем да прескачаме необходимите стъпала на развитието, както и да се задържаме на постигнатото равнище, да спираме движението напред.

Генералната линия на нашата партия, т. е. главната насока на цялата ѝ политика през съвременния етап на историческото развитие, е изразена в програмата на КПСС и в следващите ѝ решения. Това е линия на изграждане на комунизма. Решителното осъждане и изгонване от практиката на партийното ръководство проявите на субективизъм и волунтаризъм, реалистичният подход, основан върху изискванията на обективните закони на социализма, върху съобразяването с данните на науката и практическия опит и с наличните материални и финансови ресурси, създават благоприятни условия за решаването на сложните задачи по изграждането на комунизма.

Организатор и
възпитател на масите

Да се изработи правилна политическа линия е извънредно важна работа. Но тази линия ще си остане добро пожелание, ако не се намери сила, способна да организира нейното практическо реализиране. Такава сила в съветското общество е комунистическата партия. Тя свързва в едно разработването на теорията, политиката и организаторската дейност по нейното практическо осъществяване.

В своята ръководна дейност партията се опира на моралния авторитет, извоюван през десетките години самоотвержена борба за интересите на трудещите се, тя се опира на своя политически и организаторски опит,

на проверената от живота способност да предвижда развитието на събитията в обществения живот и да ги насочва в нужното направление.

Ръководните органи на партията се занимават с най-разнообразни въпроси. И партията търси решаването им в задълбоченото изучаване на данните на науката и практическия опит, във всестранното съобразяване с мненията на специалистите, на компетентните в работата си хора. Още през първите години на съветската власт Ленин писа: „По-малко интеллигентско и бюрократично съмнение, повече изучаване на онова, което дава нашият практически опит в центъра и по места, и на онова, което вече ни е дала науката.“¹

Формите и методите на дейността на партията, на осъществяването на нейната ръководна роля не могат да бъдат веднъж завинаги далени, те се определят от конкретната историческа обстановка и от задачите, които произтичат от тази обстановка.

Същевременно дори най-съвършените и проверени организационни форми не могат автоматично да осигурят решението на твърде сложните задачи по ръководството на обществото. Влиянието на партийната организация върху всички страни от живота на колектива зависи много от нейния състав. Успехът на работата извънредно много зависи от това, какви хора възглавяват партийните комитети и работят в тях, как партийните комитети подбират, разпределят и възпитават кадрите. Партията се стреми на ръководните постове във всички отрасли на народното стопанство, науката, културата и управлението да стоят културни, енергични, талантливи организатори, както комунисти, така и безпартийни, познаващи добре своята работа и ползващи се с авторитет сред масите. Партията поставя своите членове на най-трудните и отговорните участъци в революционното преобразуване на света.

Ръководната дейност на партията се определя от много причини. Първо, развивайки марксистко-ленинската теория и разработвайки политиката, партията сочи на обществените организации и на всички трудещи се пътищата за изграждане на комунизма. Второ, партията привлича в редовете си най-напредничавите и съзна-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 32, стр. 139.

телни работници и представители на всички други слоеве на трудещите се. В КПСС работниците и колхозниците са мнозинство (през 1971 г. — 55,2 процента). Трето, партията като общественно-политическа организация осъществява ръководството, основаю на убеждението и съзнателната дисциплина, а не на принудата. Комунистите влизат във всички организации, както обществени, така и държавни, и именно чрез тях партията насочва работата на тези организации. Четвърто, партията представлява въплъщение на общонародните интереси, на нея са чужди каквито и да било ведомствени или локални съображения. Именно партията взема под внимание, съчетава и координира интересите и потребностите на всички класи и социални групи, на всички нации и народности, на всички поколения в нашето общество. Затова партийното ръководство може да осигури най-успешно решение на всички коренни икономически, политически и идеологически въпроси в интерес на цялото общество.

А какъв е механизмът на взаимодействието между комунистическата партия и другите организации на трудещите се в системата на социалистическото общество?

Партията осъществява политическото ръководство на всички държавни и обществени организации, но тя не поема функциите на непосредственото управление, не подменя другите институции на общественно-политическата система, не допуска смесване на партийните функции с функциите на другите органи, не допуска ненужен паралелизъм в работата.

Партийните организации насочват дейността на Съветите, профсъюзите, Комсомола и другите обществени организации чрез работещите в тях комунисти, чрез партийните групи в тях.

Комунистическата партия е партия на създанието. Тя внимателно следи да се осъществява разработената от нея политика, въплътена в програмата, директивите, плановете и постановленията. В това отношение голяма роля играе системният контрол върху изпълнението на решенията. Той повишава отговорността на партийните органи, на комунистите — ръководители за общото дело на партията и целия народ, за поверения участък на работата и приучва към строга дисциплина.

Една от функциите на партията е идейно-възпитател-

ната работа, разясняването на политиката, пропагандата на марксистко-ленинската теория и борбата против буржоазната идеология. Комунизмът е дело на съзнателното творчество на народните маси. Затова възпитаването на политическа съзнателност е необходимо условие за изграждането на комунизма.

**Демократично
устройство на партията**

Партията е доброволна организация. Тя е силна с активността и съзнателността на своите членове. Само оня заслужава звание член на партията, пише Ленин, „който внимателно изучава, обмисля и самостоятелно решава въпросите и съдбата на своята партия“¹.

Предвиждайки по-нататъшното развитие на ленинските норми на партнен живот и принципите на ръководство съобразно със съвременните условия, в Програмата на КПСС се казва: „Като член отряд на народа, изграждащ комунистическото общество, партията трябва да върви напред и в организирането на своя вътрешно-партнен живот, показвайки пример и образци за изработване на най-съвършените форми на комунистическо обществено самоуправление.“

В какво е същността на ленинските норми на партнен живот в дейността на КПСС? В своята съвкупност ленинските норми на партнен живот представляват сбор от правила, определящи формите на организация на партията, нейния вътрешен живот и методи на дейност. Към тях спадат: условията за членуване в партията, правата и задълженията на комунистите, редът за формиране на ръководните органи и организационният строеж на партията.

Вътрешнопартийната демокрация предвижда единна за всички комунисти дисциплина, подчиняване на низшестоящите партийни органи на вишестоящите, малцинството — на мнозинството, подотчетност, изборност и сменяемост на всички ръководни работници на партията, колективност на ръководството, развитие на активността и инициативността на всички комунисти, свобода на обсъждането и единство на действията. Строгото спазване на нормите на партнен живот е задължи-

¹ В. И. Ленин. Съл., т. 19, стр. 150.

телно условие за успешна дейност на всяка марксистко-ленинска партия.

В резултат от победата на социализма в СССР и укрепването на единството на съветското общество комунистическата партия на работническата класа остана авангард на целия съветски народ.

Основа на партията са първичните партийни организации. Те съществуват във всички предприятия и в учрежденията. В практическото осъществяване на политиката и мероприятията на партията по места голяма роля играят ЦК на компартиите на съюзните републики, краевите, областните, градските и районните комитети на КПСС.

КПСС неотклонно провежда курс към по-нататъшно развитие на вътрешнопартийната демокрация, спазване на ленинските норми на партиен живот и повишаване активността на комунистите. В партията последователно се осъществява принципът на изборност и подотчетност на ръководните органи, утвърди се духът на колективност в ръководството, на колективна работа. Въпросите за дейността на партията се обсъждат и решават на широка демократична основа.

Свобода на обсъжданията,
единство на действията

Задължително условие, за да може партията успешно да изпълнява своята ръководна роля,

е монолитното идейно и организационно единство на нейните редове. Партията не може да съществува, ако членовете ѝ не са сплотени от идейна общност.

Идейното единство на партията е велика сила. Но идейното единство ще бъде здраво само тогава, когато е затвърдено с единството на организацията. Единство на волята и действията, основано върху общността на идейните възгледи, върху здравата организираност и съзнателната дисциплина, е характерна черта на марксистко-ленинската партия.

Ръководният принцип на организационния строеж на партията — демократическият централизъм — съчетава най-строгата централизация и партийна дисциплина с най-широкия демократизъм на целия вътрешнопартиен живот, тъй като всички членове на партията имат правото да обсъждат свободно въпросите на партийната политика, а всички длъжностни лица, ръководни колеги и учреждения на партията са изборни, подотчетни и сменяеми.

Централизъмът и дисциплината съвсем не изключват, а предполагат свобода на мненията и свобода на обсъждане на въпросите на партийната политика. Всеки важен въпрос, възникнал пред партията, изисква обсъждане. В процеса на това обсъждане се изказват различни, включително несъвпадащи гледища. И това е естествено. Поради разликата в степента на политическата подготовка, на знанията и жизнения опит хората могат да преценяват по различен начин различните аспекти на обсъждания проблем. От многото гледни точки в края на краищата кристализира преобладаващата, която се утвърждава с партийно решение, задължително за всички.

Силата на комунистическата партия е не в това, че в нея няма никакви противоречия (такива партии изобщо не съществуват), а в това, че тези противоречия се разрешават правилно, върху принципна основа. Това тласка партията напред, сплотява я и идейно я закалява.

В развитото социалистическо общество няма социална база, за да възникват в партията фракции със собствени политически платформи. Но това не значи, че в партията изчезват всички противоречия. Изменят се само техният характер и методите на преодоляването им. Макар че всички слоеве на обществото са обединени от единна цел и един миросглед, в редовете на партията все пак може да се окажат хора, склонни към фракционерство и груповщина. Ето защо партията запазва в арсенала на своите средства предвидените от Устава на КПСС организационни гаранции срещу всякакви прояви на фракционност и груповщина, които са несъвместими с марксистко-ленинската партийност.

Нерушимата идейна и организационна сплотеност на партията е извънредно важен източник за нейната непобедимост, гаранция за успешното осъществяване на великите задачи на комунистическото строителство.

ГЛАВА ХІХ

НАУЧНО УПРАВЛЕНИЕ НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКОТО ОБЩЕСТВО

К. Маркс доказва, че развитието на обществото е естествено-исторически закономерен процес. Преди възникването на социализма той имаше стихийен характер. Едва при социализма се създадоха обективни условия за планомерно използване на законите на общественото развитие и за научно управление на обществения живот.

Марксизмът-ленинизмът е обща методологическа основа на теорията за управлението на социалистическото общество. Научният комунизъм формулира пай-важните принципи, методи и задачи на управлението на социалните процеси.

І. Управлението на обществото — обективна необходимост

За пръв път в историята на обществената мисъл марксизмът доказва, че обществото е сложна система, която се състои от множество разнородни елементи и процеси, влияещи си взаимно и намиращи се в причинна зависимост. Обществената система се развива по обективни закони. Нейното развитие по необходимост предполага процеси на управление, т. е. на саморегулиране. Обективната необходимост на управлението Маркс извежда от обществената (колективистична) същност на човека, от обществения характер на труда. Производството предполага разделение на труда, установяване на пропорции между различните му сфери, поддържане на известен ред и организираност, взаимни връзки между

хората, размяна на продуктите на тяхната дейност. „Всички непосредствено обществен или съвместен труд... пише Маркс — изисква повече или по-малко такова управление...“¹.

Управлява се не само трудовата дейност на хората, но и тяхното обществено поведение, духовният живот в обществото. В действителност човекът е обществено същество, той винаги принадлежи към исторически определено общество (формация), класа, обществен колектив, които предявяват специфични изисквания към него и поставят в определени рамки неговите действия, постъпки, начин на поведение и мислене.

Като разкрива необходимия и всеобщ характер на управлението в обществото, Маркс същевременно показва наличието на два типа механизми за саморегулиране в социалната система.

Единият от тях е стихийният, при който регулиращото въздействие върху системата представлява резултат от сблъсъците, преплитането и кръстосването на различни често пъти взаимно противоречащи си сили, между масите на случайните явления. Хората не са свободни да си намесват в играта на случайността, да я подчинят на интересите си, те са способни, по-точно принудени са сами да се приспособяват към тази сложна и опасна игра. Маркс изследва особено задълбочено и всестранно произволната стихия, която е главната регулираща сила на капиталистическото производство.

Другият механизъм представлява съзнателно управление, т. е. целесъобразно въздействие на хората върху обществените процеси за постигане на определени резултати. Маркс посочва и основната цел на съзнателното управление на производството и на цялото общество: да се заздравя социалната система, да се осигури нейното функциониране и развитие, да се предпази, доколкото е възможно, от въздействието на стихийните сили, от произвола. Маркс пише, че създаването от управлението урегулираност и ред са „формата на неговото (на начина на производство. — *Бълг. ред.*) обществено затвърдяване и оттук на относителната му еманципация от произвола и голата случайност“.²

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 23, стр. 342.

² К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 25, ч. II, стр. 335.

Съзнателното управление винаги има конкретно-исторически, а в класовото общество и класов характер. Целите на управлението, неговите граници, както и съдържанието, принципите и методите зависят от характера на обществото, от господстващите в него обществени и преди всичко икономически отношения. В класовото общество управлението е подчинено на интересите на класата, която господства икономически, владее средствата за производство и благодарение на това осъществява държавната власт. В съответствие със своите интереси господстващата класа създава система от обществени институции, органи и организации, които въздействуват върху обществената система и върху отделните ѝ звена. Субектите на управлението в капиталистическото общество (държавата, буржоазните политически партии и организации) защитават интересите на буржоазията, служат на целите на нейното обогатяване, на експлоатацията и потискането на трудещите се. Управлението на капиталиста, пише Маркс, е функция на експлоатиране на обществения процес на труда, то е обусловено от неизбежния антагонизъм между експлоататора и експлоатирания. Маркс характеризира управленския труд при капитализма като труд на „непосредствения и постоянен надзор“ на капиталиста над трудещите се. Положението ни най-малко не се изменя от това, че при съвременните условия функциите на непосредственото управление на предприятията и особено на едрите не се изпълняват от самия капиталист, а от управители, които са на служба при него.

Основоположниците на марксизма-ленинизма неведнъж са изтъквали колко тясна е сферата на съзнателното управление при капитализма. Буржоазията е способна ефективно да управлява предприятията, обединенията и цели отрасли от икономиката. Но тя не е в състояние научно да управлява производството и цялото общество. Стойностните отношения и пазарната стихия, основа на която е частната капиталистическа собственост, са такава сила, която човек не може да овладее. А на съвременното производство обективно е присъща тенденцията към централизация, към целенасочено управление в мащабите на цялото общество.

Съвременното производство е диференцирано на много отрасли, поради което се засилва ролята на междуот-

расловата координация и коопериране. С други думи, диференциацията поражда противоположната тенденция към интеграция. Нещо повече, съвременната научно-техническа революция поражда такива отрасли на производството, науката и техниката (космически изследвания, атомна енергетика, ракетостроене и т. н.), чието организиране и широко развитие надхвърля силите на монополите, а да не говорим за отделните индустриалци. Тук е необходимо обединение, концентрация на колосални трудови, материални и финансови ресурси в национални, а понякога и в международни мащаби. В резултат на това в капиталистическото общество все повече се задълбочава противоречието между обективната тенденция на съвременното производство към централизирано, планово управление и частната собственост, която поражда пазарната стихия. Средство за частично разрешение на това противоречие е държавно-монополистичното регулиране, програмирането на икономиката.

Буржоазните идеолози и техните реформистки помагачи твърдят, че държавно-монополистичното регулиране означава изменение на природата на капитализма, трансформирането му в някакво индустриално общество, което не е нито капиталистическо, нито социалистическо. Но въпреки концентрацията на производството в национален и дори в интернационален мащаб, въпреки известното планово регулиране на производството, както пише Ленин, „ние си оставаме все пак при капитализма, макар и в нова негова фаза, но несъмнено при капитализма“¹. Държавно-монополистичното регулиране, програмирането далеч не е тъждествено с научното управление при социализма. То може само да ускори или забави действието на стихийните пазарни сили, но не е в състояние да ги отмени.

За да се преодолее пазарната стихия, необходимо е да се ликвидира частната собственост и да се замени с обществена собственост, с други думи, да се извърши социалистическа революция, да се утвърди социалистическото, комунистическото общество. Само при условията на социализма и комунизма е възможно истински научно централизирано управление на производството, на цялото общество. „Комунизмът — пишат Маркс и Енгелс —

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 25, стр. 469.

се отличава от всички предишни движения по това, че извършва преврат в самата основа на всички предишни отношения на производство и общуване и за пръв път съзнателно разглежда всички стихийно възникнали предпоставки като творения на предшестващите поколения, лишават тези предпоставки от стихийност и ги подчинява на властта на обединените индивиди¹.

2. Обективни основи и същност на научното управление на социалистическото общество

Обективни основи
на научното управление

В социалистическото общество престава да действа присъщият на капитализма стихийен регулатор на производството, на обществените отношения — пазарните отношения, конкуренцията. Най-важен регулатор на социалистическото производство, на цялата съвкупност от социалистическите обществени отношения става субективният фактор — съзнателната, планова дейност на хората, системата на държавните и недържавните учреждения и организации, ръководени от комунистическата партия. Пазарната стихия, анархията и конкуренцията се заменят с научно, планомерно организирано управление.

Функционирането и развитието на социализма е естествено-исторически процес, протичащ по обективни закони. Тези закони могат да бъдат опознати и използвани от хората в интерес на обществото. При социализма познаването и използването на законите е обективна необходимост. В основното, в главното целите на отделните членове на социалистическото общество съвпадат с обществените интереси. Затова те не тегнат над тях като сляпа, чужда сила. Социално-политическото и идейното единство на обществото дава възможност на хората да изработват обща цел и с общи усилия да се стремят към нея. Законите на социализма се проявяват в съвместните действия на всички членове на обществото, които се намират в отношения на сътрудничество и взаимопомощ. Оттук и невиджданото в историята нарастване на ролята на субективния фактор.

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 3, стр. 71.

Обективна основа на научното управление на социалистическото общество е обществената собственост върху средствата за производство. Тя обединява, слотява хората, дава възможност да се мобилизират трудовите, материалните и финансовите ресурси за решаване на поставените пред обществото задачи. Въз основа на нея действа законът за планомерното, пропорционално развитие, който обхваща не само икономиката, но и цялата съвкупност на обществените отношения. *Следователно социализмът разширява границите на управлението до мащабите на цялото общество.*

Естествено, законът за планомерността, за пропорционалността не осигурява автоматично хармоничното развитие на обществото. Той само създава възможността за това. Но за да се превърне в действителност тази възможност, необходимо е на практика да се овладеят изискванията на закона. Овладеяването на този закон е сложна и трудна работа, още повече че той действа при условията на стоково-парични отношения, които внасят известни елементи на случайност в обществените процеси. Важна задача на органите на управлението е да използват икономическите лостове, свързани със стоково-паричните отношения, и активно да въздействуват върху тези отношения чрез държавния план.

Същност на научното управление

Под научно управление се разбира съзнателно целенасочено въздействие върху обществената система въз основа на познаването и използването на обективните закономерности.

Да се управлява научно социалистическото общество, значи навреме да се откриват и преодоляват противоречията и пречките по пътя на обществения прогрес, рационално да се използват предимствата, реалните възможности на социализма.

Най-важното в научното управление е да се ръководят хората, колективите. Развитието на обществото се състои от действията на милиони хора и от това, доколко са подготвени те, доколко правилно са разпределени, доколко ефективно е тяхното взаимодействие, в решаваща степен зависи успехът на всяка работа, била тя малка или голяма.

При социализма коренно се изменят не само икономическата основа, социалната същност и границите на управлението, но и неговият субект, т. е. системата от ор-

гани и организации, които изпълняват управленските функции. Тук суверенен субект на управлението са самите трудещи се. Най-добрите от тях са представени в комунистическата партия, в държавните органи.

Комунистическата партия и съветското правителство придават голямо значение на научното управление на обществото. Разработените от Ноемврийския (1964 г.), Мартенския и Септемврийския (1965 г.) пленум на ЦК и от XXIII конгрес на партията мерки за усъвършенстване ръководството на икономическия и общественно-политическия живот на страната ознаменуват важен етап в развитието на съветското общество по пътя към комунизма.

С развитието на социалистическото общество, с разгръщането на съвременната научно-техническа революция задачите на управлението стават все по-сложни и многообразни. Научно-техническата революция преобразува производството, отношенията между хората, разнообразява формите на тяхното общуване във всички сфери на обществения живот. Тя предизвиква преместване на огромни маси от хора, изменя техния професионален състав, труда, живота и бита, начина на мислене, потребностите и интересите. Повишава се квалификацията на трудещите се, растат изискванията към тяхната специална и общообразователна подготовка, към културно-техническото им равнище. Под въздействие на научно-техническата революция социалната структура на социалистическото общество става по-подвижна, ускорява се процесът на заличаване на социалните различия.

Всичко това твърде много усложнява задачите на управлението, поставя пред неговите органи нови и трудни проблеми. Главното в социалното управление при социализма е да се вземат под внимание и в интерес на обществото да се съчетават специфичните интереси на работническата класа, селяните, интелигенцията, различните групи и колективи, да се разработват и на практика да се използват такива форми за организиране на хората, такива форми за стимулиране, които да ги подтикват към висока трудова и обществена активност за постигане на целите, които стоят пред обществото.

При условията на съвременната научно-техническа революция и ускорените темпове на социалния прогрес решаването на задачите по управлението на обществото

изисква да се прилагат най-новите научни и технически средства. Особено високи са изискванията към обществените науки, които са теоретическа основа на научното управление. Сред тях важно място заемат политическата икономия и научният комунизъм, които дават знания за закономерностите при изграждането на социализма и комунизма.

Голямо значение придобива прецизната организация на статистиката, а също и по-нататъшното усъвършенстване на методиката и техниката на конкретните социални изследвания, които са важен канал за получаване на социална информация. Решаването на проблемите на управлението при съвременните условия изисква да се прилагат средствата на автоматизацията, математическите методи и електронноизчислителната техника.

3. Основни функции и субект на управлението

Управлението на обществените процеси предполага не само наличие на обект (обществото или неговите отделни звена), но и на субект на управлението — система, която обединява всички звена на управлението, съгласува тяхната дейност, коригира ги в зависимост от изменението на вътрешните и външните условия. В социалистическото общество такъв субект на управлението е системата на държавните и недържавните, обществените органи и организации.

Субект на управлението В центъра на управлението на обществените процеси стои марксистко-ленинската партия. „За да управляваш — пише Ленин, — трябва да имаш армия от закалени революционери-комунисти — такава има, тя се нарича партия“¹. Партията изработва единна политическа линия за развитието на обществото и основните сфери на обществения живот, осигурява реализирането на тази линия организационно и идеологически, занимава се с подбора, разпределението и възпитанието на ръководните кадри, осъществява проверка върху изпълнението на приетите решения. Политическото ръководство е най-общото, висшето равнище на научното управление.

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 32, стр. 47.

Политиката на комунистическата партия се гради върху здравата научна основа на марксизма-ленинизма. Именно марксистко-ленинската теория — единствено вярната наука за обществото — дава възможност на партията постоянно да вижда главната цел на движението и да подчинява на нейното постигане всички други задачи, да се ориентира в изключително сложния лабиринт на обществените събития и да намира изход от конкретната обстановка, правилно решение на сложните проблеми. Политиката на партията, която се базира върху познаването на закономерностите на общественото развитие, изразява потребностите на обществото, интересите на всички трудещи се, на всички нации и народности в страната.

Важно място в системата на управлението заема социалистическата държава, която е могъщ регулатор на обществените процеси. Волята на суверенния субект на управлението — народа, се издига в закон, придобива всеобщ и задължителен характер именно в държавните закони. Законодателната функция изцяло принадлежи на държавата в лицето на висшия орган на властта — Върховния съвет на СССР. Само държавата разполага с органи и средства за принуда (съд, прокуратура, милиция, органи на държавната сигурност и т. н.). На разположение на държавата са и мощните средства за идейно въздействие (училището, печатът, киното, радиото, телевизията и т. н.). Тъй като има прерогатива на политическата власт, огромен авторитет и средства за въздействие върху хората, държавата играе голяма роля в управлението на социалистическото общество. Тя е най-важният проводник на политиката на партията.

Непосредствената работа по управлението се извършва от управленския апарат и неговите различни органи — стопански, планови, финансови, военни, външнополитически и други.

Пред работниците от апарата на управлението се поставят високи изисквания. Най-важните от тях са *преданост към делото на комунизма, висока отговорност и принципност, дълбоко познаване на работата и умение квалифицирано да се изпълнява тя*. За да управляваш, пише Ленин, трябва да познаваш работата. Невъзможно е да се управлява без компетентност, без познаване

на науката за управлението. Ленин изискваше знания и теорията на марксизма, и специална подготовка в една или друга област, познаване на производството на съвременното му равнище. Практичността, деловитостта и организираността са задължителни изисквания, които се предявяват към работата на управленския апарат.

В дейността на апарата на управлението е важно да има известна организираност и системност. Това означава, че работата на апарата трябва да представлява всеобхватно обмислена съвкупност от строго систематизирани, свързани помежду си във времето и пространството мерки, разработени с оглед на конкретните условия, своеобразието на задачите, които стоят както пред цялото общество, така и пред отделните колективи. Това предполага също така строга специализация на функциите на всеки от органите на управлението и на неговите отделни работници, съгласуваност между тях, липса на дублиране, а също и на излишни междинни звена. Липсата на „съгласувана работа на различните ведомства по места — пише Ленин — е една от големите злини, които пречат на стопанското строителство“¹.

Важен и сложен въпрос при организиране работата на управленския апарат и неговите сътрудници е въпросът за съчетаване на административната и научната страна в тяхната дейност. Ленин счита научната страна на управлението за основна, тъй като без наука не може да бъде правилно организирана никаква работа, включително и административната. Същевременно е важно работниците от апарата да бъдат умели администратори, способни да се разпореждат с дейността на подчинените си, да ги контролират, като използват предоставените им административни права. Спазването на законите и принципите на социалистическото общество е строго задължително за работниците в системата на управлението

В. И. Ленин предявява изключително високи изисквания към кадрите в областта на управлението. Като критерий за издигане хора на управленска и особено на ръководна длъжност той смята „предаността към социализма“, съчетана с „трезв ум“, „практическа пресметливост“, със солидни научни и технически знания, с умение „без шум“ да организират задружна работа на големи

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 32, стр. 403.

коллективи от хора в рамките на социалистическата организация. Ленин смята, че е целесъобразно да се издигат именно такива и само такива хора „на ръководни постове като ръководители на народния труд, като ръководители на управлението“¹. Той настоява за безусловно отстраняване на комунистите, които не се учат сериозно да управляват.

Областта на управлението е сфера на субективната дейност на хората, която не винаги е в състояние веднага да се съобразява с постоянните изменения в обективната действителност. Задачата на органите на управлението е колкото може по-бързо да видят тези изменения и да приведат управлението в съответствие с изискванията на обективното развитие. При това Ленин предупреждава да не се проявява прибързаност, необмисленост и субективизъм при решаване на въпросите на управлението. Най-внимателно и подробно изучаване на практическия опит, настойчива, бавна, внимателна и при това делова проверка на направеното и още по-внимателно и делово поправяне на грешките — такива са Лениновите изисквания за използване на конкретните форми, похвати и начини на управление.

Комунистическата партия на Съветския съюз проявява постоянна грижа за подобряване структурата на апарата, методите и стила на неговата работа. „Да се продължава работата за *по-нататъшното усъвършенстване и поевтиняване на административно-управленския апарат*, решително да се съкращават излишните звена в този апарат“ — се отбелязва в Директивите на XXIV конгрес на КПСС по петгодишния план.

Благодарение на осъществяването на отрасловия принцип на управление, провеждането на икономическата реформа и широкото внедряване на автоматични системи за управление и електронноизчислителна техника в народното стопанство бяха създадени благоприятни възможности за по-нататъшно усъвършенстване на апарата на управлението.

Подборът на кадрите и проверката на изпълнението, колективността на ръководството, съчетана с личната отговорност на работника, широкият демократизъм и гласността, всестранното разгръщане на критиката и само-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 27, стр. 254.

критиката, изборността и сменяемостта на работниците в изборните органи са необходими условия за правилната дейност на управленския апарат.

Основни функции на управлението

Процесът на управление започва с поставянето на целта и завършва с постигането на практически резултат. След постигането на една цел се поставя друга, с която се открива нов управленски цикъл.

На всеки цикъл на управлението са присъщи определени стадии, във всеки от които ръководният орган или ръководителят извършва известни операции, действия, които наричаме *функции на управлението*. Тези основни функции са четири: изработване и приемане на решение; организиране; регулиране; проверка и контрол. Да разгледаме тези функции.

Решението (програма, директива, план, заповед, разпореждане и т. н.) съдържа целта, която е поставена пред цялото общество и пред отделните му звена, общата насока на работата. То предвижда осигуряване на изпълнителите със съответните ресурси, а също определя лицата, отговарящи за изпълнението на решението. Очевидно е, че от качеството на решението до голяма степен зависи успешното му реализиране. Научна обоснованост и компетентност, осигуряване на пълномощия и непротиворечивост, строга съгласуваност във всички звена без изключение, своевременност и логическа последователност, простота и яснота — такива са ленинските изисквания, които се предявяват към решенията на органите на управлението.

Организиране. Решението не може от само себе си да осигури постигането на поставената цел. Изпълнението на решението изисква сериозна организационна работа. „... За успешното управление — пише Ленин — е необходимо ... умението практически да организираш“.¹

Регулиране. Върху всяка социална система действуват две противоположни тенденции: тенденцията към организация и систематизираност, осигурявана от дейността на органите на управлението, и тенденцията към дезорганизация, обусловена от нерегулираните изменения, като например остаряване или счупване на машините, излизане на хората от строя, неочакван поврат на съби-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 27, стр. 233.

тията, различни случайни въздействия. Например неблагоприятни влияния на природните сили и т. н. Естествено, всичко това нарушава организацията на системата, оформилите се в нея взаимни връзки, а също и външните условия. Затова пред органите на управлението възниква необходимостта да се запази организацията, да се осигури нейното усъвършенстване и развитие. При условията на социализма тази необходимост намира израз в партийно-политическото, държавното (административно-правовото), икономическото и оперативно-техническото регулиране.

Проверка и контрол. Проверката като функция на управлението означава получаване, обработка, анализ и систематизация на сведения за хода на реализацията на задачите, за ресурсите и резултатите от изпълнението на решенията. Основните видове проверка са: статистическа отчетност (отчети, преброявания, обследвания по избор, цялостни обследвания и т. н.), която дава количествена характеристика на обществените явления; счетоводна отчетност, представляваща съвкупност от данни за обръщането на финансовите средства, а също на материалите и трудовите ресурси, изразени в пари; оперативно-техническа отчетност, отразяваща ежедневното движение на техниката, оборудването, материалите, хората, протичането на технологическите процеси и т. н.

За разлика от отчетността, чиято прерогатива са предимно количествените показатели, контролът предполага да се получават не само количествени, но и качествени данни. Контролът е система за наблюдение и проверка на това, доколко организацията на работата и резултатите от изпълнението съответствуват на взетите решения.

В СССР се създаде и се развива истински демократична система на контрол. Ядро на тази система е народният контрол. В работата на органите на народния контрол участвуват милиони трудещи се. Държавните, стопанските и други органи в тясно единство със системата за народен контрол осъществяват финансов, ведомствен, технически контрол и т. н. Обективност и действителност, ефективност, системност и гласност — такива са ленинските изисквания в областта на контрола.

Изброените функции на управлението са неразривно свързани, преплитат се една с друга. Например изработ-

ването и вземането на решения е необходимо не само началния етап на управленския цикъл, но и в процеса на организирането, регулирането, проверката и контрола. Функцията организиране се осъществява при изработването на решенията, при проверката и контрола. Проверката и контролът са необходими както за вземането на решения, така и за организацията, а още повече за регулирането на системата. Нито една от функциите са по себе си, нито пък простият сбор на функциите не дават представа за съдържанието на управлението. Само в неразривно единство и диалектическо взаимодействие образуват единен управленски цикъл.

Управлението на обществото предполага добре организирана служба за информация. Информацията е особено необходима за изработването и вземането на решение. Тя е нужна и за организирането и регулирането на дейността по изпълнението на това решение. Организирането на управлението трябва да бъдат информирани за ход на изпълнението на решението, въз основа на което се правя старото или се взема ново решение. Ефективността на управлението се осигурява само при наличие на оптимална информация, т. е. на необходимата и достатъчна за решаване на поставените задачи. Липсата на сигурна информация е източник на субективизъм на чисти волеви и необосновани решения и действия, несъвместими с научното управление. Събирането и преработката на огромните потоци информация е невъзможно без прилагането на съвременни научно-технически средства, особено на електронноизчислителни машини.

В „Директиви на XXIV конгрес на КПСС по петгодишния план за развитие на народното стопанство на СССР през 1971—1975 г.“ се казва:

„Да се развие дейност за създаване и внедряване на автоматизирани системи за планиране и управление на отраслите, териториалните организации, обединенията, предприятията, като се има предвид да се създаде общодържавна автоматизирана система за събиране и обработка на информация за отчетност, планиране и управление на народното стопанство на базата на държавната мрежа от изчислителни центрове и единната автоматизирана съобщителна мрежа на страната“.

4. Ленинските принципи на научно управление

Под общи принципи на научното управление на социалистическото общество се разбират основните правила за дейността на органите и хората, които имат задачата да осъществяват управлението на икономическите и социалните процеси. „В ръководенето на работата на разни и разнородни предприятия, учреждения, ведомства и пр. има много сходни неща и сходни в основното“¹ — пише Ленин. Именно това „сходно в основното“, сходно „в ръководенето на работата“, т. е. в управлението както на цялото общество, така и на различните му звена, намира израз в общите принципи на управлението.

Демократически централизъм. Същността на демократическия централизъм като принцип на управлението се състои в съчетаването на демократизма, т. е. пълновластието на трудещите се, с централизацията — управлението от един център, със строга дисциплина.

Демократическият централизъм дава възможност да се съчетава научното управление на цялото общество с управлението на неговите отделни звена — сферите на обществения живот, районите, предприятията, конкретните колективи и т. н. Той произтича от самата същност на социализма, има здрави обективни основи.

Икономическа основа на демократическия централизъм е социалистическата собственост върху средствата за производство. Тя свързва в единно цяло всички отрасли на икономиката, превръща всички труженици на обществото в асоциирани производители. Обществената собственост осигурява колективно владение и използване на общественото богатство, а съответно и колективно, демократическо участие на членовете на обществото в управлението на неговите работи.

Обществено-политическа основа на демократическия централизъм е липсата на антагонистични класи, общественно-политическото единство на обществото. Съвпадението на коренните интереси на обществото, класите, колективите, личността, осигурява единство на волята, целите и интересите на всички труженици в обществото. Същевременно то създава условия за развитие на творческата инициатива, самостоятелност и активност на ко-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 33, стр. 23.

лектива и личността при решаването на общите задачи. Единството на централизма и демократизма намери въплъщение в социалистическата държава, която изразява волята на цялото общество и осигурява най-широко участие на масите в управлението.

Духовна основа на демократическия централизъм е абсолютното господство при социализма на марксистко-ленинската идеология, идейното единство на социалистическото общество.

Следователно в принципа на демократическия централизъм намира израз най-дълбоката същност на социалистическия строй, неговият централизиран и същевременно демократичен характер. Последователното реализиране на този принцип осигурява централизираност и плановост, от една страна, и широк демократизъм във функционирането и развитието на обществената система — от друга, открива простор за разгръщане на творческата инициатива на милионите трудещи се маси.

При реализирането на принципа на демократическия централизъм голямо значение има въпросът за оптималното съчетание на централизма и демократизма, за мярката на единия и другия. Оптималност на тяхното съчетание може да се постигне само при условие, че централизацията не се абсолютизира, а се осъществява върху основата на широка демокрация, привличане на все повече, а в перспектива на всички трудещи се в управлението. Демокрацията трябва да се осъществява в рамките на централизираното планово начало, на социалистическата организираност и дисциплина и да отговаря на интересите на обществото, да спомага за постигане на общата цел. В противен случай демокрацията се хипертрофира, преръща се в безплодна говорилня, демагогия, митингаджийство, използва се като прикритие за антиобществени деяния. Социалистическата демокрация предполага строга дисциплина и организираност, безусловно спазване на законите и етичните норми на обществото. Без дисциплина и отговорност демокрацията би се превърнала в анархия и безредие; а дисциплината и принудата извън демокрацията — в тирания.

Най-сетне, условие за оптимално съчетаване на централизацията и демокрацията в управлението е строгото разграничаване на функциите както на централните органи, така и на местните организации, на колективите.

Централните органи са призвани да определят най-общите, основните задачи по управлението на обществото или отделните сфери, области на обществения живот. В противен случай са неизбежни излишното регламентиране на дейността на колективите, потискането на творческата инициатива на масите и като резултат — безсмисленото, механично изпълнение на решенията от горе.

Централизмът и демокрацията са неделими и си взаимодействуват. Разгръщането на демокрацията разширява социалната база на централизма, осигурява привличането на все повече трудещи се в управлението на обществото. В процеса на укрепването на централизма демокрацията придобива все по-организиран характер, става по-целенасочена, най-резултатно се използва за решаването на задачите, които стоят пред обществото.

Обективност. Основа на обществените процеси са обективните закони за развитие на обществото. Съобразяването с тези закони, с реалните възможности и действителните условия е извънредно важен принцип на научното управление — принципът на обективността.

Познаването на обективните закони е основа на научното управление на обществените процеси. Предимствата на социализма могат да бъдат разкрити и реализирани най-добре само тогава, когато хората са опознали законите, овладели са механизма на тяхното действие, и активно и умело ги използват в управлението. Научното управление не е нищо друго освен реализиране на изискванията на обективните закони, на прогресивните тенденции, присъщи на социалистическото общество.

Принципът на обективността в управлението е несъвместим със субективизма, чиято същност е игнорирането на обективните условия, на закономерностите на общественото развитие. На принципа на обективността противоречи и стихийността, тъй като научното управление задължително предполага активна дейност на хората, основана върху познаването на обективните закономерности.

Конкретност. Закономерността като господстваща тенденция си пробива път през масата конкретни, нередко противоречиви явления, които модифицират действието на закона и които е необходимо да се вземат под внимание при практическото му използване. Например действието на закона за социалистическото разпределение

според труда се осъществява при условията на известно несъвпадане на някои основни интереси на социалните групи, обществото и личността, когато още се запазва фактичното икономическо неравенство между хората и т. н. Важна задача на управлението е да разкрива и навреме да преодолява конкретните противоречия в реалния живот.

Да управляваш конкретно, значи да управляваш въз основа на достоверна и научно обработена информация за вътрешното състояние на обекта, а също и за външните условия, при които функционира той. Информацията е фактическият жизнен материал, който помага да се откриват нови, неизвестни закономерности и да се уточняват вече откритите, да се разкриват конкретните прояви на едни или други закони при дадени обстоятелства, а главното — да се изработват на тази основа целите, начинът на действие на хората, оптимално съответстващи на изискванията на обективните закономерности. Само като се разполага с достоверна информация, като се познават конкретните процеси в живота, може навреме да се откриват грешките и пречките по пътя към целта, да се преодолеят, да се коригира управлението в съответствие с обективните изменения.

Социалистическото общество получава достоверна социална информация чрез статистиката, конкретните социологични изследвания, социалния експеримент и общуването на ръководителите с трудещите се маси. Източник на информация са и обсъждането на въпросите в държавните, партийните и обществените организации, писмата, изказванията и предложенията на трудещите се.

Оптималност, ефективност. В принципа на оптималността и ефективността се съдържа главната цел на управлението на обществото, икономическите, политическите, социалните и духовните процеси. Същността на този принцип се състои в следното: да осигури решаването на поставените задачи във възможно най-кратък срок с най-малки разходи на трудови, материални и финансови ресурси.

Главното при реализирането на принципа на оптималността е режимът на икономии, т. е. разумното и пресметливо използване на ресурсите, предотвратяването на загуби и непроизводителни разходи. Важно сред-

ство за постигане оптималност е стопанската сметка. Само въз основа на нея може да се осигури комунистическа старателност и грижовност.

Принципът на оптималността е принцип на управлението не само на икономиката, но и на всички други сфери на обществения живот — социалното и културното строителство, процесите на обучението и възпитанието, научната работа и т. н.

Осигуряването на оптималност и ефективност на производството във всяко предприятие, в цялото народно стопанство е извънредно важна задача на икономическата реформа в промишлеността и строителството. Средства за оптимизация са широкото прилагане на икономическите методи и стимули в управлението на стопанството, усъвършенствуването на държавното планиране, концентрацията и специализацията на производството, разширяването на самостоятелността и инициативата на предприятията и обединенията, повишаването на отговорността и материалната заинтересованост на колективите от резултатите на тяхната работа.

Наред със СССР аналогични реформи успешно се осъществяват и в България, ГДР, Унгария и други социалистически страни.

Основното звено. Управлението на цялото общество, както и на който и да било обществен обект се състои от комплекс от различни, свързани помежду си задачи. Тези задачи не са еднакви по своето значение, по мястото си в общата верига на събитията, по начините и времето на тяхното решаване. Ленин смята за необходимо в тази верига от събития да се намери главното звено, от което зависи решението на цялата съвкупност от проблеми. „Трябва да умееш във всеки отделен момент — пише той — да намериш онази особена брънка от веригата, за която трябва с всички сили да се заловиш, за да задържиш цялата верига и да подготвиш сигурно преминването към следващата брънка...“¹. Основното звено, както и цялата система, не остава едно и също. То получава нова конкретна проява на всеки етап от развитието на обществото.

Стимулиране Управлението на обществото е преди всичко ръководене на хората, организиране на трудовата

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 27, стр. 266.

га и обществената активност. Умелото ръководство на хората в крайна сметка решава проблема за ефективността на управлението на обществото. Но хората са живи същества, мислещи, дейни. Те имат определени интереси, стремежи и потребности. Съобразяването с потребностите и интересите на хората намира израз в стимулирането на тяхната дейност.

В изграждането на социализма и комунизма В. И. Ленин придава особено голямо значение на съчетаването на моралните и материалните стимули. Той пише, че преминаването към комунизма може да се осигури „не върху ентузиазма непосредствено, а с помощта на ентузиазма, роден от великата революция, върху основата на личния интерес, на личната заинтересованост, на стопанската сметка...“¹ Научното управление на обществото предполага съвършено материално и морално стимулиране, постигане на хармонично единство на коренните интереси на обществото, на всеки колектив и на всеки труженник.

Комунистическата партия на Съветския съюз ефективно използва принципа на материалното стимулиране в управлението на икономиката и социалните процеси. Една от страните на икономическата реформа е, че наред с мероприятията за усъвършенствуване на планирането на народното стопанство в нея важно място заемат мерките за развитие и подобряване на материалното стимулиране, особено на дейността на колективите в предприятията.

Материалните стимули са решаващи стимули за трудовата активност на хората. Но те не бива да се откъсват от духовните стимули. Главното при стимулирането като принцип на управлението е да се съчетават материалните и духовните стимули за труд. Да се противопоставят едните стимули на другите е несъвместимо с природата на социализма и това може да причини сериозна вреда на развитието на социалистическото общество. Материалните стимули въвн от духовните могат да предизвикат частнособственически тенденции, користолюбие. Духовните стимули извън материалните не ще дадат необходимия ефект. Само в единство материалните и духовните стимули са, от една страна, източник за постоянно

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 33, стр. 39—40.

повишаване на трудовата активност, за нарастване на производителността на труда, а, от друга страна, източник за издигане на народното благосъстояние, за всеообхватно развитие на личността, за формиране на нейния възвишен морален и духовен облик.

Териториално-отраслов принцип. Териториално-отрасловият принцип на управлението има обективна основа — наличието на административно-териториални единици в обществото, на различни сфери в обществения живот, отрасли на икономиката и културата.

Управлението на административно-териториалните обекти се осъществява по *териториалния принцип*. В СССР всеки от тези обекти е подчинен на съответния Съвет на депутатите на трудещите се. Съветите организират стопанското и културното строителство, осигуряват съгласуваност в дейността на предприятията и учрежденията, намиращи се на подведомствената им територия. В резултат на това една или друга териториална единица представлява единен социално-икономически комплекс, засмат специфично място в цялата обществена система.

Управлението на различните отрасли на икономиката и културата се осъществява по *отрасловия принцип*. Всеки от обектите в отрасъла, независимо от това, на каква територия е разположен, се управлява от центъра посредством съответните министерства и ведомства и подчинените им органи по места. Отрасловото управление осигурява специализация на производството, която дава възможност да се провежда единна техническа и научна политика във всеки отрасъл, да се внедряват в производството най-новите постижения на науката и техниката, най-целесъобразно да се използват материалните, трудовите и финансовите ресурси. Тя дава възможност да се създаде ефективна система на научна информация, изследователски и конструкторски институти, подготовка на квалифицирани кадри и стандартизация на производството. Специализацията открива големи възможности за повишаване производителността на труда, подобряване качеството на продукцията, усъвършенстване обслужването на населението, развитие на културата, науката и образованието.

Административно-териториалният и отрасловият принцип тясно се преплитат. На територията на администра-

тивно-териториалните единици са разположени обекти на различни отрасли — заводи и фабрики, строежи, кохези и совхози, културни учреждения, здравни и образователни заведения и т. н. Нито един от принципите на управлението — нито административно-териториалният нито отрасловият — сам по себе си не осигурява ефективно управление. В социалистическото общество се оформи единен *териториално-отраслов принцип на управлението*. Неговата същност се изразява в това, че различните обекти обикновено са двойно подчинени. Гледайки редица въпроси, особено от социално-политически характер, те се управляват от териториалните органи, преди всичко от Съветите на депутатите на трудещите се. А по други, специални въпроси те се управляват от отрасловите органи — министерства, комитети и т. н.

Административно-териториалното и отрасловото управление представляват единство на противоположности. Важна задача на органите на управлението е умело да съчетават тези противоположности. Абсолютизирането на териториалния принцип нерядко води до местничество, до забравяне интересите на обществото. От своя страна абсолютизирането на отрасъла може да доведе до ведомственост, до забравяне интересите на териториалните единици и икономическите райони. Партията и правителството непрестанно се грижат да съчетават интересите на цялото общество с интересите на икономическите райони.

Комунистическата партия и съветското правителство отделят изключително голямо внимание на въпросите на управлението, особено на управлението на производството. XXIV конгрес на КПСС охарактеризира като една от основните задачи във връзка с развитието на народното стопанство на СССР през 1971 — 1975 г. усъвършенстването на системата на управление, планиране и икономическо стимулиране в съответствие с изискванията на съвременния етап в изграждането на комунизма. прилагането на най-нова техника в управлението, привличането на трудещите се в управлението. При това беше отбелязано, че усъвършенстването на системата на управление не е еднократно мероприятие, а динамичен процес, в който се решават поставяните от живота проблеми. Тези проблеми и занапред трябва да стоят в центъра на вниманието на партията и държавата.

Конгресът подчерта, че съвременните условия задължават управленските кадри от всички степени, включително и висшите ръководни кадри, да овладяват марксистко-ленинската икономическа теория, теорията и практиката на управлението, научната организация на труда, новите методи на планиране и икономическо стимулиране, да прилагат икономико-математическите методи и съвременната изчислителна техника.

Усъвършенствуването и развитието на ленинските принципи на научно управление в съответствие с обективните потребности на обществото са задължително условие за успешното развитие на социализма и неговото движение по пътя към комунизма.

ГЛАВА XX

СОЦИАЛИЗМЪТ И РАЗВИТИЕТО НА НАЦИИТЕ

Преходът от капитализма към социализма се характеризира с коренни изменения в националните отношения. Социализмът премахна неравенството между нациите, националното потисничество, дълбоката пропаст между различните народи в икономическото, политическото и културното развитие, измени духовния облик на народите, техния живот и бит. Формирането на социалистическите нации и постигането на фактическо равенство между тях е огромно завоевание на социализма.

1. Разцвет и сближение на социалистическите нации

Социалистическата нация е нова социална и етническа общност на хора, формирала се исторически в процеса на ликвидиране на капитализма и победата на социалистическите производствени отношения. За разлика от нациите в буржоазното общество, в състава на които влизат класи с противоположни интереси, социалистическите нации се характеризират със социална еднородност: те се състоят от дружески класи — работници и селяни, а също и от трудова интелигенция. Икономическа основа на тези нации е социалистическата собственост. На нациите в социалистическото общество са присъщи общност на целите и интересите, единство на мирогледа и интернационална солидарност.

С преминаването към изграждане на комунизма за-

почва нов етап в развитието на националните отношения. На този етап нациите се сближават още повече.

**Две исторически
тенденции в
националния въпрос**

В периода на изграждането на социализма и комунизма действуват две взаимно свързани прогресивни тенденции в националните отношения. *Първо*, бурно и всестранно се развиват всички нации; всички социалистически нации се сближават в икономическата, политическата и културната област. Разцвет на всеки народ в името на сближаването на всички народи и сближаване на всички в името на разцвета на всеки — такава е диалектиката на развитието на социалистическите нации в периода на изграждането на социализма и комунизма.

Двете тенденции в националните отношения действуват и при условията на капитализма. Както доказва Ленин, световен закон на развитието на нациите при капитализма е: 1) пробуждането на националния живот и националните движения, борбата против всякакъв гнет, създаването на национални държави; 2) разрушаването на националните прегради, създаването на интернационално единство на капитала, на икономическия живот изобщо, политиката, науката и т. н. Първата тенденция е характерна за периода на възходящия, домонополистичния капитализъм, втората преобладава през периода на империализма. Тези две тенденции изразяват непримиримите противоречия на капиталистическия строй.

По своето съдържание и социални последици двете тенденции в развитието на националните отношения при социализма коренно се различават от закона за развитието на нациите при капитализма. Докато при капитализма първата тенденция се изразява в пробуждането на националния живот, и националните движения, в борбата против националното потисничество, в условията на социализма нейното съдържание е друго — възраждане и *всеностранен разцвет* на нациите. „Националното движение“ тук взема съвсем друг характер. То не е насочено против националното потисничество, което с установяването на социалистическия строй е вече унищожено, а към подем на творческите сили на всяка нация, на нейната икономика и култура, към укрепване

на другарското сътрудничество, социалистическата взаимомощ и дружбата между народите.

Принципно се различава и действието на втората тенденция. Сближаването между нациите, разрушаването на националните прегради, създаването на интернационално единство на икономическия живот при условията на новия строй не се осъществява насилствено, а доброволно, върху демократически начала. Като подчертава принципната разлика между националните отношения при социализма и капитализма, Ленин пише: „Ние искаме *доброволен* съюз на нациите — такъв съюз, който да не допуска никакво насилие на една нация над друга — такъв съюз, който да е основан върху *найпълно доверие*, върху *ясно съзнание за братско единство*, върху *найпълно доброволно съгласие*.“¹ За светската държава той казва: „И нашият съюз, нашата нова държава е по-здрава от насилническата власт, която обединява с лъжа и желязо в необходимите за империалистите изкуствени държавни формации.“²

За разлика от капитализма, при който цели народи столетия наред вегетират на стадия на докапиталистическите отношения, дълго време остават раздробени и по-късно „цивилизованите“ народи се консолидират с тях в една нация или насилствено ги асимилират, при условията на диктатурата на пролетариата всички нации и народности в многонационалната държава заедно осъществяват прехода към социализма независимо от това, на какъв стадий на развитието ги е заварила социалистическата революция. Новият строй дава възможност на всички народи в еднаква степен да се ползват от материалните и духовните богатства на обществото, от постиженията на световната цивилизация и култура.

Развитието на нациите и националните отношения се осъществява върху основата на общите принципи на социализма с оглед на конкретните особености на всяка страна и нация. „... Различните нации — пише Ленин — вървят по еднакъв исторически път, но по разнообразни до висша степен зигзаги и пътечки...“³ Ме-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 30, стр. 291.

² В. И. Ленин. Съч., т. 26, стр. 481.

³ В. И. Ленин. Съч., т. 29, стр. 188.

ствите отливя, особеностите на икономическата структура и социално-политическите условия определят своеобразието на пътя към социализма, но те не отменят генералните принципи на социалистическото развитие, които са общи за всички страни и нации и които са изпитани в международната практика, проверени са от живота. Истинско равноправие, сътрудничество и взаимопомощ между народите и всеобхватен разцвет и сближение на нациите и народностите са възможни само ако се установи власт на трудещите се и се утвърди социалистическата собственост.

В изграждането на комунизма се осъществява по-нататъшен разцвет и сближение на нациите и народностите. Като отбеляза успехите в развитието на този процес, XIV конгрес на КПСС посочва: „Необходимо е и напред неотклонно да се провежда ленинският курс към укрепване на Съюза на съветските социалистически републики, като се изхожда от общите интереси на съветската държава, а също и като се държи сметка за условията на развитие на всяка от образувашите го републики, като последователно се полагат усилия за по-нататъшния разцвет на всички социалистически нации и постепенното им сближаване“.

По въпроса за общите принципи на развитие на нациите и народностите научният комунизъм води борба срещу две антимакистски концепции. Едната от тях пренебрегва националните особености, изисква механически да се прилагат към всички страни общите принципи на развитие на нациите, без оглед на тяхната специфика. Привържениците на другата концепция издигат на преден план националните особености на отделните страни, пренебрегват общите закономерности в националните отношения, отричат значението на натрупания от социалистическите страни исторически опит в изграждането на новия живот.

През периода на изграждането на социализма и комунизма развитието и сближението на нациите се извършват върху основата на редица общи закономерности. Тези закономерности са следните:

премахване на фактическото неравенство на нациите и изравняването им в икономическо и културно отношение;

всеобхватно развитие на икономическата общност

на нациите, осигуряване на все по-тясно братско сътрудничество и социалистическа взаимопомощ между тях;

постигане на *социална еднородност на нациите* в основа на усъвършенствуването на социалистическите обществени отношения, изменението на класовата структура на обществото и постепенното заличаване на границите между класите;

формиране на *идейно единство* между нациите и народностите на базата на марксизма-ленинизма, разцвет на социалистическата култура на народите, сближаване и взаимно обогатяване на националните култури, укрепване на техните интернационални основи, развитие на общи комунистически черти на културата;

последователно осъществяване на дело принципите на *пролетарския интернационализъм* във всички области на икономическия, политическия и идейния живот на нациите;

всестранно укрепване на *дружбата между народите*.

Икономическа основа на развитието и сближението на нациите

Икономическата основа на сближението на нациите е социалистическата обществена собственост върху средствата за производство. Огромно

завоевание на социалистическата революция е проявено във възгласяването на правовото равенство на нациите. То още не им дава фактическо равенство, но представлява необходима предпоставка за всестранен разцвет и сближение на народите. Отстраняването на фактическото неравенство на нациите и изравняването на тяхното развитие става предмет на особени грижи от страна на комунистическата партия и социалистическата държава през периода на прехода от капитализма към социализма.

В изостаналите национални покрайнини на СССР върху основата на ленинската национална политика с ускорени темпове се развиваха производителните сили. Ликвидирана беше предишната диспропорция в териториалното разполагане на промишлеността, формираха се национални кадри от работници, интелигенция, партийни и държавни работници. Преди революцията повече от 40 народности нямаха своя писменост. Те не

само че я получиш при социализма, но и развиш своя национална литература и изкуство, националните езици, учебното дело, средното и висшето образование. В течение на живота на едно поколение потиснатите по-рано народи ликвидираха вековната изостаналост и се издигнаха до равнището на развитите нации.

Социалистическите производствени отношения създадоха широк простор за бурен растеж на производителните сили на всяка нация и за интензивно общуване между народите.

При социализма се осъществява рационално райониране на производството, премахва се едностранчивостта в развитието на икономиката на народите, характерна за капитализма. В стопанските планове се обръща главно внимание на това, всяка нация максимално да използва своите материални и духовни възможности, да се развива специализацията и кооперирането, комплексно да се развива стопанството на републиките и икономическите райони. Социалистическата икономика представлява единен, цялостен стопански организъм. Тя е обективната основа за по-нататъшното сближаване на нациите. Общността на икономиката обуславя общността на общественно-политическите интереси на народите и всички те кръвно са заинтересовани от създаването на могъщи производствени сили.

Икономиката на всяка република е свързана посредством хиляди нишки с икономиката на другите републики. Тя не може успешно да се развива изолирано. Като развиват различни отрасли на стопанството с оглед на природните богатства, материалните и трудовите ресурси и производствено-стопанския опит, нациите създават многоотраслова икономика и по този начин дават своя принос в общото дело на комунистическото строителство. Те се допълват взаимно в икономическо отношение при изграждането на материално-техническата база на комунизма. Това е материалната основа на социалистическия интернационализъм, основата за по-нататъшното укрепване на нерушимата дружба между народите на СССР.

В системата на народното стопанство на СССР се развива успешно икономиката на всички съюзни републики. Така например Средна Азия се превърна в извънредно важен район на цветната металургия, енер-

гетиката и добива на гориво. В Казахстан широко се развиват металургията, каменовъглената, химическата и нефтената промишленост. В Прибалтика с бързи темпове се развиват машиностроенето, електроенергетиката, радиоелектрониката, приборостроенето, химическата и други отрасли на промишлеността, в Закавказките републики — химическата промишленост, машиностроенето и приборостроенето, електроенергетиката и цветната металургия.

Икономическите райони на страната се намират в тясна производствена връзка помежду си. Развитието на всеки икономически район в Съветския съюз се планира с оглед на възможностите и перспективите на другите райони.

Със съвместните усилия на трудещи се от различни нации се създават големи промишлени и селскостопански предприятия, които имат международно значение: водноелектроцентрали, нефтопроводи, газови магистрални, иригационни и водостопански съоръжения и т. н. Това укрепва икономическите връзки между народите, тяхната общност, ускорява изравняването им в икономическото и културното развитие.

Укрепване на
социално политическото
единство на нациите

В процеса на възникването на социализма и развитието на производителните сили всяка нация формира своя работническа класа и своя интелигенция. Общо взето, оформя се еднаква класова структура, *нацията става еднородна по своя социално-класов състав*. Само при тези условия се създава общност на интересите на всички класи и социални групи на нацията.

Като определя условията за създаване единството на нациите, Маркс пише: „За да могат народите действително да се обединят, те трябва да имат общи интереси. За да могат техните интереси да бъдат общи, трябва да бъдат унищожени съществуващите (капиталистическите. — *Ред.*) отношения на собственост, защото съществуващите отношения на собственост обуславят експлоатацията на едни народи от други...“¹ В капиталистическото общество, раздирано от вътрешни класови и национални противоречия, не може да има един-

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 4, стр. 370.

ство на нацията. С установяването на обществена собственост върху средствата за производство се създава здрава основа за общност на коренните интереси на нацията. Нейното единство се формира постепенно, успоредно с ликвидирането на остатъците от експлоататорските класи и вътрешните антисоциалистически сили, преодоляването на национализма, дребнобуржоазните тенденции и предразсъдъци.

Като премахва в общи линии фактическото неравенство между нациите, социализмът не осигурява пълно преодоляване на разликите в техните жизненни условия. Нациите още се различават по равнище на икономическото и културното развитие, по съотношението между обществените слоеве — работници, селяни, интелигенция, градско и селско население.

За преодоляването на тези и другите различия комунистическата партия осъществява политика, насочена към осигуряване на фактическо равенство на всички нации и народности. В областта на икономиката тя провежда курс към изравняване на тяхното икономическо развитие. В резултат на високите темпове на индустриалното развитие в състава на всяка нация от година на година расте относителният дял на работниците, инженерите и техниците, на националната интелигенция, засилва се социалната еднородност на нацията.

Развитието на националните отношения и създаването на социално единство на нациите е свързано с процеси не само в областта на икономиката, но и в политическия живот. Важна роля играят такива фактори като развитието на социалистическата демокрация, укрепването на съюза между работническата класа и селяните, усъвършенствуването на формите на националната държавна организация, заздравяването на суверенитета на нациите и т. н.

Без здрав съюз между трудещите се класи няма единство на нацията. В този съюз решаваща роля играе работническата класа като главна, ръководна сила в социалистическото общество. Тя стои в центъра на цялостния икономически и политически живот на нацията, изразява нейните интереси, укрепва вътрешното единство, развива дружбата и социалистическото братство на народите.

Социализмът не ограничава суверенитета на нацията, както го клеветят буржоазните идеолози, а го разширява и укрепва. Ярка илюстрация на това е създаването на национална държавна организация на народите в СССР. „Ние дадохме на всички перуски националности *техни собствени* републики или автономни области“¹ – пише Ленин. През 1922 г. в СССР имаше 4 съюзни републики, сега Съветският съюз наброява 15 равноправни съюзни републики, 20 автономни републики, 8 автономни области и 10 национални окръга. Национално-териториалните формации в рамките на единната съветска държава ни дават възможност да съчетаваме интересите на всяка нация с общонародните интереси, да преодоляваме някогашната изолация на нациите, да свържем националните покрайнини с центъра, да установим тесни икономически и културни връзки с напредналите, развити нации.

Една от характерните черти при сближаването на нациите е засилването на многонационалния характер на населението на републиките и областите. Задълбочаването на икономическото и културното сътрудничество между народите, изграждането на нови предприятия и разработването на природните богатства с общите усилия на трудещите се от различни нации и развитието на всички видове транспорт обуславят подвижността на населението. Националният състав на всяка република в СССР става все по-разнообразен. Процесът на интернационализиране на състава на населението засилва сближението между нациите. В производствените, научните и учебните колективи, в творческите организации и културните учреждения все повече се вливат хора от различни нации. Във фабриките и заводите, в колхозите и совхозите, в строителството и в научните колективи работят съвместно хора от много националности, които, взети заедно, образуват истинска интернационална бригада за комунистическо строителство. За тях дадената национална република или област, където живеят и се трудят, става също така близка и родна, както и за местното, коренното население.

Национално-териториалните формации (федерация, съюзна и автономна република) са преходни стъпала

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 33, стр. 34.

по пътя към пълното единство между народите, представляват средство за сближаване на нациите и за развитие на тяхната интернационална общност. По своята природа те са дълбоко интернационални, защото в еднаква степен служат на интересите на народите, допринасят за разцвета не само на коренната нация на дадената република, но и на всички народи, които живеят на нейната територия. Формите на националната държавна организация се развиват и усъвършенствуват в общественото развитие. Съществуващите форми на държавно устройство на народите и занапред ще играят голяма роля за развитието и сближаването на нациите. Затова комунистическата партия си поставя задачата напълно да използва тези форми на националната държавна организация в интерес на по-нататъшното усъвършенствуване на националните отношения и укрепването на дружбата между народите.

Развитие на духовния
облик на нациите.
Сближаване на
националните култури

Социализмът открива широки възможности за сближаване и взаимно обогатяване на националните култури, за бурно развитие на образованието,

науката и техниката, литературата и изкуствата на всяка нация. От оръдие за духовното поробване на народните маси, каквото са при капитализма, училището, литературата и изкуството, културно-просветните и идеологическите учреждения се превърнаха в средство за комунистическо възпитание и изграждане на новия живот. За пръв път в историята учебните заведения, научните и културните институти стават извънредно важни фактори за приобщаване на трудещите се, независимо от тяхната расова и национална принадлежност, към постиженията на световната цивилизация.

При социализма културата служи на народа и по своето съдържание е обща, интернационална за всички трудещи се. По форма тази култура е национална, тъй като у различните народи, в зависимост от техния език, традиции, бнт и т. н., възприема различни изразни средства.

По своята насока и съдържание националната култура е дълбоко партийна и класова, тя се развива върху основата на марксистко-ленинската идеология и е едно от средствата в борбата срещу империализма, срещу буржоазната идеология.

Националните култури не се развиват, изолирано една от друга, а в тясна връзка и в братско единство с културата на другите народи. В обстановката на дружба и братско сътрудничество между нациите процесът на сближаване на националните култури придобива все по-интензивен характер, засилва се интернационалното съдържание на националните култури. Културната съкровищница на всяка нация все повече се обогатява с творби, които получават интернационален характер. От своя страна творческите успехи в културното развитие на отделните нации същевременно са и успехи на целия народ, на неговата многонационална култура. Всяка нация в Съветския съюз и в другите социалистически страни има високоразвита култура, бележити учени, писатели, дейци на изкуството, чиито произведения обогатяват не само „тяхната“ национална култура, но и световната наука и техника, литература и изкуство.

Развитието на социалистическата култура върви по възходяща линия. В националната култура винаги нещо отживява времето си и остарява, ражда се нещо ново, по-прогресивно. Националните форми на културата се усъвършенствуват и се сближават помежду си, като се освобождават от всичко остаряло, което противоречи на новите условия на живот. В националната форма на културата възникват нови елементи въз основа на преосмислянето на нейните стари изрази, средства, на тяхното творческо възприемане от другите национални култури. Този процес се развива с известни противоречия. За съжаление още се намират привърженици на назадничавото и отживялото, които под булото на националната форма се опитват да отстояват остарялото, примитивното и архаичното, като го представят за истински национално. Подобен подход не може да допринесе за сближението на нациите, а само вреди на това дело.

Сближението между нациите в областта на културата е обективна необходимост на общественния прогрес. То се засилва с развитието и усъвършенствуването на обществените отношения. Все по-богат и многообразен става духовният живот на социалистическите нации, раждат се нови черти на културата, които отговарят на новите условия на националния живот. Най-добрите национални традиции се развиват, допълват се и се обо-

гатяват с нови традиции, възникнали в процеса на социалистическото строителство.

За взаимното обогатяване и сближаване на националните култури важна роля играят десетдневките и седмиците на литературата и изкуството на братските народи, съвместните научни симпозиуми и конференции, взаимните гостувания на майстори на националната литература и изкуство, издаването на различни езици на художествени произведения, създадени в съюзните републики. Голям принос за обогатяването на националните култури имат преводите на езика на дадения народ на произведения от руската класическа и съвременна литература и от литературата на народите на другите републики.

В репертоара на националните оперни, драматични и хореографски колективни органично влязоха произведения на майстори от различни националности, включително и от чужбина. Театралните колективи на републиките показват не само „своето“ чисто национално изкуство, но и изкуството на други народи. А колко прекрасни филми с голямо художествено и възпитателно значение бяха създадени в студиите на националните републики в сътрудничество с руските, украинските и белоруските майстори на киното!

Голяма роля за сближаване на нациите играят средствата за масова пропаганда и информация — печатът, киното, радиото и телевизията. Комунистическата партия широко ги използва при възпитаването на трудещите се в дух на интернационализъм и дружба между народите.

С образуването на световната социалистическа система процесът на интензивно сближение между народите обхваща стотици милиони хора от различни нации. Все повече се развива културното и научното сътрудничество между социалистическите страни. Това спомага за по-нататъшния интензивен обмен на духовни богатства, за засилване процеса на взаимно обогатяване и взаимно влияние между националните култури.

В СССР се формират и развиват общонационални традиции на цялото съветско общество, разширява се общуването между нациите в различни сфери на социалния живот, формират се нови, интернационални черти на общата комунистическа култура. Съвремен-

ното развитие на националните отношения с нова сила потвърждава мисълта на Ленин, че при социализма народите ще се обявяват против всякаква национална ограниченост, че „трудещите се маси никъде не ще се съгласят сами на затвореност“, те „с всички сили ще се стремят към съюз и сливане с големите и напреднали социалистически нации“.¹

При социализма върху основата на равноправие и взаимно обогатяване свободно се развиват националните езици. Всеки човек има пълна свобода да говори, да възпитава и обучава децата си на който и да е език. Не се допускат никакви привилегии, ограничения или принуда при употребата на едни или други езици. Животът на многонационалната държава изисква и единно, общо за всички народи средство за общуване. В СССР този проблем е разрешен върху основата на доброволното изучаване на руски език, тъй като на него говори преобладаващото мнозинство от съветския народ.

Въпросът за равенството на езиците не бива да се смесва с въпроса за равенството на техните обществени функции. Едни езици изпълняват функцията на средство за международно, интернационално общуване, а други — не. Това се определя от обективната потребност от общуване на националностите. Ленин посочва, че „потребностите на икономическия оборот всякога ще заставят живеещите в една държава националности (докато те пожелаят да живеят заедно) да изучават езика на мнозинството“². Без това няма и не може да има пълнокръвно сътрудничество между нациите.

Народите на СССР изпитват дълбока любов и уважение към руския народ, към неговата култура и език. Великата Рус завинаги сплоти народите на нашата страна в единно братско семейство, много народи намериха защита и условия за развитие под нейното могъщо крило. Руският език е мощно средство за приобщаване на нациите и народностите към постиженията на всички народи и към световната култура. Той спомага за взаимното проникване на националните култури, за интернационалното възпитание на тру-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 22, стр. 354.

² В. И. Ленин. Съч., т. 19, стр. 350.

дешите се. Ето защо расте стремежът на всички нации и народности в СССР към овладяването на руския език, който е вторн роден език за тях. „Руският език фактически стана общ език за международно общуване и сътрудничество между всички народи на СССР“ — се казва в Програмата на КПСС. Като изучават руски език, хората от всички националности не само придобиват по-широки знания, но и се приобщават към общите постижения на социалистическата култура.

На времето Ленин подчерта прогресивния характер на доброволното изучаване на руския език от неруските народи. Той писа: „И ние, разбира се, сме за това, всеки жител на Русия да има възможност да научи великия руски език.“

Ние не искаме само едно: елемента „*принудителност*“.¹

Във връзка с консолидацията на малките етнически групи и сближаването на нациите в живота на тези групи настъпват качествени изменения, засилва се концентрацията на техните езици. Процесът на консолидация на малките народности с големите нации се наблюдава във всички многонационални социалистически страни. Това е естественоисторически процес. Той протича без изкуствено форсиране и намеса отвън. Нарушаването на принципа на свободата на избор на език и принудителното му наотрапване на други народи би навредило на развитието и сближението между нациите, би отслабило доверието и дружбата между тях.

Комунистическата партия съдействува с всички мерки за по-нататъшното взаимно обогатяване и сближение на националните култури, за укрепване на тяхната интернационална основа и по този начин за формиране на бъдещата единна общочовешка култура. В процеса на изграждането на комунизма се засилва идейното единство на нациите, развиват се общи за всички народи комунистически черти на културата, морала и традициите.

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 20, стр. 62.

2. Съчетаване на класовите и националните интереси. Единство на интернационализма и патриотизма

Във всички области на националния живот — икономика, политика, култура — социалистическата държава и комунистическата партия се ръководят от принципите на пролетарския интернационализъм, който хармонично съчетава общите класови интереси на трудещите се с техните национални интереси.

Интернационализмът е неделима черта на идеологията и политиката на социалистическото общество. Противоположно на буржоазния национализъм, който култивира отчужденост между трудещите се от различни нации и народности, научният комунизъм поставя националния въпрос върху строго класова основа, чиято същност намира израз в братската солидарност и взаимната подкрепа на работниците и всички трудещи се от различните страни. „Буржоазен национализъм и пролетарски интернационализъм — ето двата непримиримо враждебни лозунга, съответстващи на двата големи класови лагера в целия капиталистически свят и изразяващи две политики (нещо повече: два мирогледа) по националния въпрос.“¹

Въпросът за отношенията между нациите има голямо политическо значение и изисква твърде гъвкав, предпазлив и внимателен подход, проява на висока класова съзнателност. И най-малката подозрителност и нетактичност, и най-малкото недоверие и пренебрежение на отделни лица или групи към една или друга националност, оскърбяването на нейните чувства и достойнство или подценяването на националните моменти, пренебрегването на специфичните национални потребности и особености могат да засегнат лесно уязвимите национални чувства на хората и да спомогнат за съживяването на националистическите отживелици, да навредят на делото на заздравяването на дружбата между народите.

Многонационалната социалистическа държава изразява както общите интереси на целия народ, така и

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 20, стр. 11.

интересите на всяка нация. Партията и държавата решават всички въпроси на националните взаимоотношения от позициите на пролетарския интернационализъм.

В съветското общество гражданите, независимо от своята националност и раса, са напълно равноправни във всички области на стопанския, държавния, културния и общественно-политическия живот. Всяко пряко или косвено ограничаване на правата или устацовяване на предимства за отделни граждани в зависимост от тяхната расова и национална принадлежност, както и всяко проповядване на расова или национална изключителност или омраза и пренебрежение се наказват от закона. Велико завоевание на комунистическата партия и съветската държава е дружбата между народите на СССР. Тя е извор на силата и могъществото на нашата многонационална страна. Здравият съюз и дружбата между народите при социализма се опират върху пълно доверие, върху ясното съзнание за братското единство, върху доброволното съгласие.

Буржоазните пропагандатори и ревизионистите се опитват да противопоставят националните интереси на класовите, за да „освободят“ националния въпрос от влиянието на политиката и идеологията на пролетарския интернационализъм, т. е. да го лишат от класовата му насоченост.

Марксизмът-ленинизмът се обявява решително против абсолютизирането на националния момент и противопоставянето му на пролетарския интернационализъм, на международната солидарност на работническата класа, на всички трудещи се. „Дребнобуржоазният национализъм — пише Ленин — обявява за интернационализъм признаването на равноправието между нациите и само толкова, запазвайки (да не говорим за чисто словесния характер на такова признаване) неприкосновен националния егоизъм...“¹ Пролетарският интернационализъм изисква решителна борба против всяка проява на национализъм, органическо съчетаване на националните интереси с интересите на народите на другите страни, със задачите на цялото революционно движение.

Национализмът е най-трудно изкоренимият оста-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 31, стр. 137—138.

тък от капитализма. Многовековният режим на национален гнет натрупа немалко горчиви обиди и недоверие между народите. Ликвидирането на частната собственост и на експлоататорските класи, революционните преобразования в обществения живот подкопават из основи отчуждението и враждата между нациите, премахват социалната база на национализма. Но както показва опитът, остатъците от национализма не изчезват веднага дори когато вече няма потискащи и потиснати нации.

Империалистическата буржоазия в своите идеологически диверсии против социалистическите страни залага на националистическите елементи, опитва се да притъпи класовото съзнание, да съживи и разпали националистическите предразсъдъци. Съзнавайки колко непопулярен и негоден е лозунгът за възраждане на частната собственост на капиталистите и земевладелците, тя се стреми да прокара своята реакционна идеология в социалистическите страни под знамето на национализма, за да отслаби и подкопае идейно-политическото единство на трудещите се в тях. Борбата против тези диверсии на империалистите е важен сектор на идеологическата работа.

Превръщането на пролетарския интернационализъм в норма на поведение на всеки труженик в социалистическото общество е сложен, а понякога и противоречив процес. В сферата на политиката пролетарският интернационализъм се утвърди по-бързо, отколкото в сферата на морала. Още се срещат хора, които признават интернационализма като политически принцип на социализма, но не са се освободили от националната ограниченост в битата и семейството, в личните отношения, в психологията и морала.

С какво да се обясни особената жизненост на националистическите отживелици? Преди всичко с това, че те се подхранват от дълбоко вкоренените в психиката на известна част от хората чувства на национален егизъм, изразяващи се в неосъзнат или осъзнат стремение да се осигурят предимства за лицата от „своята“ нация. „За да бъдеш... интернационалист — учи Ленин, — трябва да не мислиш само за своята нация, а да поставяш по-високо от нея интересите на всички, тяхна-

та всеобща свобода и равноправие.¹ Отживелиците на национализма са най-удобното прикритие за чуждата на социализма идеология.

На буржоазно-националистическата политика на разпалване вражда между народите комунистическата партия винаги е противопоставяла марксистко-ленинската идеология на дружба между народите и пролетарски интернационализъм. Като укрепва интернационалното единство на трудещите се от всички нации, партията обръща главно внимание върху общността на техните класови интереси, върху онова, което обединява трудещите се от всички нации в съвместната им революционна борба.

Укрепването и развитието на дружбата между народите е обективно необходимо условие за здравината, жизнеността и силата на всяка многонационална социалистическа държава. Докато в сферата на социалните отношения основа на мощта на социалистическата държава е съюзът на работническата класа, селяните и интелигенцията, в сферата на националните отношения също толкова важен и необходим източник на нейната сила е общността на всички народи, населяващи дадената страна. Интернационалното възпитание трябва да реши двойна задача: да очисти съзнанието и нравите на хората от всички, дори и от най-малките прояви на националистически предразсъдъци и да развива в тях чувство на уважение към другите народи, да формира братско отношение към тях. В представителите на другите нации интернационалистът вижда другари по борба и ги оценява правилно независимо от тяхната национална принадлежност. Същевременно интернационалното възпитание не изисква да се потиска естественото чувство на национална гордост, ако то не се хипертрофира, ако не води към противопоставяне собствения народ на другите народи.

Комунистическата партия възпита съветския народ в дух на социалистически интернационализъм и патриотизъм, в дух на неугасима любов към социалистическата родина. В упорита борба партията преодолява уклоните по националния въпрос. От момента, когато бяха ликвидирани експлоататорските класи, интернационализмът и патриотизмът станаха общонародни и това на-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 22, стр. 362.

мира израз в идейно-политическото единство на съветското общество, в растящата и укрепваща дружба между народите, в единодушната им подкрепа по отношение на политиката на партията и правителството. Но от това не отпада необходимостта да се засилва интернационалното възпитание на трудещите се и още повече да се заздравява дружбата между народите.

На Международното съвещание на комунистическите и работническите партии през 1969 г. Л. И. Брежнев каза: „Ние смятаме за своя важна задача по-нататъшното укрепване на съюза на всички нации и народности в нашата многонационална страна. В тази област на социалистическите преобразования ние постигнахме значителни резултати, които имаха принципно значение за революционното движение, за пробуждането на потиснатите нации. Сегашният етап в комунистическото строителство изисква не само да се закрепят постигнатите успехи, но и да се развият. Става дума за още по-тясно сближение на всички нации и народности, за по-нататъшно подобряване на работата, свързана с възпитанието на съветските хора в дух на съветски патриотизъм и социалистически интернационализъм, на непримиримост към идеологията на национализма и расизма.“

В комунистическото възпитание се съчетават социалистическият интернационализъм и патриотизъм. Интернационализмът отразява отношението към другите народи, а патриотизмът — към собствения народ и родина.

Патриотизмът е продукт на продължителното развитие на обособените отечества. В процеса на изграждането на социализма се ражда нов вид патриотизъм — социалистическият. Исторически създаването се и при съществува на всеки народ чувство на любов към родната земя и своя език при социалистическия патриотизъм се слива със съзнанието за отговорността, за съдбата на собствената страна, господари на която от победата на социалистическата революция станаха самите трудещи се. Социалистическият патриотизъм е чужд на националната ограниченост. В такава многонационална страна като СССР, населявана от над 100 нации и народности, той изразява тяхното общо чувство на любов и преданост към родината. Социалистическият патриотизъм

тизъм по своята социална същност е интернационален. Благодарение на тази особеност съветският патриотизъм не разединява, а сплотява всички нации в народности на нашата страна в единно братско семейство. Любовта на народите на СССР към тяхната многонационална родина се съчетава органически с чувството на уважение и братска дружба към народите от другите социалистически страни, към трудещите се от целия свят.

Интернационалното възпитание на трудещите се от социалистическите страни не бива да се противопоставя на тяхното патриотично възпитание. Братските комунистически партии се борят срещу опитите да се игнорират при интернационалното възпитание патриотичните национални чувства. Но като се възпитават трудещите се в дух на любов и преданост към родината, не бива да се забравя за интернационалната същност на идеологията и политиката на социалистическите страни. „Марксистите-ленинци — се казва в документа на международния форум на комунистите — едновременно са и патриоти, и интернационалисти, те отхвърлят и националната ограниченост, и отричането или подценяването на националните интереси, и тенденцията към хегемонизъм. Задачата е все по-пълно и по-широко да се съчетава социалистическият патриотизъм с пролетарския интернационализъм.

Нерушимото интернационално единство на народите е източник на могъществото на всяка социалистическа държава, на цялата световна система на социализма.

3. Възникване на нови форми на интернационална общност на хората

С нарастването на производителните сили на социализма и разширяването на международното общуване не само че се развиват нациите, но и възникват нови, по-широки от нацията форми на общност на хората.

Съветският народ —
нова историческа
общност на хора

Развитието и сближенето на социалистическите нации, които са свободни от непримирими класови противоречия, до-

ведоха до появата на нова, невиждана по-рано историческа общност на хора — *съветския народ*.

Като форма на единството на всички нации и народности на СССР съветският народ представлява нова интернационална общност на хора, социалистически съюз на всички трудещи се в страната. Докато националната общност се ограничава в рамките на една нация, интернационалната общност обхваща всички националности и народности на СССР. Съветският народ е нова интернационална общност на социалистически нации и народности, обединени от единството на целите и интересите, икономическия, политическия и идеологическия живот, от общността на родината, територията, социалистическата по съдържание култура и общността на езика за международно общуване.

Интернационалната общност, разбира се, не отменя националната общност, националните култури и езици, а изтъква именно онази черта, която е присъща на всички социалистически нации и на всяка от тях. Тъй както съществуването на съюзната държава — Съюза на съветските социалистически републики, не премахва националната държавна организация, така и интернационалната общност не отменя националната общност, а я включва в себе си като необходим компонент на интернационалното единство на нациите. Както интернационалната, така и националната общност на хората при социализма се обличат в съответна държавна форма. Държавната форма, изразяваща интернационалната общност на социалистическите нации, е Съюзът на СССР.

Възникването на новата интернационална общност е закономерен резултат от социалния прогрес, икономическото и политическото сближение между народите, от утвърждаването на социалистическата идеология, братската дружба и сътрудничество между народите.

Историческият опит на СССР и на световната социалистическа система потвърди правилността на Лениновата идея за широкото сътрудничество между социалистическите страни като много важно условие за ускореното развитие на световното социалистическо стопанство. Ленин посочва „тенденцията към създаване на единно, по общ план регулирано от пролетариата на всички нации, цялостно световно стопанство, каквато тенденция напълно ясно се прояви още при капитализма и безусловно под-

лежи на по-нататъшно развитие и на пълно завършване при социализма“¹. Първообраз на това бъдещо „цялостно световно стопанство“ е световната социалстическа система.

Националните различия между хората не са вечни. Сега в целия свят се наброяват около 2 хиляди народи, които се намират на различно равнище на общественото си развитие. Развитието на човешкото общество неизбежно води към засилване на връзките и общуването между нациите. С победата на комунизма в световен мащаб изравняването на социалните условия на живот и все по-голямото сближение на народите постепенно ще доведе до заличаване на националните различия. Сближенето на нациите е едно историческо стъпало в тяхното развитие, което в края на краищата води до премахване на националните различия и подготвя бъдещото сливане на нациите.

Като изопачават грубо действителния смисъл на развитието на нациите, буржоазните социолози разглеждат този процес само като едно непрекъснато натрупване на черти на националната специфика, като безкрайно разгръщане на особеностите на дадената нация. Такова разбиране на проблемите не отговаря на реалния исторически прогрес, който се формира като съвкупен резултат от дейността на всички народи. В своето историческо развитие нациите повече или по-малко заимствуват постиженията на другите народи в производството на материални блага, в политическата организация на обществения живот, в създаването на духовни ценности. Опирайки се на завоеванията и постиженията на световната цивилизация, нациите ускоряват темповете на своето прогресивно развитие. Маркс казва, че всяка нация може и трябва да се учи от другите. Нациите никога не са се развивали и не могат да се развиват изолирано.

На времето В. И. Ленин разкритикува буржоазно-националистическата теория за „културно-националната“ автономия, чиито привърженици се опитваха да „конституират“ национализма и да издигнат прегради между нациите. „Пролетариатът не може да поддържа никакво укрепване на национализма — пише Ленин, —

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 31, стр. 136.

напротив, той поддържа всичко, което помага за заличаването на националните различия, за падането на националните прегради, всичко, което прави връзките между националистите по-тесни и по-тесни, всичко, което води към сливане на нациите.“¹

Сближението на нациите съвсем не означава, че те ще изчезнат. Държавните и националните различия съществуват още дълго след победата на социализма във всички страни. Националните различия, особено езиковите, могат да изчезнат само в резултат на продължително развитие, при пълния комунизъм.

Буржоазнокосмополитичните идеи за унищожаване националния суверенитет на народите, за създаване на наднационална „световна държава“ отговарят на интересите на империализма и са насочени против социалистическите нации и младите национални държави.

Научният комунизъм решително отхвърля посегателствата върху националния суверенитет, насилственото форсиране на сливането на нациите. Ленин свързва сливането на нациите с ликвидирането на капитализма в целия свят, с отмирането на държавата и създаването на пълна икономическа, политическа и културна общност на хората в световен мащаб. Пътят към тази общност минава през всестранното развитие и тясното сближение на нациите. „Тъй както човечеството може да дойде до унищожаване на класите само като мине през преходния период на диктатурата на потиснатата класа, също така и до неизбежното сливане на нациите човечеството може да дойде само като мине през преходния период на пълното освобождаване на всички потиснати нации“²...

Сближението подготвя консолидацията, обединението на националностите и народностите и в последна сметка води до сливане на нациите. Научният комунизъм подчертава приемствеността и органичното единство на тези процеси.

Сливането на нациите е сложен и продължителен процес, който си има своите етапи. Развитието на единната общонародна собственост, за която няма да съществуват държавни и национални граници, създава икономически предпоставки за сливането на нациите. Историчес-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 20, стр. 21.

² В. И. Ленин. Съч., т. 22, стр. 148.

кният опит от развитието на националните отношения дава основание да се твърди, че в световната социалистическа общност на държавите най-рано ще бъде осъществена икономическата общност, икономическото единство на нациите, което се подготвя постепенно от всеобщото развитие на стопанските връзки между тях въз основа на рационалното разделение на труда, специализацията и кооперирането, пълното изравняване на икономическото развитие и материалното благосъстояние на населението. В резултат от развитието на икономическата интеграция ще се образува общност на културата, бита, традициите, езика, приемлива за всички народи, които живеят в различните континенти на земното кълбо.

Още в древността е била изказана идеята за създаване на международен език. Великите географски открития, развитието на икономическите и културните връзки в зората на капитализма породиха много проекти за общ език. Но опитът показва, че не може да се създаде международен език по изкуствен път. Разбира се, езиковите различия затрудняват културния обмен между нациите. Всяка нова крачка в световния прогрес поставя все по-остро въпроса за преодоляване на езиковата бариера в развитието на духовната култура. Но международният език може да възникне като съставна част на единния световен процес на сливането на нациите и образуването на световна интернационална общност на хората. Народите ще решат този въпрос доброволно, когато наurezят всички необходими условия.

Нацията е историческа категория, тя е възникнала на определен етап от човешкото развитие, в периода на ликвидирването на феодализма и формирането на буржоазния строй. Ще дойде време, когато в резултат на постепенното сближаване нациите ще се слеят в едно цяло. Ще бъде грешка, ако бъдещото сливане на нациите се разглежда като отрицание на всичко онова, което народите в света са натрупали в хода на продължително историческо развитие. Нациите са играли и днес играят прогресивна роля в общественото развитие, те дават своя исторически принос за създаване на единна световна общност на хората.

ГЛАВА ХХІ

БИТЪТ И СЕМЕЙСТВОТО ПРИ СОЦИАЛИЗМА

За формирането на комунистическия начин на живот имат голямо значение битът и семейството. Комунистическото преустройство на бита въз основа на икономическия подем, издигането на културата и внедряването на принципите на колективизма във всекидневния живот на хората, както и по-нататъшното развитие и укрепване на семейството са важни задачи в изграждането на новото общество.

1. Социалистическият бит

Битът и семейството през всяка историческа епоха са съставни елементи на общественно-историческата формация. Социалистическият бит и социалистическото семейство се формират в процеса на изграждането на новото общество и въплъщават онова прогресивно, което носят икономическият и социалният строй на комунистическото общество.

Социални основи на бита при социализма

Битът е непроеизводствената сфера от живота на хората, съвкупността от методите и формите за задоволяване на техните материални и духовни нужди, а също така различните обичаи, обреди, навици и норми на съвместен живот. В бита хората консумират материални и духовни блага, възпитават децата, общуват с близки и познати, прекарват свободното си време. Тук се разкриват многообразните отношения между хората, техният начин на живот, на-

вици и вкусове, оформят се чертите на характера и културата на поведение.

Съвременният бит е резултат на продължително историческо развитие на условията на материалния и духовния живот на хората. Той носи отпечатъка на разнообразни фактори: характера на обществения строй, равнището на икономическото развитие, националните традиции, политиката, идеологията, степента на развитие на културата и географската среда. В последна сметка битът е продукт на икономическото развитие на обществото и се определя от съвкупността на социално-икономическите отношения през дадената епоха. Но като следва, общо взето, развитието на икономиката, битът оказва обратно влияние върху производството и другите страни на обществения живот. Лошите битови условия пречат за развитието на личността, за нарастването на трудовата активност, за укрепването на здравето, а това се отразява и върху производствената дейност.

В резултат на коренните социални преобразования в процеса на изграждането на социализма възниква съвсем нов начин на живот, който се различава съществено от предишните видове бит. Той се формира на базата на обществената собственост върху средствата за производство и е основан върху социалното и националното равенство на хората, върху равноправието на мъжете и жените, върху отношенията на дружба и взаимопомощ.

Докато при капитализма битът се изгражда върху основата на частната собственост, върху принципите на индивидуализма, утвърждава затвореността и изолiranостта на личния живот от обществения, в социалистическото общество битовото устройство на гражданите, подобряването на условията на всекидневния им живот е не само лична работа на всеки, но и предмет на обществени грижи. Социалистическото общество поема върху себе си такива важни страни на бита като развитието на жилищното строителство, организацията на търговията, общественото хранене, транспортното, комунално-битовото, медицинското и културното обслужване, възпитанието на децата.

Измененията в бита на хората обикновено изостават от измененията в икономическия живот на обще-

ството. За разлика от производството битът е по-малко подвижен, поддава се по-трудно на изменения и е способен да запазва дълго чертите на старото, отживялото. При социализма обществото се грижи усъвършенствуването на битовите отношения да не изостава от преобразованията в другите сфери на живота, всички съветски хора да живеят при добри битови условия, да бъдат здрави и културни, духовно богати и нравствено чисти.

Въз основа на унищожаването на частната собственост, на експлоатацията на човека от човека и ликвидирането на противоположността между града и селото, между умствения и физическия труд постепенно се равняват битовите условия на различните социални групи в социалистическото общество. Доближават се жизнените условия и организацията на бита на работниците и селяните, на работниците на физическия и умствения труд, постепенно се преодоляват някогашните контрасти в бита на града и селото, на центъра и провинцията. Това не означава обаче, че са ликвидирани всички следи от класови различия в бита на населението. Битът на работниците се равнява от бита на колхозниците, а битът на интелигенцията — от бита на работниците и селяните.

**Материалното
благоустройство и
развитнето на
обществените форми
на бита**

Социализмът измени коренно общественото и материалното положение на трудещите се. Нарастването на общественото производство доведе до значително увеличаване коли-

чеството на продуктите и предметите, предназначени за лични нужди на населението, за подобряване на неговия живот и бит, съществено се подобри структурата на народното потребление. В социалистическото общество хората започнаха да се хранят по-добре, да се обличат по-хубаво и да отделят значително повече средства за задоволяване на своите културно-битови нужди.

Битовите удобства и благата на културата, които по-рано бяха достъпни само за града, сега все по-здраво и по-дълбоко проникват и в селото. През последните години много от жителите на селата обзаведоха своите жилища с хубави мебели, снабдиха се с шевни машини и домакински уреди, радиоапарати и други предмети с културно-битово предназначение. Доброка-

чествните градски дрехи измениха чувствително външния облик на селянина.

През годините на съветската власт обликът на нашите градове и села се измени, съществено се подобриха жилищните и комунално-битовите условия на трудещите се. Така например жилищният фонд на градовете се увеличи повече от 8 пъти. Вместо кривите и кални улици със стари дървени къщи в градовете и нововъзникналите селища израстват светли, многоетажни блокове с необходимите битови удобства.

Огромното жилищно и културно-битово строителство, навлизането в бита на централното отопление, водопроводите, електричеството, газта, разширяването обема на комуналните услуги, увеличаването на продажбата на домакински електроуреди чувствително издигнаха равнището на битовите удобства на населението, намалиха и облекчиха женския труд в домакинството. Едновременно с това се разширява системата на общественото битово обслужване, сферата на услугите все повече се снабдява със съвременна техника, усъвършенствува се нейната организация. Само през осмата петилетка обемът на услугите, извършвани от битовите предприятия, се е увеличил повече от 2 пъти.

През осмата петилетка в СССР бяха построени жилищни домове с площ 518 милиона квадратни метра, благодарение на което бяха подобри жилищните условия на 55 милиона души. Повечето от семействата-новодомци получиха самостоятелни жилища със съвременни удобства.

Но ние все още изпитваме доста голяма нужда от жилища. През новата петилетка темповете на жилищното строителство още повече ще нараснат. През 1971—1975 г. на базата на всички източници на финансиране ще бъдат построени 565—575 милиона квадратни метра жилища, благодарение на което ще може да се подобрят жилищните условия на още около 60 милиона души.

Съветското общество още не е достигнало такова равнище на развитие, че да осигури пълно изобилие от всички предмети за потребление и да предостави на всички необходимите жизнено удобства в бита. Това се обяснява с недостатъчното развитие на страната в миналото, с огромните жертви, дадени през Великата оте-

чествена война в борбата против германския фашизъм с постоянната необходимост да се отделят значителни средства за нуждите на отбраната.

В материалното благоустройство на битата и особено в сферата на обслужването (тя фактически трябва да се създава отново) нашата страна още изостава от някои буржоазни страни. Преодолявайки възникналото несъответствие, ние, разбира се, не можем да копираме принципите на организиране на битата в буржоазното общество. Колкото и висока степен да е достигнало, капиталистическото обслужване е основано върху частната собственост и е средство за извличане на печалбарена на конкурентна борба, в която интересите на потребителя не са цел, а само средство. Някои безспорни постижения на буржоазното обслужване не могат да скрият коренните му недъзи в главното: неравенство в разпределянето на материалните и духовните блага, наличието на крещящ разкош, прахосничество и безполезно разпиляване на богатства на единия полюс, а на другия — мизерия, недояждане и глад.

Съвременният етап от развитието на социалистическото общество в нашата страна, при който главната задача е същественото издигане на благосъстоянието и културата на народа, дава възможност по-последователно и задълбочено да се поставят и решават на зрелите проблеми във връзка с преустройството на битата. Сега нашето стопанско и културно-битово строителство в много по-голяма степен е насочено към подобряване живота и битата на всички слоеве от населението, към по-пълно задоволяване на техните материални и духовни потребности. Значително се увеличава производството и сериозно се подобрява снабдяването на населението със стоки за потребление, осъществява се широка система от мероприятия, с които се цели да се спестява време и да се облекчава трудът в домакинството.

С развитието на обществените форми за задоволяване на материално-битовите нужди на семейството при социализма ролята на домакинството в битата постепенно се намалява. Но тези форми не се създават изведнъж, а постепенно, въз основа на растящото обществено производство и развитието на сферата на обслужването. Обобществяването на сферата на битата и развитието на обществените форми на битовото об-

служване все още не са на достатъчно високо равнище. Основна потребителска ядка си остава семейството с неговото домашно стопанство и комунално-битово самообслужване. С други думи, основната част от труда по възпитанието и гледането на децата, приготвянето на храна, прането на бельото, поддържането на жилището, както и преди, се пада на домакинството и индивидуалните форми на обслужване. Изморителният домашен труд отнема на жените, които работят, от три до пет часа на ден, а на домакините — почти два пъти повече.

КПСС взема мерки за намаляване и облекчаване на женския труд в къщи, за развитието на системата на общественото обслужване и формите на обществената организация на бита.

Голяма крачка в тази насока ще бъде направена през текущата петилетка. Поставя се задачата сериозно да се подобри работата на всички отрасли в сферата на обслужването — търговията, общественото хранене, битовите служби и организацията на почивката на трудещите се. Само заменянето на индивидуалното домашно стопанство с общественото може да доведе до окончателно освобождаване на жената, до нейното пълно фактическо равенство с мъжа. „Истинското освобождение на жената, истинският комунизъм — казва Ленин — ще започне само тогава, където и когато се започне масова борба (ръководена от владеещия държавната власт пролетариат) против това дребно домашно стопанство, или, по-вярно, неговото *масово преустройство* в едро социалистическо стопанство.“¹

Важна страна на обществения бит при социализма е организацията на здравеопазването. Грижата за укрепване здравето на човека ярко се проявява в неотклонното разширяване на мрежата от болници, поликлиники, санаториуми и спортни съоръжения, в безплатното и достъпно за всички граждани на социалистическото общество медицинско обслужване. Средната продължителност на живота в нашата страна се повиши до 70 години, или се увеличи два пъти в сравнение с периода преди революцията. През 1970 г. в СССР имаше около 650 хиляди лекари. Това е половината от всички лекари в

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 29, стр. 424.

Европа и повече от една четвърт от всички лекари в света. През деветата петилетка се предвиждат капитални мерки за по-нататъшно подобряване на здравеопазването, състоянието на населените пунктове и околната среда, за развитие на санаторно-курортното лечение и организираната почивка на трудещите се. Това още веднъж потвърждава, че социалистическото здравеопазване повече от всяка друга от съществуващите света системи за медицинска помощ отговаря на потребностите на човека, спомага за по-висока обща култура на неговия бит в съответствие със здравните изисквания.

Духовни устом на бита

Социализмът не само допринася за огромното нарастване на потребностите на човека, но и измени съществено техния характер. С нарастването на благосъстоянието на културата на хората естествено се повишават изискванията към качеството на битовите стоки, към това, дали те са удобни при употреба, към красотата, благоустрояването и културата на жилището. Нараснаха неизмеримо относителният дял и значението на духовните интереси на съветските хора. Те все повече се стремят към знания, култура, разумен отдих и здрави развлечения, спортуват, развиват масов туризъм и художествена самодейност, водят борба против пошлостта и остатъците от невежеството. За духовния облик на съветския човек и порасналата битова култура говори например всенародната любов към книгата. Книгата, вестникът, списанието влязоха вдраво в бита на народа.

Времето изисква да се занимаваме повече и по-добре с естетиката на бита, да полагаме грижи за жилищните сгради, дрехите, битовите предмети да бъдат привлекателни, удобни, да създават радостна обстановка за работа и почивка, да отговарят на духовния облик, потребностите и вкусовете на хората, да създават добро настроение. Но комфортът, удобствата, красивите дрехи и мебели правят човека по-културен, духовно по-богат и по-щастлив само при едно задължително условие: ако грижите за домашния уют не закриват пред него красотата и многообразието на света, ако самият той не става роб на вещите. Добре уреденият бит трябва да съдейства за установяване на нови отношения между хората, за духовното израстване и всеобщото

развитие на личността. Сега различните категории трудещи се изразходват значителна част от свободното си време за учение, самообразование и изпълнение на обществени поръчения.

Значително се увеличи онази част от свободното време, която се изразходва за обществено-политическа дейност, за спорт и физкултура. Повече време се отделя за четене на вестници, списания и художествена литература, за посещения на изложби и музеи, за гледане на телевизионни предавания.

Но не цялото извънработно време се използва плодотворно, в интерес на обществото и личността. Част от времето извън производството нерационално се пропилява в домашното стопанство, в пътуване до работата и обратно. Мнозина още не са се научили правилно да използват свободното си време, не се стремят да го разпределят разумно, с най-голяма полза за себе си и за обществото. А ролята и значението на разумната организация на свободното време, на културния и съдържателен отпочив стават все по-актуални и важни, особено сега, когато работниците и служещите преминаха към петдневна работна седмица.

През годините на социализма се измениха и моралните устои на бита. В бита, както и в другите сфери на живота, се утвърждават нови норми на поведение: взаимно уважение, другарска взаимопомощ, простота и скромност, нетърпимост към дребнобуржоазната разпуснатост, дребнавост и еснафщина. Битът на съветските хора се преустройва постепенно на колективистични начала. И въпреки че още не са се свършили хората, които са свикнали да се грижат само за себе си, с всеки ден нараства броят на хората, чието най-голямо наистине е да бъдат полезни с нещо на околните, да им носят радост, да им създават хубаво настроение, да правят добро.

Въз основа на тясното сътрудничество и дружбата между народите битът на съветските хора постепенно се освобождава от националистическите предразсъдъци и робската привързаност към отживелите традиции, нрави и обичаи. Под въздействието на целия начин на живот постепенно се създават някои общи международни и интернационални черти и форми на бита. Това личи не само в наредбата на жилището, кройката

на дрехите, асортимента на менюто, в характера на игрите и развлеченията, но и в създаването на обществени традиции, обичаи и норми на съвместен живот.

Социалистическите преобразования внесоха в сферата на битата качествено ново социално съдържание, но те още не са освободили битата от редица противоречия, свързани с трудностите на растежа и с наследството от класовото антагонистично общество. Макар че в битата на трудещите се в нашата страна настъпиха действително коренни изменения, неговото социалистическо преустройство още не е завършено. Всичко постигнато в преустройството на битата далеч не изчерпва възможностите на социализма и главно — в много отношения вече не отговаря на нарасналите изисквания на населението. Предстои голяма и разностранна работа на държавата и обществеността за по-нататъшно подобряване условията на битата и усъвършенствуване на битовите отношения.

2. Пътища за формиране и основни черти на комунистическия бит

Комунистическият бит се създава на базата на социалистическия. Още в социалистическия бит се съдържат новите черти, чието всестранно развитие води към създаване на комунистическия бит. Но комунистическият бит е качествено нова степен в развитието на начина на живот, която отговаря на висшия стадий на комунистическата формация.

Преустройството на битата върху комунистическа основа включва множество различни страни и процеси — от материалното благоустройство и обществената организация на ежедневието на хората до характера на техните културно-битови потребности, навици и привички, от личната хигиена до най-възвишените духовни интереси и естетически вкусове на населението. В последна сметка борбата за комунистическо преустройство на битата е борба за нов човек.

Изграждането на комунистическия бит е трудна и разностранна задача, за изпълнението на която е необходим доста дълъг срок. Тя трябва да се осъществява постепенно, в съответствие с достигнатата степен на ико-

номическа и социална зрелост на обществото с оглед на материалните ресурси, издигането на съзнанието и културата на трудещите се маси.

Материално-техническата база на комунизма и измененията в бита

Решаващо значение за комунистическото преустройство на бита има създаването на материално-техническата база

на комунизма и провежданата на тази основа система от мерки за по-нататъшно подобряване на материалното положение и издигане на културното равнище на трудещите се.

Създаването на изобилне от продукти в страната ще даде възможност да се задоволява напълно търсенето на погребителски стоки от населението, да се организира храненето на хората в съответствие с научнообосновани норми. Ускореното развитие на химическата и леката промишленост ще даде възможност да се увеличи рязко производството на разнообразни стоки за широко потребление, ще внесе качествени изменения в бита. Ще бъдат задоволени нуждите на цялото население от благоустроени жилища, доброкачествено и красиво облекло, от разнообразни предмети за всекидневна употреба и услуги, които да облекчават и украсяват бита на хората, от удобни съобщителни средства. Това ще увеличи свободното време за по-нататъшно издигане на културното равнище и за всеобщо развитие на човека, ще бъде сериозна крачка по пътя към създаването на комунистически бит.

Особено голямо значение за преустройството на бита на комунистически пазача има коренното подобряване на жилищните условия на трудещите се. Благодарение на това всяко семейство ще има благоустроено жилище, а всеки член от семейството — отделна стая. Жилищата ще стават все по-комфортни главно чрез увеличаване на полезната им площ и чрез свободното планиране, което позволява да се изменя лесно разположението на стаите, като се подчинява на индивидуалните нужди и вкусове, чрез създаване на повече технически приспособления, вградени мебели и рационално битово обзавеждане, което облекчава домашния труд.

Грижейки се да създаде максимални удобства за наследението, нашето общество взема курс към комплексно решаване на задачите на градското и селското

жилищно строителство. Основната насока на търсенята в строителството на нови жилища е увеличаването на удобствата, което позволява комфортът в индивидуалния бит на семейството да бъде съчетан с обществените форми на бита. В практиката на експерименталното проектиране вече има решения, които в много отношения се доближават до нашите представи за домовете-комплекси на близкото бъдеще, в които жилищата на отделните семейства ще бъдат неразделно свързани с разнообразните служби на общественото битово обслужване. Разработването на нов тип жилище върви паралелно с издирването на най-съвършени методи за застрояване и планиране на градовете и нововъзникналите селища. Застрояването на жилищните комплекси се планира така, че всички битови служби да бъдат максимално приближени до жилището, за да има в жилищния район всичко, което е необходимо за един здрав и културен бит. Постепенно ще бъдат изнамерени и подбрани от самия живот най-съвършени проекти за строителство, които да обхващат разнообразните форми на организация на новия бит. Комунистическото общество не само щедро ще осигури нуждите на гражданите от храна, облекло, жилища и предмети за всекидневна употреба, но и ще предостави на всекиго действително добри условия за живот и почивка.

**По-напредъшно
обобществяване
на бита**

Всестранното развитие на системата на общественото обслужване на населението (столове, детски градини и ясли, санаторнуми и почивни домове, различни видове обществен транспорт и комунално-битово обслужване, клубове и библиотеки, туристически хижи и пансионни и т. н.) подготвя условията за заместване на домашния труд от обществените форми на задоволяване битовите нужди на семейството, води до комунистическо устройство на бита. Това спомага за преодоляване на частнособственическите тенденции и за възпитаване у членовете на обществото колективистки навици и привички. Тъй като с преминаването към комунизма индивидуалните доходи в последна сметка ще загубят своето значение и всички основни грижи за задоволяване битовите нужди на семейството ще бъдат поети от общество-

то, домашното стопанство до голяма степен ще отстъпи мястото си на колективните форми на обществено обслужване. Битът на хората ще се обобщества в своите основни прояви.

Но това съвсем не означава, че преходът към комунизма е свързан с ликвидирането на това, което ние сме свикнали да наричаме дом, домашна обстановка, домашен уют. Противниците на комунизма в стремежа си да опорочат социалистическите идеали, твърдят, че в комунистическото общество ще бъде осъществено пълно обобществяване на бита, което включва заместване на индивидуалното жилище с общежития, на индивидуалното потребление само с общо, пълно ликвидиране на всяко лично присвояване на предмети за потребление. Всичко това са зловни измислици. И при комунизма предметите за индивидуална употреба ще си останат напълно на разположение на всеки член на обществото. Целта на комунистическото преустройство на бита се състои не в това, да се ликвидира личният бит, а в това, да се избави човекът от бремето на дребните домашни задължения и грижи, да му се даде възможност да получава всичко, което му е необходимо, от обществените фондове и сферата на обществените услуги, за да му се предостави колкото е възможно повече време за творчески занимания и почивка.

Обобществяването на сферата на бита и свършената организация на общественото обслужване, като освободят хората от всекидневните, уморителни грижи за бита, които ги отклоняват от творческата дейност, ще доведат до това, че личният живот на хората ще стане много по-разнообразен и богат. Комунизмът не само ще няма да обедни индивидуалните вкусове и интереси на човека, а, напротив, ще ги обогати и развие, ще осигури гигантски напредък на човешките потребности.

Формиране на
комунистически
взаимоотношения в бита

Комунистическото преустройство на бита обхваща не само създаването на изобилие от блага и обобществяването

на сферата на обслужването, но и преустройство на традиционните форми и начини на живот на хората, създаване на колективистки навици в бита, на нови форми на поведение и висока култура в личните отношения.

Основа на преустройството на бита на комунистически начала е общественополезният труд. Изменението на условията и характера на труда утвърждава нови отношения между хората не само в производството, но и в бита. Важното е развитието на бита и битовите отношения да не изостава от развитието на комунистическите обществени отношения и възпитаването на комунистически качества на личността в сферата на труда.

При комунизма постиженията на науката, културата и изкуството ще станат неделима част от бита на всеки член на обществото, ще направят живота на хората по-богат, по-интересен. Хората ще имат много повече възможности не само за разумна почивка и развлечения, но и да разширяват интелектуалния си кръгзор, да се занимават с наука, изобретателство, литература, изкуство, художествено творчество. Учението ще стане задължителна черта на всекидневния живот на всеки член на обществото. Физкултурата и спортът ще навлязат здраво във всекидневния бит. Туризмът и пътуванията ще станат достъпни за всички.

По такъв начин в процеса на комунистическото строителство и особено в условията на комунизма ще получат най-пълно развитие онези страни от дейността на хората в сферата на бита, които имат за главна цел да съдействуват максимално за хармоничния разцвет на личността. Битът, както и трудът и обществената дейност, все повече ще се превръща в средство за разкриване творческите способности на всестранно развития човек. Това означава, че на определен етап от развитието на обществото производствената работа, битът и обществената дейност, като запазят обективните различия помежду си, все по-тясно ще се преплитат и ще образуват едно цяло.

За победата на комунизма и установяването на комунистически отношения в бита не е достатъчно само човекът да бъде осигурен с всичко необходимо — той трябва да се научи да използва разумно обществените блага, да спазва доброволно правилата на комунистическия обществен живот. Като не допуска дребнава намеса в личния живот на хората, социалистическото общество и занапред ще води решителна борба за здрав и културен бит, ще се стреми спазването на правилата

на съвместния живот и културното поведение да станат навик на всеки човек от ранно детство. Преустройство на бита, както и на другите сфери на обществения живот, е немислимо без активното участие на милионите строители на комунизма. Творци на коренните изменения в бита са самите маси.

В комунистическото общество отношенията между хората и в труда, и в бита ще се изграждат върху основата на най-благоприятните в историята на човечеството нравствени принципи. В бита на хората ще се утвърдят колективистки навици и привички, нови обичаи и обреди, отговарящи на принципите на комунистическото общество. Битът на хората ще се освободи от религиозни влияния. Ще бъдат окончателно ликвидирани остатъците от фактическото неравенство между жената и мъжа, свързани с отживелиците на стария бит и бремето на домакинската работа. Ще изчезнат напълно отношенията на каквато и да било зависимост и неравенство между хората в обществения и семейния живот. Правилата на комунистическия обществен живот ще се спазват от всички хора доброволно, без принуда, по силата на навика. Победата на комунизма ще означава окончателно утвърждаване на най-висшия тип бит — най-съвършената форма на съвместен живот на хората.

3. Развитие на семейството

Семейството е първичната ядка на обществото, основана върху съпружеството и кръвното родство. Семейните отношения са част от отношенията, които се създават в бита. Социализмът се стреми да укрепва всестранно семейството, да издига неговия авторитет и значение.

**Социална същност
на семейството**

Семейството представлява лична, интимна група, относително самостоятелна по отношение на обществения живот. Същевременно семейните отношения са тясно свързани с обществото и неговото развитие. В брака и семейството се регулира, получава обществена санкция и се реализира природната потребност на хората от продължаване на рода. Тази потреб-

ност не е просто наследена от човечеството от животинските му прадеди, а е качествено преобразена от социалните условия. Ето защо бракът и семейството не се свеждат само до „отношения на детепроизводство“ в тях се проявява не само това, което е дадено от природата, но и това, което е впоследствие допълнително от културата, от обществото.

Социалната същност на брака и семейството се определя в последна сметка от господстващите икономически отношения, а също така се намира под влияние на обществената надстройка, преди всичко на политиката, правото, нравствеността. Като санкционира съпружеството в юридическа морална, а в досоциалистическите общества и в религиозна форма, обществото поема определени задачи за неговото опазване и налага на хората, встъпили в брак, отговорност за осигуряване и възпитаване на децата и следователно за бъдещето на семейството. „Ако бракът не беше основа на семейството — пише Маркс, — той също тъй не би бил предмет на законодателството, както например приятелството.“¹

Бракът е исторически обусловена форма на отношенията между жената и мъжа, установяваща взаимните им права и задължения. Бракът е юридическата основа на семейството. Заинтересоваността на обществото от регулиране на семейно-брачните отношения се обяснява с това, че от техния характер зависят нарастването и гъстотата на населението и до голяма степен духовният облик и физическото състояние на новите поколения. С нарастването на децата родителският дълг се допълва със синовния дълг, появява се другата функция на семейството — грижата за старците. В обществените функции на семейството влизат и такива форми на неговата дейност, които са обусловени от едни или други исторически обстоятелства. Към тях спадат: организация на производството, натрупване на собственост, водене на домакинството. Тези функции са характерни не за всички, а само за някои исторически типове семейство.

Като най-малка и в този смисъл първична социална ядка семейството е своего рода „елементарна ча-

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, Съч., т. I, стр. 158.

стица“ на обществото, която има и свой отделен, самостоятелен, и общ със социалното цяло (класа, нация) живот.

Семейството е исторически изменящо се явление. На всеки етап от развитието на обществото семейството има както индивидуални, така и национални, а в класовото общество — и класови различия.

Моногамното (еднобрачното) семейство се е създадо заедно с възникването на частната собственост върху средствата за производство. В експлоататорското общество за него са характерни противоречията между мъжа и поробената жена, между брака по сметка и чувствата на хората. В резултат на това моногамното семейство се оказва „допълнено“ с полигамни отношения между половете, само че в нови форми: хетеризъм, проституция, изневяра.

Капиталистическата формация запази напълно икономическата почва, която поражда зависимостта на семейно-брачните отношения от утилитарно-икономическите интереси. „Буржоазията — пишат Маркс и Енгелс — придава исторически на семейството характер на буржоазно семейство, в което суката и парите са свързващото звено и към което принадлежи също и буржоазното разлагане на семейството, при което самото семейство продължава да съществува.“¹

В съвременното буржоазно общество тази тенденция се чувства при такива явления като системното увеличаване броя на разводите и „дезертьорството“ (последното означава бягство на мъжа, без да е оформил законно развода), отслабването на вътрешно-семейните и роднинските връзки, изострянето на противоречията между семейството и обществото, нарастването на половата разпуснатост и проституцията. Сега в много буржоазни страни проституцията формално е забранена, но това не пречи за нейното разпространение.

Управляващите класи в буржоазните страни се стремят да затвърдят, да увековечат неравноправното на жените, наследено от миналите епохи. На тази цел служат дискриминационните ограничения в прилагането и заплащането на женския труд, различните мерки,

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 3, стр. 166.

които затрудняват участието на жените в политическия и културния живот на обществото, пропагандата за „непълноценността“ на жената и „естествения характер“ на нейното подчинение пред мъжа. Същевременно капитализмът, тъй като се нуждае от евтина работна ръка, привлича широко жените в процеса на общественото производство, като с това укрепва техните икономически, социални и морални позиции, тяхната относителна независимост от мъжа, бащата, от всички мъже в семейството. И колкото повече нараства икономическата самостоятелност и се разширява социалният кръгзор на жените, толкова по-активно те се борят за утвърждаване на собственото си достойнство, за икономическа и духовна еманципация. Тази борба, която започна с опити да се организира „самостоятелно“ (фактически намиращо се под влияние на буржоазната идеология) женско движение — феминизъм, по-нататък все повече се свързваше с класовата борба на пролетариата.

Съвместният труд и борба на трудещите се мъже и жени възпитаваха у тях чувства на другарство, взаимно уважение, дълг, чест и собствено достойнство. Така още в недра на капитализма сред работническата класа се създаваше материалната и духовната основа за нов, качествено различен от частнособственическата моногамия тип семейно-брачни отношения. Тази нова моногамия предполага равенство на мъжа и жената в семейството, доброволност на брака, несравнено по-голяма, отколкото преди роля на нравственостетическите фактори в семейния живот, като се почне от това, че самото създаване на семейния съюз има вече друга цел — личното щастие на човека.

Но антагонизмът на половете, породен от частната собственост, се чувствава в известна степен и в средата на трудещите се.

По такъв начин развитието на трудовото семейство в досоциалистическите формации има противоречив, но общо взето прогресивен характер. Същността на този прогрес се състои в постепенното очовечаване на брачно-семейните отношения, в освобождаването им отначало от животинската грубост, след това от господството на частнособственическите условия на бита и съответстващия им морал. Съвременното буржоазно об-

щество дава нови доказателства, че „на най-високото стъпало на своето развитие принципът на частната собственост противоречи на принципа на семейството“¹. Но като подкопава устоите на собственическото семейство и довежда докрай присъщите му противоречия, капитализмът поражда необходимостта от преминаване към по-висши исторически форми на организация на личния живот на хората.

Формиране на
ново семейство

Социалистическата революция сложи началото на коренно преобразуване на семейно-

брачните отношения. Това преобразуване включва преодоляване на собственическите, религиозните, еснафските и други реакционни традиции, породени от експлоататорския строй, и развитие на всичко ценно, благородно, възвишено, което е било характерно за отношенията между мъжа и жената, между родителите и децата в прогресивните обществени слоеве.

Основа на социалистическото преустройство на семейно-брачните отношения са: ликвидирането на частната собственост върху средствата за производство; създаването на социалистически начин на производство и развитието на социалистическите обществени отношения; унищожаването на експлоататорските класи, заинтересовани от поробването и дискриминацията на жените; разрушаването на буржоазната държава, която узаконяваше това поробване; провъзгласяването и осигуряването на пълно равенство на жените с мъжете във всички области на живота; формирането на нов, комунистически морал.

Преди Великата октомврийска социалистическа революция на жените обикновено се даваше неквалифицирана работа, а там, където жените изпълняваха една и съща работа с мъжете, тяхното възнаграждение достигаше едва 60—70% от заплатата на мъжете. Около 83% от женското население на страната беше неграмотно. Сега в СССР над 50% от всички специалисти с висше и средно специално образование са жени.

Нарастването на обществената активност на жените, успехите на социализма в ликвидирането на негра-

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс, Съч., т. 1, стр. 322.

мотността и духовната изостаналост на населението неизбежно отслабват силите, които осигуряваха непокланността на старото семейство: властта на мъжа-собственик, женската покорност и „невъзприемчивост“ към обидите и униженията. За това съдействува също постепенното намаляване на влиянието на религията и църквата.

Социализмът формира нови социални и нравствени основи на семейното единство: общност на интересите, чувства на любов, дълг, солидарност, чест и достойнство на семейството. И при социализма обаче в съзнанието на много хора се запазват още остатъци от старите възгледи за жената, прояви на егоизъм, разпуснатост и безотговорност. Тези остатъци се поддържат и съживяват от влиянието на буржоазната идеология, едностранчивостта на възпитанието (по-специално забравянето на такива области като възпитание на чувствата на човека, на човешки, другарски отношения между хората от двата пола), недостатъчно активна борба против пиянството – този източник и фермент на безнравствеността.

В процеса на социалистическите преобразования бяха създадени условия за превръщане на семейството от собственическо-индивидуалистична ядка в доброволен, равноправен съюз на хора, намиращи се в брачни или родствени връзки. Мероприятията за повишаване на народното благосъстояние, за възпитанието на масите и усъвършенствуването на законодателството намалиха значително действието на враждебните на социалистическото семейство отживелици, но, разбира се, не можаха изведнъж и напълно да премахнат тяхното влияние.

Социалистическото семейство

Характерът на семейството се определя до голяма степен от мотивите на брачния съюз, който лежи в основата му. При социализма господстващи принципи стават доброволността на брака, равенството и взаимното уважение между съпрузите, приоритетът на личното чувство над всички други съображения при решаването на въпроса за встъпване в брак.

Като се обявяват против собственическия, търгашеския брак, Маркс, Енгелс и Ленин осъждат и обратната му страна – буржоазната разпуснатост и буржоаз-

ното разбиране за „свободната любов“. Ленин се обявява решително против опитите да се сведат отношенията между мъжа и жената само до простото удовлетворяване на физическата потребност (така наречената теория за „чашата вода“), да се представят тези отношения като чисто индивидуална, лична работа.

На социалистическото общество е чуждо проповядването на лицемерие, аскетизъм, на противоестественото „умъртвяване на плътта“, но то също така решително възразява и против другата, не по-малко нелепа и вредна крайност — „освобождването“ на отношенията между мъжа и жената от тяхното човешко съдържание, от духовните радости, любовта, дълга, честта, достойнството, верността. Но както вече беше отбелязано, и при социализма се срещат такива модни явления в областта на отношенията между мъжа и жената, които противоречат на принципите на комунистическия морал. И в съветското общество има още факти на несериозно отношение към брака. Наред с това има и бракове, в основага на които лежат феодално-бейски обичаи или меркантилни съображения. Разбира се, подобни бракове не могат да бъдат трайни, устойчиви, защото те се изграждат не върху здравата основа на сериозното, проверено взаимно чувство, а върху нестабилната почва на случайните решения или грубата сметка. Колкото по-зряло в икономическо и морално отношение е социалистическото общество, толкова по-малък ще бъде процентът на такива бракове, толкова по-пълно и всеобхватно ще бъде господството на високите, хуманни принципи в отношенията между половете.

Свободата на любовта не е „свобода да се сменят жените и мъжете“, не е „свобода от сериозното в любовта“, а независимост при встъпването в брак от икономически и други утилитарни съображения, от намесата на трети лица, от влиянието на каквито и да е предразсъдъци (класови, национални, религиозни и т. н.), т. е. свобода да се сключва брак по лично влечение, по любов. Само такава свобода може да осигури трайно съпружеско и семейно щастие на човека, хармонично развитие на физическото и духовното начало в него. В огромното мнозинство съветски семейства са формирани нови, социалистически отношения. Те се изграждат на базата на равенството, взаимното уважение ме-

жду членовете на семейството, трудовото сътрудничество и взаимопомощ в бита, еднаквата отговорност на родителите за възпитанието на децата.

Социалистическото семейство се отличава качествено от буржоазното и по своите социални функции. Социалистическите преобразования премахнаха функциите, произтичащи от принципите на частната собственост, измениха коренно характера на производството и разпределението на материалните блага, придадоха ново съдържание на възпитателната дейност на семейството.

Като изгуби функцията за натрупване на частна собственост, при социализма семейството си остана стопанско-потребителската ядка на обществото, организатор на потреблението на членовете на семейния колектив, т. е. продължава да изпълнява значителна част от стопанско-икономическите си задачи (водене на домакинството, материално осигуряване на децата и старците, битово обслужване на членовете на семейството и т. н.), а семейството на колхозника дори запазва някои черти на стопанско-производствена единица на обществото.

С разширяването и усъвършенствуването на мрежата от държавни битови учреждения семейният бит все повече се преплита с общественния бит. Но прехвърлянето на стопанските функции на семейството върху обществото се извършва постепенно, въз основа на развитието на общественото производство и на сферата на обслужването.

Най-важната функция на социалистическото семейство в областта на духовния живот е *възпитанието на децата*. В Програмата на КПСС се казва: „Партията смята за една от най-важните задачи да се осигури възпитанието, още от най-ранна детска възраст, на физически здраво младо поколение с хармонично развитие на физическите и духовните сили.“

Въздействието на семейството върху детето не само е желателно, то е необходимо за най-бързото и пълно осъществяване на главната цел на комунистическото възпитание — формирането на всестранно и хармонично развита личност. Семейното възпитание е своеобразно по своя характер, то трудно може да се замени с каквато и да било друга форма на възпитание. То има

такава емоционална основа като родителската любов и обичта на децата към родителите, което осигурява (когато и останалите условия са благоприятни) най-голямо влияние върху психиката на детето. Затова може да се каже, че децата, особено в ранната си възраст, са подложени на изключително силното въздействие на семейството. Семейството има възможност постепенно да приобщава детето към живота, да разширява неговия кръгзор и опит, позволява му да проявява най-пълно своите емоционални и интелектуални възможности.

Трябва да се виждат и недостатъците на възпитанието в някои семейства. Например, отделни родители, вместо да пресичат индивидуалистическите наклонности на детето, започват да угаждат покорно на капризите му. Източникът на такъв вид „възпитание“ е криворазбраната, егонистична любов към детето, която не признава никакви педагогически закони, не се грижи за социалните резултати от възпитанието и зависи изцяло от настроението на възпитателя. Оттук и многото парадокси във възпитателната дейност на семейството. Понякога едно съвсем добро на вид семейство може да даде на децата „пълноценно“ буржоазно-еснафско възпитание. Не бива да се забравя също, че и досега за съжаление има такива родители и семейства, чийто начин на живот не им дава право да имат и възпитават деца. Така например според данните на социологическите обследвания родителите на около две трети от малолетните закононарушители системно пиянствуват. Ясно е, че в подобни случаи влиянието на семейството само наврежда и обществото трябва да предпази децата от това влияние.

Дори много от добрите семейства (да не говорим за несполучливите бракове) не могат да изпълнят докрай големите и сложни задачи на съвременното възпитание. Затова напълно закономерно е, че при социализма нараства възпитателната роля на обществото. Социалистическата държава създаде мрежа от обществени възпитателни заведения. Тези заведения не конкурират семейството, а го допълват и само в отделни случаи го коригират, когато семейното влияние е във вреда на детето. Във взаимоотношенията между семейството и обществените възпитателни заведения в СССР се проя-

вява ярко присъщото на социалистическия строй единство между интересите на личността, семейството и цялото общество.

При социализма не само се увеличава социалната значимост на семейството, но продължава да се изменя съотношението между материалната и духовната сфера на семейния живот. Докато по-рано в семейно-брачните отношения доминираха материалните фактори и семейството се ценеше преди всичко като производствена единица, като средство за натрупване на собственост, в социалистическото семейство рязко нарасна ролята на духовните ценности, увеличи се тяхното значение както за създаването, така и за запазването на семейството.

За заздравяването на семейството голяма роля играят правните отношения. През 1968 г. в нашата страна бяха приети „Основи на законодателството на Съюза на СССР и съюзните републики за брака и семейството“. Главните задачи на това законодателство са да осигури по-нататъшно развитие на новото, прогресивното, което е породено от социализма в областта на отношенията между мъжа и жената, между родителите и децата.

Основни черти на комунистическото семейство

Развитието на семейно-брачните отношения при социализма предопределя в значителна степен облика на бъдещото, комунистическото семейство. Въпросът за характера на комунистическото семейство е бил и е предмет на изопачения и спекулации от страна на буржоазните критици на марксизма, а също и на неговите догматични тълкуватели и вулгаризатори. Най-разпространената антимарксистка версия е твърдението, че комунистите отричали семейството, стремели се да го разрушат, тъй като „комунистите го ненавиждали“ като пазител на консервативните традиции и „убежище на индивидуализма“.

Марксистите никога не са скривали, че отричат икономическите и моралните устои на буржоазното семейство, в името на по-справедливи, хармонични и здрави семейно-брачни отношения. Комунистическият колективизъм не е противник, а съюзник на семейството, сила, която не го разрушава, а го поддържа и споделя.

Любовта към децата, чувствата на родителите към децата и чувствата на децата към родителите не само ще се запазят, но и ще получат по-нататъшно развитие, тъй като те са резултат от естествените и моралните връзки между родителите и децата. Само функцията за воденето на домакинството постепенно ще отмира. Но това няма да отслаби семейството, защото тази страна от неговата дейност е обусловена не от същността на семейно-брачните отношения, а от недостатъчното развитие на общественото производство. Постигането на комунистическо изобилие от материални и духовни блага въз основа на гигантското нарастване на производителните сили на обществото, формирането на комунистически обществени отношения, комунистическото преустройство на битя, издигането на образоваността и комунистическата съзнателност на хората ще създадат изключително благоприятни условия за по-нататъшното укрепване на семейството. Следователно, семейството не само няма да престане да съществува, но ще получи нови стимули за своя разцвет. Семейните отношения ще се очистят окончателно от материалните съображения, ще станат по-чисти и по-трайни. Най-пълно ще започне да действа принципът от моралния кодекс на строителя на комунизма: „Взаимно уважение в семейството, грижа за възпитание на децата“.

Когато отмре държавата, бракът и семейството ще престанат да бъдат юридическа институция, но обществената санкция и подкрепа на брачния съюз ще се запази, макар че ще придобие други форми. Очевидно ще настъпят изменения и в мотивите на брака: докато социализмът води към изчезване на браковете по сметка и по други утилитарни съображения, при комунизма ще бъде преодолявана всяка проява на несериозно отношение към сключването на брак, което сега е една от причините за конфликти между съпрузите и за разводи. Трябва да се предполага, че и комунистическото семейство не е застраховано от различни недоразумения, но причините за тях безусловно няма да бъдат нито подлост, нито пошлост, нито пиянство, нито други остатъци от „предисторията на човечеството“, които и досега осакатяват съдбата на някои хора.

Укрепването на съпругеските отношения ще подо-

бри значително условията за възпитание на децата в семейството и ще увеличи неговите педагогически възможности. За това ще съдействува намаляването на работното време и увеличаването на свободното време, нарастването на неговата нравствена ефективност. Що се отнася до координацията на възпитателната дейност на семейството и обществото, тя ще се определя от два основни момента: изобилието и разнообразието на обществени детски заведения и пълната доброволност при използването им от всяко семейство.

И така, с преминаването към комунизма ще се извърши нов качествен скок в историята на семейството. Комунистическото семейство ще наследи всичко ценно и здраво, създадено от опита на предишните поколения на човечеството. Същевременно то ще създаде и развие такива принципи на човешки отношения, които ще отговарят напълно на потребностите на висшата фаза на човешката история — развитото комунистическо общество.

ГЛАВА XXII

ДУХОВНАТА КУЛТУРА НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКОТО ОБЩЕСТВО

Социализмът открива нова епоха в развитието на човешката култура. Той приобщава народните маси към нейните съкровища, към активното духовно творчество. Трудещите се получават възможност да проявяват и развиват своите способности и таланти, да обогатяват науката и културата.

1. Културната революция

В идеологическата сфера велика съзидателна мисия на пролетарската революция е формирането на духовната култура на социалистическото общество. Осъществяването на социалистическата революция в областта на културата е една от общите закономерности на прехода от капитализма към социализъм.

Съдържание и задачи на културната революция *Културна революция се нарича коренното преобразуване на духовния живот в процеса на изграждането на ново общество, всеобщият подем на народното образование и културното равнище на трудещите се, създаването на качествено нова култура, изразяваща и служеща на интересите на трудещите се.* В хода на културната революция се създава култура, която съответствува на социалистическия обществен строй. Тази култура коренно се различава от културата на експлоататорското общество както по класовото си съдържание, така и по ролята, която играе в живота на народа.

Преди социалистическата революция културните блага са достояние на господстващите експлоататорски класи. Те ги използват за своите егоистични интереси. Като внедряват постиженията на науката и техниката в производството, те извличат допълнителни печалби и по този начин засилват експлоатацията на трудещите се. Литературата и изкуството на експлоататорските класи осветляват отношенията на господство и подчинение, те са средство за възпитаване на народните маси в дух на непоколебимост на съществуващия ред. Достъпът на трудещите се до науката и просветата се затруднява по всякакъв начин. Дори и сега, по данни на ООН, около 800 милиона от възрастното население на земното кълбо са неграмотни. Това са главно народите на бившите колонии и зависимии страни, работниците и селяните от капиталистическите държави.

С преминаването на политическата власт в ръцете на работническата класа постиженията на науката, техниката и изкуството се поставят в служба на народа. „Преди целият човешки ум — пише Ленин, — целият човешки гений твореше само за да даде на едни всичките блага на техниката и културата, а да лиши други от най-необходимото — просветата и развитието. А сега всички чудеса на техниката, всички завоевания на културата ще станат общонародно достояние и отсега нататък никога човешкият ум и гений не ще бъдат превърнати в средства за насилие, в средства за експлоатация“.¹ Обществото, родено от пролетарската революция, създава своя собствена култура — културата на социализма и комунизма, която представлява ново качествено стъпало в духовното развитие на човечеството.

Провеждането на културната революция, както посочва Ленин, е изключително сложна и трудна работа. Тази революция засяга най-деликатната област на социалния живот — сферата на духовната дейност. Тя е призвана да приобщи към науката и културата широките народни маси, коренно да измени възгледите и навиците на милиони хора, да формира у тях комунистически светоглед, нови морални устои, обичаи и тра-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 26, стр. 482.

дници. Задачата се усложнява и от това, че идеите на старото общество дълго време още тегнат над умовете на хората. Затова задачите на културната революция, както изтъква Ленин, не могат да бъдат решени толкова бързо, колкото политическите задачи. „В епохата на изостряне на кризата — пише той — може да се победи политически в няколко седмици. На война може да се победи в няколко месеца, а културно да се победи в такъв срок не може, по самата същина на работата тук е нужен по-продължителен срок и към този по-продължителен срок трябва да се приспособим, пресмятайки своята работа, проявявайки най-голямо упорство, настойчивост и системност“.¹

В. И. Ленин определи основните насоки и условия за осъществяване на културната революция. Той отбелязва, че тази революция трябва да реши многообразни и сложни задачи. Най-важните между тях са следните: издигане на народната просвета; усвояване на културните ценности от миналото; създаване на национална по форма, социалистическа по съдържание култура на народите на социалистическото общество; юнататъшно развитие на науката, превръщането ѝ в мощно средство за изграждане на комунистическото общество, формиране на народна интелигенция, предаване на работническата класа, на трудовите селяни и делото на социализма; разпространяване на научната социалистическа идеология и организиране на целия духовен живот на народите върху нейните принципи; преодоляване на дребнобуржоазните възгледи, религиозните предразсъдъци и другите схващания на старото общество.

С победата на социалистическата революция пролетарската държава национализира всички средства за идеологическо въздействие — печата, радиото, киното, театрите — и въвежда нова, социалистическа система на обучение и възпитание. То осигурява широко развитие на средното, средното специално и висшето образование, превръща училищата и другите учебни заведения в средство за комунистическо възпитание и подготовка на кадрите — строители на социализма и комунизма. При социализма за пръв път в историята

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 33, стр. 62.

образователната система става извънредно важен лост за приобщаване на широките народни маси към постиженията на световната наука и култура.

По въпроса за пътищата на изграждане на социалистическата култура нашата партия и нейният вожд Ленин трябваше да водят борба с различни антимарксистки възгледи. Кауцки и някои представители на меншевизма (Суханов и други) твърдяха, че социализмът не може да победи, ако в недрата на стария строй не е създадена достатъчно висока култура и не е формиран значителен слой от културни и административни кадри. Тъй като в културното развитие Русия е изостанала от другите страни, работническата класа, след като е извършила революцията, не била в състояние да ръководи обществото. Затова, заявяваха те, Октомврийската революция е обречена на неизбежна гибел.

В. И. Ленин рязко разкритикува тази реакционна „теория“. „Ако за създаването на социализма — пише Ленин — се изисква определено равнище на културата (макар че никой не може да каже какво е това определено „равнище“ на културата), то защо ние да не можем да почнем изпърво с извоюването по революционен път на предпоставките за това определено равнище, а след това вече, върху основата на селско-работническата власт и съветския строй, да започнем да догонваме другите народи“.¹ Ленин подчертава, че завоеването на властта е необходимо условие за победата на социализма във всички сфери на обществения живот, включително и в областта на културата.

Неправилни и вредни възгледи по въпроса за пътищата за изграждане на социалистическата култура бяха изказвани и от така наречените пролеткултовци. Представяйки се за ревностни защитници на интересите на пролетариата, те твърдяха, че работническата класа трябва да се откаже от културното наследство на миналото и от услугите на старите специалисти, които на времето са служили на буржоазията, и да създаде отново, на празно място, собствена, пролетарска култура.

Обявявайки се против „пролеткултовщината“, Ленин подчертава, че пролетарската култура трябва да

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 33, стр. 479.

представлява закономерно развитие на запасите от знания, натрупани от човечеството. „Трябва да се вземе цялата култура — пише Ленин, — която капитализмът е оставил, и от нея да се построи социализмът. Трябва да се вземе цялата наука, техниката, всички знания, изкуството. Без това не може да построим живота на комунистическото общество“.¹

Социалистическата държава привлича старата буржоазна интелигенция на страната на социализма и превъзпитава основната маса от нея в дух на служене на народа. Същевременно тя създава нова интелигенция.

Ръководейки се от ленинската теория за културната революция, съветският народ под ръководството на комунистическата партия извърши велик преврат в духовния живот на обществото. Нашата страна, в която при царизма около три четвърти от населението бяха неграмотни, се превърна в страна със стопроцентова грамотност. През сегашната петилетка трябва да завърши преминаването към всеобщо средно образование. През годините на съветската власт израсна широка мрежа от висши и средни специални учебни заведения и научноизследователски институти. Сформира се многомилionна социалистическа интелигенция, която активно участва в изграждането на комунизма.

Гордост за нашата страна е съветската наука, която помогна да се внедрят в производството нова техника и нови технологически процеси, да се създаде мощна атомна промишленост и енергетика, да се усвоят гигантските богатства на земните недра, да се създадат прекрасни сортове селскостопански култури.

Огромни успехи бяха постигнати в математиката, физиката, химията, биологията, медицината, геологията и в други области на знанията. Постиженията на съветската наука намериха концентриран израз в изучаването и овладяването на космоса. В процеса на културната революция бяха създадени истински народна литература и изкуство. Изключително голямо завоевание на културната революция беше формирането на социалистическо съзнание у милионите трудещи се.

¹ В.-И. Ленин. Съч., т. 29, стр. 55.

**Особености
на социалистическата
култура**

Резултат от културната революция е утвърждаването на новата, социалистическа култура. Тази култура се отличава

от буржоазната култура преди всичко по идеологическата основа. Идейна основа на народното образование, науката, литературата и изкуството, на културно-възпитателната дейност и целия духовен живот на социалистическото общество е марксистко-ленинската идеология.

Друга особеност на социалистическата култура е нейният народен характер, достъпността ѝ за всички трудови хора. Като допринася за засилването на творческата дейност на работниците и селяните в областта на културата, социализмът разкрива нови перспективи и пред интелигенцията, която все повече се приобщава към могъщия източник на културно творчество, какъвто е народът, неговият живот, трудовата дейност. Както отбелязва М. Горки, културата е здрава и способна за безграничен, непрекъснат растеж само когато в културното строителство е включено цялото население.

Докато при капитализма всяка национална култура съдържа две култури — господстваща, буржоазна култура и елементи на демократична и социалистическа култура, в социалистическото общество за пръв път се формира единна за всички социални групи култура. Социалистическата култура е общо достойнство на работниците, селяните и интелигенцията, съкровищница, от която черпят духовни ценности всички социални групи.

Културата на социалистическото общество по своето съдържание е интернационална. Още преди Октомврийската революция Ленин мечтаеше за създаване на национална култура „на демократизма и на световното работническо движение“¹. Интернационалното съдържание на социалистическата култура сплотява и обединява всички трудещи се независимо от тяхната национална и расова принадлежност.

Социалистическият строй открива простор за свободно развитие на културата на всички нации, народности и национални групи. Достатъчно е да се каже,

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 20, стр. 6.

че през годините на съветската власт за пръв път получили своя писменост повече от 40 народности. В СССР книгите се издават на 140 езика. Едновременно с процеса на изравняване икономическото развитие на различните нации и народности се разгърна и процес на изравняване на тяхното културно развитие. Известно е, че преди революцията много от народите в покрайнините на Русия, особено в Крайния Север и Средна Азия, бяха почти напълно неграмотни. Според преброяването от 1897 г. разликите между народите на Русия в грамотността на населението са обхващали повече от 40 степени. Сега неграмотността е ликвидирана във всички републики на Съветския съюз.

Интернационалната по своето съдържание социалистическа култура съществува в национална форма. Националната форма улеснява достъпа на широките народни маси до културата и същевременно спомага за обогатяването на общата културна съкровищница на социалистическите нации.

Социалистическата култура е дълбоко хуманна. Тя съдействува за сплотяването на членовете на обществото, за развитието на колективизма, за утвърждаването на мира, творческия труд и създанието.

Благодарение на това, че социалистическото общество поставя всички блага на културата в служба на народа, социализмът по много показатели на културното развитие, отразяващи непосредствено грижата за човека, вече далеч изпревари развитите капиталистически страни.

Това се отнася преди всичко за развитието на народното образование, което при социализма е достъпно за всички граждани, независимо от тяхното социално положение, национална или расова принадлежност и пол. През учебната 1968/69 г. на всеки 10 хиляди от населението са се падали 182 студента в СССР, 71 във Франция и 46 в ГФР. Съветските задкавказки и средноазиатски републики далеч изпревариха в това отношение не само съседните страни — Афганистан, Иран, Пакистан и други, но и такива развити капиталистически страни като Италия и Франция. По броя на студентите на 10 хиляди души от населението повечето социалистически страни също превъзхождат ГФР, Франция и Италия.

Нов духовен
облик на хората

Социалистическата култура
намира израз в различни стра-
ни на обществения живот. Но

най-яркото ѝ въплъщение са новите хора със социалистическо съзнание, изграждащи отношенията си с обществото и другите хора въз основа на принципите на комунистическия морал, при който на първо място стои службата към народа, към социалистическата родина.

Коренните социално-икономически изменения и системната идейно-възпитателна работа доведоха до това, че в Съветския съюз и в другите социалистически страни се сформира ново, социалистическо съзнание у трудещите се маси. Социализмът донесе нравствено обновление на хората. „Най-великите произведения на изкуството, създадени от революцията — пише Р. Ролан, — са хората, породени от нея“.

Светът на частната собственост ражда индивидуалистически стремежи, желание да се затвориш в ограниченния малък свят на своя личен живот, безразличие към съдбата на обществото. Известният английски писател Д. Пристли пише: „От единия до другия край на Англия с черни букви е начертан надписът: „Върви по дяволите, щом на мен ми е добре!“. При социализма се развива друго отношение на хората към обществените интереси, разбирането, че щастието на личността е невъзможно извън обществото. Големият познавач на народния живот М. И. Калинин казва, че при социализма обществените подбуди и интереси заемат 10—20 пъти по-голямо място в съзнанието на човека, отколкото преди социалистическата революция, хората живеят с интересите на цялата страна. Това облагоражда човека, разширява неговия духовен кръгзор. Моралните норми на строителя на новото общество са не само въплъщение на идеала за човека на бъдещето, но и обобщение на онези нови черти, които вече се раждат и влизат в живота на социалистическото общество, в облика на милиони хора.

Преминаването от първата фаза на комунистическото общество към втората предполага по-нататъшни преобразования в духовния живот на обществото, формиране на комунистическа култура върху основата на социалистическата. Културата на комунизма ще бъде ново, по-високо стъпало в културното развитие на чо-

вечеството. Тя ще въплъти цялото многообразие и богатство на духовния живот на обществото, високата идейност и хуманизма на новия свят. Това ще бъде култура на безкласово общество, общонародна и общочовешка. По-нататъшното развитие на духовната култура и народното образование са едно от най-важните условия за изграждане на комунизма.

От културното издигане на населението в огромна степен зависят подемот на производителните сили, нарастването на производителността на труда, развитието на науката и техниката, подобряването на организацията на производството, повишаването на обществената активност на трудещите се, усъвършенствуването на социалистическата демокрация и комунистическото устройство на бита.

В последния етап на културната революция предстои да бъде осъществено всеобщо пълно средно образование, да се преодолеят различията в културното равнище на селските и градските жители, да се съдействува за сближаването на умствения и физическия труд.

В социалистическото общество системата на народното образование се изгражда така, че обучението да дава на подрастващото поколение трайни знания, да бъде тясно свързано с живота и да го подготвя за общественно полезен труд. За възрастното население се създават условия, при които работата може да се съчетае с продължаване на образованието съобразно личните наклонности и потребностите на обществото.

Все повече се развива мрежата от театри, телевизионни студии, кинотеатри, клубове, дворци на културата, библиотеки, музеи и други културни институти. Разширяват се издателското дело и печатът, мрежата на народните университети, художествената самодейност, увеличава се броят на общодостъпните технически лаборатории и художествени работилници.

Опитът от развитието на социалистическата култура убедително потвърждава, че духовният разцвет на човечеството е възможен само по пътя на комунистическото преобразуване на живота.

2. Комунизмът и науката

Комунизмът е истинско царство на науката, от чиито път на развитие се премахват всички препятствия, характерни за класовото общество. Народът и науката, двете най-велики исторически сили, се сливат в едно, взаимно увеличават мощта си, като осигуряват безграничен прогрес, духовно и материално богатство на обществото.

**Превръщане на науката
в непосредствена
производителна сила**

Социализмът е нова епоха в развитието на обществото и нов етап в научния прогрес. Изграждането на социализма

изисква небивал в историята обем научни знания както за развитието на производителните сили, така и за преобразуването на целия обществен живот. Взаимното проникване на науката и производството служи на тяхното взаимно развитие и процъфтяване.

Социалистическото общество освобождава науката от потискащата власт на парите. При социализма научната мисъл не само става достояние на все по-широки народни маси, но се и обогатява от тяхното творчество. Това важи особено за обществената наука, за която историческото творчество на масите е източник за теоретически изводи и за определяне перспективите на общественото развитие. Внедряването на съвременната наука и техника в производството се съпровожда с разрастване на масовата инициатива, на рационализаторството и новаторството, които не само използват постиженията на науката, но и стимулират научната мисъл, поставят нови задачи пред нея. Следователно науката все по-дълбоко влиза в народния живот, самото развитие на науката става дело на цялото общество, негова извънредно важна функция.

Определящ фактор в развитието на науката са потребностите на производството. Същевременно се засилва обратното въздействие на науката върху обществения живот: тя все повече става непосредствена производителна сила. Какво означава това? Какви принципи изменения настъпват във взаимоотношенията на науката и производството във връзка с научно-техническата революция?

Първо, много нови видове производство и технологически процеси първоначално се зараждат в недра

на науката, в изследователските лаборатории. Това се отнася преди всичко за атомната енергетика, радиотехниката, електрониката. Широкото използване на полупроводниците и вакуумната техника изменя облика на радиоелектронната промишленост. Електрониката все повече прониква в народното стопанство и в битата. Благодарение на науката се осъществява химизацията на селското стопанство и промишлеността. Съвременната промишленост на високомолекулярните съединения не само че се зароди в химическите лаборатории, но и се разширява с тяхна помощ. Пред науката по-специално се поставя задачата да създаде вещества с предварително определени свойства. Като се използват методите на квантовата физика и се прилагат бързодействащи електронноизчислителни машини, може да се откриват структурите на вещества, които липсват в природата. Въз основа на науката се появяват нови високопроизводителни технологически процеси, нови методи за получаване и преобразуване на енергия.

Второ, ускорява се прилагането на научните постижения в производството, намаляват се сроковете между научното откритие и неговото усвояване. Докато от откриването на електричеството до неговото прилагане в различни области на производството изминаха няколко десетилетия, то от получаването на атомната енергия до първата съветска атомна електроцентрала минаха само няколко години. Промисленото изготвяне и приложение на полупроводниците също така стана възможно наскоро след тяхното откриване. В кратък срок след пускането на първия изкуствен спътник на Земята се откриха невждани по-рано възможности в областта на съобщенията и телевизията. Своевременното приложение на научните постижения в практиката е основното условие, благодарение на което науката може да изпълнява ролята на ускорител, на двигател на производството.

Трето, превръщането на науката в мощен фактор за нарастване на производителните сили се проявява и в това, че се развива материално-техническата база на самата наука. Съвременната наука изисква все по-съвършени експериментални средства. Създава се цяла „индустрия на науката“, включително и гигантски научно-технически съоръжения, много сложни уредби и прибори. Сега науката се опира не само на дейността на отделни-

те учени, но и на кооперирането на много институти и лаборатории.

Четвърто, науката бързо се развива в самото производство, разраства се мрежата на институтите и научните лаборатории в промишлеността и селското стопанство. Във всички отрасли на народното стопанство непрекъснато се повишава относителният дял на научните работници и специалистите в производството. Науката у нас все повече става достойнство на трудовия човек — главната производителна сила на обществото.

Засилването на ролята на науката в живота на обществото намира отражение в политиката на КПСС, която се изгражда върху основата на постиженията на природните и обществените науки. В Програмата на партията се казва: „Партията с всички средства ще съдействува за по-нататъшното засилване на ролята на науката в изграждането на комунистическото общество, за поощряване на изследванията, които откриват нови възможности в развитието на производителните сили, за широкото и бързо внедряване на най-новите научно-технически постижения в практиката, за решителното издигане на експерименталните работи, включително и непосредствено в производството, за образцовото организиране на научно-техническата информация, на цялата система за проучване и разпространяване на нашия и чуждестранния челен опит. Науката изцяло ще стане непосредствена производителна сила.“

Науката дава възможност още по-широко да се използват богатствата и силите на природата в интерес на човека и обществото, да се откриват нови резерви на енергия, да се създават материали, които не се срещат в естествени условия, да се въздействува върху климата и времето, да се овладява космическото пространство. Да завоюват за съветската наука челни позиции в най-важните клонове на знанието и да заемат ръководно положение във всички основни насоки на световната наука — такава е задачата на съветските учени.

**Черти на науката
на новото общество**

Развитието на науката в социалистическото общество се характеризира с редица важни черти. Това е преди всичко неразривната връзка на теорията с практиката, с производството. Науката в още по-голяма степен ще стане необходима страна на произ-

водството, при това самото производство ще стане по същество научен процес. Автоматиката и телемеханиката в максимално възможната степен ще освободят човека от еднообразните уморителни операции. За човека ще останат главно действия, които имат творчески характер, които са свързани с научното осмисляне и усъвършенстване на производствения процес. Ролята на научноизследователските институти и конструкторските бюра ще нарасне неизмеримо, от помощни организации те ще се превърнат във водещ елемент на производството.

Органическата връзка на науката с производствения процес съвсем не води до изтласкване на теоретическите изследвания на заден план. Производството изисква не само изводи от приложен характер, но и разработване на фундаменталните теоретически проблеми, без което производственият процес и развитието на науката ще се забавят. Ще възтържествува хармоничното съчетание на теоретическите и приложните изследвания. Това ще придаде нови сили на научното знание. Между основните задачи на новата петилетка XXIV конгрес на КПСС постави следното изискване: *„Всестранно да се развиват фундаменталните и приложните научни изследвания и резултатите от тях по-бързо да се внедряват в народното стопанство.“*

Социализмът отстранява националните, идеологическите, политическите и религиозните прегради между учените, разширява възможностите за обединяване на техните усилия.

Науката в социалистическото общество, както и производството, е обект на планиране. *Координацията и кооперирането* на научните усилия играят все по-голяма роля.

Кооперирането на научните сили води към възтържествуване на принципа на *колективизма* в научната работа. Но това не означава, че ролята на таланта в науката ще бъде ликвидрана и ще стане нивелиране по средното равнище, както твърдят буржоазните теоретици. При сегашното развитие на научното знание дори гениални учени едва ли биха могли да направят нещо особено без колектива, без неговата помощ.

В процеса на комунистическото строителство ще се

открие широк простор за научно-техническата революция, която се разгръща сега. В производството и в целия обществен живот все повече ще се прилагат машините-автомати, атомната енергия, изкуствените материали, електронноизчислителните машини, които заменят не само ръката, както всички предишни машини, но до известна степен изпълняват и функциите на човешкия мозък.

Научните организации при комунизма ще станат твърде важен компонент на социалната структура. Науката разпространява своето въздействие върху целия народ и напълно ще служи на неговите интереси.

**Засилване на ролята
на обществените
науки**

Марксизмът-ленинизмът издигна високо значението на обществените науки. Върху основата на марксистко-ленинската

теория в Съветския съюз беше построено социалистическото общество и се извършва преходът към комунизма, образува се и се развива световната социалистическа система.

Докато благодарение на природознанието и техническите науки човек овладява законите на природата и става неин господар, то благодарение на марксистко-ленинската наука човек овладява законите на своето обществено битие, става господар на своите обществени отношения, превръща се в действително свободен и могъщ творец на живота си, на съдбата си.

Кризата на световния капитализъм, който навлезе в периода на залеза и гибелта, възникването и утвърждаването на световната социалистическа система, борбата между тези два свята поставиха пред човечеството сложни проблеми, отговор на които може да бъде даден от целия комплекс обществени науки. Марксизмът-ленинизмът теоретически обосновава неизбежната смяна на капиталистическото общество от комунистическото общество, разкрива вътрешните закономерности на възникването и формирането на комунизма.

Победата на социалистическите революции в редица страни на Европа, Азия и в Куба, изграждането на социалистическото общество и постепенното му прерастване в комунизъм в Съветския съюз, разпадането на националната система на империализма, увеличаването на силите на революцията и прогреса потвърдиха голямото

практическо значение на обществените науки, които предвидиха тези велики събития в световната история. Хората се убедиха, че обществените науки по своите изводи са също така важни, както и природните науки; те помагат на народите да изграждат обществения си живот върху нови начала, откриват пред тях широки хоризонти.

Марксистко-ленинската теория е научна основа на ръководството при изграждането на комунистическото общество. Високото предназначение на обществените науки при социализма е да обобщават опита в изграждането на новото общество от народните маси, да показват на трудещите се най-верния път за осъществяване на целите им, да бъдат научна основа на политиката на комунистическата партия.

XXIV конгрес на КПСС подчерта огромното значение на обществените науки в изграждането на комунизма. „Конгресът смята -- се казва в неговата резолюция, — че творческото развитие и пропагандирането на марксистко-ленинското учение, борбата против опитите за неговото ревизиране и занаяпред трябва да стоят в центъра на идеологическата работа на партията. Теоретическите сили на партията трябва да бъдат насочени към по-нататъшното разработване на актуалните проблеми на съвременното обществено развитие и преди всичко на въпросите на комунистическото строителство“. Конгресът изтъкна голямото значение, което има развитието на икономическата наука.

На XXIV конгрес на партията и в постановлението „Относно мерките за по-нататъшното развитие на обществените науки и повишаването на тяхната роля в изграждането на комунизма“ (1967) беше обърнато голямо внимание на необходимостта от задълбочено теоретическо разработване на проблемите на научния комунизъм — ленинската теория на социалистическата революция с оглед на съвременната епоха, закономерностите в развитието на световния революционен процес, проблемите на класовата борба на международния пролетариат и националноосвободителното движение, закономерностите на прехода от социализъм към комунизъм, преобразуването на социалистическите обществени отношения в комунистически, въпросите на държавното строителство и по-нататъшното развитие на социалистическата де-

мокрация, формирането на марксистко-ленински светоглед у всички съветски хора.

Големи задачи стоят пред съветската икономическа наука, която трябва да обобщава новите явления в стопанския живот на съветското общество, като има предвид опита на другите социалистически страни, да изследва икономическите проблеми, решаването на които спомага за успешното изграждане на комунизма. Към тези насъщни проблеми спадат: по-нататъшното разработване на теорията за плановото ръководене на народното стопанство върху основата на задълбочено изучаване и съобразяване със законите на социалистическото общество, определянето на пътищата и методите за повишаване ефективността на общественото производство, прилагането на икономическите стимули в развитието на производството, изясняването на принципите за най-рационално разпределение на производствените сили, по-нататъшното разработване на политическата икономия на социализма.

Във връзка с поставената от партията задача за формиране на научен мироглед у всички съветски хора, за пълно преодоляване на отживелиците на капитализма в тяхното съзнание и поведение, за утвърждаване на комунистическия морал, за всестранно и хармонично развитие на човешката личност все по-голямо значение придобиват изследванията в областта на философските науки. Голяма актуалност придобива по-нататъшното разработване на материалистическата диалектика, теорията на познанието, методологическите проблеми на обществените, природните и техническите науки, изучаването на диалектиката на социалистическото общество и противоречията на съвременния капитализъм, нарастването на ролята на народните маси през съвременната епоха и други проблеми.

Пред историята на КПСС и другите исторически науки с цялата си сложност се изправя един от най-интересните периоди в световната история, започнат от Великата октомврийска социалистическа революция — периодът на преминаването от капитализма към социализма. Това изисква внимателно да се проучват и теоретически да се осмислят новите исторически явления. Голямо значение има обобщаването на историческия опит на Комунистическата партия на Съветския съюз в бор-

бата за победа на социалистическата революция и установяване на диктатура на пролетариата, за осъществяване на Лениновия план за изграждане на социализма, изследването на закономерностите в развитието на партията и засилването на нейната ръководна роля в комунистическото строителство, осветляването на повече от половинвековния опит на съветската социалистическа държава, практическата дейност на марксистко-ленинските партии в другите социалистически страни, историята на международното работническо и комунистическо движение.

Обществените науки са голяма идейна сила в борбата против буржоазната идеология, реформизма, десния и „левия“ опортюнизъм, за тържеството на принципите на марксизма-ленинизма.

3. Изкуство и литература

Във века на великите научни открития, които разширяват неизмеримо представите на човека за съвременния свят, се извършват съществени изменения в неговите чувства, в емоциите. Изкуството е призвано да отговори със свои средства на новите въпроси, които животът поставя пред нашите съвременници, да обогати духовния живот на човека. Всичко това не само не намалява, а, напротив, повишава отговорността на художника, ролята на изкуството като важна форма на общественото съзнание. Научните открития, измененията в обществения живот разширяват границите на художественото познание и отражение на света и това създава нови възможности за емоционално-естетическо въздействие на изкуството върху човека.

Отразявайки правдиво света в художествени образи, изкуството разширява жизнения опит на човека, формира характера му, укрепва неговите благородни черти. Прогресивното изкуство дава на хората знания за живота, носи им естетическа наслада. То е могъщо средство за идеологическа борба, възпитава човека с правдата и красотата на художествените образи. Наричат литературата „човекознание“ и това определение всъщност може да се отнесе до всички видове изкуства, защото в центъра на вниманието им стои човекът с неговото от-

пошение към действителността, към обществото. Изкуството влиза в духовния живот на обществото като негова особена, незаменима съставна част. От развитието на изкуството в огромна степен зависят пълнотата и богатият колорит на вътрешния свят на човека, формирането на неговия мироглед и нравствен облик.

На народа —
голямо изкуство

В. И. Ленин неведнъж подчертава, че със завоюването на властта трудещите се получават право на истинско изкуство. Той сочи необходимостта да се организира най-широко народно образование, върху основата на което трябва да израсне действително ново, велико комунистическо изкуство.

При комунизма народът не само усвоява и възприема прогресивната култура на миналите епохи. Той твори, увеличава нейните богатства. Свободното си време хората използват както за почивка, така и за обществена дейност, за образование, за създаване на духовни ценности. К. Маркс пише, че при комунизма не всеки човек ще може да замени Рафаел, но в обществото на бъдещето „всеки, у когото се крие някакъв Рафаел“, ще има възможност да развива безпрепятствено своите способности.

Художественото начало трябва да влезе в живота, да одухотвори труда, да разхубави бита, да облагороди човека. По думите на Маркс човек твори „по законите на красотата“. Господството на собственическите отношения при капитализма потиска и обезобразява естетическото начало в труда и живота на човека. Творческият гурд в социалистическото общество е богат с духовно, включително и естетическо съдържание. В него се утвърждават най-напредничавите предпоставки за прекрасното в живота, бита и духовния свят на човека, възпитава се добър вкус.

Победата на културната революция, приобщаването на народа към съзнателно създаване на нови форми на живот открива неизчерпаеми възможности за естетическото възпитание на масите. При преминаването към комунизма все по-голямо значение придобива култивирането на способност у всички членове на обществото да възприемат произведенията на изкуството в цялото богатство на техните естетически ценности, задачата да се пробужда у всеки човек творецът и художникът.

Масовото развитие на художествената самодейност, която открива нови таланти в различните сфери на изкуството, допринася за повишаване на културата. Оня, който в клубния колектив се учи да владее четката, може да не стане художник, но той ще разбира по-добре еколия свят, ще развива у себе си чувство за багра и линия, неговите представи за света ще станат по-ярки и по-богати. „Професионалното“ изкуство, т. е. изкуството като особен, постоянен вид дейност на определени хора, разбира се, ще се запази при комунизма, тъй като служенето на изкуството изисква специална подготовка, развитие на природните заложби, всекидневно усъвършенствуване на майсторството. Все по-активното взаимодействие между художествената самодейност на масите и „професионалното“ изкуство ще обогатява художествената съкровищница на обществото.

Буржоазните идеолози твърдят, че народът не е способен да възприема истинската култура в цялата ѝ сложност. С това се правят опити да се оправдаят опростяването и огрубяването на ценностите на духовния живот в „модните“ романи и филми, в скулптурата и живописа, в статиите по вестници и списания, в предаванията по телевизията. Към повишаване на художественото равнище на културата при капитализма води не разпространението ѝ сред масите, а разложителното влияние на комерческия дух, на разрушителните сили на реакционната идеология, отказването от прогресивните духовни задачи, подходът към изкуството само като към средство за развлечение.

Кризата на буржоазната култура се проявява нередко дори и в творчеството на художници, субективно честни, но объркани от сложността и противоречията на съвременния буржоазен свят, където бързият прогрес на техниката се придружава с духовно обедняване, с нравствено потискане на личността. В произведенията на такива художници човекът е представен като самотен, жалък и нещастен или, обратно, като жесток хищник и egoист. Зверските закони на собственическия свят се представят в буржоазното изкуство като всеобщи закони на човечеството, а уродливостта на капиталистическото общество — като израз на вековната престъпност на човешката натура. Такова изкуство, утвърждавайки лъжливи, песимистични идеи за вечната хаотичност на

обществените отношения, вдъхва чувства на отчаяние, отравя с неверието си в преобразуването на света върху справедливи, хуманни начала.

Изкуството на социалистическото общество противопоставя на тази идеология на разложението и песимизма оптимистична концепция за света и човека. Без да отрича реалните сложни въпроси и противоречия на съвременната действителност, то разкрива перспективи, вдъхва на човешка вяра в собствените му сили, въодушевява го за борба за осъществяване на прогресивните идеали.

Човекът на комунизма, който се формира днес, не може да се примирява с пошлостта, примитивизма и формалистичната ограниченост. Истинската красота на човека е в беззаветната му борба за осъществяване идеалите на комунизма, в съзнателността и чистотата на отношенията му към другите хора. В естетическия идеал обществото изразява своята представа за необходимото като прекрасно. Пред светлината на комунистическите идеали ще отстъпи всичко мрачно, загнездило се в съзнанието на отделни хора.

Разбира се, би било опростителство да се свежда целият художествен живот в капиталистическите страни на Запада до извращения и уродливости. В тези страни са създадени високи духовни ценности. Достатъчно е да споменем например произведенията на Т. Драйзер, Ъ. Хемингуей, Д. Голзуърди, Т. Ман, Х. Ман, Р. Фрост и на много други писатели, както и талантлив филми, спектакли и картини. Най-добрите произведения на задграничното изкуство в нашия век са проникнати с патоса на отрицанието на буржоазните отношения, на собственическата психология и националната ограниченост.

Дълбоките революционни процеси, които се разгръщат в страните на Азия, Африка и Латинска Америка, издигнаха забележителни художници, в чиито произведения звучи гласът на стремящия се към нов живот народ.

Особено голямо значение има днес Лениновата критика на буржоазно-идеалистическите представи за „единната“ култура на буржоазното общество. При господството на експлоататорските класи в рамките на всяка национална култура се води непримирима борба между реакционната култура и крепещите, растящите елемен-

ти на демократичната и социалистическата култура. В тази борба се раждат прекрасни произведения на социалистическия реализъм. Творчеството на такива майстори като Р. Ролап, А. Барбюс, М. Андерсен-Нексьо е слава и гордост на световното изкуство.

Растящото влияние на идеите на социализма в целия свят намира отражение и в изкуството. Работническата класа в капиталистическите страни, сплотявайки прогресивните сили, оказва сериозно въздействие върху развитието на националните култури. Само марксистко-ленинският мироглед дава здрава идейна основа на художника в неговото творчество, позволява да се постигне неразривно единство на интернационалното и националното, да се осъществи широк международен контакт на културите, допринасящ за духовното израстване на човечеството.

Изкуството на социалистическото общество е проникнато от оптимизъм и жизнеутвърждаващи идеи. То е призвано да бъде извор на радост и вдъхновение за милиони хора, да изразява тяхната воля, мисли и чувства, да служи като средство за тяхното идейно обогатяване и нравствено възпитание. Ленин призоваваше литературата да се свързва с революционното движение, с борбата за социализъм. Ленин беше непримирим към това, което той наричаше „литературно прикритие“ на антисоциалистическите идеи, към промъкването на реакционни възгледи с помощта на модни фрази, към опитите е формалистични трикове да се прикрие бедното съдържание, обявяваше се против опростителството и субективизма при оценката на художествените произведения.

В тезисите на ЦК на КПСС „Към 100-годишнината от рождението на Владимир Илич Ленин“ се отбелязва:

„Партията винаги е разглеждала духовното творчество в социалистическото общество като неделима част от общопартийното, общопролетарското дело.“ Ръководейки развитието на изкуството, комунистическата партия поддържа всичко прогресивно, честно и творческо, умело се опира на най-добрите сили, помага на заблудилите се да преодоляват погрешните тенденции. На истинското партийно ръководство са чужди методите на администриране и произволни решения, на натрапване субективни вкусове и оценки. Да ръководиш, значи преди всичко да увлечеш хората с величнето и красотата на идеа-

лите на партията, да сплотяваш художниците върху принципна основа за решаване на общите задачи, да се бориш против чуждите влияния и погрешните тенденции в художественото творчество, отклоняващи изкуството от единствено верния път — да служи на народа. Към оценката на културните явления партията подхожда от класови позиции и се ръководи от принципа на партийността в литературата и изкуството.

Партията въоръжава художествената интелигенция с разбиране на законите и перспективите на нашето развитие, зове я към задълбочено претворяване на жизнената правда, към укрепване връзките на художниците с народа. Поддържайки всестранио литературата и изкуството, които утвърждават вярата в нашите идеали, партията води борба против проявите на чуждата ни идеология.

Правдивото и високохудожествено отразяване на богатството и многообразието на действителността, вдъхновеното възпроизвеждане на новото, истински комунистическото и разобличаването на всичко, което противодейства на движението на обществото напред, са благородни задачи на съветското изкуство.

С примера на най-добрите хора на обществото, с опита на техния живот и борба литературата и изкуството закаляват и възвишават умовете и сърцата на поколенията. Изкуството притежава действена сила в борбата против старото. То може най-убедително, гневно да бичува бюрократизма, инертността, безразличието към хората като черти, враждебни на социалистическото общество, то развенчава отживелиците на миналото и техните носители, показва духовната уродливост на тези отживелици, мобилизира на борба срещу тях.

„Главната линия в развитието на литературата и изкуството — се казва в Програмата на КПСС — е укрепване на връзките с живота на народа, правдиво и високохудожествено изобразяване на богатството и многообразието на социалистическата действителност, вдъхновено и ярко пресъздаване на новото, действително комунистическото и разобличаване на всичко онова, което спъва движението на обществото напред“. На съветското изкуство, което отразява живота в неговата всеобхватност, в борбата и преодоляването на трудностите, в остриите конфликти и драматични ситуации, са чужди

както стъписването пред сложността на живота, така и еснафското самодоволство. Тъ вижда и поетизира кълно-вете на новото в сегашната действителност, показва красотата на света, в който живеем, величнето на целите и идеалите на новото общество. Най-лесната работа е умишлено да разкрасяваш действителността, също така не е трудно да измъкваш от живота отделни грозни явления и да им се наслаждаваш. Да вижда живота в цялото му многообразие, във всичките му противоречиви тенденции и сблъсъци, да създава широка, ярка в художествено отношение и вярна картина на живота - такова е призиванието на истинския талант. В отчетния доклад на ЦК на КПСС пред XXIV конгрес се отбелязва, че отделни литератори се опитваха да сведат многообразието на социалистическата действителност до проблеми, които безвъзвратно са останали в миналото в резултат на работата, извършена от партията за преодоляване на последиците от култа към личността. Другата крайност, която също се наблюдава при отделни писатели, са опитите да се оправдаят явленията от миналото, които партията решително и принципно разкрива, да се запазят представите и възгледите, които са в разрез с новото и творческото, внесено от партията в нейната практическа и теоретическа дейност. „Всъщност и в единия, и в другия случай това бяха опити да се омаловажи значението на направеното вече от партията и народа, да се отклони вниманието от проблемите на днешния живот, от конструктивния курс на партията и създателните дела на съветските хора“.

В борбата за комунизъм художникът постига истинска свобода на творчеството. В нейната основа лежи дълбокото разбиране на законите за развитието на природата и обществото, възможността да се действа въз основа на познаване на тези закони и с убеждението, че твоето слово и мисъл служат на народа — не на „Форните десет хиляди“, както прави буржоазното изкуство, а на „милионите и десетките милиони трудещи се, които — както казва Ленин — са цветът на страната, нейната сила, нейното бъдеще“¹. Отделната личност е безсилна, ако не е свързана органически с обществото. „Свободната воля“, откъсната от напредничавите сили

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 10, стр. 36.

на епохата, тласкана насам-натам от случайните ветрове, в действителност е проява на зависимостта от уродливите влияния на буржоазния свят. Истинската свобода на творчеството е свобода на създанието, свобода на съзнателното творчество, независещо от унищожавашото влияние на частната собственост, свобода да се реализира творческата сила на писателя, художника, композитора в интерес на обществото, народа и прогреса. Творческата сила се реализира толкова по-пълно, колкото по-здраво е свързан талантът с богатството на жизненото и идейното съдържание на епохата, колкото по-многогранна е представата на художника за действителността. Обществото, строящо комунизма, дава на художника истинска свобода да служи на най-хуманното и прекрасното дело в историята.

Културата на комунизма Многообразието и богатството на социалистическата култура се определят и от това, че тя се развива като многонационална култура. „Придавайки решаващо значение на развитието на социалистическото съдържание на културите на народите на СССР, партията ще съдействува за по-нататъшното им взаимно обогатяване и сближаване, за укрепване на интернационалната им основа и по този начин за формиране на бъдещата единна общочовешка култура на комунистическото общество“ — се казва в програмата на КПСС.

Пренебрежението към националната самобитност и тесногръдният национализъм, затварящ се в рамките на културата на една националност (при това третирана крайно едностранчиво) и отнасящ се враждебно към културните постижения на другите народи, вредят сериозно на развитието на прогресивната култура и противоречат на задачите по възпитанието на нова, духовно богата личност.

Научният комунизъм се обявява против опитите да бъде изтръгнато революционното съдържание от социалистическия мироглед, против свеждането му до абстрактни фрази. Като изразява идеологията и културата на работническата класа, марксизмът-ленинизмът същевременно защитава действителните ценности, необходими на човечеството, на неговото огромно мнозинство — трудещите се маси. Борбата за интересите на трудовите хора е най-широката основа за сплотяване на всички

прогресивни сили на човечеството против експлоататорите. Класовостта на културата е най-последователното, обективно разбиране на реалния свят, умение да се разберат историческите закономерности и да се определят бързо позициите в могъщия поток на живота. Класовостта на социалистическата култура същевременно изразява нейния народен, общочовешки характер, защото интересите на работническата класа изразяват коренните интереси на всички трудещи се. Неопределеността, забравянето на социалните противоречия, стремежът да се примиря непримиримото са чужди на марксизма. Културата на комунизма не приема нито безпринципната всеядност, нито сектантското тесногърдие или догматичната предубеденост.

Комунизмът означава такова богатство и напрежение на творческата дейност, на духовния живот на човека, каквито старото общество не можеше да даде дори на представителите на господстващите класи. Това е култура от нов тип. Тя се базира върху социалистическата идейност и хуманизъм, освободена е от вредното влияние на собственческите отношения. Това е народна, демократична култура, в която създаването на новото върху основата на най-широката активност на масите е неделимо от използването на културните богатства на миналото, а развитието на всички национални култури води към тяхното взаимно обогатяване и сближаване.

Преминаването към комунизма изисква приобщаване на целия народ към социалистическата култура, преодоляване на пороците на старото общество, на идеалистическите, собственческите и религиозните представи. Пътят към комунистическата култура не е гладък. По този път има немалко препятствия. Многовековното господство на частната собственост, на индивидуализма и егонизма е сложило своя отпечатък върху духовния облик на хората. Новата култура се утвърждава в ожесточена борба на световната арена против буржоазната идеология и култура. Комунистическата партия и съветската общественост усъвършенствуват формите и методите на ръководство на културното строителство.

Културата на комунизма се създава в нова обществена атмосфера, когато всички членове на обществото са кръвно заинтересовани от победата на комунизма и съзнателно се борят за нейното извоюване. В областта на

културата все по-пълно се проявяват новите, колективистки отношения, укрепват демократичните начала в живота на творческите организации, на учрежденията на изкуството. В живота на човека непрестанно се повишава значението на духовните ценности, създадени от социалистическото общество, породени от освободителната борба и градивната дейност на човечеството. Създаването и развитието на общочовешка култура на комунизма ще бъде гигантска крачка в духовното развитие на човечеството.

ГЛАВА ХХІІІ
**РАЗВИТИЕ НА ЛИЧНОСТТА.
КОМУНИСТИЧЕСКОТО ВЪЗПИТАНИЕ
НА ТРУДЕЩИТЕ СЕ**

Преустройството на обществените отношения в процеса на изграждането на социализма и комунизма неизбежно предизвиква изменение на положението на хората в обществото и на техния духовно-нравствен облик. Новата обществена формация създава и нов социален тип личност.

1. Хуманизъм в действие

Човек е обществено същество и може да се развива като личност само в обществото. При социализма и комунизма трудовите хора получават истинска свобода и реални условия за всестранното развитие на своите способности. Комунистическият хуманизъм е хуманизъм в действие.

**Черти на личността
в социалистическото
общество**

Човек живее в конкретна обществена среда: той е член на семейство, представител на една или друга класа или социален слой, на една или друга нация. Целият му живот протича в тясно общуване с други хора, в колектив, в общество. Жизнените условия на хората определят техния светоглед, интереси и морал. „... Човешката същност... — казва Маркс — е съвкупност на... обществени отношения“.¹

Всяка историческа епоха поражда определени *социални типове личност*. Робът и робовладелецът, крепостният селянин и феодалът, пролетарият и капиталистът

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 3, стр. 5.

са противоположни типове личности от различни обществени формации.

Социалистическите преобразования пораждат нов социален тип личност, ново съотношение между обществените и личните интереси. При социализма общественият интерес, който изразява потребностите и тенденциите на историческото развитие, е общ за всички социални групи. За това той обективно става и интерес на всеки член на обществото. Обществената собственост открива широк простор за развитие на производителните сили и по този начин осигурява възможност за ускорен всестранин прогрес на обществото, а това създава материални и духовни условия за развитие на всички негови членове. Социалистическият принцип: „От всеки според способностите, на всеки според труда“ е обърнат непосредствено към личността и стимулира развитието на способностите и дарбите на човека. Както обществото, така и всеки човек е жизнено заинтересован от укрепването на социалистическите основи на стопанската дейност, съветската държавност и правов ред, на принципите на комунистическия морал.

В резултат на дълбоките социални преобразования, активното участие на трудещите се в изграждането на социализма и огромната възпитателна работа на партията и държавата у основната маса членове на социалистическото общество се оформиха някои общи черти. Те могат да се разделят на три групи.

Първата група черти на новата личност е свързана с нейното отношение към обществото като цяло. И обективно, и в съзнанието на трудещите се социализмът като обществена система е резултат от собствената дейност на масите и необходимо условие за осъществяване на коренните им интереси. В представите на личността нейните интереси органически се съединяват с обществените интереси: с укрепването и развитието на социалистическата собственост, на всички социалистически обществени отношения, на марксистко-ленинската идеология, с практическото осъществяване на политиката на комунистическата партия. Утвърждаването на комунистическите принципи на поведение, на комунистическата идеология става собствено дело на трудещия се човек, негов висш интерес и идеал.

Следователно социалистическата личност е идейна

личност, която поставя на първо място обществения интерес, споделя целите и принципите на комунистическата идеология. Оттук и такива качества на личността като преданост към идеалите на комунизма, стремеж към тяхното осъществяване, развито съзнание на господар на своята страна и богатствата ѝ, съзнание за достойнството на трудовия човек, оптимизъм и целенасоченост, увереност в утрешния ден, дисциплинираност, организираност, висока политическа и трудова активност.

Още една група черти на личността е свързана с отношението към собствената дейност, с разбирането на собственото място в обществото. При социализма трудът придобива едно ново качество: той е не само средство за преживяване, но и служба в името на общественото благо, служба пред народа, пред социализма. От тясно лична работа обикновеният, всекидневен труд на работника, селянина и служещия става разновидност на обществената дейност, в която човек изявява способностите си, проявява активност като обществен деец, като стопанин на работата, която осъществява. Такова отношение към труда се развива чрез възпитателните средства, поощрява се от държавата с високи награди, възвисява се от изкуството.

Закономерен е фактът, че при такива условия в масов мащаб се ражда интерес към съдържанието и резултатите от собствената трудова дейност. Човек не само се стреми да припечели (това е важен момент!), но освен това го вълнуват общите въпроси на производството, успехът или неуспехът на неговия цех, предприятие, учреждение. Докато за работника при капитализма Маркс казва: „Той е у дома си, когато не работи“¹, то за труженика в социалистическото предприятие трябва да се каже, че той е у дома си, когато работи. Труженикът от социалистическото общество живее изпълнен с дълбок смисъл живот през часовете, когато е на работа. Временните рамки на неговия живот сякаш се разширяват. *Личността възприема труда в социалистическото предприятие като служба за благо на народа, като висш смисъл на живота.* И това е още една основна характеристика на социалистическия тип личност.

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Из ранних произведений. М., Госполитиздат, стр. 563.

Заедно с изменението в характера на отношението на работника към неговия труд се измени и отношението му към културата и образованието. Престижът на знанията и науката, престижът на учения и изобрещението на образования човек изключително много се издигна в очите на народа. Образованието, учението се превърна във важна потребност на трудещите се. Интензивният духовен живот стана характерна черта на съветската действителност, а стремежът към знания и култура, широките интелектуални интереси — атрибут на новата личност.

Новото отношение към труда и качествата на новия работник най-ярко, пълно и устойчиво се проявяват в социалистическото съревнование, особено в неговата висша форма — движението за комунистически труд. Характерна особеност на това движение е значителното нарастване на моралните мотиви, на трудовия ентузиазъм. Участниците в движението гледат на задачата за повишаване на производителността на труда през призмата на задачите на комунистическото възпитание.

Естествено, в сферата на труда има доста проблеми. Към тях спадат следните: ниската квалификация на някои категории работници, липсата на интерес към труда сред известна част от работниците, заети с неквалифициран, тежък, еднообразен труд, нарушенията на трудовата дисциплина и т. н. Тези и други явления спъват развитието на производството и затрудняват трудовото възпитание. Но постигнатите вече резултати във формирането на ново отношение към труда ни дават пълна увереност, че посочените проблеми ще бъдат решени успешно.

Характерни за социалистическия тип личност са и особеностите на отношението към другите хора. Тази страна на личността най-добре се разкрива в анализа на взаимодействието между целите и нормите на поведение на хората. В буржоазното общество съществува неразрешим конфликт между целите, провъзгласени официално от обществото, и нормите, от които се ръководят членовете на обществото при постигането на тези цели. Самата природа на капитализма, антагонизмът между интересите на социалните групи води до непрекъснат конфликт между класите, групите и националностите, както и до конфликт между провъзгласените цели и норми.

В социалистическото общество върху базата на общността на интересите възниква единство на целите и нормите на обществения живот. Това единство се изразява в обстоятелството, че принципите, провъзгласявани за цялото общество — демократизъм, колективизъм, интернационализъм и други, — са ръководни принципи за дейността на всички учреждения и граждани. Общността на коренните интереси на класите и социалните групи в съветското общество, дружбата между народите, взаимната помощ, сменили експлоатацията и антагонизма, се изразяват в политическото и идейното единство, в принципите на братско сътрудничество и взаимна помощ, на колективизъм и интернационализъм. Цялата дейност на държавата, на всички звена на управлението в основните и главни параметри се слива със стремежите на обществеността. Става въпрос за демократизма на социалистическото общество, от който са проникнали както системата на управление, така и целият начин на живот. Институциите на социалистическото общество — държавата, партията, Комсомолът, профсъюзите, се възприемат от хората като техни собствени организации, а дейността им — като дейност в интерес на трудещия се човек. Обща черта на социалистическата насоченост на личността става *уважението към човека* независимо от неговата заможност, произход, национална принадлежност. Критерии за човешката личност са равнището на нейната идейност, трудът, знанията и нравствените ѝ качества. Следователно в този аспект *социалистическата насоченост на личността се характеризира с такива нейни черти като патриотизъм, колективизъм, братство и интернационализъм.*

Разбира се, социализмът все още не решава всички проблеми във връзка с формирането на новия човек. Историческата ограниченост на икономическото и културното равнище на обществото при социализма, естествено, се отразява върху положението и развитието на личността. Върху формирането на личността голямо влияние оказват такива фактори като принадлежността на човека към една или друга социална група, характера на труда, материалното благосъстояние, равнището на образованието и културата. Тук няма резки контрасти, каквито са свойствени на света на частната собственост. Но наличието на общи черти на съветските хо-

ра не премахва своеобразието на социалните типове личност — на работника, колхозника и интелигента.

Трябва да имаме предвид и нещо друго. В социалистическото общество влизат представители на различни класи и слоеве от населението. Естествено, развитието на съзнанието у тях не става еднакво бързо. Едно нещо е пролетарият, друго — дребният буржоа. Дребнобуржоазните слоеве носят в себе си немалък товар от отживелици на миналото. Такива черти на дребнобуржоазното съзнание като индивидуализма, който се проявява в недоверието към колектива и обществото, в алчността за богатства, в равнодушието и презрението към другите хора, в бърливостта, се преодоляват постепенно и в процеса на упорита борба. Още повече че при социализма още си остават индивидуалните източници за задоволяване на потребностите, които могат да бъдат почва, подхранваща индивидуалистическото съзнание. Проявите на буржоазното съзнание всестранно се поддържат от империалистическата пропаганда, което не може да не оказва известно влияние върху неустойчивата част от населението.

Макар в съзнанието на хората още да се запазват отживелиците на миналото, главното е, че именно социалистическото съзнание на огромните трудещи се маси е определящото в тяхното поведение. В това е залогът, че задачата за възпитанието на всички членове на обществото в дух на висока комунистическа съзнателност е напълно осъществима.

Свобода и отговорност на личността

Свободата на личността се намира в непосредствена връзка с усъвършенствуването на обществените отношения. Преходът към комунизма означава всестранно развитие на свободата на личността и правата на гражданите.

Свободата е продукт на историческото развитие и във всяко общество тя има определен характер. На времето буржоазията се вдигна против феодализма под лозунгите за свобода, равенство и братство. Но капитализмът утвърди само свободата на частната собственост и експлоатацията. Свободата на личността в такова общество в решаваща степен се определя от обстоятелствата колко богат е човекът.

Буржоазните философи тълкуват свободата като са-

моопределение на духа, свобода на волята, възможност да се постъпва независимо от външните обстоятелства и условия. Лайтмотив на буржоазните теории за свободата е, че те се опитват да представят свободата като абсолютна независимост на личността от обществото. Може обаче както си щат и колкото си щат да изобразяват личността като независима от обществото, но реалното съдържание на свободата зависи от характера на обществения строй. „Да живееш в обществото и да си независим от обществото е невъзможно“¹ — отбелязва Ленин.

Основа на действителната свобода на хората не е тяхната независимост от обществото, а ония материални и духовни възможности, които съществуват в обществото. Човек е свободен само дотолкова, доколкото обществените условия му позволяват да развива и прилага своите способности, да задоволява потребностите си. А това зависи от равнището на производителните сили, от характера на обществения строй, от това, доколко хората владеят законите на общественото развитие. Само всичко това, взето заедно, позволява на хората повече или по-малко свободно да се ориентират и да действуват в околния свят.

Съвместното владение на средствата за производство, равенството в правата, общността на основната цел, социално-политическото и идейното единство на обществото създават благоприятни възможности за всички граждани свободно да изразяват своите стремежи, да разменят мнения, да участвуват в управлението на обществените работи. Но, разбира се, в социалистическото общество свободата не е нещо безгранично. Преди всичко тук съществуват известни ограничения, свързани с равнището на производството. Освен това социалистическото общество установява забрани за действия, чужди на неговата същност, нанасящи вреда на трудещите се. То не допуска експлоатация на човек от човека, наказва сурово измяната към родината и посегателството върху обществената собственост, забранява пропагандирането на война, на расизъм и други човеконенавистнически идеи. Обществото преследва и другите нарушения на законите: посягането върху живота и здра-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 10, стр. 36.

вето, честта и достойнството на хората, злоупотребата със служебното положение и т. н. Но тези забрани и ограничения са насочени против лицата, които посягат върху основите на свободата на народа, и нмат за цел да осигурят свобода за всички труженици на социалистическото общество.

При социализма цялата система на държавните и обществените организации възпитава трудещите се в дух на доброволно и добросъвестно изпълнение на задълженията, води до органическо съединяване на правата и задълженията в единните норми на комунистическото общество. Със създаването на материалните и духовните предпоставки на комунизма, с развитието на социалната еднородност и комунистическото равенство, с премахването на отживелиците на миналото хората все повече ще привикват доброволно да спазват правилата на съвместния живот. В такава обстановка обществото ще може да премине от принудително осигуряване на реда към пълна доброволност в труда, към съзнателно спазване на правилата на обществения живот. А това ще означава по-нататъшно разширяване на свободата на личността във всичките ѝ аспекти и прояви.

Основа за свободата на личността е *икономическото освобождение* на трудещите се от капиталистическата експлоатация. Няма и не може да има истинска свобода на личността, ако животът и дейността на работника се определят от стогистиците интереси на експлоататора. Личността в социалистическото общество е свободна, тъй като тя е избавена от експлоатацията, от икономическите кризи и безработицата, а плановете издигане на народното стопанство осигурява непрестанно повишаване на благосъстоянието на целия народ. Създаването на материално-техническата база на комунизма и на комунистически обществени отношения е решаващо условие за по-нататъшното развитие на свободата, тъй като именно изобилието от материални блага е основата на всестрания прогрес и на обществото, и на отделните хора.

Върху основата на социалистическата икономика се осигуряват *социалните свободи*. На личността е дадена широка свобода за избор на дейност, за развитие и приложение на способностите ѝ. Безплатно образова-

ние, здравеопазване, социално осигуряване по старост и болест, гигантско жилищно и културно строителство — всичко това създава за човека широки възможности за плодотворна дейност за благото на обществото и в интерес на самата личност. Заличаването на съществените различия между града и селото, между работниците на умствения и физическия труд ще осигури по-благоприятни възможности за свободно развитие на способностите и талантите на милионите труженици.

Социализмът създава условия за *политическа свобода* на трудещите се. Дейността на социалистическата държава е подчинена на интересите на трудещите се. Затова усилията на личността, насочени към благото на обществото, към защита на правата на гражданите, намират пълна подкрепа от страна на партията и държавата, проявяват се в условия на пълна свобода. Обсъждането на различните проблеми на държавното управление, правото да се внасят различни предложения, участието в изборите за държавни и обществени органи — тези и други атрибути на политическата свобода се утвърдиха в живота на съветските хора. По-нататъшното усъвършенствуване на социалистическата демокрация още повече ще разшири политическата свобода на личността.

В *идейно-теоретическата* област социализмът създава условия за свободна размяна на мнения, за творчески дискусии върху базата на марксизма-ленинизма, за широко развитие на научните изследвания за благото на народа. Изграждането на комунизма изисква по-широко развитие на творческата инициатива на учените в търсенето на най-ефикасни пътища и средства за решаване на научно-техническите и социалните проблеми.

Комунизмът е общество, в което свободното развитие на всеки е условие за свободното развитие на всички. И в това се състои *нравствената основа на свободата* в новото общество.

Обществото не може да се счита свободно, без да е освободило всеки свой член от експлоатация, без да е създадо условия за развитие на всеки член на обществото. Правило, обща морална норма става зачитането на свободата и достойнството на личността.

Но как се съчетава свободата на личността с нейната отговорност пред обществото?

Щом постъпките на човека са обусловени от външните обстоятелства, казват буржоазните социолози, за никаква лична свобода не може и дума да става. Признаването на обусловеността на човешките постъпки от икономически, политически и други фактори снема от човека всяка морална отговорност и правело невъзможна нравствената оценка на неговото поведение. Тези разсъждения изопачават истинската същност на въпроса. Поведението на човека действително е детерминирано от обективните условия: вземайки едно или друго решение, той има предвид външните условия, изхожда от обстановката. Но като взема решение, той избира едно от няколкото възможни решения, а за тази цел той трябва да подлага на морална оценка създаденото положение, собствените си решения и техните последици. И той прави това, като се ръководи от едни или други нравствени принципи, залегнали в основата на неговите убеждения. Следователно при избора на решение личността в определени рамки е свободна и затова носи отговорност пред обществото.

В социалистическото общество, където общественият интерес обективно става интерес на всеки, принципите на комунистическия морал се възприемат от основната маса трудещи се като техни собствени принципи. Оттук и високо осъзнатото, свободно проявяване на мъжество и самоотверженост от съветските хора през годините на социалистическото строителство, Великата отечествена война и в борбата за изграждане на комунизма. Когато млади хора, напускайки благоустроените места, отиват да строят нови градове и електроцентрали в Сибир, те правят определен избор. При това техните постъпки са и детерминирани, и свободни: детерминирани, защото така им диктуват потребностите на родината, свободни, защото те вземат това решение, като се ръководят от собствената си свободна воля, тъй като биха могли да останат да живеят в по-благоприятни условия. В безсмъртния подвиг на героите от войната срещу фашизма също се съчетават свободата и отговорността на съветските хора пред обществото: те отиваха *срещу куршумите*, без да щадят живота си, защото това беше необходимо за родината, ■

при това сами вземаха решенията, ръководейки се от вътрешни подбуди.

**Личност, колектив,
общество**

Значителна част от живота на хората минава в трудовия колектив. Исторически трудовият колектив е започнал да се формира отдавна. Но едва при социализма, когато трудът е задължителен за всички членове на обществото, трудовият колектив става задължително свързващо звено между личността и обществото.

Социалистическият трудов колектив е група от хора, намиращи се в непосредствено общуване помежду си, решаващи определена производствена, научно-техническа или друга задача в интерес на обществото, свързани с обща цел, дисциплина и взаимна отговорност. Маркс изтъква, че само в колектива човек получава възможност за всестранно развитие на своите заложби, само в колектива е възможна лична свобода. Колективът е потребител на способностите на индивида и с това създава стимули, условия и средства за тяхното развитие.

Колективизмът е един от главните стълбове на социалистическите и комунистическите отношения. Той означава взаимна поддръжка, тясно сътрудничество между хората, насочено към такова съчетаване на личните интереси с обществените, при което се осигурява първенство на обществените интереси пред личните. Това е сигурна гаранция за най-добро задоволяване на личните интереси, на материалните нужди и духовните интереси на всеки трудещ се.

Комунистическата партия обръща голямо внимание на организаторската и възпитателната работа във всеки колектив. „Грижата на колектива за всеки труженик — се казва в резолюцията на XXIV конгрес на КПСС, — вниманието към неговите нужди, взаимната помощ и възискателност са органически присъщи черти на нашия начин на живот, които трябва да се укрепват и развиват.“ В практиката възникнаха разнообразни и действителни форми за изработване на колективистично съзнание и за възпитателна работа на трудовите колективи. Едни от тях са: социалистическото съревнование; постоянно действащите производствени съвещания, работническите и колхозните събрания; размяната на технически идеи и колективното изобретателство; решаването на въпроси-

те за приемане и уволняване от работа на събрания на трудещите се; честуване на най-добрите и осъждане на провинилите се членове на колектива; организиране на съвместна почивка и т. н. Голяма роля в развитието на трудовите колективи сега играе практиката на социалното планиране.

Колективът е главният възпитател на тружениците в социалистическото общество. В процеса на възпитанието той използва силата на общественото мнение и съчетава високата взискателност с вниманието и отзивчивостта, най-суровото осъждане с подкрепа и помощ. Колективът се опира на огромната сила на положителния пример, издига образците на комунистическо поведение в производството и в битата за всеобщо одобрение и по този начин допринася за тяхното разпространение сред масите. При социализма общественото одобрение и моралното насърчение имат голяма сила и авторитет, предизвикват стремеж да се живее още по-достоинно. Непрекъснато растат и значението на колектива при осъждането на неправилните постъпки, ролята на обществеността в борбата срещу отживелиците от миналото. Взискателността на колектива и неговото влияние върху човека не могат да бъдат заменени от никакви специализирани органи за контрол.

Общността на корешните интереси на тружениците в социалистическото общество не изключва възможността за конфликти между общите и личните интереси. Понякога интересите на обществото, на колектива, на семейството, на другарите изискват от човека да се откаже от личните си интереси. В такъв случай поведението на личността зависи от нейното нравствено съзнание: готова ли е тя на самоограничение, на самоотвержена постъпка, или егоистичното взема връх у нея. Колкото повече обществото се придвигва към комунизма, създава изобилие от материални блага и заличава социалните различия, толкова по-малко основания ще има за конфликти между личното и общественото.

2. Комунистическото възпитание

Чертите на съветските хора се формират от целия социалистически строй на нашия живот. Но в идейно-нравственото обновяване на човека огромна роля принадле-

жи на комунистическото възпитание, на целенасочената, настойчива идейновъзпитателна работа на партията, на всички нейни организации.

**Социалната роля
на възпитанието**

Социалистическото съзнание изразява коренните интереси и стремежи на работническата класа, колхозните селяни и трудовата интеллигенция. В основата си то е единно за всички социални групи на обществото. На социалистическото съзнание са присъщи *революционност, жизнеутвърждаващ оптимизъм, патриотизъм и интернационализъм, то се базира върху научната идеология на работническата класа — марксизма-ленинизма.* Социалистическото съзнание възприема прогресивното духовно богатство, натрупано от човечеството, и същевременно скъсва с частнособственическата, експлоататорската идеология, с алчността, индивидуализма и аморалността. И макар в първата фаза на комунизма да се запазват още много отживелици на миналото в съзнанието на хората, те не могат да затулят коренния похват в миросгледа на масите.

Комунистическото съзнание закономерно израства от социалистическото. Същевременно то съществено ще се различава от социалистическото съзнание. *Първо*, във висшата фаза на комунизма ще бъдат окончателно преодолени отживелиците от миналото в съзнанието и поведението на хората; комунистическите черти на духовния облик, научният марксистко-ленински миросглед и комунистическият морал ще станат достояние на всички труженици на обществото. *Второ*, комунистическото съзнание в сравнение със социалистическото е по-богато по степента на познаване законите на природата и общественото развитие, на осъзнаване принципите на комунистическия морал, на единството на личните и обществените интереси. *Трето*, главната отличителна черта на комунистическото съзнание е превръщането на комунистическите норми на труд и съвместен живот в лични убеждения, в навик и жизнена потребност на човека.

Комунистическото съзнание се формира в процеса на комунистическото възпитание.

Комунистическото възпитание е целенасочено и системно формиране на съзнателни, дисциплинирани, свободни от отживелиците на миналото, всестранно разви-

ти хора, които хармонично съчетават в себе си висока идейност, трудолюбие, организираност, духовно богатство, морална чистота и физическо съвършенство. *Комунистически възпитаният човек е човек с научен миоглед и дълбока идейна убеденост, всестранно образован, с висока вътрешна и външна култура, развити естетически вкусове, физически закален. Това е човек, за когото трудът е първа жизнена необходимост, а високите морални качества са постоянни черти на характера и поведението му.*

Формирането на новия човек е не само следствие, но и условие за успешното изграждане на комунизма. Осъществяването на основните икономически и социално-политически задачи на комунистическото строителство с всеки изминат ден поставя все по-високи изисквания към съзнателността, организираността и отговорността на хората. Строителството на комунизма ражда у масите потребност от научен миоглед, защото новото общество може да се развива само върху основата на съзнателното реализиране на обективните социални закономерности, осмисленото участие на широките народни маси в управлението на всички страни на дейността на обществото.

Партията обръща специално внимание на комунистическото възпитание на младото поколение, на което предстои не само да построи комунизма, но и да живее в това общество. Дълбокото внимание към въпросите за възпитанието на подрастващото поколение се поражда от порасналата възискателност на нашето общество към моралния облик, съзнанието и поведението на всеки съветски човек, преди всичко на младежта — бъдещето на страната.

Процесът на формиране на новото съзнание на човека, на морала и психиката му е невъзможен без борба: Изменението на общественото битие на хората е решаващо условие за изменението на тяхното съзнание. Само в процеса на революционно-преобразуващата дейност се извършва масовото възпитание на нови хора, очистването им от всички мерзости на капиталистическия строй. „... Както за масовото създаване на това комунистическо съзнание, така и за постигането на самата цел — отбелязват Маркс и Енгелс — е необходимо масово из-

менение на хората, което е възможно само в практическото движение; в *революцията* . . .”¹

Практическата революционно-преобразуваща дейност на масите си остава основа за тяхното възпитание и след идването на пролетариата на власт, в периода на изграждането на новото общество. Социалистическото общество се строи не от някакви „особени“ хора, а от широките трудещи се маси, които не изведнъж, не лесно и не автоматически се освобождават от предразсъдъците на старото общество. Като изменят условията на живот, хората изменят и самите себе си.

Извънредно важно средство за възпитанието на човека е трудът за благо на социалистическото общество. В общество на трудещите се, каквото е социализмът, трудът е не само създател на материални и духовни блага, но и учител, възпитател. Отношението към труда е пробният камък, върху който не на думи, а на дела се проверява комунистическата съзнателност на човека. Само в труда, учи Ленин, човек може да стане истински комунист.

Съветският човек преминава школа на възпитание и в процеса на общественно-политическата дейност. Активното участие в работата на Съветите, на профсъюзните, комсомолските и другите обществени организации, в другарските съдилища и доброволните отряди формира съзнание за обществен дълг и нетърпимост към нарушителите на обществените интереси. То развива такива черти на комунистическия морал като активност, инициатива, чувство за отговорност, колективизъм, другарство и т. н.

Но колкото и голяма да е ролята на обективните фактори във възпитанието, сами по себе си, без активното въздействие на субективните фактори, без идеологическата работа на партията и на цялата съветска общественост те не могат да формират новия човек.

Комунистическата идеология като научна система от възгледи, изразяваща най-дълбоките, коренните интереси на трудещите се, не се формира стихийно, от само себе си. Тя се внася в съзнанието на хората от партията, от идеологическите учреждения, от цялата система от форми и средства за възпитателна работа. Важна роля в комунистическото възпитание играят печатът, радиото,

¹ К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 3, стр. 70.

телевизията, разнообразните форми на устната пропаганда. Голяма идеологическа работа вършат културно-просветните учреждения: библиотеките, театрите, кинотеатрите, клубовете, домовете и дворците на културата, музеите и т. н. В образованието и възпитанието на подрастващото поколение особено голяма роля играят средното и висшето училище.

Формирането на всеотранно развита личност е продължителен и сложен период, който зависи от материалните и културните условия, от дълбочината и размаха на идейно-политическата работа. Социалистическата идеология дава при това реалистична представа за характера на решаваните задачи, за пътищата към комунизма, разкрива приемствеността в развитието на съветското общество, показва връзката на възвишените идеали с нашите интереси на хората, с решаването на всекидневните практически задачи.

Борбата против враждебната идеология

Съвременният свят е арена на ожесточена борба между две идеологии. При сегашните условия за осъществяването на своите планове империалистическите държави възлагат големи надежди на идейното разоръжаване на трудещите се, на „идеологическата ерозия“ на социалистическото общество.

Империализмът разширява фронта на идеологическите диверсии против социалистическите страни и народи. Империалистическата пропаганда си служи с най-рафинирани методи и мощни технически средства. Печатът, киното, радиото, телевизията и така наречените „изследователски средства“ са мобилизирани с цел да въведат в заблуда хората, да им внушават представи за едва ли не райския живот при капитализма, да клеветят социализма и комунистическото учение. Идеолозите на антикомунизма си поставят задачата, като използват националните различия, религиозните предразсъдъци, човешките слабости — завистта, тщеславието, стремежа към удоволствия, присъщ на определена част от хората, да развият у трудещите се от социалистическите страни егонизъм и равнодушие към целите на изграждането на новото общество.

Империалистическите пропагандатори не пробират средствата. Основното им оръжие са лъжата, клеветата и дезинформацията. Така например председателят на

американския „Комитет за политическа информация“ генерал Джексън откровено заявява: „В идеологическата война с комунистите на нас ни е нужна не истината, а подривни действия. В тази война ще ни потрябват всички главорези и гангстери, които успеем да получим по един или друг начин.“

Дотогава, докато съществува империализмът, в областта на идеологията ще продължава непримиримата класова борба — борбата за умовете и сърцата на хората. Ето защо с цялата си острота се изправя задачата: да се води решително настъпление срещу идеологията на империалистическата буржоазия, да се дава съвременен, решителен и ефикасен отпор на идеологическите диверсии на империализма, да се разкрива пред стотиците милиони хора истината за социалистическото общество, за съветския начин на живот. Главното в идеологическата дейност на партията е пропагандата на марксистко-ленинските идеи, непримиримата настъпателна борба срещу буржоазната и ревизионистичната идеология.

Няма и не може да има мирно съвместно съществуване между комунистическата и буржоазната идеология, защото не могат да бъдат примирени паразитите, живеещи от чужд труд, и трудещите се, експлоатацията на човека от човека и социалното равенство, диктатурата на буржоазията и властта на трудовия народ, капитализмът и социализмът. Борбата на идеите е необходима и закономерна. „... Въпросът стои *само така*: буржоазна или социалистическа идеология — казва Ленин. — Средно положение тук няма... Ето защо *всякакво* омаловажаване на социалистическата идеология, *всякакво отдалечаване* от нея означава заедно с това засилване на буржоазната идеология.“¹

Буржоазната пропаганда спекулира с частнособственическите инстинкти, с егоизма, алчността, аполитичността, религиозността, националната ограниченост и нетърпимост и другите отживелици на миналото в съзнанието на известна част от членовете на социалистическото общество. В идеологическите диверсии против социалистическите страни империализмът залага главно на поддържането и съживяването на отживелиците от миналото.

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 5, стр. 398—399.

Отживелиците на миналото са твърде многообразни. Но всички те са чужди на социалистическия строй, а основата им лежат индивидуализмът, егоизмът, игнорирането на интересите на другите хора и на обществото като цяло, което, естествено, пречи на комунистическото строителство. Те обикновено се допълват и подхранват взаимно. Недобросъвестното отношение към труда обикновено се съчетава с користта и алчността. На свой ред алчността често се допълва с коравосърдечие и хладна пресметливост. Аполитичността води до забравяне на обществения дълг, до безделие и паразитизъм.

„Новият облик на съветския човек, неговият комунистически морал и мироглед — се казва в Отчетния доклад на ЦК на КПСС пред XXIV конгрес на партията — се утвърждават в постоянна, безкомпромисна борба с отживелиците на миналото.“

**Основни насоки на
комунистическото
възпитание**

Разработвайки въпроса за формирането на комунистическото съзнание, основоположниците на марксизма-ленинизма различаваха в този процес следните основни моменти: умствено възпитание (общо развитие на интелектуалните способности), формиране на научен мироглед, нравствено, естетическо и физическо възпитание. Опирайки се на тези указания, Програмата на КПСС определя основните насоки на възпитанието на новия човек. Те са: *изграждане на научен мироглед върху основата на марксизма-ленинизма у всички членове на обществото; трудово възпитание; възпитание на трудещите се в духа на нравствените принципи, възплътени в моралния кодекс на строителя на комунизма; развитие на пролетарския интернационализъм и социалистическия патриотизъм; преодоляване отживелиците на капитализма в съзнанието и поведението на хората; формиране на всестранно развити членове на комунистическото общество; разобличаване на буржоазната идеология.*

В условията на социализма, когато стихийното развитие на социалните процеси отстъпва място на съзнателното управление на обществения живот, първостепенно значение придобива формирането върху основата на марксизма-ленинизма на научен мироглед, на политическо съзнание у всички труженици на обществото. КПСС поставя задачата да се възпитава цялото население на

страната в духа на научния комунизъм с цел трудещите се дълбоко да разбират хода и перспективите на общественото развитие, правилно да се ориентират в събитията в самата страна и на международната арена, съзнателно да изграждат живота по комунистически.

Мирогледът е обобщена система от възгледи на човека за света като цяло и за собственото му място в него. Научният мироглед има решаващо значение в дейността на всеки човек, той му дава ясна представа за целта и смисъла на собствения му живот. Истински научен мироглед на работническата класа и на нейната комунистическа партия е марксизмът-ленинизмът. Основата на научния мироглед са *знанията*, данните на природните и обществените науки. Ето защо много важно условие за формиране на научен мироглед е образованието.

В. И. Ленин неведнъж подчертава, че да се научим на комунизъм, да формираме комунистически мироглед, не значи да заучаваме, да зазубряме изводите на комунизма. Тези изводи трябва да се опират на познаването на основите на науките, да станат собствени изводи, неизбежни от гледна точка на съвременното образование. „Комунист — казва Ленин — можеш да станеш само тогава, когато обогатиш своята памет със знанието на всички богатства, които е създадо човечеството.“¹

Но знанията сами по себе си още не са мироглед. Общото образование трябва да се допълни с възпитание на класово, революционно самосъзнание: човек трябва да осмисли знанията от дълбоки мирогледни позиции, от позициите на марксизма-ленинизма, да разбере мястото си в борбата на народа, задълженията си към обществото. Само върху основата на марксизма-ленинизма като цялостна и стройна система от философски, икономически и социално-политически възгледи е възможен истински научен мироглед, защото само това учение дава възможност да се разберат законите на общественото развитие. Непреодолимата притегателна сила на марксистката теория, отбелязва Ленин, е в това, че тя органически съчетава строгата и висша научност с революционността.

Комунистическият мироглед е не само теория, която правилно обяснява света, но и програма за борба за неговото преустройство върху комунистически начала. Не-

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 31, стр. 284.

съответствието между знанията и дейността противоречи на принципите на комунистическото възпитание. Не е достатъчно да се знаят целите и задачите на изграждането на комунизма, трябва практически да се води борба за тяхното осъществяване. Не е достатъчно да се знаят нормите на социалистическото общество, трябва да се спазват те на дело. Само единството на знанията и действията, когато знанията са подкрепени от собствената ти дейност, от собствения ти опит, чувства и преживявания, превръща комунистическия мироглед в лично убеждение.

Формирането на комунистическа убеденост е сложен процес, протичащ своеобразно при различните конкретно-исторически условия. Едно е да се формира такава убеденост в открити и остри схватки с класовия враг в периода на революция и гражданска война, а друго — да се формира комунистическа убеденост у съветските хора при условия, когато класовата борба се пренесе на международната арена и на преден план изпъкнаха идеологическите форми на тази борба, когато младото поколение в нашата страна няма собствен жизнен опит в непосредствено сблъскване с класовия враг. При съвременните условия особено значение придобива политическото, класовото възпитание на подрастващото поколение въз основа на опита и традициите на по-старите поколения борци за комунизъм, въз основа на личното участие в изграждането на комунизма.

Комунистическата убеденост не е сляпа вяра, тя се основава върху познаването на законите на общественото развитие, което се дава от марксизма-ленинизма, тя се формира в практическата дейност, в собствения опит. Именно тази осмислена убеденост привличаше хората в лагера на революционните борби против царското самодържавие, водеше ги на шурм срещу Зимния дворец, даваше им сили да не трепнат под дулата на кулашките карабини, помагаше им да издържат блокадата на Ленинград, да се бият на живот и смърт в Сталинградската битка, да победят фашизма. Същата комунистическа убеденост вдига днес милиони и милиони съветски хора на самоотвержен труд в името на великата комунистическа цел. Значението на идейната убеденост е добре изразено от забележителния писател-комунист Николай Островски: „Има една велика идея, която може да направи

герой не само отделния човек, но и цели народи! Това е великата идея на комунизма, борбата за народно щастие.“

Марксистко-ленинският мироглед придава на човека революционна устременост, вярва в могъществото на разума, в светлото бъдеще на човечеството, изпълва живота с дълбок смисъл и духовно го обогатява, вдига на борба, на творчество и съзидание, служи като верен компас в цялата практическа дейност.

Не случайно в идеологическите диверсии на империализма такова видно място се отрежда на насаждането (особено сред младите, недостатъчно опитни хора) на настроения на аполитичност, безидейност и nihilизъм. На духовните оръженосци на империализма се иска да посяят сред съветската младеж безразличие към острите социални проблеми на съвременността, инертност към революционните традиции, към патриотичния им обществен дълг, стремеж да се затворят в ограничения свят на личните преживявания и удоволствия.

Научният комунизъм подчертава необходимостта от строго партнен, класов подход към обществените явления, той е против аполитичността и nihilистичното отношение към идеалите и завоеванията на социализма.

Силата на социализма е в политическата, революционната активност на масите. Политиката е отношения на класите, отношения на хората. Затова човек не може да живее в общество и да стои вън от политиката. Който се опитва да се отдръпне от политиката, изпада в плен на враждебната на народа буржоазна, империалистическа политика. Аполитичността е капитулация пред буржоазната идеология. Ленин считаше, че всеки прогресивен човек е длъжен да участва от младежки години в политиката. С гордо съзнание за силата и правотата на политиката на комунистическата партия, развивайки мисълта на основоположниците на марксизма, той пише: „Ние сме партия на бъдещето, а бъдещето принадлежи на младежта. Ние сме партия на новаторите, а младежта винаги върви по-охотно след новаторите. Ние сме партия на самоотвержената борба със старата гнилоч, а младежта винаги първа ще тръгне на самоотвержена борба... Ние винаги ще бъдем партия на младежта на прогресивната класа!“¹

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 11, стр. 353.

Изучаването на марксизма-ленинизма е не само решаващо условие за формиране на научен ми­роглед, но и ключ за решаване на другите задачи на комунистиче­ското възпитание. Марксистко-ленинската идейност е за­легнала в основата на морала на новото общество. На марксистко-ленинското образование принадлежи реша­ващата роля и в осъществяването на такава важна иде­ологическа задача като борбата срещу влиянието на враждебната идеология и отживелиците на миналото в съзнанието на хората.

Формирането на научен ми­роглед е немислимо без преодоляване на религиозното светоразбиране. Религия­та е една от най-трайните и упорити отживелици на ми­налото. Тя няма да отмре от само себе си. Необходимо е да се води научно-атеистична пропаганда, която да разкрива несъстоятелността на религиозните представи, тяхната несъвместимост с науката, с хуманизма и с ко­мунистическата нравственост.

Комунистическото възпитание предполага формиране на хора, които не само мислят, но и действуват по ко­мунистически. А да действуваш така, значи преди всич­ко да участвуваш с труда си в изграждането на комуниз­ма. *Ето защо възпитаването на любов и уважение към труда, на комунистическа трудова дисциплина, трудова­та закалка на хората са сърцевината на идеологическа­та работа.*

Трудът става важен фактор за възпитание само кога­то се разкрива неговото социално-икономическо съдър­жание и обществено-политическо значение, когато той се одухотворява от високата цел да се служи на хората, на победата на комунизма. В нашата страна всеки общест­венополезен труд, както умствен, така и физически, е уважаван и почитан. Партията възпитава у съветските хора чувство на професионална гордост във всяка област на трудовата дейност. Челниците и героите на труда от всички професии се удостояват у нас с високи правител­ствени награди, обкръжени са с всенародна почит.

Голямо значение в трудовото възпитание има пропа­гандата на челния опит, на комунистическо отношение към труда. Челниците и новаторите в производството из­пъкват с това, че в съвършенство владеят техниката, проявяват високи морални качества, съзнателно и с пъл­ни сили служат на обществото, на народа. Да научим от-

начало мнозинството, а след това и всички трудещи се да работят така, както сега работят първенците в труда, значи да решим не само икономическа, но и идеологическа задача, значи на дело, на практика да формираме комунистическо съзнание у масите.

На трудовото възпитание е отредена важна роля в прерастването на социалистическия труд в комунистически. Масовият трудов героизъм, широкото развитие на социалистическото съревнование, на рационализаторството и изобретателството, другарската взаимопомощ в труда, обмяната на производствен опит и други характерни черти на социализма не само съдействуват за повишаване производителността на труда, но и означават реални крачки по пътя към победата на комунистическия труд.

Определяща идея в работата по възпитанието на комунистически морал е Лениновата формулировка: „... в основата на комунистическата нравственост лежи борбата за укрепване и пълно осъществяване на комунизма.“¹ Именно по това, доколко трудът, обществената дейност, поведението, целият живот на човека допринасят за победата на комунизма, обществото преценява неговия морален облик. Същността на формирането на комунистическия морал е личността да осъзнае единството на своите интереси с интересите на обществото, да разбере дълбоко, че истинската социална ценност и истинското щастие на всеки член на обществото се проявяват в борбата за победата на комунизма.

В Програмата на КПСС е формулиран *моралният кодекс на строителя на комунизма*. Той съдържа основните норми на комунистическата нравственост, включва принципите на главните нравствени отношения: отношението на човека към обществото, взаимоотношенията между хората, моралните качества на личността, нравствените принципи на взаимоотношенията между народите. Висшият принцип на комунистическата нравственост е *преданост към делото на комунизма, любов към социалистическата родина и към страните на социализма*. Органическа черта на моралния облик на строителя на комунизма е *светският патриотизъм* — патриотизъм от нов, по-висш тип, който има осъзнат, общонароден, действителен характер и счита защитата на родината за

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 31, стр. 292—293.

свещен дълг. Съветският патриотизъм е органически свързан със *социалистическия интернационализъм*, с международната солидарност на трудещите се. *Важен принцип на моралния кодекс е добросъвестният труд за благо на обществото.* Антипод на частнособственическият морал, ярка проява на единството на личните и обществените интереси при социализма е *грижата на всекиго за запазване и увеличаване на общественото богатство.* Единството на интересите на личността и обществото е ясно изразено и в принципа на кодекса: *високо съзнание за обществен дълг, нетърпимост към нарушенията на обществените интереси.*

Подчертавайки, че служенето на обществените интереси има първостепенна роля, моралният кодекс едновременно утвърждава най-чисти, искрени и справедливи принципи на взаимоотношения между хората — *колективизъм и другарска взаимопомощ: един за всички и всички за един; хуманни отношения и взаимно уважение между хората: човек за човека е приятел, другар и брат.*

Определяйки нравствените качества на строителя на комунизма, кодексът утвърждава принципите: *честност и правдивост, нравствена чистота, простота и скромност в обществения и личния живот; взаимно уважение в семейството, грижа за възпитанието на децата; непримиримост към несправедливостта, безделието, нечестността, карьеризма и алчността.*

Моралният кодекс на строителя на комунизма определя ясно нравствените принципи на взаимоотношенията между различните нации и народи: *дружба и братство между всички народи на СССР, нетърпимост към националната и расовата неприязън; непримиримост към враговете на комунизма, делото на мира и свободата на народите; братска солидарност с трудещите се от всички страни, с всички народи.*

Моралният кодекс на строителя на комунизма, изпълнявайки висшите нравствени ценности, същевременно е свободен от всякакъв утопизъм. Принципите на кодекса изразяват вече формиращите се на практика отношения на хората към обществото и помежду им.

Създаването на комунистически морал не е едностранен процес, в който човекът е само пасивен обект на възпитанието. Успехът на комунистическото възпитание на личността зависи не само от обективните фактори и

идеологическата работа, но и от самата личност, от нейния стремеж към самоусъвършенствуване. Високата възискателност към собственото поведение, самовъзпитанието и умението, както казва Ленин, да си изработиш сам комунистически възгледи са много важна страна във формирането на новия морал. Самовъзпитанието е активен процес на анализ на собствените мисли, чувства, стремежи и постъпки от позициите на интересите на колектива и обществото. Моралният кодекс на строителя на комунизма е не само програма за обществено правствено въздействие, но и за самовъзпитание, за лично усъвършенствуване.

Особено голяма е ролята на самовъзпитанието за превръщането на моралните норми в навици, които затвърдяват определени убеждения на човека, неговите правствени принципи. Не е достатъчно да знаеш нормите на морала, по-трудно, но затова пък по-важно е да направиш тези норми свои убеждения, норми на собствения си живот, устойчиви навици и привички.

Определящата роля на обективните условия в съзнанието и поведението на човека се проявява не непосредствено, а чрез потребностите на хората. Потребностите, обусловени от развитието на производството, от социалната среда и възпитанието, на свой ред стават подбуждащ стимул за постъпките, действията и поведението на хората. Ето защо е важно да се култивират разумни и здрави потребности, умение те да се съизмерват със собствения трудов принос в общественото дело. Задачата на възпитанието е да превърне труда, придобиването на знания и високоправственото поведение в жизнена необходимост за всички членове на новото общество.

В процеса на изграждането на комунизма комунистическият морал ще се обогатява с нови принципи и ново съдържание.

Целта на комунистическото възпитание е да се формират всеотдаивно развити членове на новото общество. Възпитателната работа не може да се ограничи с формирането на научен миоглед и комунистически морал, а предполага също и повишаване на общото и политехническото образование на трудещите се, тяхното естетическо и физическо възпитание.

Общото образование е системно усвояване на науките, овладяване основите на знанията за природата и об-

ществото, за човека и човешкото мислене, създаване на умения и навици, необходими на всеки човек, развиване на познавателните сили и способности. Общото образование е основа на политехническото. Политехническото образование е овладяване на системата от знания за научните основи на съвременното производство, придобиване на навици за боравене с най-разпространените оръдия на труда, формиране и развитие на технически способности, на творческо отношение към труда. Политехническото образование дава широка общотехническа подготовка за труд, запознава теоретически и на практика с главните отрасли на производството и по такъв начин създава условия за съзнателен избор на професия.

Естетическото възпитание на строителите на комунизма предполага да се създадат у тях правилни естетически критерии и чувства, художествени вкусове и културни навици, способност за дълбоко разбиране на прекрасното в цялото многообразие на неговите прояви както в действителността, така и в произведенията на изкуството. При социализма и комунизма се създават благоприятни условия човек да произвежда материални и духовни ценности не само по законите на полезността, но и на красотата. Същността на естетическото възпитание е именно в това, да се научи човек да разбира красивото във всички области на живота, все едно дали се касае за красотата на природата или за произведенията на човешкия труд, за оценка на собственото поведение или на поведението на другите. Същевременно задача на естетическото възпитание е да кара човека да се буштува против безобразното — било то мръсотията в дома или безвкусицата в архитектурата, безобразната мода в облеклото или безпомощното произведение на изкуството, еснафската наредба на жилището или недостойното поведение на човека. Всичко отживяващо, антиобществено в нашия живот трябва не само да бъде осъждано от хората, но и да бъде в разрез с вкусовете им, с нуждата им от красота. Колкото по-голямо естетическо възпитание има човек, толкова по-дълбоко той прониква в света на прекрасното, толкова по-благороден и чист става, толкова по-естествена е потребността му да посвети живота си на борбата за идеалите на комунизма.

Физическото възпитание е неделима част от възпитанието на всестранино развития човек. Маркс пише, че

съединяването на производителния труд с обучението и гимнастиката е „единствен метод за създаване на все-странно развити хора“¹. В Съветския съюз са създадени широки възможности за развитие на масова физическа култура. Физическата култура и спортът помагат за активната почивка и нормалното развитие на хората, съдействуват за повишаване на производителността на труда, отговарят на интересите на отбраната на социалистическата родина. Физкултурата и спортът възпитават у хората такива ценни качества като сила, издръжливост, твърда воля, мъжество.

Научният мироглед, комунистическият морал, общото и политехническото образование, естетическото и физическото развитие дават оная пълна духовна култура, която е необходима за всестранното развитие на личността.

3. Всестранното развитие на личността — цел на комунистическото общество

Научното материалистическо разбиране за обусловеността на чертите на личността от околната среда, от обществените отношения е залегнало в основата на увереността на марксистите-ленинци във възможността да се формира личност от комунистически тип, „Ако характерът на човека се създава от обстоятелствата — пише Маркс. — то трябва следователно обстоятелствата да бъдат направени човешки“². За създаване на истински човешки условия комунистите виждат само един път — пътя на социалистическата революция, на изграждането на социализма и комунизма.

Буржоазният хуманизъм не издържа проверката на историята. „Човекът изобщо“, от името на когото говореха буржоазните хуманисти, на практика се оказва човекът-буржоа; отношенията, които те прославяха като човешки, се оказаха капиталистически отношения, основани върху социално-икономическото поробване. Развитието на буржоазните обществени отношения показва, че те нямат нищо общо с истинската човечност. В системата на тези отношения човекът загубва самостоятелната

¹ К. Маркс. Капиталът, т. 1, стр. 496.

² К. Маркс и Ф. Енгелс. Съч., т. 2, стр. 142.

си ценност и става оръдие за производство на капиталистическа печалба.

В марксисткия идеал насилието няма място. Не комунистите са изобретили класовата борба и не те са я открили първи. Но те признават нейната неизбежност и градят политиката си в съответствие със законите на класовата борба. До социализма може да се стигне само през революционното насилие в една или друга форма, тъй като капитализмът се крепи върху насилието. Комунистите са за революцията, за изземването на средствата за производство от едрите собственици, защото иначе хуманните цели не могат да бъдат постигнати.

Социализмът осъществи много дълбоки преобразования по посока на хуманизирането, на очовечаването на социалния живот. Благодарение на установяването на обществена собственост и планомерно развитие на производството бяха изключени експлоатацията на човека от човека, безработицата, широко се развиха културата, народното образование, общественото осигуряване, здравеопазването. Хуманизмът на социалистическия строй се изразява не само в повишаването на материалното благосъстояние на масите, но и в тяхното социално освобождение. Социализмът е творчество на милионите трудещи се, тяхна политическа и трудова активност, съзнателно историческо съзидание в името на благо на народа.

Комунизмът ознаменува по-нататъшна крачка по пътя към осъществяване на реалния хуманизъм върху основата на усъвършенствуването на обществените отношения. Според мисълта на Маркс целта на комунистическото общество е развитието на човека. Това произтича от разбирането на комунизма като общество, в което господствуват социалната еднородност и пълното равенство. При комунизма всички членове на обществото са равни по отношение на средствата за производство, източник на съществуване за всички и за всекиго е общественото производство. Затова целта на всяко предприятие и на цялото народно стопанство е задоволяването на потребностите на членовете на обществото, тяхното развитие. Задачата да се развива всестранно и хармонично човешката личност е програмно изискване на научния комунизъм. Това е висшето въплъщение на революционно преобразуващата дейност на партията, на трудовия

народ. Ленин пише, че комунизмът върви и след дълги години ще стигне до възпитание, обучение и подготовка на всестранно развити и всестранно подготвени хора.

Историята познава немалко надарени и всестранно развити хора, които са оставили следа в много сфери на дейност. Но когато комунистите поставят въпроса за всестранното развитие на човека, те имат предвид развитието на всички членове на обществото.

Идеята за всестранното развитие на личността не е празна приумица на фантаст. Тя е основана върху строго научен анализ на условията на общественото развитие и преди всичко на производството. Смяната на професиите и всестранността на работника са потребност на развиващото се автоматизирано производство.

При социализма за първи път обективната тенденция на производството се допълва от разностранна образователна и възпитателна работа, която обхваща най-широките трудови маси. Но необходимите материални условия за всестранно развитие на всички членове на обществото ще бъдат създадени едва с построяването на материално-техническата база на комунизма.

Научният комунизъм решително скъсва с утопичните представи за всестранността на човека, според които „всестранно развитата“ личност със завидна лекота преминава от една професия към всяка друга: днес тя е лекар, утре агроном, а другиден металург. Подобно съчетание е практически неосъществимо, тъй като за всяка от тези професии е необходима дългогодишна предварителна подготовка и системно усъвършенствуване на знанията и методите на труда. Най-вероятно смяната на професиите ще се развива по линията на съчетаването на сродни, близки специалности. Наличието на свободно време и високата обща култура ще създадат най-широки възможности за всеки човек да се занимава и с материалното производство, и с научно или художествено творчество, със спорт и други видове дейност, които ще отговарят на неговите склонности. Участието в управлението на обществените работи ще стане редовно занимание на всеки член на обществото.

Но би било неправилно всестранното развитие на личността да се свежда единствено до смяната на трудовата дейност. Характерът на заниманията и тяхното сменяне до известна степен се определят от равнището

на знанията, миросгледа, нравствеността и физическото развитие на човека. *Затова под всестранно развитие на личността се разбира възпитание на човек, хармонично съчетаващ в себе си духовно богатство, морална чистота и физическо съвършенство.*

Всестранното развитие на личността е потребност не само за изграждането на комунизма, но и за вътрешната организация на бъдещото общество. Комунизмът не може да бъде постигнат, ако в неговото създаване не участвуват всички трудещи се. Първо, защото за решаването на големите и сложни задачи, за преодоляването на многобройните трудности се изискват огромни творчески усилия на хората, мобилизация на талантите и способностите на всички трудещи се. Второ, още в процеса на създаването на новото общество хората придобиват черти на човека от комунистическото общество, а без високо съзнание, без определено интелектуално и нравствено равнище е невъзможно да се осъществят принципите и правилата на комунистическия обществен живот.

В процеса на развитието на комунистическите форми на общественото устройство комунистическата идея ще се утвърждава в живота, в труда, в отношенията между хората, ще се изработва умение разумно да се използват богатата на комунизма. Съвместният, планомерно организиран труд на хората, тяхното всекидневно участие в управлението на държавните и обществените работи, развитието на комунистическите отношения на сътрудничество и взаимна поддръжка водят до преобразуване на човешкото съзнание в духа на колективизма, трудолюбието и хуманизма.

Г Л А В А ХХІV

АНТИКОМУНИЗЪТ — ГЛАВНОТО ИДЕЙНО-ПОЛИТИЧЕСКО ОРЪЖИЕ НА ИМПЕРИАЛИЗМА

В съвременния свят се води остра борба между двете идеологии — комунистическата и буржоазната. Тази борба е отражение в идеологическата сфера на основното противоречие на епохата, противоречието между капитализма и социализма.

Капитализмът като общественно-икономически строй исторически е отживял. Той е принуден една след друга да отстъпва позициите си на социализма. Силите на социализма непрекъснато растат и укрепват. Наред с военните и политическите авантюри днес империалистите възлагат все повече надежди на идеологическите форми на класовата борба, на идейното разлагане на комунизма, на фалшифицирането на марксизма-ленинизма и практиката на комунистическото строителство.

В борбата против марксистко-ленинската идеология съвременният антикомунизъм се опира на социалреформизма, на десния и „левия“ ревизионизъм. Той е насочил острието си против световната социалистическа система, международното комунистическо и работническо движение, националноосвободителната борба на народите, против единството на тези революционни сили на съвременността.

Борбата против антикомунизма, против разлагащото влияние на буржоазната идеология върху трудещите се, против различните форми на реформизма и ревизионизма е обективна необходимост.

І. Същност на съвременния антикомунизъм

Антикомунизмът е най-реакционната сила в съвременния свят. Той води борба против комунистическата идеология, световната социалистическа система, революционната практика на работническата класа и на всички прогресивни сили.

Основно съдържание
на антикомунизма

В Програмата на КПСС е дадена следната характеристика на антикомунизма: „Главното идейно-политическо оръжие на империализма е *антикомунизмът*, чието основно съдържание са клеветите срещу социалистическия строй, фалшифицирането на политиката и целите на комунистическите партии, на марксистко-ленинското учение. Под фалшивите лозунги на антикомунизма империалистическата реакция преследва и репресира всичко прогресивно и революционно, стреми се да внесе разцепление в редовете на трудещите се, да парализира волята на пролетариата за борба. Под това черно знаме сега са се обединили всички врагове на социалния прогрес: финансовата олигархия и военните кръгове, фашистите и реакционните клерикали, колонизаторите и земевладелците, всички идейни и политически помагачи на империалистическата реакция.“

XXIV конгрес на КПСС отбеляза, че нашата партия разгърна широка настъпателна борба срещу идеологията на антикомунизма, срещу различните буржоазни и ревизионистични течения, и подчерта в своята резолюция: „Конгресът счита, че борбата срещу антикомунизма и антисъветизма, а също и против десния и „левия“ ревизионизъм и национализма, както и преди, си остава важна, актуална задача“.

Империализмът на САЩ, Англия, ГФР и други страни създаде широко разклонена мрежа за антикомунистическа, антисъветска пропаганда. Той използва радиото и телевизията, театъра и киното, училището и църквата, печата, огромна армия от дипломирани клеветници и демагози. Тази армия ежедневно и ежечасно фалшифицира политиката и целите на комунистите, изопачава марксизма-ленинизма, стреми се да дискредитира комунистическите партии, води борба против прогресивните идеи и революционните дейци.

Антикомунистите прилагат най-изтънчени средства за

оороа против социалния прогрес. Те изобретяват разни псевдоноваторски теории, парадират с „демократична“ фразеология, представят се като „радетели за граждански свободи“, борци против „тоталитаризма“ и нерядко дори кокетират с марксизма.

В миналото, когато комунизмът още нямаше здрави позиции, буржоазията го преценяваше като нещо утопично, неосъществимо на практика. Тя беше уверена във всемогъществото на капиталистическия строй, който армията, полицията, затворите и другите атрибути на властта охраняваха от „бунтовната сгаи“. Тогава нейните идеолози водеха предимно груба, праволинейна борба против комунистическото и работническото движение. Тази борба намираще теоретически израз в обосноваването на непоклатимостта на частната собственост, вечността на капиталистическия строй, в безцеремонното отричане на комунизма.

Сега, когато социализмът се превърна в реалност и оказва все по-голямо влияние върху развитието на съвременната история, върху миогледа на народните маси, антикомунизмът залегна в основата на цялата идеология и политика на съвременния империализъм, а неговите методи станаха по-рафинирани и коварни.

Борейки се против световния социализъм, международното комунистическо, работническо и националноосвободително движение, антикомунизмът се стреми да нанесе основния удар върху СССР — могъщата опора на мира и социалния прогрес. Антисъветизмът е една от характерните черти на съвременния антикомунизм.

За идеолозите и политическите дейци на империализма антикомунизмът е средство за борба не само срещу Съветския съюз и другите социалистически държави — те активно го използват и против трудещите се маси в собствените си страни, като се опитват да отслабят, да неутрализират тяхната революционна енергия, да ги изолират от комунизма и с измислени картини на неговите „ужаси“ да сплашат най-лековерните.

Съвременните буржоазни идеолози не са в състояние да издигнат нито един конструктивен социален идеал, нито една позитивна идея, която би могла да увлече масите. Това съвсем не се дължи на обстоятелството, че един или друг буржоазен идеолог е лишен от лични способности за теоретическо мислене. Никакви идеи и тео-

рни не могат да бъдат направени привлекателни за масите в рамките на апологетичното отношение към империализма. Идеите привличат вниманието на широките трудещи се маси само когато те виждат в тях израз на своите коренни интереси. Именно такава е Марксистко-ленинското учение.

Капитализмът е последният експлоататорски строй, той е лишен от исторически перспективи. Разните рецепти, които буржоазните идеолози измислят, за да „подмладят“ исторически отживелия социален организъм, предварително са обречени на неуспех и не се ползват с популярност сред народните маси. Тъй като е неспособна да издигне каквито и да било положителни идеали, монополистичната буржоазия заема единствената достъпна за нея — негативна, nihilistична — позиция по отношение на социалния прогрес. Ето защо антикомунизъмът е показател за духовната и теоретическата нишета на съвременната монополистична буржоазия, за кризата на нейната идеология и политика.

В. И. Ленин учи, че „когато идейното влияние на буржоазията върху работниците пада, подкопава се, отслабва, буржоазията навсякъде и всякога е прибегвала и ще прибегва до най-отчаяни лъжи и клевети“¹.

Именно в такова състояние е сега буржоазната идеология. Както се подчертава в сумарния документ на Съвещанието на комунистическите и работническите партии от 1969 г., *„империализмът е безсилен да си възвърне загубената историческа инициатива, да върне назад развитието на съвременния свят“*. При тези условия империалистите с удвоена енергия се опитват да натрапят на народите своето влияние, като не се гнусят от никакви средства и прибегват до най-грубо фалшифициране на историческите факти.

Буржоазните пропагандатори разчитат, че като упохват системно съзнанието на народните маси с отровата на антикомунизма, на едно или друго място на нашата планета ще постигнат желаните резултати. Ленин отбелязва тази особеност на империалистическата пропаганда, която действа по правилото: „Лъжи, шуми, викай, повтаряй лъжата — „все нещо ще остане““².

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 20, стр. 503.

² В. И. Ленин. Съч., т. 24, стр. 103.

Империализмът не може да разчита на успех, ако провъзгласи открито антинародните си стремежи и цели. Той е принуден да създава цяла система от идеологически митове и фалшификации, маскирайки истинските си намерения, приспиващи бдителността на масите. Представяйки злото като добродетел и действувайки в разрез с жизнените интереси на народите, империалистите се мъчат да оправдаят надпреварата във въоръжаването, изострянето на международното напрежение, преследването на прогресивните организации, политиката на международно пиратство и войни. За целите на дезинформацията те широко използват многоброен, снабден с най-нови технически средства пропаганден апарат.

Цялата клеветническа и фалшификаторска дейност на идеолозите на империализма открай докрай е проникната от страх пред революционната борба на трудещите се маси, пред неумолимите закони на историческия процес, който води капиталистическия строй към гибел.

Основни разновидности на антикомунизма

Съвременният антикомунизъм може да се раздели на три основни разновидности. Първо, антикомунизмът като определена политика, провеждана от капиталистическите държави. Империалистите разработват и осъществяват политически, икономически и дипломатически програми за глобална стратегическа борба против комунизма. Провеждайки политика на „задържане“ и „отблъскване“ на комунизма, империализмът създаде агресивните военни блокове НАТО, СЕАТО, СЕНТО и други. Той разпалва войни в различни райони на света, опитва се да смаже революционните и националноосвободителните движения, преследва прогресивните сили. Към тази разновидност на антикомунизма спадат прословутата политика на „културна дипломация“, програмите за „икономическа помощ“, тактиката на „хвърляне на мостове“, т. е. на проникване в социалистическите страни. Тези средства са предвидени с оглед на износа на контрареволюция, политическа и икономическа диверсия, реставриране на капитализма в социалистическите страни, запазване на колониализма и неоколониализма.

Второ, така нареченият „теоретически“ антикомунизъм. Във връзка с изострянето на идеологическата борба през съвременния етап „теоретиците“ на антикомунизма изобретяват разни концепции и доктрини за обос-

новаване на некомунистическия път на развитие на човечеството. Те по всякакъв начин използват различните реформистки и ревизионистични концепции, като се стремят да изградят теоретическа база на агресивната политика на империализма. Тези опити за „научно“ опровергаване на комунизма са тясно свързани с господстващата политика на империалистическите държави.

Трето, антикомунизмът под формата на различни „социални предразсъдъци“. Буржоазната пропаганда широко култивира този вид антикомунизъм сред народните маси като масова „социална философия“, изработена с оглед на „средния човек“. Неговото предназначение е посредством социалната демагогия, пропагандните лозунги, фалшификациите, лъжите и клеветите да създава идеологическа атмосфера на предубедено, възприето без размисъл нихилистично отношение към комунистическата идеология и практика. На подобна обработка са подложени големи групи от населението в капиталистическите страни. Под влияние на буржоазната пропаганда понякога против комунизма се обявяват хора, които имат изопачени представи за комунистите и не разбират, че антикомунизмът коренно противоречи на собствените им жизнени интереси. Тяхното мнение за комунизма е съставено не въз основа на реалните факти, а на карикатурната форма, в която се рисува той в писанията на антикомунистите.

Между посочените три разновидности на антикомунизма съществува тясна взаимна връзка. Естествено, с тях не се изчерпват всички прояви на антикомунизма. Той се приспособява към изменящите се условия на идеологическата борба против комунизма, като напразно се опитва да му отнеме историческата инициатива.

Колкото повече победи печелят революционните сили, толкова по-ожесточена става идеологическата борба, с толкова по-голямо упорство империализмът се съпротивява на прогреса.

Антикомунизмът и кризата
на буржоазната
обществена мисъл

Антикомунизмът оказва пагубно въздействие върху цялата обществена мисъл в буржоазните страни. Тъй като се страхуват от растящата популярност на марксистко-ленинското учение, от успехите на световната социалистическа система, буржоазните идеолози насочват усилията си за

доказване непоколебимостта на капиталистическия строй. Но нито една буржоазна философска или социологична школа, икономическа или политическа доктрина не може да даде положително решение на многобройните проблеми, поставени от развитието на съвременното общество. Към тези проблеми се отнасят преди всичко следните: противоречието между растящото обобществяване на производството и частнособственическият характер на присвояването, между монополите и народа, между възможностите на научно-техническата революция и влошаването на социалното положение на трудещите се маси, противоречието между личност и общество. Държавно-монополистичният капитализъм е свързан с анархията в производството, безработицата и агресивните войни.

Неспособността на буржоазните идеолози да провъзгласят какъвто и да било конструктивен социален идеал се проявява не само в системната девалвация на често окачваните и сменяни рекламни форми от рода на демагогските доктрини за „всеобщото благоденствие“, „великото общество“, „народния капитализъм“, но и в това, че самите буржоазни идеолози престават да вярват в обективната ценност на проповядваните от тях теории и все повече изпадат в угриженост, тревога и песимизъм. Върху развитието на обществената наука в буржоазните страни пагубно влияние оказва господстващата там реакционна политика, която заробва науката, превръща я в прислужница на користните цели на монополите и буржоазната държава.

Реакционните идеолози представят кризата на буржоазното общество, на неговата култура и мироглед като криза на цялото човечество. При това те се опитват да докажат, че например най-новото техническо развитие неизбежно води до „нарушаване на душевното състояние на хората“, до безизходност на човешката съдба.

Развитието на новата техника и нейното внедряване в производството при условията на капитализма създава цели армии от жертви на „технологическата безработица“, милиони „излишни“ за „индустриалното общество“ хора. Военното производство, снабдено с най-ново оборудване, с невиджано бързи темпове изработва оръжие за масово изстребление. Всичко това действително „нарушава душевното състояние на хората“ в капиталисти-

ческите страни и нерядко поражда нлюзията, че научно-техническият прогрес в съвременния свят се противопоставя на човека, явява се в ролята на някаква неведома, но изключително могъща сила, която обрича хората на безработица и нищета, вдъхва им страх за утрешния ден. Привидното правдоподобие на този „технически фетишизъм“ въвежда в заблуда милиони хора в буржоазните страни, като обхваща твърде широки слоеве от населението — от домакините и работниците, до студентите и учените.

Използвайки това обстоятелство, реакционните идеолози правят своите порочни изводи, като игнорират антагонистичната социална същност на капиталистическото общество, в което продуктите на човешката дейност се превръщат един вид в зловеща сила, тегнеща над хората. Те абсолютизират присъщите на капитализма черти и без никакво основание ги приписват на цялото човешко общество, стремят се да не забелязват, че на обречения от историята капитализъм противостои растящата и укрепваща система на социализма, която е свободна от присъщите на капитализма антагонистични прстиво-речия и на която принадлежи бъдещето.

Както капитализмът не е в състояние да се справи със силите, които самият той извика на живот, така и буржоазното съзнание не е способно да изнамери пътя за радикално положително разрешаване на социалните проблеми, породени от капитализма. Това може да направи само истинската обществена наука — марксизмът-ленинизмът, който стои върху твърдата основа на фактите от живота и изхожда от обективните закони на общественото развитие, водещи неизбежно към комунистическо преобразуване на света.

2. Критика на съвременните концепции на антикомунизма

Какво противопоставят буржоазните идеолози на цялостната и стройна теория на марксизма-ленинизма, на неговата растяща популярност? Мнозина от тях вече не се ограничават с необоснованото отричане на комунизма и социалния прогрес, а се мъчат да нарисуват картина на развитието на човечеството по образ и подобие на капиталистическото общество. Те вече не могат да скрият

дълбоките кризисни явления, обхващали социалната структура на съвременния капитализъм, неговата икономика и политика, областта на културата и духовния живот. Идеолозите на империализма все повече концентрират усилията си върху апологетиката на неговото бъдеще.

Световната социалистическа система показва на човечеството перспективата за неговото избавяне от империализма. Тя е решаващата сила в антиимпериалистическата борба на народите и затова е главен обект на нападите на съвременния антикомунизъм.

Антикомунизмът се обявява против работническото и комунистическото движение, като се мъчи да разедини действията на различните негови отряди и да отслаби революционната борба за премахване на експлоатацията на човека от човека, на социалното и политическото потисничество, за обновяване на света върху комунистически начала.

Съставна част на политическата и идеологическата стратегия на антикомунизма е разпространяването и укрепването на влиянието на империализма в освободените се и зависимите страни, стремежът да се отслаби националноосвободителната борба на народите.

Митът за
„националния плурализъм“
на марксизма

Борейки се против световната социалистическа система, империалистите наред с традиционните средства — открита агресия,

засилване на надпреварата във въоръжаването, активизиране на военните блокове — прилагат и по-рафинирани похвати от рода на „културната дипломация“, „тихите контрареволуции“ и използването на разни антикомунистически лозунги и доктрини, изфабрикувани с оглед на идеологическата диверсия в социалистическите страни.

Като използват трудностите в развитието на световната социалистическа система, буржоазните идеолози прибягват до така наречената тактика на „прехвърляне на мостове“. Целта е да се изолират отделни социалистически страни от социалистическата общност и да се реставрира в тях капитализмът.

В борбата против единството на социалистическите страни и световното комунистическо движение буржоазните идеолози лансират концепциите за „плуралистич-

ния марксизъм“, „лационалния марксизъм“ и „националния комунизъм“. Те широко използват идеите на десните и „левите“ ревизионисти, стимулират търсенето на „антисъветски модел на социализма“. Буржоазните идеолози противопоставят националните интереси на интернационалните задачи на работническата класа. Тези „теории“ се базират върху принижаването на ръководната роля на работническата класа в развитието на обществото, дискредитирането на основните принципи в дейността на комунистическите партии и разпадането на националистическите предразсъдъци.

Марксизмът-ленинизмът е единно и неразривно интернационално учение на работническата класа. То не може да се разчлени на каквито и да е национални варианти, без да се наруши органическата му цялостност. Той служи като ръководство за революционно действие във всички страни. Интернационализмът на марксистко-ленинското учение се определя от неговия научен характер, от обективното положение, което заема пролетариатът в съвременното общество като негова ръководна революционна сила, като създател на комунизма. Именно интернационалният характер на пролетариата, общността и единството на целите на работниците във всички страни са обективната основа на монолитността, неразривността на марксизма-ленинизма.

Националното и интернационалното в революционната дейност на пролетариата представлява диалектическо единство. Решаването на националните проблеми и изработването на научна тактика на комунистите са възможни само в резултат на осъществяването на общите, интернационалните задачи.

Концепцията за „плуралистичния марксизъм“, за „националния комунизъм“ цели да разедини марксизма, социализма и по този начин да изостри разногласията в международното комунистическо движение.

Научният комунизъм отхвърля концепциите, които пренебрегват закономерностите в развитието на социалистическите страни, и всякакви прояви на национализъм, нанасящи голяма вреда на интересите на трудещите се маси.

Лансираната от буржоазните идеолози теза за мнимото размиване, „ерозия“ на комунистическата идеология е само опит да се представи желаното като дейст-

вителино. При това те много често се позовават на разколническата дейност на отделни групи в самото комунистическо движение. Но подобни факти свидетелствуват не за „криза“ на марксизма-ленинизма, а за отстъпничеството на тези групи от принципите на революционната теория.

Съвременният империализъм и неговите идеологически оръженосци си служат с много средства за борба против световното комунистическо и работническо движение. Съвещанието на комунистическите и работническите партии през 1969 г. отбеляза: „В борбата против работническото движение империализмът погазва демократичните права и свободи, прибегва към открито насилие и жестоки методи на полицейско преследване, към антиработническо законодателство. Същевременно той използва демагогията, буржоазния реформизъм, опортюнистическата идеология и политика, постоянно изнамира нови методи, за да подкопава работническото движение отвътре, да се опита да го „интегрира“ в системата на капитализма.“

Буржоазните идеолози се опитват да представят острата класова борба в капиталистическия свят като „социално партньорство“, и да подменят теорията за класите и класовата борба с концепцията за „човешките отношения“. В разрез с очевидните факти те се стремят да докажат, че при капитализма няма социални конфликти и че сега той ставал „хуманно“, социално еднородно общество без антагонистични класи и класови противоречия. Според представите на антикомунистите съвременната работническа класа е заинтересована не от класовата борба, а от „равноправната роля на партньор“ на другите социални групировки. Революционната практика на работническата класа опровергава подобни измислици. В капиталистическата система няма страни на „социалния мир“. В революционната борба за социално-икономически и политически прогрес са въввлечени народите на всички континенти по земното кълбо, начело на които стои международната работническа класа.

Същност на концепцията за „дезидеологизацията“

За идейното разоръжаване на световното революционно движение проповедниците на антикомунизма широко използват концепцията за „дези-

деологизацията“. Нейната същност се изразява в това, че в епохата на научно-техническия прогрес ролята на идеологията постепенно отмирала. Те гледат на тази концепция като на важно средство в борбата против комунизма.

Едни буржоазни учени твърдят, че идеологията спъва развитието на съвременната обществена мисъл. Ето защо, казват те, за да се спаси социалната наука, тя трябва да се освободи от идеологията. Други се опитват да подкрепят тезата за „дезидеологизацията“, като се позовават на извършващата се в наше време автоматизация на производството и управлението на обществото, предизвикана от научно-техническия прогрес, който според тях неизбежно води към „края на идеологията“. Те смятат, че при съвременните условия на преден план излизат проблемите на научно-техническата мисъл.

С концепцията за „дезидеологизацията“ се цели да бъдат лишени революционните сили от циментиращата ги идейна основа — марксизма-ленинизма, да се притъпи бдителността на работническата класа и на всички трудещи се и да се улеснят идеологическите диверсии в социалистическите страни, в световното комунистическо движение.

„Дезидеологизацията“ не е просто мода и измислица на скучаещ теоретик, а обмислена идеологическа концепция, която има своите социално-класови и гносеологически корени. Капиталистическата действителност, създаваща обширен свят от илюзии и фетиши, е пълна с такива явления, които при невярно тълкуване помагат за възникването и утвърждаването на различни илюзорни възгледи. Концепцията за „дезидеологизацията“ намира благодатна почва в политическия индиферентизъм на еснафските слоеве в буржоазното общество, поощряван усилено от монополистичната буржоазия.

Каквото и да говорят за „дезидеологизацията“ буржоазните идеолози, едно е несъмнено: нейната цел не е да разоръжи идейно буржоазията, а да засили влиянието на реакционната импералистическа идеология сред масите, борбата против марксизма-ленинизма.

Сред буржоазните идеолози се срещат не само привърженици на „дезидеологизацията“ — мнозина от тях

призовават да се отхвърлят разговорите за „юрая на идеологията“. Те без всякакво прикритие настояват за засилване на идеологическата борба против световния комунизъм.

„Теория
за конвергенцията“

Една от разпространените общосоциологически теории на Запад е „теорията за конвергенцията“ с нейните разновидности.

За разлика от безусловно откровените антикомунисти, които се подвизават предимно в политическата област, има и голяма група „академични“ критици на комунизма, които се стремят въз основа на отръчането на обективните закономерности на обществения прогрес „теоретически“ да обосновай нерушимостта на капиталистическия строй, невъзможността да победи комунизмът. Именно на тази цел служи по-специално „теорията за конвергенцията“. Самният термин „конвергенция“ е пренесен в буржоазната социология от биологическите науки, в които той означава, че в организмите се появяват сходства в строежа на тялото и функциите в резултат на приспособяването им към еднаквите условия на живот.

Според „теорията за конвергенцията“ между капитализма и социализма има много повече сходни черти и еднотипни социални явления, отколкото различия. Тази „общност“ се засилвала и в края на краищата водела към единен път на икономическо, социално и политическо развитие на капитализма и социализма по „конвергентни“, т. е. по доближаващи се линии. В резултат на това щял да бъде създаден „единен индустриален свят“, икономическо и социално обединение в световен мащаб.

„Теорията за конвергенцията“ е типичен теоретичен израз на съзнанието на много слоеве в съвременното буржоазно общество. Тя се оказва привлекателна не само за професионалните доставчици на духовна храна, но и за мнозина от нейните потребители.

Представителите на „теорията за конвергенцията“ претендират, че изследват перспективите на историческото развитие, динамиката на социалния живот. Те се опитват да определят главните черти на бъдещото човешко общество, рисуват примамливи утопични картини на „едниния свят“ върху капиталистическа основа.

Привържениците на тази „теория“ не пренебрегват противоречието между капитализма и социализма, но се стремят да го разрешат от „надкласови“, „общочовешки“ позиции по пътя на примиряването на антагонистичните противоположности при запазване на непоколебимата основа на капитализма — частната собственост.

За разлика от полуграмотните кресльовци и дребни провокатори от лагера на антикомунизма, които достатъчно се дискредитираха със своите клеветнически изказвания, теоретиките на „единния свят“ подлагат на научнообразна критика марксисткото учение за закономерната смяна на общественно-икономическите формации.

Буржоазни идеолози от много страни са последователи на различни варианти на тази теория.

Така например „теорията за стадните на икономическия растеж“ на американския социолог У. Ростоу се свежда до това, на марксистко-ленинското учение за закономерното, последователно сменяне на общественно-историческите формации да се противопостави смяната на някакви си „стадни на растежа“ на човешкото общество.¹ У. Ростоу заявява, че той „подобно на Маркс“ разглежда човешкото общество като „динамично“ единство и че е заимствувал от него разбирането на „обществото като взаимодействащи си организми“. Ростоу си дава вид, че иска да възприеме някои неща от Маркс. Но той прибягва към този похват, не за да направи научен анализ на историческия процес и на съвременните общества, а за да „неутрализира“ революционните идеи на марксизма-ленинизма. „Теорията за стадните“ не издържа критика, защото тя игнорира

¹ Вместо установените от марксизма-ленинизма пет общественно-икономически формации У. Ростоу издига своите „стадни“, които също са пет: 1) традиционно общество; 2) преходно общество; 3) общество, преживяващо решителен процес на „тласък“, на „скок“; 4) узряващо общество; 5) век на високо масово потребление. Освен Ростоу и други буржоазни идеолози лансират собствени концепции за историческото развитие на обществото по етапи. Така например американският социолог Г. Ленски настоява да се признаят предлаганите от него пет етапа: 1) общество на ловците-събирачи и на простата обработка на земята; 2) общество на риболовци; 3) общество на развити земеделци и скотовъдци; 4) общество на мореплаватели; 5) индустриално общество.

обективните закономерности на общественото развитие и се опира върху признаването на господството на частната собственост като неотменен атрибут на всяко човешко общество.

Според У. Ростоу развитието на капиталистическото общество води до създаването на пети стадий — „века на високото масово потребление“, който фактически има всички основни признаци на същия този капитализъм. Що се отнася до комунизма, според Ростоу „във века на високото масово потребление комунизмът ще увехне“, като постепенно деградира и прерасне в капитализъм. Следователно „конвергенцията“ на двете противоположни системи се схваща от този идеолог на империализма като поглъщане на комунизма от капитализма, което всъщност трябва да означава реставриране на капитализма в социалистическите страни.

Друга разновидност на „теорията за конвергенцията“ е теорията за „единната индустриална цивилизация“, според която „различията между страните, намиращи се на висшата степен на индустриализацията... под влияние на нуждите на промишлената техника и свързаната с нея организация на производството все повече и повече намаляват“. Привържениците на тази теория — буржоазните идеолози Дж. Гълбрейт, Р. Арон и други — свеждат социалния прогрес до техническия прогрес, като пренебрегват качествената несъвместимост на социализма и капитализма.

С тази теория е тясно свързана така наречената концепция за „постиндустриалното (слединдустриалното) общество“, представителите на която, например американският буржоазен идеолог Д. Бел и други, рисуват мъглява и утопична картина на бъдещата социална структура, изградена върху същите основни принципи като капитализма (господство на частната собственост, експлоатация на човека от човека и т. н.), но уж свободна от присъщите на капитализма икономически кризи, социални антагонизми и класови сътресения. Буржоазните идеолози тълкуват съвременната научно-техническа революция ограничено и едностранчиво. Те се мъчат да натикат съдържанието ѝ в тясната, исторически отживяла политическа и социална форма на капитализма, да го приспособят към неговите нужди. Буржоазните идеолози противопоставят научно-

техническата революция на социалната революция, а „техническият елит“ на работническата класа. Реакционната утопичност на концепцията за „постиндустриалното“ общество се състои преди всичко в отричането на решаващата роля на работническата класа в съвременния социален прогрес, неговата историческа освободителна мисия в революционното преобразуване на света.

„Теорията за интегралния тип общество“ на П. Сорokin издига две основни тези: развитието на обществения живот води в крайна сметка до „хибридно общество“; единствената алтернатива на световната термоядрена война е създаването на „единен свят“, на „интегрален тип общество“. Тук думите са други, но същността е еднаква с тази в „теориите“ на Ростой, Арон и Гълбрейт.

В „теорията за конвергенцията“ за характеристика на съвременния капитализъм се използват няколко различни названия: „стадий на високо равнище на масово потребление“, „държава на всеобщото благоденствие“, „корпоративна икономика“, „икономика, управлявана от държавата“. С тези названия се цели да се покаже, че сега животът в страните на Запада уж „съществено се различава от капиталистическата система в предишното ѝ значение“.

На какво се опират подобни твърдения на идеолозите на империализма?

Прерастването на монополистичния капитализъм в държавно-монополистичен внесе изменения в неговия икономически механизъм, социална структура, политика и идеология. В документите на Съвещанието на комунистическите и работническите партии от 1969 г. се отбелязва: „Съвременният империализъм, който се стреми да се приспособи към условията на борба между двете системи, към изнискванията на научно-техническата революция, притежава някои нови черти.“

Самият факт за одържавяването на отделни стопански отрасли и засилването на намесата на буржоазната държава в икономиката отразява обективната тенденция в развитието на съвременния капитализъм. Но тази тенденция е крайно противоречива. Производителните сили на капитализма са достигнали такава степен на развитие, че все повече се нуждаят от центра-

лизирано управление. Те съдържат реални предпоставки за планиране на производството, за неговото „общо програмиране“, рационално регулиране и отстраняване на принципа на частната собственост. Но тези възможности не могат да се разгърнат — за това пречи капиталистическият характер на производството. Монополистичната буржоазия с всички сили се мъчи да използва в свой интерес обективните процеси в капиталистическото стопанство. Монополите превръщат държавата в своеобразен длъжник. Своята регулираща роля, дори и в ограничените рамки, които допуска капиталистическото производство, буржоазната държава осъществява под контрола и под диктовката на монополите.

Привържениците на „теорията за конвергенцията“ изхождат от напълно реални социално-икономически факти на капиталистическото развитие. Но тяхната позиция при тълкуването на тези факти се определя от класовите интереси и това не им позволява да излязат извън рамките на буржоазната апологетика. Държавно-монополистичният капитализъм нечувано изостря присъщите на капитализма противоречия и ги довежда до краен предел. Той не е в състояние да обуздае стихийните сили на капиталистическия пазар. При условията на съвременния капитализъм до крайна степен се засилва експлоатацията на трудещите се, икономиката се милитаризира, нараства опасността от световна война. Същевременно обаче развитието на монополите води към узряване на материалните предпоставки на социализма, които чакат своята реализация. Тези предпоставки, както сочи Ленин, „създават планомерност, доколкото магнатите на капитала предварително пресмятат размерите на производството в национален или даже в интернационален мащаб, доколкото те планомерно го регулират...“¹

Като анализира обективно необходимия процес на заменянето на капитализма със социализъм, Ленин подчертава, че държавно-монополистичният капитализъм е най-пълната материална подготовка на социализма. Същевременно той изтъква, че за действителните представители на пролетарната това е доказателство

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 25, стр. 469.

за близостта, за неотложността на социалистическата революция. Животът напълно потвърди правилността на Лениновия анализ на империализма, дълбоката научност на Лениновите изводи, които са извънредно важна методологична основа за аргументирано опровержение на основните тези на „теорията за конвергенцията“.

Един от методологичните педъзи на „теорията за конвергенцията“ се състои в това, че тя напълно изключва от историческото движение съзнателните и целенасочените действия на масите. Нещо повече, като проповядва „естественния“ характер на процеса на „конвергенцията“ на обществото, тя си поставя задачата да парализира революционната активност на масите. Тази теория е насочена срещу интересите на народа, омаловажава неговата творческа, съзидателна роля. Истински научната обществена мисъл се опира на творческата активност на трудещите се, гледа на тях не само като на обект на изследване, но и като на субект на историческото развитие, истински творец на историята.

Американските антикомунисти З. Бжежински и С. Хаштингтън открито изразяват политическото и идеологическото предназначение на „теорията за конвергенцията“. Те признават: „Широкото разпространение на теорията за конвергенцията на Запад изхожда от това, че принципно важните аспекти на демократичната система (така наричат те капитализма. — *Ред.*) се запазват, след като Америка и Русия се конвергира в бъдеще в някаква неопределена историческа точка. Повечето теории за така наречената конвергенция в действителност постулират не конвергенцията, а поглъщането на противоположната система.

Теорията за конвергенцията е тясно свързана с концепцията на „дезидеологизацията“. „Единният свят“ и „индустриалното общество“ в представите на реакционните идеолози са „дезидеологизирани“ общества, защото конвергенцията според тях обхваща и капиталистическите, и социалистическите страни, а също и тяхната идеология.

Въпреки антикомунистическата насоченост на „теорията за конвергенцията“ много буржоазни идеолози я смятат за твърде „компромисна“ и „приспособенческа“. Те я критикуват „отдясно“ и настояват за по-рязка борба срещу комунизма и ефективна защита на ка-

питализма. На тези задачи трябва да отговаря теорията за „технотронното общество“ — неотдавнашно изобретение на З. Бжежински. Като експлоатира усилено научно-техническата терминология, авторът се опитва да оправдае наличието на агресивни военни блокове и проповядва войнствуващата реакционна идея, че „през бъдещото десетилетие тясното сътрудничество между САЩ и СССР явно е невъзможно“. Рисувайки митична картина на бъдещето, авторът твърди, че в „технотронното общество“ „автоматката и кибернетиката ще заместят хората в управлението на машините“, в резултат на което ще настъпи „деперсонализиране на икономическата сила“ и това ще доведе до ликвидиране на класовата борба, нищетата и расовото потисничество.

Концепциите за „конвергенцията“ и „технотронното общество“ служат като теоретическа основа на идеологическата борба на империализма против социализма. Острието им е насочено преди всичко към ликвидирането на социалистическите завоевания на народите.

Антикомунизъм,
ревизионизъм
и реформизъм

В борбата против работническото движение, за подкопаването му отвътре съвременният империализъм широко

използва ревизионизма и реформизма.

При капитализма дясната социалдемократия си остава извънредно важна идейна и политическа опора на буржоазията в самото работническо движение. Тя еkleктично съединява старите опортюнистични идеи с „най-новите“ буржоазни теории. Дясното крило на социалдемократията окончателно скъса с марксизма и противопостави на научния социализъм така наречения демократичен социализъм. Неговите привърженици отричат съществуването на антагонистични класи и класова борба в буржоазното общество, обявяват се против необходимостта от пролетарска революция и унищожаване на частната собственост върху средствата за производство. Те твърдят, че „капитализмът се трансформирал“ в социализъм.

Идеолозите на социалдемократията започнаха от противопоставяне социалните реформи на социалистическата революция и стигнаха до защита на държавно-монополистическия капитализъм. В миналото те внушаваха на пролетариата, че техните разногласия с ре-

волюционния марксизъм засягат не толкова крайната цел на работническото движение, колкото средствата за нейното осъществяване. Сега те открито се отричат от социализма. Преди десните социалисти отказваха да доведат класовата борба до диктатура на пролетариата. Днес те отричат не само класовата борба, но и самото съществуване на антагонистични класи в буржоазното общество.

„Социализмът“, провъзгласяван от десноопортюнистическите лидери на социалдемократията, е псевдосоциализмът, който напълно задоволява съвременната буржоазия. Той коренно противоречи на жизнените интереси на работническата класа. Опасността на този „социализъм“ се състои в това, че се поднася под лозунгите за „свобода“, „демокрация“, „социално равенство“, което нерядко въвежда в заблуда трудещите се маси.

Антикомунистическата политика на десните лидери на социалдемократията е основана върху широкото използване на демагогски лозунги. Тя подкопава единството на международната работническа класа, отслабва борбата ѝ против империализма. Разбира се, би било погрешно да се отъждествява цялата социалдемократия с антикомунизма. Днес във връзка с успехите на антиимпериалистическата борба на международната работническа класа в социалдемократическото движение се засилва диференциацията, наблюдава се отдалечаване на известна част от него от реакционната политика на лидерите му. Политиката на комунистите спрямо социалистите и социалдемократите се гради върху принципната основа на марксизма-ленинизма, върху необходимостта да се укрепва единството на работническата класа, което предполага сътрудничество между комунисти и социалисти. Подобно сътрудничество изисква социалистическите партии и другите политически организации, които се обявяват в полза на социализма, решително да скъсат с политиката на класово сътрудничество с буржоазията и да провеждат политика на ефективна борба за мир, демокрация и социализъм.

Антикомунизмът и младежкото движение

В борбата против социализма, против комунистическото и работническото движение анти-

комунизмът залага на младежта. През последните години важен фактор на обществения живот в Западна Европа, Америка, Япония, Турция и други страни става растящата политическа активност на младежта. Сега действията на младежта имат всъщност антикапиталистически характер и отразяват дълбоката криза на буржоазното общество. Широките маси на младежта се ооявяват против империалистическите войни и милитаризирането на буржоазното общество, против расизма и антидемократичната, антихуманната същност на съвременния капитализъм, против политическото лицемерие на господстващата класа.

Империалистическата буржоазия изхожда от това, че радикално настроената младеж е потенциален източник на различни въълнения. Тя се стреми да я поведе след себе си. Буржоазията, която има доста голям опит в демагогията и политическите машинации, наред с използването на полицейските палки и сълзотворните газове по всякакъв начин поощрява разпространяването на буржоазно-радикалните идеи и анархистичните теории сред тази младеж. Тя не позволява на прогресивната младеж да се организира, пречи за издравяването на съюза между младежките движения, от една страна, и комунистическото и работническото движение — от друга. Като се възползва от обстоятелството, че младежта няма достатъчно политически опит и знания в областта на революционната теория на марксизма-ленинизма, буржоазията ѝ пробутва широк асортимент псевдореволюционни идеи, с които цели да я откъсне от истинското революционно движение. На международното Съвещание на комунистическите и работническите партии през 1969 г. Л. И. Брежнев отбеляза: „Наистина, в акциите на младежта често пъти още проличават недостатъчният политически опит и връзки с авангарда на революционната борба. Затова нейните акции нерядко вземат стихийен характер и се изразяват в политически незрели форми. От това се опитват да се възползват екстремистките, фактически враждебни на комунизма елементи, а понякога и пряката агентура на империалистите.“

Спекулирайки с политическата незрелост на някои младежки движения, идеолозите на антикомунизма провокират „борба на поколенията“, борба между младежта и „старците“.

Комунистите високо ценят подема на младежкото движение. Те участвуват активно в него, разпространяват в редовете му идеите на научния комунизъм, остро критикуват различните псевдореволюционни идеи и теории. Те се ръководят от указанието на Ленин за необходимостта „да се пазят от ония мними приятели на младежта, които я отвличат от сериозното революционно възпитание...“¹ Само тясната връзка с работническото движение и с неговия комунистически авангард може да открие пред младежта действително революционна перспектива.

Съвременният антикомунизъм изразява крайната степен на деградацията на империалистическата идеология и политика. Отдавна отминаха времената, когато младата прогресивна буржоазия като възходяща класа успешно възглавяваше борбата против феодализма. Сега тя е реакционна сила, бори се активно против социалния прогрес, като се опитва да върне назад хода на историческото движение.

Истинската борба против идеологията на антикомунизма изисква задълбочено овладяване на марксистко-ленинската теория, твърдост и принципност в защитата на това велико учение, творчески подход към научната теория. В Отчетния доклад на XXIV конгрес на КПСС Л. И. Брежнев отбеляза: „Убедителността на критиката на буржоазните и ревизионистичните атаки срещу нашата теория и практика в огромна степен се засилва тогава, когато тя се опира върху активното и творческо развитие на обществените науки, на марксистко-ленинската теория.“ Прогресивните сили в целия свят водят решителна борба против антикомунизма, разобличават антинародната същност на неговата идеология и политика. Тази борба успешно се възглавява от комунистическите и работническите партии, които изграждат политиката си върху принципите на марксизма-ленинизма и пролетарския интернационализъм.

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 6, стр. 476.

КОМУНИЗМЪТ – СВЕТЛО БЪДЕЩЕ НА ЧОВЕЧЕСТВОТО

Преди повече от сто и двадесет години Маркс и Енгелс изложиха принципите на създаденото от тях ново учение. Комунизмът стана главна цел на революционната борба на международната работническа класа. Оттогава се измениха много неща на нашата планета.

В Съветския съюз — една от най-големите страни в света — беше построено социалистическо общество и се извърши преход към комунизма. На световния капитализъм противостои световната социалистическа система.

Растежът на силите на социализма, изострянето на противоречията в буржоазното общество, подемот на революционното работническо и националноосвободително движение — всичко това води към общо прогресивно отслабване на позициите на световния капитализъм. Той безвъзвратно загуби абсолютното си господство над човечеството. Извършва се неповратим процес на всеобщо разлагане на капитализма.

Светът още не е преживявал толкова бурно и стремително социално обновяване, както в наше време. В живота на човечеството настъпват гигантски по размах и дълбочина процеси. Извършва се световноисторически преход на обществото от капитализма към социализма и комунизма. Надигналата се като огромна, могъща вълна революционна енергия на народите преустройва, преобразява света. Руши се целият строй на старото общество с присъщите за него експлоатация на човека от човека, грабителски войни, национално и колониално потисничество на цели страни и континенти и поробване на народите. Руши се, подкопан в основата

си, буржоазният миоглед. Все повече отстъпва старото, пред очите на хората все по-ясно се открояват величествените контури на издигащата се светла сграда на новото общество. Комунизмът победоносно шествува по земята. Неговата притегателна сила, неговото могъщо влияние растат от ден на ден и въздействуват благотворно върху умовете на хората, определяйки техните стремежи и революционни действия. Но старият свят не е сложил оръжис. Той се надява да вземе реванш за нанесените му поражения. И за да се преодолее неговата съпротива, необходимо е всички народи да напрегнат докрай силите си. На международната арена класовата борба не стихва, а се изостря.

Цялото предшествуващо социализма развитие на човечеството е само негова „предистория“. Едва социализмът започва истинската история на човечеството. Комунистическата формация слага край на многовековното делене на обществото на класи, унищожава експлоатацията на човека от човека, националното потисничество. Комунизмът утвърждава пълно социално равенство между хората.

Планомерната организация на цялото обществено стопанство ще даде възможност природните богатства, трудовите ресурси и постиженията на науката и техниката най-ефективно и рационално да се използват за благото на народа. При комунизма ще се осъществи великият принцип: „От всекиго според способностите, на всекиго според потребностите“.

Целта на комунизма е всестранното развитие на личността. Той въоръжава човека със задълбочени знания, съвършена и могъща техника, прави го господар на природата. Това ще бъде скок на човечеството от царството на необходимостта в царството на свободата.

Гигантският подем на производителните сили и развитието на науката ще дадат възможност на човечеството да преобрази природата и да я подчини на задачите за най-пълно задоволяване на потребностите на всички хора по земното кълбо. „Човешкият ум — учи Ленин — е открил много удивителни неща в природата и ще открие още повече, увеличавайки с това своята власт над нея...“¹

¹ В. И. Ленин. Съч., т. 14, стр. 296.

Още преди социализма човекът успя да усвои значителна част от земната суша, да пребори моретата и океаните. Но недостатъчното развитие на производителните сили и користните мотиви, определящи отношението на капитала към природата, ограничават възможностите за нейното усвояване и преобразяване. И досега са слабо изследвани и не се използват гигантски територии в Азия, Африка, Америка и други райони на нашата планета. Слабо са усвоени реките, езерата, моретата и океаните, които възлизат на 70 процента от повърхността на земното кълбо. Още по-слабо са проучени неговите глъбини. Пред човечеството стои задачата всестранно да изследва цялата планета.

Все по-реално става покоряването на Космоса, изследването на Луната и на най-близките планети. Като откри космическата ера, Съветският съюз прави все нови и нови крачки в усвояването на околослънчевото пространство.

Научно-техническата революция, която се разгръща сега, открива неизчерпаеми възможности за прогрес при планомерна организация на обществения живот. Но капитализмът поради своята експлоататорска същност обръща тези възможности против интересите на мнозинството от човечеството. В бесния стремеж към печалби капиталът не щади нито човека, нито природата. Той хищнически разхищава силите и способностите на човека и природните ресурси. Без да държи сметка за съдбините на човечеството, той замърсява земята, въздуха и водата с отпадъци от производството, отравя градовете и работническите селища с дим и газове. Призивите на управниците в буржоазния свят за защита на природата не се подкрепят с дела и си остават лицемерна фраза. Социализмът не само провъзгласява, но и разгръща истински поход за грижовно отношение към природата. Комунизмът ще утвърди навсякъде разумното използване на природните ресурси, ще осигури опазването на чистотата и красотата на околната среда, ще я облагороди с постиженията на цивилизацията.

Въз основа на хигиенизирането на труда и бита на населението, издигането на благосъстоянието и културата на народа, новите завоевания на медицинската наука и развитието на физкултурата и спорта комуни-

стическото общество ще съумее да осъществи широка програма от мерки за предотвратяване и решително намаляване на болестите, за по-нататъшно увеличаване на продължителността на живота. Ще бъдат създадени условия за възпитаване още от ранна детска възраст на физически здраво младо поколение с хармонично развитие на физическите и духовните сили.

Победата на комунизма ще даде възможност да се покорят стихните, да се управлява времето, да се изменя климатът, да се превръщат пустинните земи в плодородни, да се решават такива световни икономически и научно-технически проблеми, които сега изглеждат фантастични дори за най-смелата мисъл.

Комунизмът е високоорганизирано общество на свободни и съзнателни труженици. Благодарение на изменението в характера на труда, неговата по-голяма техническа въоръженост и високото съзнание у всички хора ще се развият потребности доброволно да влагат всичките си способности в труда за общественото благо. Трудът ще престане да бъде само средство за препитание. Той ще се превърне в извор на радост за човека.

При комунизма се постига висша форма на организация на обществения живот. Държавната организация ще отстъпи място на общественото самоуправление. В резултат на всеобщото сближение ще настъпи пълно сливане на нациите в единно човечество.

Всички хора при комунизма ще имат равно положение в обществото, най-благоприятни условия за труд, ще могат активно да участвуват в управлението на обществените работи. Ще се установят хармонични отношения между обществото и личността върху основата на единството на обществените и личните интереси.

Пред човечеството за пръв път ще се открият огромни възможности за обществен прогрес и всеобщо развитие на личността. „Пред мен още в годините, когато бяхме в преддверието на новия свят — пише М. Горки, — се разгърна една грандиозна картина на земята, изящно шлифована от труда на свободното човечество като гигантски изумруд. Навсякъде градове-градни, вместилища на величествени сгради, навсякъде работят за човека покорените и организирани от неговия разум сили на природата, а самият той — най-последно! — е действителен властелин на стихните. Всички хора са ра-

зумни и на всекиго е присъщо чувството на лична отговорност за всичко, създавано от него и около него. Облагороден технически, осмислен социално, трудът е станал наслада на човека.“

Комунизмът е строй, при който разцъфтяват, напълно се изявяват способностите и талантите, най-хубавите нравствени качества на свободния човек.

Комунизмът изпълнява историческата мисия да избави хората от всички форми на потисничество и експлоатация, от ужасите на войната и утвърждава на земята Мир, Труд, Свобода, Равенство, Братство и Щастие на всички народи.

Мир за всички народи — това е извънредно важен принцип на комунистическото общество. С победата на комунизма в световен мащаб завинаги ще изчезнат войните.

Труд, свободен и творчески, за всички хора — това е една от най-важните черти на новото общество. Освободеният от експлоатация труд ще стане главен източник за развитието на способностите и дарбите на народните маси. Той ще стане единственият господар за всички народи.

Свобода, истинска и всеобща за всички хора на труда, започва за пръв път да се осъществява с възникването на социалистическия строй и се развива по-нататък при комунизма.

Свободата на обществото и личността е неразривно свързана с постигането на социално *равенство*. Утвърждаването на комунистическия принцип на разпределение според потребностите, преодоляването на класовите и националните разлики, на социалните различия между града и селото, между умствения и физическия труд ще доведат до пълно равенство между всички хора.

В обществото на свободата и равенството всички отношения между хората ще се изграждат върху началата на *братството* по принципа: човек за човека е приятел, другар и брат. Взаимната помощ и уважение ще станат основа на отношенията между хората. Ще се открие път към най-съвършените човешки отношения — отношения между свободни, всестранно развити и високосъзнателни хора.

Комунистическото общество полага здрава основа

на човешкото щастие. Да създадем общество, в което не ще има преуспял хищник и обезправен, проклинащ съдбата си бедняк, който не знае какво ще му донесе утрешният ден, какви нови нещастия, да освободим човека от враждебните му социални явления — това е именно истинското човешко щастие.

Комунизмът е резултат от цялото предишно развитие на човечеството, висша степен на обществения прогрес. Всичко напредничаво и разумно, натрупано от човечеството през многовековното му развитие, се преработва критически, усвоява се и влиза в новата, създавана от народите комунистическа цивилизация. Преминването към комунизма е основната историческа магистрала на съвременното световно революционно движение.

Сега човечеството има реален социализъм и проверена наука за изграждането му. По-нататъшното му узряване и утвърждаването на комунизма са въпрос на време, на труда, съзнанието, волята, знанията и енергията на неговите творци — милионите трудещи се.

Продължавайки започнатото от Октомврийската революция дело, опирайки се на социалистическите завоевания, трудещите се в Съветския съюз под ръководството на комунистическата партия прокарват пътищата към новия социален свят. Създаването на материално-техническата база на комунизма, усъвършенствването на социалистическите обществени отношения и възпитанието на новия човек са най-важните задачи, които решават съветските хора. Изграждането на комунизма е велик интернационален дълг на съветския народ.

Трудещите се от капиталистическите страни, народите от страните, освободили се от колоналният гнет на империализма и тръгнали по пътя на самостоятелното развитие, внимателно изучават опита и резултатите от изграждането на социализма и комунизма в страните на социалистическата общност.

Много ярки звезди ще изгреят на небосвода на науката в бъдеще, много нови блестящи имена ще бъдат записани в летописа на историята на човечеството, но никога не ще помръкнат имената на Карл Маркс, Фридрих Енгелс и Владимир Илич Ленин, стоящи при изворите на науката и практиката на комунистиче-

ското движение, сочеши на човечеството нов път на развитие. Ще минат векове и хилядолетия, ще станат нови големи, исторически събития, но никога не ще изчезне споменът за Великата октомврийска социалистическа революция, която сложи началото на новата, комунистическата ера на човечеството. Времето никога не ще заличи спомена за онези, които, преодолявайки ненормални трудности, полагаха първите камъни на сградата на новия свят, които започнаха да изграждат на земята живот, достоен за човека, в името на човека.

Образуване на световната социалистическа система — 113.	
Развитие на световната социалистическа система — 115.	
Изменение на съотношението на силите в полза на социализма — 118.	
2. Ръководната роля на социалистическата система в световния революционен процес	121
Съревнованието между двете системи — 121. Велика сила на съвременността — 123.	
Глава VI. КРИЗАТА НА СВЕТОВНИЯ КАПИТАЛИЗЪМ И РЕВОЛЮЦИОННОТО ДВИЖЕНИЕ НА РАБОТНИЧЕСКАТА КЛАСА	132
1. Кризата на световния капитализъм	132
Нов етап в общата криза на капитализма — 132. Засилване на вътрешните социално-икономически противоречия на капитализма — 134. Изостряне на междунимпериалистическите противоречия — 136. Стесняване на буржоазната демокрация — 138. Кризата в буржоазната идеология — 139.	
2. Революционното работническо движение	141
Нарастване на числеността, съзнателността и организираността на пролетариата — 142. Главните особености на класовата борба на пролетариата — 145. Борбата за съюз на всички антимонополистични сили — 148.	
Глава VII. НАЦИОНАЛНООСВОБОДИТЕЛНОТО ДВИЖЕНИЕ	
1. Историческото място на съвременните националноосвободителни революции	153
Разпадане на колониалната система — 154. Роля и характер на националноосвободителните революции — 155.	
2. Империализмът — главен враг на борещите се народи	158
Неоколониалната политика на империализма — 158. Империализмът на САЩ — главната сила на неоколониализма — 160.	
3. Новият етап в националноосвободителното движение и перспективите за некапиталистическо развитие	161
Икономическото освобождение — извънредно важна задача — 161. Капиталистическият път — историческа безизходница — 164. Некапиталистическо развитие — 165.	
4. Единният национален антимпериалистически фронт	170
5. Идеологическата борба в освободилите се страни	174
Глава VIII. ПРОБЛЕМИТЕ ЗА ВОЙНАТА И МИРА И СЪВРЕМЕННИЯТ РЕВОЛЮЦИОНЕН ПРОЦЕС	179
1. Империализмът — източник на военна опасност и разпалване на световни войни	179
Парлив въпрос на нашето време — 179. Причини и източници на войните в съвременната епоха — 182. Справедливи и несправедливи войни — 187.	
2. Ленинските принципи на външната политика	189

водство — 262. Икономическа политика на диктатурата на пролетариата — 265. Политика на индустриализация — 267. Политика на коопериране — 269.	
2. Изменение на класовите отношения	271
Форми на класова борба — 272. Изменение на класовата структура — 273.	
3. Ликвидиране на противоположността между града и селото	275
Противоположност между града и селото — 275. Опит в преодоляването на противоположността между града и селото — 277.	
4. Ликвидиране на противоположността между физическия и умствения труд	279
Противоположност между умствения и физическия труд — 279. Победата на социализма и унищожаването на противоположността между умствения и физическия труд — 282.	
5. Изменение на националните отношения	284
6. Преобразования в духовния живот на обществото	286
Глава XII. СОЦИАЛИСТИЧЕСКОТО ОБЩЕСТВО	288
1. Социализмът — първа фаза на комунизма	288
Социализмът — непълен комунизъм — 288. Невъзможност на социализма като особена фаза на комунизма — 290.	
2. Същност на социализма и основни принципи на неговата организация	291
От изграждане основите на социалистическата икономика към развито социалистическо общество — 291. Обществена собственост — главна икономическа опора на социализма — 293. Основен принцип на социализма — 295. Отчетността и контролът като главно условие за функционирането на социалистическото общество — 297. Социално-политическите отношения — 299.	
3. Социализмът и общественият прогрес	305
Предимствата на социализма — 306. Ролята на субективния фактор за използване предимствата на социализма — 310. Противоречия при социализма и пътища за тяхното разрешаване — 311.	
Глава XIII. ЗАКОНОМЕРНОСТИ В РАЗВИТИЕТО НА СВЕТОВНАТА СОЦИАЛИСТИЧЕСКА СИСТЕМА	316
1. Нов тип отношения между народите и държавите	316
Етапи в развитието на сътрудничеството — 316. Икономическата интеграция — 319. Политическо сътрудничество и културни връзки — 329.	
2. Борбата за укрепване сплотеността на социалистическите страни	329

ЧЕТВЪРТИ РАЗДЕЛ
РАЗВИТИЕТО НА СОЦИАЛИЗМА
И ПРЕХОДЪТ КЪМ КОМУНИЗМА

Глава XIV. ЗАКОНОМЕРНОСТИ НА ПРЕРАСТВАНЕТО НА СОЦИАЛИЗМА В КОМУНИЗЪМ	338
1. Висшата фаза на комунизма	338
Характерни черти на комунизма — 338. Възможност комунизмът да победи първоначално в една или няколко страни — 342.	
2. Основни закономерности на изграждането на комунизма	344
Всеобщ характер на основните закономерности — 344. Особенности на формирането на комунизма — 347. Пълната и окончателна победа на социализма — 349. Необходимост да се укрепват принципите на социализма за преминаването към комунизма — 351. Взаимна връзка между основните задачи при изграждането на комунизма — 354.	
Глава XV. СЪЗДАВАНЕ НА МАТЕРИАЛНО-ТЕХНИЧЕСКАТА БАЗА НА КОМУНИЗМА И НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКАТА РЕВОЛЮЦИЯ	356
1. Създаването на материално-техническата база — основно звено в изграждането на комунизма	356
Характерни черти на материално-техническата база на комунизма — 356. Основа за преобразуване на обществените отношения и за развитие на личността — 362.	
2. Съвременната научно-техническа революция	364
Глобален характер на научно-техническата революция — 364. Главни насоки на научно-техническата революция — 365.	
3. Социални последици от научно-техническата революция	374
4. Научно-техническата революция и повишаването на ефективността на общественото производство	381
Глава XVI. КЛАСОВАТА СТРУКТУРА НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКОТО ОБЩЕСТВО И ПЪТИЩАТА ЗА ПОСТИГАНЕ НА СОЦИАЛНА ЕДНОРОДНОСТ	390
1. Социално-класовите различия в социалистическото общество	390
2. Пътища за движение на социалистическото общество към комунистическата социална еднородност	394
Усъвършенствуване на отношенията на собственост — 395. Превръщане на труда в първа жизнена потребност — 397. Материалната заинтересованост — 400. Разпределение според потребностите — 403.	
3. Социална еднородност и комунистическо равенство	405
Еволюция на социалната структура на обществото — 405. Комунистическото равенство и многообразието на общественния живот — 407.	

Глава XVII. ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА СЪЩЕСТВЕНИТЕ РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ ГРАДА И СЕЛОТО И МЕЖДУ УМСТВЕНИЯ И ФИЗИЧЕСКИЯ ТРУД	411
1. Преодоляване на социално-икономическите и културно-битовите различия между града и селото	412
Създаването на материално-техническата база на комунизма — най-важно условие за преодоляване на социалните различия между града и селото — 412. Превръщане на селскостопанския труд в разновидност на индустриалния — 414. Развитие и сближаване на двете форми на социалистическата собственост — 416. Преодоляване на културно-битовите различия между града и селото — 420.	
2. Бъдещето на града и селото	422
3. Преодоляване на съществените различия между умствения и физическия труд	427
Същност на различията между умствения и физическия труд — 427. Автоматизацията на производството — материална основа на съединяването на физическия и умствения труд — 429. Сменяне на професиите — 431. Издигане на културно-техническото равнище на работниците — 435.	
4. Творчески обществено необходим труд за всички	436
Глава XVIII. ПОЛИТИЧЕСКАТА ОРГАНИЗАЦИЯ НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКОТО ОБЩЕСТВО	439
1. Социалистическата държава — главно оръдие за изграждане на комунизма и защита на социалистическите завоевания	439
Основни задачи и функции на общонародната държава — 439. Укрепване на отбранителната мощ на държавата — 443.	
2. Развитие на социалистическата демокрация	444
Понятието социалистическа демокрация — 445. Повишаване ролята на Съветите — 447. Участие на масите в ръководството на народното стопанство — 449. Усъвършенствуване на държавния апарат и на народния контрол — 451. Повишаване ролята на обществените организации и развитие на непосредствената демокрация — 453.	
3. От социалистическата държавност към комунистическото обществено самоуправление	455
4. Нарастване на ролята на комунистическата партия	459
Изработване на политическата линия — 460. Организатор и възпитател на масите — 461. Демократично устройство на партията — 464. Свобода на обсъжданята и единство на действията — 465.	
Глава XIX. НАУЧНО УПРАВЛЕНИЕ НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКОТО ОБЩЕСТВО	467
1. Управлението на обществото — обективна необходимост	467
2. Обективни основи и същност на научното управление на социалистическото общество	471

Обективни основи на научното управление — 471. Същност на научното управление — 472.	
3. Основни функции и субект на управлението	474
Субект на управлението — 474. Основни функции на управлението — 478.	
4. Ленинските принципи на научно управление	481
Глава XX СОЦИАЛИЗМЪТ И РАЗВИТИЕТО НА НАЦИИТЕ	490
1. Разцвет и сближение на социалистическите нации	490
Две исторически тенденции в националния въпрос — 491. Икономическа основа на развитието и сближението на нациите — 494. Укрепване на социално-политическото единство на нациите — 496. Развитие на духовния облик на нациите. Сближаване на националните култури — 499.	
2. Съчетаване на класовите и националните интереси. Единство на интернационализма и патриотизма	504
3. Възникване на нови форми на интернационална общност на хората	509
Съветският народ — нова историческа общност на хора — 509. Бъдещето на нациите — 510.	
Глава XXI. БИТЪТ И СЕМЕЙСТВОТО ПРИ СОЦИАЛИЗМА	514
1. Социалистическият бит	514
Социални основи на бита при социализма — 514. Материалното благоустройство и развитието на обществените форми на бита — 516. Духовния устон на бита — 520.	
2. Пътища за формиране и основни черти на комунистическия бит	522
Материално-техническата база на комунизма и измененията в бита — 523. По-нататъшно обобществяване на бита — 524. Формиране на комунистически взаимоотношения в бита — 525	
3. Развитие на семейството	527
Социална същност на семейството — 527. Формиране на ново семейство — 531. Социалистическото семейство — 532. Основни черти на комунистическото семейство — 536.	
Глава XXII. ДУХОВНАТА КУЛТУРА НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКОТО ОБЩЕСТВО	539
1. Културната революция	539
Съдържание и задачи на културната революция — 539. Особенности на социалистическата култура — 544. Нов духовен облик на хората — 546.	
2. Комунизмът и науката	548
Превръщане на науката в непосредствена производителна сила — 548. Черти на науката на новото общество — 550. Засилване на ролята на обществените науки — 552.	
3. Изкуство и литература	555
На народа — голямо изкуство — 556. Културата на комунизма — 562.	

Глава XXIII. РАЗВИТИЕ НА ЛИЧНОСТТА. КОМУНИСТИЧЕСКОТО ВЪЗПИТАНИЕ НА ТРУДЕЩИТЕ СЕ	565
1. Хуманизъм в действие	565
Черти на личността в социалистическото общество — 565.	
Свобода и отговорност на личността — 570. Личност, колектив, общество — 575.	
2. Комунистическото възпитание	576
Социалната роля на възпитанието — 577. Борбата против враждебната идеология — 580. Основни насоки на комунистическото възпитание — 582.	
3. Всестранното развитие на личността — цел на комунистическото общество	591
Глава XXIV. АНТИКОМУНИЗЪТ — ГЛАВНОТО ИДЕЙНО-ПОЛИТИЧЕСКО ОРЪЖИЕ НА ИМПЕРИАЛИЗМА	595
1. Същност на съвременния антикомунизъм	596
Основно съдържание на антикомунизма — 596. Основни разновидности на антикомунизма — 599. Антикомунизъмът и кризата на буржоазната общественa мисъл — 600.	
2. Критика на съвременните концепции на антикомунизма	602
Митът за „националния плурализъм“ на марксизма — 603. Същност на концепцията за „дезидеологизацията“ — 605. „Теория за конвергенцията“ — 607. Антикомунизъм, ревизионизъм и реформизъм — 613. Антикомунизъмът и младежкото движение — 615.	
КОМУНИЗЪТ — СВЕТЛО БЪДЕЩЕ НА ЧОВЕЧЕСТВОТО	617

НАУЧЕН КОМУНИЗЪМ

Националност руска

Издание първо

Преводачи *Надя Узунова* (стр. 1—287)

Магдалена Атанасова (стр. 288—623)

Редактори *Магдалена Атанасова* (стр. 1—287)

Надя Узунова (стр. 288—623)

Художник *Иван Бубев*

Художествен редактор *Тотю Данов*

Технически редактор *Стефан Христов*

Коректор *Надя Вързулева*

Литературна група I. Тематичен № 586. Издателски № 4904

Дадена за набор на 3. II. 1972 г. Подп. за печат на 31. III. 1972 г.

Излязла м. април. Печатни коли 39,50. Изд. коли 30,02.

Формат 84 X 108/32. Тираж 40 120. (20101 — 40120)

Кн. тяло 1,80 лв.

Цена 2,07 лв.

Издателство на БКП, София, бул. „В. И. Ленин“ № 47

ДПК „Д. Благоев“, София, бул. „В. И. Ленин“ № 47